MUZEUL NĂSĂUDEAN

ARHIVA SOMEȘANĂ

STUDII ȘI COMUNICĂRI

• • •

NĂSĂUD – 1975

www.cimec.ro

2746
Muzeul Grăniceresc Năsăudean
NĂSĂUD
Jud. Bistrița-Năsăud

www.cimec.ro

www.cimec.ro

MUZEUL NĂSĂUDEAN

ARHIVA SOMEȘANĂ

STUDII și COMUNICĂRI

* * *

NĂSĂUD — 1975

www.cimec.ro

Colectivul de redactare :

GRIGORE GĂZDAC, ALEXANDRU GIURGIUCA, dir. muzeu, VASILE PETRI, SEPTIMIU POP, OCTAVIAN RULEANU, ION RUSU SĂRĂŢEANU, POMPEI ŞTEFĂNESCU.

Orice corespondenţă se va adresa MUZEULUI NĂSĂUDEAN.
Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Editat de : MUZEUL NĂSĂUDEAN
B-dul Republicii nr. 19, judeţul Bistriţa-Năsăud, tel. 123
NĂSĂUD

www.cimec.ro

Cuprins

		Pag.
POMPEI CRĂCIUN,	Industrializarea socialistă și implicațiile sale sociale în județul Bistrița-Năsăud — — —	5
VASILE ILOVAN,	Unele aspecte ale luptei de rezistență a maselor populare din județul Bistrița-Năsăud în timpul ocupației fasciste. (1940—1944) —	15
TR. RUS,	Problema agrară în nordul Transilvaniei în perioada 1940—1944 — — — — — —	35
IOAN POP,	Situația învățământului pe teritoriul regimentului II românesc de graniță în preajma revoluției de la 1848—1849 — — — — —	52
IULIU MORARIU,	Un profesor darwinist din secolul trecut — Artemiu Publiu Alexi (1847—1896) — — —	79
Prof. dr. doc. V. TUFESCU,	Tiberiu Morariu — la 70 de ani — — —	96
TEODOR GHIȚAN,	La împlinirea vîrstei de 70 de ani. Prof. Univ. Dr. Tiberiu Morariu — — — — — —	102
IOAN POP, LIVIU MOLDOVAN,	Grănicerii năsăudeni la Reghin după revoluția de la 1848—1849. — Documente inedite —	111
DOINA DAVID,	Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative din Transilvania (1880—1920) —	124
LUCIA MARCUȘ,	Scrisori românești din arhivele Bistriței	146
Dr. G. ASANACHE,	Contribuții la istoria relațiilor dintre cetatea Bistriței și Moldova (Sec. XVII) — — —	179
POMPEI BOCA,	Cu privire la Conscripțio grănicerilor năsăudeni din 1763—1764. II. — — — — —	183

www.cimec.ro

Pag.

VASILE ȚARA, Valea superioară o Șieului. Fragmente de istorie — — — — — — — — — 192

NICOLETA ȘTEFĂNESCU, Contribuții la cunoașterea țesăturilor folosite în organizarea interiorului în subzona Năsăud 205

TEODOR CÂMPAN, Ornamentica arhitecturală populară folosită în zona folclorică Singeorz-Băi — — — — 213

RADU TELCEANU, Terminologie ciobănească în Maieru — — — 226

OVIDIU PETRI, O tradiție populară: „Instrițotul boului în satul Tăure" — — — — — — — — 273

ȘT. DĂNILĂ, Considerații generale asupra cetății de pământ de la Ardon — — — — — — 287

GEORGE MARINESCU, Cercetări și descoperiri arheologice în județul Bistrița-Năsăud — — — — — — — 302

COMUNICĂRI

ȘTEFAN DĂNILĂ, IUDITA WINKLER, Un denar suboerot și hibrid descoperit în nord-estul provinciei Dacia — — — — 334

GRIGORE GĂZDAC, Lupta poporului pentru independență oglindită în opera lui Andrei Mureșanu și George Coșbuc — — — — — — — — — 338

ONISIM FILIPOIU, Contribuții istorice memorandiste — — — 344

IOAN ILIEȘ, Ioan Pop Retegonul — învățător la Rodna — 349

CONSTANTIN CATALANO, Coșbuc la Hordou — — — — — — 356

CHINTĂUUN ION, RUSU IOAN, Vulconi noroioși de la Monor — — — — 382

CRONICI

OCTAVIAN RULEANU, Cărți despre ținutul nostru — — — — 393

ONISIM FILIPOIU, Anuarul liceului din Năsăud — Repertoriu bibliografic — — — — — — — — 393

ONISIM FILIPOIU, Anuarul școlii normale din Năsăud — 1929 — Repertoriu bibliografic — — — — — 399

www.cimec.ro

Industrializarea socialistă și implicațiile sale sociale în județul Bistrița-Năsăud

POMPEI CRĂCIUN

Forța transformatoare a politicii partidului, capacitatea sa de a asigura înaintarea rapidă a țării pe căile progresului și prosperității se vădesc în înnoirile ce au schimbat din temelii înfățișarea României, în victoria socialismului la orașe și sate. Caracteristicile dezvoltării societății românești în anii socialismului au devenit marile prefaceri structurale, dinamismul puternic al economiei și al întregii vieți social-politice cu consecințe pozitive asupra nivelului de trai, material și spiritual, al tuturor oamenilor muncii de la orașe și sate.

„Călăuzindu-se după învățătura marxist-leninistă, pornind de la realitățile țării noastre și sprijinindu-se pe forțele poporului român, partidul comunist a pus în centrul politicii sale industrializarea țării ca bază a progresului economiei și culturii, ridicării nivelului de viață al poporului, dezvoltării multilaterale a societății, asigurării independenței și suveranității naționale"[1].

Definind țelurile industrializării socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „...scopul industrializării socialiste este acela de a asigura creșterea accelerată a mijloacelor de producție, pentru utilarea și dezvoltarea rapidă a tuturor ramurilor economiei naționale de care depinde satisfacerea cerințelor de consum ale întregului popor, precum și

1. Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Editura politică, București, 1957, pag. 56.

www.cimec.ro

asigurarea mijloacelor pentru reproducția socialistă lărgită, pentru progresul continuu al societății"[2].

Eforturile țării noastre pe calea industrializării socialiste sînt strîns legate de activitatea Partidului Comunist Român, care a luptat cu consecvență pentru lichidarea stării de inapoiere a economiei noastre. Drumul pentru lichidarea acestor stări de lucruri și pentru industrializarea amplă a României a fost deschis de victoria revoluției democrat-populare, al cărei început a fost marcat de insurecția națională antifascistă armată din august 1944. Demascînd esența teoriei reacționare și antipatriotice, „România — țară eminamente agrară", Conferința Națională a P.C.R. din 1945 a subliniat cu tărie că progresul țării noastre este în directă și nemijlocită legătură cu progresul industrializării, că industrializarea României cere dezvoltarea cu prioritate a industriei grele. Numai așa se deschid cele mai largi posibilități pentru utilizarea întregii capacități de muncă a poporului nostru, pentru ridicarea condițiilor de viață a oamenilor muncii de la orașe și sate, de puterea industrială depinzînd independența statului nostru.

Dînd noi valențe aspirațiilor de progres și prosperitate ale poporului român, clasa muncitoare, odată cu intrarea sa pe arena istoriei, a militat neabătut pentru dezvoltarea industriei, pentru crearea unei lumi fără exploatare. Exprimînd punctul de vedere al socialiștilor români, C. Dobrogeanu Gherea arata că o țară eminamente agricolă nu poate fi decît o țară eminamente săracă, inapoiată din punct de vedere economic și din punct de vedere cultural. El sublinia că dezvoltarea industriei crea condiții materiale pentru făurirea noii societăți. „Acolo unde fierbe viața și lupta, acolo unde strigătul strident al sirenei cheamă mulțimea muncitoare la muncă... unde pădurea de coșuri înălțată spre cer anunță izbînda și victoria muncii omenești asupra naturii, ...acolo și numai acolo poate fi idealul nostru și al țării... acolo naște viitorul"[3].

Partidul Comunist Român, continuatorul tradițiilor progresiste ale poporului român a demonstrat existența în țara noastră a condițiilor necesare unei reale industrializări și a stabilit căile și modalitățile concrete de realizare a acesteia, angajîndu-se efectiv în această operă.

Aplicînd creator la condițiile României, învățătura marxist-leninistă și valorificînd pe un plan superior experiența poporului nostru, P.C.R. a pus în centrul programului construcției economice, strategia industrializării socialiste a ță-

---

2. NICOLAE CEAUȘESCU — Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, decembrie 1967, București, Editura politică, 1967, pag. 36.
3. C. DOBROGEANU GHEREA — Neoiobăgia, București, 1910, pag. 494.

www.cimec.ro

rii, crearea unei puternice industrii, capabile să asigure valorificarea superioară a bogăţiilor naturale, înflorirea economico-socială a patriei, ridicarea nivelului de civilizaţie al poporului, parliciparea activă şi eficientă la cooperarea internaţională. Dezvoltarea industriei, a cărei importanţă fundamentală pentru progresul societăţii a fost reliefată de întreaga experienţă mondială, este cu atit mai necesară pentru România, care a moştenit de la regimul burghezo-moşieresc un nivel scăzut al forţelor de producţie are de recuperat un decalaj important faţă de ţările cu economie avansată.

Trăsătura dominantă a industrializării socialiste a constituit-o ritmul rapid de creştere şi modernizare a producţiei, de promovare largă a tehnicii noi, de sporire a eficienţei economice.

Caracteristic însă pentru dezvoltarea industriei în ansamblul său a constituit-o nu atît şi nu în primul rînd creşterea canlitativă, care exprimă numai o latură a procesului de industrializare, cît mai ales schimbările calitative, dezvoltarea prioritară a ramurilor care asigură un grad superior de prelucrare şi valorificare a bogăţiilor naturale şi a capacităţii de creaţie a poporului nostru.

Semnificaţiile politice de industrializare a ţării pot fi mai bine evidenţiate dacă actualul nivel de dezvoltare este analizat în comparaţie cu inapoierea economică moştenită de la orînduirea capitalistă, dacă se ţine seama de implicaţiile sale asupra nivelului de trai al poporului — ţelul suprem al politicii partidului nostru.

Industria românească se caracteriza în preajma ultimului război mondial printr-o dezvoltare insuficientă şi o structură îngustă, ceea ce se răsfrîngea asupra nivelului de trai al poporului. In 1938 industria participa cu numai 30,8% la crearea venitului naţional. Circa trei pătrimi din populaţia ocupată a ţării lucrau în agricultură. Ponderea producţiei mijloacelor de producţie nu reprezenta decît cca. 45% din totalul producţiei industriale. România producea numai 1,1 miliarde kWh şi 248.000 de tone de oţel, iar construcţia de maşini, care acoperea numai o mică parte din necesarul intern la maşini şi utilaje, reprezenta numai o zecime din volumul producţiei industriale.

„Ca urmare a aplicării neabătute a politicii de industrializare socialistă — baza dezvoltării întregii economii, al progresului general al ţării şi a asigurării unei reale independenţe naţionale — producţia industrială a crescut în această perioadă de cca. 30 de ori. Estimată în preţuri comparabile producţia industrială a fost în 1938 de cca. 18 miliarde lei... iar în 1975, pe baza realizărilor din primii patru

www.cimec.ro

ani ai cincinalului și a prevederilor pe anul viitor, va fi de aproape 580 miliarde lei"[4].

Pe această bază a fost posibilă creșterea an de an a standardului de viață a poporului nostru. Dacă în anul 1938 venitul național pe locuitor era de numai 80—100 de dolari — nivel caracteristic țărilor subdezvoltate din punct de vedere economic — astăzi el a ajuns la peste 800 de dolari. Corespunzător prevederilor Programului partidului și Directivelor cu privire la planul cincinal 1976—1980, precum și a liniilor directoare ale dezvoltării României pentru perioada 1981—1990 venitul național va fi în 1980 de 25.000 lei și în 1990 de 50.000 lei, respectiv de 1300—1400 dolari și 2500—3000 de dolari, nivel care va situa România în rîndul țărilor dezvoltate din punct de vedere economic.

În concepția Partidului Comunist Român făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea țării spre comunism presupun nu numai creșterea puternică a economiei și modernizarea acesteia, ci și repartizarea justă a forțelor de producție în profil teritorial, organizarea rațională și sistematizarea mai bună a teritoriului țării, acestea constituind un imperativ de ordin economic și social-politic, determinat de factori ce țin de însăși esența orînduirii socialiste și de exigența progresului ei neîntrerupt.

Din punct de vedere economic, repartizarea rațională a forțelor de producție în profil teritorial va asigura atragerea în circuitul economic a resurselor naturale și utilizarea rațională a forței de muncă din toate județele țării. Din punct de vedere social-politic, numai pe baza acestui proces se asigură creșterea numărului și a rolului clasei muncitoare în structura socială a tuturor județelor țării, ridicarea economică, socială și culturală a județelor și localităților, cu toate consecințele favorabile pe care acestea le au pentru nivelul de trai al populației. În același timp prin aceasta se previn și celelalte consecințe, mai îndepărtate, pe care le generează marile aglomerații industriale și urbane, în primul rînd cele de poluare a mediului înconjurător și se înlătură fenomenul migrării masive a forței de muncă dintre diferite zone și județe.

Pentru țara noastră imperativul îmbunătățirii repartizării teritoriale a forțelor de producție era cu atît mai stringent, cu cît în momentul trecerii la făurirea noii orînduiri, ea a moștenit nu numai un nivel relativ scăzut de dezvoltare economică și o structură de ramură necorespunzătoare, ci și mari disproporții între zonele și județele patriei noastre.

---

4. NICOLAE CEAUȘESCU — Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român. Editura politică. București. 1974. pag. 7—8.

www.cimec.ro

Ținînd seama de această situație, partidul nostru a făcut din făurirea unei structuri teritoriale eficiente și armonizarea acesteia cu proporțiile generale ale economiei, o preocupare majoră și constantă.

Desigur că repartizarea teritorială a industriei este un proces complex si continuu, el neputîndu-se realiza nici dintrodată și nici de la sine. Sînt necesare eforturi susținute — coordonate la scara întregii societăți — timp și mai ales investiții.

Rezultatele obținute în anii socialismului sînt nemijlocit legate, în primul rînd de politica partidului de industrializare socialistă a țării, care constituie factorul hotărîtor în îmbunătățirea repartizării teritoriale a forțelor de producție.

Preocuparea pentru realizarea unei repartizări raționale a industriei pe teritoriu a fost o constantă a politicii partidului. Congresul al IX-lea si Conferința Națională ale partidului din decembrie 1967 și iulie 1972 au marcat încă o etapă importantă în imbunătățirea repartizării teritoriale a forțelor de producție, caracterizată prin următoarele elemente: corelarea mai profundă a obiectivelor politicii de industrializare a țării cu cele ale dezvoltării în profil teritorial, îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale, urmărindu-se pe lîngă alte teluri și crearea unor unități teritoriale complexe din punct de vedere economic și social-cultural, echilibrate ca suprafață, număr de locuitori și potențial economic, sistematizarea teritoriului etc.

Județul Bistrița-Năsăud, integrat organic în amplele prefaceri pe care le cunoaște România socialistă, a înregistrat un puternic avînt economic. In perioada de la constituirea județului și pînă în prezent s-au pus bazele unei dezvoltări in ritm rapid a forțelor de producție pe baza industrializării socialiste accelerate.

Au apărut și s-au dezvoltat primele platforme industriale în orașele Bistrița, Beclean, Năsăud.

Nivelul producției industriale la sfîrșitul anului 1975 este de peste 15 ori mai mare decît în anul 1938 (Tabel nr. 1).

Nr. crt.	Anii	Creșterea valorii producției globale (recalculată în prețurile anului 1963 — mii lei) în %
1.	1938	100,0
2.	1950	217,9
3.	1960	408,0
4.	1970	760,8
5.	1975	1541,4

In anii 1969—1975 producția industrială a județului a înregistrat un ritm mediu anual de creștere de peste 12%.

www.cimec.ro

Producția industrială a județului se obține în proporție de circa 40% în obiectivele industriale noi amplasate în ultimii ani, ceea ce denotă apariția unei noi industrii, ca urmare a apariției pentru prima dată a unor ramuri industriale cum sînt: construcțiile de mașini, prelucrarea superioară a lemnului, prepararea minereurilor neferoase, textile nețesute, sticlă și altele.

Consecința firească a dezvoltării industriei, a intrării în funcțiune a unui număr din ce în ce mai mare de capacități de producție a fost crearea unui număr tot mai mare de locuri de muncă. Comparativ cu anul 1950 numărul locurilor de muncă a crescut în anul 1960 cu cca. 40%, în anul 1970 cu 134,7% și a continuat în 1974 cu 294,5%. (Tabel nr. 2).

Dinamica numărului locurilor de muncă în ramurile neagricole în județul Bistrița-Năsăud în perioada 1950—1974

	Anii:					
	1950	1955	1960	1965	1970	1974
Nr. locurilor de muncă în ramurile neagricole	100,0	129,7	139,5	182,9	234,7	294,5

Procesul de creștere economică și de utilizare rațională și eficientă a resurselor de muncă s-au condiționat reciproc. Creșterea numerică a populației ocupate în ramuri neagricole, mutațiile produse în structura forței de muncă, precum și pregătirea profesională au constituit aspecte esențiale ale procesului de reproducție numerică și calitativă a forței de muncă. Nomenclatura profesiilor existente în unitățile din județul nostru s-a îmbogățit cu noi meserii cum sînt: electroniști, operatori chimiști, sticlari, operatori PAL, textiliști, operatori textile nețesute etc. S-a format și s-a dezvoltat detașamentul clasei muncitoare industriale. Numărul muncitorilor din industrie a fost în 1975 cu 246,9% mai mare decît în anul 1950 (Tabel nr. 3).

Dinamica numărului mediu de muncitori din industrie în %

Nr. crt.	Anii	Dinamica numărului de muncitori
1.	1950	100,0
2.	1960	135,7
3.	1970	175,2
4.	1975	246,9

Creșterea gradului de ocupare a resurselor de muncă în ramurile neagricole, în primul rînd în industrie, s-a înscris ca unul din aspectele cele mai importante ale utilizării forței

www.cimec.ro

de muncă în județul nostru cu efecte pozitive și asupra veniturilor populației.

Comparativ cu anul 1965, ponderea populației ocupate a crescut cu 13,2 % în anul 1970 și cu 61,6 % în anul 1974.

Ca rezultat al dezvoltării economice, retribuția medie la sfîrșitul anului 1974 a fost cu 31 % mai mare decît în anul 1968. Însemnate creșteri a veniturilor au obținut și țăranii cooperatori, precum și cei cu gospodărie individuală.

Urmare a creșterii veniturilor populației, a crescut volumul desfacerilor de mărfuri pe locuitor în anul 1974 cu 57 %, comparativ cu anul 1968, creșterile cele mai însemnate înregistrîndu-se la principalele bunuri de folosință îndelungată : la frigidere cu 2,5 ori, la mașini aragaz cu 3,9 ori, cu 1,7 ori la televizoare etc. Au crescut an de an cheltuielile din bugetul statului pentru acțiuni social-culturale, care în anul 1974 au fost cu 82 % mai mari decît cele din anul 1968, ponderea acestora revenind acțiunilor ce vizează ocrotirea sănătății, învățămîntul, cultura.

Una din implicațiile politicii de industrializare socialistă, de amplasare rațională a forțelor de producție pe teritoriu este creșterea generală a gradului de urbanizare și îmbunătățirea repartizării populației urbane pe orașe. Astfel, populația orașelor a crescut în anul 1974 cu 56,9% față de anul 1970, în special pe seama măririi orașelor existente, proces care va continua și în cincinalul următor, concomitent cu apariția noilor centre urbane.

Accentuarea procesului industrializării în județul Bistrița-Năsăud, ca și în întreaga țară, a dus la intensificarea vieții economice, sociale, politice, culturale. „Dacă privim harta României pulem constata că în toate orașele și comunele patriei noastre s-au edificat noi întreprinderi industriale și agricole, școli, instituții de cultură, că pretutindeni se dezvoltă o puternică activitate economico-socială"[5]

Eșalonarea investițiilor din fondul centralizat al statului în perioada 1976—1980 (în %)

Nr. crt.	Anii	Dinamica investițiilor
1.	1976	100,0
2.	1977	214,5
3.	1978	344,6
4.	1979	483,8
5.	1980	270,9

5. NICOLAE CEAUȘESCU. România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, Volumul 5. Editura Politică, București, 1971. pag. 561.

www.cimec.ro

Un alt aspect important al implicațiilor industrializării socialiste îl constituie modificarea structurii forței de muncă din punct de vedere calitativ. Astfel, s-a redus în mod esențial ponderea personalului cu 4 și 7 clase, concomitent cu sporirea ponderii cadrelor cu pregătire superioară și mai ales a acelora cu studii medii. Rețeaua școlară s-a diversificat și amplificat prin înființarea unor noi licee, cum sînt : liceul industrial pentru prelucrarea lemnului, liceul electrotehnic, liceul de mecanică, liceul industrial de construcții etc.

Structura continuu îmbunătățită a forței de muncă sub aspectul gradului de instruire generală și de formare profesională constituie o premisă tot mai favorabilă pentru ca forța de muncă să aducă o contribuție crescîndă la creșterea economică a județului, creîndu-se condiții tot mai bune de promovare a progresului tehnic în toate unitățile.

Modificările pozitive în structura calitativă a forței de muncă, înzestrarea unităților noi înființate ca și a celor existente cu mijloace de muncă moderne au creat condiții de îmbunătățire a structurii și volumului total al exportului. În anul 1975 volumul exporturilor a fost de peste 2 ori mai mare decît în anul 1968. Cele mai însemnate creșteri s-au înregistrat la exportul de mobilă, concomitent cu reducerea mărfurilor, cu valorificarea mai scăzută și cu rentabilitate mai mică (lemn pentru celuloză, lemn pentru construcții etc.).

Creșterea gamei de produse destinate exportului a fost posibilă datorită strategiei partidului nostru de amplasare rațională a forțelor de producție în profil teritorial, care constă în îmbunătățirea structurii industriei în fiecare județ. În cincinalul 1971—1975 și în mod deosebit în cincinalul 1976—1980 se va accentua dezvoltarea complexă a industriei și a economiei județului, aceasta fiind o cerință a utilizării înalte a forței de muncă. Pe această bază în județ s-a dezvoltat și vor lua ființă și în viitor mai multe ramuri industriale, care prin specificul lor sînt capabile să absoarbă mai multă forță de muncă decît celelalte.

În același timp în procesul de industrializare a județului s-a avut și se are în vedere ca structura industrială să răspundă și unei alte cerințe foarte importante: ocuparea forței de muncă feminine. Drept rezultat este faptul că ponderea forței de muncă feminine în totalul personalului din industrie a fost în 1974 dublu față de 1965. Ținînd seama de aceste considerente în viitorul cincinal se va continua dezvoltarea și a acestor ramuri care asigură valorificarea mai bună a resurselor de muncă feminine.

Efortul de industrializare a județului nostru, de plasarea industriei și spre alte orașe și localități reprezintă principala cale de dezvoltare în etapa actuală. Această cale nu este

www.cimec.ro

însă unică ; dezvoltarea industriei crează condiţiile modernizării şi industrializării agriculturii, precum şi extinderea serviciilor.

In legătură cu aceasta tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta că fiecare judeţ trebuie „să dispună de obiective industriale, să aibă condiţii pentru o dezvoltare economică multilaterală — premisă esenţială a folosirii bogăţiilor naturale şi a resurselor de muncă ale ţării, a creşterii nivelului de trai"[6].

Pornind de la potenţialul atins în anii de industrializare socialistă a ţării şi de la rezultatele remarcabile ce se vor obţine în cincinalul 1971—1975, judeţul Bistriţa-Năsăud are o perspectivă măreaţă în viitorii ani de edificare a societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Sarcinile pentru perioada 1976—1980 marchează etapa unor importante schimbări, cu implicaţii sociale semnificative determinate de accelerarea procesului de dezvoltare economică, ca urmare a lărgirii şi perfecţionării bazei tehnico-materiale, creşterea intensă a forţelor de producţie bazată pe aplicarea cuceririlor revoluţiei ştiinţifico-tehnice, în vederea asigurării condiţiilor de ridicare continuă a bunăstării materiale şi spirituale a tuturor oamenilor muncii.

Pe baza ritmurilor ridicate de creştere a producţiei industriale şi agricole stabilite de Congresul al XI-lea al P.C.R., judeţul Bistriţa-Năsăud beneficiază de resurse pentru materializarea din fondurile centralizate ale statului a unui program de investiţii în cincinalul 1976—1980 ce reprezintă cu 84,8% mai mult decît totalul investiţiilor făcute în judeţ în ultimii 25 de ani (1951—1975).

Eşalonarea investiţiilor cu preponderenţă în anii 1976—1979 (tabel nr. 4) vor asigura intrarea în funcţiune a unui număr de capacităţi de producţie fără precedent în istoria acestor meleaguri, astfel încît judeţul Bistriţa-Năsăud se va înscrie în rîndul acelor judeţe care obţin o producţie globală de peste 10 miliarde lei.

Potenţialul economic al judeţului în 1980 va fi atît de ridicat încît comparativ cu anul 1938, valoarea producţiei globale ce se va obţine va fi de 91 de ori mai mare. Semnificativ în ce priveşte efortul de industrializare a judeţului este faptul că întreaga producţie globală a anului 1938 se va obţine în anul 1980 în numai 4 zile (tabel nr. 5).

---

6. NICOLAE CEAUŞESCU — România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste. Volumul 3, Editura politică, Bucureşti, 1969, pagina 11—12.

www.cimec.ro

Numărul de zile calendaristice necesare pentru a obține producția globală a anului 1938

Nr. crt.	Anii	Nr. de zile necesare
1.	1938	365
2.	1950	167
3.	1960	89
4.	1970	48
5.	1975	24
6.	1980	4

Se vor înființa noi întreprinderi de construcții de mașini și utilaje chimice și metalurgice, întreprinderi chimice, de prelucrări metalurgice, mase plastice, întreprinderi textile, tricotaje etc., alături de modernizarea și extinderea capacităților de producție existente.

Numărul locurilor de muncă în unitățile industriale vor spori în anul 1980 de aproape 5 ori față de anul 1975, cu consecințe pozitive asupra creșterii „veniturilor totale reale ale populației, care vor fi în anul 1980 cu 35—37 la sută mai mari decît în 1975"[7].

Pentru finanțarea învățămîntului, sănătății, asistenței sociale, științei, culturii, artei și sportului și a altor acțiuni social-culturale se vor cheltui fonduri însemnate.

Corespunzător sporirii veniturilor populației urmează să crească în ritm înalt volumul desfacerilor de mărfuri cu amănuntul prin comerțul socialist, care în 1980 va fi de cca. 2 ori mai mare decît în anul 1975.

In cincinalul următor va continua acțiunea de sistematizare a orașelor și de dotare tehnico-edilitară a acestora, precum și a programului de sistematizare a localităților rurale.

Rezultatele ce se vor obține în următorii ani pe calea industrializării vor avea implicații cu adînci semnificații în crearea unor condiții superioare de viață și civilizație, vor asigura un trai mai bun, îmbelșugat pentru toți oamenii muncii de pe aceste meleaguri.

7. NICOLAE CEAUȘESCU — Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român. Editura politică. București, 1974, pag. 66.

www.cimec.ro

Unele aspecte ale rezistenței maselor populare din județul Bistrița-Năsăud în timpul ocupației fasciste (1940—1944)

VASILE ILOVAN

Sentința nedreaptă a Dictatului fascist de la Viena prin care i se răpește României o parte din teritoriul său în favoarea Ungariei fasciste a stîrnit o îndreptățită revoltă și ură a populației din acest colț de țară, care și aici, ca și în celelalte județe ce au făcut obiectul acestei nedreptăți politice, s-a ridicat la luptă hotărîtă împotriva ocupanților horthyști.

La scurtă vreme după acordul de la München, Partidul Comunist Român, făcînd o analogie între soarta Cehoslovaciei și viitorul României, într-un manifest elaborat în noiembrie 1938, atrăgea atenția asupra următoarelor: „. . . ne pîndește o mare primejdie. Ghiarele hitlerismului cotropitor după ce au sfîșiat Cehoslovacia se pregătesc să se înfigă în trupul României. Păsările de pradă care stăpînesc astăzi Germania, încurajate de vînzarea rușinoasă de la München, rotesc tot mai îndrăznet deasupra pămîntului țării noastre, bogat în grîne și petrol"[1].

Dealtfel, nu este unicul avertisment al Partidului Comunist Român în perioada accentuării pericolului fascist. Cu toate acestea, guvernele din acea perioadă, și mai ales regele, în loc să prevină tragedia poporului român din 1940,

1. Tralan Bunescu — *Lupta poporului român împotriva Dictatului fascist de la Viena*. Ed. pol., Buc., 1971, pag. 38.

www.cimec.ro

au încurajat Garda de Fier și au încheiat în 1939 acel tratat de înrobire economică cu Germania fascistă. „In aceste împrejurări, cercurile reacționare fasciste din România trădînd interesele naționale ale poporului, au aruncat țara în brațele Germaniei fasciste"[2]. Din cauza atitudinii trădătoare, lipsită de hotărîre și fermitate a regelui și acoliților săi, soarta Romîniei îngrijora deopotrivă clasa muncitoare, țărănimea și intelectualitatea legată de popor.

Neliniștit de viitorul ce se pregătea poporului din care făcea parte, și pe care-l iubea atît de mult, marele nostru istoric, patriot și netemut luptător antifascist, înflăcărat propagator al ființei noastre naționale, al independenței de stat, Nicolae Iorga, încă în mai 1938 în articolul „Apel", punînd pe prim plan interesele fundamentale ale țării, atrăgea atenția poporului român asupra pericolelor care-l pîndesc: „Ferește-te popor al meu, căci mari primejdii ți se pregătesc".[3]

După cum se cunoaște, fie din realitatea tragică trăită, fie din gura dascălilor sau slova cărții, n-a trecut multă vreme, și așa cum prevedea Partidul Comunist Român, la 30 august 1940, nesocotind voința poporului român și încălcînd orice norme de drept internațional, cele două mari puteri fasciste din Europa, Germania și Italia, au impus României odiosul Dictat de la Viena prin care i se răpește partea de nord a Transilvaniei, în suprafață de 43.492 kmp, cu o populație de 2.609.007 locuitori, dintre care 50,2% români, 37% maghiari, 2,8% germani, 5,7% evrei etc.[4]. Dintre județele răpite de Ungaria horthystă, cinci, printre care și județul Bistrița-Năsăud, aveau o populație preponderent românească. Românii erau majoritari și în ceea ce privește numărul plășilor și al satelor. Astfel că din cele 60 de plăși răpite de Ungaria horthystă, în 40 populația românească era majoritară[5].

Vestea celor petrecute la Viena, la 30 august 1940, a străbătut ca un fulger întreg teritoriul țării, umplînd de indignare pe toți cetățenii patriei, indiferent de naționalitate. Intreaga populație românească, muncitori, țărani, intelectuali, ofițeri etc., își manifestau atît durerea, cît și hotărîrea de a apăra pămîntul strămoșesc, glia milenară. Redînd starea de spirit a militarilor români într-o scrisoare emoționantă trimisă familiei sale la Bistrița, colonelul Grigore Bălan, fiu de țăran din satul Blăjenii de Sus, își destăinuia durerea care l-a

2. Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Ed. pol., Buc., 1975, pag. 46.
3. Titu Georgescu, Nicolae Iorga împotriva hitlerismului. Ed. științifică, 1966, pag. 30
4. Traian Bunescu, opera citată, pag. 121—122.
5. Vasile Netea, Actions et écrits contre de Diktat de Vienne. Revue Roumaine D'histoire, 1974 Tome XIII, nr. 5—6, pag. 766.

www.cimec.ro

cuprins pe el şi pe ostaşii săi, astfel : „De cînd am aflat dureroasa veste stau încremenit de durere şi mintea mea nu poate să priceapă această groaznică tragedie care a lovit din nou scumpa noastră ţară. In calitate de comandant, durerea este şi mai mare cînd văd jalea şi feţele încremenite în spasmul durerii ale ostaşilor mei dragi, pe care-i am sub comandă. Peste tot o durere mută, pe care nu ai putea s-o alini, deoarece toate vorbele, oricît de meşteşugite ar fi, nu pot să provoace decît pîraie de lacrimi şi scrîşnet de dinţi"[6].

In aceste împrejurări atît de tragice pentru soarta poporului român, singurul partid politic care s-a ridicat împotriva odiosului dictat, a fost Partidul Comunist Român, care în aceste vremuri de grea cumpănă chema poporul la luptă pentru apărarea pămîntului strămoşesc. Din iniţiativa şi sub conducerea comuniştilor încă din prima zi, în oraşele şi comunele ce urmau să treacă sub ocupaţie străină, au avut loc imense adunări de protest împotriva nedreptăţii de la Viena. La Bistriţa, din iniţiativa comuniştilor Traian Banciu, Enea Grapini şi alţii, în ziua de 8 septembrie 1940, circa 7000 de reprezentanţi ai populaţiei din judeţ s-au adunat în Piaţa Unirii în faţa statuii lui Andrei Mureşanu şi au protestat împotriva nedreptăţii săvîrşite de Germania şi Italia prin amputarea forţată a unei părţi din pămîntul României şi atribuirea lui horthysmului ungar. Se cîntau cîntece patriotice : „Pe-al nostru steag", „Deşteaptă-te române", „Trei culori" etc. şi se scandau lozinci împotriva arbitrajului impus, iar după adunare manifestanţii incolonaţi, purtînd drapele trei culori şi în faţa coloanei unul roşu, s-au îndreptat spre prefectura judeţului, unde au continuat să scandeze lozinci şi au cerut arme pentru apărarea pămîntului străbun[7].

Faţă de cele petrecute la Viena, atitudinea maselor populare aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare din judeţ, a avut consensul general, exprimat de populaţia română. Munca frăţească de secole, lupta comună împotriva exploatării şi asupririi îşi arăta roadele şi în aceste împrejurări tragice pentru toţi. De aceea, la toate manifestările din judeţ, alături de populaţia română au participat majoritatea germanilor şi maghiarilor. Organele statului raportau că : „...la Bistriţa, unde populaţia venită şi din alte sate vecine a manifestat pentru România. Este edificator faptul că mulţimea de saşi din localităţile cu populaţie mixtă strigau pe străzi : „Jos Dictatul de la Viena", „Refuzăm întoarcerea la Ungaria"[8]. In faţa mulţimii agitate, organele locale s-au dovedit

6. A. Petri, Generalul erou Grigore Băian, Ed. militară, 1969, pag. 50—51.
7. Relatare de la Enea Grapini, participant la adunare.
8. Traian Bunescu, opera citată, pag. 145.

www.cimec.ro

complet neputincioase „în timp ce sașii țineau discursuri antihorthyste"[9].

Populația maghiară din județ, mai ales în perioada tratativelor de la Turnu Severin, a manifestat o atitudine ostilă stăpînirii maghiare de teamă ca marii proprietari unguri să nu le ia pămîntul cu care au fost împroprietăriți de către statul român, lucru petrecut mai tîrziu în unele județe. Iată ce spune un document în legătură cu aceasta: „În județul Bistrița-Năsăud locuitorii săteni de naționalitate maghiară se arătau foarte îngrijorați de o eventuală stăpînire maghiară, manifestîndu-și fără echivoc teama că marii proprietari unguri le ridică pămînturile din proprietatea lor, care au fost date de statul român prin împroprietăriri"[10].

Aceeași atitudine ostilă o manifesta și populația germană din județ. „Populația germană din regiunea Bistriței și Reghinului — se spune în alt document — a semnat un memoriu împotriva alipirii la Ungaria"[11]. În buletinul informativ pe luna iulie 1940, garnizoana Bistrița raporta că „germanii își manifestă simpatia față de autoritățile administrative românești", iar în buletinul contrainformativ pe perioada 13—16 august 1940 Armata a III-a făcea precizarea că „germanii se arată tot mai potrivnici revendicărilor maghiare, manifestă preferință pentru stăpînirea românească"[12].

În acest timp, deși s-a creat o situație favroabilă rezistenței naționale pentru apărarea integrității teritoriale a patriei, trădarea cercurilor conducătoare, guvernante și a conducerii partidelor burgheze au împiedicat orice acțiune de rezistență, au frînat elanul și voința de luptă a maselor largi populare[13]. Aceasta fiind situația politică în acele vremuri de restriște, P.C.R. a trecut la organizarea activității de rezistență în teritoriul vremelnic ocupat.

La începutul lunii septembrie 1940, la recomandările C.C. al P.C.R., locul Comitetului teritorial al P.C.R. pentru Ardeal și Banat a fost luat de secretariatul pentru nordul Transilvaniei, iar din noiembrie același an, din inițiativa acestuia se organizează Uniunea Național-Revoluționară a Românilor. La constituirea U.N.R.R., ca delegat din partea organizației județene de partid Bistrița-Năsăud a participat comunistul Traian Banciu, înflăcărat luptător pentru dreptate și unitate națională, care mai tîrziu devine și instructor al acesteia[14].

---

9. Arhivele Statului București — Fondul Ministerului Propagandei Naționale. Dosar nr. 1093/1940. fila 25.
10. A. Simion. Dictatul de la Viena. Ed. Dacia. Cluj 1972. pag. 171.
11. Arhiva C.C. al P.C.R., Fondul nr. 103. Dos. nr. 8175, fila 26.
12. Traian Bunescu, opera citată, pag. 68.
13. Traian Bunescu, opera citată, pag. 121.
14. Cluj — Pagini de istorie revoluționară, pag. 300—304.

www.cimec.ro

Uniunea Național Revoluționară a Românilor și-a propus în această perioadă să acorde o mai mare atenție mobilizării maselor populare, indiferent de naționalitate, la luptă unită împotriva ocupanților horthyști, a măsurilor de asuprire, pentru îmbunătățirea condițiilor de trai care se înrăutățeau tot mai mult.

În vederea organizării și conducerii cu succes a luptei antihitleriste și antihorthyste, partidul a luat unele măsuri organizatorice adecvate situației create[15]. Pentru o mai temeinică organizare a luptei în condițiile ilegalității, în vederea mobilizării maselor la acțiuni antifasciste și a folosirii organizațiilor obștești în acest scop, mai cu seamă a cooperației de consum, au fost create trei circumscripții de partid: Someș, Criș și Maramureș. Organizația de partid a județului Bistrița-Năsăud făcea parte din circumscripția Someș. Activitatea ei era condusă de un comitet județean din care făceau parte Traian Banciu, Nandor Kasovitz, Melaniuc Ioan și alții[16]. Pe lîngă celulele de partid din Bistrița, Comitetul județean de partid mai avea organizate celule în comunele Prundu Bîrgăului, și mai tîrziu, în orașul Năsăud.[17]

Lupta de rezistență a devenit cu atît mai necesară, cu cît elementele fasciste, încă din primele zile ale ocupației, au trecut la îngrădirea drepturilor politice, economice și sociale ale populației românești, s-au dedat la tot felul de atrocități, jigniri, insulte și execuții. S-a ajuns pînă acolo încît populația românească a fost aproape exclusă din organele administrative de județ, municipale și de plasă. Acest lucru este foarte limpede oglindit în compoziția consiliului județean Bistrița-Năsăud, constituit la 26 aprilie 1941, din 148 consilieri, din care 90 maghiari, 35 români și 23 germani, deși compoziția națională a populației județului era de 113.326 români, 20.827 germani și numai 7.816 maghiari[18].

După Dictatul de la Viena regimul horthyst a zdruncinat puternic sistemul economic statornicit în cursul dezvoltării istorice a acestei părți de țară, a întrerupt dezvoltarea sa unitară. La întreprinderile ai căror conducători, din motive bine și lesne de înțeles, au trebuit să părăsească teritoriul vremelnic ocupat, erau delegați din oficiu supraveghetori. Această măsură viza mai cu seamă întreprinderile mari din această perioadă, printre care se număra și Fabrica de hîrtie din Prundu Bîrgăului. Rolul acestor conducători oficiali era de a „ajuta întreprinderile să treacă peste greutățile de tran-

15. Idem — pag. 301.
16. G. Zaharia — L. Vajda etc., opera citată, pag. 95.
17. Idem — pag. 96.
18. Săptămâna, din 11 mai 1941: vezi și Silviu Dragomir, Transilvania înainte și după arbitrajul de la Viena, Sibiu 1943, tabel nr. 4.

www.cimec.ro

ziție, de a le integra în sistemul juridic ungar, a asigura continuitatea întreprinderii și a le impulsiona producția"[19].

Nu puțini au fost acești conducători oficiali care au folosit mandatul încredințat în scopuri personale. Abuzînd de funcția încredințată, unii dintre ei au trecut la jefuirea și prădarea unităților pe care le conduceau, sau alții se autopropuneau directori ai acestor unități, înainte de a le expira mandatul încredințat. Este semnificativă din acest punct de vedere atitudinea conducătorului de la Intreprinderea forestieră „Regna" care, „după expirarea mandatului a ajuns să se propună director general al Consiliului de direcție"[20].

Mai interesant se pare procedeul folosit de comandantul militar S.A. la Fabrica de hîrtie Prundu Bîrgăului, care folosindu-se de militari înarmați și amenințînd cu moartea conducătorul întreprinderii „a reușit să obțină postul de director al întreprinderii pe o durată de 10 ani"[21].

Pentru acapararea întreprinderilor din nordul Transilvaniei, lichidarea independenței și încadrarea lor în rețeaua organizațiilor monopoliste din Ungaria, sub pretextul așa-zisului „ajutor", treptat-treptat, acestea au fost cumpărate de diferite bănci sau mari proprietari. Astfel, Fabrica de hîrtie din Prundu Bîrgăului a fost cumpărată de Societatea de antreprize industriale și comerciale din Budapesta, a cărui acționar principal era contele István Bethlen.[22]

În domeniul cooperației, introducerea reglementării juridice din Ungaria a dus la slăbirea și destrămarea cooperativelor românești, regimul horthyst obligînd circa 100 de cooperative să se afilieze la Centrala Națională de Credit, cu sediul la Budapesta. După multe greutăți și insistențe s-a reușit ca în județul Bistrița-Năsăud să se aprobe funcționarea Federalei cooperatiste „Andrei Mureșanu"[23].

Una din cele mai grave probleme din timpul ocupației horthyste a constituit-o aplicarea decretului Lege nr. 1410 din primăvara anului 1941, potrivit căruia puteau fi dați în judecată toți românii care în perioada 1918—1940 au cumpărat terenuri sau imobile de la diferiți proprietari maghiari, sau cărora li s-au distribuit asemenea pămînturi din latifundiile celor plecați din țară. Acest decret a generat numeroase procese. Justiția maghiară lua apărarea vechilor proprietari, neîndreptățind masele de țărani români, muncitori și meșteșugari care au cumpărat aceste pămînturi[24]. Rezultatul proceselor a fost alungarea în masă, uneori prin forța jan-

19. Gh. Zaharia — L. Vajda etc., — opera citată, pag. 42.
20. Idem — pag. 43—44.
21. Gh. Zaharia, idem, pag. 44.
22. Opera citată, pag. 42.
23. Opera citată, pag. 44.
24. V. Netea, opera citată, pag. 775.

www.cimec.ro

darmilor, a țăranilor de pe pămînturile lor. In fruntea acestei acțiuni samavolnice a stat însuși ministrul agriculturii, baronul Banffy Daniel, mare moșier din Transilvania[25].

Consecințe la fel de grave ale politicii de oprimare și expropiere economică s-au abătut și asupra țăranilor posesori de terenuri silvice. In acest sens, în februarie 1943 a fost emis Decretul C.M. nr. 940/1943 M.E., în baza căruia s-a trecut la exproprierea imobilelor silvice. Prin aplicarea acestui decret aristocrația maghiară a reușit să cîștige prin procese 25.777 iugăre cadastrale teren forestier. In județul Bistrița-Năsăud în anul 1943 secția de politică funciară a Direcției silvice a expropriat 40 de proprietari români, luîndu-le, în hotarul a 37 de comune, 13.420 iugăre cadastrale de pădure. In același timp au mai fost expropriate proprietățile silvice evreiești din județ, în suprafață de 668 iugăre cadastrale[26]. Moșierii maghiari au pornit acest atac împotriva țărănimii române nu numai pentru pămînturile primite de la aceștia prin reforma agrară în 1921, dar și pentru pămînturile vîndute de ei.

Printre faptele samavolnice ale horthyștilor trebuie menționate și măsurile autorităților împotriva meseriașilor și micilor negustori români. Multora dintre ei le-au fost retrase autorizațiile de funcționare. Astfel, în 25 mai 1942 au fost retrase 36 brevete de comerț și industrie, aparținătoare meseriașilor și micilor negustori români. Printre cei cărora li s-au retras brevetele erau croitorul Vasile Rațiu din Prundu Birgăului, morarul Pandele Nicolae din Năsăud[27] și alții.

Nici pe plan cultural nu exista o situație mai bună. După Dictatul de la Viena, toate școlile românești de stat au trebuit să-și închidă porțile. La Năsăud, fără nici un motiv, prin Ordinul nr. 79 din 2 octombrie 1940 al comandamentului militar maghiar din localitate, a fost închisă școala normală de băieți[28]. Prin același ordin s-a desființat gimnaziul industrial de băieți din localitate, iar la 31 martie 1941, directorul Liceului „George Coșbuc", singurul liceu cu limbă de predare română, a fost înlocuit cu un director maghiar. In aceste împrejurări, la Liceul „George Coșbuc" din Năsăud, din totalul de 18 cadre didactice, 13 erau maghiari și numai 5 erau români[29].

Pe baza acestor măsuri, in anul școlar 1940—1941 în județ mai funcționau următoarele școli cu limbă de predare ro-

---

25. Ladislau Banyai —P.C.R. în fruntea luptei comune a oamenilor muncii români și maghiari împotriva dictaturii militaro-fasciste și a cotropirii hitleriste. Madoszul în anii 1940—44. Analele de istorie, Anul XVII, nr. 1 1971, pag. 35.
26. Tribuna Ardealului din 13 oct. 1943.
27. Plaiuri năsăudene. Anul II. nr. 27—28. din 15.X—1.XI.944. pag. 8.
28. Idem.
29. Ibidem.

www.cimec.ro

mână : Liceul de băieți din Năsăud, secția română a Liceului de băieți din Bistrița, care în următorul an avea să se desființeze, și Gimnaziul de fete (4 clase) din Bistrița[30].

Din aceste cîteva date se poate desprinde foarte clar că numărul școlilor românești era de la început disproporționat față de numărul populației. Acest fapt a fost agravat și de numirea în locul învățătorilor refugiați sau izgoniți, a unor învățători de naționalitate maghiară, care numai în parte cunoșteau și limba română. Pe străzile orașelor și comunelor, oamenii nu aveau voie să meargă în grupuri și să vorbească limba română, iar minunatul nostru port românesc era interzis".[31] Pe valea Șielui, a Someșului și Bîrgăului, cămășile bărbaților erau tăiate cu baionetele de către jandarmii horthyști, sau in cel mai fericit caz obligați să le poarte in pantaloni. Mulți dintre intelectualii români au fost ridicați de la domiciliul lor și duși la taberele de muncă de la Ilva Mare, Tihuța, Valea Străjii etc., și obligați să lucreze la linia ferată, cazemate și piramide antitanc[32]. Din cauza brutalizării sentimentelor de umanitate, a persecuțiilor, acțiuni ce urmăreau uzura morală a populației românești, mulți cetățeni din județ, fie pe la Budești, Tihuța sau peste Călimani, își părăseau familiile și treceau granița în România. Cei rămași acasă erau amenințați, percheziționați mereu, mereu chemați la posturile de jandarmi. Soția locuitorului Echim Ilie din comuna Monor, care din cauza brutalităților autorităților horthyste a trebuit să treacă in România, fiind gravidă, tot a doua zi trebuia să se prezinte la postul de jandarmi, unde de fiecare dată era amenințată că, după ce va naște, copilul va fi luat de statul maghiar dacă nu va anunța postul de jandarmi cînd îi vine soțul acasă[33].

Metodelor de amenințare, de intimidare și arestări folosite de autoritățile horthyste li se adaugă și cele de schingiuire și maltratare pînă la moarte a unor cetățeni români din județ, care fără nici o vină erau acuzați de „injurie adusă națiunii", „răspîndirea de zvonuri alarmiste", sau pur și simplu datorită unor mici neînțelegeri, mai ales cu unele elemente provocatoare.

In astfel de împrejurări, i-a fost curmat firul vieții locuitorului Ioan Haja din comuna Monor, în vîrstă de 62 de ani. Ivindu-se o discuție între fiul său și un element provocator, atît tatăl cît și fiul au fost ridicați de jandarmii horthyști și între baionete duși la post. Aici au fost maltratați după cele mai bestiale metode fasciste, incît bătrînul a decedat in

30. Gh. Zaharia, L. Vajda etc., opera citată, pag. 74.
31. Traian Bunescu, opera citată, pag. 206—207.
32. Idem
33. Relatare de la Elena Echim, din comuna Monor.

www.cimec.ro

noaptea aceleiași zile. După ce i s-a făcut autopsia, cadavrul a fost predat familiei în coșciug sigilat și apoi înmormîntat în ziua de 11 aprilie 1942[34]. Pentru a masca fărădelegea săvîrșită, în registrul de decese al comunei Monor din 10 aprilie 1942, autoritățile locale, în mod abuziv, au stabilit diagnosticul „szivazel hüdés" (atac de cord)[35].

In condiții tragice și-a găsit sfîrșitul vieții și locuitorul Titus Ureche din comuna Măgura Ilvei, care, apărîndu-și animalele pentru a nu fi ridicate de soldații fasciști a fost împușcat în curtea casei, în aprilie 1944[36]. La toate acestea, trebuie adăugate acțiunile autorităților horthyste de a înregistra numele de familie al românilor după pronunția maghiară[37], sau schimbarea numirilor de origine română a unor localități și munți din nordul Transilvaniei. Astfel, falnicul pisc din Munții Maramureșului, Pietrosul, a fost botezat „Horty csucs" (vîrf, pisc), iar supraveghetorul Văii Someșului din Muntii Rodnei, Ineul, a fost numit Teleki csücs[38].

Odată cu izbucnirea războiului antisovietic autoritățile horthyste au luat măsuri și mai severe de constrîngere și asuprire a populației românești. La 9 iulie 1944, Ministerul Apărării Horthyste a hotărît înființarea detașamentelor de muncă românești puse la dispoziția autorităților militare și civile pentru diferite lucrări. Așa s-a ajuns ca în 1942 să fie concentrate în detașamente de muncă mii de români din județele Bistrița-Năsăud și Solnoc-Dobica și duși la construcția căii ferate Sărățel-Deda sau la efectuarea unor lucrări genistice pe front[39].

Pe baza acestei hotărîri, la 8 mai 1942 a luat ființă compania de lucru nr. 8 din comuna Monor, unde au fost aduși 70 de români pentru a lucra la linia ferată mai sus amintită. Nu peste mult timp numărul românilor de la această companie a ajuns la 270, iar o altă companie de lucru, tot din comuna Monor, satul Gledin, era formată din 200 de români care erau obligați să muncească gratuit cu hainele lor[40]. După cum atestă documentele vremii, circa 30.000 de români și 8.000 de evrei din județul nostru au fost duși la diferite munci în Ungaria și Germania, sau deportați în lagărele de concentrare[41].

In cei patru ani de dominație hitleristă și horthystă, comuniștii din România și cei aflați în teritoriile ocupate au desfășurat o muncă tenace pentru atragerea tuturor forțelor

34. Revista Plaiuri năsăudene, din 1—20 sept. 1944, an. II, nr. 23—24, pag. 12.
35. Registrul de decese al com. Monor, anii 1941—45, nr. crt. 26, pag. 11.
36. Relatare de la Anton Ruști din comuna Măgura Ilvei.
37. Ladislau Banyai, Opera citată, pag. 35.
38. Revista Plaiuri năsăudene. An II, nr. 13, pag. 8.
39. Plaiuri năsăudene, 1944, nr. 27—28, pag. 8.
40. Plaiuri năsăudene din 15 oct.—1 nov. 1944, nr. 27—28, pag. 8.
41. Dr. Ștefan Pop, O pagină de istorie, Bistrița, 1947, pag. 14.

www.cimec.ro

politice naționale la lupta antifascistă pentru recucerirea independenței și suveranității, pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei. Se intensifică munca de demascare a războiului hitlerist, a imperialismului german, adevărata față a horthysmului. Apar manifeste în limba română și maghiară, care cheamă populația, pe toți antifasciștii să-și unească forțele în fața hitlerismului și horthysmului cotropitor. Sub conducerea comuniștilor, muncitorii, țăranii, intelectualii români, maghiari și de alte naționalități au organizat multiple acțiuni împotriva acestora.

In județul Bistrița-Năsăud rezistența maselor populare împotriva regimului horthyst s-a făcut simțită prin greve ale muncitorilor din diferite ramuri. Astfel, lucrătorii de la linia ferată Bistrița—Beclean au declanșat o grevă la începutul lunii aprilie 1942. In fruntea greviștilor se aflau muncitorii Ioan Donapal și Gheorghe Simion[42]. Tot pentru apărarea drepturilor lor intră în grevă la 20 iunie 1942, 70 de muncitori de la tunelul din Monor pe linia ferată Sărățel—Deda. Cauza grevei a fost determinată de incercarea comandurii militare de a crește numărul orelor de lucru fără să crească în același timp în mod proporțional și salariile[43].

Muncitorii de la Fabrica de sobe și ceramică din Bistrița declară grevă la 25 iunie 1942. Greva ia sfîrșit la 6 iulie același an cu izbînda muncitorilor, în sensul că le-au fost mărite cîștigurile.

Cascada nemulțumirilor ia proporții tot mai mari în rîndurile muncitorilor de toate categoriile din județ. Ea cuprinde muncitorii din sectorul forestier care, din cauza slabelor condiții de muncă, a persecuțiilor ce se exercitau asupra lor și familiilor lor, la începutul lunii iunie 1942 se ridică la luptă împotriva nedreptăților sociale, pentru o viață mai bună. In aceste împrejurări declară grevă tăietorii de lemne de la Colibița[44].

Din inițiativa comuniștilor, acțiuni de protest și nemulțumiri se inregistrează în rindurile țărănimii și nevoiașilor.

În acest sens, într-un raport al Comandamentului politic din Bistrița se precizează : „In rîndurile țărănimii și nevoiașilor, fie maghiari fie români, ideile comuniste prind rădăcini"[45]. Țărănimea se opune prestațiilor, transporturilor, impozitelor și tuturor abuzurilor săvîrșite de autoritățile locale. Din cauza persecuțiilor, a maltratărilor, în unele localități se ajunge la conflicte directe cu jandarmii. In comuna Monor la o astfel de încăierare, țăranul Simion Neagoș

42. Gh. Zaharia, L. Vajda etc., Opera citată, pag. 157.
43. Idem, Opera citată, pag. 157.
44. Ibidem.
45. Evocări. Jozsa Bela. București. 1971. pag. 62.

www.cimec.ro

a dezarmat doi jandarmi, iar armele le-a aruncat în apa Lutului. Asemenea acțiuni au avut loc mai cu seamă pe Valea Șieului, unde se construia linia ferată Sărățel—Deda. Puține erau duminicile și sărbătorile în anii ocupației horthyste cînd se organizau hore, care să nu se termine fără asemenea conflicte între populația română și elementele provocatoare fasciste, ce au încercat de nenumărate ori, bineînțeles fără izbîndă, să interzică chiar și dansul nostru popular[46].

In această perioadă se înregistrează nenumărate dezertări din armata maghiară și de la companiile de lucru. Soldații români și concentrații veniți în permisii nu se mai întorceau la unitățile lor, iar tinerii care primeau ordine de chemare, împreună cu cei ce erau în permisie luau drumul codrului. Dealtfel, fenomenul de dezertare din armata horthystă, mai ales după 23 August 1944, s-a manifestat și la mulți soldați de pe secuime, care dîndu-și seama de evoluția evenimentelor de pe front, cu ocazia retragerii, rămîneau prin podurile grajdurilor, caselor sau prin păduri, iar populația îi îmbrăca în haine civile și ii îndruma să se întoarcă peste munți la familiile lor.[47]

Pentru că erau interzise cele mai elementare drepturi politice, comuniștii și antifasciștii din nordul Transilvaniei mobilizau masele la acțiuni antifasciste prin intermediul cooperației, al organizațiilor culturale și religioase. În cadrul acestora s-au creat echipe de teatru, coruri, care organizau seri folclorice și festivaluri, cultivîndu-se astfel cu multă stăruință vechile tradiții patriotice și culturale românești. Cu eforturi mari, antifasciștii români au organizat concerte, conferințe, simpozioane (de obicei în biserici) și unele expoziții, mai ales școlare, la Bistrița, Năsăud și alte localități[48]. In documentele vremii se amintește de expoziția organizată la sfîrșitul anului școlar 1941—1942 de către Gimnaziul de fete din Bistrița. Cu ocazia acestei expoziții au impresionat broderiile, tricotajele, desenele elevelor Maria Olteanu, Gabriela Mihăilaș, Livia Bozga, Maria Neagoș și altele[49]. In comuna Iad (Livezile) în luna august 1943 are loc o serbare românească cu un bogat program artistic.[50]

Un capitol deosebit de important în lupta românilor din teritoriul vremelnic ocupat, împotriva cotropitorilor fasciști, l-a constituit presa din județ și cea primită cu greutate de peste Carpați, care in cei patru ani de zile a ținut trează ideea unității naționale și a luptei impotriva Dictatului nedrept de la Viena. După cum se cunoaște, odată cu intra-

46. V. Ilovan. Comunicare la sesiunea științifică din 8 mai 1975.
47. Idem.
48. Gh. Zaharia, L. Vajda. Opera citată. pag. 156.
49. Plaiuri năsăudene. Anul II. nr. 1 din 1 iulie 1943, pag. 6.
50. Ardealul. Anul III. nr. 37. din 25 sept. 1943.

www.cimec.ro

rea și instalarea autorităților horthyste în partea de nord a Transilvaniei, ziarele românești care apăreau în județ și-au încetat activitatea. Singurul ziar care a continuat să apară a fost „Săptămâna". Reluînd titlul unei publicații locale mai vechi, noua „Săptămână", tipărită la Bistrița, își reia activitatea la 15 ianuarie 1941, reușind să se impună prin entuziasmul și patriotismul său.

În coloanele sale gazeta „Săptămîna" publică o serie de articole și poezii al căror conținut milita pentru redobîndirea unității naționale și apărarea drepturilor populației românești de pe aceste meleaguri. In articolul: „Stîlpi de cremene", Iosif Moruțan Fiscuteanu tratează cu multă abilitate nedreptatea făcută poporului român la 30 august 1940 și în același timp evidențiază speranța celor rămași sub ocupație străină că istoria care rămîne martora acestor evenimente, va recupera la vreme greșelile făcute față de poporul român. „Istoria rămîne însă martoră, se arată în articol, recuperînd la vreme, un drept al unui popor îngenunchiat. Greșelile trecutului, slăbiciunile noastre de ieri să ne fie azi îndreptare noi pe drumul pălimirii noastre. Să ne coborîm cu gînd curat la cei ce au rămas legați prin naștere de glia pămîntului, să motiveze chiar și slăpînirei, că neamul lor nu este de venetici, ci din descălecători, urbs romana".[51]

Deși gazetă de nuanță politică, „Săptămâna" excelează în probleme culturale și de literatură : poezii, proză, amintiri[52].

După apariția paginii culturale intitulată „Stîlpi de cremene", gazeta publică foarte frecvent, mai ales poezii cu mult substrat politic și patriotic. Apariția unor asemenea articole presupunea multă grijă, multă atenție, abilitate chiar și în paginare. Prezența lui Horthy, de exemplu, la Sărățel cu ocazia inaugurării liniei ferate Sărățel—Deda la 13 decembrie 1942 a fost consemnată în pagina IV, într-un colț, ca ceva ce nu interesa prea mult[53].

O largă contribuție la lupta populației din nordul Ardealului împotriva sentinței fasciste de la Viena a adus-o presa din România. La Brașov, între anii 1942—1943, s-a constituit „Asociația scriitorilor și ziariștilor din Năsăud", care editează revista „Plaiuri năsăudene"[54], cu subtitlul „Virtus Romana Rediviva", în paginile căreia se regăsesc deopotrivă năsăudenii, maramureșenii și someșenii. Revista „Plaiuri năsăudene" sub conducerea echipei de condeieri ardeleni: E.

---

51. „Săptămâna", nr. 385 din 16 martie 1941.
52. Teodor Tanco. Virtus Romana Rediviva, vol. II, pag. 93, Bistrița, 1974.
53. V. Raus, Activitatea publicistică de rezistență antifascistă pe meleagurile județului Bistrița-Năsăud. Comunicare la sesiunea științifică din 8 mai 1975, Bistrița.
54. V. Netea, Opera citată, pag. 773.

www.cimec.ro

Boșca Mălin, Ion Th. Ilea, Vasile Netea, redactori, și Emil Cobzalău, secretar general de redacție, ia atitudine hotărîtă împotriva Dictatului de la Viena, subliniază cu multă tărie și curaj drepturile românilor asupra Transilvaniei, suferințele celor din teritoriul cotropit și înfierează în același timp cu vehemență propaganda ostilă dusă împotriva României.

Informațiile de pe meleagurile înstrăinate, articolele literare și studiile asupra înaintașilor scrisului năsăudean, se împletesc cu versurile lui Petru Pop, Pompei I. Pop sau articolele lui Vasile Netea care înfățișează, documentat și cu vioiciune, viața și activitatea nemuritorului bard năsăudean, George Coșbuc.

Concomitent cu mișcarea democratică antifascistă declanșată din rîndurile muncitorilor, țăranilor, intelectualilor pornește o mișcare mai largă și în sînul burgheziei românești. În cadrul acestei mișcări, la 8 martie 1943, are loc la Bistrița ședința unui grup de intelectuali români ai Mișcării naționale din nordul Transilvaniei în frunte cu Emil Hațeganu. Ședința a dezbătut organizarea cadrelor românești din acest județ. Cu această ocazie s-a constituit conducerea locală formată din Vasile Buta, președinte, Gavril Ceuca, vicepreședinte pentru Valea Bîrgăului, și Nicolae Pop pentru părțile Năsăudului[55].

Acțiunile organizate în județ, ca și în întregul Ardeal, atestă în mod clar că platforma Partidului Comunist din iunie 1943 pentru un front patriotic antihitlerist a găsit un larg răsunet în rîndurile comuniștilor din teritoriile vremelnic ocupate de horthyști, pentru că obiectivele ei coincid cu cele ale comuniștilor din aceste teritorii. De fapt, acțiunile de front democratic, patriotic antifascist, care au început să se inițieze în cursul anului 1943 printre românii din nordul Transilvaniei, nu sînt străine de cele organizate de P.C.R. în România. Dealtfel și în alte acțiuni inițiate și organizate de partid a existat un consens cu cele organizate în nordul Transilvaniei.

Intensificarea activității comuniștilor și a celorlalte forțe democratice, creșterea stării de spirit antifascist al maselor au stîrnit îngrijorarea fasciștilor horthyști. Din această cauză se operează arestări masive în rîndurile comuniștilor și ale celorlalți patrioți și luptători antifasciști.[56] La 24 februarie 1943 începe monstruosul proces al celor 664 comuniști români, maghiari, evrei din nordul Transilvaniei, care durează săptămîni de zile. În toamna aceluiași an sînt arestați încă 300 de comuniști. Mii de antifasciști au fost trimiși în

55. Gh. Zaharia, L. Vajda etc., Opera citată, pag. 151—152.
56. Cluj, Pagini de istorie revoluționară, pag. 316.

www.cimec.ro

Traian Banciu

detașamente de muncă pe front, pe linia I-a, sau pe cîmpurile de mine, de unde nu s-au mai întors. Alții au dispărut răpuși de boli, foame sau gloanțele soldaților fasciști care îi executau fără nici un fel de remușcare. În aceste împrejurări tragice și-a găsit sfîrșitul, alături de alți patrioți, fruntașul comunist Traian Banciu din Bistrița[57].

La sfîrșitul lunii aprilie, după ocuparea Ungariei de către trupele hitleriste, asupra maselor populare din teritoriul cotropit s-a abătut un nou val de șovinism și rasism, cel al salașiștilor, care au dezlănțuit o adevărată avalanșă de teroare asupra populației evreiești. După cum se cunoaște, în primăvara anului 1944 a fost instituit ordinul ca populația evreiască să poarte drept semn distinctiv o stea galbenă în șase colțuri, iar la sfîrșitul lunii aprilie a început ridicarea evreilor și închiderea lor în ghetouri.

Tot în același an, mai precis la 15 aprilie, au intrat în vigoare normele dispozițiilor de administrație excepțională în toate județele din nordul Transilvaniei. De la aceeași dată, pe întreg teritoriul ocupat a fost suspendat repausul duminical, iar din 24 aprilie, același an, s-a dispus mobilizarea obligatorie a femeilor între 18—30 ani pentru efectuarea unor munci militare de apărare[58].

In baza acestui ordin sute de femei din satele Monor, Gledin, Prundu Bîrgăului, Tiha Bîrgăului, Ilva Mare, Lunca Ilvei, Ilva Mică etc., au participat la diferite lucrări în spatele frontului (tranșee, șanțuri, cazemate etc.). Toate acestea se făceau sub supravegherea soldaților horthyști care, pe lîngă comportarea brutală și josnică, se dedau la tot felul de insulte și jigniri la adresa femeilor românce, care în unele cazuri ajungeau pînă la dezumanizare[59].

In luna mai 1944 autoritățile horthyste au decretat mobilizarea generală, astfel că la miile de români din județul

57. Idem, pag. 320.
58. Gh. Zaharia, L. Vajda etc., Opera citată, pag. 81.
59. Relatare de la Ioan Precub din comuna Monor.

www.cimec.ro

nostru deportați în Germania și Ungaria se adaugă alte mii, dintre care o bună parte nu se mai prezintă la unități, găsindu-și refugiu, în păduri sau în munți. Sub imperiul acestei decretări, la sfîrșitul lunii iunie, circa 800 de elevi români și maghiari din județul Bistrița-Năsăud și cele învecinate au fost concentrați și duși să muncească la unele construcții militare de pe șesul Orheiului, la circa 10 km de Bistrița. Și aici, ca și în alte părți, organizarea și supravegherea erau făcute de către armata horthystă. Fiindcă acțiunea nu a dat rezultatele scontate după o lună de zile, pe lîngă elevi au mai fost aduse companii de lucru formate din evrei și români, însă înfăptuirea actului de la 23 August 1944, a pus stavilă continuării construcției. Cu avioane capturate de la nemți, românii au bombardat aeroportul și lucrarea a fost abandonată[60].

La numai o săptămînă după dezlănțuirea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, respectiv la începutul lunii septembrie 1944, înainte de începerea retragerii trupelor fasciste de pe teritoriul cotropit, autoritățile horthyste au ridicat cu forța din județul Bistrița-Năsăud încă 2000 de români între 16 și 60 de ani, deportîndu-i în Ungaria la diferite munci. În timpul deplasării, deportații erau supuși celui mai barbar tratament. Bolnavii erau lăsați în părăsire, în plin cîmp, iar cei ce încercau să evadeze erau impușcați și spînzurați de stîlpii de telegraf.[61]

Ioan Groze

În asemenea împrejurări, în toamna anului 1944 (16 octombrie, la marginea comunei Mocira de lîngă Baia Mare au fost împușcați mișelește învățătorul Ioan Groze din Rodna și muncitorul rotar Vasile Cheresteș din Sărățel. Iată cum descrie învățătorul Ioan Vîlca într-o scrisoare adresată familiei învățătorului Groze tragedia celor doi patrioți: „Era 16 octombrie, zi de luni. În această

60. Relatare de la Horațiu Baciu și Vasile Nicoară.
61. Traian Bunescu, Opera citată, pag. 244.

www.cimec.ro

Vasile Cherestes

zi chiar plecase de la noi din comună două detaşamente de horthyşti. Stam cu frică în aşteptarea evenimentului grozav de care mereu se vorbea, că vin nemţii, ne duc tot ce avem, şi ne duc şi pe noi. Stam cu frica, gata să fugim. Un băiat de-al meu, mergînd în turn să observe orizontul ne spune că în partea de miazănoapte a comunei trece un detaşament de soldaţi cu căruţe trase de oameni. Altceva nimic, decît explozii în toate părţile. În ziua următoare aud că in capătul satului, lîngă vale, sint doi oameni împuşcaţi şi că ar fi evrei, căci au banderolă pe mînă. Alţii spuneau, că da, i-a văzut cînd i-au dus horthyştii legaţi, ieri, adică în ziua de 16 octombrie cînd a trecut detaşamentul de soldaţi văzuţi de băiatul meu din turnul bisericii. Soldaţii horthyşti erau cu un detaşament de concentraţi pentru lucru „munka század", români, români amestecaţi cu evrei. Ioan Groze şi cu un altul, Vasile Cheresteş, erau tot printre aceştia, însă legaţi şi escortaţi de un soldat. Şeful detaşamentului, cum se constată din cele întîmplate, nevoind a-i duce mai departe a dat ordin să fie împuşcaţi. Primarul comunei auzind întîmplarea, că anume sunt doi morţi pe hotarul comunei, a plecat să vadă cazul la faţa locului. Venind îmi predă actele găsite asupra celor morţi şi am găsit grozavul lucru, că e vorba de un învăţător român, Ioan Groze, sublocotenent de rezervă, şi un altul, Vasile Cheresteş, rotar. Am şi luat măsuri ca să fie înmormîntaţi în cimitirul comunei, între eroii găsiţi acolo şi astfel au fost ambii înmormîntaţi cu cinste, petrecuţi de toată comuna şi deplînşi pentru tristul sfîrşit cu lacrimi fierbinţi de noi toţi"[62].

La fel de tragic a fost sfîrşitul muncitorului croitor Vasile Raţiu, al ţăranilor muncitori Gheorghe Popandron, Simion Rogină, Lucreţia Tanca, Pavel Costea, Leon Vlad, din

62. Scrisoarea învăţătorului Ioan Vicla din comuna Mocira, judeţul Maramureş, către soţia inv. Ioan Groze din com. Rodna.

www.cimec.ro

Prundu Bîrgăului, Grigore Hăngănuț din Ciosa, Gheorghe Todor din Spermezeu și mulți alții care pentru că au îndrăznit să-și manifeste nemulțumirea față de stăpînirea horthystă, față de tratamentul inuman aplicat românilor, au sfîrșit prin a fi împușcați și lăsați în părăsire într-o groapă comună dintr-o livadă a comunei Prundu Bîrgăului.

Vasile Rațiu

Aidoma celor amintiți și-au găsit sfîrșitul, departe de familiile lor, țăranii Gheorghe Podișor și Ioan Soroceanu din Bistrița Bîrgăului și, respectiv, Josenii Bîrgăului, care, încercînd să rămînă de compania de lucru ce mărșăluia înspre Budapesta au fost descoperiți de soldații horthyști, legați și tîriți după o căruță, iar în cele din urmă împușcați[63].

In condiții inumane trăiau și munceau cei ce supraviețuiau în companiile de lucru. După cum relatează Lazăr Dumitru din comuna Rebrișoara și Vasile Rusu din Bistrița, care au muncit la asemenea companii, transportul se făcea în vagoane de marfă închise, se muncea toată ziua cu un repaus de o jumătate de oră. Masa consta din 2—3 cartofi fierți, iar de dormit se dormea sub cerul liber în noroi și frig. Cei care protestau și-și manifestau nemulțumirea față de acest „tratament" erau transferați la companii cu regim special în Germania, sau împușcați. Situația a devenit și mai apăsătoare, mai ales după 23 August 1944, cînd românul pentru orice protest cît de mic era împușcat[64].

După istoricul act de la 23 August 1944 lupta de rezistență din nordul Transilvaniei se înțelește tot mai mult. La chemarea P.C.R. adresată maselor populare din teritoriul cotropit: „Patrioți români din Ardealul cotropit! Distrugeți căile de comunicație din spatele cotropitorilor, dezarmați-i, predați-i armatei române și armatei roșii sau nimiciți-i. Țărani români și maghiari din Ardealul cotropit! Nu dați vite și căruțe pentru retragerea hitleriștilor, nu-i găzduiți în ca-

63. Relatare de la Vasile Rusu — Bistrița.
64. Plaiuri năsăudene, Anul II, nr. 29—30 din 1—15 dec. 1944, pag. I.

www.cimec.ro

sele voastre, loviți-i din toate părțile",[65] în dorința de a se elibera cît mai repede, populația județului Bistrița-Năsăud a acționat cu hotărîre și spirit de sacrificiu pentru susținerea armatelor române și sovietice.

La îndemnul comuniștilor, oamenii muncii din județ refuzau să mai execute ordinele, se opuneau la tot ce întreprindeau fasciștii, sabotau prin toate mijloacele acțiunile lor. Erau deosebit de frecvente neprezentările la ordinele de chemare, evadările din armată sau din detașamentele de muncă, fuga în codru, nesupunerile la rechiziții și transport pentru armatele fasciste.

În cadrul acțiunilor patriotice de eliberare a județului se înscriu actele de curaj și eroism ale țăranilor din Urmeniș și Șopteriu, care s-au alăturat ostașilor români, cerînd arme pentru a lupta contra hitleriștilor. Un grup de cetățeni au încadrat un tun antitanc și au tras cu el asupra dușmanului, iar un alt țăran a tras cu pușca mitralieră. Mai mulți locuitori au aprovizionat soldații români cu alimente și i-au ajutat la transportul muniției. Acțiunile lor au fost consemnate în jurnalul Armatei I-a Române: „Populația civilă... a fost înarmată și este folosită pentru apărarea satului Urmeniș".[66] Prin acțiunile lor de profunde sentimente patriotice și-au făcut simțită ura asupra fascismului și țăranii muncitori din comuna Miceștii de Cîmpie, satul Visuia".[67] În această confruntare au căzut eroic, apărîndu-și pămîntul străbun, tinerii Eugen Hălăștioan și Ioan Gorea.[68]

În încleștarea cu hitleriștii au dat dovadă de mult curaj cetățenii comunelor Salva și Coșbuc. Grupul de țărani din comuna Salva au dezarmat aproape 200 de fasciști salvînd de la distrugere mai multe clădiri și poduri, au capturat o însemnată cantitate de armament, muniție, un mare număr de bovine și ovine jefuite de la populația din județ, iar țăranii din Coșbuc au atacat cu pistoale automate și grenade coloanele fasciste care se retrăgeau pe Valea Sălăuței înspre Vișeu[69].

Plină de curaj și eroism s-a dovedit și fapta locuitorului Vasile Tocaci din comuna Șieu-Măgheruș, satul Sărățel, care cu riscul vieții a reușit să înșele vigilența hitleriștilor și cu multă abilitate să taie cablul de legătură cu podul de la Sărățel, astfel fiind salvat unul din punctele strategice principale de peste rîul Șieu ce făcea legătura între orașele Reghin și Bistrița.

Multă bătaie de cap au dat trupelor hitleriste în retragerea lor cei 40 de țărani înarmați cu pistoale și pistolete

---

65. Gh. Zaharia, L. Vajda etc., Opera citată, pag. 214.
66. Ziarul „Ecoul", Anul. VIII. nr. 1116, din 19 apr. 1975, pag. 3.
67. Idem.
68. Ziarul „Ecoul", Anul VIII, nr. 1119, din 9 mai 1975, pag. 4—5.
69. Idem, ziarul „Ecoul", nr. 1116, din 19 apr. 1975, pag. 3.

www.cimec.ro

din comuna Monor, în frunte cu Ilie Echim, Dumitru Tanco Onigaș, Dumitru Drăgan și Ion etc., care au atacat în repetate rînduri trupele germane în retragere, producînd adevărată panică în rîndurile lor[70].

În retragerea lor disperată armatele hitleriste și horthyste au săvîrșit adevărate acte de vandalism. Au fost aruncate în aer tunelele, viaductele și podurile de pe liniile ferate Sărățel—Deda de pe Valea Someșului, clădirile stațiilor C.F.R. de la Monor, Șieu, Sărățel etc., Fabrica de hîrtie din Prundu Bîrgăului și cele de cherestea din județ, Fabrica de pîine, depozitul de petrol, podul Jelnei, puntea lui Keintzel, diferite clădiri din orașul Bistrița. Au fost minate șoselele și podurile de pe Valea Someșului, a Ilvelor, aruncat în aer (14 octombrie 1944) podul de la Tradam (Năsăud) ce făcea legătura cu orașul Năsăud. De la populația română au fost ridicate mii de bovine, ovine, porcine etc., au devastat casele cetățenilor, a unor intelectuali și lăcașurile de cultură din județ, dînd foc sau distrugînd importante lucrări de artă[71].

Intr-o scrisoare trimisă nepotului său C. Moisil, academicianul Iuliu Moisil îl informează pe acesta că în zilele de 13 și 14 octombrie nu a fost ferită de furia fasciștilor nici locuința sa și a fostului director al Liceului „George Coșbuc", Virgil Șotropa : „Locuința mi-a fost jefuită — arată academicianul — în noaptea de 12 spre 13 octombrie de ofițerl unguri, parte și germani. Mi-au furat toate hainele, toate rufele, mi-au împrăștiat cărțile, hîrtiile etc. ...și în urmă au tăiat pernele în două camere. Au luat fel de fel de mici obiecte. . ., iar manuscrisele și alte hîrtii le-au împrăștiat în toate părțile, le-au rupt, le-au călcat... în urmă au spart un dulap cu cărți și au aprins hîrtille, dar spre norocul meu n-au ars decît puține, căci cărțile nu s-au aprins"[72].

Actelor de distrugere a fost supus și muzeul năsăudean. În continuare, descrie cu amărăciune cele petrecute la acest muzeu : „Tot în ziua de 12 octombrie au spart ușa Muzeului năsăudean și au furat cîteva icoane religioase și alte lucruri, au spart dulapurile din care au aruncat hîrtiile, actele, cutiile cu fotografii sau alte obiecte, claie peste grămadă, au spart multe cutii cu plăci fotografice, au rupt unele tablouri istorice, etc., etc., etc."[73].

Cuprins de aceeași nostalgie descrie împrejurările în care au fost devastate și apoi distruse casa bunului său prieten și colaborator, Virgil Șotropa, precum și modul cum a fost aruncată în aer Uzina electrică din Năsăud și bineînțeles urmările acestui dezastru pentru populația orașului.

---

70. Relatare de la Ilie Echim, din comuna Monor.
71. Plaiuri năsăudene, Anul II, nr. 29—30 din 1—15 dec. 1944, pag. 1.
72. Idem.
73. Ibidem.

www.cimec.ro

Impotriva tuturor măsurilor teroriste, de intimidare a forțelor antihitleriste și antihorthyste, voința de luptă a maselor pentru eliberarea nordului Transilvaniei și unirea ei cu Țara nu a putut fi stăvilită. Ea se impletea strins cu lupta poporului român in anii 1940—1944 pentru eliberare de sub dominația fascistă, restabilirea independenței și suveranității României.

In fruntea tuturor acțiunilor antihitleriste și antihorthyste s-a situat Partidul Comunist Român, ai cărui membri și simpatizanți au dovedit un neinfricat spirit de jertfă și sacrificiu in această încleștare pe viață și pe moarte cu forțele fasciste. „Comuniștii și antifasciștii români au înscris o pagină eroică in marea bătălie pentru libertatea și neatirnarea țării, ca și in intreaga epocă de mari lupte sociale ce au urmat. Ei au stat neclintiți la datorie, făcînd suprema dovadă a neinfricării în lupta cu dușmanul, dovedindu-se cei mai vajnici, devotați și fideli apărători ai intereselor naționale ale întregului nostru popor"[74].

După eliberarea intregului teritoriu de ocupanții fasciști, ca și in intreaga țară, și in județul Bistrița-Năsăud, sub conducerea Comitetului județean de partid, constituit la inceputul lunii decembrie 1944, s-a trecut la organizarea vieții politice, economice și social-culturale. Și-au început activitatea legală organizațiile de partid, au fost create organizații sindicale și comitete de fabrică în fruntea cărora se aflau membri de partid, organizații de tineret și femei, apărarea patriotică, iar în comunele și satele cu populație maghiară sau înființat organizații ale Uniunii populare maghiare.

Sub îndrumarea Comitetului județean de partid, toți oamenii muncii, indiferent de naționalitate, au luat parte activă la înlăturarea tuturor pagubelor produse de război, la refacerea economică a județului. Au fost refăcute fabricile, liniile ferate, podurile, șoselele, s-au deschis școlile și dispensarele; viața economică și socială a început să intre în făgașul ei normal și în acest colț de țară, rănile războiului se vindecau treptat.

Astăzi cînd întregul popor român este animat de dorința fierbinte de a da viață Programului partidului și hotărîrilor Congresului al XI-lea al P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, oamenii muncii din județul Bistrița-Năsăud își unesc eforturile lor cu țara, pentru făurirea unui viitor fericit tuturor celor ce muncesc, pentru ridicarea României pe noi culmi ale civilizației, progresului și prosperității.

---

74. NICOLAE CEAUȘESCU, Cuvîntare la sesiunea jubiliară a M.A.N. consacrată celei de-a XXX-a aniversări a Eliberării României de sub dominația fascistă. — România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, Editura politică, București, 1974, vol. X, pag. 626.

www.cimec.ro

Problema agrară în nordul Transilvaniei în perioada 1940 — 1941

TR. RUS

In urma dictatului de la Viena, din 30 august 1940, considerat, pe bună dreptate, ca o „revizuire de frontieră lăcuită cu toporul"[1], s-a instaurat, în partea nord-estică a Transilvaniei, un regim de ocupație imperialist de tip fascist de pe urma căruia au avut de suferit sute de mii de cetățeni și în special populația românească. Anii de ocupație fascistă au fost însemnați de sînge, acte de teroare, jafuri și atrocități nemaiîntîlnite pe aceste meleaguri. Nu intenționăm, în paginile ce urmează, să abordăm aceste aspecte deoarece ele au fost tratate în o seamă de lucrări. Ne propunem doar prezentarea, în mod succint, a unor date inedite care demonstrează că și în fostul județ Năsăud perioada 1940—1944 constituie o pagină întunecată din istoria acestui străvechi pămînt românesc, pe de o parte, și politica dusă de ocupanții horthyști pentru anularea reformei agrare din 1921, pe de altă parte.

Teroarea a fost dezlănțuită, după cum se știe, din ordinul autorităților militare și civile, iar masacrele în masă, asasinatele, jafurile, profanările și distrugerile sînt, în multe cazuri, opera organizațiilor fasciste, teroriste. In perioada septembrie 1940 — octombrie 1941, de pildă, s-au săvîrșit în

1. Arhivele Statului, București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa externă, dos. 1105, *f.* 3.
2. În unele localități, ca de exemplu în Ip și Trăsnea, au avut loc adevărate măceluri în masă, în fața cărora și „ungurii localnici s-au îngrozit". În ziua de 9 septembrie 1940 trupele horthyste au intrat în comuna Trăznea, populația pașnică fiind ucisă cu focuri de armă și mitralieră, măcelărită cu săbii și baionete, iar casele atacate cu grenade și incendiate. Sînt ucise 280 persoane, inclusiv femeile și copii care s-au refugiat în biserică. La fel s-a procedat și în Ip unde trupele horthyste, sub motivul că sătenii au minat șoseaua, au ucis cu o cruzime de nedescris 82 copii, 36 femei și 37 bărbați care apoi au fost aruncați într-o groapă comună. În acest fel au dispărut familii întregi. . . (Idem, Informații, dos., 717, f. 1 și urm.)

www.cimec.ro

nrodul Transilvaniei un număr de 22.713 atrocități[2] dintre care unele pe raza județului Năsăud. Astfel în comuna Iad (Livezile) au fost maltratați de către teroriști 20 de țărani. În zona comunei Nepos, arestările se făceau pe baza unor tabele ținute la zi de către postul de jandarmi din această localitate. „Zilnic — se subliniază într-un document — se văd pe străzile Dejului, Clujului și Bistriței grupuri de țărani aduși legați de către jandarmi". În Bistrița cei arestați au fost escortați de „jandarmii unguri între baionete"[4].

Cei arestați, indiferent de naționalitate și origine socială, erau internați în lagăre și închisori. „La 15 septembrie 1940 — declara un țăran din Moruț — au venit la mine acasă patru jandarmi unguri care m-au arestat și m-au dus la Tg. Mureș la Parchetul militar. Din 15 pînă la 23 septembrie 1940 am fost închis la închisoarea din Tg. Mureș. La 23 septembrie am fugit din închisoare cu ajutorul unui soldat ungur cu care am făcut armata împreună. La închisoarea din Tg. Mureș, de la cazarma Regimentului 40 obuziere, erau închiși peste 400 de români bărbați, femei și copii... În comuna mea natală Moruț, jandarmii au mai arestat un număr de 35 foști voluntari români din Italia (1914—1918) pe care i-au dus la Cluj"[5]. În Colibița autoritățile au ridicat din casele țăranilor „mobilele precum și toată rufăria de pat", iar în Maieru au distrus materialul didactic și biblioteca școlii"[6]. Aceste nelegiuiri au avut loc în condițiile în care fiecare localitate se afla în umbra filfîitoarelor pene de cocoș ale jandarmilor horthyști, iar în zona satelor Josenii Bîrgăului și Mureșenii Bîrgăului se aflau cele două regimente de armată avînd comandamentele la Prundu Bîrgăului.

Regimul de ocupație a trecut la expulzarea în masă a românilor peste linia vremelnică de demarcație impusă la Viena. Pînă la 1 ianuarie 1941, de exemplu, au fost expulzați din nordul Transilvaniei, circa 12.000 români la care s-au adăugat cei peste 109.000 refugiați. Expulzările s-au făcut fie sub amenințarea armei, fie, în unele cazuri, prin ordine ale autorităților militare[7]. În numeroase cazuri cei expulzați

---

3. Idem, dos. 775, f. 145.
4. Idem, fond. Președenția Consiliului de Miniștri, dos. 9/1945. f. 245.
5. Idem, f. 309.
6. Idem, fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dos. 775, f. 145.
7. Iată cum arăta astfel de ordin: „Expulzez de pe teritoriul țării pe locuitorii din... ca fiind cetățeni români. Îi somez ca în timp de... zile, adică pînă la data de... să părăsească teritoriul țării, căci în caz contrar vor fi expulzați sub escortă". În unele decizii se menționează și motivul expulzării: „Sus-numitul de naționalitate română s-a mutat după data de 23 iulie 1921 în teritoriul pe care Ungaria l-a stăpînit înainte de a intra în vigoare pacea de la Trianon, apoi în urma cercetărilor s-a dovedit că nu inspiră destulă încredere față de cetățenii și națiunea maghiară și din acest motiv se poate prevedea că atitudinea sa viitoare ar avea urmări dăunătoare din punct de vedere al apărării naționale și al intereselor statului. Deci șederea sa în viitor nefiind de dorit, atît din punct de vedere al apărării naționale cît și din acela al intereselor sale proprii s-a dispus expulzarea lui din teritoriul țării" (Idem, dos. 745, f. 5—6 și 9).

www.cimec.ro

au fost siliți să declare în scris că părăsesc locurile natale de bună voie și că renunță la cetățenia maghiară și la avutul pe care l-au agonisit cu trudă în decursul anilor. Așa bunăoară, intelectualilor români din Bistrița li s-a pus în vedere că în termen de trei zile să părăsească orașul fără a avea voie să ia nimic din avutul lor. Ordinul a fost semnat de către comandantul militar județean, general de divizie Mankey Honing Vilmos. In orașul Năsăud pentru cei considerați periculoși s-au întocmit, în baza unor denunțuri false, ordine de expulzare. De fapt intelectualii români din județ erau adunați de două ori pe săptămînă la primăriile comunale unde li se punea în vedere „să nu îndrăznească a face vreun act contra statului maghiar". Românilor li se aplica un tratament insuportabil chiar dacă nu li se putea „găsi nici un pretext spre a-i obliga să părăsească teritoriul cedat"[8].

Regimul de asuprire, teroare și jafuri introdus în nordul Transilvaniei evidențiază, în același timp, demagogia de care au dat dovadă cercurile conducătoare horthyste cînd s-au angajat a asigura un tratament egal tuturor cetățenilor indiferent de naționalitate; aceste angajamente au fost fraze goale, menite să liniștească opinia publică internațională și să mascheze adevăratele lor planuri[9]. Acest lucru rezultă și din faptul că pe lîngă arestări în masă, internări, expulzări, grave maltratări fizice, s-au luat măsuri care au frînat activitatea economică, politică și culturală a cetățenilor de naționalitate nemaghiară și negermană. Dintr-o notă informativă ce poartă data de 10 aprilie 1942 aflăm că în județul Năsăud „au fost ridicate brevetele de comerț de la români" aceștia fiind „arestați de jandarmii unguri împreună cu alți români spre a fi trimiși în lagăr". In orașul Bistrița, la acea dată „nu se mai aflau decît cinci prăvălii românești din 30 cîte erau, dar și acestea se așteaptă din zi în zi să fie închise". De asemenea, românilor din județ „li se ia orice posibilitate de existență atît în fabrici cît și la orice alte întreprinderi nefiind primiți la lucru"[10]. In comunele românești

---

8. Idem, dos. 775, f. 144, 636, 639 și 641.
9. Avem în vedere, de pildă, punctul 5 din protocolul dictatului de la Viena în care se arată: „Guvernul regal ungar își asumă o îndatorire solemnă în a trata și pune în toate privințele pe picior de egalitate cu toți cetățenii maghiari, persoanele care în virtutea acestei hotăriri de arbitraj dobîndesc cetățenia maghiară și aparțin poporului român". In discursul primministrului Teleki, ținut în fața Camerei Deputaților, la 4 septembrie 1940, printre altele se arăta: „Vrem să ducem în acest teritoriu împăcarea. Pentru realizarea acestui scop vom da principiului de bun tratament un înțeles mai larg ca pînă acum". Sau discursul ministrului de externe, contele Csáki, în care sublinia: „Noi sîntem hotăriți să tratăm pe românii din țara noastră nu numai bine dar și cu mare generozitate pentru ca ei să se poată simți că este folositor să conviețuiască loial cu majoritățile maghiare și că aceasta le va deschide toate posibilitățile de dezvoltare". (Idem, Presa externă, dos. 1040, f. 33 și 37).
10. Idem, Informații, dos. 822, f. 22.

www.cimec.ro

cursurile școlare se țineau numai de două ori pe săptămînă în „restul timpului imobilele școalelor sînt la dispoziția armatei"[11].

Printr-o decizie guvernamentală din septembrie 1940 s-a dispus numirea de supraveghetori la întreprinderile cu caracter industrial, comercial și financiar în scopul ajungerii lor în orbita de interes a capitalului monopolist maghiar. Primii 42 supraveghetori, avînd puteri nelimitate, au fost numiți la 15 septembrie 1940. Printre întreprinderile care au căzut sub imperiul acestei decizii se numără și Fabrica de hîrtie de la Prundu Bîrgăului care, în scurt timp, a trecut în proprietatea Societății Anonime de Antreprize industriale și comerciale din Budapesta, la care acționarul principal era István Bethlen[12].

Mulți dintre conducătorii întreprinderilor și-au folosit mandatul în scopuri de pradă și jaf, reușind, prin corupții, să avanseze pînă la funcția de director general al consiliilor de conducere. In acest fel a procedat, de pildă, fostul conducător al Întreprinderii forestiere „Regna" din Năsăud și comandantul militar al S.A., prima fabrică de hîrtie din Transilvania de la Prundu Bîrgăului care, folosindu-se de militari înarmați, proferînd la adresa conducerii întreprinderii amenințări cu moartea, a reușit să obțină postul de director pe o durată de zece ani[13].

Viața economico-socială din timpul ocupației horthyste caracterizată prin adîncirea mizeriei, șomaj, inflație, înflorirea speculei a fost resimțită de masele populare, indiferent de naționalitate, inclusiv de cei care, din diferite motive, au trecut linia de demarcație spre partea de nord a Transilvaniei[14].

★

Revizuirea reformei agrare românești din 1921 a fost pregătită din timp printr-o propagandă deșănțată. Intr-o seamă de articole, apărute în presa oficială ce susținea interesele marii moșierimi plecate în Ungaria după 1919, se afirmă că prin această reformă s-ar fi luat „poporului maghiar din Transilvania proprietatea agricolă" de către români „sprijiniți de

11. Idem, dos. 775, f. 641.
12. Gh. Zaharia, L. Vajda, C.I. Bodea, P. Bunta, M. Covaci, L. Fodor, A. Simion, Gh. Tuțl. Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1974, p. 43.
13. Idem, p. 44.
14. „Sîntem aici pedepsiți de soartă pentru că am plecat de la liniștea și traiul bun la mizerie și foame — scria în octombrie 1940 un fiu părinților săi. — Nu mîncăm numai odată în zi dar și atunci rău de nu te poți sătura; de aceea mi-am vîndut toate hainele pentru a mai stîmpăra foamea care de cînd am părăsit România nu ne-a mai slăbit". Un funcționar comercial scria soției: „Pînă în prezent nu sînt plasat și nici nu am speranța curînd așa că pot spune că nici aici cîrnații nu sînt pe garduri. Foamete, mizerie și iar mizerie". (Arh. Statului București, loc. citat, dos. 782, f. 18).

www.cimec.ro

baionetele jandarmilor"[15]. Punînd pe tapet vechea lozincă fluturată încă din secolul trecut că „cine posedă pămîntul posedă țara", presa horthystă a propus două soluții în problema agrară : sau să se restituie vechilor proprietari pămîntul expropiat, ori să fie despăgubiți prin confiscarea proprietăților românilor refugiați sau expulzați. „Trebuie să se știe — se arăta într-un articol din „Pesti hirlap" că în această țară pămîntul trebuie să fie în mîna ungurilor, acesta este interesul imperios necesar și național unguresc și să înțeleagă toți, mic și mare, soldat și civil, că dacă vor merge la război se vor duce pe pămînt unguresc și dacă trebuie pentru acesta își vor vărsa sîngele"[16]. Se cerea anularea reformei agrare românești și pe motivul că „intrarea în posesie nu s-a făcut conform legii, ci a avut loc prin violență" ceea ce a făcut ca beneficiarii împroprietăririi să „nu merite posesiunea, ci mai degrabă închisoarea".

In realitate, prin revizuirea reformei agrare se urmărea anularea împroprietăririi „țăranilor români și chiar a celor maghiari și germani" și redarea pămîntului expropiat „magnaților și celor din mica nobilime"[17]. Un publicist ungur sublinia că „oligarhia maghiară cerea anularea acestei reforme fiindcă numai în felul acesta speră să-și recîștige moșiile expropriate"[18]. „Libera Stampa" unul dintre cele mai răspîndite ziare de limbă italiană din Elveția informa pe cititorii săi că nobilimea maghiară a „adoptat cea mai barbară opunere la orice reformă agrară, igenică și socială, pe care noua provincie a trebuit să o introducă pentru a ajunge la un nivel de viață civilizată și modernă. Douăzeci de ani ei au mușcat din zăbală, opunînd toate mijloacele și puterea lor progresului inexorabil al țăranului român, așteptînd mereu să se prezinte ocazia favorabilă spre a smulge dintr-o singură lovitură ceea ce trebuiseră să cedeze treptat. Marea ocazie a venit : țăranii lucrători liberi au devenit iobagi"[19].

Măsurile preconizate de horthyști au provocat mînia și neliniștea țăranilor, indiferent de naționalitate. Intr-un raport se arată că „țăranii unguri sînt deosebit de îngrijorați

---

15. Idem, Presa externă, dos. 1040. f. 84 și 100. In realitate „poporul maghiar" cărula i s-a luat „proprietatea agricolă" era format din latifundiari care dețineau mii de jugăre cadastrale înainte de reforma agrară. Astfel, grofii Karoly au stăpînit 65 de moșii în suprafață de 110.152 jugăre, Teleky — 93 de moșii în suprafață de 84.909 jug., Banffy — 43 moșii în supraf. de 47.599 jug., Baronii Banffy stăpîneau 69 moșii în supr. de 72.548 jug., Kemény — 27 moșii în supr. de 36.938 jug., Wesselényi — 26 moșii în supr. de 23.035 jug., Vecsey — 10 moșii a 10.804 jug., Jozsika — 10 moșii a 12.098 jug. In județul Năsăud 8 familii de grofi posedau 14 moșii a 7.202 jugăre, 4 familii de baron 5 moșii a 4.369 jugăre: o suprafață de 13.698 jugăre se afla în mîna altor moșieri. (Idem. Studii și documentare. dos. 160. f. 30).
16. Idem, Presa externă, dos. 1040. f. 213.
17. Idem, Informații, dos. 773. f. 12.
18. Idem, Presa internă. dos. 553. f. 165.
19. Idem, Informații, dos. 773. f. 173.

www.cimec.ro

de soarta care-i aşteaptă". Ingrijorarea „provine din aceea că — după cum argumentează ei — acum sub regim românesc au devenit şi ei stăpîni pe bucata lor de pămînt şi cu depline puteri de proprietate asupra lui". Mai adaugă ei încă şi următoarele, în argumentarea lor : „noi sîntem prima generaţie de stăpîni de pămînt şi aceasta sub regim românesc, deoarece moşii şi strămoşii, trăiţi sub stăpînirea ungurească au fost numai birişi (slugi) pe pămînt grofesc şi toată munca lor era pentru boieri (grofi)"[20]. Aceasta-i cauza principală a faptului că „împotriva revizuirii protestează deopotrivă atît ţăranul român cît şi cel ungur fiindcă nici unul nici altul nu vrea să ajungă in iobăgie"[21]. Aceasta-i una din cauzele ce i-a determinat pe saşii din Bistriţa să manifeste pe străzi şi să scandeze „Jos cu acordul de la Viena!"[22].

Protestele care s-au ridicat din satele din nordul Transilvaniei şi „tulburările ameninţătoare care s-au manifestat printre populaţia ţărănească" în momentul aflării intenţiei horthyştilor de a revizui reforma agrară din 1921 „cu scopul de a reconstitui domeniile cîtorva magnaţi" şi de a readuce pe truditorii ogoarelor „in vechea stare de robie" a determinat autorităţile să desmintă asemenea intenţii[23]. Aceasta nu l-a împiedicat însă pe primul ministru Teleki ca să declare la Tg. Mureş că s-a trecut la „studiul de fond a chestiunii" ceea ce demonstrează că horthyştii erau hotărîţi ca la momentul oportun să treacă la deposedarea ţăranilor, comunelor şi instituţiilor româneşti de pămintul pe care l-au primit prin reforma agrară din 1921.

Deci odată cu invazia horthystă a început opera metodică de distrugere a proprietăţii româneşti de toate categoriile, operă vastă, stăruitoare, cu urmări dezastruoase şi al cărui ultim scop nu lasă loc nici unei îndoieli. Măsurile îndreptate împotriva proprietăţii româneşti se pot împărţi în : măsuri luate de administraţia militară şi, ordonanţe ale Consiliului de Miniştri maghiar cu putere de lege.

Măsurile luate de administraţia militară, în perioada septembrie—noiembrie 1940, nu-şi au izvorul în nici un fel de dispoziţie legală, ele au fost ordonate in baza dreptului

---

20. Muzeul de istorie al R.S. România (document expus).
21. Arh. St. Bucureşti, loc. citat, Informaţii, dos. 553, f. 105.
22. Idem, Buletine, dos. 58, nenumerotat.
23. Idem, Informaţii, dos. 877, f. 234. Iată ce declara în acest sens contele Teleky: „Nu se va lua pămintul micilor proprietari. Este adevărat că din reforma agrară română rezultă multe chestiuni complicate care trebuie să fie clarificate. Noi vom trata minorităţile cu cea mai mare mărinimie, ca o mamă bună dar severă". (Idem, Presa externă, dos. 1040, f. 86). Că era vorba de o demagogie tipic fascistă rezultă şi din faptul că la 7 noiembrie 1940, în urma unei consfătuiri a primministrului cu parlamentari maghiari transilvăneni, s-a constituit o comisie care avea ca scop examinarea efectelor reformei agrare româneşti şi întocmirea unei statistici în baza căreia să se restituie moşiile foştilor moşieri expropriaţi (Idem, Informaţii, dos. 755, f. 180). In baza raportului acestei comisii, revizuirea atingea 1.369 de comune din totalul de 1.921 care au beneficiat de roadele reformei agrare.

www.cimec.ro

celui care cucereşte un teriloriu şi care-şi impune voinţa prin sabie şi bilă. Avem in vedere, de pildă, deposedarea coloniştilor români şi a bisericilor româneşti de pămîntul primit prin reforma agrară. Calvarul acestor ţărani aruncaţi literalmente în drum este de nedescris. Unii dintre aceştia s-au adresat justiţiei, dar cererile nu le-au fost luate în considerare. Aceasta deoarece Inalta Curte de casaţie a hotărît că măsurile administraţiei miiltare sint inatacabile de către justiţie. Intr-o circulară trimisă autorităţilor judecătoreşti, de către Ministerul Justiţiei, se sublinia că acţiunile introduse de ţărani trebuie respinse deoarece „hotărîrile judecătoreşti ar putea să zădărnicească realizarea scopului de interes public pe care ordonanţele amintite (ale administraţiei militare — n.n.) îl urmăresc şi ar putea să creeze o atmosferă nefavorabilă faţă de dispoziţiile luate de autorităţi"[24].

De pe urma acestor măsuri au avut de suferit în special ţăranii colonişti din judeţul Bihor, Sălaj şi Satu Mare care au fost siliţi să-şi părăsească căminele fără avea voie să-şi vîndă bunurile mobile. In cele mai multe cazuri au fost constrînşi, sub ameninţarea cu moartea, să semneze declaraţii că „părăsesc de bună voie colonia şi Ungaria" pentru a fi apoi expulzaţi fără vreo obligaţie şi răspundere din partea autorităţilor. Comisa de anchetă Henke-Rogeri a constatat că „administraţia militară a expropriat fără nici o despăgubire populaţia a 20 sate de colonişti români (circa 2.000 familii) cit şi numeroşi alţi mici colonişti, izgonindu-i din proprietăţile lor, deseori în timp de cîteva ore şi oprindu-le toate bunurile mobile. Coloniştii şi micii colonişti cîştigaseră de cele mai multe ori pămîntul în urma reformei agrare sau cumpărîndu-l de la particulari şi deveniseră proprietarii lui legiţimi"[25].

Comandamentul armatei horthyste de ocupaţie, secţia administrativă, cu ordinul nr. 7373/1941 a îndrumat comandamentele judeţene de plasă şi comunale să procedeze la deposedarea bisericilor româneşti de terenurile care le-au fost atribuite prin reforma agrară drept sesii parohiale sub forma unui drept perpetuu de uzufruct înscris în cărţile funciare. Terenurile luate prin această măsură arbitrară au fost, în parte, restituite vechilor proprietari unguri. Prin aceste deposedări estimate, pe întreg nordul Transilvaniei, la cel puţin 16.000 jugăre, bisericile româneşti au ajuns într-o situaţie extrem de dificilă. Trebuie notat, pentru a fixa şi mai bine scopul care a prezidat această măsură, că instituţiile religioase maghiare şi germane care au primit prin reforma agra-

24. Idem, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, loc. citat, f. 87.
25. Idem, f. 89.

www.cimec.ro

ră sesii parohiale, în aceleași condiții ca și bisericile românești, nu au fost deposedate după ce trupele horthyste au pătruns în nordul Transilvaniei.

Autoritățile militare nu s-au mulțumit numai cu smulgerea sesiilor parohiale primite de bisericile românești prin reforma agrară, dar, in unele locuri, le-au deposedat și de sesiile pe care le-au avut incă dinainte de 1918 (Simpetru, Trăznea, Lisnău, Păput, Chinciș).

Ordonanțele decretate de guvernul maghiar cu privire la proprietate, ca de altfel toate măsurile indreptate impotriva românilor, își au izvorul în Legea nr. XXIV din 8 octombrie 1940 intitulată „Legea privitoare la încorporarea teritoriului ardelean și de est al țării la sfînta coroană ungară". Articolul 3 din lege împuternicește guvernul ca „pînă la noi dispozițiuni să ia măsurile necesare pentru încadrarea teritoriului alipit în administrație, justiție și în general în ordinea juridică existentă". Majoritatea dispozițiilor luate de guvernul maghiar in baza acestei legi depășește însă împuternicirea dată de articolul 3. Aceasta deoarece dispozițiile date nu sînt simple măsuri provizorii de încadrare în sistemul de drept de atunci, iar în unele cazuri, sînt contrare legislației maghiare.

Dar ceea ce trebuie relevat la aceste ordonanțe este spiritul discriminatoriu în care ele au fost concepute și elaborate, nordul Transilvaniei fiind supus unui regim juridic special, aparte de celelalte teritorii ale Ungariei horthyste. Ele nu-și au corespondent în nici o lege valabilă in celelalte părți ale Ungariei.

Cea mai cumplită lovitură a fost dată românilor prin Ordonanța nr. 1440/1941 M.E. din 23 februarie 1941[26] producînd pagube incalculabile instituțiilor românești și particularilor, în special țăranilor. Raportul anchetei Henke-Rogeri sublinia că această ordonantă „constituie, după justificata părere a românilor, o lezare deosebit de gravă a drepturilor lor și o amenințare serioasă pentru patrimoniul lor... Deși textul ordonanței nu face diferență între naționalități, aceasta este îndreptată mai ales contra populației românești"[27].

Această ordonantă răsloarnă complet raporturile de proprietate, nesocotește drepturile cîștigate prin reforma agrară, aduce o gravă jignire statului român pe care-l declară de rea-credință pentru actele referitoare la proprietatea imobiliară încheiate în timpul suveranității sale și violează principiile recunoscute de dreptul internațional, precum și obligațiile speciale pe care Ungaria și le asumase prin tratatele

26. Revista cercului juridic Bănățian (Timișoara), nr. 3—4 1941.
27. Arh. St. Buc., loc. cit., f. 98.

www.cimec.ro

de pace. De fapt, legiuitorul motivează elaborarea ordonanței prin aceea că în cei douăzeci de ani care au urmat de la Unirea din 1918 raporturile de proprietate din Transilvania „au evoluat în defavoarea elementului maghiar, din cauza reformei agrare, a protecției chiriașilor, conversiunii datoriilor, deprecierii monedei și lipsei de credit"[28].

In baza articolului 2 al acestei ordonanțe, orice vînzare, grevare, constituire de servitute și donație făcute de statul român sau de instituțiile publice românești după 15 martie 1939 sînt declarate nule de drept, indiferent dacă cel în cauză a dobîndit dreptul de proprietate ori alt drept imobiliar prin licitație publică, bună învoială, proces sau simple dispoziții a unei autorități. Sînt considerate nule de drept și actele de înstrăinare sau grevare făcute înainte de 15 martie 1939 dacă se referă la un imobil care, la data de 27 octombrie 1918, a aparținut statului maghiar sau unei instituții publice maghiare și dacă înstrăinarea s-a făcut gratuit ori în parte gratuit. De asemenea, sînt anulate și titlurile terților achizitorii care intre timp au cîștigat de bună credință drepturi imobiliare.

Articolul 5 stipulează că Ministerul Agriculturii are dreptul de a exercita preemțiune asupra oricărui imobil rămas neinscris în cărțile funciare pînă la data de 30 august 1940. In 80% din cazurile de deposedare pe baza acestui pretins drept de preemțiune privesc imobilele dobîndite înainte de 30 august 1940. Acestea sînt cazurile cele mai grave deoarece prin exercitarea acestui drept în perioada 1941—1944 prețul ce s-a restituit la această dată celui deposedat este ridicol de mic în comparație cu adevărata valoare a imobilului respectiv.

Conform acestor prevederi, instanțele de carte funciară nu puteau face, fără aprobarea prealabilă a subcomisiei economice județene, nici o înscriere de proprietate dacă actul juridic era anterior datei promulgării ordonanței, adică 23 februarie 1941. Ministerul Agriculturii putea să-și exercite dreptul de preemțiune asupra oricărui imobil aflat în această situație. In virtutea acestei dispoziții instanțele de carte funciară au trimis Ministerului Agriculturii toate contractele care n-au fost înscrise în cărțile funciare, care a exercitat, fără excepție, dreptul de preemțiune asupra tuturor imobilelor dobîndite de români, indiferent dacă era vorba de imobil rural sau urban, dacă părțile contractante erau rude apropiate ori dacă imobilul era intravilan sau nu. Dreptul de preemțiune s-a aplicat uneori și atunci cînd țăranul in loc să fa-

28. Petre Poruțiu, Situația juridică a proprietății imobiliare românești din nordul Transilvaniei, Sibiu, 1943, p. 6.

www.cimec.ro

că testament, transmitea căsuța ori bucălica de pămînt prin contract de vînzare sau donație copilului său. Imobilul asupra căruia Ministerul Agriculturii și-a exercitat dreptul de preemțiune a trecut în posesia Institutului ungar de credit funciar care îl atribuia unor locuitori sau colonișți unguri.

In acest fel s-a procedat, de pildă, cu suprafața de 32 jugăre și o casă cumpărate de către familia din Telciu, care în urma deposedării de această avere, pentru a nu muri de foame a trebuit, în 1942, să treacă în România. Ministerul Agriculturii, secțiunea Cluj, prin adresa nr. 4443 din 22 iulie 1942 și-a exercitat dreptul de preemțiune și asupra pămîntului unui țăran din Ilva Mare care i-a fost lăsat ca moștenire de bunicul său; în schimbul acestei deposedări i s-a dat drept despăgubire suma ridicolă de 700 pengö. Acest abuz a revoltat și pe țăranii unguri care au „renunțat de bună voie" a primi această suprafață oferită de autorități[29].

Nu s-a avut în vedere că în cele mai multe cazuri țăranul, după ce a încheiat contractul și a plătit taxa de timbru, nu a putut să-și transcrie imobilul pînă la 30 august 1940 fie din cauză că imobilele se cumpărau de la moștenitori care nu puteau să-și înscrie în mod definitiv titlul de proprietate pînă la terminarea procedurii de moștenire. Pe de altă parte, autoritățile horthyste, imediat după instalarea lor, au oprit instanțele de carte funciară să-și continue operațiunile de carte funciară rămase in restanță.

In temeiul dispozițiilor de fond ale articolului 2 și ale celor procedurale din articolele 3, 4 și 5 ale ordonanței nr. 1440/1941 s-au anulat titlurile de proprietate ale terenurilor pe care s-au construit o seamă de biserici românești, terenuri primite cu titlu gratuit sau cvasi-gratuit de la statul român ori de la comune. De asemenea, au fost anulate toate titlurile de proprietate asupra imobilelor dobîndite prin act oneros de la statul român ori de la instituțiile publice românești după 15 martie 1939. Unele din acestea, cum este cazul imobilului „Izbînda" din Reghin, au fost cumpărate la licitație publică, curia maghiară pronunțînd sentința nr. 707 din 11 iunie 1942[30]. In articolul 6 din această ordonanță se arată: „...orice act juridic de înstrăinare sau grevare a imobilelor situate pe teritoriul cedat Ungariei și încheiat in epoca de la 28 octombrie 1918 și pînă la 15 septembrie 1940, poate fi atacat, iar întăbularea făcută în baza unui astfel de act juridic poate fi anulată prin acțiunea de radiere dacă partea care a înstrăinat sau grevat imobilul a indicat acest act juridic sub efectul unei dispoziții eronate de la vreo autoritate

29. Arh. St. Buc., loc. cit., filele 108 și 113.
30. Idem, f. 93 și 101.

www.cimec.ro

prin care era amenințată cu o însemnată gamă materială sau de altă natură în interesul părții care a dobîndit imobilul, sau dacă s-a încheiat actul sub presiunea amenințării că s-ar putea obține o dispoziție de constrîngere din partea vreunei autorități". In acest fel, s-a creat posibilitatea anulării la cerere a oricărui act de înstrăinare și grevare a proprietății făcute prin contracte între părți în perioada 28 octombrie 1918 — 15 septembrie 1940. Dacă se constată că achizitorul a dobîndit imobilul „prin presiunea autorității românești, directă sau indirectă" vechiul proprietar recîștigă proprietatea, urmînd să restituie într-un timp pe care instanța judecătorească îl va găsi oportun, prețul de vînzare pe care l-a primit. Nerestituirea prețului nu împiedeca însă pe vechiul proprietar să intre imediat în posesia imobilului.

Aplicarea dispozițiilor acestui articol a prilejuit cele mai absurde sentințe. Majoritatea deciziilor date sînt motivate de „frica de expropriere" ce ar fi existat în momentul vînzării, în perioada 1921—1940, deși multe din tranzacții au fost posterioare reformei agrare. Cei condamnați în baza acestui articol nu numai că și-au pierdut imobilele achiziționate în mod legal, dar au fost obligați să plătească și cheltuielile de judecată care, de multe ori, depășeau însuși prețul pe care reclamantul urma să-l primească. In afară de aceasta, în unele cazuri, pîrîtul era obligat să plătească și despăgubiri importante reclamantului pentru folosirea în decursul anilor a imobilului respectiv. Adeseori, aceste despăgubiri depășeau cu mult prețul de restituire către cumpărători.

Art. 7 precizează că cel care și-a înstrăinat și pierdut imobilul poate cere în timp de un an de la pronunțarea ordonanței de la cel ce a dobîndit imobilul restituirea echitabilă a pagubei sale prin retrocedarea parțială a averii imobiliare, prin destrămare pecuniară sau printr-o despăgubire de altă natură, dacă prin înstrăinarea imobiilară a suferit o pagubă importantă, iar dobînditorul imobilului a profitat prin aceasta în mod neechitabil. Deci, tot ce s-a făcut după 1918 se consideră că a păgubit interesele moșierilor maghiari și că este suficient după cum spune mai departe ordonanța, să se facă o intervenție la judecătoria de ocol care stabilește despăgubirea printr-o simplă încheiere arătînd că părțile nu s-au putut înțelege asupra cuantumului de despăgubire. In caz de contestație hotărăște definitiv Curtea de apel. Era clar, avîndu-se în vedere spiritul de „dreptate" al justiției horthyste, mai ales în chestiunile în care trebuia să se judece procesul secular asupra drepturilor românilor, că nu se putea aștepta o sentință dreaptă, nepărtiniloare, mai ales împotriva patronilor politici care erau grofii, baronii și toată puzderia de nemeși.

www.cimec.ro

Chiar dacă cumpărătorul a dovedit că însuşi reclamantul a stăruit a i se cumpăra imobilul şi că i s-a plătit valoarea reală, el a fost obligat să plătească despăgubiri — pe care dacă nu le achită imobilul este vîndul la licitaţie — pe motivul că valoarea de circulaţie nu ar fi corespuns valorii reale. Gravitatea excepţională a articolului 7 din ordonanţa nr. 1440/1941 este evidenţiată şi de faptul că nici în Ungaria, nici în teritoriile răpite de la Cehoslovacia şi Iugoslavia nu s-a aplicat vreo dispoziţie similară.

Punctul de vedere al legiuitorului şi al instanţelor judecătoreşti pentru justificarea acestor exorbitante dispoziţiuni este că în România, în perioada interbelică, nu s-au putut forma preţuri de circulaţie normale deoarece ţara noastră „s-a aflat în permanentă stare revoluţionară". Jurisprudenţa stabilită la 11 decembrie 1941 în conferinţa curţilor de apel din Cluj, Debreţin, Oradea şi Tg. Mureş care aveau menirea să aplice ordonanţa 1440, a hotărît, in mod absurd că „România în tot timpul celor 22 de ani s-a aflat într-o stare prerevoluţionară"[31].

Prin ordonanţa nr. 3000 din 14 mai 1942 s-a încercat o modificare a articolului 7 al ordonanţei nr. 1440/1941, în sensul stabilirii unei deosebiri între preţul real şi preţul de circulaţie al imobilelor. In fond nu s-a adus nici o ameliorare situaţiei celor care au fost constrînşi să plătească despăgubiri în valoare de milioane de pengö.

In baza ordonanţei nr. 1440/1941 au fost introduse contra ţăranilor din nordul Transilvaniei, în perioada februarie—octombrie 1941, peste 17.000 procese, în unele cazuri măsurile extinzindu-se şi asupra ţăranilor maghiari. Regimul horthyst a reuşit ca pînă la mijlocul anului 1941 să încheie pe cale judecătorească exproprierea a circa 77.000 jugăre cadastrale şi imobile agricole din care 42.236 jugăre au fost restituite moşierilor maghiari[32]. Pentru o icoană aproximativă a daunelor suferite de ţărani, este suficient să menţionăm că la judecătoria de ocol Teaca au fost inculpaţi în această perioadă 456 români, 9 evrei şi 8 unguri; la Jibou 1875 dintre care 1365 români: la tribunalul din Cluj s-au judecat 3320 procese, 80% dintre inculpaţi fiind români.

Trebuie menţionate ca deosebit de caracteristice procesele pe care latifundiarii din Transilvania le-au înaintat pentru terenurile vîndute prin bună învoială românilor. Astfel moşierul Ferdenyi Kálmán a chemat în judecată pe cei 189 ţărani din comuna Bălaia (Bihor) cărora le-a vîndut moşia în 1919 prin bună înţelegere, sub motivul că voinţa i-a fost violată. Tribunalul din Oradea, constatînd „violarea voinţei"

31. Idem. f. 112.
32. Gh. Zaharia. . ., op. cit., p. 61.

www.cimec.ro

a obligat pe țărani să restituie moșia fostului proprietar. Baronul Kosika Iános, fost deputat în parlamentul românesc, proprietar și fost prefect de Sălaj, a dat în judecată pe cei 237 țărani din Ciachi-Gîrbău cărora le-a vîndut, prin bună învoială, la 15 octombrie 1936 moșia, cerînd ca despăgubire suma de 3.688.080 pengö. Károlyi Carmela, fosta soție a lînărului Horthy Miklos, fiul regentului Ungariei, a vîndut la 19 octombrie 1921 moșia sa unor țărani din Balc (Bihor) pe suma de 7.000.000 lei. Totuși, în temeiul ordonanței nr. 1440/1941, a cerut restituirea moșiei sub motivul absurd că s-ar fi executat presiuni asupra proprietarului. Instanțele de judecată nu numai că au admis acțiunea, dar au obligat pe țăranii români să plătească importante cheltuieli de judecată și despăgubiri considerabile „pentru folosul realizat[33].

In virtutea ordonanțelor 1890 M.E. și 2790 M.E./1941, referitoare la reglementarea provizorie a unor pășuni dobîndite prin reforma agrară, o mulțime de comune românești au fost deposedate de pășuni, care au fost in cele mai multe cazuri restituite foștilor moșieri expropiați. Avem în vedere, de pildă, suprafețele de pășune restituite contelui Teleki din Dumbrăveoara, contelui Bissingen din Mureșeni și contesei Zichy din Voevodeni. Protestul țăranilor n-a găsit înțelegere la autorități. Țăranii din Feiurdeni (Cluj) cărora li s-au luat pășunea de 500 jugăre s-au prezentat la prefectura Cluj pentru a li se face dreptate; li s-a răspuns că cererea lor a fost respinsă deoarece reforma românească „a fost a hoție"[34].

Ordonanța 2780/1941 stabilea că imobilele dobîndite în nordul Transilvaniei prin reforma agrară românească nu puteau fi vîndute, nici grevate. Ca urmare ce-i ce părăsesc zona ocupată de horthyști nu-și puteau vinde pămîntul sau casa.

Ordonanța 18.900 din 15 martie 1941 a Ministerului de Justiție ordona autorităților judecătorești să nu facă nici o tranzacție de proprietate rurală și nici să elibereze certificate de moștenire vreunui străin, fără auotrizația Ministerului Agriculturii dată cu ministerele de interne și al apărării naționale. In cazul in care proprietarul nu prezintă această autorizație, imobilul trebuie vîndut prin licitație.

In baza acestei ordonanțe, mulți țărani au fost izgoniți de pe proprietățile lor, deposedarea făcîndu-se fie prin simpla decizie ministerială, fie pur și simplu prin scoaterea cu ajutorul forței publice a proprietarilor din gospodăriile lor. Astfel, contele Ștefan Bethlen, a scos de pe fostele sale moșii, cu ajutorul organelor administrative, pe țăranii care au fost împroprietăriți prin reforma agrară română[35].

---

33. Arh. St. Buc., loc. cit., f. 102, 104 și 106.
34. Idem, f. 115.
35. Idem, f. 136.

www.cimec.ro

In raportul de anchetă Henke-Rogeri se arată că această ordonanță „a dus la sute de procese prin care sînt atacați în primul rînd proprietarii imobiliari români". In realitate scopul ordonanței este — precum reiese din diverse sentințe ale instanțelor judecătorești maghiare — să schimbe raporturile de proprietate în nordul Transilvaniei în folosul populației maghiare, așa cum aceasta s-a dezvoltat în cadrul juridic al dominației române[36].

Toate aceste grave lovituri date proprietății țărănești, prin ordonanțele de mai sus, nu au fost însă decît măsuri legislative cu caracter provizoriu. Prima măsură cu caracter definitiv în această materie este ordonanța nr. 970/1943 M.E. prin care se anulează reforma agrară în ceea ce privește pădurile și terenurile silvice în general. Pentru prima dată, ordonanța este însoțită de o expunere de motive în care se arată că prin această măsură se urmărește: „regenerarea pădurilor distruse, înlăturarea pericolului eroziunilor și inundațiilor provocate de defrișarea pădurilor, menținerea unor pășuni transformate în păduri, confirmarea împroprietăririlor bisericilor și școlilor și chiar a unor persoane fizice, asigurarea aprovizionării cu lemne a țăranilor și în sfîrșit crearea de noi ocazluni de muncă și de posibilități pentru aceștia"[37]. La sfîrșit se amintește, succint că pădurile care vor prisosi, se vor restitui proprietarilor de la care au fost luate prin expropriere.

In realitate, horthiștii urmăreau restituirea tuturor pădurilor foștilor proprietari. Aceasta rezultă cu claritate din conținutul ordonanței care prevedea trecerea în proprietatea statului a tuturor imobilelor silvice expropiate prin efectul reformei agrare românești; statul va proceda la o nouă redistribuire a lor persoanelor fizice și publice, după ce se rezervă suprafețele necesare pentru apărarea națională și protecția națiunii.

In baza acestei ordonanțe comunele românești au fost deposedate de pădurile comunale create prin reforma agrară, țăranii fiind nevoiți să apeleze, pentru satisfacerea nevoilor de lemne la diferiți proprietari. Bisericile și școlile au fost nevoite să plătească terenurile cu care au fost împroprietărite. Cu toate acestea, nu s-a făcut nici o confirmare a drepturilor asupra acestor suprafețe, pădurile fiindu-le luate și restituite foștilor proprietari. De asemenea, proprietarii particulari de păduri sau terenuri forestiere, au fost obligați să plătească valoarea suprafețelor cu care au fost împroprietăriți ori le-au cumpărat de la comunele sau instituțiile împroprietărite.

---

36. Idem. filele 114—115.
37. Idem, f. 122.

www.cimec.ro

Se crează un regim preferențial pentru așa-numitele „Bunuri din Ciuc", restituindu-se toate terenurile expropriate prin reforma agrară. Nedreptatea este cu deosebire izbitoare în cazul foștilor taxaliști posesori din timpuri străvechi a unor terenuri pentru care plăteau o taxă simbolică „Bunurilor private din Ciuc" ca o recunoaștere a dreptului de proprietate. Prin reforma agrară terenurile respective au fost expropiate în favoarea acestora. Or, prin ordonanța nr. 970/1943 se anulează nu numai drepturile cîștigate prin reforma agrară de foștii taxaliști, dar și drepturile avute de aceștia înainte de reformă. In această situație s-au aflat, de pildă, taxaliștii din com. Corbu (Mureș), care prin decizia nr. 1126/1943 au fost deposedați de terenurile silvice care constituiau singura lor sursă de existență[38].

Ordonanța nr. 3710/1943 M.E. anulează, în parte, dispozițiile reformei agrare cu privire la împroprietăririle cu loturi de casă. Conform prevederilor acesteia, toate loturile de casă primite prin reforma agrară și pe care nu s-au edificat clădiri, au trecut asupra statului maghiar. Proprietarii au primit drept despăgubire suma pe care cei împroprităriți au plătit-o efectiv statului român ori fostului proprietar. Pentru investițiile făcute în decursul anilor aveau dreptul la restituire numai dacă în momentul deposedării aceste investiții vor mai avea valoare.

Se prevedea că loturile deposedate vor fi utilizate pentru noi împroprietăriri și dacă va fi nevoie, vor fi restituite foștilor proprietari. Prin această formulă deghizată s-a căutat a se camufla caracterul reacționar al ordonanței și anume readucerea în patrimoniul vechilor proprietari unguri privilegiați, terenurile ce le-au fost expropiate în cadrul operei de justiție și progres social ce a fost reforma agrară română.

Loturile de casă primite prin reforma agrară și pe care s-au ridicat clădiri, nu puteau fi înstrăinate numai cu aprobarea autorităților maghiare, după ce vînzătorul achita la „fondul de despăgubire a celor expropriați" diferența dintre prețul plătit pentru lot la împroprietărire și valoarea „reală" a acestuia. Intreaga procedură era lăsată la latitudinea Ministerului Agriculturii și în special a Secției principale din Cluj a acestui minister, fără nici un control din partea justiției.

Cu intenția vădită de a lovi în țărani, autoritățile horthyste au elaborat dispoziții discriminatorii privind composesoratele românești. Astfel, în scopul desființării autonomiei de administrație acestor organizații economice colecti-

38. Idem, f. 125.

www.cimec.ro

ve, prin Ordonanța nr. 2660/1942 M.E. s-au modificat, numai pentru nordul Transilvaniei, dispozițiile Codului silvic și ale legi ungare nr. 14/1935. În fruntea composesoratelor s-a numit cîte un comisar guvernamental căruia i s-au acordat drepturi care, în condiții normale, erau atribuite numai adunării generale. Acolo unde nu s-a aplicat această ordonanță, organele locale de conducere au fost înlăturate in mod abuziv, numind comisii interimare care au luat măsuri fără a consulta pe composesori. La composesoratul Lunca Bradului (Mureș), de pildă, comisia interimară compusă din trei salariați ai firmei Branga, proprietatea baronului David Banffy, ministrul agriculturii, a dispus, fără a avea asentimentul composesorilor, defrișarea a 500 jugăre pădure. Materialul lemnos estimat la circa 30.000 m.c. a fost dat societății Bangra"[39].

Cînd composesorii din Vișeul de Sus au protestat impotriva abuzurilor făcute „au fost amenințați că vor fi internați in tabere de muncă și că li se vor lua vacile din grajd[40]. In alte locuri din ordinul Centralei cooperativelor de credit și consum din Cluj (Szövetség) s-au interzis adunările generale ale composesoratelor. In acest fel s-a procedat cu adunarea generală a cooperativei „Regna" a celor 44 composesorate grănicerești, care și-a inceput lucrările la Bistrița în ziua de 17 mai 1941[41].

In baza Ordonanței nr. 9390/1940, autoritățile horthyste au instituit pentru proprietățile românești din nordul Transilvaniei curatori care erau chemați să administreze imobilele agricole „lăsate in părăsire sau neglijate de către proprietari". Conform acestor prevederi, autoritățile horthyste au constatat in mod arbitrar că o seamă de proprietăți românești nu sînt „rațional lucrate" și ca urmare „in interesul dezvoltării producției" au numit, la aceste proprietăți, curatori unguri. De asemenea, au fost numiți curatori și pentru imobilele rurale ale refugiaților și expulzaților în baza legii tutelare ungare; potrivit acestei legi, au fost numiți curatori la averile ai căror proprietari sint absenți și nu și-au lăsat mandatar. Cu toate că proprietarii refugiați și-au lăsat mandatari pentru administrarea averii, totuși autoritățile nu au recunoscut acest lucru și în consecință au numit curatori.

Măsurile luate de autoritățile militare și civile au avut deci drept scop anularea drepturilor de proprietate a românilor, deveniți printr-o soartă vitregă cetățeni ai Ungariei. Se urmărea ca toate proprietățile mari dinainte de 1918 să fie redate foștilor proprietari, revenindu-se astfel din nou la

39. Idem, f. 134.
40. Idem, f. 131.
41. Idem, fond. Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dos. 849, f. 126.

www.cimec.ro

starea precară a țărănimii din trecutul de tristă amintire, creindu-se la sate raporturi sociale infailibile, pline de pericol pentru situația materială și spirituală a locuitorilor.

*

In ciuda măsurilor luate de autoritățile horthyste, contactul populației din județele din nordul Transilvaniei cu frații lor din teritoriile de peste linia de demarcație impusă prin dictatul de la Viena, era strins și nemijlocit. Toți erau conștienți că formează un singur trup și suflet al aceleași națiuni. Bucuriile și suferințele și le-au împărtășit cu duioșie și căldură unii altora. Ei erau pe deplin conștieți de naționalitatea lor, fiind uniți in același sentiment de dragoste nețărmurită pentru pămîntul strămoșesc, încît nici o putere din lume nu i-au putut despărți de icoana patriei comune. Teroarea și atrocitățile nu au putut altera ființa etnică a poporului român, păstrindu-se întreagă în mijlocul tuturor furtunilor ce s-au abătut pustiitoare pe pămîntul strămoșesc.

www.cimec.ro

Situația învățământului pe teritoriul regimentului II. românesc de graniță în preajma revoluției de la 1848 — 1849

IOAN POP

Teritoriul regimentului II românesc de graniță cuprindea 44 de comune, dintre care 27 pe Valea Someșului, 7 pe Valea Șieului, 2 pe Valea Mureșului și 8 pe Valea Bîrgăului. Se știe că „militarizarea" acestora n-a avut loc în același timp. La început (1763), au fost militarizate cele 21 de comune de pe Valea Someșului: Rodna (Veche), Maieru, Singeorz-Băi, Leșu, Ilva Mică, Feldru, Nepos, Rebra (Mare), Rebrișoara, Năsăud, Salva, Hordou (Coșbuc), Telciu, Bichigi, Suplai, Poieni, Alunișul (Găureni), Runcu Salvei, Zagra, Mocod și Mititei, precum și două comune de pe Valea Șieului: Nușfalău (Mărișel) și Sîntioana[1]. In anul următor (1764), au fost militarizate încă 5 comune de pe Valea Șieului: Monor, Gledin, Șieuț, Budacul Român și Ragla. In același an au mai fost militarizate 2 comune de pe Valea Mureșului: Morăreni și Rușii-Munți[2], care astăzi fac parte din județul Mureș. Mai tîrziu și anume în 1784, au fost militarizate și cele două comune de pe Valea Bîrgăului (Bîrgăul de Sus și Bîrgăul de Jos), care cu această ocazie au fost reorganizate, luînd ființă 8 comune: Rusu-Bîrgăului, Josenii-Bîrgăului, Mijlocenii-Bîrgăului, Susenii-Bîrgăului, Prundu-Bîrgăului, Bistrița-Bîrgăului, Tiha-Bîrgăului și Mureșenii-Bîrgăului[3]. Așa după cum se știe, comunele: Rodna Nouă

1. Virgil Șotropa și Nicolae Drăgan, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913, p. 5—6.
2. *Ibidem.*
3. *Ibidem.*

www.cimec.ro

(Şanţ), Ilva Mare, Măgura, Sînîosif (Poiana Ilvei), Parva şi Romuli de pe Valea Someşului au fost militarizate în perioada care a urmat după înfiinţarea instituţiei militare[4].

Printre urmările pozitive ale militarizării acestui ţinut, dezvoltarea învăţămîntului ocupă fără îndoială un loc de seamă. Este epoca iluminismului, curent cultural-ideologic, care în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a manifestat din plin în Transilvania ca şi în Ţara Românească şi Moldova, favorizînd dezvoltarea învăţămîntului şi a altor instituţii de cultură. Impărăteasa Maria Tereza (1740—1780), în timpul domniei căreia s-au înfiinţat regimentele de graniţă din Transilvania şi îndeosebi fiul ei, Iosif al II-lea (1780—1790), sînt exemple de „monarhi luminaţi", a căror reforme poartă pecetea acestui curent de idei. In concepţia absolutismului luminat habsburgic, şcoala era o instituţie cu caracter politic, fapt care explică îndrumarea şi controlul ei riguros de către stat. Ea avea menirea de a educa tineretul în spiritul loialităţii şi ataşamentului faţă de monarhia habsburgică. In acelaşi timp, caracterul birocratic al administraţiei necesita tot mai multe cadre calificate de funcţionari şi subofiţeri în rîndurile armatei. Aşa se explică sporirea numărului şcolilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea, îndeosebi pe teritoriul regimentelor de graniţă.

In cele ce urmează, vom încerca să prezentăm, pe baza unor documente inedite, situaţia învăţămîntului pe teritoriul regimentului II românesc de graniţă în preajma revoluţiei de la 1848—1849, considerînd că orice contribuţie, oricît de modestă, poate lărgi şi adînci cunoştinţele referitoare la această temă şi, în genere, la istoria acestui ţinut, care a dat ţării atîtea figuri luminoase de cărturari şi oameni de ştiinţă. Astfel, într-un raport al Comisiei şcolare a regimentului din 3 decembrie 1847, referitor la situaţia învăţămîntului pe teritoriul acestui district în anul şcolar 1846—1847, sînt menţionate următoarele şcoli: Şcoala superioară (normală) din Năsăud; cinci şcoli triviale în comunele: Sîngeorz-Băi, Monor, Telciu, Zagra şi Prundu-Bîrgăului; Şcoala germană de fete din Năsăud; 44 de şcoli comunale (naţionale) şi 44 de şcoli de repetiţie[5]. Aşa după cum se ştie, Comisia şcolară organiza, îndruma şi controla, pe baza indicaţiilor primite din partea forurilor superioare, activitatea tuturor şcolilor din cadrul acestui ţinut.

---

4. *Ibidem.*
5. Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme din R.P.U. Magyarországos levéltár. Erdély Országos Kormányhatósági levéltárak (Arhivele naţionale maghiare. Arhiva gubernului Transilvaniei), F. 203, B. 985, rola 12, f. 314—315.

www.cimec.ro

In ceea ce privește Școala superioară (normală), aceasta a fost înființată, după istoricii școlilor năsăudene, între anii 1770—1777, funcționînd la început cu două clase[6]. După unele cercetări mai recente, ea ar data din 1770[7], iar după altele din 1771[8], ca o școală latină-germană, fiind de fapt un fel de școală primară superioară, în care pe lîngă religie, limba română și latină, se mai preda și limba germană, aritmetica, datoriile către patrie și împărat. Denumirea de „școală normală" este improprie, întrucît ea nu pregătea învățători pentru școlile comunale, deși unii din absolvenți îmbrățișau această carieră. Adevărata ei menire era de a pregăti buni funcționari și subofițeri, necesari în administrație și armată.

La 22 noiembrie 1784, odată cu deschiderea Institutului militar, școala superioară (normală) s-a mutat în incinta acestuia, primind încă o clasă, a treia, fapt pentru care i s-a dat denumirea de Școală normală capitală (Oberschule sau Normal-Hauptschule).[9] Elevii Institutului militar erau în același timp și elevi ai Școlii normale, învățînd toate obiectele prevăzute în programa acestei școli, astfel că cele două instituții nu pot fi concepute una fără alta. Deosebirea consta doar în faptul că fiii de grăniceri după absolvirea claselor normale nu puteau urma alte școli, fiind obligați să repete cele învățate în cadrul școlii respective pînă la vîrsta de 18 ani, cînd erau înrolați în miliție, devenind grăniceri, în timp ce fiii de provincialiști (negrăniceri) după absolvirea acestei școli puteau urma gimnaziile de la Bistrița, Blaj, Cluj, Tîrgu-Mureș etc.[10] Este adevărat că și unii elevi, fii de grăniceri, puteau, după absolvirea claselor normale să urmeze studiile la școli mai înalte, dar numai cu aprobarea comandei regimentului care îi ținea în evidență. Începînd din anul 1824, prin stăruința directorului Nestor Istrate și a învățătorului superior Ioan Marian, se înființează, pe lîngă cele trei clase normale existente, și clasa a IV-a[11].

Așa după cum se știe, în Institutul militar erau primiți cîte 50 de elevi, toți fiii de grăniceri de pe teritoriul regimentului II românesc de graniță, dar începînd din anul 1826, jumătate din aceștia proveneau din districtul militar al regimentului I de graniță cu sediul la Orlat[12].

---

6. Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, f. 13.
7. Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1971, p. 184.
8. Carol Göllner, *Regimentele grănicerești din Transilvania, 1764—1851*, Edit. Militară, 1973, p. 167.
9. Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 14.
10. *Ibidem*, p. 16—17.
11. *Ibidem*, p. 20.
12. *Ibidem*.

www.cimec.ro

Am considerat necesar a face aceste precizări pentru a facilita înțelegerea și aprecierea datelor și faptelor care rezultă din raportul menționat mai sus, ca și din alte rapoarte ale Comisiei școlare a regimentului și a unor învățători cu privire la situația învățământului pe teritoriul granitei militare năsăudene în preajma revoluției de la 1848—1849. Astfel, intr-un raport al Comisiei școlare din 30 iulie 1847 referitor la activitatea didactică și rezultatele la învățătură în acel an la Școala superioară din Năsăud, figurează un număr de 209 elevi înscriși, din care 25 în clasa I-a, 49 în clasa a II-a, 72 în clasa a III-a și 63 în clasa a IV-a[13]. Desigur, majoritatea elevilor erau fii de grăniceri, dar în rîndul lor se aflau și fii de ofițeri și funcționari din cadrul regimentului, precum și de provincialiști (negrăniceri), care locuiau în afara districtului militar. In raport sînt consemnate și obiectele de studiu pe clase. Astfel, în clasa I sînt menționate următoarele obiecte: citire și traducere din limba germană; caligrafie și corectare; cuvinte germane și române (vocabular); calcul mintal și cu cifre (aritmetica cu cele 4 operații); religie; gramatica limbii germane și române. In clasa a II-a: ortografie; religie; caligrafie și corectare; calcul mintal și cu cifre (aritmetica cu cele 4 operații cu fracții); gramatica limbii germane și române; scriere după dictat și analiză; citire și traducere din limba germană în limba română cu aplicarea regulilor gramaticale; vocabular și propoziții germane și române; tabelări și mici adrese militare. In clasa a III-a: citire și traducere cu aplicarea regulilor gramaticale; religie și istoria bibliei; gramatica limbii române și germane; scriere după dictat și analiză; compuneri de acte oficiale; matematică (regula de trei cu numere intregi și fracții); calcul mintal; tabelări (tabele statistice și acte militare); îndatoririle supușilor; caligrafie si corectare; geografia Transilvaniei în întregime și introducere în geografia universală. In clasa a IV-a: științele naturale; religie și istoria biblică; schițe de teren; caligrafie și corectare; matematică (proporțiile simple și compuse, calcularea dobînzilor și rentelor); serviciul de geniu; tabelări (statistici și adrese militare mai complexe); compuneri în scris personale și oficiale; geografia monarhiei habsburgice; citire și traducere din limba germană și povestirea cuprinsului; horticultură și agricultură; gramatica limbii germane și ortografie; planimetrie; istoria Transilvaniei și universală; analiza și formarea propozițiilor; creșterea vitelor și apicultura[14]. In același raport se menționează faptul

13. Arh. st. București. Colecția microfilme din R.P.U. Magyar országos levéltár. Erdély Országos Kormányhatósági levéltárak (Arhivele naționale maghiare. Arhiva gubernului Transilvaniei), F. 293, B. 985, rola 12, f. 328—331.
14. *Ibidem*, B. 956, rola 8, f. 323.

www.cimec.ro

că instrucția militară, cu elevii se făcea de două ori pe săptămînă, lunea și vinerea, cîte o jumătate de oră după predarea celorlalte obiecte.

Urmărind cu atenție obiectele predate în această școală, ca și în celelalte, așa după cum rezultă din cele ce urmează, constatăm că învățămîntul răspundea unor cerințe practice urmărite de regimul habsburgic, și anume de a pregăti funcționari calificați, ofițeri și subofițeri necesari în administrație și armată precum și inițierea tineretului in unele ramuri ale economiei și educarea lui în spiritul atașamentului față de monarhia habsburgică. Intre obiectele predate în această școală, ca și în celelalte, o atenție deosebită se acorda caligrafiei, fapt care rezultă din cele cîteva exemple pe care le redăm în fotocopie in lista materialelor ilustrative de la sfîrșitul acestei lucrări. Pentru a urmări mai îndeaproape desfășurarea procesului de învățămînt la Școala superioară din Năsăud, ca și la celelalte școli din raza acestui district, redăm în anexă orarul acestora, așa cum figurează în rapoartele Comisiei școlare a regimentului.

In ceea ce privește structura anului școlar, acesta începea la 15 noiembrie și se încheia la 31 iulie. In a doua parte a lunii februarie și la începutul lunii martie aveau loc examenele din sesiunea de iarnă, iar în iulie examenele din sesiunea de vară, după care elevii intrau în vacanță. Pentru aprecierea cunoștințelor, se foloseau cele 4 calificative: foarte bine, bine, suficient și insuficient. La examenele de la sfîrșitul anului școlar, elevilor sîrguincioși care obțineau cele mai bune rezultate la învățătură, li se acordau premii, constînd din cărți și bani de la 40 de creițari pînă la 3 florini. Așa de pildă, la examenele din iulie 1847 de la Școala superioară din Năsăud, au primit asemenea premii un număr de 12 elevi, toți fii de grăniceri, invalizi sau semiinvalizi[15]. In raport se menționează de asemenea faptul că această școală dispunea de o pepinieră de pomi și de o stupină cu 3 stupi, unde elevii învățau în mod practic pomicultura și apicultura.[16] Elevii mai mari ai acestei școli ca și cei de la școlile triviale, efectuau munci obștești; plantau garduri vii, munceau la pădure și în grădinile ofițerilor[17].

Preocuparea pentru legarea învățămîntului teoretic de practică în ceea ce privește economia s-a vădit mai ales începînd cu anul 1834, cînd în funcția de director al Școlii superioare a ajuns Ioan Marian, un dascăl însuflețit și patriot înflăcărat, care și-a consacrat întreaga viață ridicării acestui ținut. De numele acestuia se leagă și adoptarea metodei in-

15. *Ibidem*, B. 985, rola 12. f. 335.
16. *Ibidem*, f. 385.
17. *Ibidem*, f. 464.

www.cimec.ro

tuilive în predare, care-i ajuta pe elevi la înțelegerea și însușirea cunoștințelor. Se știe că, în perioada anterioară se utiliza metoda bazată pe memorizare. Moise Panga, care a urmat în funcția de director după moartea lui Ioan Marian (1846), a continuat cu perseverență opera acestuia, fiind unul din cei mai de seamă dascăli și pedagogi din școlile grănicerești.

Tot la Năsăud, funcționa în acest timp și Școala germană de fete (Mädschenschule), care a fost înființată în anul 1826 pe baza unei hotărîri a Consiliului de război de la Viena din 21 octombrie 1825, în scopul instruirii și educării fiicelor de ofițeri și funcționari din cadrul regimentului[18]. Dintr-un raport al Comisiei școlare din 21 iulie 1847, rezultă că în anul școlar respectiv numărul elevelor înscrise care au frecventat această școală era de 39, din care 21 în clasa I, 13 în clasa a II-a și 5 în clasa a III-a[19]. In ceea ce privește obiectele de predare, acestea rezultă din orar, care este dat pe școală nu pe clase. Astfel, în orar figurează următoarele obiecte: religie (pe confesiuni); gramatica limbii germane; scriere după dictat; lucru manual; caligrafie și corectare; calcul mintal și cu cifre (cele patru operații); reguli de ortografie; silabizare și citire[20]. (Vezi anexa). Rezultă deci că în această școală elevele primeau un volum strict necesar de cunoștințe, punîndu-se accent îndeosebi pe însușirea limbii germane și pe diferite lucrări manuale ca de exemplu: croșetat, tricotat, împletit etc. Este de remarcat faptul că procesul de învățămînt la cele trei clase nu se desfășura separat, ci în aceeași sală. În perioada de care ne ocupăm, școala avea ca învățătoare pe Caterina Capaci, ajutată de învățătorul Iosif Georgiță, care preda ortografia și calculul mintal. Religia era predată la elevele de confesiune greco-catolică de vicarul Macedon Pop, care era catehet și la Școala superioară, iar la elevele de confesiune romano-catolică, de preotul Ștefan Wisky.[21]

In ceea ce privește școlile triviale, acestea au luat ființă pe teritoriul regimentului în primii ani după 1766, în număr de 3: la Monor, Năsăud și Maieru, iar în 1786 încă două: la Zagra și Prundu-Bîrgăului, toate cu limba de predare română[22]. Numirea de școli triviale a fost împrumutată de la școlile din evul mediu, în care studiul celor 3 obiecte: gramatica, dialectica și retorica, formau așa-numitul „trivium". Ast-

18. Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 52.
19. Arh. st. București. Colecția microfilme din R.P.U. Magyar Országos levéltár. Erdély Országos Kormányhatósági levéltárak. (Arhivele naționale maghiare. Arhiva gubernului Transilvaniei). F. 293, B. 985, rola 12. f. 393.
20. *Ibidem*, f. 397.
21. *Ibidem*, f. 399.
22. Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 72.

www.cimec.ro

fel, prin analogie și aceste școli s-au numit triviale, avînd ca obiecte de bază pentru studiu : citirea, scrierea și socotitul. Trebuie să menționăm faptul că în anul 1816, Școala trivială de la Maieru s-a mutat la Sîngeorz-Băi, iar în 1837 cea de la Năsăud la Telciu[23]. In același an (1837), datorită nevoii tot mai mari de funcționari calificați, subofițeri, primari (juzi) comunali etc., Consiliul de război de la Viena a hotărît ca în școlile triviale limba de predare să fie cea germană, limba folosită în administrație și în armată[24]. De aceea, începînd cu această dată, ele vor primi denumirea de școli triviale germane (Deutsche-Trivialschulen), avînd alt scop decît cel de pînă atunci.

Fiecare școală trivială avea un singur învățător, însă procesul de învățămînt se desfășura, cu unele excepții, în două săli separate, conform virstei și capacității elevilor, avînd două secții : inferioară și superioară[25]. Școlile triviale erau urmate numai de băieți, care în această perioadă trebuiau să fi absolvit mai întîi școlile comunale (naționale), desigur cu rezultate bune și care voiau să-și continue studiile. Deși erau considerate „școli erariale", (de stat), școlile triviale, ca și Școala superioară din Năsăud, Institutul militar și Școala germană de fete, erau susținute din fondul de provente (Proventen-Fond) al comunelor grănicerești, creat în 1765, prin hotărîrea reprezentanților acestor comune. El provenea din veniturile așa-numitelor drepturi regaliene: crîșmărit, morărit etc., care înainte de această dată intraseră în fondurile comunelor respective. Patenta împărătesei Maria Tereza din 2 noiembrie 1766, nu considera acest fond ca erarial (de stat), punîndu-l sub administrarea unei comisii formate din reprezentanții comunelor grănicerești, avînd ca președinte pe comandantul regimentului. In acest fond mai intrau și veniturile provenite din plutărit, relaxare de contribuție, bani de școală, taxe de păduri, amenzi, taxa protecțională a comunei Coșna etc.[26] Rezultă deci, că și aceste școli erau susținute prin sacrificiile materiale ale grănicerilor și unele venituri ale comunelor lor. In ciuda acestui fapt, după desființarea regimentului (1851), organele fiscului vor considera fondul de provente precum și alte bunuri ca aparținînd erarului, grănicerii fiind nevoiți să ducă o luptă grea și îndelungată pentru a-și redobîndi dreptul asupra acestui fond și a bunurilor respective.

In cele ce urmează vom prezenta situația școlilor triviale în preajma revoluției pașoptiste, pe baza documentelor menționate mai sus. Astfel, în același raport al Comisiei șco-

23. *Ibidem*, p. 73.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*.
26. *Ibidem*.

www.cimec.ro

lare din 31 iulie 1847, către comanda regimentului, se menționează că Școala trivială din Monor avea în anul școlar respectiv 65 de elevi, din care 33 la secția inferioară și 23 la cea superioară, iar învățătorului era Nicolae Colruș, având un salar anual de 150 florini, locuință gratuită în școală și 6 stînjeni de lemne din pădurea comunală. Supraveghetor al școlii era căpitanul Iosif Blașcovics, comandantul companiei a I-a, cu sediul la Monor, care avea obligația de a vizita școala odată pe săptămînă. Catehet al școlii era preotul local Petru Tanco, care preda religia[27].

Din același raport rezultă obiectele predate la cele două secții, planul de învățămînt fiind același pentru toate școlile triviale. Astfel, la secția superioară figurează următoarele obiecte de predare: gramatica limbii germane; ortografie; citire și traducere din limba germană; caligrafie; calcul cu cifre (cele patru operații cu fracții); calcul mintal; îndatoririle supușilor; traducere din limba germană și analiză; scriere după dictat; geografia Transilvaniei; apicultură și pomicultură; teoretic și practic; vocabular și propoziții scurte în limba germană; exerciții gradate de compunere în scris. În ceea ce privește secția inferioară, la aceasta sînt menționate următoarele obiecte: calcul cu cifre (cele 4 operații); caligrafie; citire și traducere din limba germană; memorizarea de cuvinte germane și române (vocabular); calcul mintal; silabizare; religie, apicultură și pomicultură, teoretic și practic, cuvinte și propoziții scurte în limba germană. Este de remarcat faptul că, unele obiecte figurează la ambele secții, așa după cum rezultă și din împărțirea orelor (orar)[28]. (Vezi anexa).

Dintre obiectele predate, o atenție deosebită se acordă limbii germane, calculului mintal și cu cifre, urmînd apoi îndatoririle supușilor precum și studierea teoretică și practică a unor ramuri ale economiei: pomicultura și apicultura. În ceea ce privește pregătirea militară, aceasta se făcea iarna teoretic, iar primăvara, vara și toamna practic, de 2—3 ori pe săptămînă, cîte o jumătate de oră de către un subofițer[29]. Ca și la alte școli, la examenele din iulie elevii eminenți primeau premii în cărți și bani.

Școala trivială din Zagra a fost frecventată în anul școlar 1846—1847 de 50 de elevi, 25 la secția inferioară și 25 la cea superioară. Ca învățător este menționat Silvestru Tomi, iar supraveghetor al școlii căpitanul-locotenent Iosif Reichel,

---

27. Arh. st. București. Colecția microfilme din R.P.U. Magyar Országos levéltár. Erdély Országos Kormányhotósági levéltárak. (Arhivele naționale maghiare. Arhiva gubernului Transilvaniei). F. 293, B. 985. rola 12, f. 337—338.
28. *Ibidem*, f. 411.
29. *Ibidem*, f. 339—341.

www.cimec.ro

comandantul companiei a XI-a, care-si avea sediul în comuna respectivă. Religia era predată de preotul local Alexiu Zinvel, catehetul școlii[30].

In ceea ce privește Școala trivială din Telciu, aceasta avea în anul școlar respectiv numai 33 de elevi, din care 26 la secția superioară și 7 la cea inferioară. Ca învățător este amintit Ipate Moldovan, iar ofițer supraveghetor al școlii căpitanul Franz Zatelzky, fiul fostului comandant al regimentului, colonelul Zatetzky. Catehet al școlii era preotul din comună Anton Coșbuc, foarte probabil un înaintaș al familiei marelui poet George Coșbuc. In raport se menționează apoi faptul că la această școală procesul de învățământ se desfășoară într-o singură clasă din cauza numărului mic de elevi[31].

Școala trivială din Singeorz-Băi avea în anul școlar 1846—1847, un număr de 77 elevi, din care 26 la secția superioară și 51 la cea inferioară. Ca învățător este menționat Vazil Mureșan, supraveghetor al școlii căpitanul-locotenent Maximilian Kafka, iar catehet, preotul Iacob Pop[32].

Școala trivială din Prundu-Bîrgăului era frecventată în anul școlar respectiv de 62 de elevi, 46 la secția superioară și 16 la cea inferioară, avînd ca învățător pe Simion Rus, iar ca ofițer supraveghetor pe căpitanul-locotenent Karl Osmolsky, comandantul companiei a III-a, cu sediul în această comună. Catehet al școlii era preotul local Teodor Cîmpean care preda religia[33].

Din cele relatate mai sus, rezultă că în anul școlar 1846—1847, cele 5 școli triviale de pe teritoriul regimentului au fost frecventate de 278 de elevi, în mare majoritate fii de grăniceri, dar și de provincialiști. Așa după cum rezultă din rapoartele menționate, învățătorii locuiau în clădirile școlilor, primind în mod gratuit cîte 6 stînjeni de lemne pe an din pădurile comunale. In ceea ce privește salariile, ele variau între 120—160 de florini pe an, fiind în funcție de vechimea în muncă, dar și de numărul elevilor.

Este de menționat faptul că absolvenții școlilor triviale care voiau să continue studiile, se puteau înscrie în clasa a III-a sau chiar a IV-a a Școlii superioare din Năsăud. Deși scopul școlilor triviale era de a pregăti buni subofițeri și funcționari, primari sătești etc., totuși mulți absolvenți ai lor au ajuns ofițeri, învățători și preoți, fapt care constituie o dovadă în plus a pregătirii temeinice pe care elevii o primeau în aceste școli.

30. *Ibidem*, f. 399.
31. *Ibidem*, f. 407.
32. *Ibidem*, f. 415—421.
33. *Ibidem*, f. 423.

www.cimec.ro

In ceea ce privește școlile comunale sau naționale, cum li se mai spunea, începutul lor trebuie căutat prin secolele XVI—XVII și la începutul secolului al XVIII-lea. Desigur, în acele timpuri nu poate fi vorba de școli organizate și controlate de organele statului pentru a putea fi cunoscute din rapoarte și statistici oficiale. Se știe că primele școli au luat ființă pe lîngă unele biserici și mănăstiri, avînd ca dascăli preoți, călugări, cantori și clopotari, care erau aproape singurii cunoscători de carte în acele vremuri. Astfel, în tabelele din anii 1714 și 1733 referitoare la preoții de pe Valea Rodnei, se menționează faptul că protopopul din Năsăud a adus pe preotul Pahonie ca dascăl pentru instruirea copiilor din comună, iar în Nușfalău (Mărișel), este pomenit învățătorul Arsinte[34].

In perioada care a urmat după militarizare, autoritățile habsburgice au sprijinit într-o oarecare măsură dezvoltarea învățămîntului din motivele menționate mai sus, dar o preocupare mai mare pentru înființarea de școli comunale și organizarea activității acestora se vădește abia în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, începînd cu anul 1825, cînd consiliul de război de la Viena va da unele dispoziții în acest scop[35].

Am considerat necesar a menționa cele de mai sus, pentru a se înțelege mai bine situația școlilor comunale (naționale), în lumina datelor care rezultă din rapoartele Comisiei școlare a regimentului referitoare la activitatea acestora în anul școlar 1846—1847. Astfel, în raportul amintit al Comisiei respective din 3 decembrie 1847, se menționează existența de școli comunale (Germainde-Schulen), în toate cele 44 de localități din districtul militar al Năsăudului. Numărul lor este dat pe companii, la fel numărul elevilor băieți și fete, precum și numele ofițerilor, subofițerilor și primarilor care le supravegheau, a învățătorilor și preoților[36]. Conform datelor din acest raport, în cele 44 de școli comunale erau înscriși în anul școlar respectiv 4.796 de elevi, din care 2.456 băieți și 2.340 fete. Din aceștia au frecventat școala 3.418 și anume, 1.744 băieți și 1.647 fete[37]. Rezultă deci că, un număr de 1.378 de elevi, din care 712 băieți și 666 fete, n-au frecventat școala din diferite motive. Este de remarcat faptul că cel mai mare număr de elevi se înregistrează în școlile comunale din raza companiei a V-a cu sediul la Rodna-Veche (573 elevi), urmînd apoi școlile din cadrul companiei a III-a

34. Virgil Șotropa. *Contribuții la istoria școalelor năsăudene*, în „Arhiva someșană". 11, 1929, p. 1.
35. Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 67.
36. Arh. st. București, Colecția microfilme din R.P.U. Magyar Országos levéltár. Erdély Országos Kományhotósági levéltárak. (Arhivele naționale maghiare. Arhiva gubernului Transilvaniei), F. 293, B. 985, rola 12, f. 368.
37. *Ibidem.*

www.cimec.ro

cu sediul la Tiha-Bîrgăului (571 elevi), școlile din compania a VIII-a cu sediul la Rebrișoara (485 elevi) și școlile din compania I-a cu sediul la Monor (480 elevi). Cel mai mic număr de elevi îl au comunele din raza companiei a XI-a cu sediul la Zagra (216 elevi)[38].

Din același raport rezultă faptul că toate cele 44 școli comunale de pe teritoriul regimentului aveau fiecare cîte un singur învățător, care preda la cele 3 clase, durata de școlarizare în aceste școli fiind de 3 ani. In raport se face și o apreciere asupra activității învățătorilor. Astfel, 12 dintre aceștia sînt apreciați ca foarte activi, 20 activi, iar 12 ca mijlocii și slabi. In rîndul celor cu o activitate deosebită figurează: Florian Porcius de la Școala comunală din Rodna, viitorul savant botanist; Bazil (Vasile) Nașcu, de la Școala comunală din Feldru; Paul Gălan de la Școala comunală din Ilva Mare; Iacob Moisil de la Școala comunală din Rodna Nouă (Șanț); Dumitru Rulean de la Școala comunală din Budacul Român (Budacu de Sus); Roman Pop de la Școala comunală din Zagra; Paul Feți de la Școala comunală din Suplai și alții. De asemenea, sînt menționați și învățătorii cu merite excepționale de la alte școli ca: Ioan Maxim și Iosif Georgiță de la Școala superioară (normală) din Năsăud; Ipate Moldovan de la Școala trivială din Telciu; Bazil (Vasile) Mureșan de la Școala trivială din Sîngeorz-Băi; Simion Rus de la Școala trivială din Prundu-Bîrgăului; Caterina Capaci de la Școala germană de fete din Năsăud etc. Aceștia s-au distins, așa cum se menționează în raport, prin hărnicie, sîrguință, conștiinciozitate și rezultate bune la învățătură. In raport se menționează de asemenea, existența a 44 de localuri de școli, din care 43 în stare bună, iar una (la compania a II-a), în stare necorespunzătoare, precum și faptul că toate comunele își întreținеau școlile din fondurile proprii. In final, raportul apreciază activitatea școlilor naționale, ca de altfel și a celorlalte ca foarte mulțumitoare[39].

Situația și organizarea școlilor comunale pe companii și localități reiese și mai clar din tabelul de mai jos, în care sînt consemnate numele ofițerilor, subofițerilor și juzilor (primarilor) comunali care le supravegheau, a preoților care indeplineau funcția de cateheți, predînd religia și a învățătorilor, așa după cum rezultă dintr-un raport al Comisiei școlare din 14 noiembrie 1847, semnat de președintele acestei comisii, învățătorul superior Moise Panga și de comandantul regimentului, colonelul Alexandru Iovich. Considerăm necesar a introduce acest tabel în extensă, avînd în vedere caracterul lui inedit și raritatea unor astfel de documente.

38. *Ibidem.*
39. *Ibidem.*

www.cimec.ro

Compania	Localitatea	Supraveghetorul școlii	Preot	Învățător
I.	Monor	Iosif Blaşkovics căpit.-locot.	Petru Tanco	Petru Neagoş
	Rușii-Munți	George Vărărean sublocot. pens.	Chiril Dumbravă	Nicolae Feldrihan
	Gledin	Wilhelm Welikan sublocot.	Chiril Dunca	Dumitru Babalău
	Morăreni	Ioan Herseni locot.	Vlase Moldovan	Grigore Rus
II.	Budacul Român	Karl Minier sublocot.	Calian Ştefan	Dumitru Rulean
	Nuşalău (Mărişel)	Iosif Herseni sublocot.	Mihail Pop	Bazil Ilieş
	Şicul Mic	Eduard Bambert sublocot.	Grigore Buta	Ioan Dedian
	Ragla	Karl Minier căpit. locot.	Adam Mihailaş	Chirilă Bola
	Sinlioana	Iosif Herseni sublocot.	Ioan Pop	Macedon Balida
III.	Tiha-Bîrgăului	Karl Osmolsky cpl.	Grigore Moisil	Ioan Ilieş
	Prundu-Bîrgăului	Teodor Arsenie locot.	Teodor Cîmpean	Domide Morar
	Bistrița-Bîrgăului	Gabriel Kovács locot.	Bazil Pavel	Ilie Ciurea
	Mureşenii-Bîrgăului	Karl Reiner sublocot.	Grigore Rus	Leon Rus
IV.	Josenii Bîrgăului	Ludwig Schrett căpit.	Bazil Schul	Mihail Nedici
	Susenii-Bîrgăului	Teodor Iovich sublocot.	Simeon Flămind	Sergiu Axente
	Mijlocenii-Bîrgăului	Teodor Iovich sublocot.	Terentiu Bogat	Gavril Rus
	Rusu-Bîrgăului	Francisc Reichel sublocot.	Teodor Buzdug	Chirilă Oancea
V.	Rodna-Veche	Anton Petricevich căpit.	Clement Lupşai	Florian Porcius
	Maieru	Dănilă Runcan sublocot.	Iacob Şotropa	Teodor Pop
	Ilva Mare	Mihail Ferenczy sublocot.	Grigore Gălan	Paul Gălan

www.cimec.ro

Compania	Localitatea	Supraveghetorul școlii	Preot	Învățător
	Rodna Nouă (Șanț)	Alexandru Kont sublocot.	Bazil Moisil	Iacob Moisil
VI.	Șingeorz-Băi	Maxim Kafka căpit.-locot.	Ilie Lica	Maxim Halițâ
	Șiniosif (Poiana-Ilvei)	Ignat Ditz locot.	Gavril Kandale	Ioan Mușina
	Măgura-Ilvei	Ignat Ditz locot.	Ioan Călan	Iacob Ditz.
VII.	Feldru	Wilhelm Binder căpit.-locot.	Ioan Pop	Bazil Nașcu
	Ilva Mică	Constantin Pioraș locot.	Ioan Hangea	Gavril Pop
	Leșu	Karl Mies sublocot.	Anton Mălai	Danil Istrate
VIII.	Rebrișoara	Karl Kohl locot.	Grigore Pop	Ioan Olariu
	Rebra (Mare)	Gustav Malkomes sublocot.	Nicolae Gheorghiță	Isac Născul
	Nepos	Petru Tanase sublocot.	Iacob Măierean	Ioan Crăciun
	Parva	Nicolae Ordale plutonier	Macedon Măierean	Ioan Iușan
IX.	Năsăud	Ludwig Klokocean căpitan	Anchidiam	Ioan Ionașcu
	Salva	Adalbert Szöcs locot.	Petre Pavelea	Izidor Bodescu
X.	Telciu	Franz Zatletzky căpit.	Luca Avacon	Nicolae Bejan
	Hordou (Coșbuc)	George Pelcses sublocot.	Anton Coșbuc	Ilie Corul
	Bichigi	Irimie Pop primar	Bazil Dolha	Grigore Pop
	Romuli	Eugen Borcocel sublocot.	Roman Cornea	Ioan Terente
XI.	Zagra	Iosif Reichel căpit.-locot.	Alexiu Zinvel	Roman Pop
	Poieni	Alexandru Alșe locot.	Domide Pop	Gavril Zinvel
	Găureni (Alunișul)	Franz Arsente sublocot.	Domide Pop	Nicolae Pop
	Suplai	Franz Arsente sublocot.	Ioan Feli	Paul Feli

www.cimec.ro

Compania	Localitatea	Supraveghetorul școlii	Preot	Învățător
XII	Mocod	Leon Pop căpit.	Leon Vărtic	Leon Crăciun
	Mititei	Elias Christih locot.	Ioan Pop	Spiridon Salvan
	Runcu-Salvei	Samuel Meszer sublocot.	Sebastian Coșbuc	Ioan Pavelea

Așa după cum se vede, în tabel figurează nume de dascăli, ofițeri, subofițeri și preoți, care sînt cunoscute pe meleagurile acestui district, ca și în afara lui. Intre aceștia, merită a fi amintiți : Florian Porcius, Bazil Nașcu, Grigore Moisil, Anton Coșbuc, Petru Tanco, Iacob Șolropa, Paul Gălan, și atîția alții care prin strădania și lupta lor au contribuit la ridicarea acestui ținut, adînc integrat în istoria patriei.

In ceea ce privește obiectele predate în școlile comunale, în raport sînt redate după cum urmează : religie; caligrafie și corectare; calcul mintal și cifric (cele 4 operații); silabizare și citire; pomicultură; apicultură și legumicultură ; teoretic și practic; îndatoririle tineretului grăniceresc; scriere după dictat și memorizare[41]. Remarcăm faptul că obiectele de predare sînt redate pe școală, nu pe clase, fiind predate de un singur învățător, cu excepția religiei care era predată de preotul local. (Vezi anexa). Intre obiectele predate, se punea un accent deosebit pe caligrafie, citit, calcul cu cifre, îndatoririle tineretului grăniceresc și pe unele ramuri ale economiei ca : apicultura, pomicultura și legumicultura. Desigur, cunoștințele teoretice referitoare la aceste ramuri economice erau predate în timpul iernii, iar primăvara, vara și toamna cînd timpul era favorabil elevii erau deprinși în mod practic în grădinile școlare, destinate în acest scop.

Ca și la celelalte școli și la cele comunale se dădeau examene în februarie și iulie. Acestea erau publice, la ele participînd ofițeri, preoți, părinți, rudenii și primari (juzi) sătești. Elevii eminenți erau premiați, iar numele lor înscrise în cărțile de onoare ale școlilor. La examene participau și reprezentanții unor foruri superioare, ca de pildă generali, episcopi etc., care inspectau regimentul cu diferite ocazii. Așa de pildă, la examenul din iulie 1847 de la Școala superioară și Institutul militar din Năsăud, a participat generalul-maior Adam von Gallen, insoțit de comisarul de război von

40. *Ibidem*, f. 373—375.
41. *Ibidem*, f. 391.

www.cimec.ro

Schopf, care s-au declarat mulțumiți de pregătirea, ținuta și comportarea elevilor[42].

In raportul Comisiei școlare din 31 iulie 1847, se menționează de asemenea faptul că, la școlile comnuale de pe teritoriul regimentului existau în acel an 7 elevi lipsiți de vedere, care erau instruiți numai din calcul mintal și religie, iar la Năsăud învățătorul Iosif Georgiță instruia în cadrul unui curs special un grup de 17 elevi surdo-muți[43]. Acest fapt constituie o dovadă în plus a atenției deosebite cu care Comisia școlară a regimentului în frunte cu inimosul dascăl Moise Panga o acorda școlarizării copiilor din acest district, într-o vreme cînd în alte regiuni ale Transilvaniei numărul celor cunoscători de carte era încă destul de redus.

Pentru buna pregătire a învățătorilor de la școlile comunale și triviale, funcționa la Năsăud un curs pedagogic cu durată de 6 luni, de la 1 noiembrie pînă la 30 aprilie, condus de învățătorul superior și directorul Școlii superioare Moise Panga. In cadrul acestui curs, învățătorii erau inițiați în problemele generale ale pedagogiei ca : principiile instrucțiunii, adică cunoștințe de didactică și metodică; ortografia limbii române și germane; compuneri scrise; aritmetică; geografie; pomicultură; agricultură; apicultură și metodica obiectelor de învățămînt[44]. Acest curs funcționa pe lîngă Școala superioară din Năsăud, unde se făcea și practica pedagogică. El fusese organizat în anul 1837 de către directorul Școlii normale de atunci, învățătorul superior Ioan Marian, cuprinzînd în medie 25 de învățători în fiecare an[45]. Astfel, se poate considera că toți învățătorii din acest district au avut posibilitatea de a beneficia de o pregătire mai temeinică, aceasta desigur în raport cu formația intelectuală și profesională a celorlalți învățători din Transilvania.

Un alt tip de școli care funcționau în acel timp în districtul militar al Năsăudului erau așa-numitele, școli de repetiție. Acestea au fost înființate în baza ordinului Consiliului de război din 27 ianuarie 1827, prin care s-a dispus introducerea învățămîntului de repetiție (reînnoire), pentru tineretul grăniceresc între 12 și 15 ani, care a absolvit școlile naționale[46]. A urmat apoi un alt ordin al Consiliului de război din 21 octombrie același an în care s-au dat instrucțiuni referitoare la conținutul și organizarea învățămîntului în

42. *Ibidem*, f. 450.
43. *Ibidem*, f. 467.
44. *Ibidem*.
45. C.f. Nicolae Albu, *op. cit*, p. 152—153.
46. Arh. st. București, Colecția microfilme din R.P.U. Magyar Országos levéltár. Erdély Országos Kormányhatósági levéltárak. (Arhivele naționale maghiare. Arhiva gubernului Transilvaniei), F. 293. B. 985. rola 12, f. 314.

www.cimec.ro

aceste școli[47]. De fapt, cursurile de repetiție se desfășurau în zilele de dumineci și sărbători în mod alternativ, într-o duminică sau sărbătoare cu băieții, iar în alta cu fetele, de la orele 10 la 12 sau de la orele 13 la 15. Cursurile se țineau în școlile comunale, obiectele fiind predate de învățătorii de la aceste școli, iar religia de preoții locali, care, așa după cum s-a arătat, îndeplineau funcția de cateheți. Astfel, în raportul Comisiei școlare a regimentului din 3 decembrie 1847, se menționează faptul că în toate cele 44 de comune ale districtului militar existau asemenea școli, avînd un număr de 930 de cursanți înscriși, din care 516 băieți și 414 fete. Din aceștia au frecventat cursurile 430 băieți și 377 fete, în total 807. Rezultă deci, că un număr de 123 cursanți înscriși din care 86 băieți și 37 fete n-au frecventat aceste școli[48]. Această situație, conform raportului, s-a datorat faptului că unii copii proveneau din familii sărace, care au fost obligate să-i angajeze ca servitori la famliiile de grăniceri mai înstărite. O altă parte din acești copii, deși nu proveneau din familii cu totul sărace, au fost opriți pentru treburile din gospodărie, îndeosebi la paza oilor și vitelor în munți, părinții lor nefiind în stare a-și angaja servitori. În raport se menționează că acești copii frecventau de fapt școlile de repetiție pînă prin luna martie, dar celelalte luni ale primăverii și verii, le petreceau în munți, la păzitul oilor și vitelor. Astfel, ei nu puteau să se prezinte la examenul principal de sfîrșit de an din iulie, fiind trecuți în rîndul celor care n-au frecventat[49]. Este de remarcat faptul că frecventarea școlilor de repetiție era obligatorie și pentru absolvenții școlilor triviale care nu-și continuau studiile, excepție făcînd doar fiii de ofițeri și funcționari. Aceștia se considera că au condiții în familie pentru a primi instrucția și educația necesară.

Din același raport rezultă că toate școlile de repetiție formau o singură clasă, iar cursanții fiind români, predarea tuturor obiectelor se făcea în limba română. Referitor la obiectele de predare, acestea erau cele din școlile comunale (naționale) și anume : religie: cilit; scris; socotit (cele 4 operatii); obligațiile tineretului grănicerec; caligrafie; horticultură; pomicultură; apicultură (teoretic și practic); compuneri în scris[50]. Rezultă deci, că școlile de repetiție aveau drept scop, tocmai repetarea și reîmprospătarea cunoștințelor obținute în școlile comunale pentru a fi mai consolidate și astfel a nu fi uitate de tineretul grăniceresc.

---

47. *Ibidem.*
48. *Ibidem*, f. 318.
49. *Ibidem*, f. 316.
50. *Ibidem*, f. 318.

www.cimec.ro

Ca şi celelalte şcoli de pe teritoriul regimentului, şcolile de repetiţie aveau ca supraveghetori pe comandanţii de companie, pe ofiţerii şi subofiţerii comandanţi de staţiuni şi pe juzii (primarii) sătesti, iar forul superior care organiza, îndruma şi controla activitatea lor, era Comisia şcolară a regimentului.

In acest fel se prezenta situaţia învăţămîntului în districtul militar al Năsăudului în preajma revoluţiei de la 1848—1849. Desigur, lucrarea de faţă nu are pretenţia de a fi elucidat toate problemele referitoare la această temă, ea urmărind îndeosebi valorificarea documentelor menţionate, care pot aduce o contribuţie modestă în acest sens. Astfel, pe baza datelor şi faptelor rezultate din acestea, se poate afrima cu certitudine că situaţia învăţămîntului din acest district în preajma revoluţiei, ca şi în perioada anterioară, era mai bună în raport cu cea din alte regiuni ale Transilvaniei. Adunînd cifrele referitoare la elevii înscrişi în şcolile din graniţa năsăudeană în anul şcolar 1846—1847, constatăm că numărul acestora se ridică la 6.274, din care 4.773 le-au frecventat cu regularitate, iar 1.501 numai parţial, în timpul semestrului de iarnă, ceea ce, la o papulaţie de circa 40.000 de locuitori cît aveau cele 44 de comune, reprezintă un fapt demn de luat în seamă.

Este cunoscut prestigiul de care se bucurau şcolile din acest ţinut, datorită organizării şi nivelului la care se aflau. „Nu există regiune sau judeţ din ţara noastră — scrie profesorul Nicolae Albu — care s-ar putea compara, în organizarea şi funcţionarea şcolilor româneşti din secolul trecut cu „Ţara Năsăudului"[52]. Această situaţie s-a datorat „militarizării" districtului, dar mai ales sacrificiilor materiale şi jertfelor de sînge ale grănicerilor năsăudeni, interesului de care ei au dat dovadă în ridicarea de şcoli şi asigurarea unor condiţii corespunzătoare pentru funcţionarea lor. Aceste sacrificii sînt cu atît mai mult de apreciat, dacă se iau in considerare posibilităţile materiale modeste de care dispunea populaţia din acest district, ca urmare a terenului în cea mai mare parte muntos şi deci, puţin productiv.

Un rol însemnat în progresul învăţămîntului din acest ţinut l-au avut fără îndoială o serie de dascăli destoinici, însufleţiţi de idei înaintate, care peste îngrădirile impuse de autorităţile habsburgice, au ştiut să cultive sentimentele patriotice în rîndul tineretului grăniceresc. Intre aceştia, un loc de seamă îl ocupă Ioan Marian, directorul Şcolii superioare

51. Virgil Şotropa, *Pagini memorabile din 1848*, în „Arhiva someşană", 3, 1925, p. 9.
52. Nicolae Albu, *op. cit.*, p. 147.

www.cimec.ro

din Năsăud și președintele Comisiei școlare în perioada 1834—1846, iar apoi Moise Panga, care i-a continuat opera. Activitatea lor neobosită era stimulată de dragostea față de acest pămînt și oamenii lui, care meritau o soartă mai bună.

Pornind de la un astfel de considerent, dascălii din școlile districtului militar al Năsăudului, au făcut din aceste instituții adevărate focare de lumină și educație patriotică, contribuind din plin la dezvoltarea conștiinței naționale în rîndul grănicerilor, care în timpul revoluției vor lupta alături de întregul popor român pentru eliberarea socială și națională.

LISTA CU MATERIALELE ILUSTRATIVE

Pentru a releva importanța care se acorda caligrafiei în școlile de pe teritoriul regimentului, redăm în cele ce urmează, cîteva exemple de scriere caligrafică.

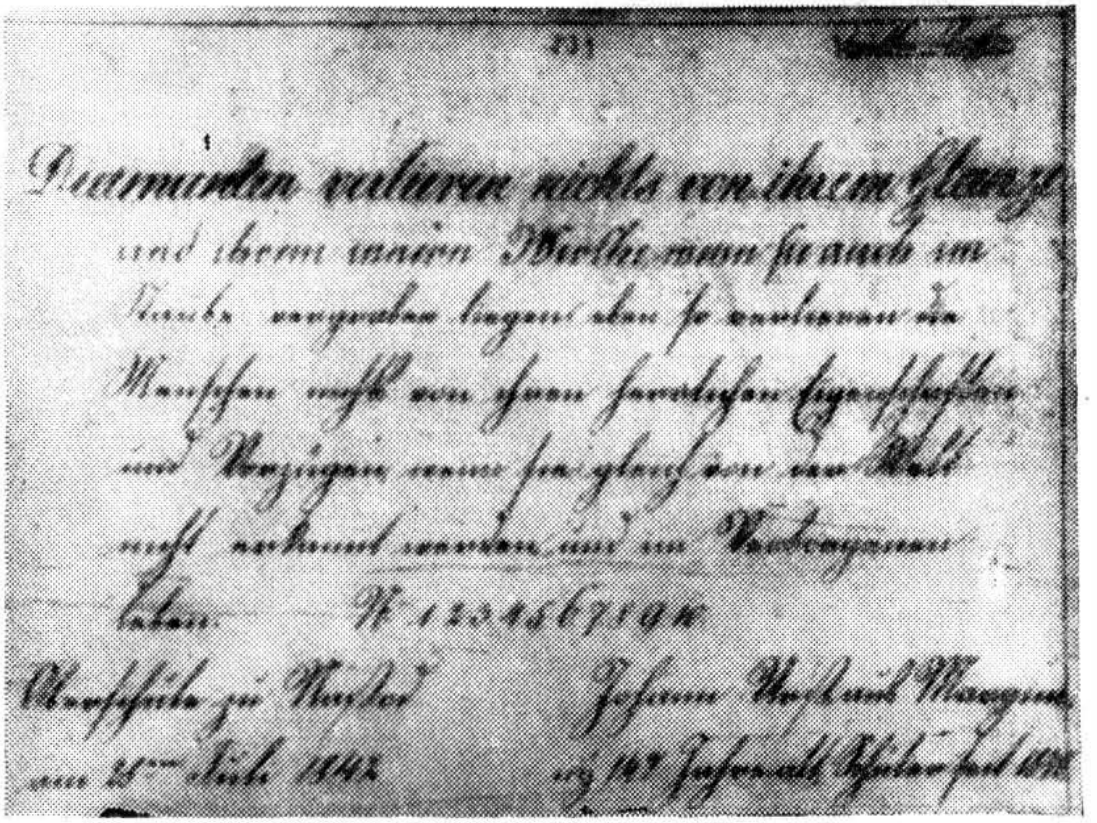

Foto. nr. 1 reprezintă textul scris în limba germană de Ioan Urs din Marginea, elev la Școala superioară din Năsăud, avînd vîrsta de 14 ani. Textul are următorul conținut :

„Diamantele nu-și pierd din strălucirea și valoarea lor interioară, chiar dacă zac îngropate în țărînă; tot așa nu-și pierd oamenii din însușirile și calitățile lor, chiar dacă nu sînt cunoscuți imediat de către lume și trăiesc necunoscuți"..

Nr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Școala superioară din Năsăud la 28 iulie 1842

Ioan Urs din Margina în vîrstă de 14 ani, elev din 1840

www.cimec.ro

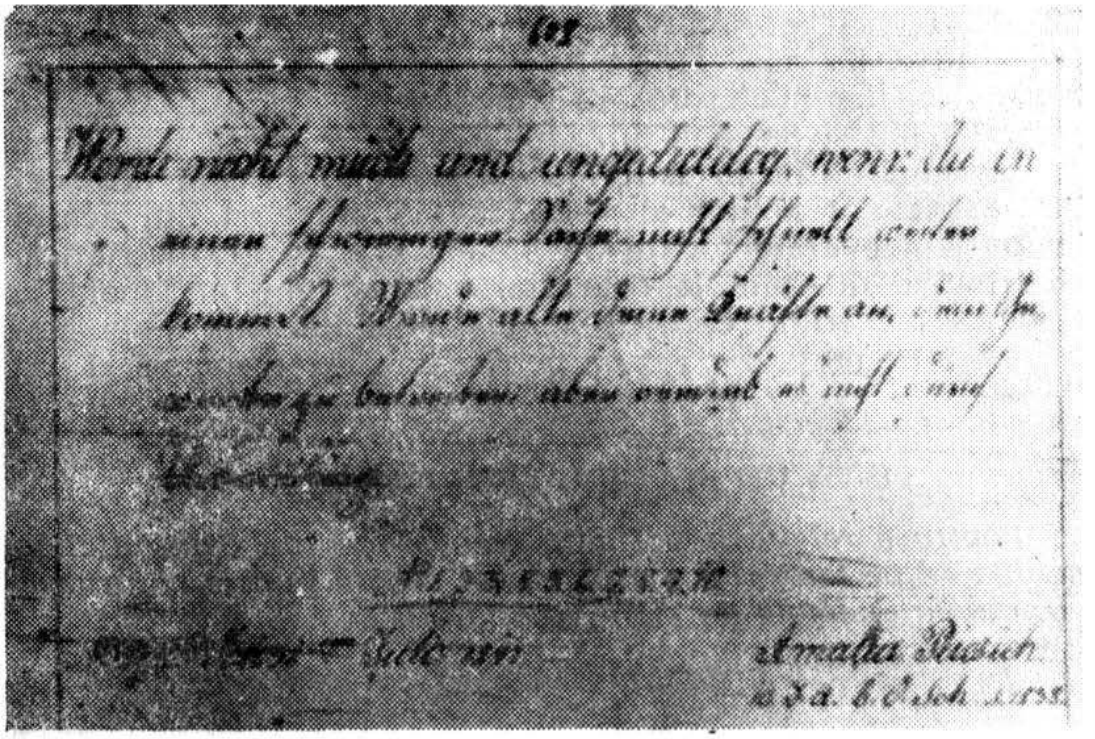

Foto nr. 2 reprezintă textul în limba germană scris de Amalia Peicsich, elevă la Şcoala germană de fete din Năsăud, avînd vîrsta de 10 ani. Textul are următorul conţinut :

„Nu fii obosit şi nerăbdător, dacă într-o lucrare grea nu poţi să înaintezi repede. Foloseşte-ţi toate forţele pentru a-ţi exercita meseria, dar să nu o distrugi prin grabă".

Nr. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Năsăud, la 31 iulie 1842

Amalia Peicsich
10 I. a. b. d. Sch. 1838

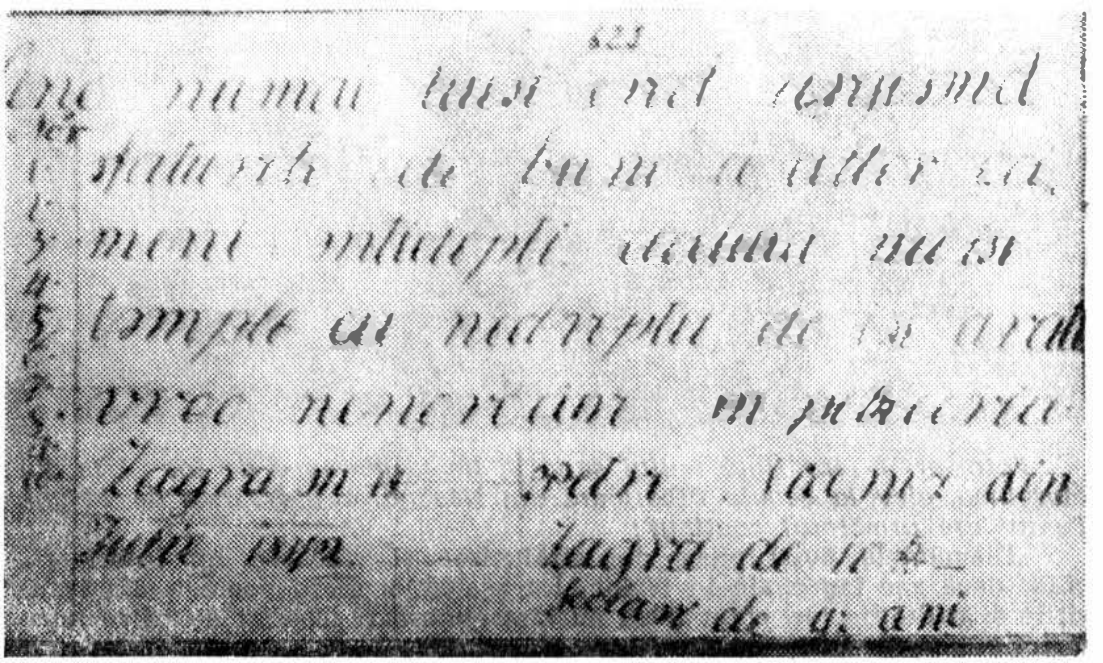

Foto nr. 4 reprezintă textul în limba română scris de Petre Neamţ, elev la Şcoala comunală (naţională) din Zagra, avînd vîrsta de 10 ani.

www.cimec.ro

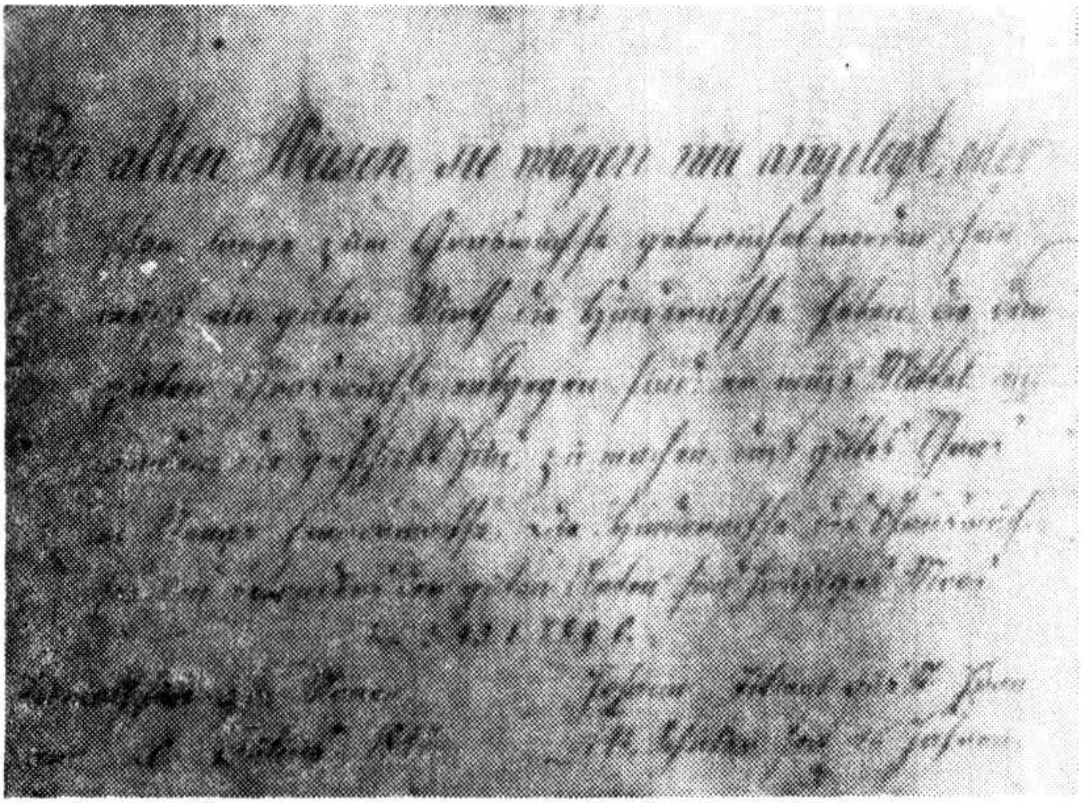

Foto nr. 3 reprezintă textul scris în limba germană de Ioan Titieni din Sîntioana, elev la Şcoala trivială din Monor, avînd vîrsta de 11 ani. Textul are următorul conţinut:

„La toate livezile, fie că au fost nou înfiinţate sau deja de mai demult au fost întrebuinţate pentru producerea ierbii, un bun gospodar trebuie să înlăture piedicile care se opun unei bune producţii de iarbă. El trebuie să folosească mijloace care sînt apte a face să crească iarbă bună, în cantitate. Piedicile producţiei de iarbă şi mai ales ale soiurilor bune sînt muşchii frecvenţi".

Nr. 1. 2. **3.** 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Şcoala trivială din Monor
la 20 iulie 1847

Ioan Titieni din Sîntioana
în vîrstă de 11 ani

Aşa după cum rezultă din cele de mai sus, textele care se dădeau elevilor pentru copiere, aveau caracter moral-educativ sau economic-gospodăresc.

www.cimec.ro

ANEXA

Orarul săptămînal de la Şcoala superioară din Năsăud pe semestrul de vară. Anul şcolar 1846—1847

Ora	LUNI	MARŢI	MIERCURI	JOI	VINERI	SÎMBĂTĂ
Cls. I. (înainte de masă)						
1.	Citire şi traducere din limba germană	Citire şi traducere din limba germană	Caligrafie şi corectare	Citire şi traducere din limba germană	Citire şi traducere (silabizare pe de rost)	Citire şi traducere (silabizare pe de rost)
2.	Caligrafie şi corectare	Învăţarea catehismului	Religie	Gramatica limbii germane şi române	Religie	Gramatica limbii germane şi române
(după masă)						
1.	Cuvinte germane şi române	Calcul mintal şi cu cifre	Cuvinte germane şi române	Liber	Caligrafie şi corectare	Calcul mintal şi cu cifre
2.	Calcul mintal şi cu cifre	Gramatica limbii germane şi române	Citire şi traducere din limba germană	Liber	Calcul mintal şi cu cifre	Învăţătura catehismului
Cls. a II-a (înainte de masă)						
1.	Ortografie	Gramatica limbli germane şl române	Cuvinte şi propoziţii germane şi române	Citire şi traducere din limba germană, cu aplicarea regulllor gramaticale	Gramatica lb. germane şi române	Tabelăr şi mici adrese militare
2.	Religie	Scriere după dictat şi analiză	Învăţarea catehismului	Învăţarea catehismului	Scriere după dictat şi analiză	Citit şi tradus din lb. germană cu aplicarea gramaticii

www.cimec.ro

Ora	LUNI	MARȚI	MIERCURI	JOI	VINERI	SÎMBATĂ
(după masă)						
1.	Caligrafie și coreclare	Calcul mintal și cu cifre	Ortografie	Liber	Religie	Gramatica lb. germ. și române
2.	Calcul mintal și cu cifre	Caligrafie și coreclare	Scriere după dictat și analiză	Liber	Calcul mintal și cu cifre	Scriere după dictat și analiză
Cls. a III-a	*(înainte de masă)*					
1.	Citire și traducere din lb. germ. cu aplic. reg. gramatic.	Gramatica lb. germane	Compuneri de acte oficiale	Citire și traducere din lb. germ. cu aplic. reg. gramatic.	Citire și traducere din lb. germană cu aplic. reg. gramatic.	Gramtica limbii germane
2.	Religie și istoria bibliei	Scriere după dictat și analiză	Matematică	Tabelări (Tabele statis. și acte militare)	Scriere după dictat și analiză	Scriere după dictat și analiză
3.					Catehismul împreună cu cls. IV	Învățarea Catehismului împreună cu cls. IV
(după masă)						
1.	Îndatoririle supușilor	Citire și trad. din lb. germ. cu aplic. reg. gram.	Geografia Transilvaniei și introd. în geografia univers.	Liber	Caligrafie și corectare	Traducere și analiză din lb. germană
2.	Calcul cu cifre	Caligrafie și coreclare	Caligrafie și coreclare	Liber	Calcul cu cifre	Compuneri oficiale (acte oficiale)
Cls. a IV-a	*(înainte de masă)*					
1.	Științe naturale	Științe naturale	Geografia monarhiei habsburgice	Gramatica lb. germ. și ortografie	Matematică	Geografia monarhiei habsburgice

www.cimec.ro

Ora	LUNI	MARȚI	MIERCURI	JOI	VINERI	SÎMBĂTĂ
2.	Religie și istoria bibliei, împreună cu cls. III	Serviciul de geniu	Citire și traducere din lb. germ. cu povestirea cuprinsului	Planimetrie	Istoria Transilvaniei și universală	Gramatică și ortografie
3.	Schițe de teren	Schițe de teren	Schițe de teren	Liber	Învățarea catehismului împreună cu cls. a III-a	Învățarea catehismului împreună cu cls. a III-a
(după masă)						
1.	Caligrafie și corectare	Tabelări	Caligrafie și corectare	Liber	Analiza și formarea propozițiilor în lb. germană.	Analiza și formarea propozițiilor în lb. germană.
2.	Matematică (propozițiile simple și compuse)	Compuneri în scris personale și oficiale	Horticultură, agricultură, legumicultură. Întocmirea de garduri vii	Liber	Compuneri scrise	Creșterea viilor și apicultura

OBS.: Lunea și vinerea de la orele 4 pînă la 5 după masă se va preda instrucția militară.

www.cimec.ro

Orarul săptămînal de la Şcoala germană de fete din Năsăud, pe semestrul de vară. Anul şcolar 1846—1847

Ora	LUNI	MARŢI	MIERCURI	JOI	VINERI	SÎMBĂTĂ
Înainte de masă						
1.	Religie (pe confesiuni)	Calcul mintal	Religie	Gramatica limbii germane	Gramatică şi scris după dictare	Silăbizare şi citire
2.	Gramatica lb. germ. şi scriere după dictat	Reguli de ortografie	Calcul mintal şi cu cifre	Calcul mintal	Silăbizare şi citire	Calcul mintal
3.	Lucru manual	Lucru manual	Lucru manual	Liber	Lucru manual	
După masă						
1.	Caligrafie şi corectare	Calcul mintal şi cu cifre	Caligrafie şi corectare	Liber	Caligrafie şi corectare	Calcul mintal
2.	Lucru manual	Lucru manual	Lucru manual	Liber	Lucru manual	Lucru manual
3.	Lucru manual	Lucru manual	Lucru manual	Lucru manual	Împletitul de pălării de paie	Împletitul de pălării de paie

www.cimec.ro

Orarul săptămînal de la şcolile trivlale, pe semestrul de vară. Anul şcolar 1846—1847

Ora	LUNI	MARŢI	MIERCURI	JOI	VINERI	SÎMBĂTĂ
(Înainte de masă)						
1.	*Secţia super.* Gramatica lb. germ. şi scriere ortogr. *Secţia inf.* Calcul cu cifre	*Secţia super.* Îndatoririle supuşilor. *Secţia inf.* Caligrafie	*Secţia super.* Repetarea cunoştinţelor de religie şi istoria bibliei (ambele secţii)	*Secţia super.* Exerciţii gradate de compunere în scris. *Secţia inf.* Caligrafie	*Secţia super.* Calcul mintal şi cu cifre. *Secţia inf.* Caligrafie	Ambele secţii la un loc: calcul mintal şi cu cifre
2.	*Secţia super.* Citire şi traducere din lb. germ. *Secţia inf.* Caligrafie	Ambele secţii: citire şi traducere din lb. germană şi analiză	Ambele secţii: caligrafie şi corectare	Ambele secţii: citire şi traducere din lb. germană	*Secţia super.* Caligrafie. *Secţia inf.* Calcul mintal şi cu cifre	Ambele secţii: citire şi traducere din lb. germană
3.	*Secţia super.* Caligrafie. *Secţia inf.:* Citire şi traducere din lb. germană	*Secţia super.* Gramatica lb. germ. şi scriere după dictat. *Secţia inf.* Învăţarea pe de rost a cuvintelor germane şi române scrise pe tablă	*Secţia super.* Geografia Transilvaniei. *Secţia inf.* Învăţarea pe de rost a cuvintelor germ. şi române scrise pe tablă	*Secţia super.* Gramatica lb. germ. şi scriere după dictat. *Secţia inf.* Învăţarea pe de rost a cuvintelor germane şi române scrise pe tablă	*Secţia super.* Gramatica lb. germ. şi scriere după dictat. *Secţia inf.* Învăţarea pe de rost a cuvintelor germane şi române scrise pe tablă	Ambele secţii: Cuvinte şi propoziţii scurte în lb. germană
(După masă)						
1.	*Secţia super.* Analiza dictatului de dimineaţă şi traducerea lui	*Secţia super.* Analiza dictatului de dimineaţă şi traducerea lui	*Secţia super.* Corectarea scrisului	Liber	*Secţia super.* Analiza şi trad. dictatului de dimineaţă	Ambele secţii: Învăţarea religiei şi a catehismului

www.cimec.ro

Ora	LUNI	MARȚI	MIERCURI	JOI	VINERI	SÎMBĂTĂ
1.	*Secția inter.* Învățarea pe de rost a cuvintelor germane și române scrise pe tablă	*Secția inter.* Silabizare	*Secția inter.* Calcul mintal		*Secția inter.* Silabizare	
2.	*Secția super.* Calcul cu cifre. *Secția inter.* Calcul mintal	*Secția super.* Caligrafie. *Secția inter.* Calcul mintal	Ambele secții: Apicultură și pomicultură, teoretică și practică, după cum permite timpul	Liber	*Secția super.* Analiza și traducerea dictatului de dimineață. *Secția inter.* Silabizare	Ambele secții: Învățarea religiei și a catehismului

OBS.: Instrucția militară ordonată de forurile superioare se va face în afara orelor de școală, de 2—3 ori pe săptămînă, în prezența învățătorului de către un subofițer.

www.cimec.ro

Orarul săptămînal al şcolilor comunale (naţionale) pe semestrul de vară. Anul şcolar 1846—1847

Ora	LUNI	MARŢI	MIERCURI	JOI	VINERI	SÎMBĂTA
Înainte de masă						
1.	Religie după catehism	Îndatoririle tinerelului grăniceresc	Religie după catehism	Scriere după dictat	Religie după catehism	Cîntece bisericeşti
2.	Calcul mintal	Scriere după dictat	Caligrafie şi corectare	Îndatoririle tinerelului grăniceresc	Horticultură, apicultură şi grădinărit	Explicarea evangheliilor sau povestiri din istoria bibliei
3.	Caligrafie şi corectare	Silabizare şi citire	Calcul mintal şi cu cifre	Citire din manual	Învăţarea pe de rost a unor propoziţii scurte.	Explicarea evangheliilor sau povestiri din istoria bibliei
(După masă)						
1.	Silabizare şi citire din istoria bibliei sau povestirea pasajelor respective. Dacă timpul este frumos: pomicultură, apicultură şi grădinărit practic	Silabizare şi citire din istoria bibliei sau povestirea pasajelor respective. Dacă timpul este frumos: pomicultură, apicultură şi grădinărit practic	Silabizare şi citire din istoria bibliei sau povestirea pasajelor respective. Dacă timpul este frumos: pomicultură, apicultură şi grădinărit practic	Liber	Silabizare şi citire	Catehismul sau explicarea evangheliilor sau povestiri potrivite din istoria bibliei
2.	Îndatoririle tinerelului grăniceresc	Calcul mintal şi cu cifre	Calcul mintal şi cu cifre	Liber	Îndatoririle tinerelului grăniceresc	Catehismul sau explicarea evangheliilor sau povestiri din istoria bibliei

www.cimec.ro

Un profesor darwinist din secolul trecut
— Artemiu Publiu Alexi (1847—1896) —

IULIU MORARIU

Academia R.S. România a aniversat, în toamna anului 1973 (oct.), printr-o sesiune de comunicări comemorative, pe primii români doctori în biologie. Printre aceştia a fost şi distinsul profesor de ştiinţe naturale de la gimnaziul român greco-catolic, sau, după numele actual Liceul George Coşbuc din Năsăud, Artemiu Publiu Alexi. S-au împlinit 100 de ani de cînd a fost numit (în 1873), profesor la Năsăud şi de cînd şi-a promovat doctoratul în biologie la Graz (in 1874. 26. IX). Mi-a revenit mie onoarea de a prezenta activitatea fostului naturalist, fiul plugarului grănicer, Precup Alexi şi al Pelagiei, născută Pop, din Sîngeorz-Băi.

Ce a însemnat acest multilateral, entuziast şi dinamic fiu de muntean someşan, devenit profesor năsăudean, pentru promovarea spiritului evoluţionist, materialist în ştiinţa şi cultura românească, din secolul trecut, nu numai din Ardeal, ci din întreagă România, este greu de redat într-o prezentare scurtă, sintetică. De aceia trecem peste perioada primei şcolarităţi, şi-l urmărim începînd de la universitate.

La Viena şi Graz. Ca bursier al fondului şcolastic grăniceresc din Năsăud, se înscrie la specialitatea ştiinţele naturii a universităţii din Viena (1868). Determinantă în orientarea naturalistică a lui Alexi, a fost influenţa distinsului dascăl şi merituos pomolog, Iosif Georgiţă, de la şcoala trivială din Sîngeorz-Băi. În grădina pomicolă a şcolii sîngeorzene, unde elevii făceau aplicaţii practice, coardele pasiunii puse în vibraţie, de Georgiţă, au dus la formarea naturalistului de mai tirziu.[1]

1. Moisil I.: Figuri grănicereşti năsăudene — Artemiu P. Alexi. Arhiva someşană. 24. Năsăud, 1938, p. 236.

www.cimec.ro

La Viena, unde erau „profesori foarte ademenitori și prieteni, cu care nu te mai săturai să stai de vorbă",[2] Alexi a fost ales (1869) secretar general al societății literare-sociale „România", a studenților de aici.[3] În sînul studențimii se purtau discuții foarte vii și pasionate pentru unitatea culturală a tuturor românilor. Ca urmare asociația lor s-a contopit cu „Societatea științifică literară" (1871), luînd numele de „România Jună", sub președinția lui Ioan Slavici.[4] Mai tîrziu și aceasta fuzionează cu „Junimea" stabilită la Iași. Din frămîntările de la Viena pentru unitatea culturală a românilor și pentru dezvoltarea unei limbi unitare, studențimea română solicită printr-un memoriu, ministerului austriac al învățămîntului, înființarea unei catedre de limba română la universitatea din Viena. Forul competent a aprobat o docentură. Continuînd acțiunea cu consecvență și presuasiune, studențimea cere „Astrei" să recomande o persoană bine pregătită și totodată să-i complecteze, cu o subvenție, salarul de la docent pînă la nivelul salariului de profesor universitar.[5]

Sînt necunoscute cauzele ce l-au determinat pe Alexi să părăsească atmosfera de la Viena și să treacă la Graz, unde obține diploma de absolvire (1873), iar peste un an, după promovarea riguroaselor obligatorii, doctoratul. Poate să fi fost atras de un alt grănicer, Paul Tanco, din Monor, primul român doctor în matematici, sau de formula promovării doctoratului numai pe baza celor trei riguroase, fără teză. Ca student la Graz, scrie cîteva articole în gazeta „Federațiunea", din care se reflectă frămîntările social-naționale. Asupra lor vom reveni.

Profesor la Năsăud. La începerea activității lui de profesor, liceul din Năsăud abia împlinise un deceniu. Predarea științelor naturale se făcuse pînă atunci la întîmplare, prin persoane fără pregătire științifică și netitrate. Cît despre dotare nu avea nimic din cele necesare unei predări didactice intuitive. Lipseau nu numai mijloacele pentru demonstrații vizuale concrete, ci și atmosfera naturalistică, predecesorul său fiind un teolog.[6]

Predînd la catedră geologie, mineralogie, cristalografie, botanică, zoologie, chimie, fizică, a trebuit să organizeze totul, pornind de la început, spre a crea bazele unui învățămînt științific, realist, astfel încît fii țăranilor, care formau majoritatea populației școlare să înțeleagă relațiile legice

2. Slavici I.: Lumea prin care am trecut, București, 1930. p. 61.
3. Moisil I., l.c.
4. Slavici I., l.c. p. 60. Data fuzionării este indicată vag de Slavici la 1869 și nu se potrivește cu cea indicată de Moisil. Dar o inadvertență se află și la Moisil, deoarece „România Jună" se contopește cu „Junimea" de la Iași, înființată la 1864 și a existat pînă în timpul celui de-al doilea război mondial.
5. Moisil I., l.c.
6. Moisil I., l.c. p. 237.

www.cimec.ro

dintre fenomenele naturii şi interacţiunile lor obiective, totodaotă să-i captiveze şi să le stimuleze dragostea de natură, spiritul de observaţie şi judecată logică.

Prin concepţiile ştiinţifice şi pregătirea superioară, ca şi prin metodica folosită în predare se distanţa categoric, enorm de predecesorul său şi de la început a cîştigat ascendenţă, prestanţă şi stimă în faţa elevilor săi.

În activitatea de dotare cu o bază modernă de predare, este neobosit. Nu numai planşe murale pentru toate disciplinele ce le preda, ci şi animale naturalizate, plante conservate, eşantioane de roci şi minerale, primite de la minele din Iacobeni, prin directorul acestora Manz (1033 bucăţi), apoi aparate de fizică, utilaj, substanţe şi reactivi chimici. La pensionarea sa, în 1894, toate acestea constituiau un inventar cuprinzător de 5473 de obiecte.[7]

Consecvent ideii de îmbogăţire a liceului cu mijloace complementare de învăţămînt a instruit şi ajutat pe elevii săi să pregătească modele cristalografice, stereometrice, să recolteze şi să prepare material de plante pentru conservare. Cu astfel de realizări liceul a participat la expoziţia învăţămîntului românesc din Ardeal, organizată de Astra, la Sibiu (1881). Juriul expoziţiei a decernat liceului premiul doi, o medalie mare de argint şi o diplomă de onoare clasa întîi.

În spiritul aceleiaşi concepţii de modernizare a învăţămîntului naturalistic a întemeiat, pe lîngă liceu, o grădină botanică (1875), în care a ajuns să cultive cîteva sute de plante. Numai speciile lemnoase, arbori şi arbuşti, procurate de la Viena s-au ridicat la 74. Plante de munte i-a transmis botanistul Florian Porcius, iar grădina botanică din Cluj, prin directorul ei, Augustin Kanitz, i-a trimis mai multe specii de seminţe.

Excursiile cu caracter didactic făcute cu elevii în împrejurimile localităţii completau arsenalul mijloacelor instructiv-educative pentru cunoaşterea şi înţelegerea naturii de către elevi.

Manualele pentru şcolari sînt introduse din România : botanica şi zoologia de D. Brandza, sistematica de Naianu, geologia de Mihăilescu,[8] fizica de P. Poni. Pentru unele discipline a scris el însuşi notiţe de predare, ca geologie geognozie, cristalografie, morfologia plantei, păstrate in manuscris la Arhivele Statului din Năsăud.

Dacă ţinem sama că, la alegerea proprie, a mai predat şi poetica şi gimnastica deducem că nu era un visător, ci un spirit cu o gamă largă de rezonanţe psihice şi mari posibili-

7. Proces verbal de predare, redactat cu ocazia pensionării lui Alexi. Arhivele statului, Năsăud, Fond A.P. Alexi.
8. După o notă a librăriei Samitca, din Craiova, Alexi a comandat 10 exemplare din Geologia de Mihăilescu.

www.cimec.ro

tăți didactico-metodice. Între sublimul simfoniei cromatice și dinamice a naturii și armonia plină de farmec a poeziei găsește afinități de un realism indisolubil.

În educația tineretului școlar introduce spiritul de ordine și disciplină din timpul graniței, desființată la Năsăud, spre a forma buni patrioți și cetățeni conștienți de menirea lor în societate. Înzestrînd elevii cu modele de puști de lemn și chipie, la exerciții gimnastice, demonstrații școlare festive, la aniversări, maialuri, retrageri cu torțe, mîndria, demnitatea și seriozitatea acestora erau potențate.[9] Demonstrațiile festive corelate cu programele cultural-artistice, la care participau intelectualii și plugarii din jur constituiau mijloace de propagandă ce au ridicat nu numai prestigiul liceului ci totodată și nivelul cultural al ținutului, unitatea conștiinței naționale și sociale, amplificînd ponderea revendicărilor de masă.

În amintirile foștilor săi elevi a lăsat urme adînci, luminoase, pline de admirație, prețuire și dragoste. La vîrstă înaintată, profesorul Iuliu Moisl, patriarhul de la Năsăud,[10] îl caracteriza astfel :

„Alexi a fost un profesor priceput, foarte activ, de o frumoasă cultură și cu mare dragoste de înaintarea neamului. De aceia a și publicat multe articole prin reviste și ziare, a ținut conferințe și a scris cărți bune, a făcut multe excursii științifice. Era om de știință dar și mare naționalist... Toată această activitate frumos organizată și cu mare pricepere înfăptuită a avut o foarte puternică influență asupra elevilor. În ce mă privește nu numai că mi-a deschis gustul și plăcerea pentru știință dar mai tîrziu am imitat foarte multe din ceea ce făcuse Alexi la Năsăud, în cariera mea de profesor, în ce privește metoda și procurarea materialului didactic, a obiectelor necesare la predarea științelor naturale".[11]

Preotul Anton Precup, un alt fost elev al lui Alexi, în discursul funebru ținut la înmormîntarea acestuia, în Rebrișoara, își creionează astfel dascălul : „Ca discipol al său nu pot uita două însușiri esențiale în caracterul său de profesor : iubirea față de elevi și sîrguința exemplară... La catedră preda cu atîta însuflețire și spirit de jertfă încît elevii îl iubeau și îl admirau. Mare a fost decepția tuturor cînd s-a îmbolnăvit și apoi a fost pus în disponibilitate, iar după mai bine de un an și-a dat sufletul... Să-i aducem tributul de recunoștință de stimă și de onoare pentru vrednicia lui în viață".[12]

---

9. Precup E., Profesorul Dr. A.P. Alexi. „Ardealul". București. 14 III 1942, p. 1 și 5; și Precursorul premilităriei de azi. Ceva despre Dr. A.P. Alexi, „Unirea". 17 I 1942, p. 2 și 3.
10. Morariu I., Patriarhul dela Năsăud, Iuliu Moisil. „Tribuna Școalei", 1939, VI—101, p. 4.
11. Moisil I., l.c. p. 248.
12. Arhivele statului Năsăud, Fond E. Precup.

www.cimec.ro

Imbolnăvindu-se de o psihonevroză, datorită unui șoc, agravat de mai multe necazuri morale și materiale, între care eșecul cu cea dintîi librărie la Năsăud „Concordia", de pe urma căreia își pierde tot ce agonisise în timp de aproape 20 de ani, casă, bibliotecă bogată, colecții științifice, își cere un concediu de un an (1893), apoi agravîndu-i-se boala, se pensionează. Retras la Rebrișoara, singuratec, abandonat și epuizat de suferință și mizerie,[13] se stinge (17 oct. 1896) în vîrstă de 49 de ani. Este înmormîntat în cimitirul bisericii, unde profesorii și elevii liceului, pe care l-a servit cu atîta devotament, i-au ridicat un monument funerar de piatră.

Factor în efervescența social-națională. Temperamentul dinamic și entuziast al lui Alexi nu-și găsia împlinirea completă numai in activitatea desfășurată la catedră, deși cu multă ardoare și abnegație, ci aceasta se revărsa generoasă, tumultuoasă și altruistă, pînă la sacrificiu și in alte domenii . social, național, economic, organizatoric, învățămînt, ocrotirea pădurilor ș. a.

Încă de pe vremea studenției fusese captivat de mișcarea declanșată de naționalitățile din imperiul hbsburgic, nerecunoscute, împilate și amenințate de sufocare națională și desnaționalizare, in urma instaurării dualismului austro-ungar (1867). Poziția românilor aflați la vest de Carpați era cea mai grea. Tactica ei trebuia orientată în două direcții : una pentru conservare, ca unitate etnică, limbă și independență națională, ca populație majoritară, și alta împotriva absolutismului duplicitar și șovăitor. Lui Alexi, observator perspicace, nu-i scapă mișcările revendicative ale celorlalte naționalități din imperiu, nerecunoscute și prinde momentele potrivite să ridice problema românească, întrebind : „ce fac românii și mai ales ardelenii ?[14] În mai multe articole din „Federațiunea"[15] se ridică în contra greșelilor, delăsării, timorării, lipsei de atitudine și pasivității unora dintre români, atunci cînd ingerințele desnaționalizării se strecoară printre ei, prin administrație, școală, măsuri economice, politică etc.

În problemele sociale are adesea puternice accente de revoltă și acuză. Toată mizeria umană, socială și națională a vremii lui, vexatiunile, împilările, ignoranța și obscurantismul sunt consecințele organizării defectuoase. Cauza tuturor relelor de care suferă omenirea sunt : „Tiranii și asupritorii, dușmanii luminii și ai libertății. Ei prepară și conservă in societate viciul, corupția și calamitățile, și cu ajutorul aces-

13. Larionesi A.. Amintiri despre A.P. Alexi. Arhivele statului Năsăud, Fond A.P. Alexi.
14. „Federațiunea" 1970, 49—517 p. 195.
15. „Federațiunea" 1970, 92—494. p. 366—367; 1971. 49—517. p. 234; 5—471, p. 19; 115—458 p. 59.

www.cimec.ro

tora ei uzurpă drepturile şi bunurile cele mai sacre ale oamenilor şi naţiunilor. Numai cînd popoarele deşteptate prin conştiinţa şi puterea intereselor lor sfinte şi suverane vor nimici tirania şi asuprirea numai atunci omul va trăi liber în stat liber".[16]

Cum în ardeal toate nedreptăţile asupritoare izvorau din dualismul oploşit sub protecţia absolutismului monarhic, care nu putea fi atacat direct, ca temă a luptei în contra lui este foarte adecvată alegoria literară, întruchipată în figura legendarului Wilhelm Tell, din drama lui Schiller. Ascultînd la Graz prelegerile profesorului Adam Wolf, de interpretare istorică a dramei lui Schiller, Alexi germinează ideia popularizării acesteia printre români. Captivat şi emoţionat de fondul dramei, atît de mult încît făcea orice sacrificii să poată asista la toate reprezentaţiile piesei, fie ca dramă, fie ca operă, la unele scene cu lacrămi în ochi. Ideia libertăţii l-a stăpînit cu putere de obsesie. Ajuns la catedră, cu febrilitate şi-a concretizat planul, prin conferinţe publice, articole în periodicele vremii[17] şi în cele 130 de pagini ale cărţii „Helveţia şi Wilhelm Tell", scoasă la Braşov (1889), cu unele fragmente traduse de el în versuri, în tipografia lui Teohari Alexi., A.P. Alexi face o însufleţită şi caldă pledoarie pentru republică, libertate şi adevăr. Dar frazele lui conţin şi aluzii caustice, privind cercurile diriguitoare în raport cu românii, pe care proiectau să-i desfiinţeze ca naţiune. „Un popor nu poate fi mai criminal de cit atunci cînd încearcă să subjuge alte popoare şi a le împiedica în mersul dezvoltării lor morale şi intelectuale".[18]

Concluzia la care ajunge în comentariile despre Elveţia, unde popoarele s-au dezvoltat într-o armonioasă emulaţie, după firea, aptitudinile şi limba lor naţională, este că progresul nu-i posibil altfel decît într-un regim de libertate politică, socială, ideologică şi naţională. Urmările libertăţilor sînt reformele sociale, politice şi religioase, care toate împreună facilitează progresul". Cele dintîi popoare emancipate — scrie Alexi — ajunse la conştiinţa demnităţii lor, sunt cele elveţiene care constituiesc astăzi *Republica confederativă Helveţia*" (1. c. p .9).

Deoarece opresorii românilor proferau calomnii sordide împotriva lor, contestîndu-le orice calităţi, spre a le da o replică eclatantă şi viguroasă, publică împreună cu profesorul şi vărul său, Maxim Pop, „Resbelul oriental ilustrat", tipărit în editura Paul Cieslar, din Graz (1878), popularizînd faptele de eroism şi sacrificiu ale românilor pentru neatîrna-

16. „Federaţiunea" 1970, 3—335 p. 9.
17. „Familia" 1886 nrl. 35—37.
18. Alexi A. P., Helveţia şi Wilhelm Tell. Braşov, 1889. p. 6.

www.cimec.ro

re (1877). Opera voluminoasă (724 pag.), ca cea dintîi apărută despre acest război drept şi onest, realizată după documentele timpului, pe lîngă valoarea morală şi propagandistică, a îndeplinit şi o funcţiune documentară. Pentru străduania elaborării, şi valoarea ei şi ca o compensaţie morală faţă de vexaţiunile suferite cu ocazia confiscării fascicolei a doua, de către poliţia din Graz, statul român îl decorează cu medalia de aur „Bene Merenti" cl. I.

Cunoscînd direct stările social-economice din Austria şi din Elveţia, face comparaţie cu situaţia românilor ardeleni din secolul trecut, exploataţi şi lipsiţi de drepturi naturale elementare, ca şi de bunuri, striviţi de oprimare şi ignoranţă, a militat constant prin conferinţe şi prin scris pentru răspîndirea ştiinţelor pozitive şi a culturii, singurii factori prin care pot fi scoşi ţăranii români din starea de înnapoiere, superstiţie şi bigotism. Într-o conferinţă păstrată fragmentar, în manuscris[19] prinde aspectele negative şi indică remediile. Citǎm cîteva idei din ea: „Filozofia secolului prezent este filozofia realităţii, bazată pe materie... Acel popor este mai avut ce prin ştiinţă sa ştie să exploateze mai bine comorile naturii, sau acela ce ştie produce mai mult decît are nevoie să consume". Pe de altă parte dezvoltarea artributelor progresului, ştiinţa şi cultura, nu sunt posibile, ori cîtă pasiune şi abnegaţie ar pune cineva, fără suport material. Există incompatibilitate între sărăcie şi ştiinţă între lipsuri şi progres: „una dintre supremele condiţiuni de promovare a culturii şi fericirii poporului nostru românesc este bunăstarea materială" zice Alexi. Şi mai departe: „Suntem săraci nu de virtuţile cele mai nobile, nu de spirit şi de calităţi frumoase, dar suntem săraci de *nervum rerum*... de avere. Suntem săraci de grădini în care să putem cultiva arborii culturii, suntem săraci de institute de învăţămînt, de economie, de comerţ, de agronomie, de industrie; suntem săraci că 3 milioane (de) români nu avem barem o singură şcoală înaltă, un focar de ştiinţă" (l.c.). Prin contrast citează Elveţia, care la o populaţie de 2½ milioane are 6 universităţi, 47 licee şi gimnazii, 20 şcoli reale şi industriale şi 700 şcoli elementare.

După el, ţăranul român devine în unele împrejurări victima alcoolismului, a bigotismului, superstiţiilor şi prejudecăţilor care-l ţin încătuşat... Preoţii nu-şi fac datoria cu demnitate, cel puţin pentru stîrpirea unor scrieri apocrife, propagatoare de superstiţii „cărţi picate din cer", ce se vindeau pe la bîlciuri, exploatînd naivitatea ţăranului şi cultivînd bigotismul. Acestea nu erau decît „creaţiuni ale unor fantezii bolnave şi corupte prin fanatism religios... Produc-

19. Arhivele statului Năsăud, Fond A.P. Alexi.

www.cimec.ro

tele unui şarlatanism speculator" spune Alexi. În urmă cu peste 50 de ani, pe vremea cînd eram elev, ele mai erau obiect de comerţ. În altă parte vorbeşte de „preoţimea ignorantă", ce se opune răspîndirii adevărului ştiinţific despre fenomenele naturii.

Adept al darwinismului. Activitate ştiinţifică. Toţi biografii lui A. P. Alexi îi elogiază meritele de publicist activ, multilateral şi om de cultură, dar cu privire la concepţiile ştiinţifice şi ideile evoluţioniste şi în deosebi a darwinismului, profesate şi propagate de el fără rezerve, este prezentat palid şi incomplet. Chiar şi în bibliografia cea mai completă a lucrărilor lui Alexi, dată de I. Moisil[20] nu sînt menţionate articolele de concepţie ştiinţifică, cu excepţia celui apărut în „Programa gimnaziului pe 1877—1878..." intitulat „Istoria ideilor cosmogonice şi geologice". Omisiunea se poate atribui adversităţilor ce au dus la risipirea bibliotecii şi a herbarului său, vîndute prin licitaţie publică, dar nu este exclus să fi contribuit la aceasta şi fanatismul agresiv şi dur, plin de răstălmăciri, publicat sub semnătura lui Giorgiu Pasca, pe trei pagini în „Observatoriul" (1878), drept răspuns la articolul din „Programa" gimnaziului. Criticul dovedeşte mare ignoranţă susţinînd că „istoria s-a început cu 400 de ani î. Hr.... primul istoric a fost Herodot", în schimb este plin de fanatism antiştiinţific, imprecaţiuni şi invective la adresa profesorilor şi a liceului, din care citãm: „Această programă este o abnormitate fenomenală, care aruncă un nor negru încărcat de fulgere asupra gimnaziului năsudean... Spiritul în care se educă elevii nu e alta de cît un Samum (vînt mortifer) iar gradul culturii corpului profesoral cît se poate de eronat şi mizerabil".

Tras la răspundere de forul inspectoral (ordinariatul), Alexi, răspunde consecvent şi demn că, argumentele teologice nu pot fi opuse argumentelor ştiinţifice, deoarece bazele lor de cunoaştere sunt contradictorii. Ştiinţa se întemeiază pe cunoaşterea prin cercetare, experimentare şi verificare, pe cînd religia, dogmele se bazează numai pe credinţă absolută. Plecînd de la acest conflict, probabil, a început să scrie un studiu asupra religiilor, păstrat în munascris, folio 48 pagini, pe care o mînă străină a scris „Fragment de studiu filozofic religios".[21]

Pentru prima dată este prezentat Alexi „printre primii români adepţi ai darwinismului" în cartea lui N. Botnariuc „Din istoria biologiei" (1961 p. 511), într-o pagină şi jumătate, cu numeroase citate. O scurtă şi viguroasă caracterizare face lui

20. Moisil I., l.c. p. 248—250. La fel şi în: T. Tanco, Virtus romana rediviva, Bistriţa, 1973.
21. Arhivele statului Năsăud, Fond A.P. Alexi.

www.cimec.ro

Alexi „Antologia gîndirii românești" (1967), precizînd că acesta „a publicat articole științifice cu caracter teoretic, filozofic în care se situează pe poziții materialiste și ateiste"[22] (vol. II, p. 686). Cele 15 pagini, selecționate din publicațiile lui Alexi, îi reliefează concepțiile și poziția științifică, încadrate în curentul care a răscolit secolul al 19-lea și a creat bazele ce au dus în secolul nostru la „decriptarea naturii", cum se exprimă Francois Jacob,[23] în domeniul viului.

Activitatea științifică a lui Alexi trebuie examinată cel puțin sub două aspecte, indisolubil legate între ele: 1) al popularizării și propagării ideilor evoluționiste, materialiste; 2) al investigației științifice propriu-zise și a organizării ei.

În prima ipostază este adeptul teoriei cauzelor actuale, a lui Lyel, conform căreia, în geologie, modificările litosferei produse în cursul erelor sînt rezultatul acțiunii factorilor cunoscuți, ce o modelează și în prezent. Recunoscînd meritele lui Cuvier, în cercetarea fosilelor din scoarța terestră și întemeierea anatomiei comparate, îi scoate în evidență greșelile de interpretare a lor, cînd presupune separația totală a animalelor dintr-o eră față de cele din altă eră și de cele actuale. Ideile cuvierriene, rupte complet de unitatea proceselor naturii constituiau „o fantezie preconcepută cu toată argumentația explicatoare".[24] După Cuvier, pămîntul poseda o forță deosebită care nimicea toate „creațiunile vechi... înlocuindu-le cu altele noi... Aceasta este originea poetică despre creațiunea lumii împrumutată din *Genesis* sau *Cartea Facerii* a lui Moise".[25]

Odată cu prezentarea problemelor de cosmogonie, geogeneză și antropogeneză, care au frămîntat omenirea din toate timpurile, caută să popularizeze și o explicație cu privire la originea religiilor. Ideile cosmogonice și referitoare la originea vieții și a omului, au variat la diferite popoare, în raport cu gradul de cultură și de evoluție a societății omenești, cu locul, cu timpul și cu condițiile ecologice ale mediului de existență. În general ele au fost și mai sînt bazate pe cresuri, pe concepții primitive, naive, bizare, fanteziste, metafizice, dar aceste idei „deveniră pentru popoare dogme și ca atare au format baza religiilor"[26] scrie Alexi.

După fosilele din scoarța pămîntului, inclusiv cele hominiene, știința a stabilit că speciile vegetale și animale s-au dezvoltat paralel cu evoluția pămîntului. „Teoremele de transformațiune — spune Alexi — ale lui *Lyel* întră în deplină armonie cu teoremele biologice de descendență ale lui

22. Antologia gîndirii românești, București, 1967, Partea a II-a, p. 686.
23. Francois Jacob. Logica viului (trad.), București, 1972.
24. Antologia gândirii românești, București, 1967, Partea a II-a, p. 697.
25. L.c. p. 698.
26. L.c. p. 697.

www.cimec.ro

Lamarck, Goffroy Saint-Hilaire, Goethe, Oken ş.a., dezvoltate şi complectate cu o profundă logică şi cu mare agerime de *Charles Darwin*, cu toate consecinţele lor cu privire la fosile şi la originea omului".[27] În esenţă, după toate demonstraţiile şi probele de evoluţie, fiinţele s-au dezvoltat, unele din altele succesiv, supuse luptei pentru existenţă, adaptării selecţiunii naturale şi eredităţii, constituind „unitatea lumii organice a cărei lanţ se termină cu omul".[28]

Metodele ştiinţifice moderne de investigaţie, notorii în lumea specialiştilor, permit determinarea vîrstei fosilelor şi a rocilor cu mare aproximaţie şi pe baza acestora cronologizarea geologică, împingînd evoluţia terestră în urmă pe o perioadă de 5 miliarde de ani, evoluţia biologică la 3 miliarde de ani şi însăşi evoluţia omului pe mai multe milioane, astfel încît se confirmă veracitatea căilor pe care a pornit ştiinţa în secolul trecut pentru depistarea adevărului.

După Alexi, religiile explică într-o formă poetică, puerilă existenţa fenomenelor din natură. Spre deosebire de religii : „Ştiinţele exacte prin profundele analizări a disciplinelor naturii, eliminînd fiinţele fantastice, le-a înlocuit cu forţele adevărate ale naturii, care nu apar mai mult în forma copilărească, bizară în ornamente poetice, ci în forma şi calitatea lor poezia adevărată a naturii".[29]

Apreciind acest aspect al activităţii ştiinţifice a lui Alexi, se impune să-l raportăm la timpul, spiritul şi mediul social în care a trăit şi a lucrat, iar în corelaţie cu acesta să ne gîndim la implicaţiile şi mai ales la necesităţile unităţii reclamate de situaţia politică a românilor din imperiul habsburgic dualist, austro-ungar. Dacă Alexi a fost în ştiinţă, în secolul al 19-lea „cel mai zbuciumat dintre cărturarii ardeleni, oscilînd între ştiinţele exacte şi cele istorice, între cercetare şi răspîndirea culturii", cum observă Emil Pop,[30] se mai poate adăuga, fără teamă de dezmînţire, că a devansat cu mult timpul şi mediul său social, format din oameni ponderaţi şi îngrijoraţi, dar zeloşi pentru ridicarea neamului românesc, oameni pe care i-a iubit dintr-un umanism profund. Ideile evoluţioniste înaintate, concepţiile materialiste şi fondul umanitarist şi progresist al convingerilor sale difuzate în mase, îl situează categoric, ca militant, mult înaintea timpului şi atmosferei intelectuale contemporane lui.

Din convingerea neclintită că, răspîndirea ideilor evoluţioniste şi a ştiinţei în lumea românească, în mod unitar şi pe o arie largă culturală, va constitui o pîrghie de emancipare şi progres social şi economic, a luat iniţiativa înfiinţării unei

27. L.c. p. 698.
28. L.c. p. 687.
29. L.c. p. 687.
30. Pop Emil. Ardelenii în ştiinţă. Extras din „Transilvania", 73, 7—8.

www.cimec.ro

reviste științifice, critice, care „să fie cîmpul de întîlnire pentru toți oamenii de știință", pe care îi solicita, prin corespondențe, de colaboratori. Lui Titu Maiorescu îi trimite un memoriu, prin care îi cere sprijin. Mulți dintre cei pe care i-a solicitat acceptă colaborarea. Petru Poni îl încurajează și îi promite sprijinul lui și al altor colegi ieșeni.[31]

Pentru atenuarea greutăților în cercetările științifice montane și alpine în Carpați a construit în muntele Mirașa, din masivul Rodnei, o casă cu două camere, în care să se poată adăposti pînă la 10 persoane, în ipoteza că ar avea nevoie să stea mai mult timp. În modul acesta vrea să stimuleze cercetările pentru culegeri de date, observații și materiale științifice. În alte condiții și alt mediu, acțiunea lui Alexi ar fi fost operă avansată de pionierat, pentru întemeierea unui nucleu de cercetări alpine și montane multilaterale. Însă cei cîțiva crescători de vite sîngeorzeni din Mirașa nu puteau înțelege rostul unei case în munte, înafara nevoilor imediate ale pastoralției. „Să stea domnii la aer în munte" era pentru ei de neconceput, absurd. Ca atare au „primăvărat", au „vărat" și au „tomnat" în ea, cu vite cu tot, deteriorînd-o, cum se exprimă Alexi, într-o reclamație penală, pe cît se pare, rămasă fără urmări. După aceia timpul a desăvîrșit opera nefastă a păstorilor sîngeorzeni, desființînd-o total, rămînînd doar în toponimia cunoscută localnicilor „La casa lui Alexi"[32] sau „La casa Domnului".

În a doua ipostază de cercetător, Alexi, se remarcă prin preocupări în două direcții, în botanică și în meteorologie. Magistrul său de botanică la Graz, Konstantin Ettinghausen (1826—1897), era renumit pentru cercetările de paleobotanică din Stiria, dar discipolul lui, Alexi, fără a evada din domeniul general al lumii vegetale, a luat altă direcție, floristica. Cercetările lui floristice, efectuate în România și cu deosebire în Dobrogea au o valoare corologică[33] și o evidentă semnificație istorică. Cele 90 de specii de plante fanerogame, preluate și de Kanitz, în opul lui,[34] sînt mai mult specii comune, alături de trei forme noi de alge din genul *Synedra (S. Schaarschmidtii* Kanitz, *S. alexiana Schaarschmidt* și *S. caroli-principis* Schaarschmidt.[35] Pe deasupra relativității valorii sistematice a taxonilor menționați, mult mai valoros este gestul simbolic al profesorului de la Năsăud, Alexi, care atras de inéditul și exoticul provinciei maritime „orientale",

31. Arhivele statului Năsăud. Fond A.P. Alexi.
32. Bula Al.. Un naturalist năsăudean din secolul al XIX-lea. A.P. Alexi, Rev. șt. „V. Adamachi". 1943. 29. 1, p. 45—50.
33. Brândză D., în „Prodrom", „de o valoare botanică de mică însemnătate", 1879—1883. p. LXXI.
34. Kanitz A.. Plantas Romaniae hucusque cognitas enumerat. M.N.L. III—IV, 1879—1880.
35. Alexi A.P.. O excursie botanică în România și Dobrogea. Sibiu, 1893.

www.cimec.ro

recent desrobită și alipită patriei mame, este primul român explorator al florei dobrogene.

Introducerea lucrării despre excursiile botanice în Dobrogea este plină de îndemnuri pentru studiul florei, în butul dificultăților și impedimentelor variate ce-i stau în cale, căci noi băștinașii „suntem datori să studiem vegetația pământului, pe care străim și pe care îl stăpînim". Pentru înlăturarea greutăților propune crearea de asociații de cercetare, „spre a se putea ajunge la cea mai mare și mai interesantă carte „Flora română".[36] Convingerea lui Alexi că prin descătușarea spiritului, în regim republican și de libertăți democratice, se realizează progresul științei și al societății, se confirmă și în domeniul botanicii, la care ținea atît de mult, ca martor la succesele lui Porcius, căci la 9 decenii de la previziunea lui „Flora română", în 12 tomuri grele de știință, este pusă la îndemîna cercetării teoretice și aplicative, iar al 13-lea și ultimul, fiind gata, s-a depus la editură spre tipărire.

Din teritoriul apelor minerale de la Singeorz-Băi publică, după cercetările proprii, referințe și documentare după botaniștii predecesori, 226 specii de fanerograme, însoțite de un studiu comparativ al apelor din izvoarele minerale, locale, cu cele din stațiunile similare transilvănene și străine.[37]

Sporadic publică unele note de popularizare, cu caracter botanic. Reținem dintre acestea „Floarea zînelor", în care descrie relictul terțiar, floarea de tău sau dreță (*Nymphaea lotus* L. var. *thermalis* DC), din apele termale de la Oradea, dîndu-i și numirea vernaculară de plumînă albă, iar pentru *N. alba* L. sau nufărul alb dă numele livresc, tradus, de nimfă, albă.[38] În „Despre georgine", comunică pentru cultura georginelor un sistem de butășire aplicat de el, prin plantare de ramuri, cînd se răresc prin luna mai, în sol umed și gras. Acestea se prind, se ramifică și înfloresc.[39]

În domeniul meteorologiei este un distins precursor între români. Prioritar al începuturilor acestui domeniu se impune prin instalarea unei stațiuni meteorologice la Năsăud (1883) și publicarea unui „Compediu de meteorologie" (Brașov 1889). Înregistrarea datelor se făcea zilnic de 3 ori și lunar se trimiteau la „Observatorul central de meteorologie și magnetism trestru" din Budapesta, al cărui director, Kurländer, i-a făcut o vizită meteorologului de la Năsăud.[40]

Compendiul era operă sintetică, cuprinzînd două părți în cele aproximativ 190 de pagini. Partea întîi tratează dezvol-

36. L.c. p. 5.
37. Alexi A.P., Die Sl. Georger Säuerlinge in Nord-Osten Siebenburgens und die Flora auf dem Gebietederselben. Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathenvereins in Hermannstadt, XII/1882/.
38. Alexi A.P., Floarea zînelor. „Familia", 1888. p. 7.
39. Alexi A.P., Despre georgine. „Familia", 1888, p. 5—6.
40. Moisil I., l.c. p. 242.

www.cimec.ro

tarea meteorologiei in diferite țări europene, iar partea a doua noțiunile fundamentale de meteorologie, metodica observațiilor și a calculării datelor. Activitatea proprie, pe anii 1883—1887, privind observațiile făcute la Năsăud, o tratează într-un capitol aparte.

Este interesantă opinia elogioasă a academicianului Ioan Kalinderu, din acel timp, despre meteorologia lui Alexei, care-i scrie: „am citit și eu cu plăcere, deși subiectul ei nu face parte din cercul studiilor mele. Se vede că ați depus o mare stăruință în serviciul meteorologiei și că sunteți la curent cu toate problemele ei și cu organizarea celor mai însemnate observatorii din străinătate. Sunt prin urmare convins că acest tractat, singurul consacrat meteorologiei în limba noastră, va putea aduce cele mai reale servicii pentru dezvoltarea ei la noi"...[41]

Pentru activitatea științifică i s-a conferit, la propunerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice din România, medalia „Bene Merenti" clasa a doua (1884).

Neputîndu-i analiza toate laturile prodigioasei sale activități, totuși se impune una foarte actuală, cu privire la ocrotirea naturii și exploatarea rațională a resurselor naturale.

Precursor al ocrotirii naturii. Cunoscător al legităților din natură și devotat ideii de ridicare a țăranului român, prin știință și cultură, nu-i scapă ocaziile bine venite spre a populariza imperativul unei exploatări raționale științifice a naturii, care să-i permită conservarea și refacerea capacității ei productive. Cu deosebire se arată îngrijorat de soarta pădurilor în conferințe publice, ținute la Brașov[42] și la Prundul Bîrgăului.[43]

Pădurile prin valoarea lor actuală și potențială constituie un tezaur de mii de milioane, dar se exploatează nerațional, fără folos pentru autohtoni „în favoarea vădită a streinilor, pe cînd adevărații proprietari sunt numai muncitori ce-și vînd marfa produsă de ei mai în cinste" (l.c. p. 32).

Înțelege pe deplin complexul corelațiilor ecologice dintre fenomenele din natură, cînd spune: „Coastele și dealurile, ce o dată erau împădurite cu păduri atît de frumoase de tot feliul, astăzi au devenit niște locuri sterpe, niște rîpe și surpături, ce amenință pe trecător de a-și primejdui viața. Lipsa de păduri pe hotarele noastre aduce lipsa de iarbă, lipsa de fîn, de pășune și chiar de o îndestulătoare recoltă de cereale". (l.c. p. 33).

De subliniat că pe vremea lui se despăduriseră numai dealurile, nu și munții, asaltul masiv al „zonelor înfundate"

41. Arhivele statului, Năsăud, Fond A.P. Alexi.
42. Alexi A.P., Importanța studiului botanicei, Sibiu, 1884.
43. Alexi A.P., Însemnătatea științelor naturale și reformele ce le reclamă studiul lor în școlile noastre, București, 1883, Extras din ziarul „Educatorul".

www.cimec.ro

din Carpaţi încă nu începuse, sorocul acestora la valorificare superioară a venit în deceniile noastre.

Se extrăgea pe vremea lui Alexi, în valea Bîrgăului lemn de rezonanţă. Dar între munca grea, extenuantă, cîştigul neînsemnat al localnicilor şi risipa de lemn, o adevărată hecatombă de arbori, discrepanţa este prăpăstioasă. Pentru lemn de rezonanţă „se aleg arborii cei mai frumoşi afle-se chiar în mijlocul pădurii, se nimicesc pentru ca să se afle unul 10 sau 20 alţii". De regulă nici acesta nu se foloseşte în întregime, „dintr-un arbore ce se taie pentru speculă rămîne mai mult de jumătate sau chiar întreg nefolosit" (l.c. p. 33).

Această gospodărire prădalnică o atribuie deficienţelor de organizare administrativă silvică, absenţei inspecţiilor corecte dar şi lipsei cunoştinţelor de botanică aplicată, din care şcolarul să cunoască plantele utile, „toate foloasele şi orice întrebuinţare" a plantelor şi mai ales „învaţă a pricepe însemnătatea pădurilor şi preţul real". Prin învăţămînt aplicativ şcolarul trebuie să cunoască însemnătatea climatologică a pădurilor „şi anume pentru ce ploile şi roua sînt mai spornice şi în cătăţime mai mare acolo unde se află păduri decît acolo unde lipsesc ori sînt foarte puţine" (l.c. p. 33). Concluzia este *„că în şcoalele noastre trebuie introdusă o direcţiune mai practică"* (l.c. p. 38).

Spiritul de previziune îi stîrneşte îngrijorare pentru viitorul bîrgăuoanilor. „Dacă se continuă devastarea în extensiunea şi dimensiunile de astăzi numai în 2—3 ani valea Bîrgăului rămîne fără păduri iar populaţia devine proletară". (l.c. p. 33, notă).

În secolul trecut impactul omului cu natura nu luase proporţiile actuale şi încă nu apăruse nici ştiinţa prospectării viitorului (viitorologia sau futurologia), nici nu se cunoşteau procesele obsedante de poluare, prin tehnică, a apei, aerului şi naturii, precum nici funcţionalitatea polivalentă a magnificului ecosistem al pădurii, dar Alexi raţiona. Ca iscusit dialectician, din cunoaşterea legilor evoluţiei şi interacţiunilor din natură, prevede necesitatea ocrotirii ei, prin măsurile ce trebuie să le ia omul, căci : „legile naturii sunt inexorabile ; ele ucid atunci cînd este pericol, cînd istoria curentă ameninţă a frînge şirul etern al dezvoltării. . . A se depărta cineva de natură este a se depărta de ştiinţă" (l.c. p. 39).

Alexi n-a cunoscut nici dezastruoasele revărsări ale puhoaielor de ape, din 1970, nemaiîntîlnite, ca volum şi extensiune, în ţara noastră. Ele sînt un memento ! Efectele catastrofalelor inundaţii nici pe departe nu atingeau dimensiunile cvasi apocaliptice, pe care le-au avut, dacă despăduririle precedente nu ar fi fost ieşite mult din limitele raţiona-

www.cimec.ro

le, ştiinţific stabilite acum. Cuvintele lui Alexi parcă s-ar desprinde din cartea lui Jean Dorst „Înainte ca natura să moară".[44]

În alte domenii. În învăţămînt a stăruit pentru un raport mai echilibrat între ştiinţele naturii şi cele umanistice (în deosebi l. latină şi greacă), după cum, de cînd omul a aselenizat cu atîta siguranţă şi precizie pe lună, înclină de partea matematicienilor, deşi produsele de primă necesitate vieţii omeneşti le dau tot plantele şi animalele.

Pe teren economic, a fost membru fondator al băncii „Aurora" (1873), iniţiatorul asociaţiei „Concordia", pentru înfiinţarea unei tipografii şi a unei librării în Năsăud, membru al societăţii „Hebe", pentru organizarea staţiunii şi exploatarea apelor minerale din Sîngeorz-Băi.

În concluzie constatăm că, Alexi prin exuberanţa temperamentului său, prin firea năvalnică şi cunoştinţele naturalistice cele mai avansate ale timpului său, ca profesor a creat un cadru prielnic pentru un învăţămînt ştiinţific la nivelul epocii, inaugurată de marii biologi evoluţionişti. Conferenţiar public distins, a contribuit la crearea unei atmosfere ştiinţifice de înţelegere a evoluţiei generale şi mai ales de optimism şi încredere printre românii ardeleni subjugaţi şi oprimaţi, cu tot suflul revoluţionar, al ideilor anului 1848, care trecuse peste ei, fisurînd blocul heterogen al imperiului habsburgic, fără a-l destrăma, cum era firesc să-l destrame. Toate speranţele de ridicare socială, politică, naţională şi economică a românilor şi le pusese, Alexi, în dezvoltarea ştiinţelor şi a culturii, plecînd de la cel mai înalt nivel la care ajunseseră pe plan mondial în vremea lui. Dar pentru aceasta mai era nevoie şi de instituţii similare, inclusiv cele economice şi tehnice, căci mediul sărac era prea slab pentru creşterea, alimentarea şi întărirea lor.

Ca biolog este mai mult un militant frecvent pentru ideile şi teoriile avansate darwiniste de cît un cercetător. Se pare că şi temperamentul său îl împingea mai mult spre agitaţia de luptător combativ şi de propagandist de cît la analiza migăloasă şi observaţii susţinute cu tenacitate. Pentru înregistrarea observaţiilor meteorologice riguroase a instruit un elev pasionat, pe Liviu Marţian, care ani de-a rîndul a făcut notările cu devotament şi regularitate.

Pentru convingerile lui ştiinţifice evoluţioniste, materialiste şi social-liberaliste era ca un vulcan în plină erupţie, nestăvilit şi nestrămutabil. Era pentru libertate, dreptate şi adevăr, pentru un umanitarism plin de abnegaţie, un mare

---

44. Jean Dorst, Înainte ca natura să moară (trad.), Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970.

www.cimec.ro

şi avansat democrat în cel mai larg şi mai nobil înţeles al cuvîntului.

Sufletul lui plin de avint generos şi tumultuos era într-un zbucium permanent, izbucnind şi dinamizînd orice acţiune ce putea duce la ridicarea neamului românesc pe treapta atinsă de alte neamuri favorizate mai mult de condiţiile istorice şi geografice.

LISTA LUCRĂRILOR ŞI ARTICOLELOR PRINCIPALE ALE LUI A.P. ALEXI

1. Meditaţiuni la anul nou 1870. „Federaţiunea", 1870, 3—335, p. 6.
2. Un suspin din Districtul Năsăudului. „Federaţiunea", 1870, 92—494, p. 366—367.
3. Instrucţiunea elementară în Valea Rodnei. „Federaţiunea", 1870, 115—447, p. 458—458.
4. Adio căţră Transilvania, (poezie). „Federaţiunea", 1870. 126—498.
5. Românismul la Graz. „Federaţiunea", 1871, 5—471, p. 19.
6. Despre mişcările din Cisleitania. „Federaţiunea", 1870, 22—488, p. 88—87; 49—517, p. 195. 49, p. 234.
7. Armand Barbes. „Federaţiunea" 1871. 38—526, p. 230—231; 59—525, p. 228.
8. *Militaria, „Observatoriul", 1884. 7, 9.
9. *Dr. Ioan Marie Lazar. necrolog. „Gazeta Transilvania", 1873. 66.
10. *Din pomelnicul martirilor români dela 1848/49. „Transilvania", 1870, 19—20, 1871. 4—13.
11. Poezie şi filozofia naturii, „Revista ştiinţifică". 2. 4.
12. Neptunismul, vulcanismul. metamorfismul. „Convorbiri literare", 1875, 6, 7, 8. 10. 11.
13. Istoria dezvoltării ideilor cosmogonice şi geologice, în „Programa gimnaziului din Năsăud", pe anul 1877/78, p. 3—30.
14. Importanţa studiului botanicei. Sibiu. 1884. Tip. Archudiecezană.
15. Resbelul oriental ilustrat. în colaborare cu Maxim Pop, Edit. Paul Ciesler, Graz. 1878. 724. p.
16. O escursiune botanică în România şi Dobrogea, Sibiu. 1883, 107, p.
17. Însemnătatea ştiinţelor naturale şi reformele ce le reclamă studiul lor în şcoalele noastre. Extr. din „Educatoriul". Bucureşti. 1883, 42 p.
18. *La mormîntul lui I. Al. Lepădat, Braşov, 1882/83.
19. *Biografia generalului Leonida Pop. „Noul Călindar de casă" din Braşov, pe anul 1889.
20. Originea omului. „Convorbiri literare". 1889. 8, p. 690—718.
21. Compendiu de meteorologie. Braşov. 1889. Tipogr. T. Alexi. 189, p.
22. Despre georgine. „Familia". 1886. p. 5—6.
23. Wilhelm Tell, „Familia". 1886. p. 415—418.
24. Floarea zinelor. „Familia". 1888, p. 7.
25. Foloasele practice ale meteorologiei. „Familia", 1888. p. 415.
26. Căldura aerului. termometrele. „Familia". 1889. p. 459—462. 471—474.
27. Helveţie şi Wilhelm Tell. Braşov. 1889. Tip. T. Alexi, 127. p. cu o hartă a cantoanelor din jurul lacului Vierwaldstädten.
28. Die St. Georger Säuerlinge im Nordosten Siebenbürgens und die Flora auf derselben. Sibiu, 1892. „XII Jahrbuche des siebenbürgischen Karpathenvereins in Hermannstadt". 22. p.
29. *Românii la Plevna, Gherla. 1880. Tiporg. „Gh. Lazăr", tipărită de N.F. Negruţiu.
30. *Încă ceva despre conferinţa dela Blaj şi despre ortografia scrierii limbii româneşti, „Tribuna", II, 124—130.

*) *Titlurile cu asterisc sînt luate după I. Moisil, l.c. p. 249—250.*

www.cimec.ro

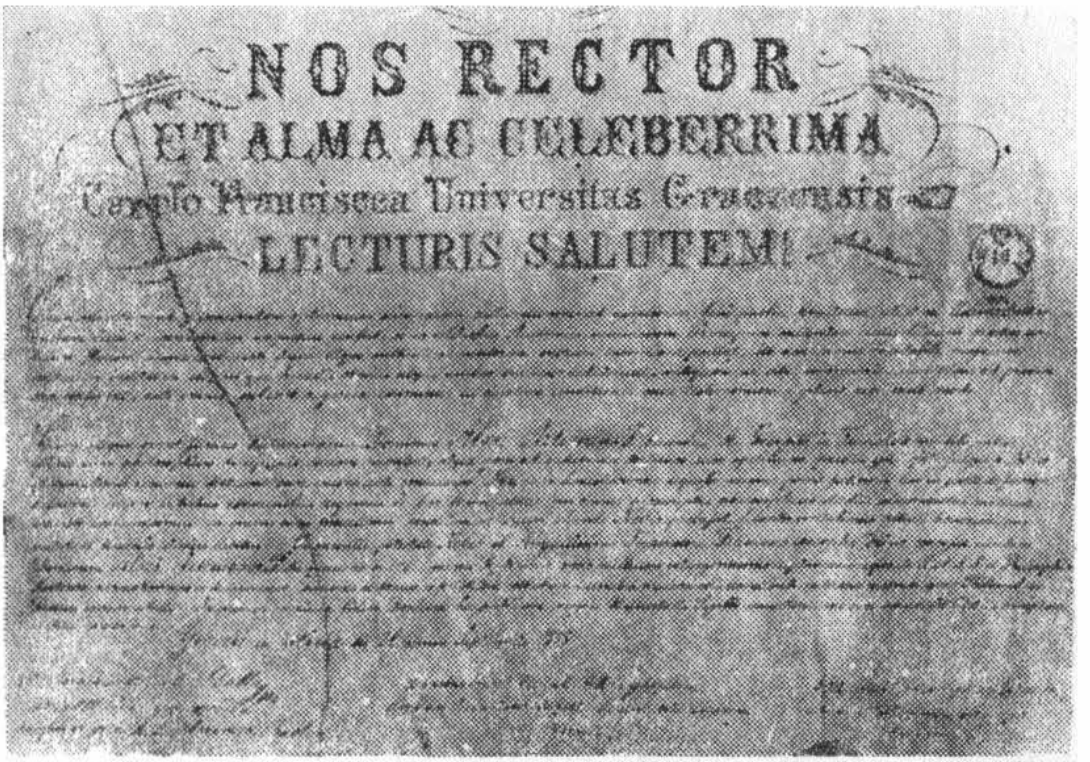
NOS RECTOR
ET ALMA AC CELEBERRIMA
Carolo Francisca Universitas Graecensis
LECTURIS SALUTEM!

1. Diploma de doctor a lui A. P. Alexi. Originalul la Arhivele Statului din Năsăud.

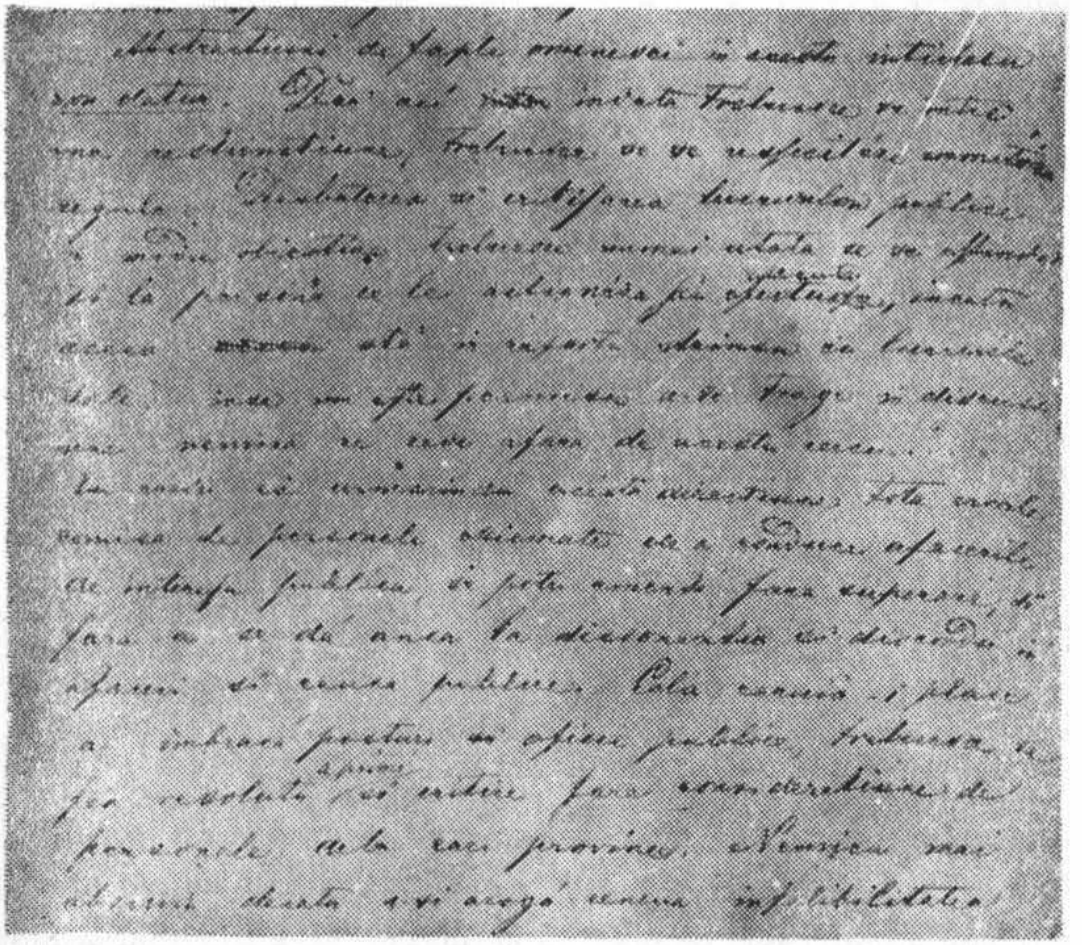

2. Fragment dintr-o pagină de manuscris de al lui Alexi. Avea un scris mărunt fin și ușor legibil.

www.cimec.ro

Tiberiu Morariu — la 70 de ani

Prof. dr. doc. V. TUFESCU

Originar din ţinutul Năsăudului, care a dat mari valori culturii româneşti, *Tiberiu Morariu* este unul dintre geografii de seamă ai ţării noastre. Cele dintîi intuiţii şi cunoştinţe despre lume şi le-a format în satul natal Salva, unde s-a născut la 26 septembrie 1905. Familia şi şcoala din comună au creat primul suport al formării sale. Trecînd la şcoala germană din oraşul Bistriţa, adaugă o temeinică pregătire în cunoaşterea limbii germane şi o primă imagine asupra culturii central-europene, lărgindu-i astfel unghiul de înţelegere a lucrărilor. Studiile liceale, urmate la Năsăud — vechi centru de cultură românească, cu liceu înfiinţat încă din anul 1863 — i-au creat fondul umanist şi i-au lămurit trăsăturile etosului propriu al poporului nostru.

Cu această fundamentare complexă şi cu propriile-i însuşiri cu care a fost înzestrat de la natură, tînărul *Tiberiu Morariu*, venit în toamna anului 1924 să facă studii superioare la Universitatea clujeană, se orientează fără ezitări spre geografie. Încadrată pe atunci la facultatea de ştiinţe, geografia se îmbina cu o aprofundată pregătire în ştiinţele naturale (prin care se înţelegea ansamblul ştiinţelor biologice). Era încă destul de proaspătă amintirea acelei mari excursii inter-universitare întreprinsă cu trei ani în urmă (în vara anului 1921), sub conducerea profesorului *Emmanuel de Martonne* de la Sorbona, prin mai multe regiuni caracteristice ale ţării, în cadrul căreia s-au fixat principalele jaloane ale orientării geografiei româneşti pentru următoarele două decenii. Rezultatele acestei excursii se şi publicaseră în primul volum al seriei „Lucrărilor Institutului de geografie al Universităţii din Cluj" (1924), devenind chiar de la acest prim volum o publi-

www.cimec.ro

cație de prestigiu pentru geografia românească. Conducătorul catedrei de geografie și însuflețitorul mișcării geografice la acea universitate, *George Vâlsan*, a remarcat încă din primul an însușirile și sirguința tînărului student năsăudean, căruia, pentru a-i înlesni starea materială necesară continuării studiilor universitare, îl numește bibliotecar al Institutului de geografie al Universității.

În cei patru ani de studii (își ia în mod strălucit licența în anul 1929), cu toate că își apropie cunoștințele din principalele ramuri ale geografiei, între care cele desprinse din strălucitele lecții ale profesorului *George Vâlsan*, ocupau primul loc, se simte atras și de etnografie, disciplină care ia un mare avînt sub laborioasa îndrumare a lui *Romulus Vuia*, organizatorul unui vestit muzeu de etnografie, și el, om de știință cu formație geografică.

În anul următor susținerii licenței, își completează pregătirea științifică la Paris, unde este trimis în 1930 pentru a lucra sub îndrumarea lui *Emmanuel de Martonne*, *A. Demangeon* și *A. Cholley*, și unde ia cunoștință de noile orientări ale geografiei franceze și în alte ramuri decît ale geografiei fizice, între care geografia umană, ilustrată de marea personalitate a profesorului *Jean Brunhes* de la Collège de France, membru al Academiei franceze.

Numit preparator, apoi asistent și șef de lucrări la catedra de geografie a Universității din Cluj, are prilejul de-a se apropia de *Robert Ficheux*, cercetătorul Munților Apuseni și purtătorul concepției franceze în interpretarea evoluției reliefului, care timp de doi ani începînd din 1935 a predat cursuri de geografie fizică la acea Universitate.

Cu această temeinică fundamentare științifică, *Tiberiu Morariu* se simte atras, în prima etapă a cercetărilor sale de teren, către geografia umană, geografia regională și etnografie. Însăși teza sa de doctorat, de geografie umană, „Viața pastorală în Munții Rodnei", elaborată sub conducerea prof. G. Vâlsan, (publicată de Societatea Română de geografie în anul 1937), este profund infuzată și de metoda de lucru și de preocupările etnografici, o etnografie fundamentată geografic de felul celei concepute de *George Vălsan*, întemeietorul Societății etnografice române (1923) și *Romulus Vuia*, care, au creat un drum propriu în etnografia românească.

De altfel și alte lucrări importante ale lui *Tiberiu Morariu* din această primă etapă de creație științifică, se axează pe teme de geografie umană și de etnografie, despre : olcritul evreilor maramureșeni (1931), despre aurăritul de pe valea Someșului Mare (1939), despre stînele din Carpații românești (1944) etc. sau pe teme de geografia populației : despre distribuția populației în Transilvania, Banat și Crișana (1940), despre emigrările maramureșene în Transilvania (1944) etc.

www.cimec.ro

După ce a funcționat pentru scurt timp in 1940 ca profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, este numit in anul următor profesor suplinitor la Universitatea din Cluj, cu sediul provizoriu la Timișoara, devenind în 1943 profesor titular. În această situație începe o rodnică activitate de organizare, inițiind împreună cu profesorul *Sabin Opreanu* — încă din etapa de la Timișoara — ședințe de comunicări și referate care atrag și elemente tinere ce se vor remarca ulterior în domeniul cercetării geografice.

Ia parte în 1944 la înființarea Institutului de Cercetări Geografice sub conducerea și îndrumarea profesorului *Vintilă Mihăilescu*, în cadrul căruia va activa în mod susținut în anii următori, reușind să creeze și să dezvolte după 1948 o puternică filială geografică la Cluj, să conducă publicația „Studia universitatis Babeș-Bolyai", seria de geografie, care aduce an de an prețioase contribuții la cunoașterea Transilvaniei și altor regiuni ale țării, iar în cadrul Institutului de Geologie-Geografie (ulterior Institutul de Geografie), să conducă redacțional prestigioasele sale publicații periodice.

Dacă este să judecăm contribuția profesorului *Tiberiu Morariu* la dezvoltarea geografiei românești, pe lîngă laborioasa sa activitate științifică, trebuie relevată și o altă latură a personalității sale, aceea de *organizator și îndrumător*. Șef de catedră și un număr de ani decan al Facultății de biologie-geografie, a însuflețit mișcarea geografică clujeană, a creat laboratoare și cabinete speciale de lucru, a condus un puternic centru de doctorate în geografie (o vreme singurul din țară), a organizat reuniuni geografice de prestigiu, cum a fost Simpozionul de geografie aplicată din 15—18 septembrie 1966, ținut la Cluj, care a reunit aproape unanimitatea geografilor țării. Dar el s-a aflat în multe alte ocazii în fruntea colectivelor de organizare și a altor manifestări cu caracter național sau internațional. A participat în calitatea sa de președinte al Comitetului Național de Geografie, la mai multe congrese internaționale de geografie (Stockholm 1960, Londra 1964, New Delhi 1968) și la numeroase simpozioane ori colocvii cu participare străină ținute în țară sau desfășurate în străinătate. A insuflețit in felul acesta mișcarea geografică românească, pe care-a integrat-o prin participări directe sau indirecte (de pildă substanțialele volume de comunicări inițiate în Institutul de Geografie cu colaborarea majorității geografilor români, pentru a fi prezentate la Congresele internaționale de geografie), in mișcarea geografică mondială, fiind ales membru corespondent în unele comisii din cadrul U.I.G.

www.cimec.ro

Începînd din anul 1940, T. Morariu cercetează glaciațiunea din Munții Rodnei, elaborează lucrări de geografie regională (Die Maramureș; Granița de vest a României), sau de geomorfologie (crovurile din Banat), lucrările sale științifice orientîndu-se cu preponderență spre teme de geografie fizică. Această schimbare de orientare față de prima perioadă (cu preocupări legate mai ales de geografia populației și etnografie), este desigur urmarea faptului că i se încredințează predarea cursului de geografie fizică la universitatea clujeană (din acest curs publică în 1948 o primă parte, cea de Climatologie).

După 1954 trece, împreună cu colaboratorii *(A. Savu, F. Dumbravă)*, la efectuarea unor *analize morfometrice*, publicînd hărți pentru Transilvania sau pentru întreaga țară, privitoare la densitatea rețelei hidrografice (1954, 1956), la energia reliefului (1957, 1959), la fragmentarea medie a reliefului (1959), hărți de utilitate practică folosite și de specialiștii în ameliorarea terenurilor. Este preocupat apoi, timp de mai bine de un deceniu (1957—1968), de problemele *reliefului periglaciar* din țara noastră, publicînd fie lucrări de vedere generală asupra stadiului cercetărilor (împreună cu *V. Mihăilescu*, 1957, cu *V. Mihăilescu, S. Dragomirescu* și *Gr. Posea*, 1960), fie asupra unor probleme pe care le ridică acest studiu (împreună cu *Al. Savu* în 1964, 1966, 1968) sau contribuții de cercetare directă, cum este cea asupra falezelor Mării Negre (urmărite împreună cu *M. Popovăț* și *Ana Conea* în 1964).

S-a preocupat de asemenea de problema *regionării teritoriului* pentru necesitățile Monografiei geografice a României (cu contribuții în anii 1957, 1958, 1959, 1960), de cercetarea *teraselor* rîurilor împreună cu un larg colectiv de colaboratori (1960), apoi cu completări și noi vederi de întreg împreună cu *I. Donisă (1968)*, sau cu mult dezbătuta problemă a *cartografierii geomorfologice* și a legendei hărților geomorfologice în care a adus contribuții realiste (menționăm îndeosebi lucrarea întocmită împreună cu *P. Coteț, Gh. Niculescu* și *L. Badea* din 1965). În egală măsură a cercetat și procesele de modelare în formațiunile loessoide din sudul Cîmpiei Române și Dobrogea (împreună cu *V. Tufescu*, 1964), sau a elaborat studii de sinteză privitoare la piemonturi (împreună cu V. *Mihăilescu*, 1973). O altă temă de care s-a ocupat mai de aproape este cea a *proceselor de versanți*, determinînd împreună cu *B. Diaconeasa* și *V. Gârbacea* vîrsta unor alunecări vechi cu ajutorul analizelor de polen (1964), extinzînd cercetările asupra Podișului Tîrnavelor (împreună cu *Maria Călinescu* în 1965) și asupra întregului bazin transilvan (cu *V. Gârbacea* în 1966, 1967, 1968). Urmărește apoi răspîndirea

www.cimec.ro

celor mai ample alunecări de teren din țara noastră, de tipul glimee (cu *V. Gârbacea*, 1968) și a ecosistemelor acestora (1974), stabilind interesante corelații regionale.

Revenindu-i predarea la catedră a cursului de *hidrologie* (pe care-l publică în volum la editura didactică și pedagogică în 1962, apoi într-o a doua ediție în 1969 cu I. Pișota și I. Buta), trece la studierea unor teme cum este cea privitoare la tipurile genetice de *lacuri* (împreună cu *P. Gâștescu* și *Al. Savu*, 1960) sau la o tratare analitică a lacurilor României în raport cu importanța lor balneară și turistică (împreună cu *E. Morariu* și *Al. Savu*, în 1969). Se ocupă de asemenea cu studiul apelor freattice și de dîncime din cîmpia Banatului (împreună cu *I. Mac* și *O. Herșcovici*, 1969). Este de subliniat preocuparea curentă de-a pune în evidență *latura aplicativă* a geografiei.

Chiar și-a cea de-a doua etapă a publicațiilor sale, nu lipsesc lucrările privitoare la *populație* și *așezări omenești* (cum este cea despre orașul Arad din 1956, cea despre evoluția orașului Cluj din 1957 și a orașului Dej în 1963, la *migrațiile păstorești* actuale (1963), pentru ca acestea să capete din nou o pondere mai mare în ultimul deceniu, tratînd despre: așezările de înălțime din Carpații românești (împreună cu *A. Bogdan* și *Maria Mihail*, 1968), despre modificarea geosistemelor din zonele muntoase înalte prin activitatea antropică (1974), despre dezvoltarea economică a României în ultimul sfert de veac (1970), despre valorificarea nisipurilor aurifere (împreună cu *T. Onișor*, 1970), despre aptitudinea agricolă a teritoriilor (împreună cu *I. Mac*, și *I. Crișan*, 1972), despre aspectele actuale ale păstoritului de cîmpie în Banat (împreună cu *I. Dihor* și *P. Idu*, 1974) etc.

În îndelungata sa activitate publicistică, *Tiberiu Morariu* nu neglijează nici ramura *geografiei istorice*, evocînd personalitățile și contribuțiile unora dintre marii noștri înaintași *(G. Vâlsan, Emm. de Martonne, R. Vuia)* sau aspecte din dezvoltarea învățămîntului nostru geografic (1957, 1969), ori realizări ale geografiei românești (1958, 1964).

Această îmbinare multiplă a domeniilor abordate, îl definesc pe *T. Morariu* ca geograf complex, de larg orizont și de ample posibilități de corelare a faptelor. Așa se explică și participarea ca autor sau coordonator la lucrări de ansamblu asupra țării noastre, ca de pildă la *Noua geografie a Patriei* (Editura științifică, 1964), ori la *Géographie de la Roumanie* (Editura Meridiane, 1966) sau colaborarea la *Ghidul turistic al României (Editura Meridiane*, 1958), Monografia geografică a R.P. Române (Editura Academiei R.P. Române, 1960), și la *Atlasul geografic al R.S. România* (Editura didactică și pedagogică, 1965) etc.

www.cimec.ro

Deosebit de caracteristică este și altă latură a activității sale : cea de *îndrumător* a unui mare număr de tineri geografi, atît în cadrul catedrei, pe care a condus-o timp de peste trei decenii sau de la filiala din Cluj a Institutului de geografie pe care a înființat-o și o îndrumă timp de peste 25 ani, precum și în cadrul centrului de doctorat pe care-l conduce cu susținută atenție și exigență. Pe aceeași linie de preocupări se înscrie și lucrarea apărută la Editura Academiei în 1971, intitulată *Principii și metode de cercetare în geografia fizică*, pe care o realizează împreună cu *Valeria Velcea*.

Nu putem cuprinde în această succintă prezentare ocazională, toate aspectele multiplei activități desfășurată de profesorul *Tiberiu Morariu*. Ea rămîne ilustrativ fixată în bibliografia noastră geografică și în istoria de aproape jumătate de veac a mișcării geografice din România, cu vicisitudinile pe care le-a străbătut în acest interval de timp, dar și cu frumoasele realizări înregistrate îndeosebi în perioada socialistă.

Pentru această laborioasă activitate și pentru frumoasele realizări obținute, profesorul *Tiberiu Morariu* a fost cinstit cu distincții și recunoașteri dintre cele mai alese : premiat de Academia Română în 1936, membru corespondent al Academiei Române din 1955, președinte al Comitetului Național de Geografie din 1967, doctor honoris causa al Universității din Strassbourg din 1969 etc. De asemenea, a fost distins cu medalii și decorații între care Ordinul Muncii clasa a II-a (1964), cu titlu de Om de știință emerit (1969) etc.

Aniversarea de 70 de ani, îl găsește pe profesorul *Tiberiu Morariu* în plină putere de muncă, cu aceeași voie bună care-l caracteriza din anii tinereții, cu aceeași însuflețită dorință de realizări. Îi facem cu acest prilej urări de viață îndelungată și rodnică pentru propășirea geografiei românești.

www.cimec.ro

La împlinirea vîrstei de 70 de ani

Prof. Univ. Dr. Tiberiu Morariu

TEODOR GHIȚAN

Profesorul universitar Dr. TIBERIU MORARIU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, geograf și distins om de știință și cultură, originar de pe plaiurile năsăudene, in acest an, la 26 septembrie, împlinește frumoasa vîrstă de 70 de ani.

Bogata activitate didactică și științifică a profesorului Tiberiu Morariu în cadrul Universității clujene și Academiei Republicii Socialiste România, timp de peste patru decenii, este unanim apreciată și respectată de înaltele foruri universitare și academice din țară, este bine cunoscută și apreciată peste hotare; dovadă sînt înaltele titluri onorifice acordate, numeroasele participări la Congresele internaționale de geografie, numeroasele vizite și schimburi de experiență efectuate în străinătate.

Județul Bistrița-Năsăud, la un bilanț de mai multe decenii de activitate didactică și științifică pe plan național al profesorului TIBERIU MORARIU, este mindru de rezultatele obținute, la un nivel atît de înalt, de unul din vrednicii fii ai plaiurilor noastre dragi, distinsul profesor înscriindu-se alături de marii noștri oameni de știință și cultură.

Cu această ocazie festivă, redacția publicației „Arhiva Someșană", printr-unul din foștii studenți în geografie ai distinsului profesor, in numele întregului ținut natal, prin articolul de față ce-i relevă bogata sa activitate științifică, îi închină și se alătură la un respectuos și cald omagiu concomitent cu cel al Universității clujene și al Academiei Republicii Socialiste România.

www.cimec.ro

Activitatea științifică a profesorului universitar Tiberiu Morariu, între anii 1929—1973, însumează peste 280 de studii, lucrări, cursuri și tratate publicate. Eșalonate pe perioade, situația se prezintă astfel:

— Lucrări publicate în perioada 1929—1973 280.
— Lucrări publicate în perioada 1945—1973 245.
— Lucrări publicate după 1955 cînd a fost ales membru corespondent al Academiei R. S. România 200.

Din totalul acestor lucrări, 60 le-a realizat în colaborare cu cercetători ai Academiei sau cadre universitare din centrele București, Iași, Timișoara, Cluj-Napoca. — în special după 1950. Ele au avut ca principal țel crearea unor cadre științifice competente, pe care le-a îndrumat îndeaproape în metodologia cercetării, interpretării și elaborării unor studii valoroase.

Recent a donat bibliotecii catedrei de geografie din Cluj-Napoca, un număr de 200 lucrări și extrase care constituie *„fondul de cărți donația Tiberiu Morariu"*.

Pe parcursul anilor, ca profesor sau conducător de unitate universitară sau academică, a căutat să aibă o comportare cetățenească demnă. Prin concepția politico-ideologică, reflectată de întreaga sa activitate științifico-didactică, a depus eforturi deosebite pentru ca studenții geografi să devină oameni de nădejde ai zilelor de azi și de mîine.

Întreaga activitate desfășurată în domeniul atît de complex al geografiei a fost animată în permanență de dorința fierbinte de a fi un vrednic urmaș și continuator al școlii geografice clujene, creată de către maestrul ce l-a format, profesorul George Vâlsan.

În cele ce urmează publicăm bibliografia selectivă a publicațiilor prof. univ. Dr. TIBERIU MORARIU, în ordinea cronologică a apariției lor.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. (1929). *Valea Sălăuța și împrejurimea*. Arh. Someșană, nr. 11. p. 104—148. Năsăud.
2. (1931). *Civilizația noastră populară și muzeele etnografice*. Natura, nr. 2. p. 1—10.
3. (1934). *Satul lui Coșbuc*, Rev. Ilustrată. nr. 11—12. Cluj. p. 171—174.
4. (1934). *Prin Munții Rodnei*. Turing Clubul României, vol. I. an I. nr. 2. p. 70—74.
5. (1935). *Profesorul George Vâlsan*, Gaz. Ilustrată. vol. VI. Cluj. p. 133—134.
6. (1936). *Valea Someșului Mare*, Enciclop. Turist. Rom. 1936. București. p. 9—11.
7. (1937). MORARIU T., MIHAILESCU V., (1937). *Bio-bibliografia lui George Vâlsan 1885—1935*, Bibl. Bibliologică. nr. 14. p. 55. Cluj.
8. (1937). *Chestionar în legătură cu „focul viu"*, Frematul școalei. an. III. p. 130—132. Cluj.

www.cimec.ro

9. (1937). *Contribuţiuni la aprinderea „focului viu" în Ardeal, Maramureş şi Bucovina*, An. Arh. Folk., vol. IV, p. 229—236.
10. (1937). *Viaţa pastorală din munţii Rodnei*, Soc. R. Rom. de Geografie, 240 p. (Premiată de Academia Română), Bucureşti.
11. (1937), *Contribuţiuni la medicina populară şi etnobotanică din comuna Măgura (Munţii Apuseni)*, Rev. Freamătul Şcolii, nr. 11—12, p. 1—30, Cluj.
12 (1937), *Prof. Emm. de Martonne la Cluj şi în Munţii Apuseni*, Gaz. Ilustrată, nr. 7—8, p. 1—7, Cluj.
13. (1937), *Profesorul George Vâlsan*, An. Turing.. Cluj. Rom., al Munţilor Apuseni, p. 73—75.
14. (1938), *Obiceiuri, credinţe şi superstiţii legate de focul viu*, Freamătul şcoalei, III, p. 14—31, Cluj.
15. (1939). *Material etnografic şi folclor ciobănesc din Munţii Rodnei*, Vatra, An. V, nr. 6—12. p. 1—50, Bistriţa.
16. (1939), *Ţara Maramureşului în lumina literaturii ştiinţifice*, Gaz. Ilustrată, VIII, p. 93—105.
17.(1940). *Contribuţiuni asupra aurăritului în Valea Someşului Mare*, Vatra, nr. 1—5. p. 1—15, Bistriţa.
18. (1940), *Contribuţiuni la glaciaţiunea din Munţii Rodnei*, Rev. Geogr. Română, III, fasc. 1. p. 60—72, Bucureşti.
19. (1941), *Entwicklung der Bevölkerungsdichtigkeit Siebenbürgens während der Jahre 1840—1930*, 102 p., Bucureşti.
20. (1941), *Distribuţia geografică a populaţiei Transilvaniei, Banatului şi Crişanei în 1930*, Rev. Geogr. Rom., nr. 1, p. 13—31, Bucureşti.
21. (1941), *Maramureşul în organismul etnic şi politic al Ţării Româneşti*, (Die ethnische und politische Beschaffenheit von Maramureş in den Landern Romaniens). Bulet. Societ. Române de Geogr., an 60, p. 23—44, Bucureşti.
22. (1941). *Focul viu*, Enciclop. Turist. Rom. 6, p. 158—160, Bucureşti.
23. (1941), *Note relative la valahii de pe coasta dalmatină*, Rev. Inst. Soc. Banat — Crişana. 8. p. 266—269, Timişoara.
24. (1942), *Die Maramureş*, 95 p., 10 planşe, 6 hărţi, Bucureşti.
25. (1942), *Elementul germanic din Transilvania*, Lucrăr. Instit. de Geogr., VII, p. 77—102, Timişoara.
26. (1952). *Colocviile profesorilor de geografie din Timişoara*, Lucr. Instit. de Geogr., vol. VII, p. 465—473, Timişoara.
27. (1942). *Răspîndirea elementelor toponimice româneşti în Transilvania, Banat şi Crişana*, Hartă în culori, Bucureşti.
28. (1942). *Păstoritul în Alpii francezi şi în Carpaţi*, Rev. Soc. Rom., An. IV, nr. 7—12, Bucureşti.
29. (1943). *Păreri germane şi maghiare asupra structurii etnice a oraşelor Transilvaniei, Banatului şi Crişanei*, Bul. Eug. şi Biop., vol. XIV, nr. 3—4, Timişoara.
30. (1943). *Stîna românească*, Enciel. Turist. Rom., 10, p. 69—91.
31. (1943), *Emigrări maramureşene în Transilvania*, Transilvania, nr. 6—9, p. 1—11, Sibiu.
32. (1943). *Stîne în Carpaţii României*, Ştiinţ. Progr., 8, nr. 5—6, p. 15—22.
33. (1943). *Die deutschtum in Siebenbürgen*, Sonderabdruch aus „Siebenbjrgen", p. 91—207, Bucureşti.
34. (1944). *Emigrări maramureşene în Transilvania*, „Transilvania", an. 75, p. 667—676. Sibiu.
35.(1944). *Transilvania şi Maramureşul*, Colecţia Transilvania şi celelalte provincii româneşti. fasc. 2 din Biblioteca Viaţa şi cultura. 28 p.. Sibiu.
36. (1945). *Cîteva consideraţii geomorfologice asupra crovurilor din Banat*. Rev. Geogr. Rom., 2. nr. 1—4, p. 37—52.
37. (1945), MORARIU T.. POENARU ŞT., *Harta fizică, politico-economică şi administrativă a judeţului Cluj*, Scara 1,150.000. Sibiu.
38. (1946). OPREANU S.. MORARIU T.. *The Western Frontier of Romania*, Bibl. Rerum Transsilvaniae, t. XXI, p. 51, Cluj.
39. (1946). MORARIU T., *The Western frontier of Romania from the physical and biogeographical points of view*, Bibl. Rerum Transs. T. XXI, 30. p.
40. (1947), *Graniţa de vest a României din punct de vedere fizic şi biogeografic*, Lucr. Inst. Geogr. Cluj, vol. XIII, p.1—26.
41. (1948). *Curs de geografie fizică. Climatologie*, 215 p.. Cluj.
42. (1953), MORARIU T.. SAVU A., *Variaţia nivelului apelor în bazinul Someşului*, Natura. An. V. nr. 3. p. 30—38.
43. (1954), *Densitatea reţelei hidrografice din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Probl. Geogr., vol. I, p. 57—67.
44. (1954), *Regiunea Cluj*, Marea Enciclopedie Sovietică. p. 4, Moscova.
45. (1955), MORARIU T.. *Cîteva consideraţiuni asupra vestului Depresiunii Petroşani*, Probl. Geogr., vol. II, p. 61—91.
46. (1956). MORARIU T., SAVU A., CĂLINESCU M., *Contribuţii la hidrografia regiunii Reşiţa*, Probl. Geogr., vol. III, p. 9—59.
47. (1956). MORARIU T., *Realizări în munca ştiinţifică a geografilor din Cluj*, Ştiinţă şi Tehnică. nr. 1. p. 39—40.

www.cimec.ro

48. (1956), *Unele probleme de medicină geografică în lucrările Congresului de Geografie de la Moscova*, Natura, An. VIII. nr. 2, p. 35—39.
49. (1956), *Note de drum și impresii de la Congresul de Geografie din Moscova*, Natura, An. VIII, nr. 1, p. 21—31.
50. (1956), MORARIU T., SAVU A., DUMBRAVĂ F., *Densitatea rețelei hidrografice din R.P. Română*, Bul. Științ., Secția de Geol. și Geogr. Acad., Tom. 1, 1—2. p. 5—35.
51. (1958), MORARIU T., *Cîteva considerațiuni asupra factorilor care au favorizat evoluția teritorială a orașului Arad*. Studii și Cercet. de Geol.-Geogr., Fil. Acad. Cluj, An. VIII. nr. 1—4. p. 7—29.
52. (1956), MORARIU T., SAVU A., *Regiunile hidrografice ale Transilvaniei*, Bul. St. Acad. Seria Geol.-Georgr., T. I, nr. 3—4, p. 137—168.
53. (1958), MORARIU T., *George Vâlsan — un mare geograf român*, Ed. C.C.S. (Societatea pentru Răspîndirea Științei și Culturii, nr. 200), 50 p.
54. (1957), *Comemorarea lui Emm. de Martonne*. An. Acad R.P.R., P.I., p. 319—336.
55. (1957), MORARIU T., PASCU ȘT., *Evoluția urbanistică a orașului Cluj*, Bul. Șt., Secția Geol.-Geogr., T. II, nr. 1, p. 47—73.
56. (1957), *Considerații geografico-istorice asupra etapelor de dezvoltare a orașului Cluj*, Rev. Univ. Babeș-Bolyai, Secția Șt. Naturii, nr. 1, p. 325—340.
57. (1957), MORARIU T., MIHĂILESCU V., *Considerații generale asupra periglaciarului și stadiul cercetărilor în România*, Studii și Cercet. de Geol.-Geogr., An. VIII, nr. 1—2. p. 21—44.
58. (1957), MORARIU T., DEMIDOVICI I, A., IANCU M., OLENIKOV I. N., SAVU A., *Contribuții la problema raionării fizico-geografice a teritoriului R.P. Române*, Studii și Cercet. Geol.-Geogr., An. VIII, nr. 1—2, p. 185—208.
59. (1957), MORARIU T., *Sarcinile geografiei fizice în lumina documentelor Congresului al II-lea al P.M.R. și ale Plenarei C.C. al P.M.R. din 27—29. XII. 1956*. Natura, An. IX. nr. 3, p. 56—66.
60. (1957), MORARIU T., SAVU A., DUMBRAVĂ F., *Plotnocti ghidrograficescoi selc v R.N.R.*, Rev. Géol.-Géogr., Tom. I, p. 27—29.
61. (1957), *Energia reliefului R.P. Române*, Studii și Cercet. de Geol-Geogr., T. VIII, nr. 394, p. 231—249.
62. (1957), MORARIU T., *Emm. de Martonne: opera sa de geografie regională și aportul adus la dezvoltarea geografiei clujene*, Studii și Cercet. de Geol.-Geogr., T. VIII. nr. 3—4. p. 421—435.
63. (1957), *Învățămîntul geografic la Universitatea V. Babeș din Cluj*, Univ. V. Babeș. Studiu monografic. p. 42—46.
64. (1957), *Științele geologo-mineralogice și geografice la Universitatea din Cluj 1948—1957*, In: Univ. V. Babeș, Studiu monografic, p. 146—154.
65. (1957), *Transilvania în cadrul unitar al Republicii Populare Române*. In: Din istoria Transilvaniei. vol. I. Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 5—17. Ediția 2. 1961; ediția 3. 1963).
66. (1958), MORARIU T., HERBST C., RĂDULESCU I., *Realizări în științele geografice din R.P. Română în ultimii 10 ani*: Inst. Cercet. Geogr., Realizări în geogr. R.P.R., în perioada 1947—1957, p. 7—35. Ed. Șt. București.
67. (1958), MORARIU T., DEMIDOVICI A.A., IANCU M., OLENIKOV I.N., SAVU A., SÎRCU I., *Contribuții la problema raionării fizico-geografice a teritoriul R.P.R.*, In: Realizări în Geografia R.P.R. în perioada 1947—1957, Edit. Științ., p. 121—132.
68. (1958), MORARIU T., SAVU A., DUMBRAVĂ F., *Gustoia ghidrograficeskoi seti R.N.R.*, Bul. Inf. Științifică, nr. 2, p. 113—115.
69. (1958), MORARIU T., *Muzeul științei despre pămînt de la Moscova*, An. Rom. Sov., Seria Geol.-Geogr., nr. 4. An. XII, seria III, p. 115—120.
70. (1958), DAICOVICI C., OPRESCU G., MARCU D., MORARIU T., EFTIMIU V., PRIADCENCO A., HASEGAN M., HERBST C., IOSIFESCU S., SADOVEANU I.M., BOTEZ D., VINTILĂ P., COSOVEI Tr., GRIGORESCU I., Roumanie. Edit. Meridiene. 862 p.
71. (1958), MORARIU T., *Raionarea fizico-geografică a Cîmpiei Transilvaniei*, Studia Univ. V. Babeș-Bolyai. Ser. Geol.-Geogr., T. III, (1958), nr. 5, Series II, fasc. 1, p. 21—34.
72. (1958), MORARIU T., IACOB D., *Cîteva observații hidrologice în bazinul inferior al Arieșului*, Studia Babeș-Bolyai. Tom. III, nr. 5, Ser. II, fasc. 1, Geol.-Oeogr., p. 137—144.
73. (1959), DAICOVICI C., OPRESCU G., MARCU D., EFTIMIUV., PRIADCENCO A., HASEGANU M., HERBST C., IOSIFESCU S., MORARIU T., SADOVEANU I.M., BOTEZ D., VINTILĂ P., COSOVEI Tr., GRIGORESCU I., *Republica Populară Română*, Ibid. Ed. Meridiane.
74. (1959), MORARIU T., SAVU A., DUMBRAVĂ F. Energia. Bul. Nauc. Inf., nr. 1, p. 118—120.
75. (1959), MORARIU T., *Raionarea fizico-geografică a Carpaților Orientali*, Omagiu Traian Săvulescu cu prilejul împlinirii a 70 de ani. Edit. Acad. R.S.R., București, p. 10091—1113.
76. (1959), *Realizări ale geografilor noștri*, Rev. Tribuna, An. III, nr. 35. p. 8.
77. (1959), MORARIU T., SAVU A., *Fragmentarea medie a reliefului R.P. Române*, Probl. Geogr., vol. VI. p. 21—38.

www.cimec.ro

78. (1959), MORARIU T., Comemorarea lui Emm. de Martonne, Anal. Açad. R.P.R., vol. VII, 1957, partea I, p. 319—336.
79. (1959), MORARIU T., MIHĂILESCU V., DRAGOMIRESCU S., POSEA G., *La stade actuel des recherches sur les phénomènes périglaciaires de la Republique Populaire Roumaine*, Rev. de Géol.-Géogr., T. III, nr. 2, p. 353—366.
80. (1959), MORARIU T., *Fenomene periglaciare din R.P.R. în stadiul actual de cercetare*, Studia Univ. Babeş-Bolyai, fasc. 1, p. 139—150.
81. (1959), *Raionarea fizico-geografică a Cîmpiei Transilvaniei*, Studia Univ. Cluj. Ser. Geol.-Geogr., T. III, nr. 3, Series II, fasc. I, p. 35—35.
82. (1959), MORARIU T., SAVU A., DUMBRAVĂ F., *L'énergie maxtmum du relief la Rep. Pop. Roumaine*, Rev. de Géol.-Geogr.
83. (1960), MORARIU T., *Hipsografia R.P. Române*, *Monografia R.P. Române*, vol. I, p. 95—103.
84. (1960), MORARIU T., DEMIDOVICI I.A., IANCU M., OLEINIKOV I.N., SAVU A., SÎRCU I., *Raionarea fizico-geografică a R.P. Române*, Monografia R.P.R., vol. 1, p. 631—724.
85. (1960), MORARIU T., GÎRBACEA V., *Terasele rîurilor din Transilvania*, Com. Acad. R.P.R., T. X, nr. 6, p. 540—545.
86. (1960), MORARIU T., MIHĂILESCU V., RĂDULESCU I., GURMAZESCU H., BADEA L., ROŞU AL., GÎRBACEA V., *Le stade actuel des recherches concernant les terasses fluviatiles dans la R.P. Roumaine*, Recueil d'études géographiques concernant le territoire de la R.P. Roumaine. Ed. Acad. Bucureşti, p. 15—21.
87. (1960), MORARIU T., TUFESCU V., GRUMAZESCU H., STANCESCU C., MIHAILESCU V., *Les processus de pante sur le territoire de la R.P. Roumaine*, Recueil d'études géographiques concernant le territoire de la R.P. Roumaine, Bucureşti, p. 23—26.
88. (1960), MORARIU T., GISTESCU P., SAVU A., PISOTA I., *Le types génétique de lacs et leur delimitation sur le territoire de la R.P. Roumaine*, In Recueil d'études géographiques concernant le territoire de la R.P. Roumaine, Bucureşti, p. 83—97.
89. (1960), MORARIU T., MIHAILESCU V., DRAGOMIRESCU S., POSEA G., *Le stade actuel des recherches sur le périglaciaire de la R.P. Roumaine*, Recueil d'études géographiques concernant le territoire de la R.P. Roumaine. Ed. Acad. Bucureşti, p. 45—53.
90. (1960), MORARIU T., MIHĂILESCU V., SAVU A., IANCU M., *Méthode apliquées a la division en régions naturelles du territoire de la R.P. Roumaine*, Recueil d'études géographiques concernant le territoire de la R.P. Roumaine, Bucureşti, p. 117—127.
91. (1960), MORARIU T., *Transilvania în cadrul unitar al teritoriului Republicii Populare Române*, In: „Din Istoria Transilvaniei", Bucureşti. p. 5—17.
92. (1960), MORARIU T., SAVU A., *Srednee pasclenenie reliefa Rumânskoi Narodnoi Respubliki*, Bul. Nauc. Inf. nr. 1. p. 112—113.
93. (1960), MORARIU T., *Catedra de Geografie fizică şi economică şi Institutul de Geologie-Geografie din Cluj*, Rev. Steaua, An. XI. nr. 8, p. 60—70.
94. (1960), MORARIU T., SAVU A., *Les types génétiques de lacs et leur répartition sur le territoire de la République Populaire Roumaine*, Rev. Géol.-Géogr., T. IV, nr. 1, p. 164—199.
95. (1960), MORARIU T., *Caracterizarea geografică a teritoriului Republicii Populare Române*, „Istoria României", vol. I. Bucureşti. p. XIII—XXVII.
96. (1961), MORARIU T., *Cîteva contribuţii la migraţiile pastorale actuale din R.P. Română*, An. Muz. Etn. Transil., 1959—1961. p. 39—46.
97. (1961), MORARIU T., SAVU A., *Mittlere Furschung des oberflächenreliefs der Rumänischen Volksrepublik*, Rev. de Géol.-Geogr. T. V. nr. 1. p. 133—144.
98. (1961), MORARIU T., *Podişul Tîrnavelor. Caracterizare şi raionare fizico-geografică*. Studia Univ. Babeş-Bolyai, Ser. Geol.-Geogr., fasc. 1. p. 7—20.
99. (1961), *Sovromennaia studia isiadovanii vecnik terras R.N.R.*, Biul. naucnoi informaţii, Seria Estesvenih nauk, nr. 1, Moscova.
100. (1961), MORARIU T., MIHĂILESCU V., RĂDULESCU I., GRUMAZESCU H., BADEA L., ROŞU A., *Sovromennaia studia issledovanii recruh terras R.N.R.*, Biul. Nauc. Inform., seria estesvennih nauk, nr. 1. p. 273—277.
101. (1961), MORARIU T., *Lucrările celei de-a VI-a conferinţe pe ţară a Cercurilor ştiinţifice studenţeşti — secţia geografie*, Natura. An. XIV. nr. 4, p. 79—82.
102. (1962), MORARIU T., PISOTA I., BUTA T., *Hidrologie Generală*. Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 563, p. (apărută în două ediţii).
103. (1962), MORARIU T., TUFESCU V., GRUMAZESCU H., STĂNESCU C., MIHĂILESCU V., *Sclonovne protessi na territorii R.N.R.*, Biul. Nauc. Inform. Naukl. nr. 1, p.139—147.
104. (1962), MORARIU T., CĂLINESCU M., PLATAGEA Gh., POPA Gh., POSEA A., *Contribuţiuni la studiul fizico-geografic al Văii Tîrnava Mică*. Probl. de Geogr. vol. IX, p. 157—178.
105. (1962), MORARIU T., *Dicţionarul enciclopedic român*, vol. I—II. (colaborare cu mai mulţi autori), Bucureşti.

www.cimec.ro

106. (1962), *Lucrările celei de-a VI-a conferințe pe țară a Cercurilor științifice studențești*, Secția Cluj, Studia Univ. Babeș-Bolyai, seria Geol.-Geogr., fasc. 1, p. 1—4.
107. (1963), MORARIU T., CĂLINESCU M., DUMBRAVĂ F., POSEA A., *Considerații asupra rolului factorilor fizico-geografici în dezvoltarea orașului Dej*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Ser. Geol.-Geogr., fasc. 1, p. 62—90.
108. (1963), MORARIU T., *Metode de cercetare geomorfologica aplicate în Carpații României*, Natura, an XV, nr. 6, p. 3—11.
109. (1963), *Simpozion de geomorfologie 17—26 sept. 1963, la Cracovia și Bratislava*, Tribuna, VIII, nr. 12.
110. (1964), MORARIU T., SAVU A., *Nouvelle contribution à l'étude du periglaciaire en Roumanie*, Rev. Roum. de Géol.-Geogr. et Geophysique, Serie de Geogr., T. VIII, p. 103—110.
111. (1964), MORARIU T., *Studiu introductiv la lucrarea: Tipuri de păstorit la românii de R. Vuia*, București, Ed. Acad. R.P.R., p. 5—7.
112. (1964), MORARIU T., SAVU A., *Popasuri pe malurile lacurilor patriei*, Ed. Științ., p. 55.
113. (1964), MORARIU T., DIACONEASA B., GÎRBACEA V., *Age of landslidings in the Transylvanian Tabeland*, Rev. Roum., de Géol.-Géogr., et. Géophysique, Serie de Géogr., T. 8, p. 149—158.
114. (1964), MORARIU T., TUFESCU V., *Problèmes de géomorphologie appliquée en Roumanie*, Rev. Roum. de Géol.-Géogr., et Géophysique, Série de Géogr. T. 8, p. 213—218.
115. (1964), MORARIU T., TUFESCU V., *Procese de modelare în formațiunile loessoide din sudul Câmpiei Române și Dobrogea*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Seria Geol.-Geogr., fasc. 1, p. 69—84.
116. (1964), MORARIU T., RĂDULESCU I., IANCU M., SAVU A., HERBST C., CUCU V., GRUESCU I., RĂDOI A., VELCEA I., *Republica Populară Română, Noua Geografie a Patriei*, Editura Științifică, p. 354.
117. (1964), MORARIU T., *Simpozionul de geomorfologie din R.P. Polonă și R.S. Cehoslovacă pentru studiul Carpaților*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, ser. Geol.-Geogr., fasc. 1.
118. (1964), *Așezarea geografică a R.P.R., granițele, suprafața*, Noua geografie a patriei, Ed. Șt., p. 7—13.
119. (1964), MORARIU T., ROȘU A., *Cercetarea științifică geografică în R.P. Română*, Natura, an. XVI, nr. 4, p. 15—21.
120. (1964), MORARIU T., *Condițiile fizico-geografice și resursele naturale ale R.P. Române*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 51, p.
121. (1964), MORARIU T., MIHAILESCU V., *Viața și opera lui G. Vâlsan, Descriere geografice de G. Vâlsan*, Ed. Științ., București, p. 5—70.
122. (1964), MORARIU T., SAVU A., *Quelques problèmes du modele périglaciaire en Roumanie*, Bull. de l'Assoc. de Géogr. français, nr. 322—323, Paris, p. 52—62.
123. (1964), MORARIU T., *Metody geomorfologického výskumu použité v Rumunských Karpatoch*, in Geograficky casopis, Rocnik XVI, cislo. 3, Bratislava, p. 233—244.
124. (1964), MORARIU T., POPOVAT M., CONEA A., *Noi contribuții la cunoașterea formelor periglaciare din falaza Mării Negre și la Sud de Constanța*, Studii și Cercet. de Geol. și Geogr., Seria Geografie, T. 11, p. 15—23.
125. (1964), MORARIU T., MAXIM I., *Realizări ale geologilor și geografilor clujeni în anii de după eliberarea Patriei*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Series Geol.-Geogr., fasc. 2, p. 7—15.
226. (1965), MORARIU T., SAVU A., *Piheнők a hazai tavak partján*, Ed. Șt., 58 p.
127. (1965), MORARIU T., TUFESCU V., *Problèmes de géographie appliquée en Roumanie*, Rev. de Geomorphologie dynamique, An. XV, nr. 1, 2, 3, p. 35—39, Paris.
128. (1965), MORARIU T., *Al XX-lea Congres Internațional de Geografie de la Londra*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Ser. Geol.-Geogr., fasc. 1, p. 153—154.
126. (1965), MORARIU T., CĂLINESCU M., *Câteva considerațiuni asupra proceselor de pantă din bazinul Tîrnavelor*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Ser. Geol.-Geogr., fasc. 1, p. 91—100.
130. (1965), MORARIU T., *Überlick über die Physische und Wirtshaftsgeographie der Rumänischen Volksrepublik*, Krakovia, 24 p.
131. (1965), *Simpozionul de geomorfologie aplicată de la Brno și Bratislava*, Studii și Cercet. de Geol.-Geogr. și Geof., Seria Geogr., Tom. 12.
132. (1965), Al XX-lea Concurs Internațional de la Londra, Studii și cercet. de Geol., Geof., Geogr., Seria Geogr., Tom. 12. (1965), nr. 1, p. 11—26.
133. (1965), MORARIU T., GÎRBACEA V., CĂLINESCU M., *Alunecările de teren de la Bozieș*, Comunicări de geografie, vol. III, București.
134. (1965), MORARIU T., GREGORIAN E., MAIANU C., RĂDULESCU N., Al., TUFESCU V., VELCEA I., *Atlas geografic*, Republica Socialistă România, 110 p. hărți, 32 fotografii, Edit. Didactică și Pedag., București.
135. (1965), MORARIU T., POPOVAT M., CONEA A., *New contributions to the knowledge of periglacial of. the Black Sea Cliff south of Constantza*, Revue roumaine de géol., géoph. et géographie, Série de géogr., tome 9, p. 19—27.

www.cimec.ro

136. (1965), MORARIU T., *Noua geografie economică a României*, Contemporanul, nr. 30(90), 23 iulie, p. 8.
137. (1965), Cluj, 60 p. Edit. Meridiane.
138. (1965), MORARIU T., CONEA A., CALINESCU M., *Raionarea fizico-geografică a Bălții Ialomiței*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Ser. geol.-geogr., fasc. 2, p. 73—88.
139. (1965), MORARIU T., TOPA E., *Răspîndirea geografică a castanului bun*. Comunicări de geografie, vol. III.
140. (1965), MORARIU T., *Simpozionul de geomorfologie aplicată de la Brno și Bratislava*, Natura, XVII, nr. 5, p. 85—86.
141. (1965), MORARIU T., *Quelques aspects de la Géographie physique et économique de la R.P. Roumaine*, 26 p. Lit. Învăț., București.
142. (1966), MORARIU T., CUCU V., VELCEA I., *Géographie de la Roumaine*, Edit. Meridiane, 147 p.
143. (1966), MORARIU T., GIRBACEA V., *Quelques observations au sujet des processus du versant de la Dépression de Transylvanie*, Rev. Roum. Géol., Géophy., Géogr., Sér. Géogr., 110, nr. 2, p. 147—164.
144. (1966), MORARIU T., SAVU Al., *Quelques problèmes du périglaciaire en Roumanie*, Biul. Perygl., 1966, 15, p. 53—61.
145. (1966), MORARIU T., CONEA A., CALINESCU M., *Raionarea fizico-geografică a bălții Brăilei*, Studia Geol.-Geogr., fasc. 2, p. 43—50.
146. (1966), MORARIU T., ONIȘOR T., *Romulus Vuia, întemeietorul Muzeului și Parcului etnografic din Cluj*, Rev. Muz. 3, nr. 4, p. 298—305.
147. (1966), MORARIU T., *Simpozionul de geomorfologie aplicată din Belgia*, Natura. Geol.-Geogr., 18, nr. 5, p. 91—92.
148. (1967), *Niektóre aspekty geografii fizycznej i ekonomicznej Rumunskiej Republiki Ludowej*, Przeglad Geogr., 39, nr. 2, 295—306.
149. (1967), *Probleme actuale ale geografiei aplicate în Republica Socialistă România*, Stud. Geol.-Geogr., fasc. 2, p. 89—92.
150. (1967), MORARIU T., GIRBACEA V., *Processus d'évolution des versants en Roumanie*. Symposium international de géomorphologie Liège-Louvain, juin 1966, Les Congrès et Colloques de l'Université de Liège, vol. 40, p. 175—186.
151. (1967), MORARIU T., *Regionarea fizico-geografică a Dunării românești*, Lucr. Inst. Ped. Oradea, 1, p. 165—177.
152. (1967), MORARIU T., MAC I., *Regionarea geomorfologică a teritoriului orașului Cluj și împrejurimile*, Studia, Geol-Geogr., fasc. 1. p. 75—86.
153. (1967), MORARIU T., *Relația profesor-asistent-student*, Tev. Înv. Sup., 9, nr. 2, p. 55—56.
154. (1967), *Simpozionul republican de geografie aplicată, (Cluj, sept. 1966)*, Studii și Cercet. Geol., Geof., Geogr., Ser. Geogr., 14, nr. 1, p. 81—83.
155. (1967), *Transilvania — aspecte geografice*, Curs de vară al Universității din București la Colocviile științifice de la Sinaia. Litogr. Învăț., București, 20 p.
156. (1967), *Colocviul franco-român de geografie din Paris și Nanterre*, oct. 1967. Studia Geol.-Geogr., fasc. 1, p. 142—144.
157. (1968), MORARIU T., ROȘU Al., *Considérations théoriques et méthodologiques sur la géographie appliquée*, Mélanges de géogr. physique, humaine, économique, appliquée, vol. 2, Edit. Duculot, p. 477—481.
158. (1968), MORARIU T., GIRBACEA V., *Déplacements massifs de terrain de type glimec en Roumanie*, Rev. Roum. Géol., Géophy., Géogr., Sér. Géogr., 12, nr. 1—2, p. 13—18.
159. (1968), MORARIU T., MORARIU E., SAVU A., *Lacurile din România. Importanță balneară și turistică*, Edit. Științ., p. 191.
160. (1968), MORARIU T., BOGDAN A., MIHAIL M., *High-Zone Settlements in the Romanian Carpathians*, Rev. Roum., Géol., Géophys., Géogr., Sér. Géogr., 12, nr. 1—2. p. 155—161.
161. (1968), MORARIU T., DONISA I., *Les terrasses fluviatiles en Roumanie*, Stud. Géomorph., Carpatho-Balcanica, 2, p. 41—50.
162. (1968), MORARIU T., *Locul Transilvaniei în cadrul unitar al teritoriului României*, (In: Unitate și continuitate în istoria poporului român), Edit. Acad. R.S.R., p. 9—30.
163. (1968), MORARIU T., GARBACEA V., *Prozesse der Hangentwicklung in Rumänien*, Petermanns Geogr. Mitt, 112, nr. 2, p. 118—119.
164. (1968), MORARIU T., *Simpozionul internațional de geomorfologie aplicată (București—Cluj, mai—iunie 1967)*.
165. (1968), MORARIU T., GARBACEA V., *Studii asupra proceselor de versant din depresiunea Transilvaniei*, Studia Geol.-Geogr., fasc. 1, p. 81—91.
166. (1968), MORARIU T., DONISE I., *Terasele fluviatile din România*, Stud. Cerc. Geol., Geofiz., Geogr., Seria Geogr., 15, nr. 1, p. 3—13.
167. (1968), MORARIU T., RADULESCU N., *Cel de-al XXI-lea Congres Internațional de Geografie, (New-Delhi), dec. 1968)*, Studii Cerc. Geol., Geofiz., Geogr., Ser. Geogr., 16. nr. 1, p. 105—113.
168. (1968), MORARIU T., *Transilvania. Aspecte geografice*, Terra, 1, nr. 1, p.5—12.
169. (1969), *Geografia în școala generală și în liceu*, Terra, an. X, nr. 3. p. 104—106.
170. (1969), MORARIU T., MAC I., *L'influence du relief dans l'aménagement et le développement de la ville de Cluj*, Trav. de Symposium international de géomorphologie appliquée. București.—Cluj, mai 1967. p. 23—31. București.

www.cimec.ro

171. (1969). MORARIU T., CONEA A., CĂLINESCU M., *Les cartes pédogeomorphologiques. Leur importance pour les travaux hydroamelioratifs des plaines inondables,* Trav. de symp. intern. de géomorph. appliquée. Bucureşti.

172. (1969). MORARIU T., MAC. I., HERSCOVICI O., *Contribuţii la studiul apelor freatice şi de adîncime din Cîmpia Banatului,* Lucrările ştiinţifice ale Inst. Pedagogic Oradea, Seria A., Oradea, p. 81—88.

173. (1969). MORARIU T., ONIŞOR T., *Spălarea aurului în Carpaţii Orientali şi Meridionali,* Studia, Ser. Geogr., fasc. 1. Cluj, p. 3—15.

174. (1969). MORARIU T., *Raionarea fizico-geografică a Văii Dunării Româneşti,* Geograf. Văii Dunării Româneşti. Ed. Acad R.S.R., p. 172—179.

175. (1969). *Funcţiile fizico- şi economico-geografice ale Transilvaniei în cadrul teritoriului României,* Apulum — omagiu semicentenarului Unirii 1918—1968, vol. VII. Sibiu, p. 23—40.

176. (1970). *Die physisch geographische Rayonierung der ostkarpaten,* Rev. Rom. de Géol., Géophys., Géogr., Série Géogr., tomp. 14, nr. 1, p. 55—65.

177. (1970), *Contribuţii geografice la dezvoltarea economiei României în ultimul sfert de veac,* Studii şi Cercet. Geol., Geofiz., Geogr., Seria Geogr., Tom. XVII, nr. 1, p. 23—27.

178. (1970), *Carpaţii în arhitectonica teritoriului României şi în viaţa economică a poporului român,* Terra, An. II, nr. 3, p. 3—13.

179. (1970), MORARIU T., MAC I., *Potenţialul fizico-geografic de dezvoltare şi sistematizare a staţiunii „Băile Sărate" Turda,* Studia, Seria Geogr., fasc. 2, p. 3—11.

180. (1970), MORARIU T., *Glimeiele din Depresiunea Transilvaniei,* Tribuna, An. XIV. nr. 37.

181. (1970), MORARIU T., ONIŞOR T., *Contribuţii cu privire la posibilităţile de valorificare a nisipurilor aurifere din România,* Studii şi Cercet., Seria Geografie. nr. 2, Tom. XVII, p. 165—175.

182. (1970). MORARIU T., SAVU A., CĂLINESCU M., SOROCOVSCHI V., MAIER A., *Judeţul Cluj,* Edit. Acad., 141 p., Bucureşti.

183. (1970), MORARIU T., PISOTA I., BUTA I., *Hidrologie generală,* Ed. Did., 55 p.

184. (1971), MORARIU T., *Preocupări noi în geografia românească,* Tribuna, An. XV. nr. 19.

185. (1971), MORARIU T., CONEA A., CĂLINESCU M., *Morphogenèse et pédogenèse dans les plaines inondables de la region de stepe de Roumanie,* Bull. de l'Institut de Géographie, Edit. Acad. Bulg., Tom. XIV. p. 105—113, Sofia.

186. 1971), MIHĂILESCU V., MORARIU T., *Was ist die Geographie?* Geographica Helvetica. Heft 1. Verlag Kümmerly, Bern, p. 18—29.

187. (1971), MORARIU T., VELCEA V., *Principii şi metode de cercetare în geografia fizică,* Edit. Acad R.S.R., 164. p.

188. (1971), MORARIU T., *Aspecte ale geografiei fizice şi economice a R.S.R.,* Terra, An. III. p. 3—16.

189. (1971), *George Vâlsan: Omul şi Opera,* In: George Vâlsan, Opere alese, Bucureşti. Edit. Ştiinţ., p. 11—37.

190. (1972). MORARIU T., SOROCOVSCHI V., MAIER A., IDU P., *Judeţul Sălaj,* Edit. Acad., p. 136, Bucureşti.

191. (1972), MORARIU T., *Cercetarea geografică de perspectivă, contribuţie de bază la dezvoltarea economiei naţionale. Metode noi şi probleme de perspectivă ale cercetării ştiinţifice,* Edit. Acad R.S.R., p. 287—292, Bucureşti.

192. (1972), MORARIU T., ONIŞOR T., *Spălarea aurului din nisipurile aluvionare în Carpaţii Occidentali,* Crisia, 1971, p. 15—32.

193. (1972). MORARIU T., MAC I., CRIŞAN I., *The Agricultural Capacity of Territoiries assessed by the comporents of the geographical landscape,* Rev. Roum., Géol., Géophys., Géogr., Serie Géogr., Tom. XVI, nr. 1, p. 15—19.

194. (1972). MORARIU T., MAC I., *Procese predominante şi accesorii în modelarea actuală a reliefului din România,* Studia, Seria Geogr., fasc. 2, p. 3—12.

195. (1972). MORARIU T., *Aspecte ale geografiei fizice şi economice a României,* Cursuri de vară. Sinaia, Univ. Bucureşti.

196. (1972), MORARIU T., BUTA I., MAIER A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud,* Edit. Acad. R.S.R., 153 p., Bucureşti.

197. (1972), MIHĂILESCU V., MORARIU T., *Ce este geografia?,* Bul. Soc. Geogr., vol. II, (LXXII), p. 12—14.

198. (1972), MORARIU T., *Die physisch — geographische Regionalisation der Rumänischen Donau; Theorische Probleme der physich-geographischen Raumgliederung,* Edit. Acad. Slovace, Bratislava, p. 113—123.

199. (1973), *La centenarul naşterii profesorului Emm. de Martonne,* Studii şi Cercet., de Geol., Geofiz., Seria Geogr., nr. 1, Tom. XX.

200. (1973), *Profesorul Romulus Vuia (1887—1963), după zece ani,* Studii şi Cercet. de Geol., Geofiz., Geogr., Seria Geogr., nr. 1, Tom. XX.

201. (1973), MIHĂILESCU V., MORARIU T., *La notion de piemont en geographie,* Piemonturile, Universitatea Bucureşti, p. 7—16.

www.cimec.ro

202. (1973). MORARIU T., *25 de ani de realizări și împliniri în cercetarea geografică Clujeană*, Studia, Ser. Geogr., fasc. 2, p. 3—8.

203. (1973). *Profesorul Emm. de Martonne (1873—1955)*, Studia. Ser. Geogr., fasc. 1, p. 75—76.

204. (1973). *România. Land of the Carpathians and the Danube*, Cursuri internaționale. Universitatea din Cluj. p. 20.

205. (1973). *Emm. de Martonne et la géographie roumaine*, Bill. de l'Asociat. de géogr. français, nr. 408, p. 537—542. Paris.

206. (1973), MORARIU T., DIHOR I., IDU, P., *Aspecte actuale ale păstoritului de cîmpie în Banat*. An. Muz. Etn. al Transilvaniei pe anii 1971—1973, pag. 283—307, Cluj.

207. (1973), MORARIU T., *Ecosistemul alunecărilor de teren din România*, Studii și Cercet. Geol. Geofiz. Geogr., Ser. Geogr.,

208. (1973), *Aspecte ale geografiei fizice și economice ale României*, Conferință la cursurile de vară de la Sinaia, Edit. Didactică, 20 p., București.

209. (1973), *Profesorul Robert Ficheux la 75 de ani*, Terra, an. V. (XXV), sept.-oct., p. 79—80, București.

210. (1973), *Le centenaire de la naissance du professeur Emm. de Martonne*, Studii de Geografia Banatului, Univ. Timișoara, Fac. Ist. Geogr., p. 10—18, Timișoara.

211. (1974), *Simpozionul Emmanuel de Martonne Cluj-Napoca*, Studia, Ser. Geografie, fasc. 1, p. 3—5, Cluj-Napoca.

212. (1974). MORARIU T., MAC. I., *On the dominant and secondary present-day modelling the Roumania*, Stud. Geom. Carpatho-Balcanica, vol. VIII, p. 85—94, Krakow.

213. (1974), *Modificarea geosistemelor din zonele muntoase înalte prin activitatea antropică. Ecosistemele naturale și evoluția lor în raport cu impactul uman*. Lucr. simp. din 10 mai 1974, Acad R.S.R., Filiala Cluj-Napoca, Subcomisia Om-Biosferă. p. 81—90, Edit. Fil. Acad., Cluj-Napoca.

214. (1974), *Le geosistème des glissements de terrain en Roumanie*, Rev. Roum. de Géol. Géoph. Géogr., Serie Géographie. Tom. 18. nr. 1, p. 9—17. Ed. Acad. R.S.R., București.

www.cimec.ro

Grănicerii năsăudeni la Reghin după revoluția de la 1848—1849

— Documente inedite —

IOAN POP, UVIU MOLDOVAN

La sfîrșitul verii anului 1849, se stingeau ultimele flăcări ale revoluției în Transilvania, iar apărătorii ei cei mai hotărîți zăceau în închisorile regimului neoabsolutist instaurat de curînd. Cei ce reușiseră să scape, au fost nevoiți să ia calea exilului, unde vor continua lupta împotriva despotismului habsburgic. Tribunalele militare desfășurau o activitate febrilă, judecînd pe foștii „rebeli", mulți dintre aceștia fiind condamnați la moarte pentru activitatea pe care au desfășurat-o în timpul revoluției. Astfel, după o luptă de proporții atît de mari, reacțiunea a reușit să triumfe vremelnic, dar acest fapt n-a putut minimaliza importanța revoluției, care va avea urmări dintre cele mai însemnate, atît pe plan economic, cît și social-politic. Feudalismul cu întregul său cortegiu de privilegii va fi pentru totdeauna înlăturat și nici o forță nu-l va mai putea restaura.

Înfrîngerea revoluției de la 1848—1849, n-a adus „liniștea deplină" așa cum ar fi dorit autoritățile habsburgice. Peste tot domnea starea de nemulțumire în rîndul maselor, a căror situație s-a înrăutățit în urma pierderilor numeroase de vieți omenești, a distrugerilor și pagubelor materiale suferite în timpul revoluției. Pentru a potoli spiritele, care și așa erau destul de agitate, Curtea de la Viena va folosi cunoscuta tactică de promisiuni și concesii mărunte, combinată cu măsuri de ordin militar, împînzind orașele și satele cu trupe pentru a împiedica izbucnirea unor noi mișcări sociale.

www.cimec.ro

In cadrul acestor măsuri, sosi și la Reghin în ziua de 14 decembrie 1849, compania a XIV-a operativă din regimentul II românesc de graniță, cu misiunea de a menține ordinea în oraș și în localitățile din jur. In raportul său către forurile superioare locotenentul Cont, comandantul companiei, menționează primirea prietenească de care s-au bucurat grănicerii români, atît din partea populației cît și a autorităților. (Vezi anexa nr. 1). Astfel, soldații au fost bine încartiruiți în zona neincendiată a orașului, iar în cinstea ofițerilor companiei s-a dat o masă festivă. Acest fapt nu poate să ne surprindă. Se știe că o parte însemnată a populației o formau românii, iar în timpul revoluției, grănicerii participaseră la unele acțiuni revoluționare, organizate de Comitetul Național Român, manifestîndu-se astfel din plin unitatea în luptă a tuturor românilor pentru eliberarea lor socială și națională.

Din același raport reiese apoi, situația economică grea în care se afla orașul Reghin, care, așa după cum se știe, fusese incendiat la 1 noiembrie 1848, din ordinul autorităților nobiliare, interesate în semănarea și întreținerea vrajbei între popoare. Pentru aprovizionarea trupei, locotenentul Cont a fost nevoit să aducă 25 măji de făină de la Tîrgu-Mureș. De asemenea, se menționează faptul că un detașament de 30 de soldați, în frunte cu locotenentul Grigoriță a fost trimis la Gurghiu, dar și in alte localități, la Reghin rămînînd doar 20 de soldați, ceea ce denotă că în împrejurimile orașului liniștea nu era încă pe deplin restabilită.

Acest fapt reiese și dintr-un alt raport al locotenentului Cont, ce poartă data de 27 februarie 1850, în care se arată că partea cea mai mare a trupei a fost întrebuințată pentru menținerea ordinei, din care cauză instrucția militară atît cu subofițerii, cît și cu soldații a fost întreruptă. (Vezi anexa nr. 2). De asemenea, în raport se arată că din detașamentul de la Gurghiu, care avea în frunte pe plutonierul Chitu, s-au trimis 12 soldați în frunte cu un caporal la Aluniș, pentru a întări postul de acolo și a se evita astfel noi excese din partea locuitorilor, iar la Gurghiu se menționează arestarea a 13 persoane, fapt din care rezultă starea de nemulțumire a populației în perioada de după revoluție. Din document reiese apoi, colaborarea dintre soldați, al căror număr era insuficient, și paznicii civili în acțiunea de menținere a ordinei, precum și de combatere a epizootiei la animale, care a agravat și mai mult situația locuitorilor. Pentru combaterea ei, maiorul Mangesius, comisar-șef, precum și alte echipe de militari s-au deplasat în localitățile cuprinse de epizootie, luînd măsurile necesare.

www.cimec.ro

Intr-un alt document din 12 martie 1850, (Vezi anexa nr. 3), același comandant al companiei, locotenentul Cont, menționează primirea unui ordin din partea comandamentului general din Sibiu, conform căruia la festivitatea prilejuită de proclamarea constituției, urma să participe și trupe, cerînd aprobarea comandei regimentului pentru a trage cîteva salve de armă cu această ocazie, desigur, cu scopul de a da un caracter cît mai festiv evenimentului.

In răspunsul său din 14 martie 1850, (vezi anexa nr. 4), comandantul regimentului, maiorul Fackler aprobă in mod tacit tragerea de salve, cu ocazia serbării respective, așa după cum s-a procedat și la Bistrița, cu condiția ca trupa să dispună de o rezervă de praf de pușcă.

In documentul din 17 martie 1850, (vezi anexa nr. 5), se relatează modul cum s-a desfășurat in orașul Reghin festivilatea prilejuită de proclamarea constituției. Așa după cum se știe, este vorba de constituția acordată de împăratul Francisc Iosif I la 4 martie 1849, cînd revoluția se afla în ascensiune, cu scopul de a duce în eroare masele populare din rindul diferitelor naționalități, pentru a le demobiliza și a slăbi astfel revoluția. Se știe că pe lîngă unele libertăți înscrise formal în această constituție, articolul 74 prevedea că: „Transilvania va fi guvernată pe baza principiului deplinei neatîrnări față de regatul Ungariei și a egalei îndreptățiri a tuturor naționalităților din această țară". Desigur, această prevedere a trezit o licărire de speranță în rindul românilor și sașilor, care vedeau în ea, anularea hotărîrii dietei nobiliare de la Cluj din 29 mai 1848, prin care Transilvania a fost unită în mod forțat cu Ungaria. Speranța lor s-a dovedit însă neîntemeiată, deoarece habsburgii nu intenționau să aplice în practică prevederile constituției, care în decembrie 1851 va fi retrasă, provocind dezamăgirea generală a popoarelor din cadrul imperiului.

Este de remarcat faptul că articolul 75 din constituția menționată prevedea de asemenea, menținerea instituției confiniare (de graniță — n.n.), desigur, cu scopul de a atrage pe grăniceri, cărora li se garantau drepturile, promițîndu-li-se în același timp, satisfacerea tuturor revendicărilor formulate încă la inceputul revoluției. Este suficient să menționăm faptul că la 22 ianuarie 1851, regimentele de graniță românești din Transilvania vor fi desființate printr-o diplomă imperială, grănicerilor răpindu-li-se odată cu aceasta vechile lor drepturi, precum și unele averi și venituri pe care le posedau pînă atunci, pentru a ne da seama de scopul diversionist al constituției și în ceea ce privește prevederile ei referitoare la grăniceri.

www.cimec.ro

Entuziasmul provocat la începul de această constituție, care s-a manifestat și la Reghin în rîndul maselor cu ocazia festivității proclamării ei în ziua de 17 martie 1850, s-a dovedit a fi prematur și neîntemeiat. In raportul său, locotenentul Cont relatează felul cum a decurs serbarea, populația fiind deșteptată în zorii zilei prin salve de armă, tobe și sunetul clopotelor. Consiliul orășenesc, împreună cu toate breslele și comunitatea s-au deplasat la biserica românească, unde a fost adusă și compania de grăniceri, în frunte cu locotenentul Mihailaș, care a condus parada. După serviciul religios s-au ținut cuvîntări în limbile română și maghiară, explicîndu-se poporului adunat prevederile constituției. Mulțimea s-a deplasat apoi la biserica evanghelică, unde s-a ținut de asemenea o cuvîntare în limba germană, după care a urmat defilarea companiei de grăniceri.

In urma serbării, a avut loc o masă comună la locuința comisarului cercual Orbonaș, la care pe lîngă militari a participat și preoțimea împreună cu funcționarii orașului și ai cercului. Este vorba de comisarul Mihail Orbonaș, care va ajunge mai tîrziu asesor la Tabla regească din Tîrgu-Mureș.

Intr-un ultim document, datat 25 aprilie 1850, (vezi anexa nr. 6), se menționează faptul că magistratul orașului Reghin a donat companiei de grăniceri cu ocazia acestei festivități 26 de florini, iar locuitorul Lupu Șerban 4 florini. Se știe că același locuitor, Lupu Șerban, împreună cu soția sa Fira a susținut în timpul revoluției și pe Constantin Romanu-Vivu, prefectul legiunii a XII-a, precum și pe tribunii și vicetribunii acestuia, fapt consemnat de Ștefan Branea în cronica sa.

Documentele menționate mai sus, scot în evidență unele aspecte ale vieții social-economice și politice din orașul Reghin și localitățile din jur, în perioada care a urmat după înfrîngerea revoluției, precum și activitatea unei companii de grăniceri năsăudeni în regiunea respectivă. Prin caracterul lor inedit, ele pot aduce o contribuție modestă la cunoașterea istoriei regimentului II românesc de graniță și a acestor străvechi meleaguri, adînc integrate în istoria patriei.

www.cimec.ro

1.

1849 dec. 15, Reghin. Raportul locotenentului Cont despre sosirea sa cu compania a XIV-a de grăniceri în serviciul de garnizoană din Reghin.

Militär Commando zu Szászrégen

An.
das k. k. löblichen 2-ten Romanen 17-te Grenz Infanterie Regiments 3-te Bataillons Comando

zu Borgo Schosseny

Szászrégen um 15-te December 1849

Nr. 3.

Der Gefertigte ist am gestrigen mit den 14-te Kompanie allhier in die Garnision eingerückt und hat daselbst das Stazions Commando übernommen.

Auf dem Marsche war für die Unterkunft der Truppe überall gesorgt, in den betrettenen Ortschaften herscht Ruhe, von Waffenverheimlichung wurde nichts war genommen, und auch keine Waffen aufgefunden. Die Truppe wurde beim Einmmarsch freundlich empfangen, der Herr Bürgermeister noch mit einigen Magistratsherren bewillkommten uns persönlich, und die Offiziere wurden zum Dinée geladen.

Die Manschaft ist zu zwein in den nicht abgebrannten Theile der Stadt gut eiquartirt, zur Verpflegung derselben hat der Gefertigte 25 Zentner Mehl aus dem Maros-Vásárhelyen Verpflegs-Magazine auf Verrechnung erhalten und das Brod wird zum Ziwilbäcken beigestellt. Das M(ass) Rindfleisch kostet 9 x. w. M.

Her Lieutenant Grigoritza wurde zu Folge erhaltenen Befehls mit 30 Mann nach Görgény entsendet, die Raubereinen haben nachgelassen.

Der Dinst wird mit 20 Mann bestritten und besteht aus einen Posten der Stationswache und einem Posten beim Mehlmagasine.

Dies wird Euren löblichen Bataillons Commando hiemit gehorsamst berichtet und man hat nicht unterlassen hier von auch dem löblichen Militär Distriktskommando die Anzeige zu erstatten.

Kontz
Oblt.

Arhivele Statului Bistriţa-Năsăud. Fondul : Regimentul II românesc de graniţă, dosar 47, fila 23.

www.cimec.ro

Traducere :

Comandamentul staţiei militare din Reghin

Către

Onor. Comandament al regimentului 2 românesc 17 grăniceresc de infanterie, batalionul al II-lea

Josenii Bîrgăului

Reghin, la 15 decembrie 1849

Nr. 3.

Subsemnatul am intrat ieri cu compania a 14-a aici în garnizoană şi am preluat comanda staţiei din această localitate. Pe timpul marşului, autorităţile s-au îngrijit pretutindeni de cazarea trupei ; în localităţile respective domneşte liniştea ; nu s-a constatat nimic privitor la ascunderea armelor, nici arme nu s-au descoperit.

La intrare, trupa noastră a fost primită prietenește, domnul primar al oraşului cu încă cîţiva domni din magistrat (consiliul oraşului — n.n.) ne-au urat personal bun-venit, iar ofiţerii au fost invitaţi la un dineu. Soldaţii au fost bine încartiruiţi doi cîte doi, în partea nearsă a oraşului ; pentru hrana lor subsemnatul am obţinut pe cont 25 măji de făină de la magazinul de aprovizionare din Tg. Mureş. Fontul de carne de vită costă 9 creiţari în monetă convenţională.

Domnul locotenent Grigoriţă în urma ordinului primit, a fost trimis cu 30 de oameni la Gurghiu, prădăciunile s-au împuţinat.

Serviciul este prestat de 20 oameni şi constă din garda staţiei şi un post la magazinul de făină. Aceasta o raportăm onoratei comande de batalion şi nu am neglijat a înainta un raport asemănător şi comandamentului militar districtual.

(ss.) Cont
locotenent

2

1850 febr. 27, Reghin. Raportul locotenentului Cont despre evenimentele întîmplate : întrunirea comisiei de recrutare, dispersarea în satele vecine a unor echipe de militari, pentru menţinerea ordinei şi prevenirea răspîndirii bolii de animale.

2 Romanen 17 grenz Infanterie Regiment 14 Feldcompagnie

Nro. 158.

www.cimec.ro

An
Löbl k.k. 3-es Feld Bataillons Commando

zu
B i s t r i z.

Szász-Régen am 27 Februar 1850.

Über die dientstlichen Vorfallenheiten im Laufe der 2-te Hälfte dieses Monates wird folgendes gehorsamst relazionirt.

Der grösste Theil der Mannschaft wurde zur Aufgreifung der gewesenen Honveds verwendet: Die Assentierungs Comission trat am 18-ten hier zusammen, und es wurde Eskorte an das Transportshaus nach Maros-Vásárhely abgesendet, demnach blieb in Loco nur soviel Manchaft, um den Garnisionsdienst notdürftig bestreiten zu können, der Unterricht sowohl mit den Unteroffizieren als Gemeinen musste unterbleiben und erst mit ersten März wieder begonnen werden.

Detachirt befindet sich Feldwebel Kittu mit 33 Mann in Görgény, von welchem ein Kommando von 1 Korporal und 12 Gemeine in Magyaro steht, dieser Posten ist wegen Verhüthung fernerer Exzessen und zur besseren Beobachtung der dortigen Innwohner auf obigen Zahl verstärkt worden. Die Anzahl der Arrestanten in Görgény besteht in 13 Köple; welche in 3 Localien untergebracht sind und gemeinschaftlich mit Ziwil = Wächtern bewacht werden, Kranken befinden sich bei diesem Kommando keine Leute. Brod wird von 5 zu 5 und Löhnung von 10 zu 10 Tagen von hieraus verabfolgt, der Dienst daselbst wird täglich mit 1 Gefreite und 6 Gemeine bestritten, welcher zur Nachtzeit mit 8 Prowinzial Wächter verstärkt wird; die Viehseuche hat in jener Gegend auch nachgelassen nur herrschen noch die Blättern in den Ortschaften Magyaró und Iditsel.

Ferners befindet sich Gefreiter Demeter Dologa mit 6 mann auf Assistenz zu Peterlak, welche auf Ansuchen des Unterbezirks Comissärs Boer beigestellt werden sind. In den Ortschaften Szászrégen, Magyarrégen 1 und Körtefája 1 Posten jeder zu 1 Gefreiter und 3 Mann wagen der Viehseuche.

Herr Oberstwachmeister Obersanitäts Comissär Mangesius wisitirte am 21-ten die von der Viehseuche befallenen Ortchaften und nahm Einsicht von hiergeführten Sanitäts-Protokoll.

Das hier gebackt werdente Brot ist gut, das Rindfleisch kostet 12 x. w. M.

Sonst nichst neues vorgefallen.

Kontz
Oblt.

Arhivele Statului Bistriţa-Năsăud. Fondul: Regimentul II românesc de graniţă, dosar nr. 63, fila 26.

www.cimec.ro

Traducere :

Regimentul 2 românesc 17 grăniceresc de infanterie.

Compania operativă nr. 14.

Nr. 158.

Onor,

Comandament al batalionului operativ c.r. nr. 3.

B i s t r i ț a

Reghin, la 27 februarie 1850.

Asupra evenimentelor de serviciu din a doua jumătate a acestei luni relatăm cu supunere următoarele :

Partea cea mai mare a trupei a fost încredințată pentru dezarmarea honvezilor. Comisia de asentare s-a întrunit aici la 18 l.c. ; s-au trimis escorte la casa transporturilor din Târgu Mureș, deci în localitate a rămas numai atîta trupă cît este necesar pentru efectuarea serviciului de garnizoană. Instrucția atît cu subofițerii, cît și cu soldații a trebuit să fie sistată și nu va putea reîncepe decît abia la 1 martie.

În detașare se găsește plutonierul Chitu cu 33 de oameni la Gurghiu, dintre care o echipă compusă dintr-un caporal și 12 oameni se află la Aluniș ; acest post a fost întărît cu numărul de mai sus, pentru a preveni alte excese ale locuitorilor de acolo. Numărul arestaților din Gurghiu este de 13 persoane, care sînt adăpostiți în două clădiri și sînt păziți în comun cu paznici civili ; la acest detașament nu există nici un bolnav.

Pîinea este adusă din 5 în 5 zile, iar solda din 10 în 10 zile : aici serviciul este efectuat zilnic cu un frunțaș și 6 soldați, care în timpul nopții sînt întăriți cu 8 paznici provinciali (civili — n.n.). Boala de animale a scăzut de asemenea în această regiune ; bîntuie numai vărsatul în comunele Aluniș și Idicel.

Mai departe, frunțașul Dumitru Dologa cu 6 oameni se află la Petrilaca, unde a fost trimis la cererea comisarului Boieriu spre a da ajutor. În localitățile Reghin, Reghinsat și Periș se găsește și cîte un post compus fiecare din cîte un frunțaș și 3 oameni, pentru combaterea bolii de animale.

Domnul maior și comisar-șef sanitar, Mangesius a vizitat în ziua de 21, localitățile bîntuite de boala de vite și a luat act de registrul sanitar de procese verbale.

Pîinea care se face aici este bună, carnea de vită costă 12 creițari fontul, valoarea de schimb. Încolo nu s-a întîmplat nimic nou.

(ss.) Cont
locotenent

www.cimec.ro

3

1850 martie 12, Reghin. Locotenentul Conț întreabă comandamentul regimentului II românesc de graniță dacă are voie să tragă salve de armă, cu ocazia festivității prilejuite de proclamarea noii constituții.

14-te Feldcompagnie

No. 194.

An

Das k. k. löbliche Regiment Bezirks Commando

zu Schosseny

Szászrégen, 12-te März 1850

Nach einer löblichen Anordnung des Hermannstädter Militär Distrikts Commando hat Sonntag am 17-te d.M. die Publikation der verliehenen Constitution feierlichst von sich zu gehen, zu welchen Behufe das Militär mitwirken hat. Es erscheint nothwendig der obigen Publikation den feierlichsten Ausdruck dzu geben.

Das Te Deum wird in der romanischen Kirche abgesungen und die Predigt in der sächsischen gehalten werden.

Der gefertigte erlaubt sich die Bitte zu stellen, un sich gehorsam umzufragen, ob mit Bewilligung eines löblichen Regiments-Kommando die Kompagnie bei dieser Feierlichtkeit einige Salven geben darf.

Kontz
Oblt.

Arhivele Statului Bistrița-Năsăud. Fondul : Regimentul II românesc de graniță, dosar 63, fila 57.

Traducere :

Nr. 194. *Compania operativă nr.14.*

Către

Onor. Comandament districtual al regimentului

Josenii-Birgăului

Reghin, la 12 martie 1850.

Conform unui ordin al comandamentului militar general din Sibiu, la 17 l.c. va avea loc proclamarea festivă a consti-

www.cimec.ro

tuției acordate, în care scop își va da contribuția și armata. Socotim că este necesar a da proclamării de mai sus un caracter festiv.

Tedeumul va fi cîntat în biserica românească, iar predica va fi ținută în cea săsească.

Subsemnatul îmi permit a ruga și a întreba cu supunere pe domnul comandant al regimentului, dacă am voie să trag cîteva salve la această festivitate.

(ss) Cont
locotenent

4

1850 martie, Josenii Bîrgăului. Se aprobă în mod tacit locotenentului Conț din Reghin, să tragă salve de armă cu ocazia sărbătorii constituției, dacă are rezerve de praf de pușcă.

An Nr. 1836

Das k. k. 14-te Comp. Commando

zu Szászrégen

Auf die diessfällige Anfrage lässt sich eigetlich nichts erwiedern, da sich bei der bezüglichen Feierlichkeit, genau nach dem Wortlaute der hohen Verordnung zu benehmen ist. Sollte das Compagnie Commando vorräthiges Pulver übrigens besitzen so bleibt es ihm immerhin freigestellt, diess denkwürdige Ereigniss auch mittels Salven, wie es in Bistritz ohne meine Veranlassung geschah zu feiern, nur darf um Passirung jenes Pulvers keinemfalls eine Bitte gestellt werden.

1850 März 14. *Fackler*
Major.

Arhivele Statului Bistrița-Năsăud. Fondul : Regimentul II românesc de graniță, dosar 63, fila 58.

Traducere :

Nr. 1836.

Către

Comandantul companiei a 14-a

Reghin

La întrebarea dv. nu vi se poate răspunde nimic, întrucît festivitatea respectivă se va desfășura întocmai conform tex-

www.cimec.ro

tului înaltului ordin. Dacă comandantul companiei are o rezervă de praf de puşcă îi rămîne totuşi liberă posibilitatea de a serba acest eveniment memorabil şi prin salve, după cum s-a întîmplat la Bistriţa, fără avizul meu, numai să nu se înainteze în nici un caz vreo cerere de aprobarea acelui praf de puşcă.

(ss) Fackler
Maior

5.

1850 martie 19, Reghin. Locotenentul Conţ raportează comandamentului regimentului de graniţă din Josenii Bîrgăului, felul cum a decurs la Reghin festivitatea proclamării constituţiei.

Nr. 210 *14-te Feld Kompagnie*

An

Das k. k. löbliche Regiments Bezirks Commando

zu Schosseny

Szászrégen 19-te März 1850

Sonntag den 17-te d.M. wurde die Feier der neuen Constitutions Publikazion auf nachstehende Weise begangen.

Mit Tageunbruch wurde die Tagrevaille in den Hauptgässen geschlagen, die Glocken geläutet und Böllerschüsse gegeben. Um 8 Uhr begab sich der Gefertigte auf das Rathaus woselbst der Magistrat nebst allen Zünften und der Communität versammelt waren, es wurde in die romanische Kirche gegangen. Herr Lieutenant Mihailasch paradirte mit der aus 20 Rotten bestehenden Kompagnie ; nach Anhörung der Messe und Predikten des romanischen Erzpristers in romanischen, des katholischen Pfarrers in ungarischen Sprache und nach Abfeuerung dreier Salven wurde das Volkshymne abgesungen, sodann sich in die evangelische Kirche begeben wo selbst eine deutsche Predigt abgahalten und abermals 3 Salven so wie Böllerschüsse gegeben wurden, nach diesem defilirte die Kompagnie und rückte ein. Viel Volk wohnte dieser Feierlichkeit bei un nahm herzlichen Antheil an dem in genannten Predigten auseinandergesagten Vorthilen der verliehenen Constitution.

Mittags war Tafel beim Herrn Bezirks Comissär Orbonas, wozu das Militär, Geistlichkeit, die städtischen und Bezirksbeamten beigezogen waren.

www.cimec.ro

Dar hiesige Magistrat beschenkte die Kompagnie mit einer eintägigen Löhnung und ein romanischer Insasse mit 4 Fl. Der Gefertigte erlaubte der Mannschaft sich zu belustigen und so brachte dieser feierliche Tag einem jeden Lust Freude, so wie die Hoffnung einer glücklichen Zukunft.

Welkes Einem löblichen Regiments Bezirks Kommando unter Rückschluss des löblichen Indorsales vom 14 d.M. Nr. 1836, gehorsamst berichtet wird.

(ss) Kontz
Oblt.

Arhivele Statului Bistriţa-Năsăud. Fondul : Regimentul II românesc de graniţă, dosar nr. 63, fila 100.

Traducere :

Nr. 210.

Către Onor. Comandament districtual al regimentului Josenii Bîrgăului

Reghin, la 19 martie 1850.

Duminică, în ziua de 17 a lunii curente a avut loc serbarea proclamării noii constituţii, în modul următor :

În zorii zilei pe străzile principale s-a bătut cu toba deşteptarea, au sunat clopotele şi s-au tras salve de armă. La ora opt, subsemnatul am mers la primăria oraşului unde era adunat magistratul (consiliul orăşenesc — n.n.), împreună cu toate breslele şi comunitatea, de unde am plecat la biserica românească. Domnul locotenent Mihailaş a condus parada cu compania care consta dintr-o unitate de 20 oameni. După ascultarea slujbei şi a cuvîntărilor protopopului român în limba română şi a preotului maghiar în limba maghiară, s-au tras trei salve de armă. Apoi, am mers la biserica evanghelică unde s-a ţinut de asemenea o predică în limba germană, după care compania a defilat şi a intrat în cantonament. La această serbare a participat mult popor, care cu multă bucurie a luat cunoştinţă de avantajele constituţiei acordate, lămurite pe larg în numitele cuvîntări.

La amiază, a avut loc o masă comună la domnul comisar cercual Orbonaş, unde pe lîngă militari a mai fost invitată preoţimea, împreună cu funcţionarii orăşeneşti şi ai cercului.

Magistratul din localitate a dăruit companiei solda pe o zi, iar un locuitor român i-a dat 4 florini. Subsemnatul am dat voie trupei să se distreze, astfel că această zi festivă a

www.cimec.ro

adus fiecăruia bucurie și voie bună, precum și speranța unui viitor mai fericit.

Ceea ce raportăm cu supunere onoratului comandant districtual al regimentului, ca urmare a onoratei rezoluții nr. 1836 din 14 a lunii curente.

(ss) Cont
Locotenent

6.

1850 apr. 25, Reghin. La ordinul comandantului de regiment din Năsăud, locotenentul Cont raportează despre cei care au dat trupei donații în bani cu ocazia festivității proclamării constituției.

Nro. 306 *14 Feld Kompagnie*

An Ein. löbliches k. k. Regiments Bezirks Commando

Naszod

Szászrégen am 25 April 1850

Gemäss löblichen Regiments Bezirks Commando vom 21 d.M. Nr. 2629 wird gehorsamst angezeigt dass gelgenheitlich der Feierlichkeit wegen Allergnädigst verliehenen Reichsverfassung, von dem heisigen Magistrate die Mannschaft mit einer Gratis Löhnung im Betrage 26 Fl. Convenzions Münze, von dem romanischen Insassen Lupul Scherban mit 4 Fl. C. Münze beschenkt wurde.

Kontz
Oblt.

Traducere :

Nr. 306

Către

Comandamentul districtual c. r. al regimentului

Năsăud

Reghin, la 25 aprilie 1850

Conform onoratului ordin nr. 2629 din 21 l.c. a onoratului comandament distrectual de regiment, raportăm cu supunere că la festivitatea prilejuită de proclamarea constituției, magistratul local a donat trupei o soldă de 26 florini monetă convențională, iar locuitorul Lupu Șerban 4 florini monetă convențională.

(ss) Cont
Locotenent

www.cimec.ro

Contribuţii la studiul terminologiei juridico-administrative din Transilvania (1880—1920)

DOINA DAVID

Cuvintele „savante"[1] ale limbii literare din Transilvania — neologisme şi calcuri — constituiau într-o anumită măsură particularităţi ale unei „variante" literare aparte ; internaţionalizarea vocabularului comporta peste munţi caracteristici determinate de factorii extralingvistici specifici. În această privinţă, dintre toate stilurile funcţionale ale „variantei" literare ardeleneşti, un deosebit interes îl prezintă cel administrativ-juridic, el fiind, pînă la Unirea din 1918, puţin integrat în normele generale ale românei literare unificate. Din puţinele texte româneşti, statute ale bisericii şi societăţilor culturale, precum şi regulamente şcolare,[2] ca urmare a bilingvismului „oficial" al românilor, regionalismele culte (latinisme, germanisme, maghiarisme) n-au putut fi indepărtate, in pofida efortului in această direcţie al cărturarilor ardeleni preocupaţi de unificarea limbii literare.

Toţi cei care au scris despre stilul juridico-administrativ din Muntenia şi Moldova (de pildă, I. Coteanu, Elena Şerban, Gh. Bulgăr[3]), au demonstrat că aceasta dobindise in ge-

1. Cf. P. Guiraud, *Les mots savants*, Paris, Presses Universitaires de France, 1968.
2. În 1868 româna e decretată de către Francisc Iosif I limbă oficială „în trebile bisericeşti, şcolare şi funcţionale" (*St.*, 57).
3. I. Coteanu, *Româna literară şi problemele ei principale*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1961; Gh. Bulgăr, *Evoluţia stilului administrativ în prima jumătate a secolului al XIX-lea* în *Studii de istoria limbii române literare* (Secolul al XIX-lea), vol. I, Bucureşti, EPL, 1969, p. 167—199; Elena Şerban, *Observaţii asupra lexicului unor documente de la 1848*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare din secolul al XIX-lea*, vol. II, Bucureşti, Edit. Academiei, 1958, p. 115—135.

www.cimec.ro

neral la mijlocul secolului al XIX-lea o formă aproape identică cu cea actuală. Deşi cea mai mare parte a terminologiei administrativ-juridice ardeleneşti nu s-a impus, studiul acestui material prezintă o importanţă deosebită nu numai pentru cercetarea aspectelor particulare ale variantei literare din Transilvania, ci şi a unor probleme de un interes general pentru istoria limbii române literare; de asemenea, el oferă argumente preţioase pentru abordarea teoretică a problemelor limbii literare. Terminologia juridico-administrativă ardelenească a fost totuşi puţin studiată de către cercetătorii istoriei limbii române literare.[4] (O mare parte din materialul pe care îl vom prezenta nu este înregistrat, sau este interpretat incomplet în dicţionarele noastre).

În cercetarea de faţă am avut în vedere în mod deosebit —nu însă exclusiv — două regulamente şcolare ardeleneşti, unul apărut în 1906, fiind redactat în prima variantă cu cîţiva ani înainte de 1900 *(Regul.),* celălalt în 1908 *(Regul 1908),* apoi ediţiile aproape identice, din 1880 şi 1910 ale *Statutului organic (St.),*[5] cu un supliment cuprinzînd completările redactate anual (pînă în 1910) în Sinodul bisericesc, precum şi termenii consemnaţi ca uzuali în Transilvania în lucrările de cultivare a limbii literare. Ne-au servit, de asemenea, ca izvoare, cîteva texte administrativ-juridice redactate peste munţi. Este necesar să facem precizarea că, din respect faţă de „litera legii", nu se operau modificări esenţiale în ediţiile noi ale textelor redactate înainte de 1900, iar textele redactate după 1900 (de pildă, *Regul. 1908)* se conformează, în general, terminologiei tradiţionale.

În prezentarea care urmează insistăm asupra aspectelor specifice varintei literare transilvănene.[6]

1. Cuvinte împrumutate din stilul neutru, din limba populară sau veche, cu sensuri particulare în limbajul administrativ-juridic:

a) Termeni tradiţionali, cunoscuţi în toate provinciile româneşti, uzuali şi în epoca actuală: *alege(re) (St.,* 13), *alegător (St.,* 21), *cerere (St.,* 13), *drept (Regul. 1908* 11), *hotărîre* „sentinţă" *St.,* 57), *judeca(re) (Regul. 1908,* 13), *lege (Regul.,* 12), etc. Ei sînt atestaţi în textele juridico-adiministrative ardeleneşti de la începutul secolului al XIX-lea (cf. Todoran,

4. Menţionăm lucrarea lui S. Puşcariu *(LR)* şi articolul semnat de Gh. Bulgăr—G. Ţepelea: *Influenţa latinei medievale asupra limbii literare din Transilvania,* în volumul lui G. Ţepelea, *Corelaţia limbă—literatură,* Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1971, p. 148—155. Studiul profesorului R. Todoran *(Terminologia),* deşi se referă la o perioadă anterioară, ne oferă un material deosebit de preţios pentru analiza evoluţiei stilului.
5. Toate exemplele din lucrare sînt extrase din ediţia 1910.
6. Numărul termenilor din categoria 1a, 1b, 3 era cu mult mai mare în texte decît rezultă din listele noastre.

www.cimec.ro

Terminologia, 1908) ; de asemenea, în texte redactate în Principate, în epoca veche şi modernă (cf. DA, *L. urb.*, 15, 18, 28 etc.).

b) Termeni uzuali în epoca veche, azi inactuali, păstraţi, eventual, în limba populară. (Unii se mai întîlnesc în textele oficiale din Moldova şi Muntenia, redactate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea) : *arătare* „reclamaţie", *a face arătare* „a reclama" (*Regul.*, 42), *a aşeza* „a numi într-o funcţie" (*St.*, 44) şi „a institui" (*St.*, 8), *a aşterne* „a aduce la cunoştinţă" (*Regul.*, 18), *ceartă* „litigiu" (Dragalina, *Ist.*, 103), *chemare* „atribuţie" (*St.*, 56), *a curma* „a sista (Dragalina, *Ist.*, 103), *a ierta* „a dispensa" (*St.*, 45), *întărire* „confirmare" (*Regul.*, 21), *a păşi* „a trece" (la împlinirea unui act) (*St.*, 23), *a păzi* „a se conforma" (de exemplu, unei legi) (*St.*, 44) etc.

2. **Cuvinte din fondul popular al limbii cu sensuri calchiate (integrate, eventual, în sintagme calchiate) :**

a atinge sus „a menţiona" (*St.*, 8, cf. mg. *fentérintett*) ; *cerc electoral* „circumscripţie electorală" (Banciu, *CV*, 62), după germ. *Wahlkreis* ; *a cerceta şcoala* „a frecventa" (*Regul.*, 2), după germ. *die Schule besuchen* (cf. DA) ; *a depune examen* „a da examen" *St.*, 64) după germ. *ablegen*... şi mg. *letenni a vizsgát* ; *a se ţinea strîns* „a respecta", „a se conforma" („*A se ţinea strîns* de obligamentele generale [...]" : *St.*, 29. Cf. mg. *szorosan tartani*) ; *a vătăma (o lege, un privilegiu etc.)* „a nu respecta" (Dragalina, *Ist.*, 123, Cf., de exemplu, mg. *megsérteni a törvényt*) etc.

3. **Neologisme comune Transilvaniei şi Vechiului Regat :**[7]

afacere (*Regul.*, 1), *cauză* (*St.*, 48), *comitet* (*St.*, 12), *conform* (*Regul.*, 2), *congres* (*Regul.*, 1), *conspect* „listă" (*Regul.*, 26), *convocare* (*St.*, 37), *a decide* (*St.*, 42), *a dispune* (*St.*, 56), *membru* (*St.*, 13), *a raporta* (*St.*, 68), *salar* (*Regul.*, 11), *vacanţă* „post vacant" (*St.*, 34) etc.

4. **Pentru unele neologisme din fondul comun** există, totuşi, o preferinţă deosebită în Transilvania ; faptul este dovedit de frecvenţa mare a acestor cuvinte în texte şi de unele mărturii contemporane : *Atestat* s. „certificat", „dovadă" (*atestat de cvalificaţiune* : *Regul.*, 15). În unele texte transilvănene cuvîntul apare aproape neconcurat de sinonimele cu circulaţie mare în Moldova şi Muntenia : pe 13 pagini din *Regul.* (11—21, 33—36) *atestat* apare de 17 ori, iar *certificat* o sin-

7. Pentru economie de spaţiu am renunţat la menţionarea atestărilor din textele neardeleneşti.

www.cimec.ro

ţură dată. În schimb, termenul nu este înregistrat în *Regul. 1922*. Această preferinţă se explică prin existenţa unor corespondente în limbile oficiale din Transilvania: termenul, latin medieval,[8] a fost preluat de germană şi maghiară (cf. Tamás, *Wört.*, unde se menţionează varianta *atiştaţie*, cunoscută în graiuri).

Diligenţă s. „sîrguinţă" (şi adj. *diligent*), preferinţă latinistă: „a fi cu *diligenţă* în studii" (*Regul. 1908*, 29. În „absolutoarele" emise de şcolile poporale figura o rubrică privind „diligenţa" elevului: *Regul.*, 34).

A lini vb., *line* s. (articulat, *linea*, cf. Banciu, CV, 51), *finit* s., *finire* s., *finalmente* adv., cuvinte atestate deosebit de frecvent în textele consultate (*St.*, 14, 27, 36 etc., *Regul.*, 12, 20, 32 etc.), reprezintă, de asemenea, preferinţe puriste. Termenii nu erau necunoscuţi în Vechiul Regat (cf. DA), dar, mai cu seamă după 1900, îşi pierduseră aici actualitatea; în Transilvania ei se menţineau datorită tradiţiei latiniste.

Spese s. pl. tant. „cheltuieli", preferat de latinişti sinonimului „neclasic". Cuvîntul era utilizat frecvent, chiar după 1900, în textele administrative ardeleneşti. (În *Regul.*, de exemplu, poate fi înregistrat la p. 11, 16, 42, 52 etc.; nu apare, în schimb, sinonimul de origine maghiară).

Stipendiu s., *stipendist*, s. „bursă", „bursier" (*Regul. 1908*, 30, 35). Termenii rămîn „actuali" pînă la Unirea din 1918 — nu atît datorită latiniştilor, cît mai cu seamă, limbilor „oficiale" din Transilvania (cf. germ. *Stipendium, Stipendist*, mg. *stipendium*). CADE menţionează, de altfel, substantivul *stipendiu* „bursă" ca regionalism caracteristic Transilvaniei; între 1880—1920 în Principate se impuseseră, într-adevăr, sinonimele azi literare (*Regul. 1922*, 42), cu toate că, ecou al latinismului, *stipendiu* este atestat uneori şi aici (DC).

5. Neologisme cu semnificaţii deosebite faţă de limba literară de peste munţi (şi faţă de limba literară actuală)[9]

Absolut s. şi adj. „absolvent": „preparand *absolut*", „teolog *absolut*" (*Regul.*, 21). În textele din Vechiul Regat întîlnim în locul termenului, sinonimul *absolvent* (*Regul. 1922*, 29). *Absolut* „absolvent" este respins de A. Banciu ca ardelenism (*CV.*, 59). Autorii DA îl explică din lat. *absolutus*; cf. şi mg. *abszolut* „dezlegare" (TESz), germ. *Absolutorialexamen* „examen de maturitate".

8. Cf. G. Ţepelea, *lucru. cit.*, p. 152.
9. Pentru noţiunea de etimologie multiplă vezi, de exemplu: acad. Al. Graur, *Etimologie multiplă*, SCL, I (1950), nr. 1, fasc. 1, p. 22—34; Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1968, p. 103—122; Th. Hristea, *Contribuţii la studiul etimologic al neologismelor româneşti*, LR, XXII (1973), nr. 1, p. 3.

www.cimec.ro

Calcul s. „notă", „apreciere a activității elevilor" : „A clasifica pe cei examinați strins și a le da *calculul* «distins», «bine» [...]" *(St.,* 44) ; după majoritatea *notelor* se va fixa *calculul* general" *(Regul.,* 34). Sensul este considerat regional de A. Banciu *(CV.,* 55). Într-adevăr, în textele din Principate, apare exclusiv *notă* (cf., de pildă, *Regul. 1922,* 16, 28 etc.). *Calcul* „notă, apreciere", neatestat în dicționarele noastre, era utilizat sub influența latinei medievale a maghiarilor. (Aici termenul exista cu sensul în discuție, cf. TESz).

Emolumente s. cunoscut și peste munți (pătruns la noi prin latină, franceză, italiană, germană) era întrebuințat de ardeleni la plural, sub influența directă (atît ca formă, cît și ca semnificație) a germ. *Emolumente,* cu sensul „venituri în afara salariului", în timp ce pentru românii din Vechiul Regat, *emolumente* pl. însemna „leafă" (cf. Scriban, D.). Din textele ardelenești rezultă că în Transilvania se făcea distincție clară între *emolumente* și *salariu,* în sensul menționat mai sus : „Pentru acoperirea *salarelor și emolumentelor* învățătorești [...] au datorință a se îngriji comunele bisericești [...] fiind îndatorate a plăti *salarul* învățătoresc anticipative în rate lunare ori trilunare, iar *emolumentele naturale* a le încasa prin organele parohiale [...]" *Regul.,* 13).

A extrăda vb. este atestat în dicționarele noastre (CADE, Scriban D., etc.), cu sensul fr. *extrader :* „a preda pe un străin vinovat de o crimă guvernului țării căreia-i aparține și care-l reclamă" (cf. CADE). În textele juridico-adiminstrative din Transilvania cuvîntul apare însă cu semnificația „a elibera", „a înmîna" (de exemplu un certificat) : „absolutorul îl *extradă* învățătorul, subscris de dînsul" *(Regul.,* 36) ; Învățătorul *extradă* elevilor săi atestat școlar [...]" *(Regul.,* 25). Această formație latinistă cărturărească, din lat. *ex-* și *tradere* „a încredința", „a da" *(tradere* „a încredința" apare în LM), era foarte răspîndită datorită mg. *kiadni (ki+adni)* și germ. *ausliefern (aus+liefern).*

Inteligență s. „intelectualitate" (menționat ca ardelenism de A. Banciu în *CV,* 100), după germ. *Intelligenz* (cf. DA).

A (se) insinua vb. (adesea cu *i-* redat, ca în cuvintele vechi, prin *î-*) „a (se) anunța" (cf. lat. *insinuare* „a face să se știe", „a declara") : Elevii pot părăsi institutul și în decursul anului școlar, sunt datori însă a *însinua* aceasta în scris direcțiunii" *(Regul. 1908,* 24) ; „terminul pentru *însinuarea* concurselor [...]" *(Regul.,* 16). Utilizarea acestui latinism numai în Transilvania este menționată în DA și Pușcariu, *LR,* 413. DA precizează — referindu-se la epoca pe care o studiem — că sensul era pe cale de a ieși din uz, fapt neconfirmat însă de numărul mare al atestărilor din texte.

www.cimec.ro

Normal adj., în sintagma *școală normală*, „primar" (școală primară). Sensul este menționat de A. Banciu (*CV*, 55) și S. Pușcariu, *(LR*, 413), ca germanism (cf. germ. *Normalschule* „școală primară") caracteristic limbii literare din Transilvania.

Protocol s. „proces-verbal" : „Noi ardelenii vorbim însă — greșit — și de *protocolul* luat în cutare ședință a comitetului parohial, sau de *protocolul* luat în cauza furtului din strada x etc.", precizează A. Banciu *(CV*, 102). *Protocol* „proces-verbal" (cf. germ. *Protokoll* cu aceeași semnificație) se întîlnește foarte frecvent în textele consultate, cel mai adesea în sintagme de tipul *a (se) purta protocol, a duce protocol (St.*, 22), *a duce protocol (St.*, 17) etc. În locul ardelenescului *protocol* „proces verbal" (atestat totuși în LM), peste munți, într-o perioadă mai veche, circula *prescript verbal (L. urb.*, 6), alături de *proces-verbal (L. urb.*, 5). După 1900, se impune ultimul termen *(Proiect*, 28, *Regul. 1922*, 44). *Protocol* se întrebuința (ca și în limba literară actuală) doar cu semnificația specială „proces verbal sau sumar de conferință diplomatică", „ceremonial uzitat în afacerile diplomatice [. . .]" (cf. Scriban, D.).

Protocol s. „registru", „condică" etc. : „Nici condica, catastiful, nu le vom numi *protocol*, ci : registru", precizează A. Banciu (*CV.*, 102). Într-adevăr, în textele ardelenești întîlnim : *„protocoale matriculare* și [. . .] *protocoale parohiale*" (St., 19) ; „A purta un *protocol de esibite*, un *protocol de inmatriculare*, un *protocol de clasificațiunea elevilor*, un *protocol pentru cronica institutului*, în care se introduc momentele cele mai însemnate din viața institutului, un *protocol* in care în rezumat se induc ordinele și deciziunile normative [. . .], un *protocol* în care se înseamnă toți elevii, cari au fost pedepsiți [. . .]" *(Regul. 1908*, 7). Așadar, termenul *protocol* apare în locul „sinonimelor" : *registru, condică, matriculă, catalog, evidență, jurnal, dosar*, care se utilizau in Moldova și Muntenia în situații identice cu cele din exemplele menționate : *condică, dosar, registru (Regul. 1922*, 49) *catalog de clasă (Regul. 1922*, 12) etc. Preferința ardelenilor pentru *protocol* se explică probabil prin influența latinei medievale : termenul, la origine grecesc, trecut în latina juridică (lat. jur. *protocollum)* cu sensul „feuille collee aux chartes" (Dauzat, D.), a primit în Evul mediu accepțiunea de „condică" (Scriban, D), preluată și de românii din Transilvania. Germ. *Protokoll*, utilizîndu-se cu sensul „proces verbal", însemna, totuși, în anumite situații, „evidență", „dosar" (cf. *Brockhaus).*

Provoca(re) vb. și s. „chema(re)", „înștiința(re)" : „Comisarul *provoacă* pe cei mai tineri membri a ocupa interimal locurile de notari" (*St.*, 52), „membrii congresului *se provoa-*

www.cimec.ro

că a pregăti alte şedule [...]" (*St.*, 53). În Vechiul Regat termenul se utiliza cu sensurile menţionate, de exemplu, în CADE. Modelului francez, ardelenii şi bucovinenii îl preferă, însă, pe cel al limbii latine (lat. *provocare* „a chema", „a invita", iar in limbajul juridic, „a face apel la [...]"). De altfel LM menţionează şi sensul „a chema", „a apela".

A (se) restitui vb. „a restabili (o ordine prefigurată anterior)" : „sinodul s-ar lăsa in obiecte, cari nu se ţin de sfera lui [...] şi la adominiţiunea prezidentului *nu s-ar restitui* ordinea cuviincioasă a şedinţei [...]" (*St.*, 22). *Restitui* „restabili" apare in LM ; latinismul s-a menţinut probabil in Transilvania şi sub influenţa mg. *viszaadni* „a înapoia", „a restabili configuraţia iniţială".

A scuza vb., *scuzat, nescuzabil* etc. (în sintagme ca a *scuza absenţe, absenţe scuzate şi nescuzate* : *Regul.*, 23) „a motiva", „motivat", „motivabil". Sensul este atestat în regulamentele şcolare : „Absenţe, cari [...] *nu se scuză* se privesc ca *nescuzabile*" (*Regul.*, 26). Îl înregistrează ca ardelenism şi A. Bancin (*CV.*, 55). Peste munţi intilnim după 1900 doar *a motiva absenţe (Regul. 1922*, 45), *absenţe motivate, nemotivate (Regul. 1922*, 5, 12). Cei doi termeni, *a scuza* şi *a motiva*, puteau fi desigur intrebuinţaţi, unul in locul celuilalt, in stilul neutru al limbii literare din Transilvania : *a motiva absenţa cuiva = a i-o scuza*. În sintagmele menţionate, clişeic, de fapt, proprii terminologiei administrative (şcolare) din Transilvania sau Principate, utilizarea unui termen sau a celuilalt era, însă, obligatorie. Avem aici o consecinţă a faptului că stilul administrativ al fiecăreia dintre cele două provincii s-a format în condiţii social-istorice diferite.

Studiu s. „materie (de studiat)" : „*studiile* cari ei au să le propună" (*St.*, 43), cf. lat. *studium* „objet d'étude" (Quicherat, D.). În LM se precizează : „studiu prin metafore : *opu de studiu*". Apare şi *a studia* „a preda (o materie de) studiu" : „A raporta asupra obiectelor ce i s-au încredinţat spre *studiere* prin direcţiune sau conferinţa profesională" *Regul. 1908*, 9).

6. Neologisme specifice stilului juridico-administrativ din Transilvania

Neologismelor, în deosebi latine, latino medievale, germane, (latino-germane), italiene, latino-maghiare, li se datorează în mare măsură caracterul specific al terminologiei din textele „oficiale" ardeleneşti. Mulţi dintre termenii care urmează au pătruns în limba literară din Transilvania din citeva dintre aceste limbi, simultan sau succesiv. Ei sînt concurati în textele consultate de sinonime azi literare.

www.cimec.ro

Absolutor s. „certificat (testimoniu, atestat) de absolvire". Era întrebuințat și ca adjectiv : *testimoniu absolutoriu* (DA). Preluat din germana oficială (*Absolutorium* „certificat") termenul este acceptat de latiniști (cf. LM, unde îl găsim definit : „atestat de absolverea cursurilor prescrise"), care recunosc în el o formă „clasică" : cf. lat. *absolutorius, a, um* „care eliberează". Cuvintul era întrebuințat după 1900 doar in Transilvania și Bucovina (DA) ; el apare, de exemplu, în regulamentele școlare consultate : „Copiii cari au urmat un curs privat [...] primesc *absolutor* ca și elevii ordinari [...]" (*Regul.*, 35).

Aclude(re) vb. și s., *aclus (acluz)* s. „a anexa", „anexă". Termenii, împrumutați, probabil, din latina medievală (cf. și it. *accludere, acclusa* cu sensuri identice) nu sînt înregistrați în dicționarele noastre, cu excepția celui al lui Laurian și Massim (unde găsim *aclude* „a adage la cele închise"). Autorii LM văd și de data aceasta în termenul oficial o formă „clasică". Cf. lat. *cludere* „a încheia". Termenii apar frecvent atît în textele cu caracter normativ (statute, regulamente), cît și în afara lor (de pildă, în procesele-verbale ale ASTREI, publicate de revista „Transilvania" în jurul anului 1900) : „Aflind la vreo școală o carte neadmisă, are să oprească imediat folosirea ei mai departe, făcînd raport la Consistor, cu *acluderea* cărții în chestiune" (*Regul.*, 50). Peste munți se utilizau doar sinonimele actuale ale termenilor : *anexă (AAR 1880,* 1), *anexat (Proiect,* 17), *anexează (Regul. 1922,* 35), *alătura (Regul. 1922,* 5).

Acurat adj. și adv. „exact", „cu precizie", înregistrat în DA ca germanism „ieșit din uz, întrebuințat aproape numai de ardeleni" : „să cerceteze serviciul dumnezeesc *acurat* și regulat" (*St.*, 29) ; „împlinirea *acurată* a îndatoririlor" (*St.*, 29). Termenul apare și în LM ca element al familiei verbului *accurare* „a se ocupa cu multă diligență de ceva". Vitalitatea lui in Transilvania se explică, așadar, nu numai prin influența germ. *akkurat* „exact", ci și ca reflex al concepției latiniste. Cf. și ital. *accurato*.

A acvira vb. „a procura", „a achiziționa", termen neînregistrat în dicționare : „învățătorii, cari vor părăsi postul lor [...] pierd dreptul la orice oficiu ecleziastic, ce și *l-au acvirat* [...]". (*Regul.*, 21). Latinismul *acvira* (cf. lat. *acquirere* „acquérir", „se procurer" : Quicherat, D.) este menționat ca regionalism de A. Banciu (*CV.*, 59).

Amova(re) vb. și s. „destitui(re)" (cf. lat. *amovere* „destituer" : Quicherat, D.). Verbul *amovere* apare în LM însoțit de o întreagă familie : *amoțiune* „depărtare", *amovibile, amovibilitate* etc. Cu excepția LM, dicționarele limbii române nu înregistrează termenul. El este menționat de A. Banciu (*CV.*,

www.cimec.ro

60) ca exemplu de ardelenism. L-am înregistrat și în textele consultate : „alesul devine definitiv și nu se poate *amova* din post [...]" (*St.*, 19) ; „Suspendarea și *amovarea* comitetului parohial în cazuri de *neglijență* [...]" (*St.*, 68). În limba literară din Vechiul Regat se utilizau doar sinonime (toate actuale) ale termenilor în discuție : *destitui(re)* (*Regul. 1922*, 44), *revoca(re)* (*L. urb.*, 34, *Regul. 1922*, 41), *suspenda(re)* (*L. urb.*, 35).

Antiste s. „primar", din latinescul *antistes* „chef", „préposé" (Quicherat, D.), introdus de latiniști ca echivalent al germ. *Vorsteher* (cf. DA). În *St.*, 18, *antiste* apare cu un sens diferit de acesta : „Protopresbiteratul este întrunirea mai multor comune bisericești, având un protopresbiter ca *antiste* în trebile lor bisericești, școlare și fundaționale". Este o nuanță impusă de specificul organizării „comunelor" bisericești și care se sprijină pe una dintre valorile corespondentului latin. (*Antistes* „prêtre" este menționat în Quicherat, D.). A. Banciu înregistrează (*CV.*, 60) și termenul latin medieval[10] *antistie* „primărie".

Aprial adj. și adv. „clar", „limpede" (inregistrat în DA și CADE fără etimon, explicat în Șăineanu, DU prin sl. *priětĭ* „priincios", iar în Scriban, D., ca împrumut din it. *aperto* „deschis") : „Legea prescrie *apriat* că [...]" (Banciu, *CV.*, 61).

Comitivă s. „scrisoare de recomandare" (Banciu, *CV.*, 63). Cuvîntul apare în DA, explicat prin lat. m. *comitiva*. Precizăm că în LM el este definit astfel : „persoanele ce însoțesc altă persoană spre a-i face onoare sau a-i da adjutoriu".

A competa vb. „a candida", „a concura" (de exemplu la obținerea unui post) : „la concursul publicat *nu a competat* nimeni [...] (*Regul.*, 18). Termenul este menționat în DA, care-l consideră regionalism utilizat la începutul secolului doar în Transilvania ; el este atestat și in LM cu forma *compeți* (scris *compeți*) „a peți același lucru", neologismul fiind asociat de latiniști cuvîntului vechi și raportat la sensul fundamental al lat. *petire*. Varianta *competa* întîlnită în textele ardelenești reflectă direct (ca formă și sens) pe germ. *Kompetieren* „a participa la concurs (pentru obținerea unui post)", sprijinit de lat. *competere* „rechercher ensemble" : Quicherat, D. Cf. și ital. *competere* „a concura".

Compete vb. unipers. „este de competența cuiva" : „dreptul de supremă inspecțiune ce ni *compete*" (*St.*, 58) ; „asesorilor [...] le *compete* rebonificarea speselor de călătorie ce vor fi avut" (*St.*, 60). În DA *compete* este menționat ca latinism învechit (cf. lat. *competere*). Într-adevăr, în LM, la *competire* înregistrăm și semnificația („metaforică") „a se cuveni", „a fi de dreptul cuiva".

---

10. G. Țepelea. *lucr. cit.*, p. 153.

www.cimec.ro

Composesorat, s., definit de A. Banciu (*CV.*, 63) prin termenul popular *devălmășire*; cuvîntul este explicat în DA prin lat. m. *compossessoratus* „proprietate comună" și apreciat (alături de *composesor* < lat. m. *compossessor*) ca regionalism.

Comput s., *a computa*, v., „calcul", „aritmetică", „a calcula": „*computul* elementar" (*Regul.*, 28); „Venite accidental nu pot fi *computate* în salarul învățătoresc" (*Regul.*, 12). DA îl atestă ca latinism (lat. *computus* „calcul", „compte": Quicherat, D.) specific Transilvaniei și Bucovinei. (Cf. și it. *computo* „calcul", „socoteală", germ. *Komputation* „calcul", cu o întrebuințare specializată, însă). Termenul este atestat și în LM.

Concernent (cu varianta *concerninte*, menționată de Banciu în *CV.*, 63) adj. „competent": „subșternerea deciziunilor proprii [...] consistoriul *concernent*, spre afacere ulterioară" (*St.*, 11). Numărul mare al atestărilor (*St.*, 4, 12, 26, 36 etc.) dovedește că precizarea din DA: „ieșit din uz", se referă, eventual, la stilul neutru al limbii literare din Transilvania, în nici un caz nu la cel administrativ. Termenul (cf. lat. *concernens*, influențat de fr. *concernant*), atestat în LM și DA nu este înregistrat în celelalte dicționare românești; spre deosebire de verbul *a concerne*, adjectivul nu s-a impus în limba literară.

Conclus (concluz) s. „decizie" apare frecvent în textele ardelenești din perioada 1880—1920, fiind puțin concurat de sinonimele *hotărîre, decizie*: „a *o* administra averea după *concluzul* sinodului și al comitetului parohial" (*St.*, 17); „*concluz* valid se poate lua numai fiind prezenți [...] cel puțin patru și respectiv opt membri" *St.*, 25). Peste munți, înainte de 1900, cuvîntul fusese întrebuințat uneori în cercuri latiniste (el poate fi întîlnit, de pildă, în Analele Academiei Române din prima parte a perioadei studiate). Circulau, însă, în Vechiul Regat mai cu seamă variantele *(concluzie(-iune)* și sinonimele *decizie(-iune), hotărîre (L. urb.*, 19; *Regul. 1922*, 43 etc.). În LM termenul este integrat familiei verbului *concludere*. Cf. lat. *conclusum*, participiu al verbului *concludere* „a conchide" (DA), it. *concluso* „concluzie", și mai cu seamă germ. *Conclusum* „hotărîrea unei instanțe".

Convict s. „internat" (Banciu, *CV*, 64), cf. germ. *Konvikt*, mg. *Konviktus* „internat" (atestat în secolul al XVIII-lea, cf. TESz). lat. m. *convictus* „trai comun", it. *convitto* „internat". Termenul era întrebuințat după 1900 doar în Transilvania și Bucovina (DA).

A defige vb. „a fixa", „a stabili" (cf. Sriban, D.): „Este îndatorat *a defige* ordinea pentru pertractarea lor, a problemelor cuprinse în ordinea de zi" (*St.*, 12). Latinismul este

www.cimec.ro

menţionat şi de A. Banciu în *CV.*, 65. Îl găsim în LM, cu semnificaţia „a înfige deplin", dar şi „a fisa" (cf. lat. *deligere*, „au fig. [...] fixer" : Quicherat, D.).

A dificulta vb. „a face greutăţi" (Banciu, *CV.*, 65. Cf. it. *defficoltare* „a face greutăţi)", termen neînregistrat în dicţionarele noastre.

A (se) dimite (varianta cu *se* fiind pasivă) vb. şi *dimitere* vb. şi s. „elibera(re)", „scuti(re)", „absolvi(re) de..." :[11] „Atestat de *dimitere* din şcoală primesc [...] şi acei elevi, cari au trecut preste etatea obligătoare a cerceta şcoala [...]" *(Regul.*, 35) ; „Acei copii, cari şi-au îndeplinit deobligamentul lor şcolar [...] *se dimit* din şcoală pe lingă un atestat [...]" *(Regul.*, 35). Verbul e înregistrat în LM cu sensurile : „a libera", „a ierta" etc. Se explică din lat. *dimittere*, it. *dimettere*, ambele, „a elibera", „a ierta" ; cf. germ. *dimittieren* „a concedia" (sens impus în româna literară actuală).

A dirima vb. „a fi hotărîtor, decisiv" (cf. lat. *dirimere*, it. *dirimere*, ambele, „a pune capăt la o luptă", „a incheia o dezbatere") : „Dacă voturile sunt egale, *dirimă* votul preşedintului" *(St.*, 13). Circula şi varianta *dărîma* (etimologie populară) : „fiind voturile egale *dărîmă* votul directorului" *Regul. 1908*, 12).

Erogaţiune s. „cheltuială", neinregistrat in dicţionarele noastre, exceptînd LM, unde termenul, definit prin echivalentul *spese*, este inclus în familia verbului *erogare*. Provenit din latină şi italiană (cf. lat. *erogatio* şi it. *erogazione* „cheltuială"), cuvîntul apare de cîteva ori in *St.* : „A duce raţiociniu anual exact despre percepţiuni şi *erogaţiuni* [...]" *(St.*, 46. Şi 17, 38 etc.).

A erua vb. „a cercela", „a face anchetă" (Banciu, *CV.*, 66), germanism *(eruiren* „a cerceta", „a scoate la iveală" ; cf. şi lat. *eruere* „a scoate săpind", „a extrage", „a smulge"). Cuvîntul nu este atestat în dicţionarele noastre.

Esemt,-ă adj. „dispensat", „scutit" (din lat. *exemptus*, participiu al verbului *eximere* „affranchir" : Quicherat, D. Cf. it. *esènte* şi fr. *exempt* „dispensat") : „*Esemţi* de obţinerea unui absolutor sunt copiii, cari cercetează o şcoală superioară, sau cei afectaţi de defecte grele corporale sau spirituale [...]" *(Regul.*, 35). Termenul este menţionat în LM : *esemptu* „liberat de o obligaţiune". Varianta *exempt* are azi o intrebuinţare limitată (cf. DN).

Ferii s. plur. „vacanţă", înregistrat în LM, DA şi Scriban D. ca ardelenism. Provine din lat. *feriae, -arum*, germ. *Ferien*, it. *feria*, toate cu acelaşi sens. Termenul apare în *Regul.*, 5, 27. *St.*, 45. În *Regul. 1922* întilnim, însă, exclusiv *vacanţă*.

11. Am încadrat termenul aici întrucît el prezintă sens şi formă diferite de cele care s-au impus.

www.cimec.ro

Filie adj., latinism inregistrat in sintagma *parohie filie* „biserică filială", care, neconstituind o parohie prin sine însăşi, atîrnă de alta" (DA) : „parohie *matre* şi *filie*" *(St.,* 9).

Fişpan s. „prefect", din mg. *főispán,* şi *vicefişpan* (primul atestat la A. Banciu, în *CV.,* 67) erau încă termeni actuali după 1900. (Fiind vechi, ei erau cunoscuţi şi în graiurile populare : cf. Tamás, *Wört).*

A funga vb. „a îndeplini o funcţie" : *„a fungat* ca inginer".[12] Cf. lat. *fungor, -fungi* „a îndeplini o funcţie", şi, mai cu seamă, germ. *fungieren,* it. *fungere,* cu aceeaşi accepţiune. În LM *fungere* apare cu sensul care ne interesează şi ca rădăcină a „derivatelor" *fungente, fungibile, functu, functoriu, funcţiune, funcţionariu.*

fnomis, adj. şi adv., „indispensabil" (Banciu, *CV.,* 68), termen imprumutat din latina medievală (cf. Bartal, *Gl.,* 31) menţionat în DA ca regionalism caracteristic Transilvaniei şi considerat formaţie cărturărească din lat. *in* şi *omissus.*

A lifera vb. şi *liferant* s. (neatestate în dicţionare) „a furniza", „furnizor" (Banciu, *CV.,* 68). Cf. germ. *liefern, lieferant,* cu aceleaşi sensuri.

Matre adj., latinism utilizat in sintagma *parohie matre,* opusă prin semnificaţie sintagmei *parohie filie (St.,* 9).

Momentos adj. „extraordinar" : „din cauze *momentoase* se pot ţinea şi şedinţe secrete" *(St.,* 37). Cf. lat. *momentosus, -a, -um,* „prompt", „neprevăzut". Termenul apare în LM cu sensul „important", „grav" (alături de *moment, momentale, momentaniu, momentariu,* ultimele trei cu accepţiunea „de moment").

A nulifica vb. „a anula" : „Orice alegere de funcţionar bisericesc, şcolar sau epitropesc, la care alesul s-a folosit [...] de mijloace nemorale [...] e *a se nulifica* din oficiu [...]" *(St.,* 61). În DLR termenul este înregistrat ca „învechit", iar exemplele menţionate sint numai din scrieri ardeleneşti. Cuvîntul (cf. lat. *nulificare,* eventual fr. *nullifier)* apare în LM, alături de *nul, nulitate, nulificaţiune, nulificatoriu* (termeni, în parte impuşi în limba literară actuală).

Opinativ adj., neatestat în dicţionarele noastre (nici chiar în LM, deşi verbul *opinare* prezintă aici o „familie" foarte bogată) : „Aceste concluze la propunerea *opinativă* a ministrului nostru [...] le aprobăm şi le întărim [...]" *St.,* 5). Cf. lat. *opinativa verba* „verbes exprimant le doute, le soupçon" (Quicherat, D.).

Ordinaţiune s, „decret", „ordin" (atestat in DLR cu menţiunea învechit ; se dau exemple exclusiv din scrieri ardeleneşti). Termenul apare şi în textele consultate de noi : „concluzele să fie bazate pe instituţiunile bisericeşti şi pe *ordina-*

12. Exemplu din *Anuarul liceului din Satu Mare 1920—1921,* p. 4.

www.cimec.ro

ţiunile arhiereşti [...]" (*St.*, 22). Forma cf. lat. *ordinatio, -onis* „ordonance" : Quicherat, D.) apare şi în LM, alături de *ordina* vb. „a dispune", *ordine, ordinariu* adj. „relativ la ordine", *ordinată, ordinativ, ordinatoriu* etc.

Pauşal s. „cheltuieli (de drum, de cancelarie etc.)" : „*Pauşal* de cancelarie, sau alte venite accidentale nu pot fi computate în salarul învăţătoresc" (*Regul.*, 12. Şi Banciu, *CV.*, 70). Termenul (cf. germ. *Pauschale* „sumă care echivalează diverse servicii) are în limba literară actuală o întrebuinţare cu mult mai restrînsă.

Pensionist s. „pensionar" (Banciu, *CV.*, 70). Cf. germ. reg. *Pensionist*.

A prefige vb., *prelipt* part. adj., „a fixa", „a stabili" (un termen) : „*a prefige* terminul [...]" (*St.*, 43) ; „*a prefige* modalitatea alocării banilor [...]" (*St.*, 15). Este menţionat şi de A. Banciu *CV.*, 71). Cuvîntul, cf. lat. *praefigere* „a înfige înainte" şi mai ales it. *prefiggere* „a stabili", apare şi în LM.

A prelege vb. „a ţine lecţie, curs (la universitate)". Îl înregistrăm la A. Banciu (*CV.*, 56) ; termenul este, de asemenea, menţionat în LM (fiind definit aici prin sinonime ca *a propune, a explica* etc.). Consemnînd substantivul *prelegere*, A. Scriban precizează că verbul „nu există în limba română" ; afirmaţia poate fi acceptată numai în legătură cu limba cărturarilor din Vechiul Regat. Utilizarea verbului in Transilvania se explică prin influenţa germ. *Vorlesen* „a ţine curs".

Preparandie s. „şcoală normală" (cf. germ. *Präparandie*) atestat în dicţionarele noastre (CADE, Scriban, D. etc.) ca regionalism caracteristic exclusiv Transilvaniei. Termenul există de fapt şi în latina medievală.[13] (LM nu-l înregistrează). Alături de *preparandie* (*Regul.*, 39 şi Banciu *CV.*, 55) circula şi *preparand(ist)* „elev la şcoala normală (*Regul.*, 21), de asemenea existent în latina medievală.[14]

Previe adj. şi adv. „care precedă", „prealabil" : „congresele [...], pe cari din timp, pe lîngă *previa* notificare făcută nouă, le vor convoca concerenţii mitropoliţi [...]" (*St.*, 4). Termenul (cf. lat. *praevius, -a, -um* „care precedă", şi it. *previo* „anterior") este inregistrat în LM (*previu* „premergător").

Raţiocinitu s. „calcul", „evaluare" : „Cu finea fiecărui an a depune comitetului parohial *raţiocinitu* documentat despre venitele şi cheltuielile bisericeşti [...]" (*St.*, 17). Dintre dicţionarele noastre, doar LM înregistrează termenul *raţiocinitu* „comput", „calcul"), incluzîndu-l în „familia" verbului *raţiona(re)* şi a substantivului *raţiune*. (Din această „familie" numai unele cuvinte s-au impus in limba literară). Latinismul

13. G. Tepelea, *lucr. cit.*, p. 152.
14. Idem, *ibidem*.

www.cimec.ro

(cf. lat. *ratiocinium* „calcul", „evaluare") nu era, în general, utilizat peste munți, după cum rezultă și din următoarele exemple : „darea *socotelilor* de cheltuieli" (*L. urb.*, 34) ; „sumele anuale ale veniturilor și ale cheltuielilor" (*L. urb.*, 25) etc. R.*Todoran* (*Terminologia*, 122) menționează existența, în textele juridico-administrative ardelenești de la începutul secolului al XIX-lea, a unei variante *rație*, împrumutată din latina medievală.

A recuira vb. (neatestat în dicționarele noastre) „a solicita", „a cere" : „În cazuri extraordinare de renitență însă, spre susținerea ordinei bune se poate *recuira* și asistența potestății civile" (*S.*, 8). Latinismul (*requirere* „exiger" : Quicherat, D.) era utilizat în Transilvania și datorită existenței unor termeni asemănători (deși cu sensuri diferite) în germană și maghiară (mg. *rekvirálni* „a sechestra", germ. *requirieren* „a cerceta", „a sechestra").

Regnicolar adj. menționat de A. Banciu (*CV.*, 72) *cu sensul* „din țara întreagă", „general". O accepțiune asemănătoare dezvăluie următorul exemplu : „legea *regnicolară* de instrucțiune" (*Regul.*, 39). Cuvîntul (cu forma *regnicolare*) apare și în LM, definit : „relativ la *regnicoli*" (*regnicolul* fiind „locuitorul unui regn", cf. lat. *regnicolae, -arum*, it. *regnicolo*).

A relega vb., în sintagma *relegat la examen de emendare* „lăsat corigent" (Banciu, *CV.*, 56). Cf. lat. *relegere* „a parcurge din nou". Menționăm că în LM sînt înregistrate două verbe care ne interesează în discuția de față : *relegere* „a străbate iarăși [...] aceeași carte", și *relegare*, cu sensul metaforic de „a amîna". Cf. și germ. *relegieren* „a exmatricula", „a elimina din școală".

Rescript s. „decret", „răspuns imperial la o adresă oficială" ca și lat. m. *rescriptum* „a regem emendatum — mandatum" (Bartal, *Gl.*), germ. *Reskript* „decret", „decizie" (cf. și it. *rescritto* cu aceeași semnificație) : „Acesta și răspunse prin *rescriptul* său din [...]" (Lupaș, I, 246). Termenul putea fi introdus și de latiniști. (Cf. lat. *rescriptum* „réponse — par letlre, par écrit — du prince" : Quicherat, D.).

Revida(re) vb. și s. „*revizui(re)*" (Banciu, *CV.*, 72), cf. germ. *revidieren* „a revizui", „a verifica".

A salda vb. „a achita" (Banciu, *CV.*, 72), cf. it. *saldare* „a încheia o socoteală", „a achita".

A sana vb. „a remedia" (de exemplu, o situație), menționat de A. Banciu (*CV.*, 72). Termenul apare cu sensuri „metaforice" asemănătoare în LM alături de *sanabile* adj. *sanațiune* s. „acțiune de sanare", *sanatoriu* adj. etc.

A scrutina vb. „a despuia scrutinul" (*St.*, 15) ca și it. *scrutinare*. Verbul este înregistrat și în LM (*scrutiniare* și *scrutinare* „a face scrutiniu"). În CADE, Scriban, D., DN etc. apare

www.cimec.ro

însă exclusiv substantivul *scrutin*, în locul verbului fiind menționată locuțiunea *a despuia scrutinul* (cf. fr. *dépouiller le scrutin*).

Staveri(re) vb. și s. (*staverit* adj. part.) „stabili(re)", neatestat în dicționarele noastre: „salarele învățătorești *stavertite* și sistematizate nu se mai pot reduce la nici o întîmplare" (*Regul.*, 13); „A compune bugetul anual și a-l prezenta sinodului eparhial spre pertractare și *staverire*" (*St.*, 46).

A sulevа vb. „a ridica o problemă" (Banciu, *CV.*, 73), cf. it., învechit azi, *sullevare* „a ridica" și lat. *sublevare*. (În LM este înregistrată varianta *sublevare*). Cuvîntul prezintă, însă, accepțiunea fr. *soulever* „a face să se pună o problemă".

A vidima vb. „a certifica", „a autentifica", cf. it. *vidimare* „a autentifica", fr. *vidimer* „a certifica o copie" (Dauzat, D.): „în forma unei declarațiuni scrise și subscrise de învățătorul și *vidimate* de directorul local [...]" (*Regul.*, 20). Termenul este menționat și de A. Banciu (*CV.*, 74). Apare, de asemenea, în LM, definit astfel: „a colaționa copia unui act cu originalele și a certifica că e conforme". Lurian și Massim raportează cuvîntul la lat. *vidimus* „am văzut". (Aceeași explicație apare în Dauzat, D., pentru fr. *vidimer*).

7. Multe dintre calcurile caracteristice variantei literare ardelnești reflectă *structura* unor termeni internaționali, existenți în latină clasică sau medievală, germană, maghiară, italiană. Ne limităm la cîteva exemple:

Abzice(re) vb. și s. „renunța(re)": „*abzice* de a mai fi membru în cutare comitet", „*abzice* din președinție", „*abzice* [...] contractele de comerț", „dacă nu-i convine locuința, o *abzice*" (exemple menționate de A. Banciu: *CV.*, 98). Cf. germ. *absagen* (Pușcariu, *LR*, 411), mg. *lemondani*, lat. *abdicere*.

Amăsurat adj. și adv. „conform": „sumă *amăsurată* prețului [...]" (*Regul.*, 13). Cf. germ. *gemäss* (Pușcariu, *LR*, 411).

Conchema(re) vb. și s. „convoca(re)": „se poate *conchema* sinodul și extraordinar" (*St.*, 31). Cf. lat. *convocare*, it. *conclamare*, germ. *einberufen*, mg. *összehivni*.

Conșcolar s. „coleg de școală" (*Regul.*, 31). Cf. lat. *condiscipulus*, lat. m. *consocholaris* „socius ludi scholae" (Bartal, *Gl.*), germ. *Mitschüler*, fr. *condisciple*, it. *condiscepolo*.

8. Considerații privind adaptarea fonetică și încadrarea morfologică a neologismelor.

Atestarea variantelor fonetice și morfologice nediferențiate semantic în raport cu forma acceptată în limba literară prezintă o importanță deosebită pentru reconstituirea etimo-

www.cimec.ro

logici multiple şi a procesului real de adaptare treptată a unor împrumuturi.[15]

În mare măsură, neologismele întîlnite în textele administrativ-juridice transilvănene din epoca 1880—1920 sînt adaptate în sensul normelor actuale. Astfel, R. Todoran (*Terminologia*, p. 118—119, 130) a remarcat, referindu-se la începutul secolului al IX-lea, o anumită „timiditate" în ceea ce priveşte încadrarea morfologică a substantivelor de origine latină, dovedită, de pildă, de păstrarea terminaţiei *-m: lorum* (lat. m. *forum*), *inventarium* (lat. m. *inventarium*), *punctum* (lat. m. *punctum*), *documentum*, *arbitrum*. Asemenea variante nu mai apar în textele din jurul anului 1900 (cum rezultă, de exemplu, din *St.*, 5, 14, 19, 36). Progresul în adaptarea morfologică a substantivelor este dovedit şi de absenţa formelor *prezidie*, *sentenţie*, *cvitanţie*, semnalate, de asemenea, de lingvistul clujean. În locul lor înregistrăm: *prezidiu* (*St.*, 11), *sentenţă* (Dragalina, *Ist.*, 29) etc. Lipsesc variantele, datorate maghiarei, de tipul: *articulus* (lat. m. *articulus*), *comisarăş* (lat. m. *comissarius*), *comunitaş* (lat. *comunitas*), *contrăuş* (lat. *contractus*), *dişticţ* (lat. *districtus*), *expedienş* (lat. m. *expediens*), *iuş*, lat. *jus*), *notarăş* (lat. m. *notarius*), *praxiş*, (lat. m. *praxis*), *prezeş* (lat. *praeses*), *printipaleş* (lat. *principalis*), *secretareş* (lat. m. *secretarius*), atestate în textele ardeleneşti de la începutul secolului al XIX-lea (cf. Todoran, *Terminologia*, 123, 124).[16] Putem vorbi, de fapt, despre o *readaptare*[17] a neologismelor, datorată în mare măsură cărturarilor latinişti din perioada anterioară celei de care ne ocupăm. Readaptate — deja din prima jumătate a secolului al XIX-lea[18] — sînt şi verbele terminate în sufixul *-ălui*, de tipul: *apelălui* (*mag. apelálni* < lat. *apellare*), *arestălui* (*mg. arestálni* < lat. m. *arestare*), *confişcălui* (mg. *Konfiskálni* < lat. m. *confiscare*), *practicălui* (mg. *praktikálni* < lat. m. *practicare*), *prescribălui* (*mg. preskribálni* < lat. m. *prescribere*), *(a se) provocălui* (mg. *provokálni* < lat. m. provocare) etc. (Exemplele sînt menţionate de R. Todoran: *Terminologia*, 126).[19]

Frecvenţa verbelor de conjugarea întîi nu se explică numai prin influenţa directă a limbii germane (cum înclină să admită autorii DA), ci şi prin *norma* de încadrare morfologică a epocii. Reamintim termenii: a *acvira*, a *amova*, a *competa*, a *dificulta*, a *dirima*, a *erua*, a *funga*, a *recuira* etc. (su-

15. Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, ed. cit., p. 104.
16. În *St.* găsim *articul* (4), *notar* (13), *prezident* (11), *titlu* (4) etc.
17. Despre norme de adaptare fonetică şi încadrare morfologică a neologismelor, vorbesc Despina Ursu şi N. Ursu. Vezi articolul *Observaţii privitoare la adaptarea neologismelor în limba română*, LR, XV (1966), nr. 3, p. 245 sqq.
18. Cf. Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, LR, XIV (1965), nr. 3, p. 317 sqq.
19. În *St.*: *apela* (27), *prescrie* (29), *produce* (13), *provoca* (51), *publica* (11) etc.

www.cimec.ro

pra, p.), sau variantele a *absolva* (*St.*, 44), a *instrua* (*Regul.*, 4), etc.

Se observă în textele administrativ-juridice (spre deosebire — se pare — de stilul conversației familiare)[20] o anumită preocupare de a evita notarea pronunțiilor germano-maghiare a neologismelor latine : *ć* redat prin *ț*, *s* prin *ș*, *qu* prin *cv*, *s* prin *z*. În *St.* varianta *noviților* (27) apare în mod excepțional. Fonetisme ca : *conștienționsă* (Dragalina, *Ist.*, 47), *provință* (Dragalina, *Ist.*, 24) etc. sînt de altfel rare în toate textele consultate. De asemenea, nu înregistrăm în ediția din 1910 a *Statutului organic* redarea lui *s* prin *ș*. Mai frecvent este atestat fonetismul *s* < *z* : *azistență* (*St.*, 38), *necezitate* (*St.*, 41), *deciziv* (*St.*, 13). Preocuparea de a evita notarea pronunției germane este dovedită și de formele : *frecuentare* (*St.*, 16), *cualificație* (*St.*, 37), *recuira* (*St.*, 8).

Acestei *tendințe de încadrare în normele generale, evoluate* ale limbii române literare, i se opune întrucîtva existența unor variante fonetice, care, fără a fi neapărat caracteristice exclusiv Transilvaniei, (unele erau tradiționale în limba literară din cele trei provincii), reflectă îndeaproape corespondentul latin (latin medieval), italian, german sau maghiar: *articul* (*St.*, 4. Cf. lat. m. *articulus*), *dignitate* (Dragalina, *Ist.*, 48. Cf. lat. *dignitas*, it. *dignita*, germ. *Dignität*), *elocare* (*St.*, 47. Cf. lat. *elocare*), *emendare* (Banciu *CV.*, 56 : *examen de emendare*. Cf. lat. *emendare*, it. *emendare*, germ. *emendieren*, mg. *émendálni*), *maior* „major" (Banciu, *CV.*, 36) și *maioritate* (*St.*, 40), *a redigia* („Concluzele *redigiate* cu aceste modificațiuni [. . .]" : *St.*, 6. Cf. lat. *redigere* „a aranja", it. *redigere* și germ. *redigieren* „a redacta"),[21] *spediționne* (*St.*, 19, cf. it. *spedizione*, germ. *Spedition* „expediere"), *suplent* „suplinitor" (*Regul.*, 20, cf. lat. *suplens*, it. *suplente* „suplinitor"), *tractat* (Dragalina, *Ist.*, 47, cf. lat. *tractatus*, germ. *Traktat*) etc.

În privința încadrării morfologice a neologismelor menționăm, de pildă, utilizarea — mai cu seamă sub influența modelului german — a unor substantive deosebite prin gen față de forma impusă : *arhiv* s.n. (*St.*, 19, după germ. *Archiv*), *circular* s.n. (*St.*, 24, după germ. *Zirkular*), *dat* s.n. : „cu *datul* 8 iunie" (Dragalina, *Ist.*, 107. Cf. germ. *Datum* s.n.), *period* s.n. (*St.*, 6, cf. lat. *periodus*) etc. Latiniștii au impus variantele *corege* (Banciu, *CV.*, 64, cf. lat. *corrigere*),[22] *dirige* (*St.*, 4), *exercia* (*St.*, 41, cf. lat. *exercere*), *admonia* „admonesta" (*Re-*

20. Despre care ne informează A. Banciu, în *CV*, iar, pentru o perioadă mai veche, I.L. Caragiale (*Un pedagog de școală nouă*).

21. Numărul mare al atestărilor, precum și faptul că unele dintre exemple nu reflectă un model extern concret, dovedește existența unei norme de adaptare *j* » *g*.

22. G. Ivănescu a remarcat preferința latinistă pentru încadrarea verbelor neologice la conjugarea a treia. Vezi G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei*, în *Studii de istoria limbii române literare*, vol. I. ed. cit., p. 40. În Transilvania circula și *a coriga* (germ. *Korrigieren*, cf. DA), *a corigăului* (mg. *Korrigálni*, cf. Tamás, *Wört.*).

www.cimec.ro

gul., 31. Cf. lat. *admonere* şi germ. *admonieren).* Variante latinist-italieniste prezintă şi adverbul : „plătim *anticipative*" *St.*, 48), „pînă *incluzive* în ziua" (Banciu, *CV.*, 48), „*relative* la aceasta" *St.*, 4) etc.

Analizînd materialul prezentat constatăm următoarele :

a. Faţă de începutul secolului al XIX-lea, numărul cuvintelor împrumutate în stilul juridico-administrativ din cel neutru, din limba veche sau populară este mic, consecinţă firească a modernizării şi internaţionalizării vocabularului.

b. Termenii din fondul popular sau vechi al limbii cu sensuri calchiate după maghiară sau germană nu sînt atît de numeroşi şi artificiali ca cei atestaţi de R. Todoran la începutul secolului al XIX-lea. Apar unele calcuri în care modelul maghiar sau german se interferează cu cel al limbilor de cultură care au influenţat româna literară din Principate, sau cu modele oferite de limba populară ; am înregistrat, de asemenea, calcuri cunoscute şi în graiurile ardeleneşti.

c. Numărul mare al neologismelor comune dovedeşte acomodarea ardelenilor cu textele scrise în Moldova şi Muntenia,[23] explicîndu-se totodată prin structura lexicului juridico-administrativ al limbii române literare, privită din punct de vedere etimologic. Frecvenţă mai mare prezintă, faţă de textele din Vechiul Regat, anumite neologisme comune ; ele sînt fie cuvinte internaţionale existente şi în limbile oficiale din Transilvania, fie latinisme (preferinţe puriste).

d. Sensurile speciale — necunoscute sau neuzuale în „Ţară" — pe care le prezintă neologismele înregistrate la pragraful 5, se datorează, în general, latinei (latinei medievale), germanei sau maghiarei.

Unele dintre ele (existente sau nu în latina clasică) se circumscriu, însă, sensului păstrat de limba literară actuală, şi care coincide, de obicei, cu cel fundamental al corespondentului latin. Numeroase exemple de acest fel oferă şi LM. În reformele etimologizante preconizate de latinişti, cuvîntului trebuia să i se valorifice toate potenţele semantice, toate nuanţele care derivau din sensul etimologic. Laurian şi Massim consideră metafora un „instinct" al poporului şi al cărturarilor, „bine inspirat", şi în acelaşi timp de o mare importanţă practică, înlesnind procesul de „luminare" (a cărei necesitate era recunoscută chiar şi de latinişti) : „vine cu mult mai uşor mărginitei minţi a omului să aplece un singur cuvînt la o mulţime de idee cari se ating măcar într-un punct oarecare, decît să se încarce cu o mulţime de cuvinte speciali pentru fiecare din aceste idee. Aşa dară din aceeaşi ne-

23. Asupra importanţei lecturii cărţilor din Vechiul Regat pentru formarea unei terminologii administrativ-juridice româneşti în Transilvania a atras atenţia G. Barliţiu (*Limbile oficiale*, „Gazeta Transilvaniei", 1860, nr. 32).

www.cimec.ro

cesitate, care impune minței omenești a reduce mulțimea confuză de sensațiuni la unitatea luminată a unui concept generale, provine și procesul *de a se expreme mulțime de concepte, între cari mintea află o analogie oricît de depărtată ar fi ea prin unul și același cuvînt* [s.n — DD].[24] În ultimă analiză, această concepție devine o pledoarie pentru reîntoarcerea la sensul originar, pentru etimologism: „Care este însă firul ce ne poate conduce cu securitate în labirintul multelor și diverselor însemnări ale fiecărui cuvînt? — *Înțelesul propriu sau originar* [s.n. — D.D.] al cuvîntului care este dat de însăși etimologia lui [...]".[25] Ideea nu este singulară în programul latinist de reformare a lexicului limbii literare; i se adaugă altele similare privind organizarea lui din punct de vedere formal, asupra cărora ne vom opri, însă, cu alt prilej.

Valorificarea valențelor semantice ale cuvintelor, în deosebi ale neologismelor, conform unui model (mai cu seamă latino-romanic), sau, prin metaforă, în afara lui, era așadar *o metodă latinistă cu suport în realitatea lingvistică*, cum o dovedesc exemplele discutate mai sus. Încercînd să explicăm sensurile particulare pe care le prezintă în limba literară din Transilvania neologismele citate, nu avem dreptul să trecem cu vederea acest aspect al concepției latiniste privind normarea limbii literare; el trebuie luat în considerare, alături de influența latină medievală, germană și maghiară, căreia i s-a suprapus uneori, întărind în Transilvania vitalitatea unor sensuri ca cele menționate.

c. Analizînd neologismele încadrate în paragraful al treilea din punctul de vedere al etimologiei lor, constatăm următoarele:

Numărul neologismelor de origine latină și latină medievală (adesea intrate prin filieră germană), germană, italiană, chiar maghiară, care au circulat în limba română, în stilul administrativ, dar și în cel neutru, este mai important decît se consideră în mod obișnuit. Majoritatea neologismelor cuprinse în acest paragraf sînt latinisme medievale sau clasice (uneori prezentînd în limba literară de peste munți echivalente, de asemenea, latiniste). Unele au intrat în limba româ-

---

24. LM. *Prefatione*, p. XIJ. Disocierea într-un text latinist a normei strict ortografice de cea cu implicații lingvistice constituie o operație dificilă, iar rezultatele nu sînt întotdeauna sigure. Am încercat, totuși, să transpunem în ortografie fonetică citate și cuvinte din lucrările latiniștilor, ținînd seama de principiile lor privind normarea limbii literare, și, în același timp, de norma reală, atestată în scrierile nelatiniste. Operația rămîne, totuși convențională.
25. LM. *Prefatione*, p. XIJ.

www.cimec.ro

nă prin germană, sau chiar prin maghiară. Vitalitatea multora se datorează existenței unor *modele* similare — în cazul acesta, cuvîntul pătruns prin împrumut și calc, în același timp — în germană, italiană, maghiară. Uneori latinismul reprezenta de fapt o simplă variantă formală (fonetică, morfologică) a termenului cunoscut peste munți *(conclus* față de *concluzie, provedea* față de *prevedea* etc.), dar care se putea caracteriza și printr-un conținut semantic mai nuanțat, și în același timp, mai apropiat de al etimonului. Popularitatea latinismelor este dovedită de existența unor forme care se explică prin etimologie populară *(dărîma* pentru *dirima).*

f. Influența latină a fost întărită chiar și de cea germană sau maghiară, indiferent dacă era vorba de împrumut sau calc. Se suprapun sau se interferează, în multe situații, modelul latinei clasice și cel al latinei medievale, terminologia administrativ-juridică a germanilor și maghiarilor fiind, de asemenea, împrumutată în bună parte din latină, sau copiată după modele ale acestei limbi. Germanismele și maghiarismele fără suport în latina clasică sau medievală nu sînt prea numeroase în cazul terminologiei administrativ-juridice ; le găsim mai degrabă în alte stiluri funcționale ale limbii literare de pildă, în cel al conversației familiare.

Deși comportă caracteristici determinate de factorii extralingvistici specifici, *internaționalizarea* terminologiei juridico-administrative a variantei literare ardelenești nu afectează, ci, dimpotrivă, întărește romanitatea limbii.

g. În comparație cu începutul secolului al XIX-lea, aspectul fonetic și încadrarea morfologică a neologismelor prezentate indică un progres în sensul încadrării în normele generale și al impunerii modelului latin.[26] Aceasta este urmarea firească a orientării filologice latiniste, cu puternică tradiție în Transilvania. Dintre cele două limbi prin care au pătruns neologismele latine, cea maghiară și cea germană, mai însemnată pare să fie germana ; modelul maghiar rămîne important pentru explicarea calculilor (de structură, semantice, sintactice).

h. Dicționarele limbii române sînt lacunare atît în ceea ce privește consemnarea propriu-zisă a termenilor, cît și în

26. Asupra importanței modelului latin (italian) pentru unificarea limbii literare a atras atenția, de pildă, I. Chețiu: *Modelul latin și unificarea limbii române literare. Momentul 1840*, „Apulum", VII, (1969), p. 83—95.

www.cimec.ro

privința etimologiilor propuse. În numeroase cazuri, singura lucrare lexicografică care înregistrează neologismele sau sensurile prezentate in lucrarea de față este LM. Afirmația despre caracterul artificial al acestui dicționar trebuie privită, așadar, cu o anumită rezervă, multe dintre formele considerate artificiale (întrucît ele erau neconsemnate în alte dicționare românești și, în general, neatestate în textele provenite din Vechiul Regat) *fiind totuși, uzuale în Transilvania.* În același timp, am reprodus in mai multe situații întreaga „familie" în care autorii LM încadrează un anumit termen atestat de noi în textele ardelenești, pentru a releva faptul că, deși elemente ale acestor „familii" au circulat în limba literară (unele fiind și în prezent actuale), „sistemele" latiniste, prea bogate și armonioase, nu s-au impus integral, ceea ce dovedește că sistematizarea rațională a limbii concretizată într-o acțiune amplă, nu poate duce la rezultatele așteptate.

i. Studiul terminologiei administrativ-juridice din Transilvania pune în evidență faptul că între stilurile funcționale ale limbii literare există deosebiri în ceea ce privește dezvoltarea lor în funcție de anumiți factori convenționali sau naturali. În cazul stilului administrativ-juridic respectul — în cadrul unei anumite perioade delimitate prin criterii extralingvistice — față de „litera legii", implicit față de formularea ei tradițională, face ca evoluția acestuia să fie mai direct determinată de factori artificiali, de intervenția „din afară" a omului.

j. De ceea ce este artificial în limba literară (aceasta reflectînd în mare măsură convingeri și gusturi cărturărești) trebuie să se țină seama mai mult în studiul etimologic al neologismului. Simpla raportare la o sursă sau alta (satisfăcătoare în cercetarea orginii lexicului limbii populare) nu este totdeauna suficientă în cazul neologismului. Istoricul limbii literare este obligat să elucideze, în afara izvoarelor (externe sau interne) ale termenului nou, și felul in care acesta s-a integrat în programul filologic al epocii (al latinismului, în cazul românei literare din secolul al XIX-lea). Noțiunea de etimologie multiplă se nuanțează astfel, după cum este aplicată limbii literare sau celei populare. Credem că studiul terminologiei adiministrativ-juridice din Transilvania, unde latinismul s-a bucurat de o tradiție deosebită, obligă, prin excelență, la o asemenea orientare metodologică.

www.cimec.ro

Abrevieri şi sigle (Întrucît am utilizat abrevierile consacrate, nu am inclus lista care urmează dicţionarele româneşti): Banciu, **CV—A.** Banciu, **Cum vorbim şi cum ar trebui să vorbim româneşte. Ardelenisme şi alte -isme**, Braşov, 1913; Bartal, **Gl.—A.** Bartal, **Glosarium mediae et infimae latinitas Regni Hungariae**, Lipsiae, 1901; Brockhaus—**Die grosse Brockhaus**, Band I — XX, Leipzig, 1928—1935; Dauzat, D.—A. Dauzat, **Dictionnaire etymologique de la langue française**, Paris, Librairie Larousse, 1938; Dragalina, **Ist.—P.** Dragalina, **Din istoria Banatului Severin**, Partea I, Caransebeş Tipogr. diecezană, 1899; **L.urb. — Legea pentru comunele urbane şi rurale a Principatelor Unite Române**, Bucureşti, Imprimeria statului, 1864; Lupaş, I—**Cronicari şi istorici români din Transilvania. Şcoala ardeleană**, vol. I, Ediţie comentată de I. Lupaş, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1933; **Proiect—Proiect de reforme**, Bucureşti, Tipogr. Lăzăreanu, 1907; Puşcariu, **LR—S.** Puşcariu, **Limba română, vol. I. Privire generală**, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1940; Quicherat, D.—L. Quicherat, A. Daveluy, **Dictionaire latin française**, quarante troisième ed., Paris, Hachette, 1903; **Regul.—Regulament pentru organizarea învăţămîntului în şcoalele poporale**, Sibiu, Tipografia arhidiecezană, 1906; **Regul. 1908—Regulament pentru „Seminarul Andreian"**, Sibiu, Tiparul tipogr. arhidiecezane, 1908; **Regul. 1922—Regulamentul şcoalelor secundare şi regulamentul internatelor**, Bucureşti, 1922; **St.—Statutul organic al bisericii greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania** (A patra ediţiune oficială...), Sibiu, 1910; Tomaş, **Wört.—im Rumänischen**; TESz—**A magyar nyelv történeti- etimológiai szótára**, I—II, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967, 1970; Todoran, **Terminologia—R.** Todoran, **Contribuţii la studiul terminologiei juridico-administrative româneşti din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea**, în **Contribuţii la istoria limbii române literare din secolul al XIX-lea**, vol. III, Bucureşti, Edit. Academiei, 1962, p. 103—137.

www.cimec.ro

Scrisori românești din arhivele Bistriței

LUCIA MARCUȘ

Materialul cunoscut sub numele de Scrisori Românești din Arhivele Bistriței cuprinde — azi — 365 de acte cu conținut oficial sau privat, adresate birăului de Bistrița sau birăului și sfatului cetății, de către oficialități sau persoane particulare din Moldova, Transilvania și Maramureș, de-a lungul unei perioade de peste 150 de ani (sfîrșitul secolului al XVI-lea — 1750).

Actele originale se găsesc în depozitele Arhivelor Statului din Cluj-Napoca. Au fost publicate de: N. Iorga — *Documente românești din Arhivele Bistriței*, București, vol. 1, 1899, vol. II 1900; *Colecția Hurmuzachi*, vol. XV, partea I-a și a II-a, 1913; Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du debut du XVIIe siècle tirées des Archives de Bistritza*, București, 1926; Rosetti, Al. *Srisori românești din Arhivele Bistriței, (1592—1638)*, București, Casa Școalelor, 1944. Primele două ediții, deși specifică numeric aproape toate scrisorile, nu le redau și textul integral; ediția Rosetti conține numai 50 de acte cuprinse — ca timp de emitere — între sfîrșitul secolului al XVI-lea și 1638.

O primă precizare ce trebuie făcută privește limba de redactare a acestor scrisori — limba română. Cunoaștem din materialul publicat sau și existent în arhive că relațiile dintre cetatea Bistriței și Moldova — așa cum au fost consemnate în documentele păstrate pînă la noi — s-au făcut nu numai în limba cancelariei (latină sau slavă) ci și în cele mai puțin oficiale, dar efectiv vorbite — româna, germana, maghiara.

www.cimec.ro

Moldovenii scriu bistrițenilor *și* latinește *și* ungurește iar aceștia le răspund *și* românește ; ceea ce ne arată funcționalitatea efectivă pe care aceste limbi o aveau în exprimarea în scris a raporturilor dintre cele două părți.

Situația aceasta nu apare ca proprie numai pentru secolul al XVII-lea, numai pentru Moldova și Bistrița. Să ne gîndim că și prima scrisoare redactată în limba română și păstrată pînă la noi (1521) a fost scrisă în limba română, deși era adresată județului Brașovului, care nu era român. Adăugăm la aceasta și faptul că, prin conținut, scrisoara lui Neacșu transmitea informații importante și necesare brașovenilor, care informații nu numai că trebuiau să ajungă într-un timp scurt, dar să fie și bine înțelese. Neacșu s-a adresat în limba română către brașoveni întrucît știa că aceștia îl vor înțelege, că ceea ce scria era accesibil destinatarului. Același raționament se aplică și în cazul Scrisorilor românești din Arhivele Bistriței. S-a scris în limba română — mai exact *și* în limba română — întrucît conținutul actelor era și astfel accesibil. Spre exeplu, pentru una și aceeași problemă din cancelaria lui Vasile Lupu este trimisă corespondență în redacție română, maghiară, latină — în probleme privind solicitarea unor meșteri (la 11 mai 1643 în românește, la 10 iunie și 20 iulie în latinește ; în probleme comerciale (la 20 august și 25 septemvrie 1644), etc.

Prezentarea descriptivă a celor 365 de documente care ne interesează poate fi făcută din mai multe puncte de vedere ; din necesități metodologice ne oprim asupra a *trei posibilități* :

a) seriera documentelor avînd la bază *criteriul cronologic*, unde am considerat ca unitate deceniul (vezi tab. nr. 1);

b) seriera documentelor avînd la bază *criteriul geografic*, adică locurile de unde s-a făcut emiterea(vezi tab. nr. 2);

c) sistematizarea documentelor avînd la bază *criteriul tipului de informație conținut de act* (vezi tabelul nr. 3).

Este necesar să precizăm că nu este exclusă posibilitatea ca numărul scrisorilor emise în perioada de care ne ocupăm să fi fost mai mare, ele nemaiajungînd a fi conservate pînă la noi. Cifrele pe care le prezentăm privesc documentele existente acum în depozitele Arhivelor Statului din Cluj-Napoca.

Conform celor trei criterii mai sus precizate, documentele se repartizează astfel :

www.cimec.ro

Tabelul nr. 1

Repartizarea scrisorilor după criteriul cronologic

Perioada	Nr. de acte	Perioada	Nr. de acte
Sf. XVI — 1600	12	1671 — 1680	22
1601 — 1610	24	1681 — 1690	91
1611 — 1620	13	1691 — 1700	52
1621 — 1630	15	1701 — 1710	3
1631 — 1640	43	1711 — 1720	9
1641 — 1650	55	1721 — 1730	2
1651 — 1660	5	1731 — 1740	—
1661 — 1670	17	1741 — 1750	2

Tabelul nr. 2

Repartizarea scrisorilor după criteriul geografic

Loc de emitere	1595—00	1601—10	1611—20	1621—30	1631—40	1641—50	1651—60	1661—70	1671—80	1681—90	1691—00	1701—10	1711—20	1721—30	1731—40	1741—50	Total acte
Baia	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Bălgrad (Alba Iulia)	—	1	—	—	2	2	2	1	—	1	2	1	—	—	—	—	12
Bistrița	2	—	—	—	2	1	—	—	—	2	15	—	1	—	—	—	23
Bîrgău	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Borșa	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2
Botoșani	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Budacu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Calafindești	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Cîmpulung	4	10	11	6	19	23	1	13	19	70	25	1	6	—	—	—	209
Crasna	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Cuhea (Bogdan Vodă)	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Dorna	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	5
Făgăraș	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Glutin	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Grămești	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Humor,m-rea	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Iad (Livezile)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Iași	—	—	—	1	2	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	5
Ilva	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Jadova	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Lucaveț	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Maieru	—	—	—	—	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3
Maramureș	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Mintiu	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Mocod	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Moisei	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Moldovița,m-rea	1	1	—	2	1	3	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	9
Năsăud	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	2	—	1	5
Prilipcea	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Putna,m-rea	—	—	—	2	3	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	9
Rădăuți	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Rodna	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	—	4

www.cimec.ro

Loc de emitere	1595—00	1601—10	1611—20	1621—30	1631—40	1641—50	1651—60	1661—70	1671—80	1661—90	1661—00	1701—10	1711—20	1721—30	1731—40	1741—50	Total acte
Rotopănești	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Salva	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Seghiraș	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Seliște	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Slatina,m-rea	—	1	1	1	—	1	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	8
Sneatin	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Stăjereni	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Suceava	1	5	—	2	7	2	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	20
Suciu de Sus	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Telciu	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Tg. Neamț	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Urmeniș	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Vama	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Vișeu de Sus	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Voronel,m-rea	—	—	1	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Zagra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1

Tabelul nr. 3

Clasificarea scrisorilor după conținut

Conținut	Număr de acte
I. Viața politică	
Informații militare	35
Informații politice	57
Oameni fugiți	3
Cereri de azil politic	2
Probleme de hotar	13
II. Viața economică, socială și culturală	
Cereri de redeschidere a drumurilor	10
Probleme vamale	19
Izvoade, însemnări, chitanțe	13
Schimbări, cumpărări, vînzări de vite	29
Oferte sau solicitări de obiecte sau unelte necesare uneia din părți	17
Consemnări pe popriri	6
Solicitări de meșteri necesari moldovenilor pentru construcții domnești sau private	6
Consemnează faptele unor furi sau tîlhari	41
Intervenții pentru închiși sau năpăstuiți pe nedrept; apelurile unor prinși, datorii, răscumpărări	36
Probleme religioase sau preoțești	28
Schimburi protocolare de complimente	2
Propuneri de așezăminte; mărturii pentru menținerea unor bune raporturi între oameni	10
Jurăminte de credință	14
Diferite procese judecate în acel timp	23
Pătrașcu Ciogolea cere un dascăl pentru copii	1

www.cimec.ro

Conținutul actelor este foarte divers — emise din cancelaria domnilor Moldovei, de demnitari laici sau clerici, de simpli particulari, oferă azi posibilitatea investigării unor variate aspecte ale vieții din secolul al XVII-lea, ale raporturilor ce au axistat între moldoveni și bistrițeni.

Drumul comercial — vechiul drum comercial care lega Suceava cu Bistrița — trecea prin Cîmpulung și Pojorîta, urca peste munți, pentru ca ajuns în Valea Bistriței să urce muntele Suhard, de unde se cobora în Rodna. De aci își urma cursul spre Bistrița. Era greu de străbătut, dar comerțul și relațiile de schimb dintre cele două țări l-au menținut, între altele, și prin înlesnirile ce au fost date negustorilor. În 1473 Matei Corvin dă dispoziții pentru sprijinirea negustorilor moldoveni ; doi ani mai tîrziu Ștefan cel Mare face același lucru pentru negusotrii unguri. Avantajele acordate negustorilor se pot urmări de-a lungul anilor sub Ștefăniță Vodă, Alexandru Lăpușneanu, Ioan Vodă cel Viteaz, Petru Șchiopu, sub diferitele vornicii din Cîmpulung.

Pe acest drum comercial — sau pe altele mai ascunse — au circulat cei care duceau corespondența dintre Moldova și Bistrița.

Un permanent schimb de informații — privind situația politică internă și externă, informații militare, pericolul unor eventuale năvăliri — a fost făcut de-a lungul vremii.

În 1601, Vasilie Tălmaci anunța pe bistrițeni : „cu mila lui dumnezeu avem veşti bune / şi pace pe toate părțile" (I/16)*, (vezi reproducerea nr. 2), întrucît Domnul Moldovei a trimis soli la han, pentru a împiedica trecerea tătarilor prin țară.

În 1639, Gavril Cocri relatează birăului de Bistrița amănunte privind luptele purtate de Vasile cu Matei Basarab : „. . . grăisărăm cu măriia ta pentru veşti, avut-am / un fecior la laşi trimis cum ț-am şi spus măriei tali. Deci a venit / în 14 zili lui noemvrie de la Eş, Spusu-mi-s-a aşea şi mi-au / adus o carte de la doamna că măriia sa vodă au bătut pe Mateiu vodă şi s-au închis la Teleajin sus / . . . iar altă veste cu mila lui / dumnedzău nu-i, nici o grijă. Că tătarii simtu iar la Moscu. Acmu / numai ce simtu acolo la muteani 10 mii, iar altă nu-i nemic / ce-i foarte pace. Şi iar am trimis la laşi un fecior. Deci va hi / până dumenecă şi pe la aicea la măriia ta cu răspunsu. / Aceasta dau ştire măriei tali'. (I/82), (vezi reproducerea nr. 7).

---

*) Toate trimiterile se fac la documentele originale, aflate la Arhivele Statului din Cluj-Napoca; între paranteze rotunde s-a menționat cota de arhivă. Dat fiind scopul lucrării, am apelat la o transcriere interpretativă, renunțînd la menținerea unor semne grafice chirilice; semnul „/" indică separarea rîndurilor.

www.cimec.ro

În 1664, Nacu Stolnicu scrie birăului Giurgiu și biv birăului Ianăș Diiac, cerînd informații : „... poftim pe măriia ta, doamne birăi, pentru rândul veștilor dintr-aco/lo de pe acele părți de loc, să ne faceți știre de toate lucrurile, să / știm de măriia sa craiu unde iaste. Alta, am înțeles de feciorul Racoltei că vine / cu oști, să știi madevărat iaste au ba. / Și de niște neamți ce au fost închiși în niș/te cetăți intr-acolo în gios, să știm carii pe carii au bătut și de alte / vești de ce veți ști dintr-acolo, de toate să ne faceți știre. Alta, de / doamna lui Gligorașco vodă să știm unde iaste, luatu-au-o au totu-i acolo / unde au fostu. Foarte poftim pe măriile voastre ca pre niște cinstiți / priatini ai noștri să ne faceți știre de toate lucrurile și de toate / veștele dintr-acolo". (II/183),

Toader, biv vel armaș, vornic de Cîmpulung, scrie, la 1685, birăului Gonoș Mihai : „+Cinstit și bun prieten și tocma / ca un frate, dumnealui giupănul / Gonoș Mihai, să fii dumneata sănă/tos ; de la puternicul dumnnedzău pohtim dumitali bună sănătate /. Alta, pentru vești dintr-aco/ace să știi dumneta că' țara noas/tră este plină de oști și de / tălhari, că nu a rămas sat sau tăr/gu sau mănăstire neprădată / și nejecuită, iar războaele / încă până astăzi, duminecă septemvrie 27 / nu s-au lovit temeiul, iar peste / trei, patri dzile om știi scrie / Vo dumintale cum va da dumnedzău războiul /, că acumu s-au apropiat oștile cale / de 8 ceasuri... iară dumnedzău este bun de vom și în/preuna și iar rog pre dumneta / să / ne scrii pentru turci la / Pg. 2 Buda cine au bătut și unde au avut / războiu". (III/255), (vezi reproducerile nr. 14, 15, 16).

Un an mai tirziu se anunță : „... înțeles-am de scrisoare măriilor vostre de / toate ; pentru veștile de tătari iar inblă prin Țara Moldovii tătarii să făce negu/țitorii. Iar am înțeles c-au trimis de la hanul la mărie sa la vodă să tai pre cari / vor găsi pren țară că să face negulătorii și inbla de robie oameni. Deci, acmu / s-au dus, nu-s în țară. Alta, am înțeles c-au venit un om a lui / Șerban vodă la vodă in Eș, dar nu știm / cu ce treabă au venit. Alta, am înțeles că s-au bejenit și focșeni... / ... iar de vom înțelege mai pre urmă vom scrie la măriia / vostră, că a văm și oameni la Eș. Decca vor veni și vom înțelege.../ că trec tătari în Țara Ungurească, vom și trimite la mărie voastre /. Că cine ne sintu vornici, anume Toader Armașul și Ghiorghiță Postelnicul in/că sintu la Eși, așteptăm să vie astădzi, mîne. Deci vom ști și mai bine și vom / scrie la mărie voastre îndată cum vor vini '. (III/261).

Paralel cu schimbul de informații politice și militare, scrisorile consemnează aspecte legate de schimburile comerciale.

www.cimec.ro

Moldovenii exportau vite, oi, porci, cai — chiar cereale; importau articole manufacturiere, cuie de şindrilă, sape, arme, pahare, farfurii, blănuri, etc.; solicitau meşteri olari, pietrari, vărniceri.

Probleme vamale — conflicte, reduceri, scutiri, etc. — revin adesori în discuţie; ca şi deschiderea sau închiderea căilor de acces, ca urmare a epidemiilor, conflictelor armate, năvălirilor, etc.

Cristian Rotompan, scrie, la începutul secolului al XVII-lea birăului Gheorghe Frank: „... am înţiles cum măriia sa crai au slobozit calea / să înble negoţitori de la dumilevostre la noi şi de la noi la dumiiavoas/tră... bine ne pare de acesta lucru... să ştiţi dumilevoastre (că) ... neme de ciomă nu boleşte". (I/35), (vezi reproducerea nr. 3).

Tot la începutul secolului al XVII-lea vornicul de Cimpulung solicită revenirea vămii la starea iniţială: „+Eu, vornicul de Cănpullungu scriem închinăciune şi multă sănătate / la birăul de Bistriţă şi la tot svatul domnii tale şi dăm ştire / domnii tale de rândul aceştii vămi c-au venit alţi vameşi de o au mai / scunpit. Deci ne rugăm domniilor vostre ca priiatenilor celor / iubiţi ca să faceţi bine printru voia nuastră să faceţi o carte / la domiia sa, la vodă, să u lase cum au fost şi mainte vreame şi can / cu laudă. Că de nu u vor lăsa să fie ca mainte, multu val / să va face. Ce ne rugăm forte de aceasta să faceţi. Că ştim / că domnia sa vodă va face pintru voia domiilor vostre, va lă/sa pre loc răvaş. De aceasta ne rugăm domiilor vostre şi / să fiţi sănătoşi./ Pis ot Dălgocpole, decembrie 22"/. (I/20), (vezi reproducerea nr. 4).

Vornicul Stroescu, in 31 martie 1641, solocită: „şi mă rog / dumilovoastre de vro dzece coale de hîrtie... au poruncit Toderaşcu, vornicul cel mare / printru rândul unui ceasornic, să-l ştim gata-i au ba". (II/168), (vezi reproducerea nr. 8).

In 1643, Vasile Lupu cere birăului de Bistriţa: „+ Io, Vasilie voevod, bojiu milostiu gospodar zemli Moldavscoi.../ ... ştiindu noi de multă vreame prieteşugul dumile voastre şi aducăndu-ne / aminte cum până acmu de căte treabe ale noastre am poftit pre dumneavoastră / nice de unele nu ne-aţi frăntu voia, nice v-aţi apărat, ce întru tot v-aţi aflat dumneavoastră / cu prieteşug bun şi cu slujbă după pofta noastră şi acum aşijdere prile/jindu-ni-să noao a face de iznoavă nişte case de piatră den temelie aci la Sucsavă / şi neafländu-se meşteri buni la noi în ţară ca să poată lucra bine la uşi şi la ferestri / şi la bolte, cum ştim că lucreadză meşterii dumilevoastre poftim pre dumneavoastră / ca pre ai noştri buni prialeni să ne faceţi bine şi la aiastă treabă cu doi meşteri pietrari / nu pentru altu lucru, ce numai să arate cestora

www.cimec.ro

meşteri ce săntu aicea şi doi meşteri iarăşi / olari, să fie de învăţătură cestora olari de aicea, să facă cărămidă". (II/100). (vezi reproducerea nr. 9).

La sfîrşitul anului 1680, Drăguşin biv treti vistier, vornic la Cimpulung, îl roagă pe Mihai Gonoş : „De al/ta, cu rugămăntu fac supărare mării tale că / trimeş 10 cai ca să-mi cumpere cevaşi păine, ci su/păr pre mărie ta cu îndrăzneală părinţească pen/tru vama, iar că la voia mării tale va rămă/ne". (III/218), (vezi reproducerea nr. 11).

Toader, biv vel armaş, aflat in 1685 în bejenie la Rod/na, de unde solicită azil, adaugă în aceeaşi scrisoare rugămintea: „Alta, pohtescu pre / dumneta să faci ostineală c-un / om al dumitale că am dat bani să ne cumpere / cevai rachiu şi turte dulci să ne / fie de pocloane dacă om merge / la curte şi te rog să ne fii fraţi / cu începătura din cărţi". (III/255), (vezi reproducerea nr. 15).

Menţionăm tot aici recomandarea pe care o fac, la 1650, judele şi bătrînii satului Maieru unui meşter zugrav : „+Adecă eu, giudele di Maerul şi cu toţi / bătrînii satului dăm ştire mării / tale, doamne birău, şi a-nţilege de acest om / că-l ştim noi toţi că iaste om bun şi cu dereptate / şi iaste un meşter bun, anume zugrav. Şi au venit, doamne /, astă primăvară la noi şi ne-au, doamne, lucrat la sfănta / besearecă şi şeade la noi şi supt poala mării / tale, doamne, şi mai are a lucra la noi. Şi ştim, doamne /, şi pre tată-său şi om bizăntui şi cu alte / sate că-l ştiu că iaste om bun. Şi de aiasta ne ru/găm mării tale, doamne, să-i faci bine şi deres". (II/118), (vezi reproducerea nr. 10).

Un alt aspect al relaţiilor interumane ce poate fi studiat prin Scrisorile bistriţene, priveşte vechiul drept românesc* — atribuţiile vornicilor sau dregătorilor incluzînd şi obligativitatea rezolvării (sau semnalării) unor cazuri de infracţiune.

Emitentul semnalează destinatarului comiterea infracţiunii sau solicită începutul urmăririi penale ori continuarea ei ; altcori se dau detalii şi asupra circumstanţelor în care s-a comis infracţiunea, se inventariază bunurile ce au constituit obiectul furtului ; se cere restituţia bunurilor, etc.

În 1601, Simionel vornicul de Cîmpulung cere birăului de Bistriţa o restituţie de bunuri furate : „Deaci ei sau ţenut / a veni pre la măriea voastră să-şi dea vama, ce-au intrat / în munte să treacă ca neşte omeni ce nu s-au pre/ceput, iară omenii dumiilorvoastre au curs după dănşii / şi i au ajuns durmind în sălaş noaptea. Deaci i-au / tăiat şi-u jecuit

*) Nu vom intra în detalii, întrucît ele sînt analizate în lucrarea în curs de publicare, scrisă în colaborare cu dr. Gh. Asanache. *Aspecte de drept penal şi procedură penală în vechiul drept românesc* (sec. XVII).

www.cimec.ro

şi-u lăusat unul in nume / de mort, şi-u luat de la Ghiorghie 7 florinţi / şi un inel de argint şi un nastur de argint şi / cuţătul şi punga şi un ţiu şi un cumănac / şi o gugălă şi desagii cu bucate şi o căldare / şi burdujii şi 2 părechi de opinci ş-au mai / luat a soţii celui ucis 1 socman şi o gugălă, 1 to por, 1 cumănac. Deci ne foarte rugăm mării tale, / cinstite birău, şi a tot svatul mării tale / să faci printro voia nostră, mărie ta, / să le dai buca/tele printru voia nostră. Noi mai mult vom / avea a face printru voca mării tale". (I/18), (vezi reproducerea nr. 1).

La 1 iunie 1629 intervine, pentru rezolvarea unui caz de tîlhărie, domnul Miron Barnovschi-: „+Noi, Miron Barnovschii Moghilă voevoda, bojiu milostiu gospodar zemli Moldavscoi... / ...dăm ştire dumilor voastre că au fost nişte oameni / răi, tălhari de aice din ţara domnii mele şi au tălhuit an ice in ţară / de au făcut multu rău oamenilor. Deci unii dintr-nşii i-am prinsu domnia mea / iară alţii au scăpat in ţara domniilor voastre in olatul Bistriţii /. Iară cînd au fost acmu în aceas'tă primăvară, ei au venit iarăşi de au tălhuit o mănă/stire, anume Voroneţul, şi au luat căđelniţe de argintu şi chivote şi / cupe şi alte arginturi şi au mărs şi la un codru ce să cheamă Ghera de / iarăşi au tălhuit şi au făcut rău mişeilor domnii mele" (urmează numele şi domiciliul furilor) „Deci poftem pre domnia voastră să să cerce / acei oameni, să faceţi lege... ce să va găsi de-acele arginturi să să intoarcă". (I/60), (vezi reproducerea nr. 5).

În 1641, Stroescu, vornicul de Cîmpulung scrie: „Alta, dăm ştire dumilorvoastre să ştiţi şi să socotiţi că multă / scădere aveţi şi furtuşag de neşte oameni de Budac, anume de Ionaşco /, feciorul lui Păt Simion şi noi avem mult furtuşag de feciorii / lui Poiţă, anume de Chera şi de Nacul, că aceşte ce pot fura de la / noi din ţară — cai şi iape, ai aduc acii la Budac. Aceşte din Budac / ce pot fura din ţară de la voi iarăşi trimit la feciorii lui Poiţă / printru ce şi sămtu cumnaţi. Deci am scris şi la măriia sa, la vodă, neşte cărţi / şi au scris şi călugării de Moldoviţă cărţi pre dănşii / şi călugării de Voroneţ aşijderi. Deci să scrieţi şi domnia vo/astră o carte la măriia sa, la vodă, printru rândul acestor furi (II/168), (vezi reproducerea nr. 8).

Din martie 1691 s-au păstrat jurămintele de credinţă făcute de locuitorii citorva sate de pe Valea Someşului Mare împăratului Leopold şi fiului său Iosif. Reproducem pe cea aparţinînd locuitorilor din Feldru: „+Adecănoi, feldrihani, scriem pace şi sănătate mării sale / inpăratului nemţesc şi craiului din Ţara Ungurească, fecio/rul mării sale lojev a păratului nemţesc, Popa Gavril şi bi/răul satului Nistor am străns satul, toţi bătrănii şi ti/nerii am giurat pre toţi să ţie o dereptate pre sama înpăratul / nemţesc şi lojev, feciorul

www.cimec.ro

mării sale. Şi om auzi vrun cuvânt grăind / spre păratul de rău şi spre lojev, feciorul inpăratului să dem / samă înaintea mării sale birăului şi svatului". (IV/313), (vezi reproducerea nr. 17).

Una dintre cele mai citate Scrisori bistriţene este cea emisă în iunie 1635 de către boierul Pătraşcu Ciogolea prin care acesta îl roagă pe birăul de Bistriţa să îngăduie diaculuí Tudor să vină în Moldova, pentru a-i învăţa carte pe copiii săi (I/70), (vezi reproducerea nr. 6).

Conţinutul divers de informaţii al Scrisorilor bistriţene este înfăţişat într-o frumoasă limbă românească. Nu vom intra, aici şi acum, în analiza lingvistică a textelor ; vom prezenta numai o listă de cuvinte extrasă din inventarul global.

Inventarul lexical utilizat este deosebit de bogat, el cuprinzînd nume de arme, animale, hani, dregătorii, casa şi părţile ei, haine, podoabe, unităţi de măsură, produse manufacturiere, obiceiuri, instituţii, unelte, etc., etc.

Din acest inventar am extras o listă ce conţine în pricipal :

— cuvinte menţinute pînă azi ca regionalisme sau arhaisme ;

— cuvinte azi dispărute sau pe cale de dispariţie ;

— cuvinte cu o altă semnificaţie în limba actuală faţă de cea din secolul al XVII-lea.

În alcătuirea acestei liste am respectat : (1) *principiul alfabetic*, înregistrînd cuvintele în ordine alfabetică ; (2) *principiul morfologic* indicînd categoria morfologică*), iar (3) *principiul grafic* — adoptînd transcrierea interpretativă — a fost eliminat.

acolisi, vb. IV, refl. „a-şi însuşi bunurile altuia" ; *albui*, adj. ; *aldămaş*, s. n. „cinste dată după încheierea unei tranzacţii ; *aldămăşer*, s. m. ; *anţărţ*, adv. ; *aramă*, s. f. „cupru" ; *arc*, s. n. „armă" ; *aşezământ*, s. n. „înţelegere, convenţie între părţi" ; *bănat*, s. n., „necaz, supărare" ; *bărbier*, s. m. ; *bărbinţă*, s. f. ; *bejeni*, vb. IV, refl. „a pribegi" ; *belciug*, s. n. ; *beteag*, adj. „bolnav" ; *bizonşag*, s. m. „martor" ; *bivol*, s. m. ; *bizăntui*, vb. IV, „a garanta" ; *blid*, s. n. ; *boar*, s. m. ; *boarfă*, s. f. „haină" ; *canaf*, s. n. „ciucur, pompon", *cap*, s. n. 1. „căpătenie" ; 2. „margine de ţară, hotar" : *car*, s. n. ; *castelan*, s. m. ; *catastif*, s. n. „registru, condică" ; *cădelniţă*, s. f. ; călăraş, s. m. „militar în cavalerie" ; *căldare*, s. f. ; *căldăruşă*, s. f. ; *cămaşă*, s. f. ; *cărare, cărămidă*, s. f. ; *cătană*, s. f. „soldat" ; *căzni*, vb. IV, „a chinui" ; *ceasornic*, s. n. ; *ceată*, s. f. *cercel*, s. m. ; *certa*, vb. I, „a pedepsi" ; *certare*, s. f. „pedeapsă" ; *chezaş*,

*) Au fost folosite următoarele prescurtări : *adj.*=adjectiv ; *adv.*=adverb ; *f.*=feminin ; *intranz.*=intranzitiv ; *m.*=masculin ; *n.*=neutru ; *refl.*=reflexiv ; *s.*=substantiv ; *tranz.*=tranzitiv ; *vb.*=verb ; I, II, III, IV=conjugarea ; 1, 2, 3=sensuri diferite.

www.cimec.ro

s. m. „garant" ; *chezășie*, s. f. „garanție" ; *cheltui*, vb. IV, „a vinde" ; *chilin (de)* adv. „separat" ; *cioareci*, s. m. ; *ciubotă*, s. f. ; *ciumă*, s. f. „boală epidemică" ; *cîșlegi*, s. f. ; *clăti*, vb. IV, „a pleca" ; *coală* (de hîrtie) ; *coasă*, s. f. *coastă*, s. f. „os coaste" ; *cocon*, s. m. „copil" ; *codru*, s. m. ; *colac*, s. m., „dar, plocon" ; *colăci*, vb. IV, ; *comandant*, s. m. ; *comăndaș*, s. m. ; *conac*, s. n. „unitate de măsură" ; *cordovan*, adj. *cortel*, „loc de rămas peste noapte" ; *cosi*, vb. IV, *cot*, s. m., „unitate de măsură = 0,637 m. în Moldova" ; *covor*, s. n. ; *cumătră*, s. f. ; *cumătru*, s. m. ; *cumetrie*, s. f. ; *cumnat*, s. m. ; *cupă*, s. f. „unitate de măsură de mică capacitate, a opta parte a vedrei = 1,35 l." ; *cur(g)e*, vb. II, „a fugi după" ; *cuscrie*, s. f. ; *cust*, s. n. „trai" ; *custa*, vb. I, „a trăi" ; derivat din latinescul consto, -are, a custa este azi pe cale de dispariție, păstrat sporadic doar în dialectul bănățean și în Munții Apuseni. Aria de răspîndire a verbului era cu mult mai largă în secolul al XVII-lea ; pe baza atestărilor din Scrisorile bistrițene o putem stabili astfel :

A CUSTA — RĂSPÎNDIRE SEC. XVII DUPĂ SCRISORILE DE LA BISTRIȚA

cuvînt, s. n. ; 1. „păsul, voia" ; 2. „poruncă" ; 3. „vorbe sau vești deșarte, neintemeiate" ; *cuțit*, s. n. ; *damasc*, s. n. „țesătură" ; *deres*, s. n. „tocmeală" ; *desagă*, s. f. ; *dumicat*, adj. „tăiat" ; *eleșteu*, s. n. ; *fag*, s. m. ; *față de masă*, s. f. ; *făt*, s. m. „copil" ; *felelui*, vb. IV, „a garanta pentru cineva" ; *fierie*,

www.cimec.ro

s. f. „unitate de măsură, circa 10,8 l." ; *fiecînd*, adv. ; *fîrtai*, s. n. „sfert" ; *fotă*, s. f. ; *frăție*, s. f. „prietenie, tovărășie" ; *frîu*, s. n. ; *fuglu*, s. m. ; *fulău*, s. m. „om necinstit, tîlhar, hoț" ; *funie*, s. f. ; *fur*, s. m. „hoț" ; *general*, s. m. ; *gheală*, s. f. ; *ghindă*, s. f. „fructul stejarului" ; *ginere*, s. m. ; *giurușag*, s. n. „jurămînt" ; *gîlceavă*, s. f. ; *gloabă*, s. f. „amendă" ; *glumă*, s. f. ; *gorștină*, s. f. ; *gorștinar*, s. m. ; *graniță*, s. f. ; *grumaz*, s. n. ; *guler*, s. n. ; *guvernator, han*, s. m. „conducător al tătarilor" ; *hălădui*, vb. IV, intranz. „a trăi in pace" ; *holteiaș*, s. m. ; *horilcă*, s. f. „rachiu" ; *hrană*, s. f. ; *iarmaroc*, s. n. ; *icoană*, s. f. ; *imputare*, s. f. „reproș" ; *inel*, s. n. ; *inspector*, s. m. ; *iscușenie*, s. f. „conflict" ; *iznoavă* (de), adv. ; *izvod*, s. n. ; *îmbăta*, vb. I ; *împrumut*, s. n. ; *îndulci*, vb. IV ; *încălție*, s. f. ; *întoarce*, vb. III, tranz., „a restitui" ; *învălui*, vb. IV, tranz., „a prejudicia" ; *învălușag*, s. n. „prejudiciu" ; *jder*, s. m. ; *jir*, s. „fructul fagului" ; *județ* ; 1. s. m. funcționar administrativ, organe ale puterii administrativ-juridice"; 2. s. n. „judecată" ; *junc*, s. m. ; *lăcătuit*, adj. „încuiat cu lacăt" ; *leală*, s. f. ; *legătură*, s. f. „înțelegere" ; *libov*, „dragoste" ; *limbă*, s. f. „prins" ; *lipan*, s. m. „pește de apă dulce de munte Thymallus thymallus" ; *lotru*, s. m. tîlhar" ; *marhă*, s. f. „vite" — păstrează sensul etimologic ; *mălai*, s. n. ; *mănușă*, s. f. (mănuși cu degete, mănuși de vară) ; *mărgăritar*, s. n. ; *mătase*, s.f. ; *megieș*, s.m. „vecin" ; *meneștergură*, sf.f ; *meșter*, s. m. ; *mied*, s. n. ; *milă*, s. f. „unitate de măsură pentru distanțe terestre = 1,609, 344 m." ; *minciună*, s. f. ; *mistui*, vb. IV. ; *mișel*, s. m. „om simplu, de condiție modestă" ; *mită*, s. f. ; *mîna*, vb. I. „a trimite" ; *mînea*, vb. II, intranz. „a poposi peste noapte" ; *mlădiță*, s.f. ; *moșneag*, s.m. ; *munci*, vb. IV, „a chinui" ; *murg*, adj. „despre cai — de culoare închisă" ; *nasture*, s. m. ; *năemit*, adj., „angajat cu bani, mercenar" ; *năpastă*, s. f. ; *năstăvi*, vb. IV, „a îndruma" ; *negoațe*, folosit numai la plural, păstrează sensul latinescului *negotium* = produse, bunuri destinate vînzării" ; *neînfierat*, adj. „despre vite — neînsemnate cu fierul" ; *nepace*, s. f. ; *noră*, s. f. ; *notarăș*, s. m. ; *obîrșie* ,s. f. „origine" ; *oblici*, vb. IV, tranz. și refl. „a simți, a descoperi" ; *odihneală*, s. f. ; *odor*, s. n., „obiect prețios, de valoare" ; *omăt*, s. n., „zăpadă mare" ; *olar*, s. m. ; *olat*, s. n. „zonă, regiune" ; *opincă*, s. f. ; *osîrdie*, s. f. „sîrguință, străduință" ; *ospăț*, s. n. ; *oștit*, adj. „sub arme" ; *pacoste*, s. f. „necaz" ; *pahar*, s. n. ; *paloș*, s. n. ; *păcui*, vb. IV, „a împăca" ; *păcurar*, s. m. ; *perină*, s. f. ; *petrece*, vb. III, 1. intranz. „a trăi" ; 2. tranz. „a conduce" ; 3. „a îndura ; *petrecere*, s. f. „trai, existență" ; *pescar*, s. m. ; *pescui*, vb. IV. ; *pește*, s. m. ; *pietrar*, s. m. ; *pită*, s. f. „piine" ; *pizmaș*, adj. ; *pîine*, s. f. „hrană" ; *plai*, s. n. ; *platnic*, „dator" ; *plocon*, s. n. „dar" ; *plug*, s. n. ; *policandru*, s. m. ; *ponoslu*, s. n. „necaz" ; *popri*, vb. IV. ; *porc*, s. m. ; *poslușanie*,

www.cimec.ro

s. f. ; *posluşnic*, s. m. ; *postav*, s. n. ; *polecă*, s. f. ; *pradă*, s. f. ; *pravilă*, s. f. ; *price*, s. f. „motiv, cauză" ; *priinţă*, s. f. ; *prinsoare*, s. f. „închisoare, stare de arest" ; *prisăcar*, s. m. ; *pristol*, s. n. ; *prost*, s. m. „om de condiţie modestă" ; *pruncie*, s. f. ; *pungă*, s. f. ; *purcede*, vb. III, „a trece la, a începe" ; *puşcă*, s. f. „tun" ; *rachiu*, s. n. ; *rădăcină*, s. f. „neam, viţă" ; *răsădi*, vb. IV. ; *rătez*, s. n. „închizătoare de lemn sau metal pentru uşi, ferestre, porţi" ; *răvaş*, s. n. ; *rîs*, s. m. „Felis lynx ; *rochie*, s. f. ; *roib*, adj. „despre cai — cu părul roşcat" ; *sapă*, s. f. ; *sălaş*, s. n. „adăpost în cîmp pentru oameni sau/şi animale" ; *scădenie*, s. f. „necaz" ; *scădere*, s. f. „pagubă materială" ; *scorni*, vb. IV, tranz. „a născoci" ; *scriptură*, s. f. ; *sculă*, s. f. „lucru de preţ, de valoare" ; *secure*, s. f. ; *semeli*, vb. IV, refl. ; *sladă*, s. f. ; *sfădi*, vb. IV, tranz. ; *simbrie*, s. f. ; *socru*, s. m. ; *sodăş*, s. m. „martor, garant" ; *sol*, s. m. „persoană însărcinată cu o misiune" ; *somsid*, s. m. „vecin" ; *soţ*, s. m. „păstrează sensul etimologic al latinescului *socius* = tovarăş, asociat" ; *sovon*, s. n. „văl purtat de femei" ; *stăvar*, s. m. ; *steag*, s. n., „unitate militară mică" ; *stînă*, s. f. ; *stog*, s. n. ; *strai*, s. n. „haină" ; *strînsoare*, s. f. 1. „agonie-ală" ; 2. în expresia „a da strînsoare" = a tortura, a supune la chinuiri pentru a obţine mărturisiri" ; *sudui*, vb. IV. ; *şoim*, s. m. ; *taină*, s. f. ; *talger*, s. n. ; *tăgădui*, vb. IV., *tămădui*, vb. IV, *teacă*, s. f. ; *teanc*, s. n. — teanc de postav ; *tipsie*, s. f. ; *tist*, s. n. „căpetenie" ; *titulus*, s. n. „grad, funcţie" ; *tîlhar*, s. m. „brigand" ; *tîlhuşag*, s. n. ; *tovarăş*, s. m. „latinescul socius" ; *trudit*, adj., „obosit" ; *tulubiţă*, s. f., ; *turtă dulce*, s. f. ; *tunde*, vb. III, ; *ţap*, s. m. ; *ţol*, s. n. „pătură" ; *ucide*, vb. III, tranz., „a bate" ; *umple*, vb. III, „a împlini" în expresia «a umple pagubа» ; *unelte*, numai la plural = obiecte de valoare ; *unt*, s. n. ; *urdă*, s. f. ; *uric*, s. n. ; *val*, s. n. în expresia „a avea val = a avea necazuri" ; *var*, s. n. ; *văluşag*, s. n. „prejudiciu" ; *văra*, vb. I, „a petrece vara undeva" ; *vărnicer*, s. n. ; *vătaf*, s. m. ; *veşmînt*, s. n. ; *via*, vb. I, intranz., „ a trăi" ; *vieţui*, vb. IV, ; *viţel*, s. m. ; *vînăt*, adj. ; *vînzător*, adj. „de vînzare" ; *volnic*, adj. „liber, slobod" ; *zaharea*, s. f. *zapis*, s. n. ; *zăbavă*, s. f. ; *zeberi*, vb. IV. ; *zăbor*, s. n. ; *zăbovi*, vb. IV, *zălog*, s. n. ; *zăpadă*, s. f. ; *zgardă*, s. f. ; *zugrav*, s. m.

Bogăţia lingvistică a Scrisorilor bistriţene poate fi argumentată — între altele — şi prin prezenţa perechilor de sinonime, cum ar fi : bănat/pricină ; carte/scrisoare/răvaş ; credinţă/încredere ; dobitoc/marhă/vită ; grîu/pîine de sămînţă ; a(se) închina/, a se pleca, a se smeri ; margine/graniţă/cap de ţară ; minciuni/cuvinte ; munci/chinui/la strînsoare ; necaz/supărare/văluşag ; oraş/tîrg ; pagubă/lipsă, scădere ; petrecere /cust/trai ; prinsoare/închisoare ; putere/tărie ; sărac/mişel ;

www.cimec.ro

scule/odoare/unelte ; sfîrşi/ obirşi/ săvîrşi ; ştire/veste ; tîlhar fur/ lotru/ fulău ; trăi/ custa/ petrece/ via/ vieţui/ hălădui ; vechi/bătrîn ; vecin/megieş ; zăpadă/omăt.

✦

Nu am avut pretenţia, în această lucrare, de a epuiza diversitatea problematică ridicată de analiza Scrisorilor bistriţene ; ne-am străduit numai să punem în discuţie unele aspecte privind natura raporturilor dintre Moldova şi cetatea Bistriţii, în secolul al XVII-lea — aşa cum sînt exprimate aceste raporturi în documentele păstrate pînă la noi.

Ne revine plăcuta îndatorire de a mulţumi şi pe această cale prof. dr. doc. Ludovic Demeny de la Institutul de istorie „N. Iorga" pentru sprijinul ştiinţific pe care cu o atît de largă înţelegere ni-l acordă ; domnului Ion Rusu — directorul Filialei Arhivelor Statului Bistriţa-Năsăud pentru unele informaţii pe care, cu deosebită amabilitate, ni le-a oferit.

Ne îngăduim să încheiem această lucrare cu gîndurile pe care Nicole Iorga le-a aşternut — acum mai bine de 70 de ani — în prefaţa primei ediţii a Documentelor româneşti din Arhivele Bistriţei, arătînd că a alcătuit-o „pentru a afla şi a şti mai mult, eu şi cîţi alţii ar mai putea dori aceasta, despre istoria trecutului nostru, despre graiul şi fapta strămoşilor"

www.cimec.ro

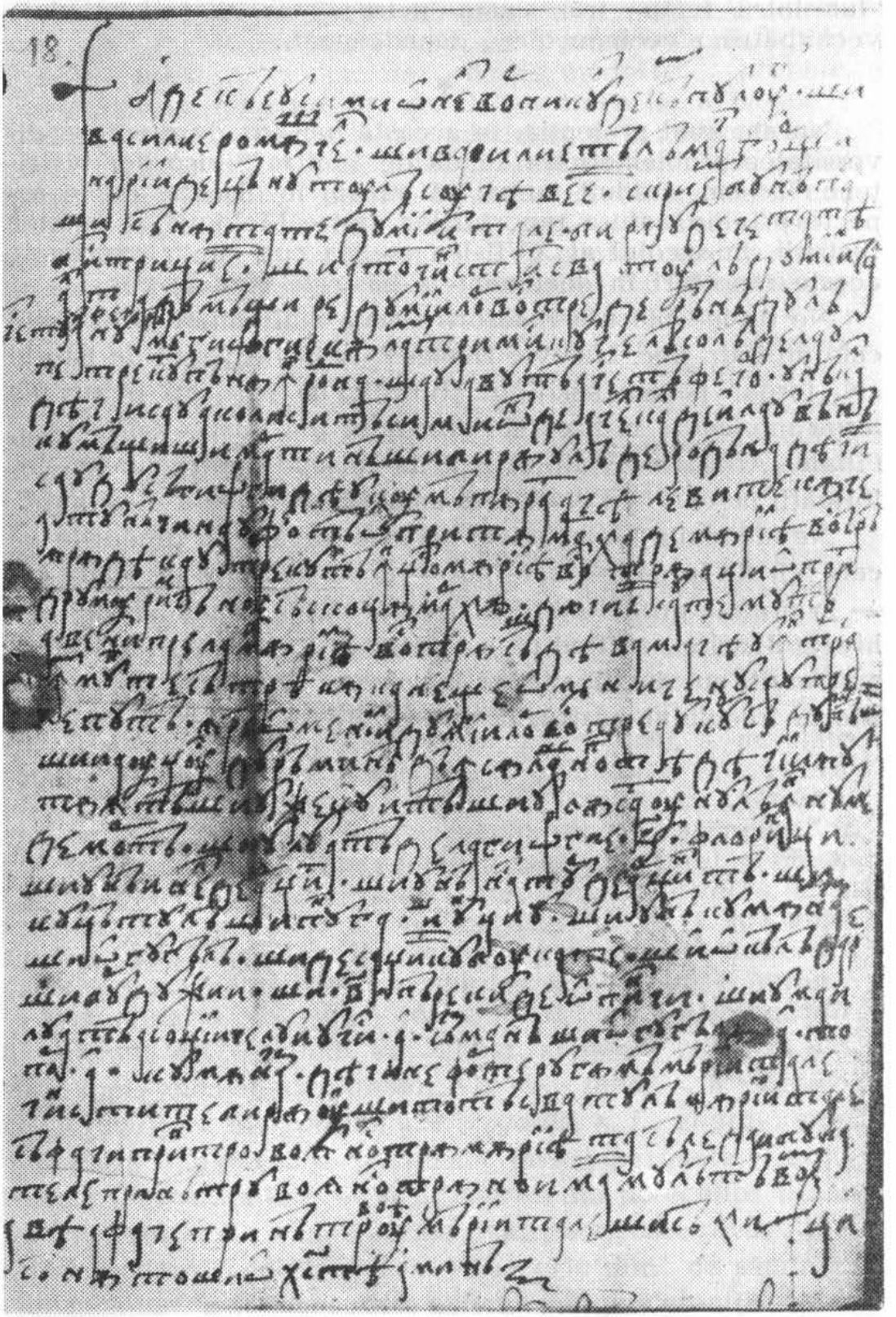

Nr. 1 Circa 1601, Cîmpulung. Simionel, vornicul de Cîmpulung cere o resluluţie de bunuri birăului de Bistriţa. 29,8×20,2, filigran (planşa I, fig. nr. 1). Două sigilii aplicate pe verso, la închiderea scrisorii, unul în ceară verde căzut, altul în ceară naturală, deterioral. 1/18.

www.cimec.ro

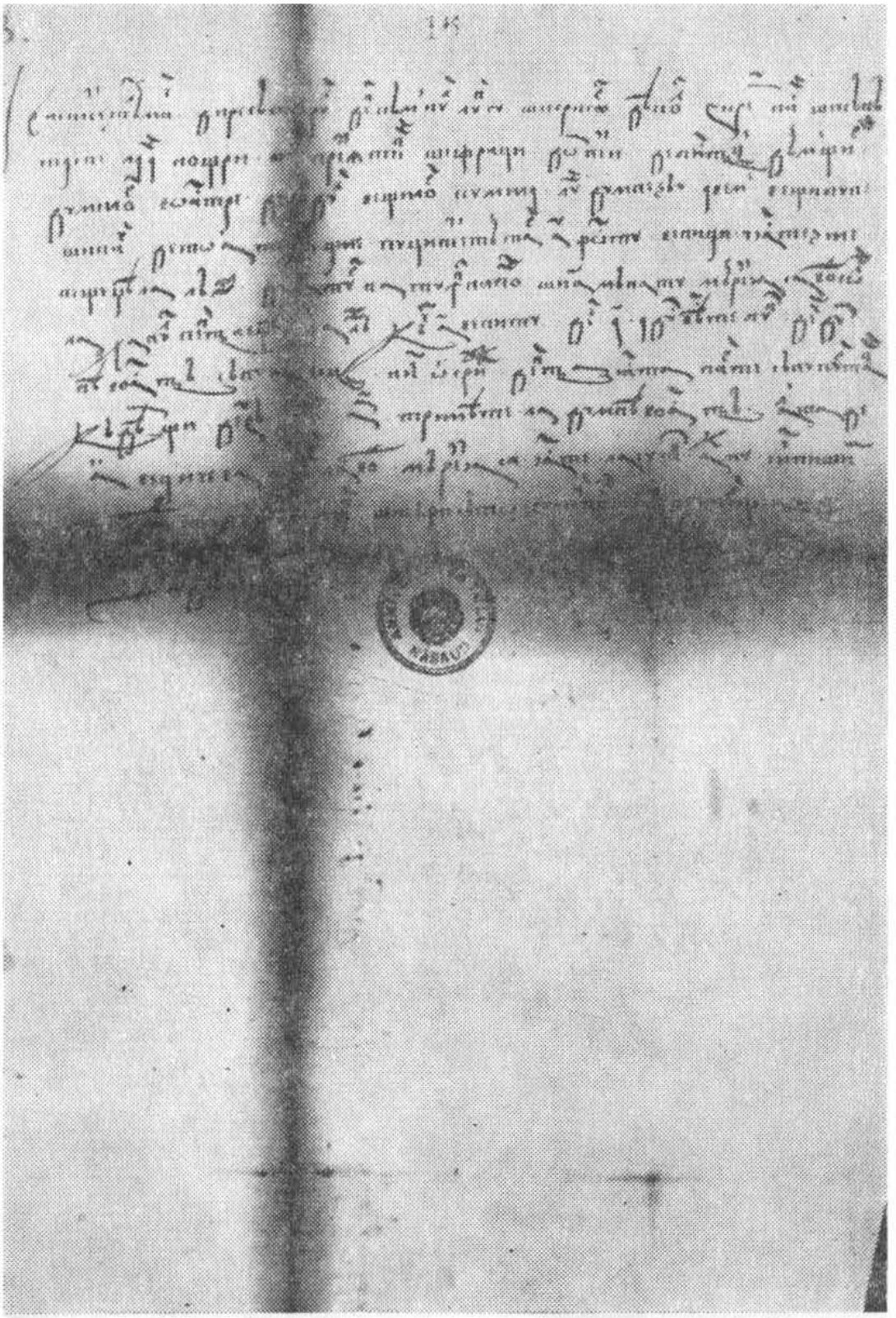

Nr. 2 Circa 1601, Cîmpulung. Vasile Tălmaci transmite bistrițenilor informații politice. 30,8×19,8. Urme de sigiliu în ceară naturală, aplicat pe verso la închiderea scrisorii. I/16.

www.cimec.ro

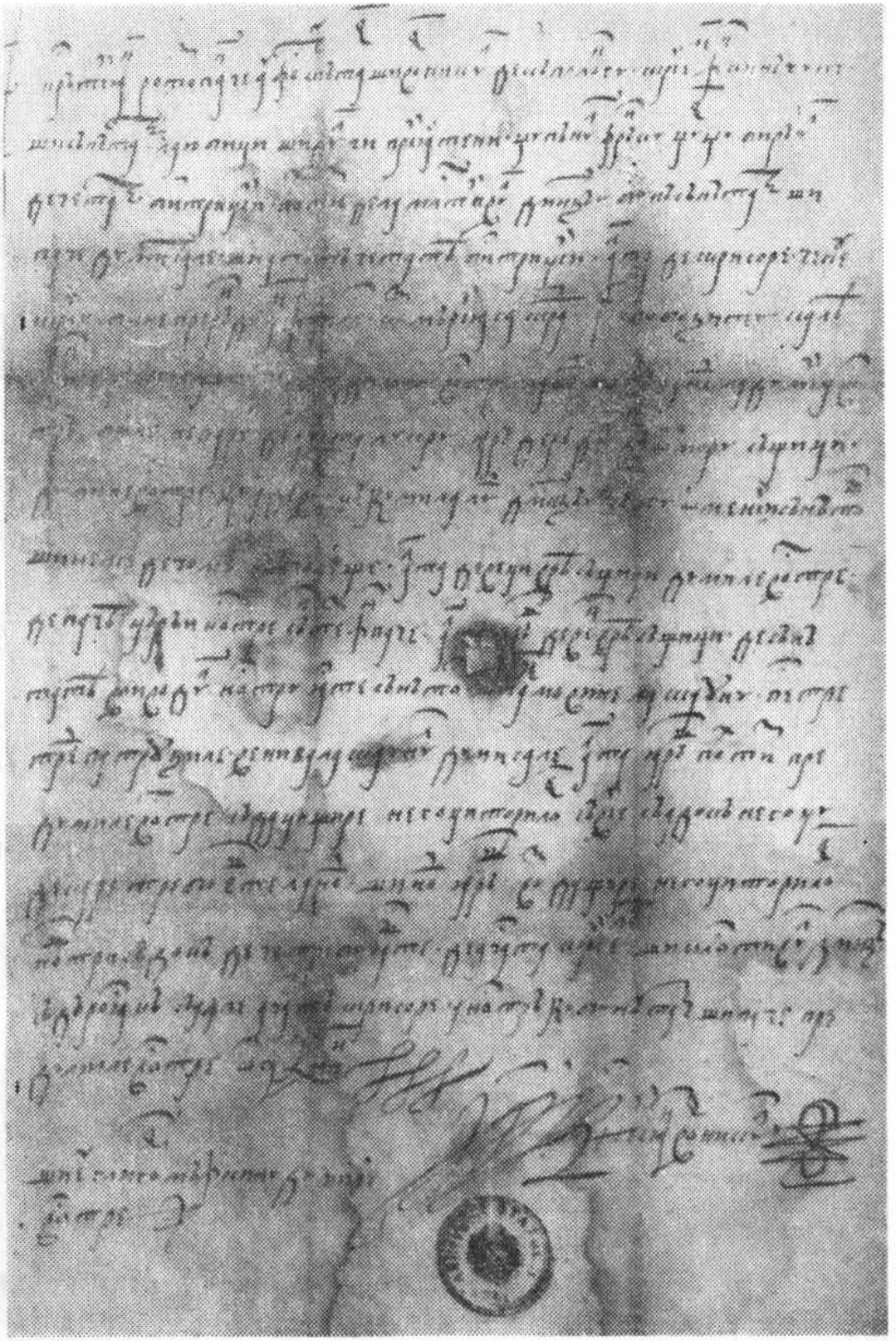

Nr. 3. 1604—1618, Cîmpulung. Cristian Rotompan către Gheorghe Frank, birăul de Bistrița, despre redeschiderea drumului comercail; anunță că nimeni nu bolește de ciumă. 31,2×20,7, fără filigran, hîrtia îngălbenită, pătată. Sigiliu timbrat, aplicat pe verso la închiderea scrisorii. I/35.

www.cimec.ro

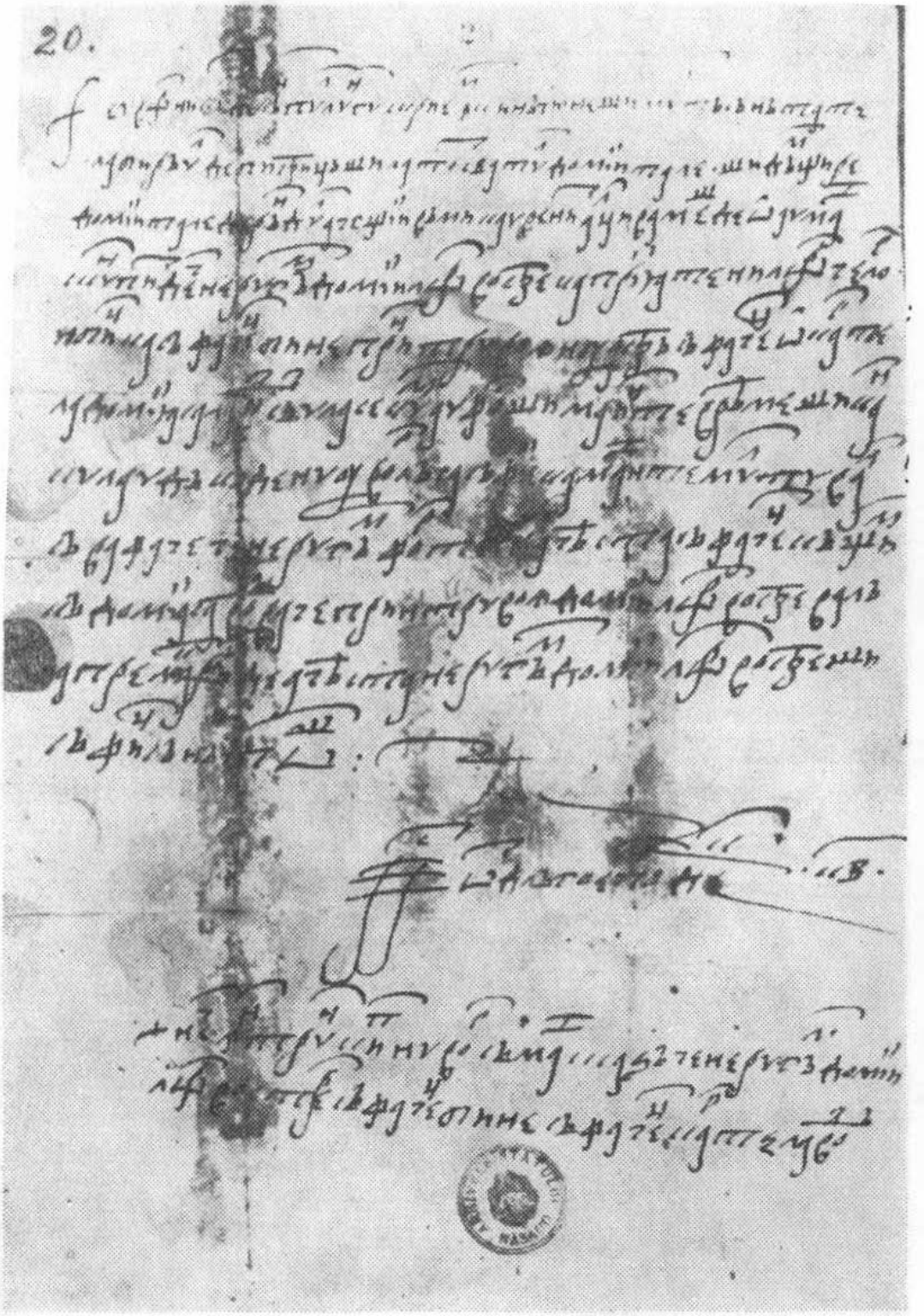

Nr. 4. Începutul secolului al XVII-lea, 22 decembrie, Cîmpulung. Vornicul de Cîmpulung solicită birăului de Bistrița reducerea unor taxe vamole de curînd majorate. 30,7×20,4, filigran (planșa nr. I, fig. nr. 2). Sigiliu în ceară neagră aplicat pe verso, la închiderea scrisorii. I/20.

www.cimec.ro

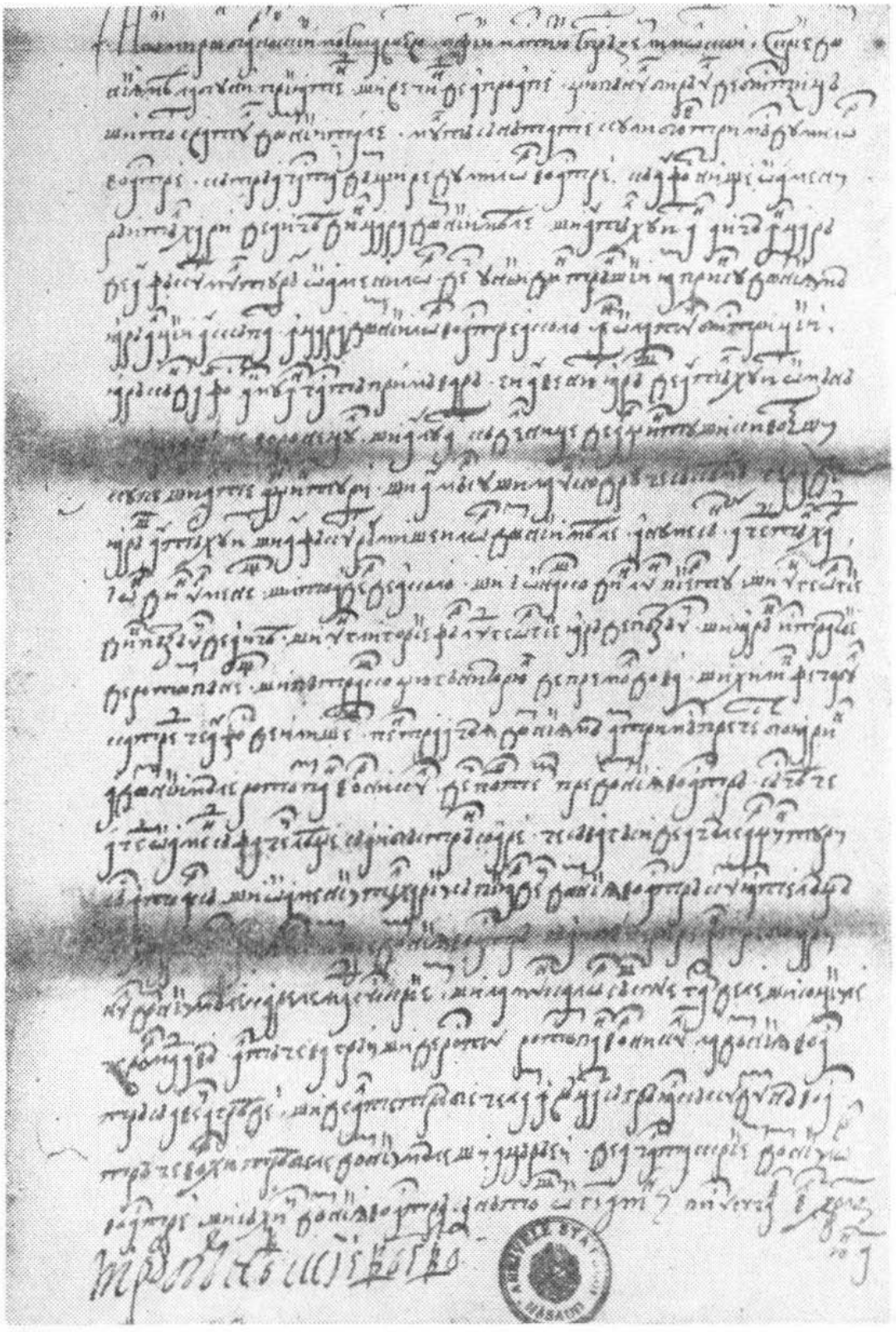

Nr. 5. 1629, 1 iunie, Suceava. Miron Barnovschi Movilă către birăul şi sfatul Bistriţa, anunţă prădarea mînăstirii Voroneţului şi solicită pedepsirea făptaşilor şi restituţia bunurilor. 31,4×19,7, dilolio, filigran (Planşa II, fig. nr. 3). Hîrtia îngălbenită la îndoituri. Sigiliu în ceară roşie timbrat — 4,7×4,7 cm — avînd în cîmpul sigilar scut heraldic cap de bour cu soarele şi luna nouă în părţi, flancat de lance şi sabie cu stemă în şase colţuri, între coarne timbrat de coroană; în exergă, între două cercuri, legenda : ┼ **1 ѡ Миронь Барновски возвода гспдр**

1/60. Земля молдвскоі

www.cimec.ro

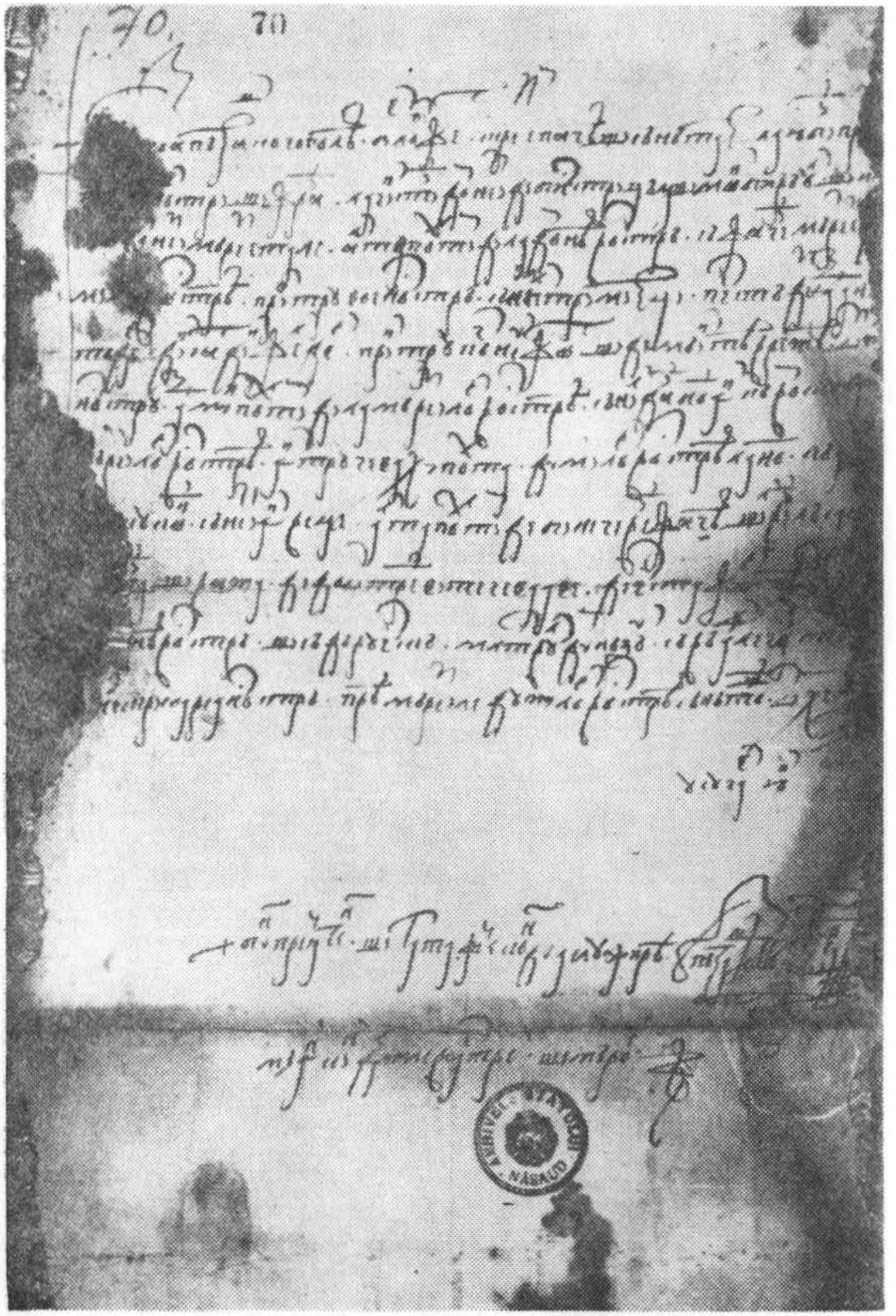

Nr. 6. 1635, iunie, Suceava. Pătrașcu Ciogolea cere birăului Șimon pe diacul Tudor, ca să-i învețe copiii carte. 30,6×19,5. Extremitatea dreaptă și stîngă laterale foarte deteriorate. Urme de sigiliu în ceară naturală, aplicat pe verso la închiderea scrisorii. I/70.

www.cimec.ro

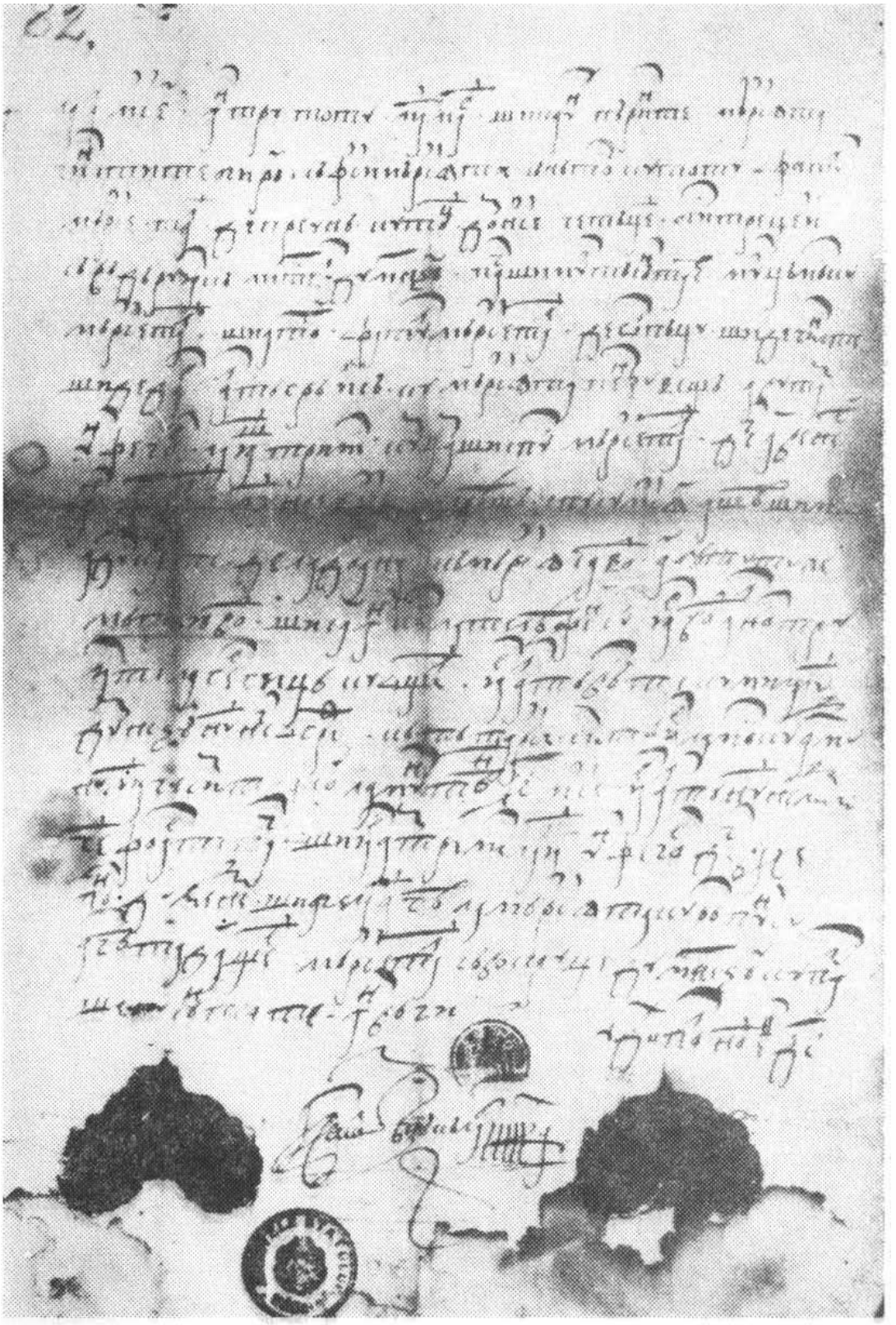

Nr. 7. 1639 noemvrie, Cîmpulung. Gavril Cocri, vornicul de Cîmpulung anunță bistrițenii despre conflictele armate dintre Vasile Lupu și Matei Basarab. 31,8×20,5, filigran (planșa II, fig. nr. 4). Deteriorat, hîrtia îngălbenită. Două sigilii — unul în fum aplicat la finele textului; altul în ceară — urme — pe verso la închiderea scrisorii. I/82.

www.cimec.ro

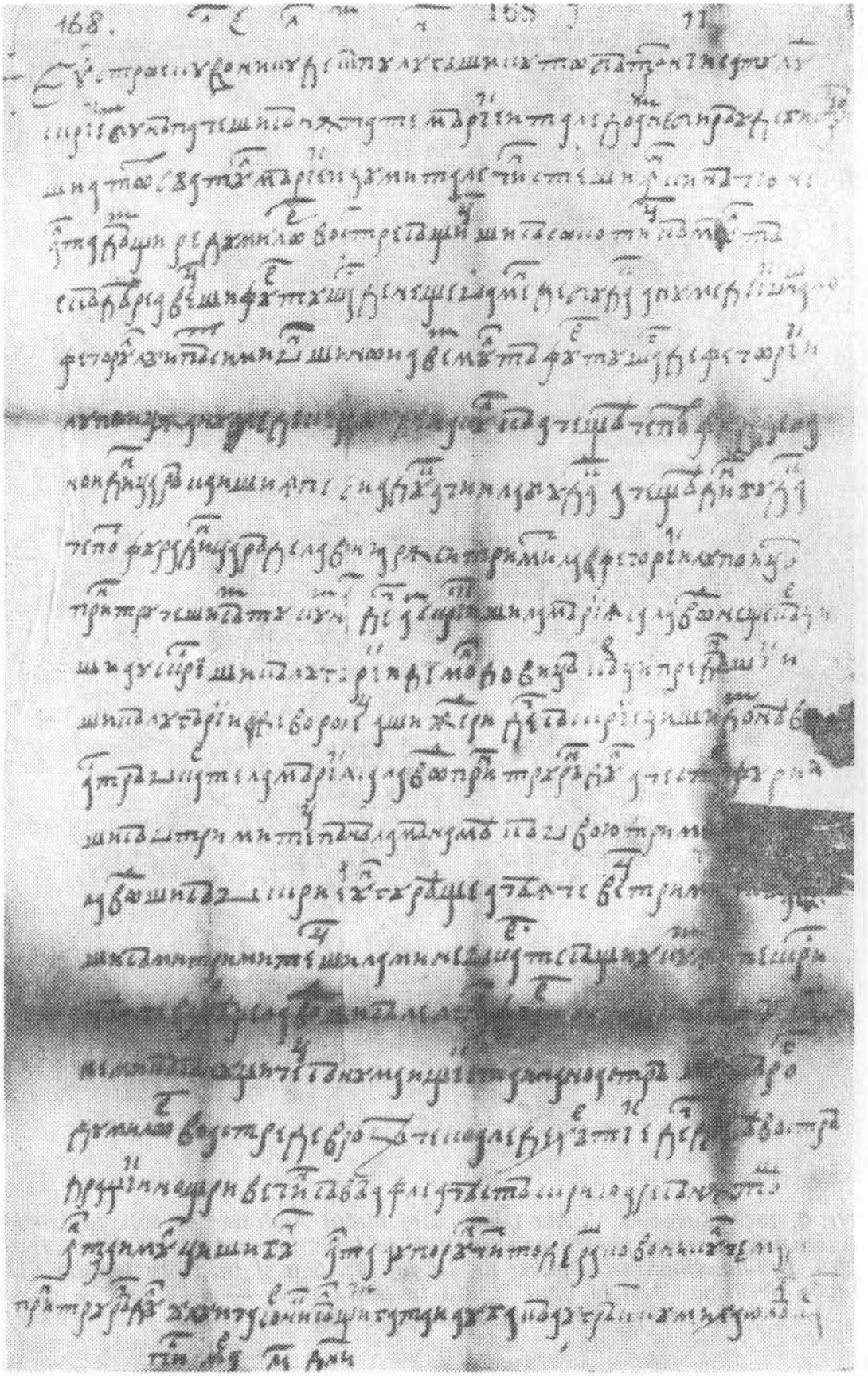

Nr. 8. 1641, 31 martie, Cîmpulung. Vornicul Stroescu către birăul de Bistrița, privitor la: hoți, modul de trimitere al corespondenței. Solicită hîrtie și un ceasornic. 31,6×19,7. Urme de sigiliu în ceară (neagră?) aplicat pe verso la închiderea scrisorii. II/168.

www.cimec.ro

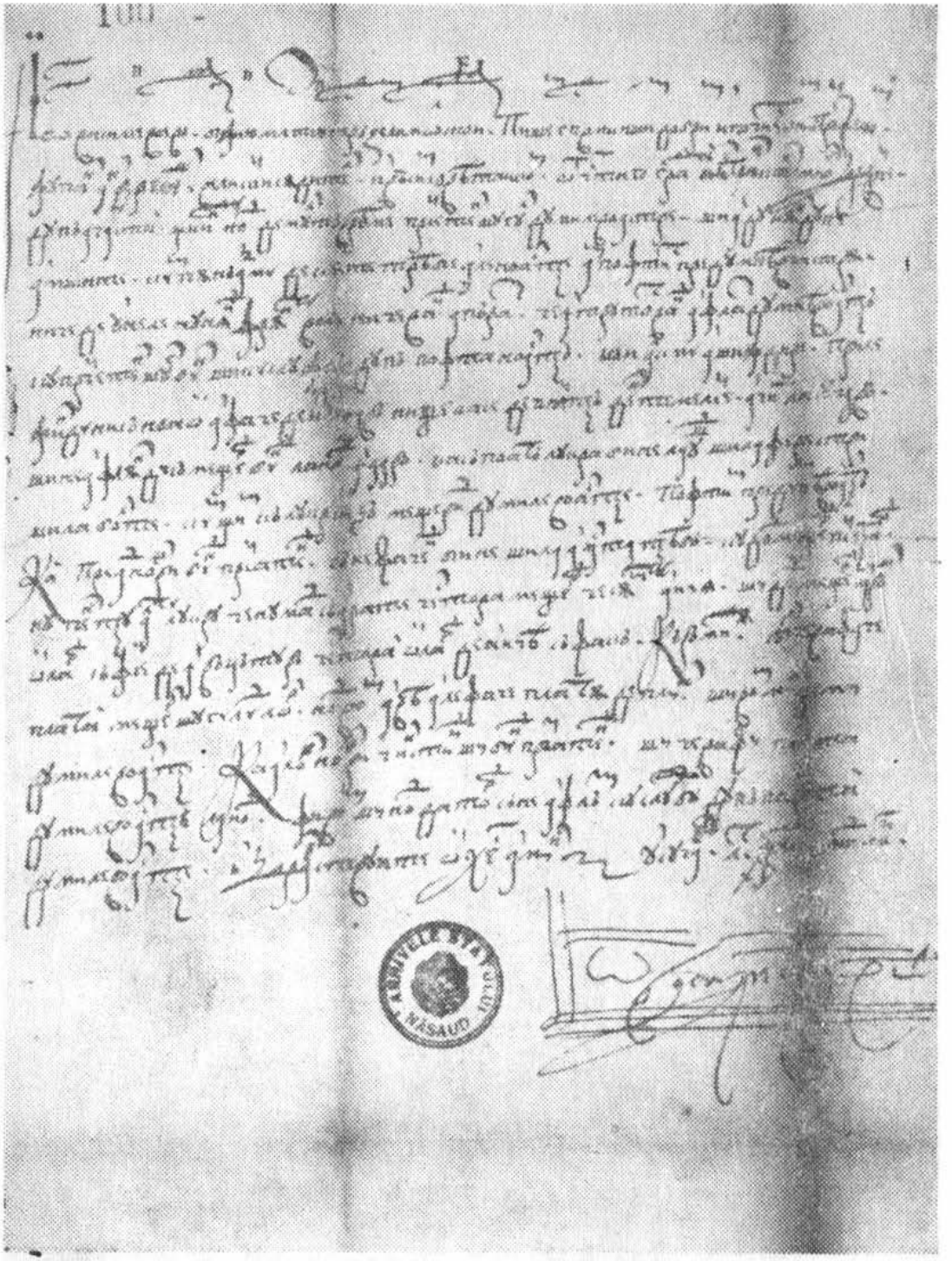

Nr. 9. 1643, Suceava. Vasile Lupu către birăul Andreiaș — solicită trimiterea unor meșteri pentru construcțiile ce intenționează să le ridice. 31×20,9. Difolio, filigrane. (Planșa nr. III fig. nr. 5 a și b). Nola tergală în limba germană. Urmele unui sigiliu în ceară roșie — 6×6 cm. — aplicat pe verso la închiderea scrisorii. II/100.

www.cimec.ro

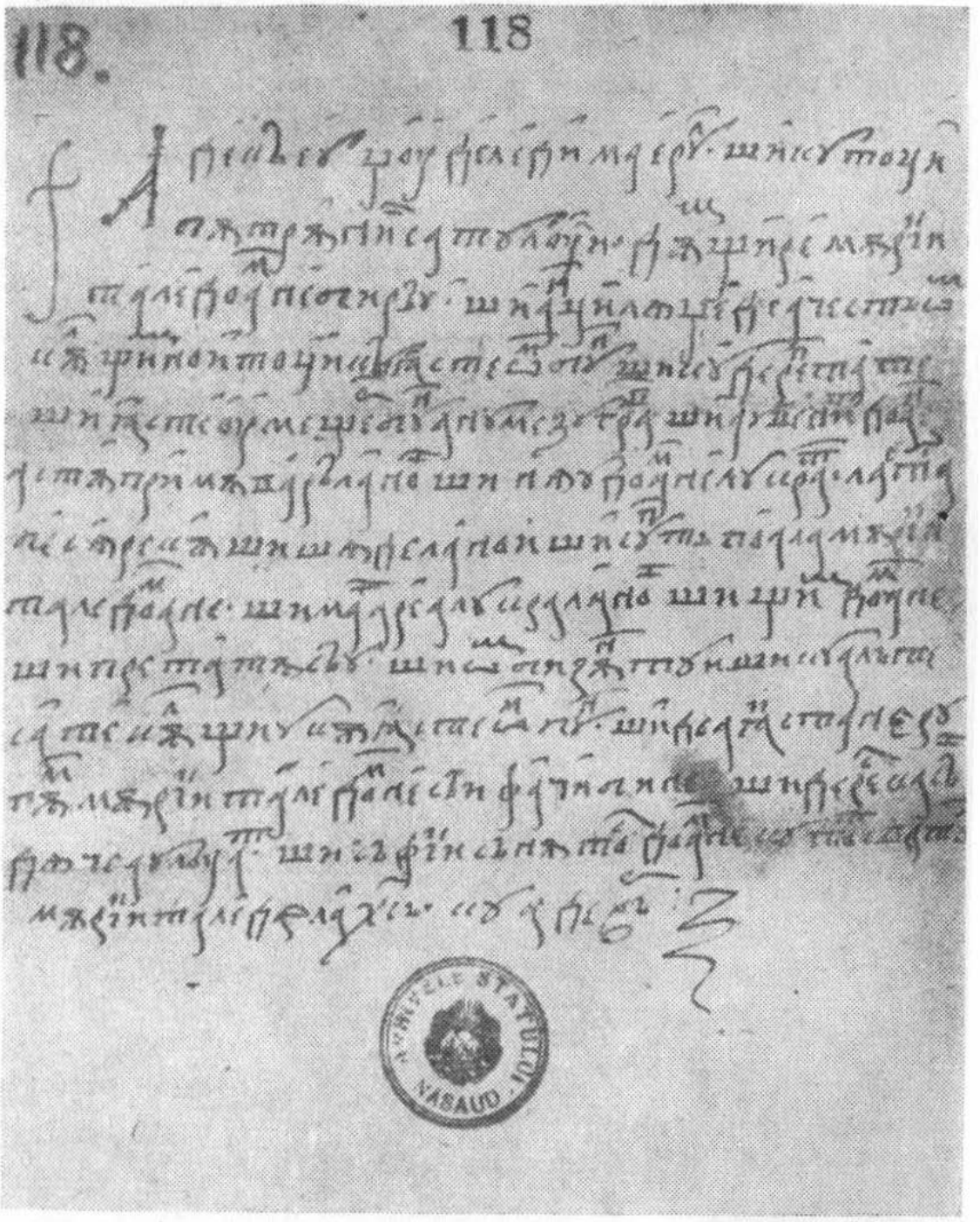

Nr. 10. 1650, Maieru garantează pentru un meşter zugrav. 15,5×23,3. Filigran. (Planşa nr. IV, fig. nr. 6). II/118.

www.cimec.ro

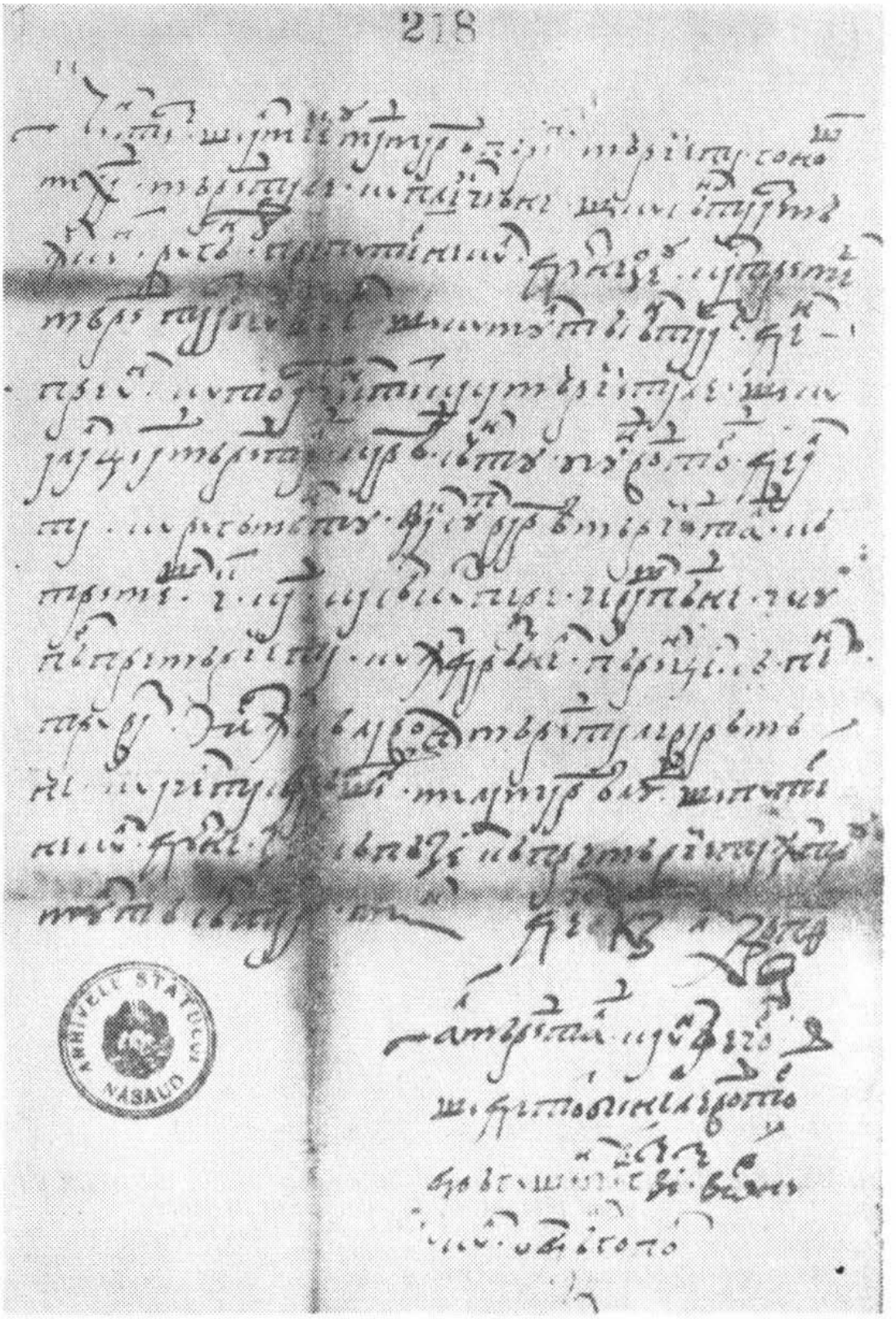

Nr. 11. 1680, decemvrie 27, Cîmpulung. Drăguşin, vornicul de Cîmpulung solicită birăului Mihai Gonoş o reducere vamală. 31,8×21,2. Filigran. (Planşa nr. IV, fig. nr. 7). Sigiliu în ceară naturală aplicat pe verso, la închiderea scrisorii. III/218.

www.cimec.ro

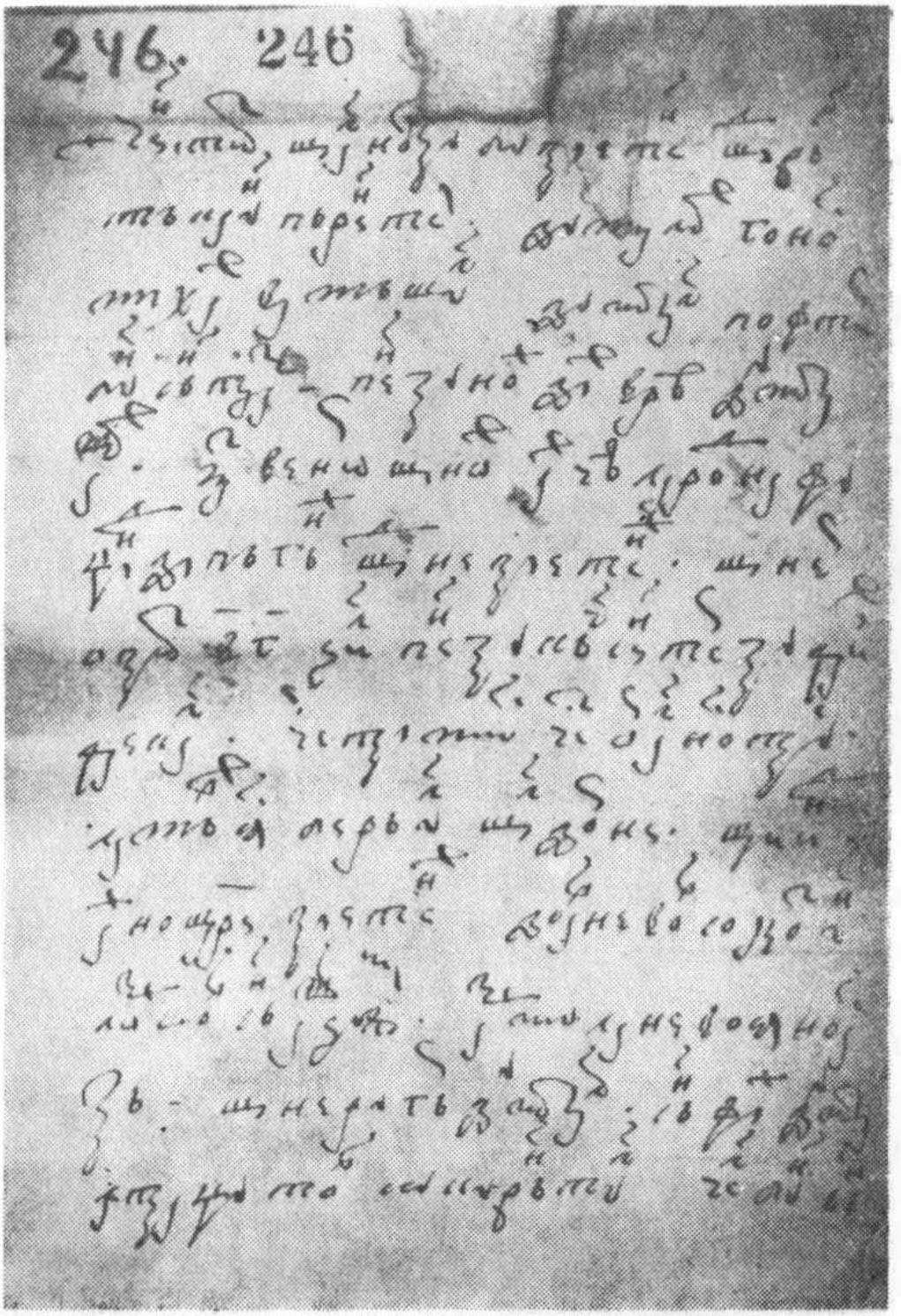

Nr. 12. 1684. Rodna. Toader Nacu, biv vel clucer, aflat în bejenie, solicită lui Gonos Mihai un loc de aşezare. 15,7× 10,6. Fără filigran. Sigiliu în ceară roşie, aplicat pe verso la închiderea scrisorii. Notă terpală în limba germană. III/1246.

www.cimec.ro

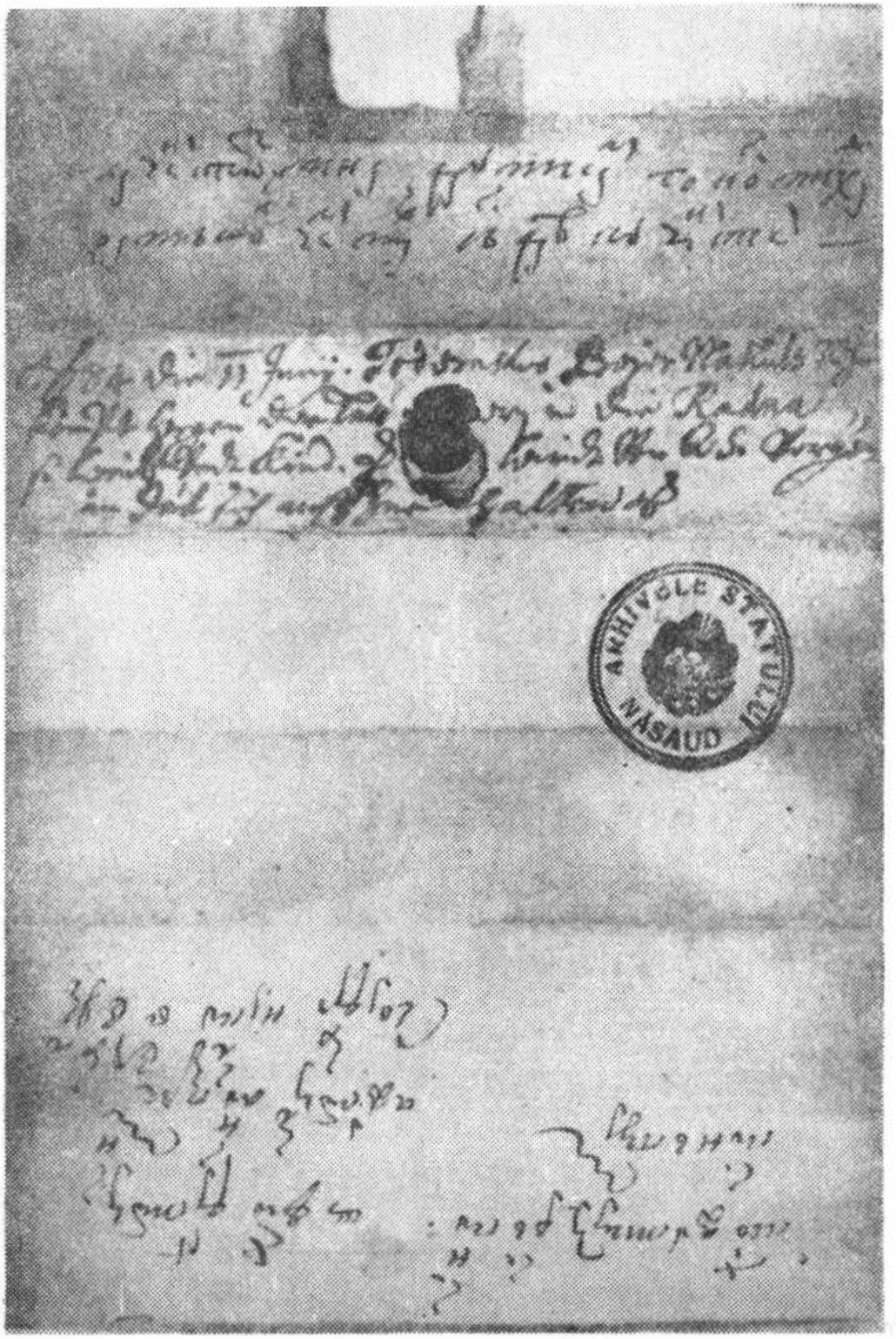

Fig. nr. 13. Document III/246, verso.

www.cimec.ro

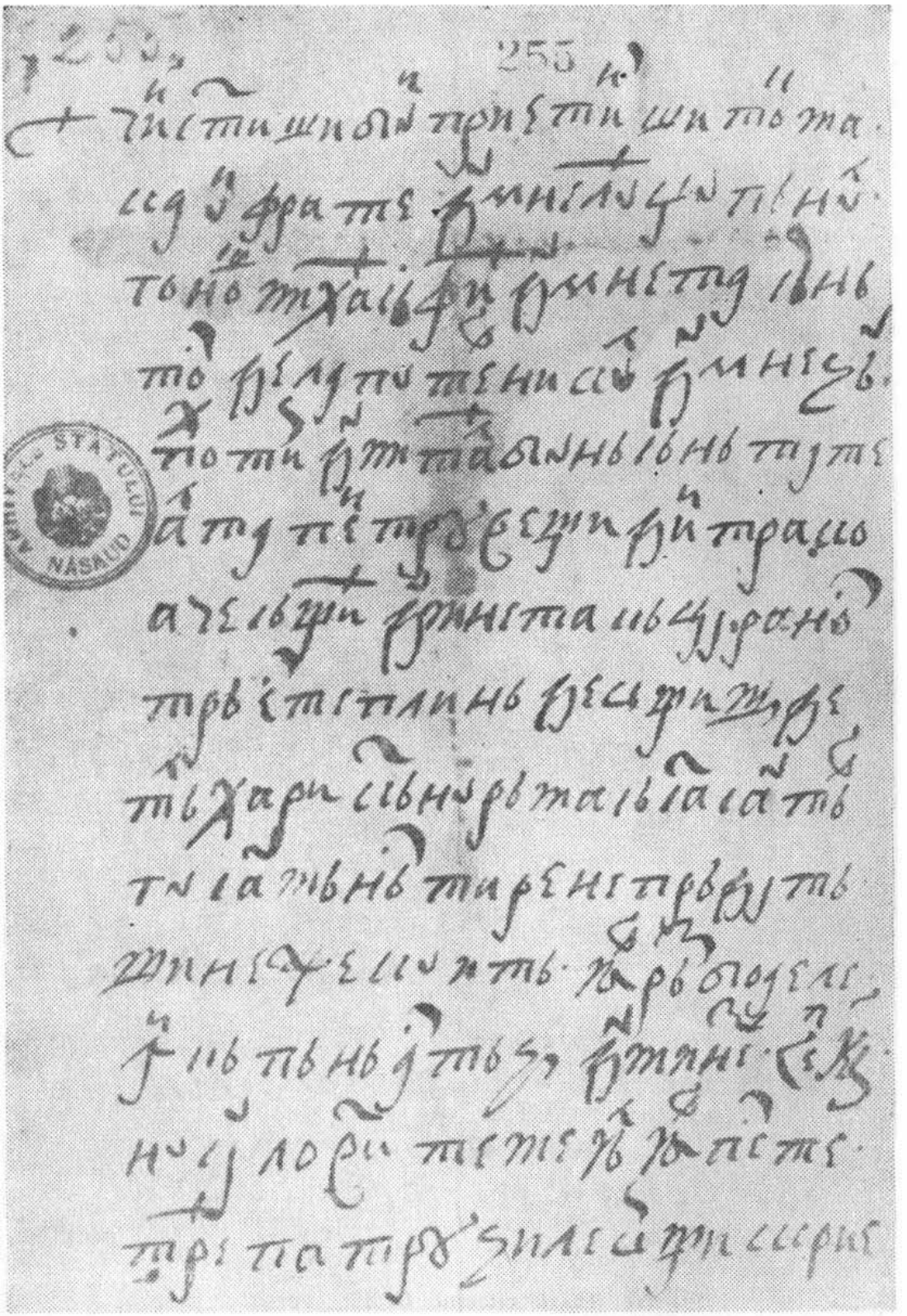

Nr. 14. 1685, septemvrie 29. Cîmpulung. Toader, biv vel armaş, vornic de Cîmpulung, anunţă pe birăul Gonoş Mihai despre prădarea ţării de oşti şi de tîlhari, cere veşti despre mersul războiului şi roagă să i se cumpere rachiu şi turtă dulce. 31,2×20. Fără filigran. Urme de sigiliu în ceară naturală, aplicat pe verso, la închiderea scrisorii. III/255.

www.cimec.ro

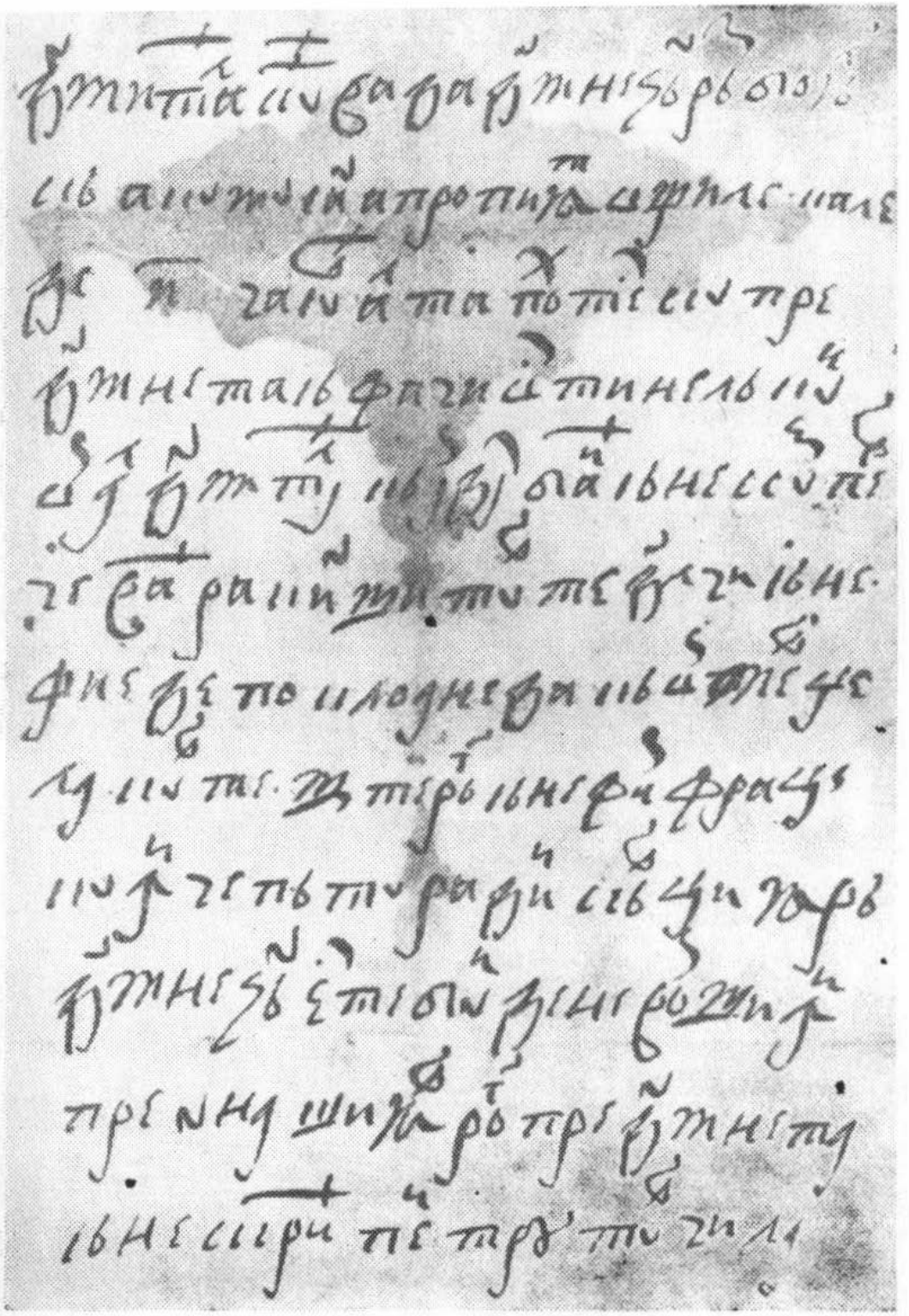

Nr. 15. Document III/255, verso.

www.cimec.ro

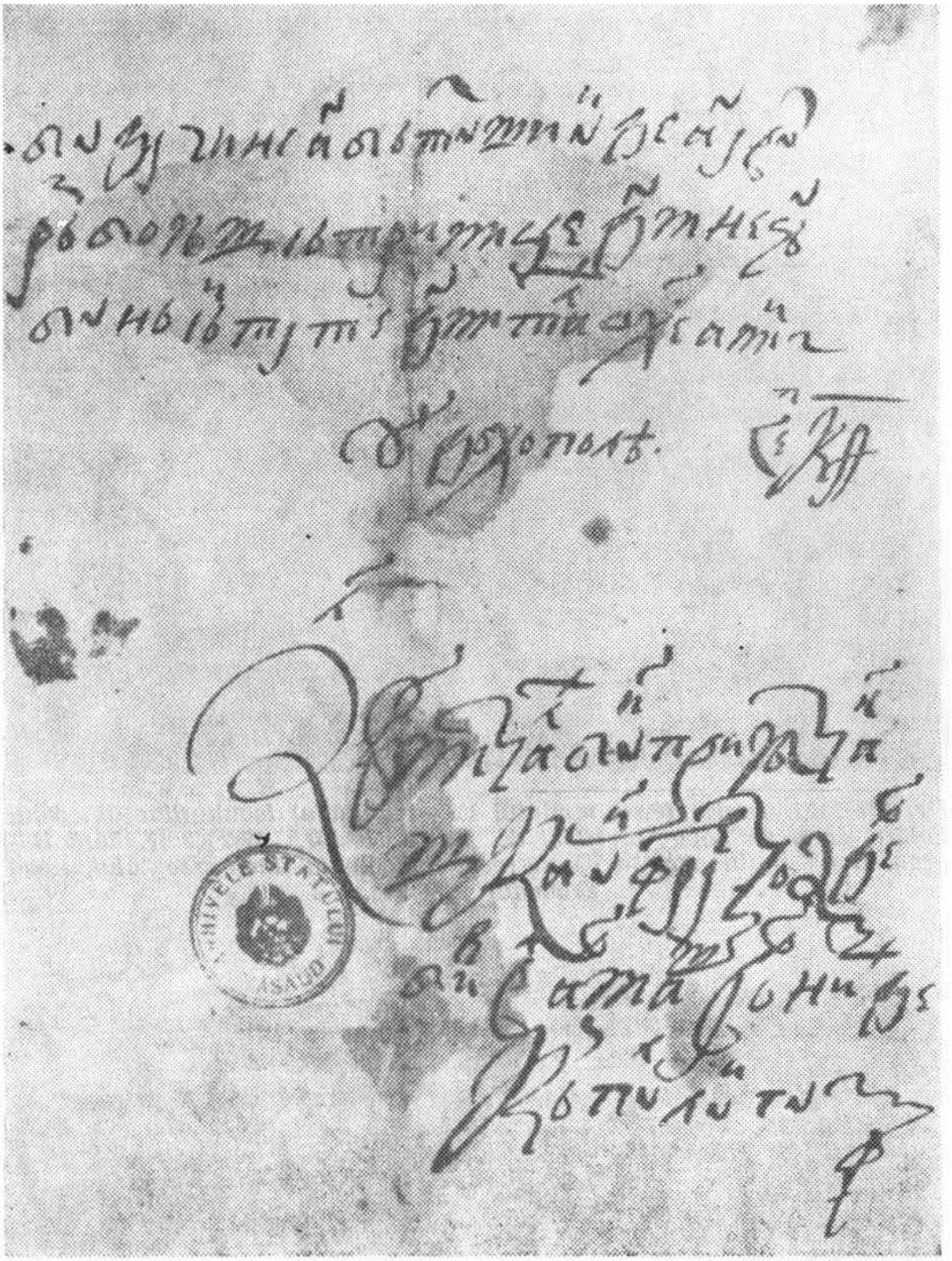

Nr. 16. Document III/255, pagina 2.

www.cimec.ro

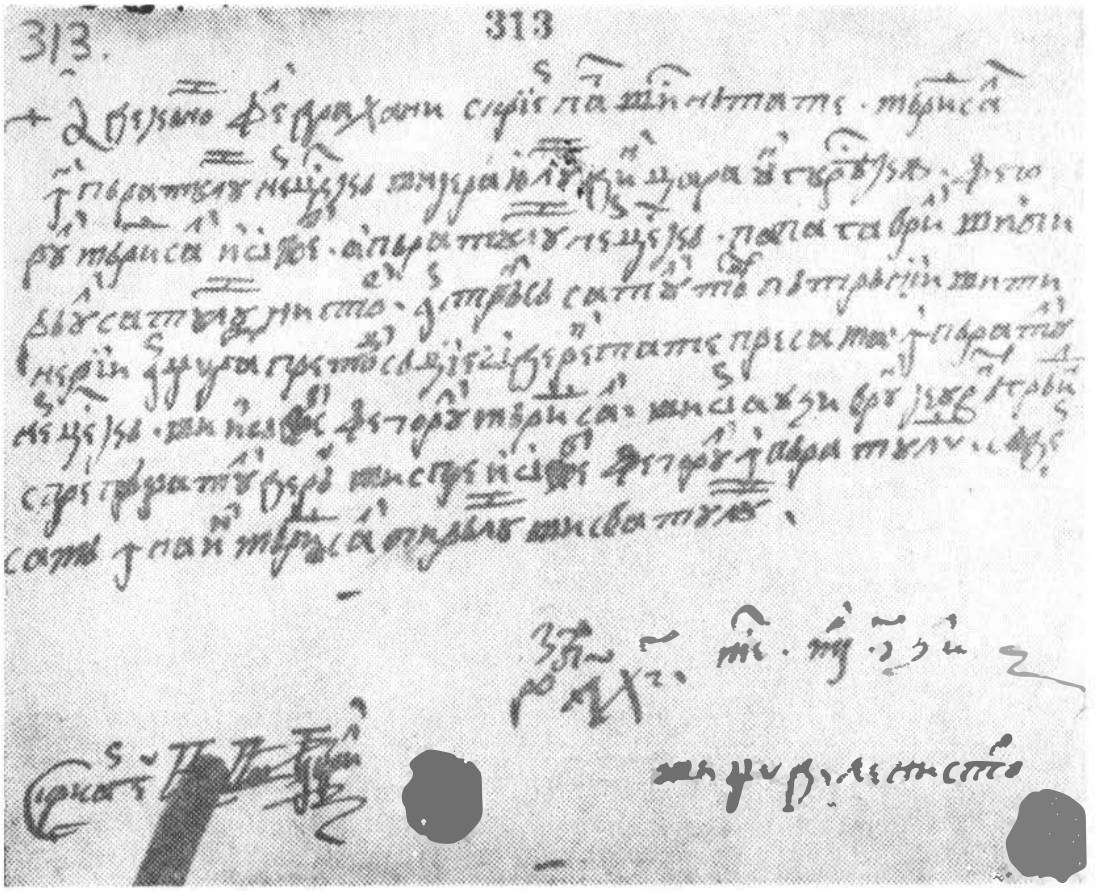

Nr. 17. 1691, martie 10. Jurămîntul de credniță al locuitorilor din satul Feldru, scris de popa Gavril și de judele Nestor. 17,2×20,1. Fără filigran. Două sigilii mici în ceară roșie aplicate la finele textului, lîngă semnături. IV/313.

www.cimec.ro

PLANȘA NR. I

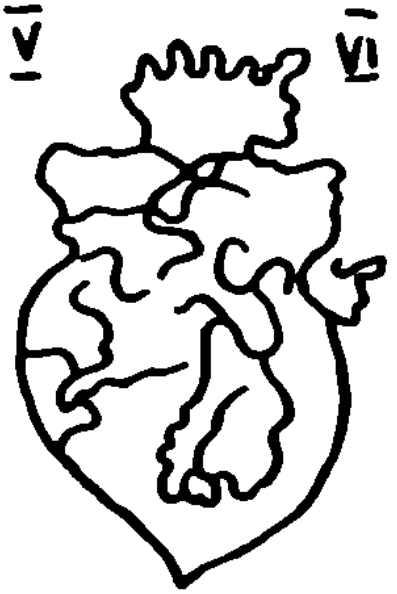

Fig. nr. 1
Filigranul documentului I/13

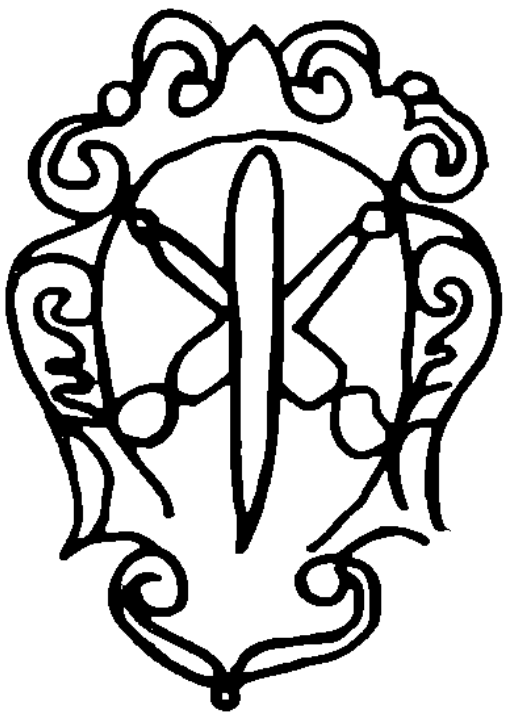

Fig. nr. 2
Filigranul documentului I/20

PLANȘA NR. II

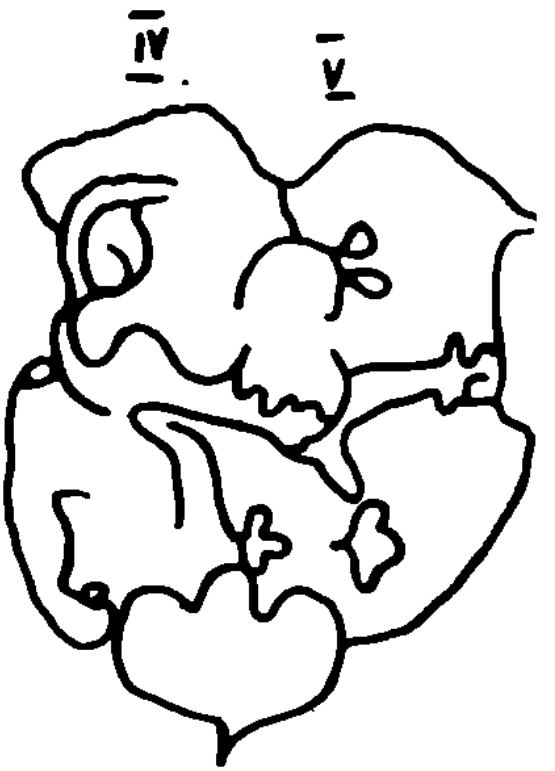

Fig. nr. 3
Filigranul documentului I/60

Fig. nr. 4
Filigranul documentului I/80

www.cimec.ro

PLANȘA NR. III

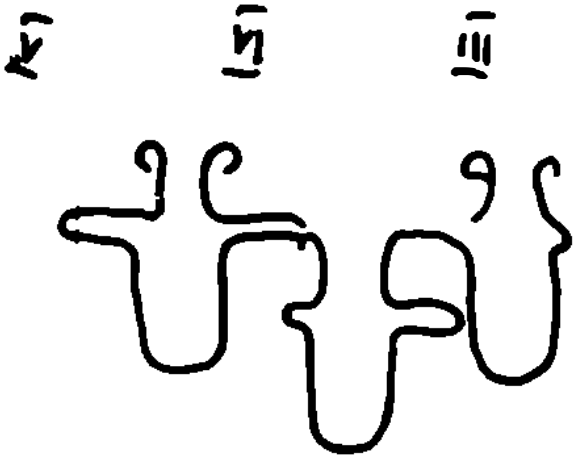

Fig. nr. 5 a
Filigranul documentului III/100

Fig. 5 b
Filigranul documentului III/100

PLANȘA NR. IV

Fig. nr. 6
Filigranul documentului III/118

Fig. nr. 7
Filigranul documentului III/213

Notă : Liniile verticale paralele indică delimitarea cîmpurilor foii de hîrtie; cifrele romane specifică cîmpurile unde este amplasat filigranul.

www.cimec.ro

Contribuţii la istoria relaţiilor dintre cetatea Bistriţei şi Moldova (Sec. XVII)

Dr. G. ASANACHE

În cadrul relaţiilor existente, în secolul al XVII-lea, între cetatea Bistriţei şi Moldova, problema hotarului a constituit un aspect central. Materialul de faţă îşi propune să discute acest aspect, privindu-l din două unghiuri mai puţin abordate în literatura de specialitate :

A). — modalităţi speciale de obţinere a informaţiilor despre stările din Moldova ;

B). — prevenirea infracţiunilor de furt şi de tîlhărie.

Este adevărat că studiul formelor şi modalităţilor de obţinere a informaţiilor cu caracter secret (politice, militare, etc.) ca şi studiul aspectelor de drept penal şi procedură penală constituie obiectul de cercetare a unor discipline particulare ; în acelaşi timp însă considerăm că prin apelul la datele oferite de aceste discipline se lărgeşte aria de cunoaştere a raporturilor ce au existat în secolul al XVII-lea între cetatea Bistriţei şi Moldova.

★

A). Menţinerea unor bune raporturi între cetatea Bistriţei şi Moldova, de-a lungul secolului al XVII-lea nu a exclus existenţa organizării şi utilizării :

— diferitelor forme de pază a graniţei ;

— diferitelor forme de spionaj.

Apare astfel ca necesară cunoaşterea *exactă şi rapidă* a faptelor din Moldova, mai puţin — ori deloc — în scopul unui atac, cît *în primul rînd* în scopul menţinerii bunelor relaţii de vecinătate între părţi.

www.cimec.ro

Schimburile comerciale şi culturale, trecerile dintr-o ţară în alta, protejarea aşezărilor de graniţă şi a locuitorilor lor, etc., nu sînt stînjenite de aceste măsuri.

Obţinerea de informaţii cu caracter special se făcea, între altele, prin trimiterea de spioni. Astfel, în 1601, la 2 aprilie, S. Báthory scria din Cluj bistriţenilor : „...trimeţînd cu bună îngrijire în toate părţile spioni, dacă afli ceva dumneata, dă-mi de ştire în grabă".[1] Ştefan Bethlen scria, în 1621, la 23 octomvrie : „...vă îndemn... şi vă poruncesc hotărît ca oamenii dumneavoastră să vină şi să meargă (în Moldova — n.n.) ...să trimiteţi oameni credincioşi ca spioni... să-i trimiteţi cu daruri".[2] Acelaşi, revine în 7 noembrie : „... de oriunde veţi prinde zvonurile, să mi le împărtăşiţi zi şi noapte cu poşta".[3] Gheorghe Rákóczy insistă şi el, cum este, spre exemplu, pasajul din scrisoarea trimisă Bistriţei în 1633, la 1 august : „...fiind că paza nu e niciodată rea... pentru ca în orice prilej nici noi, nici dumneavoastră să nu ne găsim în lipsă de pază... vă poruncim hotărît ...ca necontenit să ne trimiteţi în Moldova oamenii dumneavoastră destoinici şi umblaţi, înţelepţi, ca să audă, să înţeleagă, să ştie toate ştirile şi stările de acolo".[4]

Nu trebuie uitat însă că alături de această cale de obţinere a informaţiilor, bistriţenii au primit chiar de la Moldoveni — în contextul unor bune relaţii de vecinătate şi colaborare, ca o condiţie sine qua non a existenţei acestor relaţii — informaţii despre mişcările de trupe străine de pe teritoriul Moldovei, despre schimbările domniilor, despre răscoalele interne, etc.

În decursul timpului se semnalează şi cazuri de închidere a drumurilor, cauzate de conjuctura politică. Dacă, la 18 august 1602 G. Basta, spre exemplu, scria bistriţenilor : „suma industria et diligentia, *vias, passus et semitas viarum Moldaviam (s.n.)* tendentium custodire et invigilare debeant et teneantud",[5] opt ani mai tirziu, în 29 octombrie 1610 G. Báthory hotăra : „...unde ar fi drumuri şi poteci spre Polonia şi Moldova, îndată să le tăiaţi... îndată să le închideţi, aşa ca nici călăreţ, nici pedestru din cele două părţi, nici din alte locuri, să nu poată veni în ţara noastră".[6] Aceste stări sînt însă pasagere, viaţa îşi continuă cursul ei firesc după soluţionarea incidentelor.

Demnă de reţinut ni se pare a fi indicaţia pe care, la 11 iunie 1611, o face Ştefan Erdely : „...cu toate că ştiu că sfa-

1. Hurmuzachi, colecţia *Documente privitoare la Istoria românilor* vol. XV, partea a II-a, Bucureşti, 1913, nr. MDCVI, p. 780—781.
2. *Idem*, nr. MDCCXCI, p. 916—917.
3. *Idem*, nr. MDCCXCIX, p. 922—923.
4. *Idem*, nr. MDCCCLXXXVI, p. 993—994.
5. *Idem*, nr. MDCXXXI, p. 796—797.
6. *Idem*, nr. MDCXII, p. 943—944.

www.cimec.ro

tul n-ar fi de nevoie domniilor voastre, cu toate acestea dumneavoastră să nu disprețuiți nici un lucru mic..., căci multe și foarte puternice cetăți și orașe au izbutit să le înșele cîteodată prin mijloace mici ...să îngrijiți bine la poartă cine vine și cine iese. Citeodată și prin cerșetori au căzut orașe mari".[7]

B). Prevenirea infracțiunilor de furt și de tîlhărie viza cu precădere două aspecte :

— de menținere a bunelor raporturi între Transilvania și Moldova, ceea ce însemna : trecerea nestinjenită a negustorilor (sau a oricăror alte persoane particulare) dintr-o parte in alta ; buna desfășurare a diferitelor lucrări agricole, mai ales în regiunile de hotar, etc. ; cu alte cuvinte — apărarea bunurilor in general de distrugere, înstrăinare și a persoanelor de eventuale vătămări ;

— restituția bunurilor care au constituit obiectul furtului.

Străduințele pentru menținerea unei stări de înțelegere, lipsită de conflicte între părți predomină ca problematică în corespondența purtată de moldoveni cu bistrițenii.

Astfel, la 1604, în 10 iunie vornicul Cîmpulungului, Bilăi, scria birăului Sabo G. : „acmu/ mi să jeluiescu negutătorii că nu potu înbla de furi și de/ tălhari dentr-acele sate den Vărarea și den Fendreu. Rogu-/mă să aibă acei oameni răi certare mare, prentru *să avem/ prietenșug bunu și frăție bună cu dumniavoastră* (s.n.). Că mișeii /voștri încă vin de să hrănescu in țara lui vodă și nevoim să n-aibă ni/ce o/ nevoe de oamenii noștri".[8]

Din Suceava, la 1670, stolnicul Nacu scrie și el bistrițenilor : „...s-au făcut a/tăte răutăți și atăte tălhușaguri și atăte zăbore/ ...să facem aședzare și pace, ca cum au fostu mai din/nainte vreame, să potă trăi unul cu altu, să fie drumurile/ și căile deschisă, să potă înbla negutătorie".[9]

In 1683, 3 septembrie, logofătul Racoviță scria din Iași birăului Tămaș : „înțăles-am pentru oamenii dumilorvoastre/ care au tras jalobă inaintea noastră, pentru pagubele lor. Avut-au/ giudecată direaptă, să le iasă pagubele de pre unde au avut pagube/. Numai și dumneavoastră cănd are veni oamenii nostri la dumita/ să aibă giudecată direaptă, *ca să fie marginea cu pace*" (s.n.).[10]

Chiar și după comiterea unei infracțiuni de furt sau de tilhărie, se insistă asupra menținerii bunelor relații prin supoziția administrării corecte și în limitele reciprocității a justiției și aplicarea pedepselor celor vinovați.

---

7. *Idem*, nr. MDCCLVI, p. 687—688.
8. Arhivele Statului Cluj-Napoca, Scrisori Românești din Arhivele Bistriței, pachet I, nr. 32.
9. *Idem*, pachet II, nr. 189.
10. *Idem*, pachet III, nr. 220.

www.cimec.ro

În acest sens se adresează birăului Giurgiu, la 1664, Nacu — pîrcălab de Suceava: „Noi am trimis la dumiavoastră aceşti oa/meni buni să aibă dereptate la dumiavoastră, iar dumia/voastră i-aţi închis şi le ţineţi cai(i) acolo... Noi/ aşteptăm să aibă dereptate bună la dumiavoastră./ Măria sa vodă nu-i bucuros la vrajbă. ...mai /bine cum am viit bine cu dumiavoastră pănă ac/mu şi au fost această cale deşchis, să fiţi / şi de acum tot pace bună... să ţinem dereptatea şi dumia/voastră şi noi, ca pănă acmu".[11]

Un alt aspect demn de a fi semnalat în această ordine de idei este acela al ariei geografice pe care făptuitorii infracţiunii de furt şi tîlhărie puteau fi urmăriţi. Trecerea graniţei împiedeca urmărirea lor; dar dacă aceasta nu se putea face dincolo de graniţele ţării, exista în schimb posibilitatea extrădării răufăcătorilor prinşi. Şi acest lucru contribuie la menţinirea unei stări de bună vecinătate între cele două părţi. Un exemplu îl putem oferi cu fragmentul din scrisoarea pe care, la 24 iunie 1622, domnul Ştefan Tomşa o trimite birăului de Bistriţa, solicitîndu-i: „... şi furii carii vor cu/noaşte că sînt de ţară să faceţi bine printru voia noastră să ni-i tri/miteţi cu acest boiarin al nostru...".[12]

★

Constatăm, din datele mai sus prezentate, că în secolul al XVII-lea, în relaţiile dintre cetatea Bistriţei şi Moldova a existat o continuitate, o reciprocitate în dorinţa de menţinere a unor bune raporturi de vecinătate, menite să ocrotească oamenii, să apere aşezările şi bunurile. Necesităţi politice sau de altă natură au dus, nu odată, la acţiuni, mai mici sau mai mari, de — ceea ce azi numim — obţinerea de informaţii cu caracter secret.

Deasupra acestora însă primează voinţa de menţinere a bunei vecinătăţi, a frăţiei dintre cele două părţi, întru realizarea căreia atît bistriţenii cît şi moldovenii au depus străduinii. La acest incontestabil adevăr istoric am încercat să aducem o modestă contribuţie prin materialul de faţă.

11. *Idem*, pachet II, nr. 185.
12. *Idem*, pachet I, nr. 54.

www.cimec.ro

Cu privire la Conscripţia grănicerilor năsăudeni din 1763—1764 II *)

POMPEI BOCA

In continuare, datele înregistrate în cuprinsul acestei conscripţii prezintă importante informaţii economice cu privire la întinderea terenurilor arabile posedate de contribuabilii grăniceri, la suprafeţele însămînţate cu cereale de toamnă şi primăvară, precum şi la fînaţele proprii, exprimate în care de fîn, ce se recoltau. Mai departe, este specificat numărul animalelor crescute, în coloane separate : boi, cai, vaci de lapte, junci-juninci-costruşi, oi şi capre de lapte, porci de la doi ani în sus, stupii matcă. De asemenea, sînt menţionate venitele care se realizau din mori, pive şi căldări de rachiu sau cazane pentru prepararea berii. Pe latura dreaptă a tabelelor, sînt înşirate în opt coloane impozitele ce se plăteau după bunurile menţionate mai sus, totalizate la urmă intr-o coloană separată. Cotele de dare erau identice cu cele stabilite pentru contribuabilii consideraţi oameni liberi din alte părţi ale Transilvaniei[1].

*) Continuare la ARHIVA SOMEŞANĂ. vol. II. 1974, p. 184.

1. ARHIVELE STATULUI. CLUJ-NAPOCA. fondul A.O.B. inventar IV.A.
nr. 2355, infanterie, Năsăud, Rebrişoara;
nr. 2356, infanterie. Năsăud, Rebra, Salva. Coşbuc;
nr. 2357, dragoni. Năsăud, Rebrişoara, Rebra, Mititei;
nr. 2358, infanterie, Singeorz-Băi, Ilva Mică;
nr. 2359, infanterie. Aluniş, Poienile Zagrei, Runcu Salvei. Salva, Mititei;
nr. 2360, infanterie. Feldru, Nepos, Ilva Mică, Rebra;
nr. 2361, dragoni. Rodna, Ilva Mare, Măgura Ilvei, Maieru. Singeorz-Băi, Leşu;
nr. 2362, infanterie. Rodna, Ilva Mare. Măgura Ilvei;
nr. 2363, dragoni, Feldru, Singeorz-Băi, Ilva Mică, Leşu, Nepos;
nr. 2364, infanterie, Maieru, Leşu;
nr. 2365. infanterie. Telciu, Bichigiu. Suplai, Zagra;
nr. 2366, dragoni. Telciu, Bichigiu. Suplai, Alunişu, Runcu Salvei. Coşbuc, Salva;
nr. 2367, dragoni. Poienile Zagrei, Zagra, Mocod, Mărişelu, Sintioana;
nr. 2368, infanterie. Zagra, Mocod.

www.cimec.ro

După cum rezultă din numeroasele adnotări făcute la rubrica observații, țăranii români din districtul Rodnei dispuneau în mod nestînjenit de bunurile imobile și mișcătoare, întrucît făceau vînzări și cumpărări de pămînturi, părți de moară, animale mari și mici, fiind consemnate și succesiunile între moștenitori. In toate satele rodnene, nu au fost găsite, cu ocazia întocmirii consrcipției, bunuri imobile aparținătoare unor proprietari feudali sau ale unor contribuabili de altă naționalitate. Din întreaga conscripție reiese că, locuitorii români din cele 25 de sate „militarizate" pînă acum, erau oameni liberi posesori de bunuri materiale, starea lor socială fiind identică cu aceea a țăranilor sași din districtul Bistriței[2].

Centralizînd tabelele recapitulative întocmite pe companii și localitățile aparținătoare acestora, găsim că, cele 4.277 familii aflate pe teritoriul de graniță dețineau, în proprietatea și folosința lor exclusivă, o suprafață de cca. 8.400 hectare/(14.006 găleți) de pămînt arabil vechi, la care se adaugă cca. 360 ha (524 găleți) terenuri cultivate dobîndite prin curățiri și lăzuiri efectuate în ultimii doi ani. Fînațele erau evaluate la 5.287 care de fin. Nu sînt consemnate datele referitoare la pășunile din hotarul satelor și nici în ce privește pășunile montane. Sarcinile fiscale aferente acestora erau incluse in taxele ce se plăteau pentru animale. Ca și pășunile, pădurile formau proprietate obșească, la care populația avea acces după trebuințele reglementate în cadrul unor normative locale, unde suprafața acestora era mai redusă.

Pămînturile arabile erau repartizate pe gospodării in mod diferențiat, atît în ce privește proprietatea cît și folosința lor. Cu toate că numărul gospodăriilor de infanteriști reprezentau 72,6% din totalul contribuabililor grăniceri, ele dețineau numai 61,4% din terenurile arătoare, în timp ce 38,6% din suprafața acestora o posedau gospodăriile cavaleriste cu o pondere de abia 27,4%. Astfel, suprafața medie de pămînt arabil ce revenea unei familii de infanterist era de 1,70 ha, pe cînd o gospodărie de dragon deținea 2,90 ha, superioritatea acesteia din urmă fiind evidentă, pentru aș putea întreține calul de serviciu.

După structura proprietății, se observă că, din 4277 contribuabili aflați in cuprinsul granitei năsăudene, un număr de 1.237 (28,8%) nu aveau în proprietate terenuri arabile. Din rîndul acestora făceau parte, în primul rînd, puținii locuitori de altă naționalitate (32 familii de germani, unguri și țigani), apoi 85 din noii căsătoriți, 50% din cei necăsătoriți și 42%

2. BOCA Pompei, cf. Structura etnică, socială și economică a populației din ținutul Bistriței, la mijlocul secolului al XVIII-lea, în „File de istorie", III, Bistrița, 1974 p. 204.

www.cimec.ro

din numărul văduvelor. In multe cazuri, prin practicarea sistemului de zestre, văduva devenea uzufructară, iar tinerii familiști primeau loturi în folosință. Majoritatea celor neproprietari de pămînturi o formau zilerii agricoli sau sărăcimea satelor, a căror proporție se ridica la 23,8% (831 familii) din totalul conscrișilor.

Țărănimea care poseda pînă la un hectar de teren arător (sub două găleți), deci cu pămînturi neîndestulătoare pentru acoperirea nevoilor cerealiere, era în procent de 21,9 (936 contribuabili) și deținea numai 9,5% (803 ha) din totalul suprafețelor arabile. Impreună cu țăranii fără pămînt formau mai bine de jumătate din numărul gospodăriilor aflate în districtul grăniceresc.

Ponderea contribuabililor o constituiau posesorii de terenuri arabile între 1—5 ha (2—10 gălete), în proporție de 44,7% (1908 gospodării), care aveau în proprietate 74,8% din suprafață (6.424 ha). In fine, țărănimea înstărită, avînd între 5—12 ha (10—25 gălete) locuri de arătură, reprezenta 4,6% din gospodării (196), în schimb avea în proprietate 15,7% (1.348 ha) din pămînturile arătoare. Pe cînd 936 gospodării posedau numai 803 ha arătoare, 196 capi de familie stăpîneau 1.348 ha din terenurile de cultură, fapt ce ne arată că importante suprafețe formau, fără îndoială, obiectul unor variate sisteme de exploatare, cum era munca în parte, arenzile și lucrul cu ziua.

In ce privește folosirea pămînturilor de arătură, atît de către proprietarii acestora, cît și de cei care le primeau ca zestre, le obțineau în arendă sau le lucrau în parte, datele conscripției ne arată că, numai un sfert din suprafețe (25,6%) erau însămînțate anual prin culturi de toamnă și de primăvară. Proporția aceasta indică practicarea sistemului medieval denumit „în pîrloagă" cu tarlale pentru arături timp de 2—3 ani și ogoare sterpe folosite la început pentru pășunat și apoi de fînațe, la care se adaugă și fînațele înregistrate separat.

Insămînțările de toamnă reprezentau 17,1% (375 ha) din totalul culturilor anuale și se efectuau în satele de la Feldru în jos, fără Rebra, dar inclusiv Coșbuc, Runcu Salvei și Zagra, fiind proporțional mai extinse la Mărișelu și Sîntioana. Cele de primăvară se făceau în toate localitățile districtului și de către marea majoritate a gospodăriilor, ele constituind sursa cerealieră principală a grănicerilor. Porumbul se cultiva în fiecare sat, suprafețele crescînd de la munte spre dealurile joase, cu deosebire pe luncile rîurilor.

Din conscripție mai aflăm că un număr de 252 gospodării (214 de infanteriști și 48 de cavaleriști) nu făceau însămînțări deși aveau pămînturi arabile în proprietate. în

www.cimec.ro

schimb 394 capi de familie, cu toate că nu figurează în rîndul proprietarilor de pămînt, apar cu suprafețe însămînțate provenite de la cei care nu-și lucrau terenurile sau le arendau pe cele disponibile.

Alături de agricultură, creșterea animalelor a fost una dintre ocupațiile principale ale locuitorilor de pe Valea Rodnei, fiind strîns legată de muncile agricole și de asigurarea surselor de hrană și îmbrăcăminte. Proporțional cu numărul total al contribuabililor, rezultă că din două gospodării, una poseda un atelaj de boi sau cai; din patru familii, trei aveau cîte o vacă de lapte, precum și cîte un junc, junincă sau costruș. La fiecare gospodărie se găseau, în medie, cîte trei oicapre de lapte, iar la a cincea se mai afla și un stup matcă. La șeptelul de mai sus, se adaugă tineretul necuprins în conscripție : viței, mînzi, miei și cîrlani, purcei și roiuri de albine.

Repartizarea animalelor de muncă pe contribuabili se prezintă diferențiat și în raport cu terenurile agricole posedate. Astfel, din cele 4.277 gospodării conscrise :

— 751 (17,5%) aveau numai cîte un cal sau bou stingher;
— 840 (19,6%) țineau cîte un atelaj de boi sau cai;
— 549 (12,8%) posedau cîte o pereche de boi și un cal;
— 151 (3,6%) aveau cîte 5—8 animale de muncă;
— 1986 (45,5%) nu posedau boi sau cai.

Aproape jumătate din numărul gospodăriilor erau obligate să-și facă lucrările agricole și de transport cu atelaje angajate pe plată, de obicei în schimb de muncă cu brațele și în mai puține cazuri pe produse sau bani. Pe formațiuni militare, datele culese ne arată că, din patru gospodării infanteriste numai una poseda atelaje de boi sau cai, în timp ce mai fiecare gospodărie cavaleristă avea două animale de muncă, la care se adăuga în multe cazuri și calul de serviciu.

In ce privește distribuirea pe gospodării a vacilor de lapte, situația se prezintă după cum urmează :

— 47,8% (2.036 gosp.) aveau numai cîte o vacă;
— 10,8% (463 gosp.) posedau cîte două vaci);
— 1,4% (60 gosp.) țineau cîte 3—4 vaci;
— 40,2%, (1.718 gosp.) erau obligate să-și procure produsele lactate din altă parte.

După cum rezultă din datele conscripției, oieritul pe Valea Rodnei forma o îndeletnicire anexă a gospodăriilor care își asigurau traiul din cultivarea pămîntului și creșterea vitelor mari. Astfel, din totalul de 4.277 contribuabili numai 1206 (25,8%) se ocupau cu creșterea oilor, al căror număr se ridica la 12.994 capete de lapte, inclusiv caprele. Pe gospodării, repartiția numerică era cea de mai jos :

www.cimec.ro

— 526 (43,6%) aveau pînă la 6 capete, din care aproape o treime ţineau doar 1—2 capete, de obicei capre, sursa de lapte a ţărănimii sărace;

— 447 (37,2%) aveau între 7—15 oi-capre;

— 193 (16,0%) ţineau între 16—30 oi-capre;

— 40 (3,2%) gospodării posedau peste 30 oi-capre de lapte, dintre care numai trei proprietari aveau turme cu efective de 60—80 capete. Localităţile cu un oierit mai dezvoltat erau cele din părţile montane, fără ca păstoritul să formeze ocupaţia de bază, chiar şi în cazul celor trei gospodării cu peste 60 oi, întrucît acestea erau, în acelaşi timp, şi deţinătoarele unor întinse suprafeţe arabile cu însemnate culturi cerealiere şi a unui mare număr de vite cornute.

Contribuţia fiscală anuală pe care erau obligaţi să o suporte grănicerii năsăudeni se ridica la suma de 21.088 florini renani. Ponderea o deţinea „taxa capului" de familie, în sumă de 13.828 fl. rh, care era de 4 fl. rh. cînd acesta era bărbat, 2 fl. rh. de văduvă şi ţigani, 1 fl. rh. pentru flotanţi. Noii căsătoriţi, în primii trei ani şi necăsătoriţi, bărbaţi, pînă la vîrsta de 24 ani, erau scutiţi, favor de care se mai bucurau juzii (primarii satelor) şi cei incapabili de muncă. Impozitul pe terenurile arabile erau în sumă de 458 fl. rh., cîte 2 cruceri sau grîtari de găleată. Pentru însămînţările de toamnă şi primăvară impunerea era de 1.130 florini rh. şi anume 3 cr. de mierţa de cereale semănată şi 2 cr. după cupa de porumb sau mei. Fînaţele erau impuse cu 463 fl. rh., cîte 5 cr. de car. O importantă sarcină fiscală o constituia impozitul pe vite, în sumă de 4.182 fl rh., cîte 24 cr. pentru un bou sau cal, 20 cr. de o vacă, 15 cr. de un junc, junincă sau costruş, 3 cr. pentru un bou sau cal, 20 cr. de o vacă, 15 cr. de un junc, junincă sau costruş, 3 cr. pentru o oaie sau capră, 5 cr. pentru un porc peste doi ani şi 3 cr. după un stup matcă. Venitele din mori, pive, căldări de rachiu şi cazane de bere erau impuse cu 5 cr. de florin, însumînd 149 fl. rh. Şirul impunerilor se încheie cu aşa numita „taxă de protecţie" pentru persoanele de muncă din cadrul gospodăriei: soţie, fii, fiice, servitori, întreţinuţi, cîte 18 cr. de bărbat şi 12 cr. de femeie, în total 886 fl. r.

Din tabelele de impozite mai rezultă că, un număr de 368 contribuabili erau impuşi la taxa capului deşi nu posedau pămînt arabil şi nici nu făceau însămînţări de toamnă şi primăvară. In categoria celor scutiţi de această taxă se numărau 130 capi de familie care posedau avere, dar îndeplineau anumite funcţii publice cum erau primarii, subprimarii, crainicii, preoţii în funcţiune, cantorii, învăţătorii, la care se adaugă 138 infirmi şi bătrîni. In majoritatea cazurilor, feţele

www.cimec.ro

bisericești se bucurau de scutiri și în privința averii ce posedau, deși gospodăriile lor se situau în rîndul celor mijlocași și mai ales înstărite, ca urmare privilegiului acordat pentru trecerea la unire.

Prelucrînd și sistematizînd valoroasele date statistice care rezultă din conscripția militară de la 1743/64, în anexele ce urmează, vom prezenta în mod desfășurat starea socială și structura economică a celor 25 de localități componente în prima fază de organizare a regimentelor grănicerești năsăudene. Facem aceasta cu gîndul că, ținînd seamă de înfățișarea sintetică a materialului în cuprinsul lucrării de față, datele înșirate vor fi de un real folos celor care se vor ocupa în viitor de reconstituirea trecutului și mai ales de elaborarea monografiilor sătești și comunale.

ANEXA Nr. 1

CAPII DE FAMILIE DUPĂ CATEGORIA SOCIALĂ

Nr. crt.	Localitatea	Țărani	Văduve	Noi căsăt.	Necăsăt.	Țigani	Alte nat.	Preoți	Total
1.	Rodna	181	24	6	3	3	3	4	224
2.	Ilva Mare	68	19	3	2	—	—	2	94
3.	Măgura Ilvei	79	5	5	2	1	—	1	93
4.	Maieru	265	20	7	2	3	—	9	306
5.	Singeorz-Băi	356	29	18	3	2	—	4	412
6.	Ilva Mică	126	9	7	—	1	—	3	146
7.	Leșu	96	9	2	—	2	—	5	114
8.	Feldru	200	30	6	3	2	—	6	247
9.	Nepos	76	7	10	2	—	—	3	98
10.	Rebra	151	16	12	1	2	—	3	185
11.	Rebrișoara	282	35	6	—	2	—	6	331
12.	Năsăud	221	27	11	1	—	—	8	268
13.	Salva	208	21	4	—	—	—	11	244
14.	Coșbuc	93	11	7	—	—	—	3	114
15.	Bichigiu	75	7	8	—	2	—	2	94
16.	Telciu	214	25	14	3	2	—	4	262
17.	Runcu Salvei	123	7	6	—	—	—	3	139
18.	Mitilei	93	12	9	—	—	—	4	118
19.	Mocod	162	32	9	—	2	—	5	210
20.	Zagra	240	33	26	—	4	—	12	315
21.	Aluniș	40	7	5	—	—	—	2	54
22.	Poienile Zagrei	75	9	7	1	1	—	1	94
23.	Suplai	23	4	3	—	—	—	—	30
24.	Mărișelu	31	4	—	—	—	—	—	35
25.	Sintioana	42	4	4	—	—	—	—	50
	TOTAL	3.520	406	195	23	29	3	101	4.277

NOTĂ: La Rodna, nu au fost cuprinse în conscripție familiile de mineri români, maghiari și germani, iar la Mărișelu și Sintioana, gospodăriile nemilitarizate ale infanteriștilor.

www.cimec.ro

TERENURILE ARABILE ŞI CULTIVATE

Nr. crt.	Localitatea	Nr. gosp.	Supraf. arabile		Supraf. însăm. de		
			vechi	noi	loamnă	primăvară	porumb-mei
			găl. m.	găl. m.	găl. m. cp.	găl. m. cp.	găl. m. cp.
1.	Rodna	224	380,2	17,0	0,1.08	94,3.12	2,2.13
2.	Ilva Mare	94	321.3	8,3	—	76,1.06	0,0.06
3.	Măgura Ilvei	93	298,3	10,3	—	88,2.11	2,2.15
4.	Maieru	306	1010,0	3,0	—	323,0.00	9,2.10
5.	Sîngeorz-Băi	412	1200,3	59,2	—	425,0.04	10,0.03
6.	Ilva Mică	146	375,2	60,2	—	76,2.00	9,2.14
7.	Leşu	114	411,0	15,0	—	121,3.06	2,0.15
8.	Feldru	247	840,0	58,1	7,1.00	152,3.12	14,3.15
9.	Nepos	98	218,1	22,2	17,0.08	88,3.08	4,3.11
10.	Rebra	185	314,1	74.2	0,2.00	103,0.11	9,0.10
11.	Rebrişoara	331	1091,1	116,1	53,1.08	135,3.12	11,0.03
12.	Năsăud	268	1123,2	49,0	60,3.13	148,3.09	14,0.01
13.	Salva	244	912,0	21,0	61,0.00	124,2.11	11,3.13
14.	Coşbuc	114	372,1	5,0	15,1.00	33,1.08	4,2.02
15.	Bichigiu	94	237,1	—	1,0.00	71,1.03	4,2.08
16.	Telciu	262	587,0	3,1	—	167,3.02	13,0.09
17.	Runcu Salvei	139	458,2	—	19,1.08	68,3.14	5,3.04
18.	Mititei	118	315,3	—	29,0.08	42,0.15	8,2.03
19.	Mocod	210	709,2	—	74,0.00	83,0.09	10,0.10
20.	Zagra	315	1299,0	—	187,3.02	241,1.08	15,3.09
21.	Alunişu	54	202,0	—	—	40,0.08	1,3.10
22.	Poienile Zagrei	94	412,3	—	—	17,1.12	4,0.15
23.	Suplai	30	201,0	—	—	37,0.01	1,0.15
24.	Mărişelu	35	229,0	—	33,0.00	26,1.08	3,1.02
25.	Slntioana	50	462,0	—	46,3.00	29,2.08	4,0.11
	TOTAL	4277	14006,2	2524,1	606,3.07	2825,2.06	180,2.12

NOTĂ : Găleata = 4 mierţe; mierţa = 16 cupe. Greutatea aproximativă : Găleata = 96 kg ; mierţa = 24 kg ; cupa = 1,5 kg.

www.cimec.ro

EFECTIVELE DE ANIMALE

Nr. crt.	Localitatea	Nr. gosp.	Boi, cai	Vaci de lapte	Junci, juninci, consiruşi	Oi-capre de laple	Porci peste 2 ani	Slupi malcă
1.	Rodna	224	225	206	69	1328	39	30
2.	Ilva Mare	94	118	111	28	475	10	27
3.	Măgura Ilvei	93	129	85	30	945	12	58
4.	Maieru	306	375	306	162	1475	123	58
5.	Singeorz-Băi	412	395	254	65	1174	74	45
6.	Ilva Mică	146	134	134	55	651	24	28
7.	Leşu	114	152	117	63	788	22	30
8.	Feldru	247	255	199	73	761	99	66
9.	Nepos	98	119	54	21	263	56	31
10.	Rebra	185	174	148	51	715	85	30
11.	Rebrişoara	331	399	196	84	787	165	52
12.	Năsuăd	268	298	171	95	457	194	32
13.	Salva	244	250	163	54	263	132	29
14.	Coşbuc	114	91	85	59	177	33	23
15.	Bichigiu	94	116	82	44	647	60	18
16.	Telciu	262	276	187	61	660	118	76
17.	Runcu Salvei	139	102	46	7	236	33	14
18.	Mititei	118	137	67	42	66	54	17
19.	Mocod	210	240	100	60	166	141	31
20.	Zagra	315	455	214	79	344	191	35
21.	Alunişu	54	53	41	28	82	27	13
22.	Poienile Zagrei	94	92	72	45	146	31	24
23.	Suplai	30	44	38	46	104	29	17
24.	Mărişelu	35	80	20	16	40	113	4
25.	Sintioana	50	111	28	22	126	42	12
	TOTAL	4.277	4.820	3.124	1.360	12.994	1.815	797

www.cimec.ro

STRUCTURA GRĂNICEREASCĂ PE LOCALITĂȚI

Nr. crt.	Localitatea	NUMĂRUL: gospodăriilor de grăniceri			grănicerilor în serviciu			Sculiți s. num.	neapți inv.	Sit. nespec.	Familii emigrate	
		Total	inf.	cav.	Total	inf.	cav.				bărb.	văd.
1.	Rodna	224	164	60	92	54	38	1	69	29	—	—
2.	Ilva Mare	94	86	8	34	31	3	9	18	15	55	3
3.	Măgura Ilvei	93	63	30	37	16	21	1	29	19	3	—
4.	Maieru	306	232	74	175	136	39	2	93	4	14	3
5.	Singeorz-Băi	412	293	119	198	151	47	2	151	21	11	—
6.	Ilva Mică	146	113	33	63	49	14	13	53	4	2	—
7.	Leșu	114	87	27	54	37	17	—	42	2	11	—
8.	Feldru	247	213	34	115	100	15	3	88	3	1	—
9.	Nepos	98	74	24	56	42	11	—	31	1	1	—
10.	Rebra	185	133	52	90	60	30	1	72	—	31	1
11.	Rebrișoara	331	243	88	164	117	47	12	124	1	2	—
12.	Năsăud	268	178	90	131	82	49	28	79	2	1	—
13.	Salva	244	186	58	138	109	29	1	70	3	4	—
14.	Coșbuc	114	84	30	62	47	15	—	34	1	3	—
15.	Bichigiu	94	66	28	45	31	14	1	37	—	—	—
16.	Telciu	262	170	92	151	102	49	—	80	1	1	—
17.	Runcu Salvei	139	115	24	83	72	11	1	44	1	1	1
18.	Militei	118	78	40	71	49	22	—	31	—	—	—
19.	Mocod	210	193	17	118	108	10	—	52	1	8	—
20.	Zagra	315	210	105	176	107	69	—	87	3	7	—
21.	Alunișu	54	42	12	28	22	6	—	16	—	—	—
22.	Poienile Zagrei	94	63	31	52	36	16	—	31	—	2	—
23.	Suplai	30	20	10	21	14	7	—	5	1	—	—
24.	Mărișelu	35	—	35	26	—	26	—	5	—	—	—
25.	Sintioana	50	—	50	27	—	27	—	9	—	—	—
	TOTAL	4277	3106	1171	2206	1574	632	75	1350	112	158	6

www.cimec.ro

Valea superioară a Şieului

— Fragmente de istorie*) —

VASILE ŢARA

Istoria localităţilor din acest colţ de ţară este tot atît de veche ca şi a celorlalte sate româneşti în care viaţa omenească e atestată, documentar şi arheologic, în urmă cu multe sute şi chiar mii de ani.

Cercetări arheologice, în majoritate recente, efectuate sistematic sau întîmplător, dovedesc că în ţinutul Bistriţei omul şi-a găsit lăcaş statornic încă din epoca neolitică.[1] Populaţiile care au trăit ori au zăbovit mai mult în acest ţinut în vremile mai apropiate de era noastră au lăsat, de asemenea, urme care sînt scoase la lumină tot mai frecvent. Astfel, celţii, veniţi în nordul Transilvaniei şi pe valea Someşului „începînd cu sfîrşitul secolului al IV-lea sau cu începutul secolului al III-lea î.e.n",[2] au fost atestaţi arheologic în 22 de localităţi din jumătatea de sud a judeţului Bistriţa-Năsăud, dintre care patru (Mărişelu, Şieu, Şieuţ şi Sebişa) se află pe valea superioară a Şieului.[3] Pumnalul scitic de bronz (akinakes) descoperit la Posmuş (com. Şieu), piesă unică de acest fel găsită pînă acum pe teritoriul R.S.R.,[4] atestă prezenţa sciţilor in nord-estul Transilvaniei prin secolul al IV-lea î.e.n.

*) Lucrarea de faţă reprezintă un subcapitol din *Introducerea* la monografia dialectală *Graiul de pe valea superioară a Şieului (Transilvania)*, teză de doctorat susţinută de autor la Universitatea din Timişoara, în anul 1975.

1. Şt. Dănilă, *Îmbogăţirea colecţiilor muzeale prin achiziţii, cercetări sistematice şi descoperiri întîmplătoare*, în *File de istorie*, Bistriţa, 1971, p. 264 şi pass.
2. *Istoria României*, I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 113, 147—148; cf. E. Crişan, *Un biberon hallstattian*, în *Acta musei Napocensis*, V, Cluj, 1968, p. 405—407; Şt. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 263—265.
3. Şt. Dănilă, *Noi descoperiri arheologice privind problema celţilor în zona Bistriţei*, în *File de istorie*, Bistriţa, 1971, p. 59—70.
4. Şt. Dănilă, *Descoperiri scitice la Posmuş, raionul Bistriţa*, în *Activitatea muzeelor*, Cluj, 1956, p. 81—85; id., *lucr. cit.*, p. 276; *Istoria României*, I, p. 158.

www.cimec.ro

Importanțe și din ce în ce mai numeroase descoperiri arheologice vin să lumineze istoria dacilor care au trăit în această zonă a Transilvaniei. Pînă în prezent s-au descoperit urme sigure ale unor așezări sau cetăți dacice la Bistrița, Șieu-Măgheruș, Cristur-Șieu, Orheiu-Bistriței, Dumitra, Galații-Bistriței, Herina, Archiud, Țăgșoru și, pe valea superioară a Șieului, la Sărățel, Domnești și Ardan. Între cele mai însemnate vestigii arheologice din epoca dacică menționăm: fortificațiile dacice de pe Dealul Cetății de lîngă Sărățel și mormintele de incinerație daco-gete de la Archiud. Ceea ce ni se pare mai interesant e că în majoritatea locurilor unde s-au întîlnit urmele dacilor au fost scoase la lumină și numeroase vestigii (ceramică, monede, unelte, urme de așezări și castre) din perioada stăpînirii romane în Dacia.

Firește că, din perspectiva cercetărilor dialectale, epoca biruințelor romane în citadela Carpaților transilvăneni și mai ales veacurile următoare, cînd s-a zămislit un nou popor pe aceste meleaguri, continuator neclintit al vechilor stăpîni din Dacia Felix, prezintă un interes aparte. Fortificațiile romane, construite peste cele dacice, identificate la Sărățel, dar mai ales castrele romane descoperite la Orheiu Bistriței și în satul Livezile, de lîngă Bistrița, sînt cele mai evidente mărturii ale stăpînirii romane în această zonă din nord-estul Transilvaniei. De altfel, recenta descoperire a castrului roman de la Livezile „a dus la formularea unor concluzii noi, privind modificarea granitei Imperiului roman, pe porțiunea nordică, în acest fel integrîndu-se și Valea Bistriței transilvănene în cadrul provinciei Dacia, fapt necunoscut înainte".[5]

Vestigiile arheologice din perioada postaureliană găsite în această regiune prezintă o însemnătate deosebită pentru elucidarea problemei continuității. Astfel, la Archiud s-a descoperit, în deceniul trecut, o întinsă așezare cu bordeie și gropi de provizii din secolul al III-lea — al IV-lea e.n., alături de resturile unor așezări din neolitic, epoca bronzului, Hallstatt-ul timpuriu, Latène și feudalismului timpuriu (sec. XI—XII).[6] După opinia lui D. Protase, „prezența ceramicii romane și modificările tîrzii care se pot observa lesne în formele și factura ei, gropile de provizii similare celor din așezarea daco-romană de la Obrejai lipsa elementelor culturale caracteristice goților ori sarmaților îndreptățesc atribuirea așezării din secolele III—IV de la Archiud populației provinciale la care s-au adăugat probabil și grupuri de daci liberi, în a doua jumătate a secolului III".[7]

---

5. D. Protase, Șt. Dănilă. *Castrul roman din pămînt de la Livezile*. în SCIV 1968.
6. D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, Editura Academiei R.S. România, 1966, p. 106.
7. D. Protase, *op. cit.*, p. 107.

www.cimec.ro

Recenta descoperire a două morminte de înhumație de tip Sintana de Mureș la Ocnița, datate, pe baza inventarului funerar (ceramică și obiecte metlice), in secolul IV e.n.,[8] lărgește aria în care menținerea populației romanizate în Dacia după anul 217 poate fi demonstrată cu argumente sigure. Monede izolate, ceramică și obiecte din epoca migrațiilor s-au găsit la Șintereag, Bistrița și Teaca.[9] Dar cea mai valoroasă descoperire arheologică privitoare la existența românilor pe valea Șieului înainte de venirea ungurilor in Transilvania s-a făcut la Șirioara (com. Șieu-Odorhei), unde s-au găsit rămășițele unei cetăți de pămînt din perioada feudalismului timpuriu. „Tehnica construcției acestei „cetăți" este asemănătoare, chiar foarte asemănătoare tehnicii de construcție a „cetății" de la Dăbîca, Chirales, Moresti, Moigrad. Ca și a acestora, tot astfel și începuturile „cetății" de la Șirioara sînt din sec. IX—X, deci înaintea pătrunderii ungurilor in Transilvania și a colonizării sașilor. Era o așezare întărită a populației băștinașe românești".[10]

Dintre numeroasele mărturii arheologice referitoare la epoca feudalismului timpuriu scoase la lumină în diverse puncte din zona Bistriței, amintim doar importantul depozit de unelte agricole din secolul al XIII-lea, descoperit la Șieu[11] și străvechea cetate de pămînt de la Ardan, al cărei sistem de fortificații a fost amplificat prin secolele XIII—XIV.[12] Uneltele agricole, dar mai ales cele două brăzdare specifice plugului de tip simetric folosit și de daci,[13] dovedesc că agricultura s-a practicat aici din timpuri îndepărtate, alături de păstorit, ocupație principală pentru locuitorii multor sate de pe valea superioară a Șieului. Agricultura înseamnă viață sedentară, iar aceasta presupune continuitate, lucru dovedit și cu prilejul săpăturilor arheologice de la Ardan (com. Șieu), unde „s-au descoperit interesante urme de viețuire din mai multe epoci: prima se caracterizează prin ceramică de tip Cotofeni, perioadă ce se datează la sfîrșitul neoliticului; epoca dacică aparținînd secolelor III—II î.e.n., caracterizată printr-o cantitate apreciabilă de ceramică dacică. Tot cu această ocazie s-a descoperit și o monedă dacică (150—80 î.e.n.). Ultima epocă de viețuire a cetății o da-

8. Șt. Dănilă. *lucr. cit.*, p. 265—266.
9. Iudita Winkler, *Depozitul de monede de bronz din sec. IV e.n. descoperit la Bistrița*, in *File de istorie*, Bistrița, 1971, p. 347.
10. Șt. Pascu. *Din trecutul istoric al orașului Bistrița*, în *File de istorie*, 1971, p.12.
11. Șt. Dănilă, *Depozitul de unelte agricole din secolul al XIII-lea descoperit la Șieu*, în *Arhiva someșană. Studii și comunicări*, Năsăud, 1972, p. 191—200. Tot la Șieu s-au găsit și două tezaure monetare alcătuite din peste 3000 de piese de argint, despre care se crede că ar fi fost ascunse în preajma cuceririi Transilvaniei de către Mihai Viteazul (vezi Șt. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 274).
12. Șt. Dănilă. *lucr. cit.*, p. 270.
13. Vezi I.H. Crișan. *Un depozit de unelte descoperit la Lechința de Mureș (plugul la geto-daci)*, în SCIV, 1960, p. 290—299.

www.cimec.ro

tăm, pe baza ceramicii cît și a amplificării sistemului de fortificații, în secolele XIII—XIV, deși ceramica feudală față de cea dacică cantitativ este extrem de redusă".[14]

Prezența românilor în această regiune înainte de venirea ungurilor este atestată și în toponomie. În afară de numele celor două rîuri mari, Someșul și Mureșul, care mărginesc la nord și, respectiv, la sud această zonă din estul Transilvaniei, cunoscute încă din antichitate,[15] mai pot fi amintite și alte toponime create de populația româno-slavă care trăia în ținutul Bistriței înainte de extinderea stăpînirii maghiare asupra Transilvaniei, întîmplată prin secolul al XI-lea.[16] Astfel, toponimul creat dintr-un apelativ românesc de origine latină : *Fata*, care denumea o așezare din apropierea comunei Dumitra, atestat prima dată într-un document din anul 1243 și ultima oară într-un act din 1434, e un indiciu important că pe acele locuri trăia o populație românească străveche.[17]

Dintre toponimele culese de pe valea superioară a Șieului, pare a fi, de asemenea, foarte vechi numele de loc *Roșcu*, din hotarul satului Monor. Notat *Roosk*, acest toponim apare într-un document din 1319, ca nume de sat, alături de *Gledin* și *Monor*.[18] Sub formele *Kosc* (desigur o grafie eronată) și *Rosk* este menționat în actele familiei Bánffy din 1497,[19] iar în 1509 apare pentru ultima dată în documente, notat *Roskh*.[20] Tradiția locală păstrează încă amintirea satului dispărut. Fără să știe că denumirea localității s-a păstrat ca nume de loc, N. Drăganu fixează cu destulă precizie punctul geografic în care s-a aflat vatra satului *Roșc*, arătînd că „se găsea cam unde se întîlnesc județele Năsăud, Turda și Cluj, pe unde sînt satele Monor și Gledin".[21] Etimologia propusă de N. Drăganu, rom. *roșc(ă)*, *roșcat* „rötlich"<*roș* „rot" *roseus, -a, -um* (≥ung. *rós* „rot", *róska* „rötlich" ; rut. *rosa* „rotbraune ziege") ni se pare plauzibilă. Am adăuga doar că impunerea și menținerea acestui toponim într-o formă aproape neschimbată de-a lungul secolelor a fost posibilă și datorită

14. Șt. Dănilă, *lucr. cit.*, p. 270.
15. Pentru etimologie și pentru bibliografiea fundamentală referitoare la originea acestor toponime, vezi N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponomiei și onomasticii*, București, 1933, p. 474—476, 496—499; C. Poghirc le consideră de proveniență autohtonă (vezi *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei R.S. Române, 1969, p. 358).
16. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, Editura Dacia, 1971, p. 93—103.
17. Vezi comentariul amplu și convingător făcut de N. Drăganu asupra acestui toponim în *Toponomie și istorie*, Cluj, 1928, p. 128—135; cf. și id., *Românii*... p. 448—453.
18. *Documente privind istoria României*, Seria C., Transilvania, vol. I, (1301—1320), București, 1951, p. 333.
19. Iványi Béla, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez*, II, Budapesta, 1928, p. 343—345.
20. Coriolan Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, (DILT), II, [București], Editura Academiei R.S. România, [1968], p. 395.
21. N. Drăganu, *Românii*..., p. 444.

www.cimec.ro

faptului că apelativul românesc *roşc* a pătruns şi in vorbirea maghiarilor şi rutenilor care au trăit împreună cu românii din această regiune.

Mai numeroase sînt însă numirile topice de origine slavă care puteau fi create în perioada convieţuirii româno-slave, adică înainte de pătrunderea ungurilor în nord-estul Transilvaniei. Astfel, hidronimul *Bistriţa* (<sl. *bystrica* „repede"), de la care şi-a luat numele şi oraşul transilvănean, denumind, aşa cum arăta S. Puşcariu („Dacoromania", IV2, p. 1350), numai partea inferioară a rîului, căci la izvor aceasta se numeşte *Repedle*, dovedeşte că, alături de românii care trăiau în această regiune montană, a venit să locuiască şi o populaţie slavă, care a preluat numele românesc al rîului traducîndu-l, iar după ce s-a românizat a păstrat denumirea, pe care au acceptat-o între timp şi românii, aşa cum s-a întîmplat cu alte numeroase toponime slave de pe teritoriul dacoromân.[22] Dacă admitem ideea exprimată în aproape toate lucrările de istorie că populaţiile care s-au perindat pe teritoriul patriei noastre, de la goţi şi slavi pînă la pecenegi şi unguri, au cucerit treptat locurile stăpînite de români, dinspre şes spre munte, mai uşor cîmpia şi anevoie depresiunile şi văile mai largi, dar aproape niciodată regiunile muntoase, cu relief accidentat şi apărate de codri nesfîrşiţi,[23] atunci înseamnă că putem accepta teza vechimii superioare a denumirii româneşti în comparaţie cu cea slavă şi a celei slave în comparaţie cu cea maghiară. Fireşte că pentru o asemenea interpretare pledează şi structura lingvistică a acestor toponime, precum şi credinţa că numele rîurilor se dau la izvor,[24], deşi acest din urmă argument nu este aplicabil in toate situaţiile.

Despre existenţa unei populaţii băştinaşe, probabil româno-slavă, înainte de venirea ungurilor pe valea superioară a Şieului mărturiseşte şi numele unui afluent mai mic al acestui rîu, care de la izvor şi pînă în satul Sebiş poartă numele *Bistra*, iar de acolo pînă la unirea cu Şieul se numeşte *Sebişa* sau *Valea Sebişului*. Fireşte că în acest caz toponimul mai

---

22. Observaţiile şi explicaţia lui S. Puşcariu în legătură cu cele două denumiri ale rîului *Bistriţa* au fost reluate şi acceptate, cu unele rectificări, de N. Drăganu (*Toponomie şi istorie*, p. 138—141; *Românii...*, p. 458—461) şi de E. Petrovici (*La population de la Transylvanie au XI-e siècle*, extras din „Revue de Transylvanie", tom. X, Bucureşti, 1944, p. 29).
23. Alături de alţi istorici, I. Lupaş împărtăşeşte aceeaşi opinie: „Dacă la şes poporul autohton a fost expus unor influenţe străine, adeseori păgubitoare, la munte a rămas scutit de ele, fiindcă neamurile năvălitoare ca şi elementele de colonizare târzie au simţit totdeauna o teamă explicabilă în pragul codrilor. Astfel a rămas muntele în stăpînirea aproape exclusivă a poporului român, care s-a simţit aici ca la el acasă, cunoscîndu-i, din vîrsta copilăriei, potecile, pe care le-a cuprins în cîntecele sale, pătrunzîndu-i tainele şi învăţînd din propria sa experienţă să-i preţuiască binefacerile" (*Realităţi istorice în voevodatul Transilvaniei din sec. XII—XVI*, extras din „Anuarul Institutului de istorie naţională", Cluj, vol. VII, (1936—1938), Bucureşti, 1938, p. 5—6.
24. Vezi N. Drăganu, *Românii...*, p. 459.

www.cimec.ro

nou, de origine maghiară : *Sebiș* (<mag. *sebes* „repede") îl traduce pe cel mai vechi, de proveniență slavă.[25] Rezerva formulată de E. Janitsek față de o astfel de interpretare, atunci cînd afirmă că „numele Bistra putea fi dat de ucrainenii așezați în împrejurime, mai ales în Ruștior, dar nu este exclus că el reprezintă un strat slav mai vechi",[26] ni se pare neîntemeiată. Ucrainenii din Ruștior (în prezent complet asimilați de populația românească) nu puteau să dea nume pîrîului în discuție în partea lui dinspre izvor, pentru că satul lor se află în aval față de localitatea Sebiș. Avînd în vedere că populația ruteană a ajuns aici probabil după venirea ungurilor, ar însemna că ea ar fi tradus termenul maghiar. Dar pentru aceasta era nevoie ca în zona respectivă să se afle o populație maghiară numeroasă, cu care noii veniți să conviețuiască și de la care să afle sensul termenului ce urma să fie tradus, pentru că apelativul maghiar *sebes* nu a pătruns în română. Cum însă o astfel de populație maghiară se pare că nu a existat nici în Sebiș, nici în satele vecine, e greu de admis că lucrurile s-ar fi întîmplat altfel decît am arătat noi.

Prezența pecenegilor, datorită cărora prin secolele X—XI „dominația maghiară în Transilvania la răsărit de Porțile Mureșului și Piatra Craiului a fost în mare măsură anihilată",[27] e amintită de vechiul nume al satului Viișoara, de lîngă Bistrița : *Beșeneu* (<magh. *Besenyö*), sinonim cu *Pecenega*.[28] Dar numele de origine maghiară e atestat în documente abia din 1432, în primele acte (cele din 1332) localitatea fiind denumită *Villa Paganika*,[29] ceea ce confirmă și mai convingător ipoteza exprimată mai sus. Numele german al acestui sat, (acum integrat în orașul Bistrița), *Heidendorf*, păstrează pînă azi prima sa denumire.

Numele satului *Bîrla* (com. Mărișelu), atestat documentar din anul 1319 (Barla),[30] ar putea să vorbească, de asemenea, despre existența unei populații pecenego-cumane chiar pe valea superioară a Șieului, dacă admitem etîmologia propu-

---

25. O situație asemănătoare a fost semnalată de E Petrovici în sudul Transilvaniei : „La rivière de *Sebes* (<hong. *sebes* «repede») dans le district d'Alba a été nommée par les Hongrois à l'aide d'un nom qui traduit le slave Bistra, qui est d'ailleurs le nom d'un affluent du *Sebeș*. Le cours supérieur de cette revière s'appelle *Frumoasa*. Comme dans le cas de *Șieu* — Bistrița — *Repedele* là aussi les hydronymes *Sebeș* — *Bistra* — *Frumoasa* montrent comment les Roumains ont été chassés par les Slaves dans les montagneus, ces derniers étant à leur tour supplantés dans la plaine par les Hongrois" (*lucr. cit.*, p. 29).
26. E. Janitsek, *Toponomia văii superioare a rîului Șieu*, în *Studii și materiale de onomastică*, 1969, p. 132.
27. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 87.
28. I. Iordan, *Toponomia românească*. [București]. Editura Academiei R.S.R., 1963, p. 279.
29. DIR, Seria C., Transilvania, III (1331—1340), p. 135, 147.
30. DIR, Seria C., Transilvania, I (1301—1320), p. 312, 420.

www.cimec.ro

să de A. Philippide.[31] Dar chiar dacă nu acceptăm explicaţia învăţatului ieşean, şi admitem că *Bîrla* ar fi de origine slavă, cum susţin I. Bogdan[32] şi G. Weigand,[33] sau, mai convingător, românească, după opinia lui N. Drăganu[34] şi Gr. Rusu,[35] totuşi nu se poate contesta vechimea acestui nume de sat, alături de care stau şi numeroase alte toponime create de români ori preluate de la slavi, existente în zona la care ne referim.

Aşadar, la venirea lor în Transilvania, ungurii au găsit o populaţie autohtonă numeroasă, mult mai numeroasă decît înşişi cuceritorii, alcătuită din români. Forma de organizare cea mai răspîndită era obştea sătească, în fruntea căreia se afla un jude, un jupan, un cneaz sau un voievod. Acest sistem de organizare politico-adiministrativ s-a menţinut în Transilvania foarte multă vreme, deoarece chiar şi în secolul al XVII-lea mai sînt pomeniţi în documente juzi şi voievozi care conduceau astfel de obşti.[36] După cum arăta I. Lupaş, „nici penetraţia succesivă a reprezentanţilor regatului ungar (sec. XI—XII) în regiunile Transilvaniei nu au putut desfiinţa organizaţia aceasta adîncă înrădăcinată în obiceiul pămîntului. Dimpotrivă, atît drepturile judecătoreşti, cît şi cele administrative şi militare ale cnezilor români au fost adeseori recunoscute şi confirmate din partea regilor unguri, bucuroşi să profite de autoritatea locală a acestor şefi rurali, utilizîndu-i ca instrumente în planurile lor de penetraţie şi stăpînire transilvană".[37]

Alături de obşti, se ştie că au existat, la începutul evului mediu, în Transilvania şi formaţiuni politico-administrative mai dezvoltate, cum sînt cnezatele, voievodatele şi numeroasele „ţări", „adică uniunile de obşti de pe văile rîurilor sau din depresiunile naturale, care împodobesc Transilvania de-a lungul şi de-a latul : Ţara Bîrsei, Ţara Făgăraşului, Ţara Haţegului, Ţara Severinului, Ţara Oaşului, Ţara Maramureşului, Ţara Năsăudului" etc.[38]. Chiar dacă Ţara Năsăudului e mai rar pomenită în documente, fiind deci mai puţin cunoscută decît alte „ţări" (ex. Ţara Haţegului, Ţara Bîrsei, Ţara

31. A. Philippide, *Originea românilor*, II, Iaşi. 1927, p. 367.
32. Vezi I. Bogdan, *Diploma birladeană din 1134*, p. 105—106.
33. Vezi G. Weigand, *Ursprung der südkarpathischen Fstusnamen in Rumänien*, XXVI—XXIX Jahresbericht, p. 88, apud A. Philippide, *Originea românilor*, II, p. 366.
34. Vezi N. Drăganu, *Românii...*, p. 533, nota 2.
35. Vezi Gr. Rusu, *Nume de locuri din nord-estul Transilvaniei*, în *Studii şi materiale de onomastică*, 1969, p. 169.
36. Cf. Al. Meteş, *Contribuţii nouă privitoare la voievozii români din Ardeal şi părţile ungureşti în veacul al XVI-XVIII-lea*, Cluj. 1922, p. 10. Într-un document din 1642 e pomenit ca martor, alături de alţi ţărani de pe valea Şieului, şi Urit Ban, voievodul român din Budac, azi Budacu de Sus, sat vecin cu Ardanul (vezi Veress Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, Bucureşti, p. 110).
37. I. Lupaş, *op. cit.*, p. 12.
38. Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 81. Pentru întreaga problemă a formaţiunilor prestatale din Transilvania în sec. IX—XI, vezi Id., *ibid*, p. 24—88.

www.cimec.ro

Maramureşului etc.), existenţa ei atestă convingător prezenţa unei populaţii româneşti pe un teritoriu întins din nordestul Transilvaniei, în care se includeau aşezările situate pe valea Someşului Mare, de la Năsăud la Rodna.[39] Tocmai numărul mare al românilor din acest ţinut a determinat, mai tirziu, administraţia maghiară să numească Districtul Năsăudului şi Districtus Valahicus sau Vallis Valahalis.[40]

Satele de pe văile rîurilor Şieu şi Bistriţa probabil că nu intrau în perimetrul Ţării Năsăudului, dar se aflau în imediata ei vecinătate, iar românii de aici s-au găsit într-un contact permanent cu vecinii lor de pe Someşul Mare, la care au căutat, de multe ori, sprijin şi adăpost în secolele de convieţuire nu întotdeauna armonioasă cu populaţia germană colonizată aici „în jurul anului 12●●, cam în timpul strămutării secuilor, pentru a avea asigurată paza dinspre Moldova, în continuarea celei îndeplinite de secui".[41] Totodată, românii din această regiune au întreţinut relaţii strînse cu populaţia românească de peste munţi, Moldova fiind un loc de refugiu preferat de cei care nu mai puteau răbda povara asupririi sociale şi naţionale, tot aşa cum de multe ori băjenarii moldoveni treceau în Transilvania pentru a se salva din calea pustiitoarelor năvăliri tătare sau turceşti. Aşadar, „revărsările de populaţie, mai ales din regiunile mărginaşe ale Transilvaniei, au făcut ca cele două versante ale Carpaţilor să fie nu numai teritorii de concentrare demografică românească — şi este important de constatat că formarea statelor româneşti a pornit tocmai de aci —, ci şi regiunile care au menţinut şi simbolizat tot timpul unitatea românească din cele trei ţări : Transilvania, Ţara Românească şi Moldova. Regalitatea maghiară s-a văzut obligată să recunoască această unitate şi să fie de acord — cînd raporturile ei cu domnii Ţării Româneşti şi Moldovei erau bune — cu extinderea autorităţii acestora şi în ţinuturile din Transilvania, în care, din cauza vecinătăţii cu Ţara Românească şi Moldova, puteau fi impuse mai greu rînduielile statului maghiar.[42] De fapt, „întreaga aşanumită cucerire a Ardealului de către maghiari se reduce la ocuparea minelor şi la clădirea cetăţilor Bălgrad, Turda, Cluj, Dej şi Deva, restul teritoriului şi mai ales graniţa dinspre răsărit se pierdea în păduri nestrăbătute. Colonizarea saşilor în această provincie e o puternică dovadă a incapacităţii

39. I. Martian, *Ţara Năsăudului*, în „Arhiva someşană", 1929, nr. 10, p. 31—40.
40. Vezi Virgil Şotropa, *Districtul Năsăudului*, în „Arhiva Someşană", 1924, nr. 1, p. 5.
41. Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 120. Pentru istoria relaţiilor şi conflictelor dintre români şi coloniştii saşi, vezi Virgil Şotropa, *Soarta românilor din satele săseşti*, în „Arhiva someşană", 1936, nr. 18, p. 275—345.
42. Şt. Ştefăneşscu. *Mişcări demografice în ţările române pînă în secolul al XVII-lea şi rolul lor în unitatea poporului român*, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, Editura Academiei R.S. România, 1968, p. 191—192.

www.cimec.ro

unei stăpîniri regale ungureşti peste întreg pămîntul Transilvaniei".[43]

Teritoriile cucerite de regii unguri în Transilvania deveneau proprietatea coroanei maghiare, „fundus regius", şi puteau fi dăruite numai de suveranii maghiari unor familii de nobili sau mănăstirilor, abaţiilor, episcopiilor etc. Cu prilejul acestor donaţii erau pomenite în documente şi numele aşezărilor româneşti sau alte toponime şi hidronime din regiunile dăruite.[44] Într-un astfel de act de danie, redactat în cancelaria regelui Carol Robert de Anjou, la 13 mai 1319, sînt atestate documentar pentru prima dată numele a şapte sate de pe valea superioară a Şieului : *Birla* (notat *Barla*), *Ardan* (notat *Iordanfalva*), *Lunca* (sub denumirea *Greseph*), *Sebiş* (notat *Sebus*), *Măgurele* (sub denumirea *Serleng*), *Şoimuş* (notat *Solmus*), *Şieul Mare* (notat *Nogsojou*), care, alături de alte cinci localităţi din jurul Bistriţei şi unsprezece din jud. Mureş, erau restituite magistrului Simion, fiul lui Mihail, comite de Şemlacul Mare şi de Caraş.[45] Două luni mai tîrziu, la 28 iulie 1319, aceleaşi sate, despre care se spune că aparţinuseră răzvrătitului Andrei, fiul lui Ipoch, sînt dăruite magistrului Toma, comite de Sirmiu, de Bec şi de Arad.[46]

În acelaşi an sînt atestate pentru prima dată într-un act oficial, emis la Alba Iulia în 14 decembrie 1319, alte trei sate de pe valea superioară a Şieului : *Şieuţ* (notat *Sajo*), *Monor* şi *Gledin* (notat *Geledin*), precum şi localitatea dispărută *Roosk* (vezi supra).[47]

Dar cea mai veche menţiune documentară o avem despre satul *Mărişelu* (ung. *Nagyfalu*), pomenit într-un document din 1243, sub denumirea *Nogyfalu*.[48] În actele din secolul al XIV-lea, aceeaşi localitate este numită *Villa Magna*.[49] Se pare că *Mărişelu*, ca de altfel şi *Sînlioana* (localitate amintită pentru prima dată în anul 1332, într-o listă de socoteli a Arhidiaconului de Dăbîca),[50] a fost locuit un timp şi de o populaţie săsească. Prin 1602, saşii dispar însă din Mărişelu, iar prin 1646 devine şi Sinitoana, în întregime, sat românesc.[51]

Şt. Manciulea, *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania în secolele XIV—XV*, Blaj, 1941, p. 24; vezi şi N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, p. 75.

44. Aşa se explică de ce apar în documente relativ tîrziu (sec. XIII—XIV) numele majorităţii satelor româneşti din Transilvania. „Dar chiar şi atunci cînd coroana hărăzea cuiva astfel de moşii întinse, actele de danie nu amintesc — pînă tîrziu în veacul XV — decît acele localităţi cari de obicei mărgineau în punctele extreme domeniile dăruite". (Şt. Manciulea, *op. cit.*, 1941, p. 6).
45. DIR, Seria C., Transilvania, I (1301—1320), p. 312 (textul latin la p. 417—418).
46. DIR, Seria C., Transilvania, (1301—1320), p. 324—325).
47. DIR., Seria C., Transilvania, I (1301—1320), p. 333.
48. F. Zimmermann, C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I (1191—1324), p. 71.
49. Vezi DIR, Seria C., Transilvania, III (1331—1340), p. 135, 182.
50. DIR, Seria C., Transilvania, III (1331—1340), p. 140.
51. Vezi Vasile Bichigean, *Din trecutul comunelor Nuşfalău (Mărişelu) şi Sînlioara*, în „Arhiva someşană", 1927, nr. 7, p. 81.

www.cimec.ro

Singura localitate din această regiune căreia nu i se poate stabili cu precizie data primei atestări documentare este *Ruştiorul*. După I. Nistor şi C. Suciu, cea dintîi menţiune scrisă despre acest sat datează din anul 1228.[52] Ni se pare însă foarte greu de admis că localitatea Ruscia, pomenită in acest document,[53] este tot una cu Ruschcsorj, menţionat pentru prima dată cu acest nume abia in anul 1733.[54] Pînă la acea dată satul nu mai apare decît într-un document din veacul al XVII-lea, dar cu alt nume. Trimiterea pe care o face C. Suciu la un document din 1319 pare a fi inexactă, deoarece acolo este menţionată doar localitatea *Sebus* (azi *Sebiş*), identificată, inexplicabil, de autor cu satul Ruştior.[55] Dar in aceeaşi lucrare, C. Suciu trimite la acelaşi document pentru acelaşi nume, *Sebus*, pe care il identifică însă cu actualul sat *Sebiş*.[56] Credem că la fel stau lucrurile şi cu numele topic *Sebes*, atestat într-un document din 1587—1589, citat, de asemenea, in DILT. E. Janitsek afirmă că „din secolul al XV-lea satele Sebiş şi Ruştior sint amintite împreună sub denumirile oficiale maghiare : Felsö-Sebes, adică Sebişul de Sus pentru Sebiş şi Alsó-Sebes, adică Sebişul de Jos pentru Ruştior",[57] dar nu indică sursa documentară. Intr-un act din 1642,[58] amintit in DILT numai pentru Sebiş, este menţionat ca martor iobagul Ion Cioca (Csóka János) din Sebeşul de Jos (Alsó Sebesen), ceea ce înseamnă că la acea dată exista deja satul Ruştior.

Cu toate că primele atestări documentare ale aşezărilor din zona cercetată de noi sint relativ tirzii (secolele XIII—XIV), nu ne îndoim că vechimea lor este mult mai mare, iar cei care le-au populat au fost, din timpuri străvechi, românii. În favoarea acestei ipoteze pledează atît vestigiile arheologice şi toponimele amintite mai sus, cît şi menţiunile documentare din secolele XIII—XVIII, cărora li se adaugă situaţia existentă azi : din cele 13 sate la care ne referim aici, 11 sint locuite, în exclusivitate, de români, iar în Şiuţ trăiesc, alături de 1016 români, patru maghiari şi un german. Doar în Şieu există o populaţie maghiară ceva mai numeroasă.

După consolidarea stăpînirii maghiare în răsăritul Transilvaniei, o parte din satele aflate la graniţa cu Moldova şi-au păstrat autonomia şi organizarea mai veche, întrucît locuitorii lor, alături de saşii colonizaţi aici, îndeplineau, încă din

52. Vezi I. Nistor. *Românii şi rutenii în Bucovina*, Bucureşti, 1915, p. 7; DILT, II, p. 91 (s.v. *Ruştior*).
53. DIR, Seria C., Transilvania, I (1075—1250), p. 234.
54. Vezi *Conscripţia Klein*, 1733.
55. DILT, II, p. 91.
56. DILT, II, p. 111.
57. E. Janistsek. *lucr. cit.*, p. 114, nota 16.
58. Veress A., *Doc.*, X, p. 111.
59. Vezi Şt. Manciulea. *luc. cit.*, 1941, p. 171—172; V. Motogna, *Articole şi documente*, Cluj, 1923, p. 32.

www.cimec.ro

secolul al XII-lea, funcţia de grăniceri.[60] Prin secolul al XV-lea şi aceste sate îşi pierd rolul militar, fiind supuse unui regim iobăgesc de către saşii din cetatea Bistriţei.[61] Abia în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, cînd se reorganizează regimentele grănicereşti din Transilvania, 21 de sate, din Valea Rodnei, 5 de pe valea Şieului şi două de pe Mureş redevin sate grănicereşti, făcînd parte din Regimentul 2 român grăniceresc, cu sediul la Năsăud. În 1762, cu prilejul celei dintîi încercări de reorganizare a regimentelor grănicereşti, au fost incluse între satele ce urmau să apere graniţa nordestică a Transilvaniei numai două localităţi de pe valea Şieului : Mărişelu şi Sîntioana. În 1764, cînd reînfiinţarea regimentului grăniceresc năsăudean izbuteşte, între satele grănicereşti mai sînt incluse Monorul, Şieuţul şi Gledinul.[62]

Deşi aveau de înfruntat primejdii mari şi erau siliţi să se supună unui regim militar rigid şi foarte aspru, românii au acceptat condiţia de grăniceri, pentru că astfel scăpau de iobăgie şi, implicit, de multe dintre nedreptăţile pricinuite fie de stăpînii feudali, fie de administraţia săsească din Bistriţa. Devenind sate libere, supuse numai coroanei imperiale, aşezările grănicereşti au cunoscut o perioadă de prosperitate faţă de celelalte localităţi de pe valea superioară a Şieului, rămase cu statut iobăgesc pînă la mijlocul veacului al XIX-lea.

Grănicerii din ţinutul Năsăudului au avut un rol esenţial în organizarea luptei românilor de aici pentru drepturi naţionale şi sociale, au contribuit la redeşteptarea conştiinţei naţionale şi au militat pentru unitatea poporului român. Aceasta a fost, de fapt, principala cauză care, după înăbuşirea revoluţiei de la 1848, a determinat administraţia de la Viena să dispună, la 22 ianuarie 1851, desfiinţarea regimentelor grănicereşti din Transilvania.[63]

Dubla oprimare, naţională şi socială, la care a fost supusă populaţia românească din nordul Ardealului de-a lungul sutelor de ani[64] a întreţinut o permanentă atmosferă de tensiu-

60. Şt. Manciulea, *lucr. cit.*, 1941, p. 175; vezi şi Carol Göllner, *Regimentele grănicereşti din Transilvania 1764—1851*, [Bucureşti], Editura militară, 1973, p. 10.
61. V. Şotropa, *Regimentul grăniceresc năsăudean*, în „Arhiva someşană", 1925, nr. 2, p. 3—6; C. Göllner, *lucr. cit.*, p. 34—48. În ultima lucrare citată s-au strecurat două greşeli: în loc de *Gledu* trebuia notat *Gledin*, iar în loc de *Şieu, Şieuţ*.
62. Pentru numeroasele şi curajoasele acţiuni întreprinse de Regimentul 2 grăniceresc de-a lungul o nouă decenii pentru apărarea şi eliberarea naţiunii române din Transilvania, vezi documentata expunere făcută de C. Göllner, *lucr. cit.*, p. 113—164.
63. Starea economică şi socială a românilor de aici s-a înrăutăţit considerabil după anul 1475, an în care Matei Corvin a decretat încorporarea Văii Rodnei la oraşul Bistriţa, cu gîndul de a întări puterea militară a cetăţii. Cu timpul însă, administraţia oraşului i-a supus şi pe oameni la biruri şi obligaţii asemănătoare cu cele pe care le suportau românii din satele săseşti, aducîndu-i astfel la starea de iobăgie (vezi V. Şotropa, *Revolta districtului năsăudean (1755—1762)*, în „Arhiva someşană", 1937, nr. 22, p. 1—177; „Arhiva someşană", 1938, nr. 23, p. 261—444).
64. V. Şotropa, *lucr. cit.*, „Arhiva someşană", 1938, nr. 24, p. 79; T. Tanco, *Martiriul lui Tănase Todoran*, în *Virtus Romana Redivivia*, Bistriţa, 1973, p. 182—183.

www.cimec.ro

ne și a generat numeroase răsmeriţe și răscoale împotriva cîrmuitorilor străini, care au cunoscut forme acute pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, culminînd cu revolta regimentului grăniceresc din 1763. După înfrîngerea răscoalei, conducătorul ei, Tănase Todoran din Bichigiu, a fost tras pe roată, iar trei dintre ceilalţi 15 conducători au fost executaţi prin spînzurătoare.[65] Dar sacrificiul lor n-a fost zadarnic, pentru că revendicarea supremă pentru care s-au jertfit — eliberarea din iobăgie — a fost împlinită pentru toţi românii din satele grănicereşti.

Forma de protest cea mai veche şi frecvent aplicată de iobagii transilvăneni împotriva asupririi feudale şi naţionale era însă *băjenia* spre Moldova. Fuga peste munţi, determinată, în esenţă, „de efortul regalităţii maghiare de a extinde formele feudale, de a desfiinţa autonomiile provinciale, de a obliga, prin mijloace silnice, pe români să îmbrăţişeze religia catolică",[66] a fost practicată sute de ani mai ales de iobagii aflaţi la graniţa estică a Transilvaniei. În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, şuvoiul emigranţilor sporeşte ca urmare a reprimării mişcărilor ţărăneşti din timpul lui Mihai Viteazul,[67] şi mai ales după răscoala din 1763, cînd au trecut în Moldova aproape 24 000 de familii, între care foarte multe de pe valea superioară a Şiculuí.[68]

În veacurile următoare, emigrările în masă din Transilvania spre Moldova sînt rare, mai cu seamă după abolirea iobăgiei. Există totuşi informaţii privitoare la trecerea peste munţi a unui grup de 32 familii din Mărişelu în timpul foametei din 1871.[69]

Oricît de masive ar fi fost aceste emigraţii, rareori s-a întîmplat ca vreun sat românesc din Ardeal să se depopuleze complet. De multe ori însă, băjenarii reveneau în ţinutul natal. Aceasta dovedeşte că elementul etnic românesc din Ardeal a fost întotdeauna foarte puternic şi profund legat de pămîntul pe care s-a născut. Aşa se explică şi faptul că „Transilvania, care prin poziţia geografică şi dezvoltarea istorică, era menită să fie nucleul statului românesc, neputînd din cauza împrejurărilor istorice intervenite după secolul al XI-lea să fie centru polarizator de viaţă politică românească,

65. Şt. Ştefănescu, *lucr. cit.*, p. 197.
66. Şt. Ştefănescu, *lucr. cit.*, p. 204.
67. Ion I. Nistor, *Bejenarî ardeleni în Bucovina*, în „Codrul Cosminului", II—III 1925—1926), Cernăuţi, 1927, p. 453; vezi şi N. Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 180 ş.u. Probabil că atunci s-au stabilit în Breazu (Tătăruşi) (jud. Iaşi) şi numeroase familii de ardeleni veniţi din *Frij* (azi Lunca) şi *Gledin* (vezi V. Târa, *Originea numelui topic FRIJ*, în „Limba română", XIX (1970), nr. 1, p. 52, nota 9).
68. *Din trecutul comunei Nuşfalău (Mărişelu)*, în „Arhiva someşană", 1936, nr. 18, p. 466.
69. Şt. Ştefănescu, *lucr. cit.*, p. 208.

www.cimec.ro

a propulsat energii umane la sud și la est de Carpați, a grăbit realizarea aci a două state românești și a menținut treaz ideea unității etnice românești".[70]

Migrații de populație românească s-au întîmplat și invers, dinspre Moldova spre Transilvania, dar într-o proporție mult mai redusă. In vremea cînd relațiile dintre cele două țări erau bune, și mai ales în epoca lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi direcți : Bogdan, Ștefăniță și Petru Rareș, cînd autoritatea moldoveană s-a întins și asupra Bistriței, drumurile moldovenilor înspre Ardeal au fost destul de frecvente. Apoi, Bistrița era și loc de popas pentru solii Apusului trimiși spre Moldova, era orașul transilvănean cu care Moldova întreținea cele mai strînse relații comerciale și a fost nu o dată adăpost pentru boierii pribegi în vremile de cumpănă ale Moldovei. Tocmai de aceea „o bună parte din istoria Bistriței e și istoria noastră — spunea N. Iorga —, și puține Archive cuprind mai multă viață vie, colorată, zilnică românească decît archivele bistrițene".[71]

Relațiile permanente și istoria, în multe privințe, comună a românilor de pe cele două versante ale Carpaților Orientali au lăsat urme și asupra graiului vorbit pe valea superioară a Șieului, fără să-i anuleze însă originalitatea și structura specifică, dobîndite prin îndelungata evoluție a vorbirii românilor din nord-estul Transilvaniei, aflați aici încă din vremea de început a limbii și poporului nostru.

70. N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței (Scrisori domnești și scrisori private)*, I—II, București, 1899—1900, p. II.
71. N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței (Scrisori domnești și scrisori private)*, I—II, București, 1899—1900, p. II.

www.cimec.ro

Contribuții la cunoașterea țesăturilor folosite în organizarea interiorului în subzona Năsăud

NICOLETA ȘTEFANESCU

Țesăturile din subzona Năsăud[1] prin diversitatea și ornamentica lor ocupă un loc aparte în cadrul artei populare.

Industria casnică a fost perfecționată de-a lungul anilor în sfera limitată a gospodăriei. Se producea numai atît cît era necesar familiei, din materialele și cu uneltele lucrate în gospodărie. Aceste materiale necesare confecționării țesăturilor au în general ca proveniență culturile de cînepă și in care existau la fiecare familie. Datorită regiunii mai muntoase, creșterea oilor a fost, după agricultură, una din ocupațiile de bază ale locuitorilor acestei subzone, fapt care a făcut ca lîna să devină materie primă de bază.

Din punct de vedere al întrebuințării lor, țesăturile se împart în 3 grupe principale:

— țesături pentru uz gospodăresc;
— țesături pentru organizarea interiorului;
— țesături folosite la ocazii (ceremonii și obiceiuri[2].

Toate țesăturile pentru organizarea interiorului, confecționate fie pentru nevoi practice, fie pentru decorul casei, sînt produsul muncii migăloase a femeilor care începînd de la vîrsta de 15 ani se inițiază, cunosc și stăpînesc bine prelucrarea și vopsirea materialelor precum și diversele tehnici de lucru.

1. Nicolae Dunăre, Județul Bistrița-Năsăud: încadrare și zonare etnografică, în File de istorie, Muzeul de istorie Bistrița, 1971. Conform lucrării citate subzona Năsăudului cuprinde următoarele comune (cu satele aparținătoare lor): Rebrișoara, Rebra, Parva, Coșbuc, Telciu, Romuli, Salva, Zagra, Nimigea.
2. Arta populară românească, Ed. Academici, Buc., 1969, pag. 227.

www.cimec.ro

O primă grupă din cadrul țesăturilor de interior o constituie țesăturile din cînepă, in și bumbac care cuprinde: cingeauăle[3], rudarele[4], fețele de masă, fețele de pernă, lepedeele pentru pat, lepedeele pentru rudă.

Din grupa a doua fac parte țesăturile din lînă ca: dasagi, procuțe[6], țoluri[7], covoare, cuverturi.

Cingeauăle — țesute în două sau patru ițe sînt așezate la vedere pe cuie după blide, bocauă sau icoane. La cele mai vechi cîmpul ornamental este roșu, uneori negru, brăzdat de benzi, de diferite mărimi, cu motive vegetale. Din aceste motive, mai frecvente sînt: „turtițele" (flori rotunde de diferite mărimi), trifoiul, frunze de vie, frunze de stejar și ghindă, copaci. Deseori, ca notă specifică a acestei subzone, întîlnim motivele vegetale asociate cu cele avimorfe sub formă de păsări statice (cuci, păuni, porumbei). Fig. 1, 2.

Caracteristice cingeauălor din subzonă sînt și „rupturile" și „îngenările" realizate prin tehnica alesului „în degete" obținîndu-se motive diverse, în care culorile sînt perfect separate prin spații mici libere. Decorarea lor se face în războiul de țesut prin ales „în degete", „cu drodul"[8] sau „cordenciul". Fig. 3.

Cingeauăle se termină la ambele capete cu cîte o „cipcă" lată, lucrată des, în majoritate colțată.

Remarcăm la aceste cingeauă un simț deosebit al potrivirii culorilor care se scot în evidență în mod plăcut, una pe alta. Culorile predominante sînt roșu, negru, ocru, alb.

a b c

Fig. 1 (a—b) — *detalii de cingeauă cu motiv floral;* (c) — *detaliu de cingeu cu „rupturi" și „îngenări". Colecția „Muzeul Năsăudean".*

3. cingeu=ștergar.
4. rudar=cingeu de rudă
5. lepedeu=cearceaf.
6. procuț=covor din doi lați cu cimp ornamental neunitar.
7. țol=țesătură de lînă groasă folosită pentru învelit și acoperit patul.
8. drod=vergea metalică.

www.cimec.ro

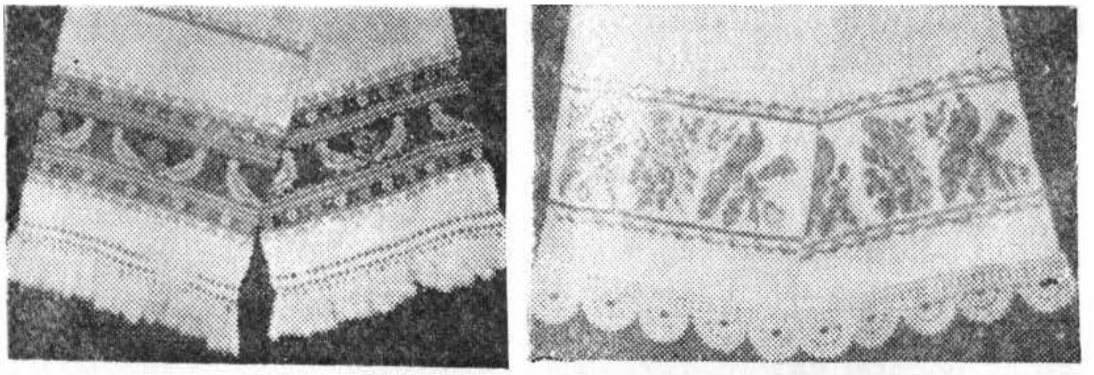

a b

Fig. 2 (a) — *cingeu cu motiv floral și porumbei* (b) — *cingeu cu păuni și cuc. Colecția „Muzeul Năsăudean".*

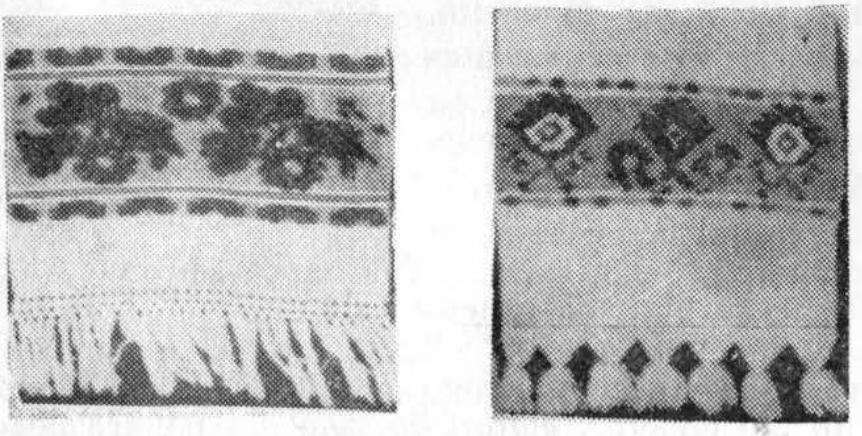

Fig. 3. *Detalii de cingeauă alese cu drodul.*

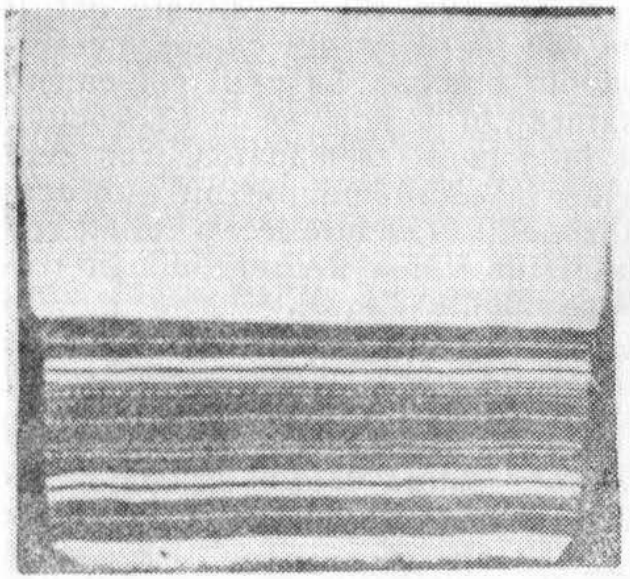

Fig. 4. (a) — *rudar cu vergi și ață răsucită.*

În general motivele de pe cingeauă sînt fiziomorfe reprezentînd natura înconjurătoare.

Mai nou, motivul ales este înlocuit cu cel cusut iar culorile sînt mai variate și mai vii, uneori fiind chiar stridente.

Rudarele scurte și mai late decît cingeauăle obișnuite, au cea mai mare parte decorată. Cîmpul ornamental numai roșu (obținut în majoritatea cazurilor prin coloranți

www.cimec.ro

vegetali) este brăzdat de vergi simple bătute în „zvinți" sau de rînduri cu rupturi și îngenări. Fig. 4.

Rudarele sînt specifice numai unor comune cu satele aparținătoare din subzonă ca Salva și într-o mai mică măsură Nimigea. Ele au funcție strict decorativă[9].

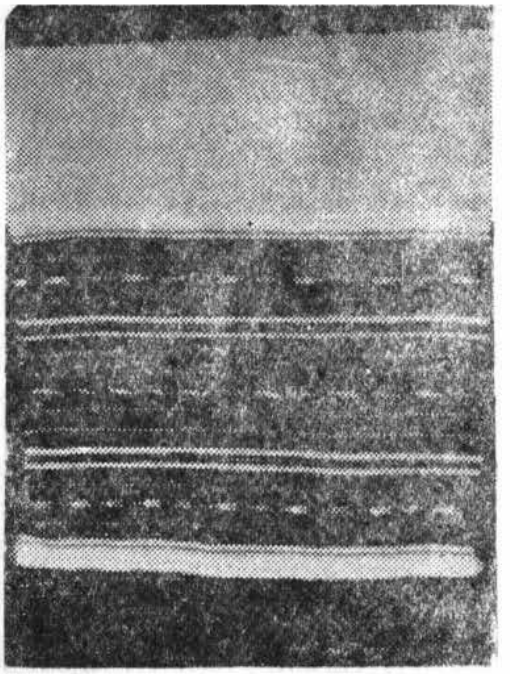

Fig. 4. (b) — *rudar cu rupturi, îngenări și vergi. Colecția „Muzeul Năsăudean".*

Fețele de masă — sînt țesute de obicei în patru ițe. Compusă din doi lați (în unele cazuri trei lați), uniți la mijloc cu o cipcă sau cu cheiță, fața de masă este ornamentată fie numai la capete, fie pe toată suprafața cu benzi cu motive vegetale alese în războiul de țesut. La capete, sau de jurîmprejur, este mărginită de cipcă sau ciucuri înodați care întregesc unitatea ornamentală.

Pe Valea Rebrei și în Năsăud au fost răspîndite fețele de masă țesute din lînă, la extremități cu o bandă îngustă cu alesătură „în degete", alături de cele din pănură neagră pe care s-au cusut motive vegetale (flori și frunze) cu lînă.

Fețele de pernă — și-au transformat în timp funcția practică într-una exclusiv decorativă, fiind destinate gătirii patului. Sînt țesute în două sau patru ițe din cînepă amestecată cu bumbac sau numai din bumbac. La unul din capete sînt ornamentate prin alesătură „în degete" sau cu „drodul". Motivele ornamentale sînt în general asemănătoare cu cele de pe cinegeauă. Plasarea lor în cadrul patului nu este aceiași în toate localitățile subzonei. Ele se află la un capăt, sau la ambele capete ale patului (în Valea Rebrei), ori în rînduri suprapuse ocupînd întreg patul (Zagra).

Fețele de pernă noi sînt lucrate în tehnica de broderie.

Lepedeul — țesut în patru ițe din cînepă, sau cînepă amestecată cu bumbac, este străbătut la distanțe egale de vergi mohorîte[10] obținute prin vopsirea bătelii cu coajă de nucă verde. De obicei este format din doi-trei lați.

9. Despre componența rudei și amenajarea ei vezi N. Ștefănescu și I. Nistor, organizarea interiorului de casă țărănească în Valea Rebrei, „Arhiva someșană", vol. I, 1972, p. 206.
10. mohorît=nuanță de maro deschis.

www.cimec.ro

Lepedeul intră și el în componența „rudei" schimbîndu-și funcția utilitară cu cea decorativă. Acest lepedeu de rudă are toată suprafața brăzdată de fîșii late roșii intercalate de vergi înguste dispuse la distanțe egale, iar între ele este o vargă mai lată tot roșie. Fig. 8.

Țesăturile din lînă au fost create din timpurile cele mai îndepărtate ca o necesitate de prim ordin datorită funcției protectoare pe care o îndeplinesc.

Dăsagii — țesuți in două ițe cu urzeala și băteala din lînă sînt folosiți pentru acoperirea pereților din dreptul patului, făcînd parte din țesăturile de lină confecționate pentru uz. Cei mai vechi, cu rol funcțional de izolator pentru peretele rece, erau țesuți „în table" de aceiași mărime alb-negru. Această țesătură se mai întîlnește și astăzi cu deosebirea că se țese în patru ițe și se nevedește în modele („ponive", „brad") avînd o cromatică mai vie la „table" (roșu-negru, negru-roșu-ocru, negru-roșu-verde-ocru, negru-alb-roșu-portocaliu)[11].

Țesăturile din lînă folosite pentru acoperirea și împodobirea patului sînt : țolul, procutul iar mai nou cuvertura.

Asociind funcția utilitară cu cea decorativă, patul este acoperit cu țoluri care diferă din punct de vedere al desenului și coloritului.

Țolurile — sînt împodobite variat, cel mai frecvent cu „o vîrcă[12] albă și una neagră"; cu gîndaci scoși în relief sau cu „tăbliță" (carouri)[13]. Mai nou „gîndacii" sînt ornați în culori policrome : roșu, verde, albastru, galben, pe fond negru. In anii din urmă țolurile sînt decorate cu motive vegetale (trandafiri, vîzdoage), aceste elemente ornamentale scoțînd mai mult în evidență funcția decorativă a acestor țoluri. Fig. 5 și 6.

Spre deosebire de țolurile pentru vară, cele destinate a fi folosite în anotimpurile reci sînt învîltorate. Fig. 7.

Munca îndelungată depusă pentru realizarea acestor țoluri și mai ales forța creatoare care a însuflețit și inspirat această muncă, au făcut ca in decursul anilor unele sate cum sînt : Zagra, Salva, Rebrișoara să se specializeze în confecționarea lor.

In unele gospodării patul se acoperă cu procut formal din doi lați ornați prin tehnica alesăturilor avînd atît urzeala cît și băteala din lînă. Cele mai multe, lucru caracteristic subzonei, au fondul negru. Pe Valea Rebrei și Sălăuței sînt

---

11. Informatori Turșan Floarea 78 ani. Zagra, 1975, Ciuta Matroana, 51 ani, Rebrișoara, 1975.
12. vîrcă=vrîată, dungă
13. țolurile cu „gîndaci" (numiți la Salva „șărpaună") sînt răspîndite pe Valea Zagrei, iar cele cu „tăbliță" se întîlnesc mai des pe Valea Rebrei.

www.cimec.ro

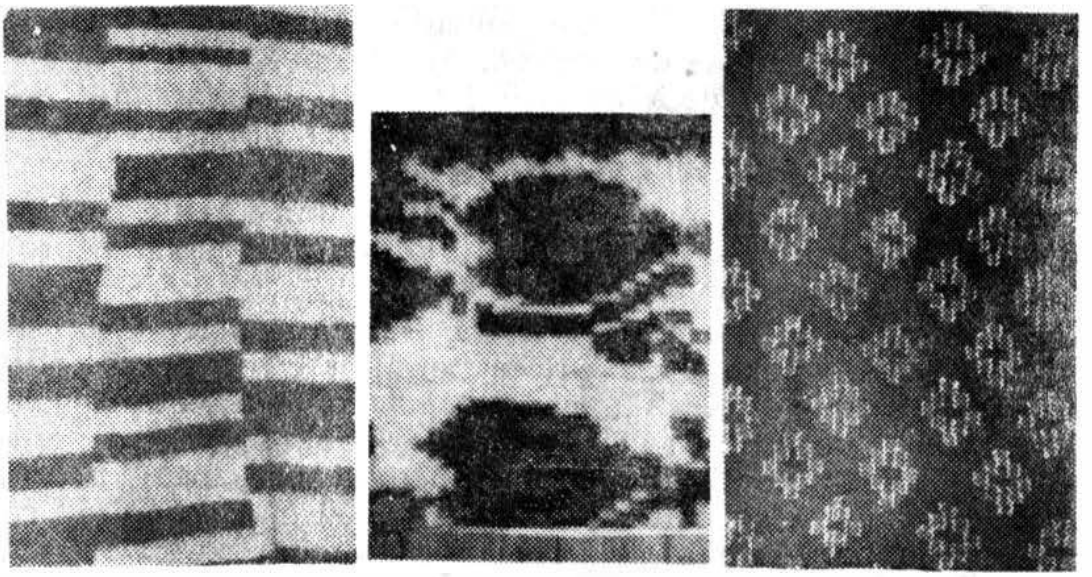

a b c

Fig. 5 (a) — detaliu de ţol învîltorat cu „o vîrcă" albă şi una neagră (b) detaliu de ţol decorat cu motiv floral cu „trandafiri şi frunze"; (c) — detaliu de ţol neînvîltorat cu cruci albe pe fond negru. Colecţia „Muzeul Năsăudean".

împodobite cu motive florale (rujă şi frunză) sau învărgături. Pe Valea Zăgrii fondul se păstrează, dar ornamentul îl constituie „pcisăţălul"[14] din care se desprind din loc în loc încrîngături cu frunză şi rujă.

Procuţul învărgat are cîmpul ornamental format din fişii late în două sau trei culori care revin succesiv una după alta, fiecare din ele fiind încadrate de dungi înguste. In cazul în care procuţul este format dintr-un singur lat, se foloseşte ca păretar în locul dăsagilor.

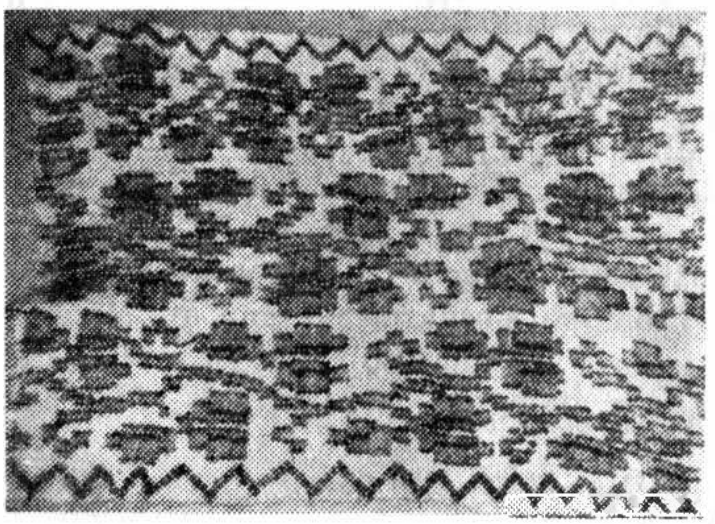

Fig. 6 — Ţol învîltorat cu motiv floral. „Colecţia „Muzeul Năsăudean".

14. pcişăţălul=linie şerpuită. sinusoidală.

www.cimec.ro

De cîțiva ani în locul procuțelor și țolurilor se confecționează pentru acoperirea patului în timpul zilei cuverturile cu o singură față, țesute în patru ițe, ornamentate prin tehnica neveditului. Cuverturile în trei ițe se aleg „în degete" — motiv cu trandafiri, cu tava, cu laleaua, etc.

Covoarele — țesute dintr-un singur lat, avînd chenar la margine sînt decorate cu motive vegetale. Spre deosebire de procute, cîmpul ornamental în aceste covoare apare ca un tot unitar, fiind aranjat pe toată suprafața. În subzona Năsăudului nu exista o tradiție în ceea ce privește țesutul covoa-

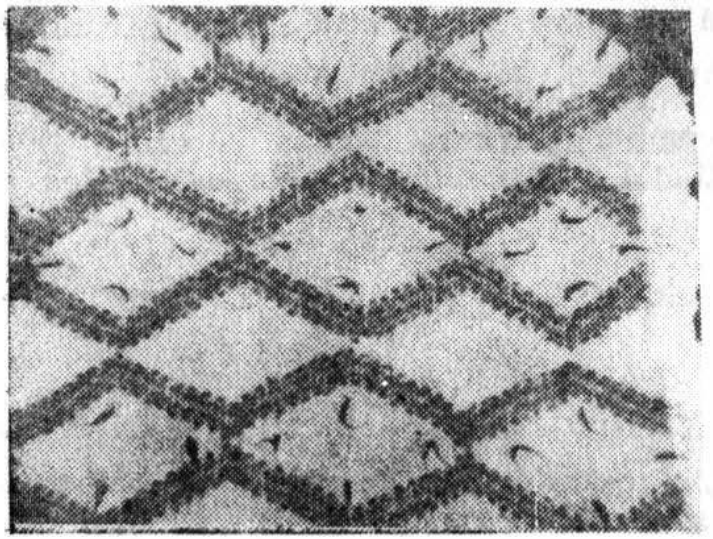

Fig. 7 — *Țol învîltorat cu „șerpaua". Colecția „Muzeul Năsăudean".*

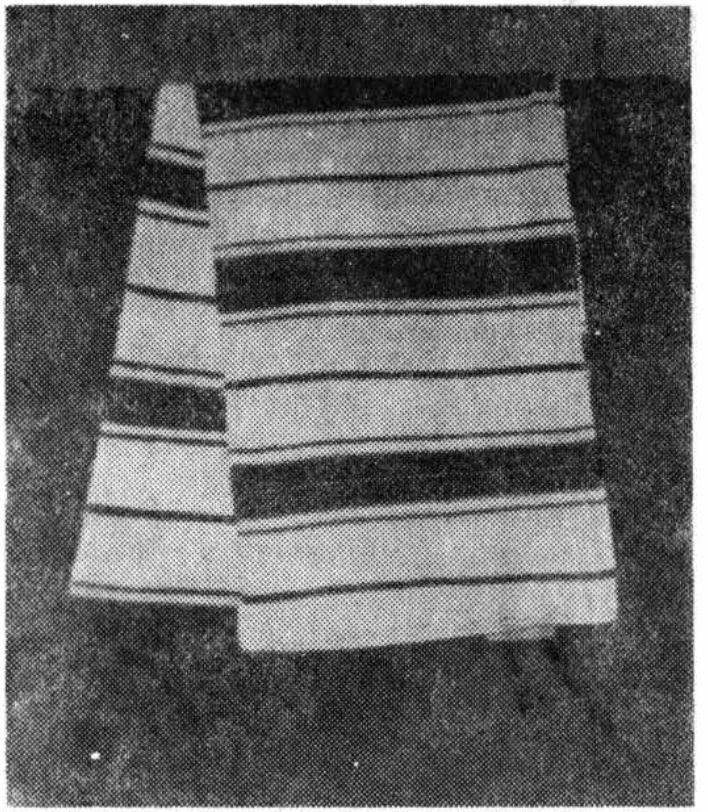

Fig. 8 — *Lepedeu de rudă. Colecția „Muzeul Năsăudean".*

www.cimec.ro

relor. In ultimii 10—15 ani s-a extins confecționarea lor, o influență puternică exercitînd-o Valea Bîrgăului care e specializată în producerea de covoare.

Urzite cu bumbac și bătut lînă sau în ultima vreme melană, sînt „mai domnești" folosind în ornamentația lor culori mai blînde : albastru, gri, roșu, ocru, bej, verde.

Toate țesăturile, atît din lînă cît și cele din cînepă și din bumbac, intră în componența zestrei pe care trebuie să o aibă fiecare fată. Frumusețea lor nealterată ne scoate în evidență permanența acelor mîini harnice și îndemînatice care păstrează și dezvoltă acele elemente care alcătuiesc baza materială, ornamentală și coloristică a artei populare din subzona Năsăudului.

Atît din punct de vedere tehnic cît și artistic, studiul lor ne oferă și o imagine amplă a transformărilor petrecute în viața materială și spirituală a oamenilor de pe aceste meleaguri.

BIBLIOGRAFIE

1. G. Stoica, Interiorul locuinței țărănești, Buc. 1973.
2. N. Dunăre, Arta populară din Valea Jiului, Ed. Academiei, 1963.
3. N. Dunăre, Textile populare românești din Munții Bihorului, 1959.
4. P. Petrescu, P. Sihal, Scoarțe românești, Buc. 1966.
5. T. Bănățeanu, Gh. Focșa, Em. Ionescu, Arta populară în R.P.R., Port, Țesături, Cusături, Buc. 1957.
6. D. Ichim, Țesături decorative folosite la interioarele locuințelor, Carpica, Vol. VI, 1973—1974 pp. 219—236.
7. I. Armășescu, Structura decorului la țesăturile de interior din Zona Tîrnavelor, A.M.E.T., Cluj, 1973, p. 393—400.
8. * * * Arta populară românească, Ed. Academiei, Buc. 1969.
9. Viorica Pascu, Organizarea interiorului popular năsăudean, A.M.E.T., Cluj, 1971, p. 107—160.

www.cimec.ro

Ornamentica arhitecturală populară folosită în zona folclorică Sîngeorz-Băi

TEODOR CAMPAN

Cuib grăniceresc de vatră românească, cu vechi tradiții și obiceiuri strămoșești conservate ca într-un imens crater arzător de dragoste de țară, zona Sîngeorzului este un unicat de colecție etnografică și folclorică, un cîmp cu flori simbolice care nu figurează în nici o colecție și peste care a trecut grăbit piciorul cercetătorului specializat. Iată de ce am simțit nevoia, de cînd am păşit pe aceste meleaguri românești, să-mi plec urechea la strigăturile corale de la nunți, la bocetele de înmormîntare, să-mi îndrept privirea asupra galeriilor de port și podoabe, arhitectură populară și mai ales decorația acesteia care uimește, nu atît prin valoarea ei artistică cît mai ales prin valoarea ei simbolică.

Concepută ca un transplant instinctiv de cultură spirituală, aceasta este una din cărțile de vizită a gustului localnicilor pentru frumos.

Ornamentica face corp comun cu tipologia caselor eșalonată în timp, tipologie care se încadrează perfect în cea generală a arhitecturii populare românești. Astfel în vatra localității se disting :

1. Case de tip monocelular și cu două încăperi, care sînt pe cale de dispariție, lipsite de ornamentație, singura culoare a pereților în interior și exterior fiind albastrul ultramarin.

2. Casele de tranziție construite după un plan dreptunghiular, cu trei încăperi: tinda și două camere — una de locuit și alta de sărbătoare — avînd acoperișul în patru ape. (foto 1).

www.cimec.ro

3. Case de tip nou, de planuri diferite, care derivă din primele două tipuri fiind ceva mai evoluate, care păstrează unele elemente de plan și ornamentație din cel de-al doilea tip dar la care se simte tot mai mult influența citadinului. (foto 2).

Nu voi face referiri la casele care se construiesc după planuri elaborate de către foruri specializate și angajate prin sarcini de stat la sistematizarea comunelor și satelor, ci numai la cele construite de meșteri populari autohtoni și mă voi opri mai mult la cel de-al doilea tip, cel mai caracteristic, și care se bucură de un conservatorism rar întîlnit, casele fiind dispuse cu latura mică a planului dreptunghiular spre stradă.

Ornamentația se referă în cazul de față la ansamblul de decorații care înfrumusețează casa de locuit, precum și la construcțiile unei gospodării complete, inclusiv sistemul de împrejmuire al gospodăriei. In acest sens este vorba de trei categorii de ornamentații : în lemn, în tencuială și pe tencuială și ornamentația sistemului de împrejmuire.

Stîlpii de la fațadă și dinspre curte care amintesc de coloane cu capitel, fus și piedestal, sînt crestați la cele două extreme cu motive liniare simple in forma literei X, alteori lipsind și această ornamentație. Stîlpii pătrat prismatici au întotdeauna muchiile teșite. Cioplirea formelor ornamentale nu este o tradiție ca in alte regiuni ale țării, in schimb de o utilizare generală se bucură traforajul, folosit sub streașină, la frontonul caselor cu acoperișul in trei ape, la căptușirea tîrnațului și la porțile dinspre stradă. La streașină și la fronton motivul este același, paziile uneori simple alteori dublate de o a doua cu motive circulare sau semicirculare, îmbracă forma unor frize cu motive florale. (foto 3).

Frontul unor case păstrează o puternică influență de cult, concepută fiind uneori ca un balcon de biserică, cu balustradă lucrată din scîndură traforată, tavanul fiind semicircular și zugrăvit cu imitație de nori. (foto 4). In vîrful triunghiului frontonului sînt instalate semne creștine: fie cruce, fie un motiv ornamental alcătuit din trei țepușe — una mai mare la mijloc, flancată de altele două mai mici. (foto 5).

Gîndindu-ne la moștenirea și conservarea unor motive-simbol folosite in arta dacilor, le putem întîlni și în această zonă folclorică, chiar dacă ele sînt mai puține. Este vorba aici de simbolul solar întîlnit la fațadele caselor, repartizat simetric față de simbolul crucii plasat la mijlocul spațiului dintre cele două geamuri de la fațadă, flancînd ancadramentul geamurilor. Și, ca un unicat, îl întîlnim executat în lemn traforat din segmente de cerc, la frontonul și foișorul unei singure case, motivul fiind detașat spațial de acestea. (foto 6 și 7).

www.cimec.ro

Deşi nu prezintă o valoare artistică deosebită ci un efect decorativ plăcut, traforajul este folosit în aceeaşi măsură la căptuşirea tîrnaţurilor, motivele formînd o întreagă galerie. Totuşi motivul caracteristic al paziei superioare care maschează capetele scîndurilor, este acolada. (foto 2). Celelalte motive sînt geometrice, florale şi foarte rar figura omului care, prin repetiţie dă aspect de horă, amintind de tradiţionalul joc al banilor. (foto 8).

Porţile de la stradă, aceste dolmene populare care-şi caută strămoşii în epoca paleolitică şi rudele apropiate în „Poarta sărutului" lui Brâncuşi sînt simplu concepute şi executate, lipsite complet de ornamentaţie prin cioplire, nelipsit fiind şi aici traforajul direct sau aplicat. Ornamentaţia balamalelor de lemn ai portiţelor şi porţilor se realizează prin aşezarea variată a pieselor constructive, obţinindu-se astfel desene diferite: rame in cruce delimitind panouri formate din scînduri aşezate vertical, orizontal, în diagonală etc. (foto 9 şi 10). Se poate spune că există totuşi o diferenţiere subtilă a ornamentului dar cu caracter unitar.

Merită menţionat aspectul rebrenian al simţului de proprietate al localnicilor, prin practicarea împrejmuirii grădinilor din vatra localităţii care se face şi cu un scop estetic pe lîngă cel practic. Gardurile împletite din nuiele de „tufă"[1] formează un cîmp aerian ornamental plăcut, ca un croşet în pana bradului cu două sau trei fire. (foto 11).

Concepute ca o ladă de zestre, casele sînt „unse"[2] de meşteri localnici, ornamentaţia prezentînd forme geometrice simple: romburi, pătrate, triunghiuri, linii dispuse vertical şi orizontal, forme lucrate în stucalură la ancadramentul geamurilor şi în intervalul dintre ele. Casele mai vechi de acest tip au o ornamentaţie bicoloră de ultramarin şi alb, stucaturile albe imitînd legătura arhitecturală a colţurilor din piatră şi cărămidă. Motivele caracteristice sînt cele care ar putea simboliza: fie stilizarea la maximum a figurii omeneşti, fie transpunerea în exterior a împodobirii interioare a canaturilor geamurilor cu „cingeauă"[3] şi blidul de la mijloc, unicate de decoraţie arhitecturală populară judeţeană. Folosind culori puţine ca: maro, ocru, ultramarin, verde şi carmin, motivele decorative sînt dispuse la colţurile clădirii, la jumătatea superioară a geamurilor, sub acestea şi în intervalul dintre ele. De o mare varietate se bucură friza decorativă de sub streaşină, amintind de varietatea „frumgiilor"[4] femeieşti care le leagă mijlocul.

Decoraţia părţilor extreme ale pereţilor dispuse înspre stradă şi curte păstrează vie în mintea privitorului par-

1. „Tufă" = alun
2. „Uns" = zugrăvit
3. „Cingeu" = ştergar
4. „Frumgie" = brîu

www.cimec.ro

le din opera sculpturală brâncuşiană : triunghiurile gemene orientate vîrf în vîrf reprezentînd stilizarea la maximum a clepsidrei — simbol al scurgerii ireversibile a timpului — amintind de „Masa tăcerii", iar romburile dispuse la colţuri în friză verticală ne duc cu gîndul la „Coloana infinitului". Dispunerea triunghiurilor-clepsidră prin alternanţă de poziţie pe friza verticală, cînd orizontal, cînd vertical, ar putea simboliza succesiunea generaţiilor. (foto 12, 13 şi 14).

Semnele de proprietate ca element de decoraţie în tencuială îmbracă forme diferite, începînd cu simbolul crucii la baza căreia sînt incizate iniţialele proprietarului şi anul construcţiei, şi continuînd cu motive geometrice şi florale destinate aceluiaşi scop. In toate cazurile, acestea se încadrează organic în registrul decorativ al peretelui de la faţadă. (foto 15).

Casele de tip nou, deşi păstrează elemente de plan caracteristice zonelor folclorice din Sîngeorz-Băi, elemente caracteristice şi arhitecturii populare româneşti, se remarcă printr-o ornamentaţie aglomerată atît în culoare, cît şi în tehnica de execuţie a acesteia. Tencuiala este amestecală cu ciment iar jocul liniar al formelor imprimate şi apoi vopsite în ulei, încearcă să imite luciul faianţei. Elementul decorativ care se bucură şi aici de o utilizare, din cele mai vechi timpuri, este rombul aşezat sub geamuri.

Meşterii populari din toate timpurile, ca şi cei din Sîngeorz-Băi, in realizarea operelor lor, tributari fiind transmiterii meşteşugului din generaţie în generaţie, au încercat şi au reuşit să îmbine în mod fericit utilul cu frumosul.

Dacă arta cultă „este rezultatul unei cunoştinţe şi analize savante a naturii şi constă în operatii complexe de comparaţie, alegere, abstracţie şi sinteză". . .„sinteza din arta populară este o simplificare determinată şi condiţionată exclusiv de două idei : aceea de a figura în linii sau cuvinte, în forme şi compoziţii simple şi uşor de priceput, gînduri şi fapte în sfera de cugetare şi de experienţă a lumii pentru care sînt create ; ideea apoi de a economisi materialul, efortul creator şi acela de percepere in cel mai larg înţeles".[5]

Arhitectura populară a localităţii Sîngeorz-Băi, precum şi ornamentica acesteia se încadrează într-o armonizare şi echilibru de forme şi culori cu peisajul înconjurător şi cu mediul de viaţă al localnicilor, caracteristica generală a ornamenticii constînd în unitatea în diversitate a formelor de exprimare care provoacă trecătorului o emoţie estetică.

5. I.D. Ştefănescu, „Arta veche a Maramureşului", Ed. Meridiane, 1968, p. 76

www.cimec.ro

BIBLIOGRAFIE :

1. Arh. Mircea Possa şi arh. Paul Mihalik : „Poiana Sibiului" — complex de arhitectură populară. Ed. Meridiane. Buc. 1966.
2. Fl. Stănculescu, Ad. Gheorghiu, P. Petrescu, P. Stahl : Arhitectuar populară românească" — reg. Hunedoara. Ed. Tehnică 1956.
3. Idem cu nr. 2 : „Arhitectura populară românească, reg. Ploieşti". Ed Tehnică 1957 ; „Arhitectura populară românească, reg. Bucureşti". Ed. tehnică. Buc. 1958.
4. I.D. Ştefănescu : „Arta veche a Maramureşului". Ed. Meridiane. 1958.
5. Gh. Focşa : „Muzeul satului". Ed. în limbi străine. Buc. 1958.
6. Grigore Ionescu : „Istoria arhitecturii în România". Ed. Acad. R.P.R. 1963.
7. Paul Stahl : „Meşterii ţărani şi creaţiile lor de artă". Ed. Enciclopedică română. Buc. 1969.
8. Radu Florescu : „Arta dacilor". Fd. Meridiane. Buc. 1968.

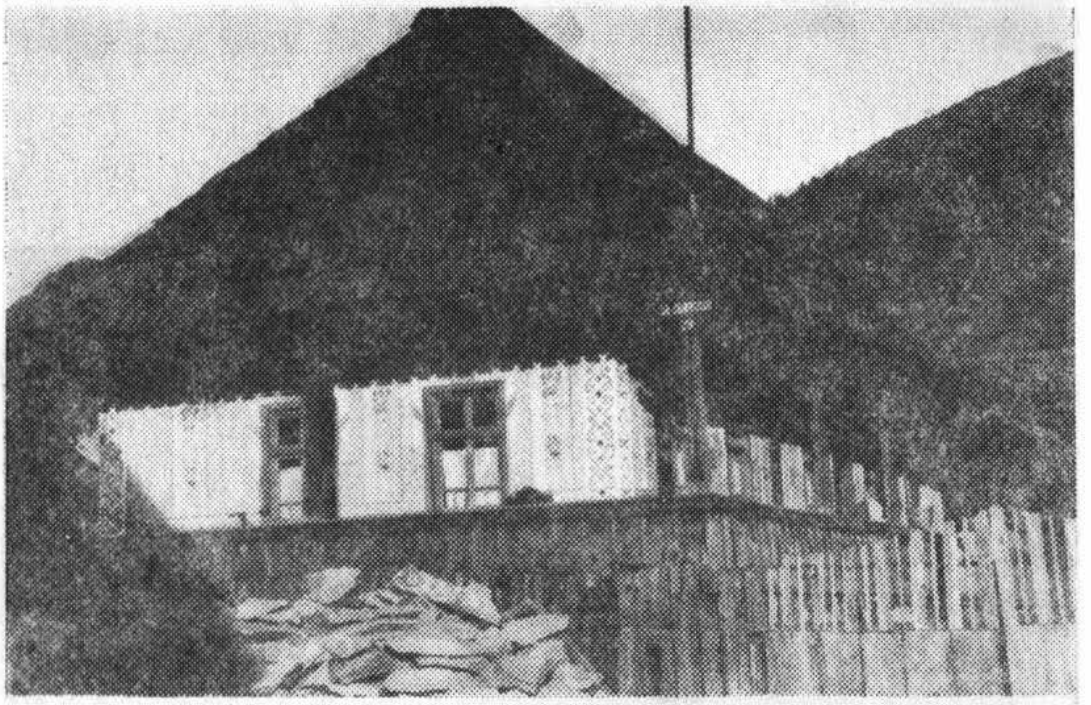

FOTO nr. 1

www.cimec.ro

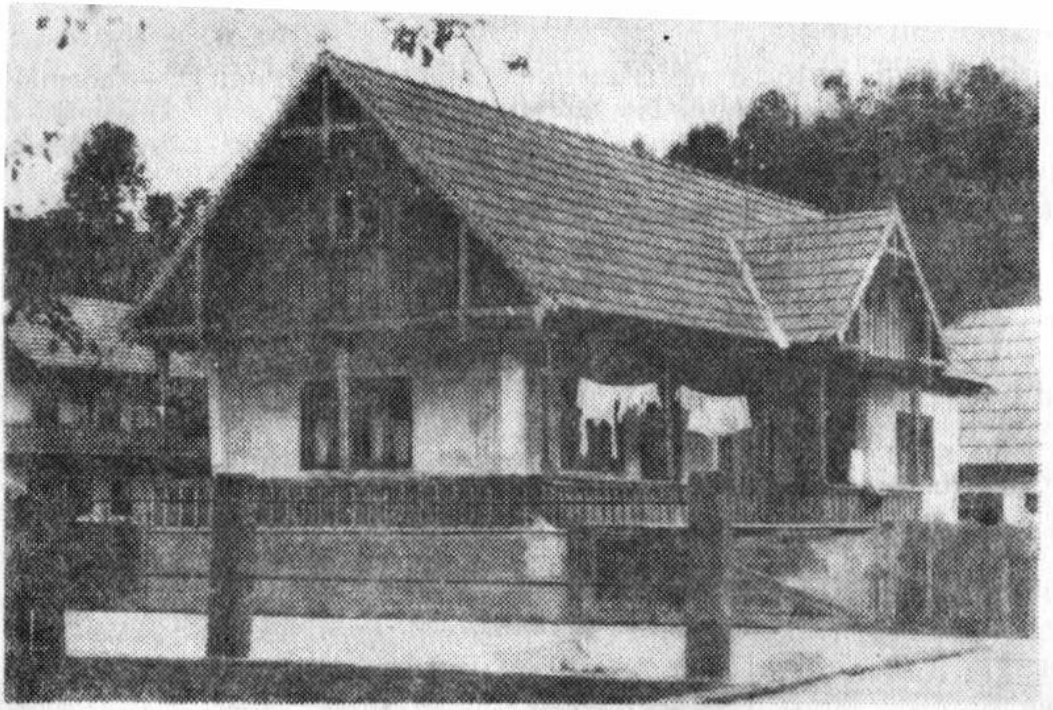

FOTO nr. 2

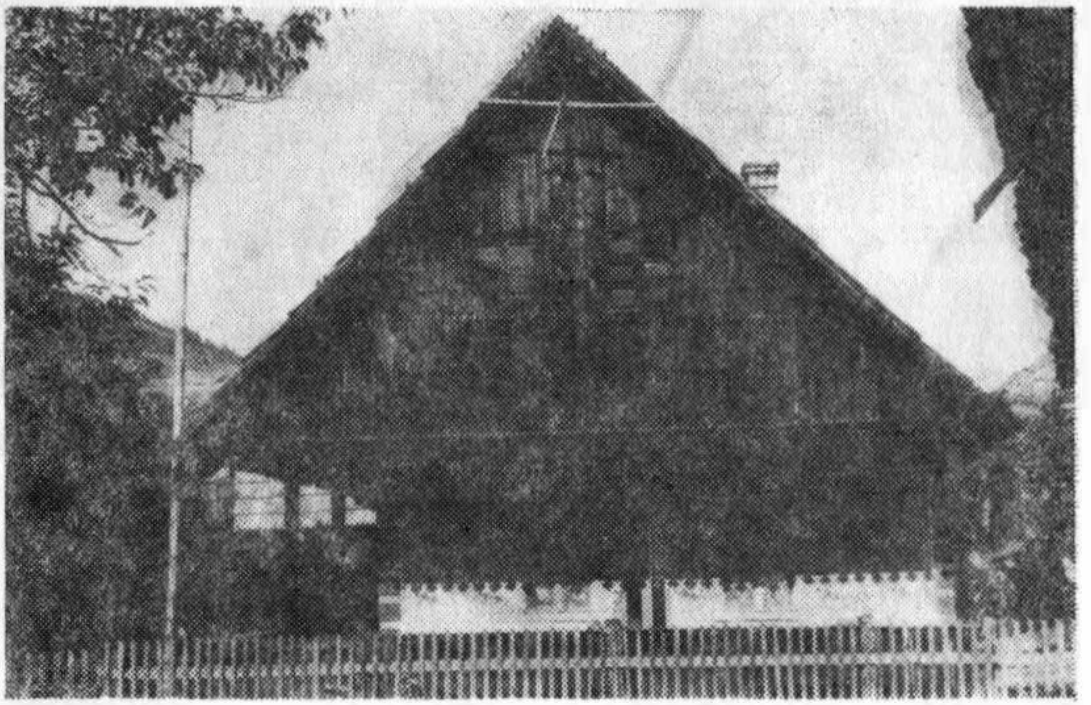

FOTO nr. 3

www.cimec.ro

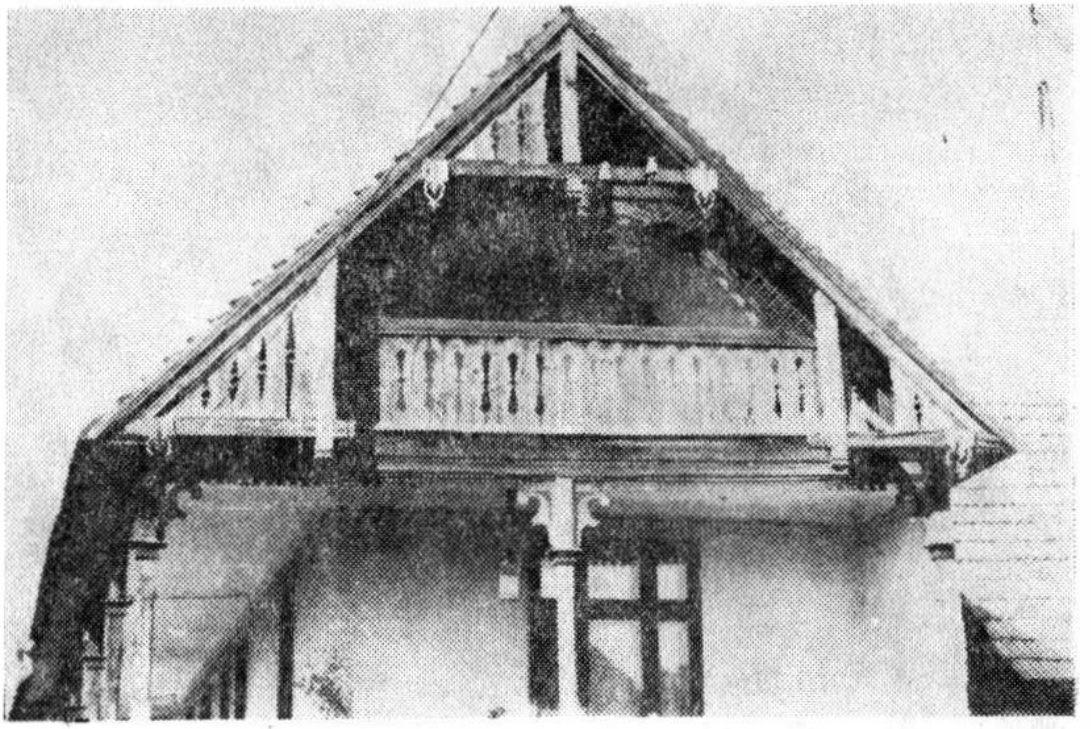

FOTO nr. 4

FOTO nr. 5

www.cimec.ro

FOTO nr. 6

FOTO nr. 7

www.cimec.ro

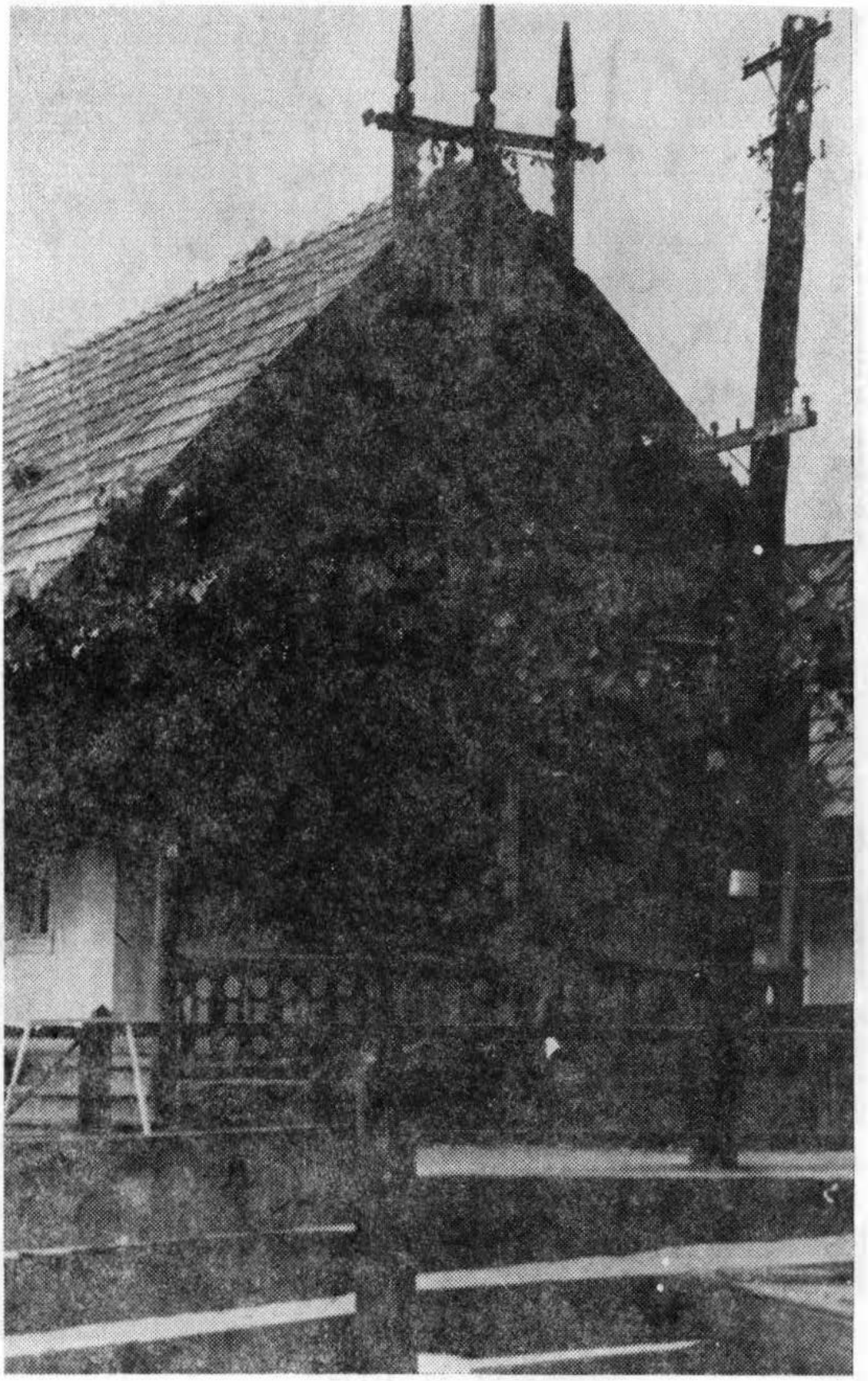

FOTO nr. 8

www.cimec.ro

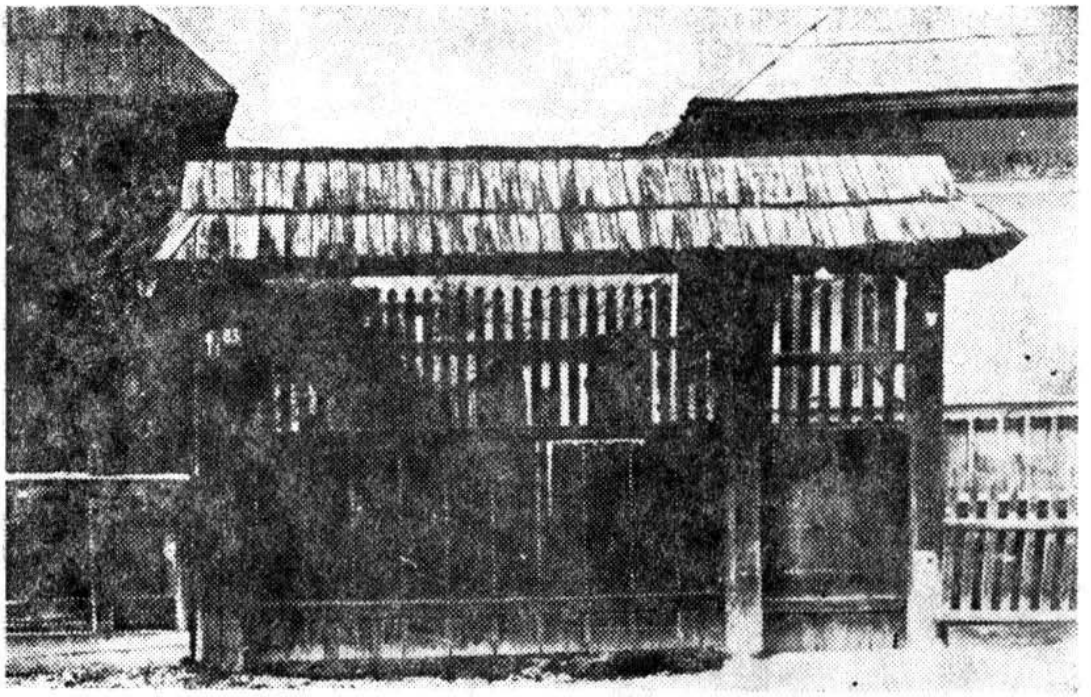

FOTO nr. 9

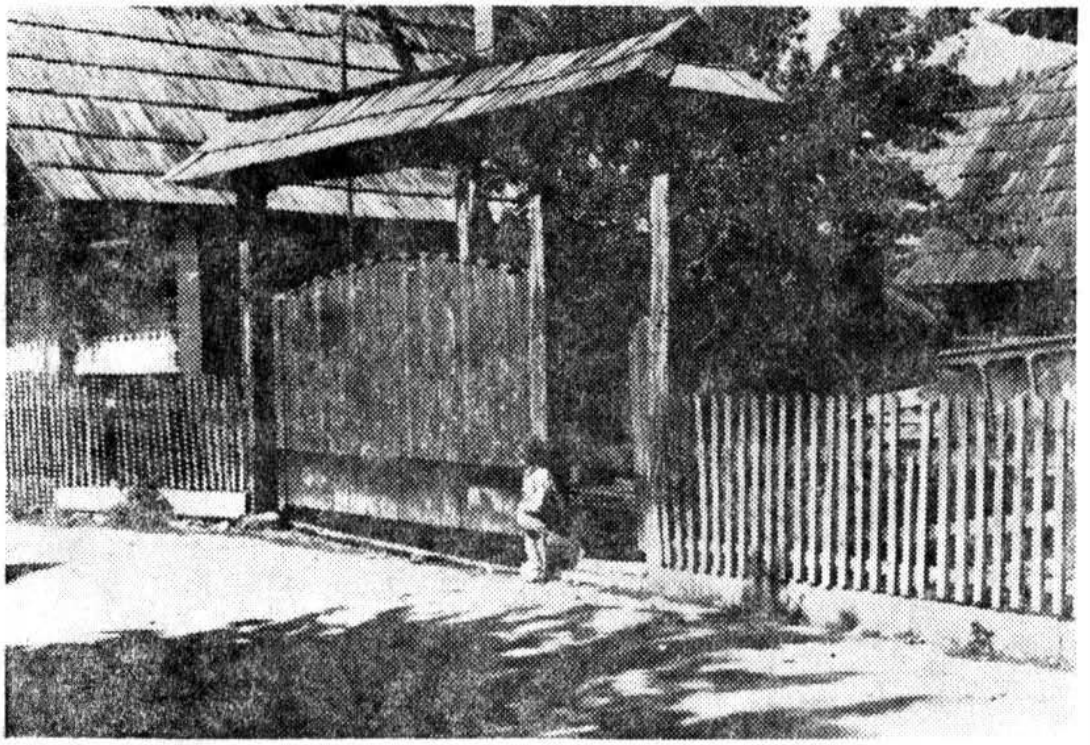

FOTO nr. 10

www.cimec.ro

FOTO nr. 11

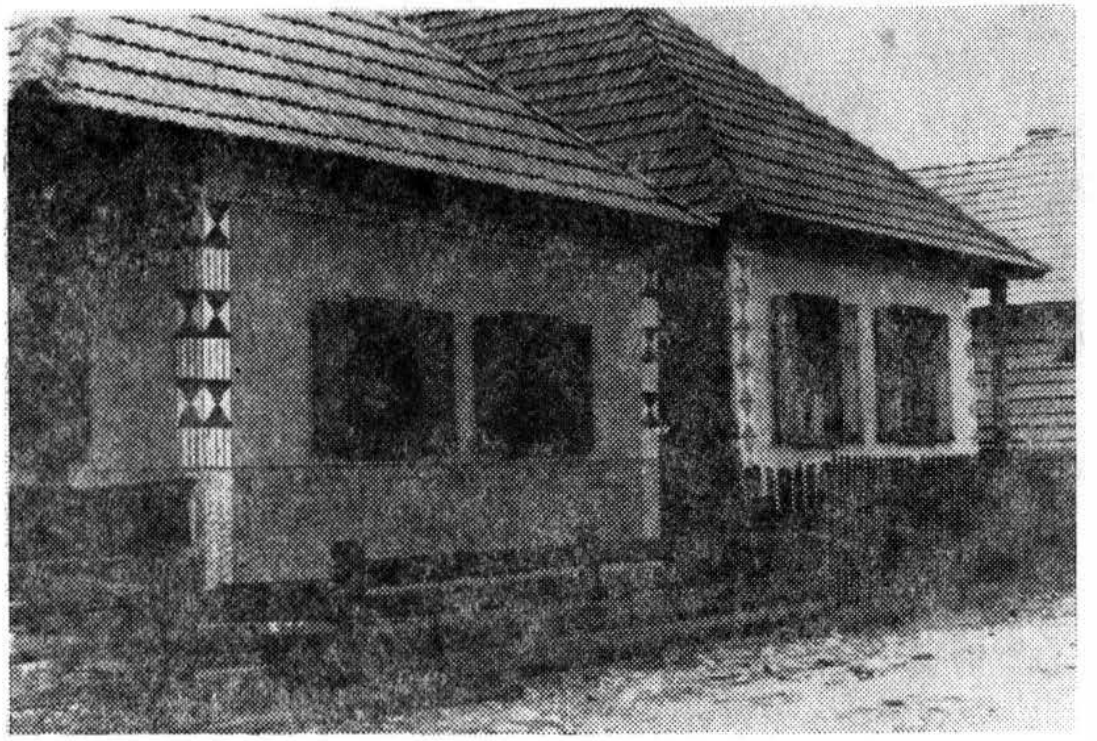

FOTO nr. 12

www.cimec.ro

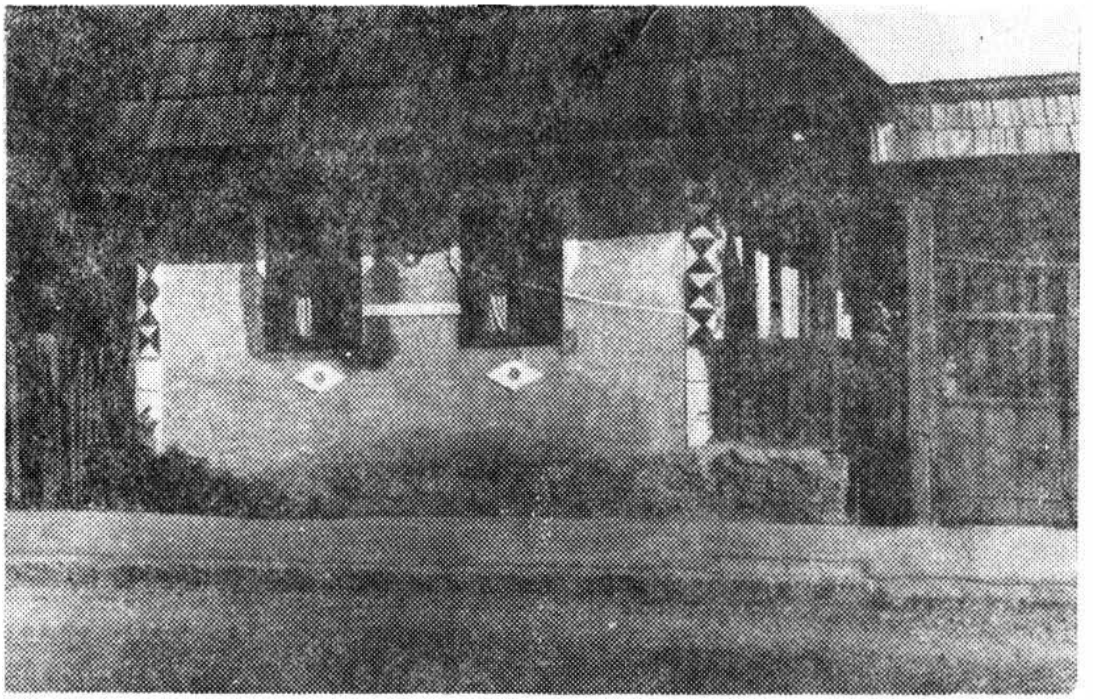

FOTO nr. 13

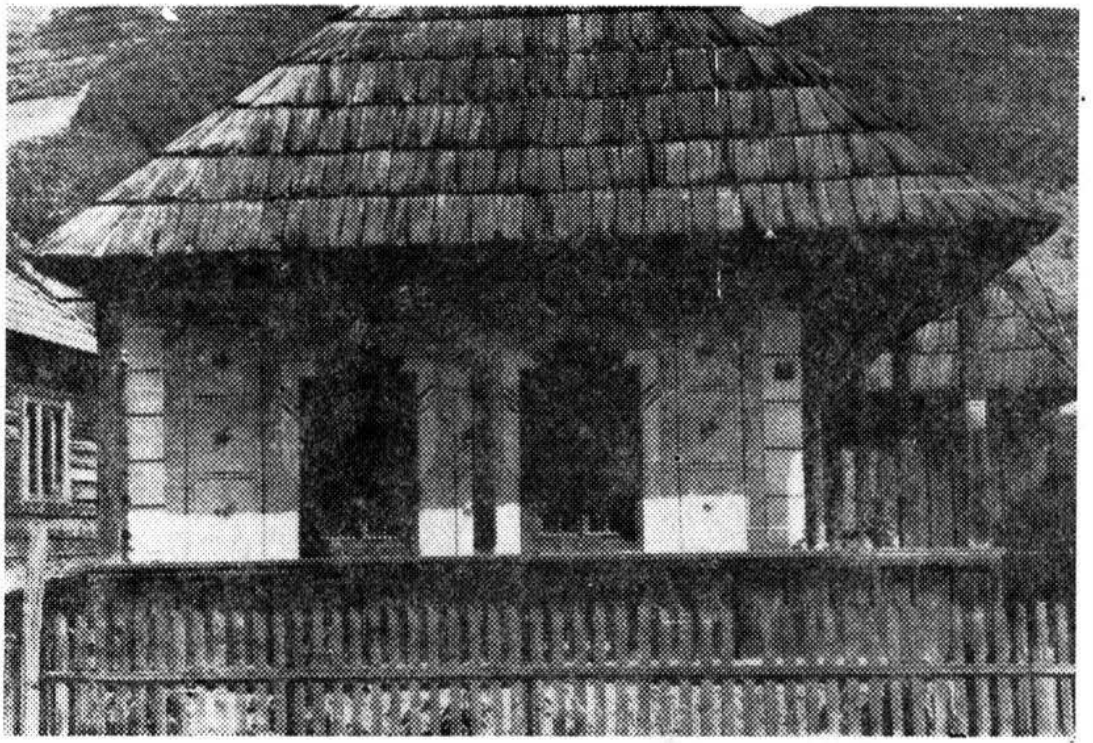

FOTO nr. 14

www.cimec.ro

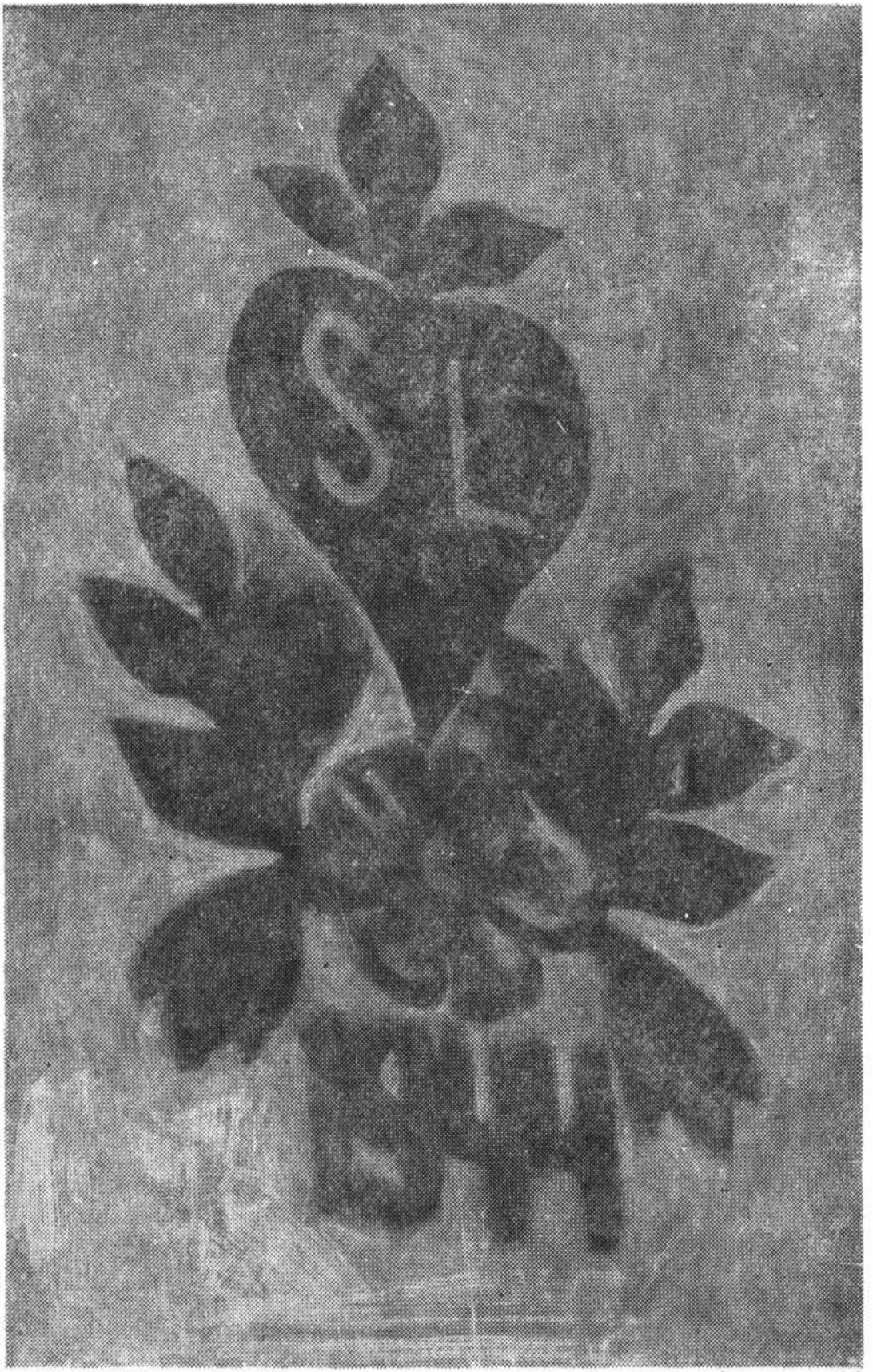

FOTO nr. 15

www.cimec.ro

Terminologie oierească în Maieru

RADU TELCEANU •

1. Introducere

Dintre toate compartimentele limbii, lexicul are caracterul cel mai deschis şi mai mobil, sistemul lexical reflectînd schimbările din viaţa societăţii. Vocabularul este legat în mai mare măsură de faptele extralingvistice de aceea el se modifică mult mai uşor.

Păstoritul, mai ales în Munţii Rodnei, datorită caracterului său mai izolat, este unul dintre sectoarele de activitate materială în care schimbările intervin mai greu. Acest lucru se reflectă şi în domeniul lexicului păstoresc. La această concluzie ne-a dus faptul că terminologia pastorală este extrem de puţin schimbată, datorită continuităţii profesării acestei activităţi materiale de către aceleaşi persoane timp de mai mulţi ani şi a caracterului izolat al păstoritului ca urmare a vieţii la munte. Civilizaţia contemporană şi-a pus prea puţin ampreinta în domeniul păstoritului mai ales în Munţii Rodnei unde regiunea este necooperativizată şi unde transhumanţa sat-munte este aceeaşi de sute de ani.

Glosarul înfăţişează stadiul actual al păstoritului reflectat în terminologia păstorească. El cuprinde terminologia păstorească de bază din zona comunei Maieru cu eventualele schimbări sau transformări de sensuri, cu diferite inovaţii, fenomene de polisemie, sinonimie, omonimie, de schimbare a categoriei gramaticale în vocabularul păstoresc. Vom prezenta în continuare termenii care pun probleme deosebite în comparaţie cu lexicul păstoresc de bază, care privesc anumite nuanţe ale exprimării ciobanilor din Maieru. Nu ne-am propus o cercetare exhaustivă a terminologiei oiereşti

www.cimec.ro

şi nu avem pretenţia de a fi epuizat întreaga terminologie a ciobanilor măiereni legată de oierit.

Studiul nostru nu cuprinde o cercetare comparativă cu a altor zone decît în măsura în care am avut nevoie pentru a ilustra anumite fapte lingvistice cercetate în zona care ne interesează.

Selecţia termenilor şi gruparea lor am făcut-o potrivit sferei semantice în care se încadrează. În acelaşi timp, căutăm să respectăm în cea mai mare măsură forma şi sensul cuvîntului întîlnite pe teren, să redăm cît mai fidel posibil prin transcrierea fonetică, pronunţarea reală a termenilor.

În comentariul lingvistic al glosarului nu am cuprins toţi termenii aflaţi în glosar ci am ales nuanţele termenilor oiereşti cunoscuţi sau am impus atenţiei termenii inediţi aflaţi pe teren.

2. Termeni privind stîna şi organizarea ei

Termenul *mutáre,* în comuna Maieru are trei sensuri : a) totalitatea oilor dintr-o stînă ; b) stîna, în ansamblul ei ; c) coliba principală în care baciul prepară caşul. Cînd oile se unesc pentru *a fi băgate pe brînză,* boteiele adunate la un loc formează o *mutare.* Aici sensul acestui cuvînt este de „turmă". În sat, păcurarul cînd este întrebat unde se duce, răspunde că *la mutare,* adică la stînă. După terminarea mulsului, baciul îndeamnă ciobanii să ducă laptele în *mutáre,*[1] adică în coliba principală în care se prepară caşul.

În legătură cu acest termen Ovid Densuşianu menţionează următoarele : „Cuvîntul *mutáre* apare destul de des în psaltiri, mai ales în Psaltirea Scheiană — are sensul de „aşezare", „sat", „sălaş". Atestarea acestui înţeles este interesantă, venind să se alăture şi la ceea ce mai întîlnim şi astăzi dialectal. În părţile Rodnei, în partea extremă din N-E Ardealului, *mutáre* e o stînă mai mică ce se poate transporta uşor. Este aici o urmă preţioasă din vocabularul păstoresc. Îşi găseşte echivalentul în forme analoage „muando" în sudul Franţei, în legătură cu transhumanţa. Este surprinzător că numai vagi urme s-au păstrat din viaţa acestui cuvînt. Mai surprinzător este faptul că în aromână unde pînă azi viaţa de peregrinare este vie, nu avem nici o urmă de expansiune identică".[2]

---

1. Tiberiu Morariu. *Viaţa pastorală în Munţii Rodnei,* Buc., 1937, p. 12.
2. Gavril Istrate. *Noul Atlas Lingvistic Român,* în „Fonetică şi dialectologie", vol. II, 1960. (Cf. O. Densuşianu. *Limba română în sec. al XVI-lea. Lexicul.* Curs univ. litografiat. 1932—1933, p. 46—47).

www.cimec.ro

În noul Atlas Lingvistic Român cuvîntul nu este înregistrat nici la harta 400, nici la harta 260,[3] cu toate că ultima întrebare din chestionarul oieresc se referă la acest termen.[4]

Studiind graiurile din județul Bistrița-Năsăud, G. Istrate și A. Turculeț observă că termenul *mutáre* are înțelesul de *stînă*, colibă portativă pe care ciobanii o desfac pentru a o muta în altă parte, odată cu schimbarea locului de pășunat.[5]

Munții măiereniilor sînt aceiași de sute de ani, la fel și locurile rezervate pășunatului. Deci, coliba sau *mutárea* nu este transportată într-un loc de pășunat la distanță. Pășunile fiind lîngă păduri, ciobanii nu au nici un motiv să transporte lemnul în altă parte unde pot avea lemn nou la dispoziție. Termenul *mutare*, în terminologia ciobanilor măiereni, ar putea fi legat de ceea ce se întîmplă în primele trei zile înainte de „băgatul oilor pe brînză'. Atunci, la îndemnul baciului, simbrașii desfac coliba veche din celălalt an și o *mută* în alt loc, o reconstruiesc la cîteva zeci sau sute de metri de vechiul loc, care, datorită intemperiilor, este *rúpt* adică distrus, desfundat. Nici o colibă nu rămîne primăvara acolo unde a fost anul precedent ci se mută chiar dacă este bună și chiar dacă nu se schimbă pășunea. În timpul unei veri, pămîntul este frămîntat de copitele animalelor în jurul *mutării*, iar în anul următor pe acel loc nu mai crește iarba, la cea mai mică ploaie făcîndu-se noroi. (v. anexa nr. 2)

În privința etimologiei G. Istrate și A. Turculeț consideră termenul ca fiind format pe terenul limbii române combătînd pe O. Densușianu care „pare a înclina a zice, a fi un element moștenit din latinește"[6].

S-ar putea ca ciobanii măiereni și din celelalte localități în care este cunoscut termenul *mutáre* să fi folosit cuvîntul românesc *a muta* în sensul de a merge și a face *mutarea* colibei, care, după cum spuneam mai sus, se face în fiecare an. Cu timpul, acest infinitiv substantivat și-a lărgit sfera înțelegîndu-se prin „a face mutarea", „a face mutarea colibei", deci, „a face coliba".

Ceea ce este mai interesant este faptul că ciobanii măiereni cunosc și folosesc termenul *stînáș*, cel care are numărul cel mai mare de oi din stînă, necunoscînd și nefolosind cuvîntul „stînă". Acest fapt ne duce la concluzia că termenul *mutare* este relativ nou și s-a suprapus peste cuvîntul „stină" care a existat înainte, și l-a înlocuit. Acest derivat certifică vechimea termenului *stînă* înaintea termenului *mutare*,

3. Idem, p. 140—166.
4. *Chestionarul Noului Atlas Lingvistic Român*, în „Fonetică și dialectologie", vol. V. 1963, p. 256—261.
5. G. Istrate și A. Turculeț, *Cercetări dialectale în județul Bistrița-Năsăud*. În „Fonetică și dialectologie", vol. VII. 1971.
6. Idem.

www.cimec.ro

fiindcă măierenii nu au avut contact cu păstorii din alte zone deci ei nu au putut împrumuta cuvîntul *stînáș* de la alții.

Strúnga este deschizătura îngustă a locului îngrădit prin care trec oile, una cîte una, pentru a fi mulse. De altfel, în sfera cuvîntului strungă este cuprins un ansamblu format din: *spătări, găuri* și *coliba strungii*. Spătările sînt speteze-le de care se reazimă ciobanii cînd mulg. *Coliba la strungă* este construcția așezată pe furci, acoperită cu șindrilă sau scoarță sub care se mulge, *găurile* sînt locurile libere dintre spătări prin care trec oile. În Maieru, spătările sînt legate între ele cu un *păr* din lemn de brad numit *„cériul la strungă,* pe sub care trec oile. Expresia poate proveni printr-un transfer de sens, adică partea de sus, de deasupra strungii, „cerul strungii'.

G. Giulea menționează că tipul de strungă cu sensul special de „ușă", se întinde în nord spre Bistrița.[7] Cuvîntul este întrebuințat la singular cu toate că sînt mai multe „găuri" prin care ies oile. Autorul încearcă să demonstreze etimologia cuvîntului *strungă* ca provenind dintr-un românesc **rúga,* aromânesc *arúga* care este lat. *ruga* = „loc, poartă de trecere".[8] În DLRM cuvîntul este considerat ca fiind din substrat. comp. cu alb. *shtrungë* (v. anexele 1, 5, 6, 7).

Un derivat din termenul *strungă* este *strungáș,* persoana care îndeamnă oile spre *găurile* strungii, din *strungă,* cu suf. *aș*.

Pătúlul este o construcție pe șase furci destinată păstrării cașilor pentru a se usca. Termenul provine de lat. *patibulum* (DLRM), fiind sinonim cu termenul „comarnic", comp. bg. *comarnik,* cunoscut în partea inferioară a Văii Someșului. Cunoscînd faptul că zonele mai izolate de pe cursul superior al văilor, în munți, sînt păstrătoare ale unor forme mai vechi, putem spune că termenul *pătúl* este mai vechi decît termenul *comarnic,* expansiunea acestuia din urmă făcîndu-se dinspre vărsare spre izvor, de la cîmpie spre munte, unde termenul mai vechi nu a fost încă inlocuit. (v. anexa nr. 4).

Crúcea este o construcție simplă formată din două bucăți de lemn așezate perpendicular, cu un capăt înfipt în pămînt, destinată agățării cașilor la uscat. Termenul provine din lat. *crux, crucis,* și a fost dat după forma obiectului asemănător cu o cruce. (v. anexa nr. 3). Același sens i s-a atribuit și părții din față a carîmbului pe care sînt incrustate cele mai mici cantități de lapte date de oi la prima mulsoare, sens dat la fel după formă, adică după cele două crestături încrucișate în diagonală într-un patrat. (v. anexa nr. 12).

---

7. G. Giulea, *Cuvinte și lucruri,* în „Dacoromania", II 1922—1923. p. 339.
8. Idem, p. 343.

www.cimec.ro

Termenul *colibă* este folosit cu sensul general de construcție, adăpost. Astfel, păcurarul fiind întrebat ce-i mutarea dl spune că-i o colibă. La stînă întîlnim două feluri de colibe: a) *coliba păcurarilor* și b) *coliba la strungă*. Prima este o construcție *în furci*, mai mult o improvizație împotriva intemperiilor, așezată la o margine a *sèciului* (v. anexa nr. 10). O altă colibă este *tîrla*, construită de obicei pe două furci, în care se adăpostesc ciobanii, primăvara și toamna, cînd pășunează oile la marginea satului, sau, construcția improvizată de la munte, înainte de băgatul oilor pe brînză. Din punctul de vedere al etimologiei, termenul *tîrlă* poate fi comparat cu bg. *trlo*. (v. anexa nr. 15).

3. **Termeni privind personalul stînei**

Bâciul este conducătorul stînei, cel care prepară derivatele din lapte, fiind ascultat și respectat atît la stînă cît și în sat. Cuvîntul este foarte vechi fiind răspîndit în toată regiunea Carpaților, în Polonia subcarpatică, sub forme ca-: „baca", „bacos". (DEJ). Ovid Densușianu afirmă originea *cumană* a acestui cuvînt.[9]

Proveniența acestui termen este necunoscută. Este posibil ca acest cuvînt să fie mult mai vechi decît o preconizează unii cercetători. Pe teren românesc s-a format de la *bâci*, verbul *a băciui* care denumește acțiunea de a face brînza și de a conduce stîna.

Paznicul oilor, care le *mînă* la păscut, este *păcurârul*, termen provenit din lat. *pecorarius*. În comuna Maieru cuvîntul „păcurar' este folosit în exclusivitate, nefolosindu-se cuvîntul „cioban" care este mai nou și s-a suprapus pentru a evita omonimia cu „păcurar" = vînzător de păcură, <lat *picula*.[10] După felul oilor sau după scopul pentru care le *mînă*, păcurarul poate fi: *berbecár*, cel care păzește berbecii, din *berbec*, cu suf. *ar*; *stărpár*, cel care păzește oile sterpe, din *sterp*, cu suf. *ar*; *strungáș*, cel care îndeamnă oile la strungă, din *strungă*, cu suf. *aș*.

În zona cercetată întîlnim termenul *stînáș*, adică cel care are mai multe oi într-o stînă și deci cea mai mare cantitate de lapte încrustată pe carîmb. El se îngrijește ca stîna și personalul să nu ducă lipsă de nimic. Cuvîntul provine din *stînă*, cu suf. *aș*, fiind un derivat pe teren românesc, al termenului *stînă* care nu este cunoscut în comună.

Simbrâșul este unul dintre cei care se asociază pentru a constitui o stînă, indiferent de numărul de oi cu care intră

9. O. Densușianu. *Crai și suflet*, IV., 1929—1930, p. 149—152.
10. Sever Pop, *Quelques termes de la vie pastorale, d'après l'Atlas Linguistique Roumain, Problèmes de géographie linguistique*, Buc., 1938. (Extrait de la „Revue des Études Indoeuropéennes, t. I.).

www.cimec.ro

în această asociație. Termenul derivă din *simbră*, cu suf. *aș*. In Maieru întîlnim un sinonim al cuvîntului „salariu", (retribuție), *simbrie*, un derivat de asemenea din *simbră*, cu suf. *ie*, folosit și in legătură cu retribuția la stină. Sinonimul termenului „simbrie" este *leáfă*, din sas. *le(i)fel* < germ. *Löffel*, care are două sensuri : a) salariu, sau retribuție bănească ; b) scîndurică lată din lemn care se introduce în lichide pentru a le agita, în cazul nostru se folosește la amestecarea laptelui in budacă sau a zerului neurdit în căldare.

Cupárul este persoana care are o cantitate mică de lapte însemnată pe carîmb. Cuvîntul derivat din *cupă*, cu suf. *ar*, are și sensul de „suport" format dintr-un lemn lung, pe care se așează in colibă *cúpele*.

Sîmbrașii, adică stînașul și cuparii, atunci cînd vin la stînă după brinză, sînt numiți *brînzári*, din *brînză*, cu suf. *-ar*. (v. anexa nr. 13).

4. Termeni privind obiectele și instrumentele stinei

a) *Obiecte*

Cățél < lat. *catéllus*, este cunoscut în afara sensului de „ciine mic" și cu sensul de „buștean", „butuc" pe care se șade in colibă in loc de scaun. Termenul *cățăl* cu sensul de „butuc" este cunoscut și folosit în toate stinele măierenilor, omonimia cu termenul „cățel" — cîine mic nu duce la confuzii pentru că la stîne nu întîlnim de obicei cîini mici, aceștia fiind crescuți în sat.

Căpătîiul < lat. *capitaneum*, este o piatră mare și lată care se așează pe marginea vetrei focului pentru a nu lăsa jarul să se împrăștie. De obicei, în vatră sînt două *căpătîie* așezate față în față sau așezate in formă de unghi obtuz, inspre pantă.

Trunchiul de brad subțire care se așează pe cele două furci principale ale *mutării* pe care se prinde *hăizășul* poartă numele de *durubáță*. Termenul nu l-am intilnit in nici una dintre sursele bibliografice studiate, referiloare la terminologia oierească, fapt care ne duce la concluzia că acest cuvînt ar fi o creație a ciobanilor din această zonă. Un alt termen inedit este *tufléică*, deschizătura din acoperișul colibei de aprox. un metru patrat, prin care iese fumul de la vatră și intră lumina în colibă. *Tufléica* are o ușă care se închide cind este timp ploios sau în timpul nopții.

Tăujărul, termen cu origine necunoscută, este bucata de lemn de aprox. un metru, mai ales din lemn de carpen, cu care se scormonește jarul în vară pentru a se inlătura *cenușa* și a se aprinde focul.

www.cimec.ro

Șterțul cu mustează este un obiect confecționat dintr-o bucată de lemn de aprox. 80 cm. care are la un capăt două crăpături perpendiculare în care sînt introduse în cruciș două scîndurele mici. Capetele sînt legate cu *gînj* de brad, adică rămurele subțiri de brad, sau cu sîrmă. Cu acest obiect se *amestecă* în *zărul neurdit* pentru a nu se *lega* de căldare. Sensul acestui compus s-a stabilit după forma pe care o are și după construcție.

b) *Instrumentele*

Carîmbul[11] < lat. *calamulus*, este obiectul cel mai important al stinei. Este format dintr-o bucată de lemn de aprox. 60 cm., cioplită de obicei în patru laturi, după numărul boteielor existente în *mutare*. Pe muchiile carimbului este încrustat nivelul laptelui de la prima mulsoare al fiecărui simbraș. Părții din față a carimbului i se spune *crúce*, după forma încrucișată a două crestături încadrate într-un patrat. (v. anexa nr. 12). Nivelul laptelui pe carîmb este verificat cu *fîncúșa*, o bucățică de lemn de brad, crăpată în două bucăți egale, una păstrînd-o baciul, cealaltă simbrașul.

Jîntalăul este un obiect asemănător *șterțului cu mustează*, însă extremitățile scînduricilor sînt unite prin două cercuri concentrice formate din *gînj* uscat, adică două rămurele de brad *cojite* a căror capete se unesc în cercuri. Sensul acestui termen este legat de sensul verbului *a jîntui*, fiind un derivat din acesta, cu suf. *-alău*. (v. anexa nr. 12).

Mosórul, alături de *fèle* și *cúpă*, sînt unități de măsură a capacității, construite în același mod : sînt *scobite* în lemn. Ele au capacități cuprinse între 1/2 și 3 litri. Termenul *cúpă* are un derivat : *cupár*, din *cupă*, cu suf. *-ar* (v. glosarul)

Cúmpăna <v. sl. *konpona*, spre deosebire de *cúmpene* care sînt folosite numai în sat pentru măsurarea unor greutăți mai mici, este mai mare și mai simplă. O bucată de lemn de aprox. un metru, cu un *piciór* care o sprijină și o *limbă* care arată poziția de echilibru. Derivate din termenul *cumpănă* sînt : verbul *a cumpăni* și *cumpănéală*, din *cumpăni*, cu suf. *-eală*.

5. Termeni privind produsele lactate

Termenul *lapte* <lat. *lac, lactis*, are două sensuri : a) produsul oilor obținut prin mulgere ; b) cantitate de lapte dată de către toate oile la o mulsoare. Dacă primul sens se folosește mai mult la singular; al doilea se folosește mai mult la plural : *lápți*, cuvintul fiind la genul masculin : *un lápte, doi lápți*.

11. Sextil Pușcariu, *Etimologii*, în „Dacoromania". II, 1922—1924, p. 596—599.

www.cimec.ro

Din laptele închegat se scoate *cáşul* < lat. *caseus, i.* Caşul proaspăt preparat este *caş dulce* sau *nescópt*, adică neuscat. Caşul uscat la căldură, în cazul nostru la căldura soarelui, în pătul, este caş *scópt*, adică uscat. Sfărîmat cu sare, caşul devine *brînză*. Dacă brinza stă la căldură mai mult timp, ea devine *brînză iute*, primind un gust înţepător atunci cînd este gustată. Termenii derivaţi din brînză sînt: *a brînzi* = a închega, a se strica (mai ales despre lapte); *brînzós*, din *brînză*, cu suf. *-os*; *brînzár* = persoană care duce brînza, din *brînză*, cu suf. *-ar*.

Referitor la originea termenului „brînză", G. Giulea încearcă să-i stabilească etimologia în legătură cu „brînduşe" din **brendia*, **brondia* < *brend(a)* < *bronda* < indoeuropean. **gurendh*.[12]

Ovid Densuşianu explică termenul „brînză" dintr-un **renc*, **renz*, cu un prefix *be, bi*, adică un *be+renza*, care ar fi putut exista într-un grai iranic vorbit în Răsăritul Europei.[13] DEI şi DLRM nu explică originea acestui cuvînt ceea ce înseamnă că aceste etimologii nu au fost acceptate.

După coagulare caşul se strînge într-o pînză rară pentru a ieşi din el *jîntuitul*, grăsimea din care se prepară *untul*. Termenul provine din verbul *a jîntui* < v. sl. *žentovati*.

Urda se prepară din *zărul neurdit* rămas după obţinerea caşului. DEI îl explică ca fiind de origine obscură, întîlnit la toate popoarele cu care ciobanii noştri au venit în contact. G. Giulea leagă sensul cuvîntului de materia zeroasă, un **ur(o)da* latin provenit din gresecul ν ρ (ρ) ωδζς.[14] Derivaţi din acest termen pe teren românesc sînt: verbul *a urdi*=a alege urda din zerul fiert, şi *urdeálă*, infinitivul substantivat al acestui verb, cu suf. *-eală*. Urda proaspătă este *urdă dulce*, dacă este ţinută mai mult timp *se iuţeşte* ca şi brinza.

Zărul rămîne după alegerea urzii, dacă este ţinut mai mult timp devine *zăr acru*. Înainte de *urdeálă* el este *zăr neurdit*, fiind mai albicios şi mai dulce. Sever Pop consideră termenul ca fiind de origine foarte veche,[15] iar DEI, „cuvîntul autohton de origine necunoscută pătruns în graiul ciobanilor noştri şi în limbile slave". G. Giuglea porneşte la stabilirea etimologiei de la un **sérum* < *zérum* < *zăr*, prin contaminare *zema=sucus* lat.[16], arătînd că O. Densuşianu îl leagă de un „zima fermentum". Aceste etimologii nu au fost acceptate.

---

12. G. Giulgea, *Crîmpeie de limbă şi viaţă străveche românească*, în „Dacoromania". II, 1922—1924, p. 573—580.
13. O. Densuşiană, *Grai şi suflet*, 1923, p. 69.
14. G. Giulgea, *Crîmpeie de limbă şi viaţă străveche românească*, în „Dacoromania". II, 1922—1924, p. 586.
15. Sever Pop. *Quelques termes de la vie pastorale, d'après l'Atlas Linguistique Roumain, Problèmnes de géographie linguistique*. Buc., 1938. (Extrait de la „Revue des Études Indo-européennes, t. I.).
16. G. Giulgea, *Crîmpeie de limbă şi viaţă străveche românească*, în „Dacoromania". II, p. 578.

www.cimec.ro

Zâra este lichidul albicios care rămîne după ce s-a ales untul. Este considerat ca fiind de origine foarte veche comp. alb. *dhallë*. Sinonimul termenului „zară" în comuna Maieru este *jváncă*, termen neîntîlnit în sursele bibliografice consultate. Un alt termen inedit este *vovreáncă*, care denumește mîncarea preparată din *zăr acru* și *urdă*. Neatestat încă este termenul *cisméti*, mîncare preparată din *jîntuit*, *spumă* și *urdă dulce*. Unii dintre acești termeni ar putea să fie creații ale păstorilor măiereni.

6. **Termeni privind păşunatul şi mulsul**

a) *Păşunatul*. Felul în care se face păşunatul are un mare rol în cantitatea de lapte pe care o dau oile. La stînele din Maieru se practică un păşunat selectiv, pe parcele, diferențiat pentru oi cu lapte sau pentru sterpe. Astfel, locul cu cea mai bună iarbă, numit *porneálă*, este rezervat numai oilor cu lapte și se păşunează pe el numai seara după mulsoarea de la orele cinci. Termenul *porneálă* asociat în diferite expresii are mai multe sensuri: „a o lua în porneală"=a porni la păşunat; „a da" sau „a lua oile în porneală"=a da sau a lua oile în pază, seara; „a duce, a pleca, a ieși, a merge cu oile în porneală"=a duce oile pe locul rezervat păşunatului de seară. Termenul s-a format din vb. *a porni*, cu suf. *-eală*.

Termenul *săhélbe* < *sélbă* < lat. lit. *silva* (DLRM, p. 758), cu sensul de loc defrișat de pădure unde crește vegetația tînără și deasă are în comuna Maieru sinonimul *băsácăn*, sens asociat unei flori de culoare roșie care crește în pădurea tînără.

Expresia „a freca oile" se folosește frecvent atunci cînd baciul își exprimă nemulțumirea față de păcurarii care nu lasă oile să pască în liniște, *mînîndu-le* repede dintr-un loc în altul.

b) *Mulsul*. Oaia se mulge mai întîi *întíns*, strîngîndu-i-se ugerul pentru a ieși laptele fără întrerupere, apoi, *se pcicuiéște*, adică se mulge prin mișcări repetate ale ugerului. Cuvîntul derivă din „pic" denumind acțiunea de a mulge întrerupt. Dacă oile au păscut într-o zonă mlăștinoasă se poate întîmpla ca laptele să se *zbrotoceáscă* adică „să se strice" în ugerul oii.

O schimbare de sens suferă verbul „a căta" = a căuta, fiind folosit cu sensul de „a stabili", „a constata" cantitatea de lapte de la prima mulsoare. Astfel, înainte de „băgatul oilor pe brînză" boteiele se duc „la cătat", la stabilirea cantității de lapte a oilor fiecărui sîmburaș.

www.cimec.ro

7. Termeni privind animalele

a) *Oile. Oaia* < lat. *ovis*, poate fi *bgirgoşă* adică lipsită de sănătate ; *căpcie*, care suferă de o boală la creier ; *aplecătoáre*, care dă lapte să sugă unui miel străin, din *apleca*, cu suf. *-ătoare* ; „opărită printre unghii", care are o infecţie la unghii.

Prin schimbare a categoriei gramaticale, unele adjective care denumeau însuşiri ale oilor, s-au substantivizat. Astfel, oaia poate fi :

a) *după forma coarnelor şi urechilor : belciugátă, belciúgă, cioáncă, ciúlă* — fără urechi, „n-are ureci' numa' semne de ureci", *cornúţă, réndeşă, săniúşă, şúţă, cu mélciuri* ;

b) *după culoare : bălă* — „albă limpede", *breáză, cărbúnă, grivă, năsúţă* — „are alb pe nas", *neágră* — „neagră de tăt", *oácără, ocíceşă, păntănoágă, pcistrúie* — cu negru pe „obraz", *ţigánă* ;

c) *după afecţiunile diferitelor organe : coadă scurtă, oárbă, ştioápă* ;

d) *după modul de a paşte : hărnică, leneşă, urmăriţă* ;

e) *după lînă : búce*, — care are lînă pe „obraz", *[búşe]* ;

f) *din punct de vedere al productivităţii şi vîrstei : fătătoáre, miálă*, cu diminutivul „mieluţă", *mioáră, steárpă, ştiră*;

b) *Caprele :*

a) *după culoare : báloşă, bárză, bălţátă, călină, ciolnăgravă, cúc, géuşă, nălrámă, porúmbă, purină, róşă, rujînă, ursoáie* ;

b) *după afecţiuni ale picioarelor : cuúmpavă* — pronunţ [şúmpavă], *ştioapă* ;

c) *după păr : cu búmbgi* — „cu cănaşi la barbă" ;

d) *după vîrstă : iádă.*

Berbécele, înainte de a fi înţărcat, se numeşte *cîrlánn*. Între doi şi trei ani, *înterţîu*. Un berbec pînă la trei ani este *buhai*. El poate fi, după vîrstă, *buhái I, buhái II, buhái III*. Berbecele de prăsilă se numeşte *aréte*. Sever Pop spune că termenul este pe cale de dispariţie apărînd ca determinativ, „berbece de arete".[17]

Ţápul sub un an este *iéd*, iar de la doi ani este *vătúi*.

Actul de reproducere al oilor se numeşte *mîrlire*, infinitivul substantivat al verbului *a mîrli*, cu suf. *-ire*, iar al caprelor, *pîrcire*, infinitiv substantivat din verbul *a pîrci*, cu suf. *-ire*.

Oaia *zbgeáră*, strigătul oilor este *zbgerát, zbgeráre*, din lat. *(ex)vérro*.[18] Ea *behăiéşte* sau *behăluiéşte*, strigătul oilor

17. Sever Pop, *Quelques termes de la vie pastorale, d'après l'Atlas Linguistique Roumain, Problèmes de géographie linguistique*, Buc., 1938. (Extrait de la Revue des Études Indo-européennes, t. I).
18. Gh. Şutu, *Strigătele animalelor*, în „Dacoromania", II, 1922—1924, p. 96.101. 104.

www.cimec.ro

este o *behăiálă*, din *behăi*, cu suf. *-eală*, sau *behăitúră*, din *behăi*, cu suf. *-itură*, aceste forme fiind derivate din onomatopeea *bèhèhè*...

In comuna Maieru întîlnim un alt sens al termenului *noáten*, care în DLRM are sensul de „berbece de doi miei sau doi ani". Aici termenul se referă la lîna mică și creață de miel.

Un determinativ al termenului „oaie" este termenul *șúștavă*, *oaie șúștavă* însemnînd, oaie cu lîna lipsă, fără lînă. Oaia cu *călbeáză*, este *oaie călbăgită*, un derivat românesc al termenului *călbeáză*, comp. alb. *kël'bazë*. Tot din acest termen derivă și verbul *călbăgí*, a se îmbolnăvi de *călbáză*. Despre oaia care are *căpúșe* se spune că s-a *încăpuit*, adică s-a *umplut* cu acești paraziți. Acest termen nu are nimic comun cu termenul *căpúșă*, comp. alb. *këpushë*, ci derivă din magh. *kapni*, conform DLRM, dar cu sensul schimbat.

8. Alți termeni

a) *Schimbări de sens.* În glosar se află o serie de termeni al căror sens este schimbat în vocabularul dialectal păstoresc. Astfel, comparativ cu „alună" < lat. *abelana*, *aluna* este umflătura de sub pielea oilor. Termenul *coástă* < lat. *costa*, înseamnă „creastă de deal" sau povîrniș, de unde, adj. *costîș*, cu sensul de „la vale", „aplecat", „oblic", „înclinat".

Termenul *córn* = excrescență cornoasă la animale, este omonim cu termenul *córn*, *córni* = tulpină de brad subțire folosită la susținerea acoperișului colibei, căprior al colibei.

Verbul „a încuia" < lat. *incunerare*, este folosit referitor la oi, cu sensul de *a se constipa*.

Termenul *limbă* este folosit cu sensul de indicator pentru poziția de echilibru, la cumpănă. Verbul „a pocni", despre unghia oii, îl întîlnim cu sensul *de a se crăpa*, *a se sparge* fără zgomot. Bîrna de la temelia mutării se numește *tálpă*, cu sensul de „bază", „temelie". Prin transfer de sens, după forma asemănătoare, termenul „tarniță" = șa, îl întîlnim cu sensul de „coamă de deal în formă de șa". Termenul *a tomni*, lit. a tocmi, în afară de sensul de „a repara" are și sensul de „a angaja", „a se tîrgui" : „m-am tomnit păcurar".

b) *Termeni de origine obscură și necunoscuți*

În glosar există cîțiva termeni puțin cunoscuți sau necunoscuți, unii dintre aceștia putînd fi chiar creații ale păstorilor măiereni, sau cuvinte păstrate în vocabularul lor și dispărute din cel al altor localități. Dintre aceștia am selectat pe cei mai interesanți : *bezări* — intestine groase și crețe ; *bótîș* = parazit al oilor ; *buhâș* — brad tînăr ; *cățîn* — stîncă, prăpastie ; *cismèti* — mîncare ciobănească ; *clúș* — cîrlig de lemn ; *cocîrță* = mîncare ciobănească ; *durubáță* — parul

www.cimec.ro

cel lung dintre furcile colibei ; *tufléică* = despicătură în acoperișul colibei ; *gurét* = virf de deal ; *tărcilă* sau *tărhèli* = toate lucrurile puse pe cal ; *a se zbrotoci* = a se strica laptele în uger ; *zăvîrdácă* = mîncare ciobănească ; *jvéncă* = „zară" ; *vovreáncă* = mîncare ciobănească ; *zăgără* = blană din lînă.

9. **Structura glosarului**

Din punct de vedere al structurii sale, glosarul oieresc din comuna Maieru se prezintă astfel :

Proveniența	Nr. cuv. după proveniență	Procent
latine	115	30,1%
derivate românești de orig. lat.	26	6,8%
slave	40	10,5%
derivate românești de orig. sl.	7	1,8%
comp. alb. — substrat	15	3,9%
turcești	7	1,8%
bulgare	14	3,6%
sîrbești	11	2,8%
ucrainene, rutenești	6	1,5%
maghiare	14	3,6%
germane, săsești	6	1,5%
tătărăști	1	0,2%
neogreacă	1	0,2%
românești, dif. proveniențe	66	17,3%
obscure, neidentif., necunoscute	53	13,9%
TOTAL TERMENI	382	

Specificăm că cifrele de mai sus și reflectarea lor în procente nu trasează decît o linie orientativă și nu precisă în privința structurii vocabularului păstoresc din Maieru, datorită faptului că am întîlnit o serie de cuvinte cărora le-am găsit greu etimologia, iar despre proveniența unor termeni am intîlnit păreri contradictorii.

În ceea ce privește structura glosarului observăm că cel mai mare număr de termeni pastorali provin direct din cuvinte latine și mai ales termenii păstorești care au cea mai mare circulație. Procentul de 30,1%, cuvinte de origine latină și 6,8% derivați pe teren românesc din termeni latinești, fără a mai socoti și larga circulație a acestora, demonstrează nu numai caracterul romanic al vocabularului ci și vechimea oieritului în această zonă. Elementul slav în procent de 10,5%, cît și derivații pe teren românesc, se referă la termeni oierești de bază dar și la termeni care nu privesc di-

www.cimec.ro

rect oieritul. In glosar se află 15 termeni care au rezonanță arhaică, din substrat, comuni cu albaneza : *bárză, călbeáză, căpúșă, grumáz, ogrinji, rînză, scrúm, strúngă, știră, șútă, țáp, vátră, zgárdă,* și probabil, *báci.*

In procentul de 17,3%, cuprinzînd cuvinte românești de diferite proveniențe, am integrat termenii derivați pe teren românesc din cuvinte de alte origini, în afară de latină și slavă. De asemenea, procentul de 13,9%, cuprinde, în afară de termenii obscuri, neidentificați și necunoscuți și termeni comparativi cu bulgara, sîrba, maghiara, germana, ucraineana.

Din punctul de vedere al frecvenței de circulație, cele mai întrebuințate cuvinte sînt de origine latină, slavă sau comune cu albaneza, care denumesc noțiunile de bază din domeniul cercetat.

Ne exprimăm încrederea că în viitor, păstoritul, al cărui străvechi obicei este azi pe cale de transformare sau dispariție, se va bucura de studii mai aprofundate. Astfel se vor imortaliza cîteva „crimpeie de limbă și viață străveche românească", care mai supraviețuiesc încă în Munții Rodnei, dar care, nu vor mai rezista mult timp acțiunii civilizatoare a epocii contemporane.

GLOSAR

A

acreálă, acreli, s. f. Lichid cu gust acru folosit la închegarea laptelui ; c h e a g.

— Din **acri,** cu suf. **-eală.**

adăpá, adăp, vb. I. Tranz. și refl. A da apă de băut animalelor.

— Din lat. **adaquare.**

alége, aleg, vb. III. Tranz. și refl. A despărți, a separa oile. [P r o n u n ț : **al'éžĕ.**]

— Din lat. **allegere.**

alúnă, alune, s. f. (Mai mult la pl.) Umflătură ieșită sub pielea oilor și caprelor ; c i u c u r e.

— Din lat. **abellana.**

amuțá, amuț, vb. I. Tranz. (Despre cîine). A întărîta, a stîrni, a atîța, a indemna la atac.

— Din lat. ***assumbollare.**

aplecá, aplec, vb. I. Tranz. (Despre miel). A înclina, a îndoi pentru a suge.

— Din lat. **applicare.**

aplecătoáre, adj. Oaie care dă să sugă unui miel străin. [P r o n u n ț ă : **aplecătórĕ.**]

www.cimec.ro

— Din **apleca**, cu suf. **-ătoare.**

aréte, areți, s. m. Berbec de prăsilă. [P r o n u n ț : **aréț'é.**]

— Din lat. **aries, -etem.**

asudá, asud, vb. I. Tranz. A transpira (Î n e x p r e s i a :) **Îi asudă ungia** = îi transpiră unghia înainte de a crăpa ; „să d'escúlță".

— Din lat. **assudare.**

B

báci, baci, s. m. Conducătorul stînei, cel care prepară brînza și derivatele din lapte, se ocupă de bunul mers al stînei, este ascultat și respectat. [P r o n u n ț : **bâș.**]

bálmoș, balmoșuri, s. n. (Mai mult la singular). Mîncare ciobănească preparată din caș dulce fiert în unt, smîntînă și făină de porumb.

— Comp. magh. **bálmos.**

báloșă, s. f. (Numai la sg.) Capră de culoare albă.

— Din v. sl. **bĕlŭ.**

bárză, s. f. (Numai la sg.) Capră, jumătate de culoare albă și jumătate de culoare neagră sau roșie.

— Comp. alb. **bardha.**

báciui, băciuiesc, vb. IV. Tranz. 1. A prepara produsele din lapte de oaie. 2. A conduce o stînă. [P r o n u n ț : **băș-ui.**]

bălă, s. f. Oaie „albă limpede".

— Din v. sl. **bĕlŭ.**

bălțată, s. f. Capră cu pete mari, albe sau negre.

— Din lat. **balteatus.**

bărbînță, berbințe, s. f. Vas de lemn construit din doage, în care se păstrează laptele acru.

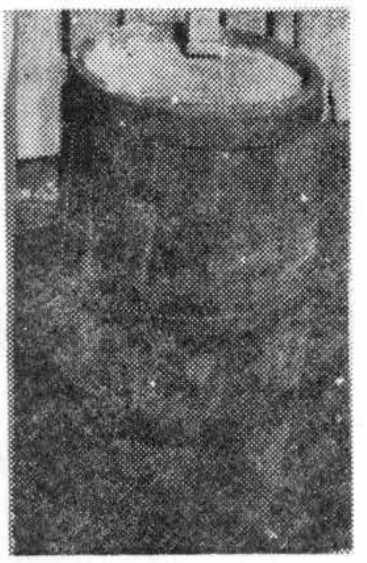

Bărbință

— Din magh. **berbence.**

béhéhé, interj. Onomatopee care imită trigătul oilor.

behăit, behăituri, s. n. Faptul de a behăi, strigătul caracteristic speciei.

— Din **a behăi.**

behăitoare, adj. Oaie care behăie.

— Din **behăi,** cu suf. **-(i)toare.**

behălui, behăluiesc, vb. IV. Intranz. A scoate strigătul caracteristic speciei.

— Din **béhéhé.**

belciúgă, s. f. Cu un corn mai mare și unul mai mic. [P r o n : **belșugă.**]

— Din v. sl. **bĕlŭcĭugŭ.**

băsăcăn, s. n. Pădure tînără și deasă cu iarbă bună pentru păscut ; s ă h e l b e.

www.cimec.ro

beli, belesc, vb. IV. Tranz. (Despre oaie) 1. A înjunghia. 2. A jupui.
— Din v. sl. **bĕlĭti.**

berbecár, berbecari, s. m. Cioban care păzește berbecii.
— Din **berbece,** cu suf. **-ar.**

berbéce, berbéci, s. m. Masculul oii. [Pronunț: **berbéșe.**]
— Din lat. **vervex, -ecis.**

beregálă, beregăli, s. f. 1. Gîtlej. 2. Trahee.
— Comp. sb. **berlkat, berlketa.**

beșică, beșici, s. f. 1. Vezica. 2. Umflătură plină cu lichid, sub piele [Pronunț: **beșică.**]
— Din lat. vulg. ***bessica.**

bezáre, bezări, s. f. (Mai mult la pl.) 1. Intestice crețe. 2. Membrana groasă și creață care înconjură intestinul.

bgirgă, s. f. Boală, slăbiciune. [Pronunț: **bgîrgă.**]

bgirgoș, bgirgoșă, adj. Slab, bolnăvicios.
— Din **bgirgă.**

bîrnă, bîrne, s. f. Bucată groasă de lemn folosită ca temelie la colibă.
— Din v. sl. **brĭvino.**

blid, blide, s. n. Farfurie.
— Din v. sl. **bliudŭ.**

brăcinar, brăcinare, s. n. Curea subțire cu care se încinge mijlocul. [Pronunț: **[brășinár'.]**
— Din **brăcire,** cu suf. **-ar.**

breázã, s. f. Oaie neagră cu alb pe cap.

brînzár, brînzari, s. m. Persoană care vine la stînă după brînză. [Pronunț: **brînzări.]**
— Din **brînză,** cu suf. **-ar.**

brînză, s. f. Produs al oii obținut prin sfărîmarea și frămîntarea cașului.

brînzi, brînzăsc, vb. IV. Tranz. și refl. 1. (Despre brînză) A se închega. 2. (Despre lapte) A se strica.
— Din **brînză.**

bótă, bote, s. f. Bucată de lemn folosită pentru îndemnul oilor și apărare împotriva cîinilor.
— Din magh. **bot.**

botél, botele, s. n. Grup de oi între 50 și 300 capete.

bólîș, bolîșl, s. m. Parazit subcutanat al oilor.
bóț, boțl, s. m. Mototol de mămăligă; cocoloș.

búce, s. f. Oaie care are lînă pe „obraz" [Pronunț: **búșe.]**

www.cimec.ro

budacă, budăci, s. f. Vas construit din doage în care se pune laptele la închegat, cu o capacitate între 40—60 litri.

— Din **bud(ăi),** cu suf. **-acă.**

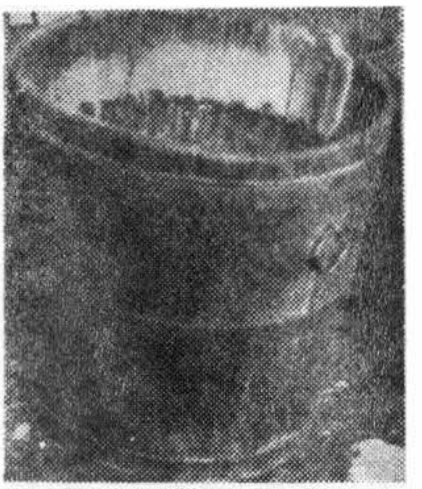

Budacă

budeláreș, budelareșă, s.n. Portmoneu în care se ține țîncușa.

budéșcă, budești, s. f. Vas mic din doage în care se păstrează laptele acru. [P r o n u n ț : **bud'éșcă.**]

buhái, buhai, s. m. Berbec pînă la trei ani.

— Din ucr. **buhaj.**

buháș, buhași, s. m. Brad tînăr, puiet de brad.

búmbgi, s. m. (Î n e x p r e s i a :) **Capră cu bumbgi** = Capră cu ciucuri la barbă, „cu cănâși la barbă".

burduh, burduhuri, s. n. Sac făcut din stomacul sau din pielea oii în care se pune brînză.

burduzán, burduzanuri, s. n. Burta, stomacul și intestinele la un loc.

C

cápciu, capcie, adj. Referitor la oaia care se învîrte pe loc din cauza unei boli la creier : „are žérmn' la créri".

cápră, capre, s. f. Animal domestic cornut din familia rumegătoarelor, cu părul lung ; este crescut mai ales pentru lapte ; femela acestei specii.

— Din lat. **capra.**

carîmb, carîmburi, s. n. Instrument rudimentar de măsură a cantității de lapte din budacă, a fiecărui sîmbraș, construit dintr-o bucată de lemn de aprox. 60 cm., cioplit în patru sau șase muchii după numărul boteielor din mutare.

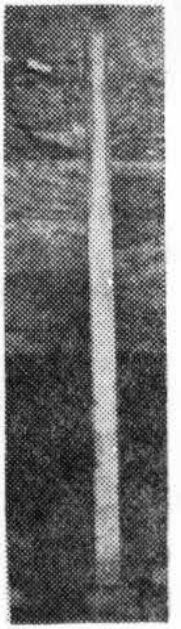

Carîmb

— Din lat. ***calamulus.**

cáș, cași, s. m. Produs obținut din laptele de oaie închegat și stors de zer.

— Din lat. **caseus, -i.**

călbeazăi s. f. Boală molpsitoare a oilor produsă de un vierme din ficat și din vezica fierii.

— Comp. alb. **këll'bazë** = **gëlbazë.**

călbăgi călbăgesc, vb. IV. Refl. A se îmbolnăvi de călbeazăi.

— Din **călbeazăi.**

www.cimec.ro

călbăgit, călbăgită, adj. Bolnav de călbează; slab. [Pronunț: **călbăzít.**]
— Din **călbăgi,** cu suf. **-it.**

Căldare

căldare, căldări, s.f. Vas mare de de aramă sau fier cu o capacitate de 40—60 litri, folosită la fieberea „zărului neurdit" și la „compănitul brînzei".
— Din lat. **caldaria.**

călină, s. f. Capră de culoare roșie-gălbuie, asemănătoare cu boabele căl'in'ne care-s bun'e pentru tusă".
— Din v. sl. ***kalina.**

cămașă, s. f. (În compusul) **Căméșă rășin'tă** = cămașă lungă din cînepă, îmbibată în unt și rășină, pentru a nu pătrunde apa și a păstra pielea curată.
— Din lat. **camisia.**

Cămașe rășinită

căpătîi, căpătîie, s. n. Bolovan așezat in vatra focului pentru a nu se împrăștia jarul.
— Din lat. **capitaneum.**

căput, căputuri, s. n. Haină lungă din pănură de culoare neagră; suman; palton.

căpúșă, căpușe, s. f. Parazit al oilor.
— Comp. alb. **këpushë.**

cărbúnă, s. f. Oaie de culoare albă pătată cu negru.
— Din lat. **carbonem.**

cătá, cat, vb. I. Tranz. A stabili cantitatea de lapte dată de oi în prima zi de mulsoare.
— Din lat. ***cautare.**

cățăl, cățăi, s. m. 1. Cîine mic. 2. Buștean pe care se șade în jurul focului in stînă.
— Din lat. **catĕllus.**

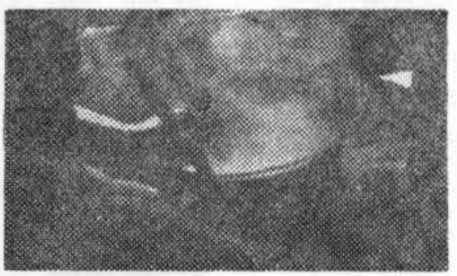
Ceaon

cățîn, cățini, s. m. Loc abrubpt și stîncos.

ceaón ceaoane, s. n. Vas de fier în care se prepară mămăliga la stînă [Pronunț: **șaón.**]
— Din tăt. **ca(h)un, ucr. ča(v)un.**

cenúșă, s. f. Substanță minerală în formă de pulbere care rămîne în vară după arderea lem-

www.cimec.ro

nului, folosită în tratamentul bolilor de unghii la oi. [Pronunț: **șenușă.**]

— Din lat. **cinusia** (cinus).

cép, cepuri, s. n. 1. Dop lung de lemn cu care se astupă gaura berbinței sau fedeleșului. 2. Nod, la răscrucea a două ramuri. [Pronunț: **șép.**]

— Din lat. **cippus.**

cér, s. n. (În compusul:) **șerlu la strungă** = lemnul care leagă spătările deasupra găurilor strungii pe sub care trec oile pentru a fi mulse.

— Din lat. **caelum.**

cetoáre, cetori, s. f. Încheietură, legătură a birnelor la pereții colibei.

— Din lat. ***clautoria.**

ceág, ceaguri, s. n. Ferment extras din sucul gastric al mieilor care are proprietatea de a închega caseina din lapte.

— Din lat. **ciagum** = **coagulum.**

ceagórniță, ceagornițe, s. f. Vas cu o capacitate de 2—6 litri în care se păstrează cheagul.

— Din **ceag,** cu suf. **-orniță.**

chit, chituri, s. n. Jerseu din lînă purtat pe sub căput.

cloancă, s. f. Oaie cu un corn rupt. [Pronunț:) **ĉlóncă.**]

cloárecI, s. m. (Numai la pl.) Pantaloni groși din pănură care se poartă pe timp friguros; ițari. [Pronunț: **șórĕș.**]

cingă, cingi, s. f. Legăloare lată din piele, trecută pe sub pîntecele calului pentru a fixa sacii cu brînză.

— Din lat. **cinga, cingúla** < **clinga.**

cioinăgrávă, s. f. Capră, cu capul de culoare neagră și roșie. [Pronunț: **șoinăgrávă.**]

cismétI, s. n. Mincare ciobănească preparată din jintuit, spumă și urdă dulce. [Pronunț: **ĉismét'l.**]

clúc, cIuci, s. m. Cocoloș de mămăligă amestecată cu brînză, răsucit în podul palmei. [Pronunț: **șúc.**]

— Din v. sl. **suča** < **sukatI.**

ciucui, ciuculesc, vb. IV. Tranz. A face cocoloși de mămăligă. a răsuci. [Pronunț: **șucui.**]

clúlă, s. f. Oaie fără urechi sau cu urechi foarte scurte: „n-are ureĉi numa' sămn'e d'e ureĉi". [Pronunț: **șúlă.**]

— Din sb. **čula.**

clúmpavă, s. f. Capră pe care o dor picioarele. [Pronunț: **șúmpavă.**]

ciurói, ciuroale, s. n. Cădere de apă cu debit foarte mic, la izvor. [Pronunț: **șurói.**]

ciuroi, ciuroiesc, vb. IV. Tranz. A curge cu debit foarte redus. [Pronunț: **șuroi.**]

cicărăză, cicărăzI, s. f. Bălegarul oii.

cîrlan, cîrlanI, s. m. Miel care a încetat să sugă, care a fost înțărcat.

www.cimec.ro

clénci, clenciuri, s. n. Ramură subțire de forma unui cîrlig, folosită la improvizarea unui gard sau la întreținerea focului în vatră. [Pronunț: **clénș.**]
— Din bulg. **klinče.**

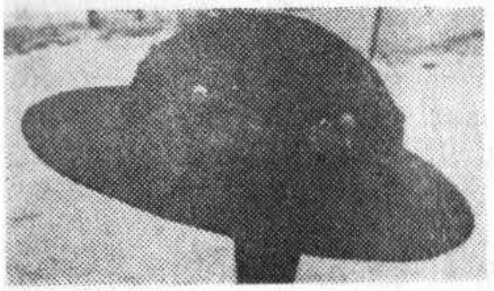

Clop răşinit

clóp, clopuri, s. n. Pălărie de păr, cu boruri largi, de culoare neagră (În compusul: **Clóp răşîn'it,** = pălărie acoperită cu un strat de răşină pentru a deveni impermeabilă.
— Din magh. **kalap.**

clopot, clopote, s. m. Obiect de metal în formă de pară, deschis în partea de jos, cu o limbă suspendată care lovește pereții producînd sunete; se agață la gîtul oii care merge înaintea turmei.
— Din v. sl. **klopotú.**

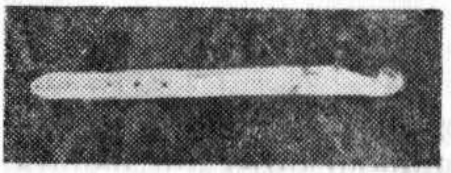

Cluci

clúci, cluci, s. m. Obiect de lemn în formă de cîrlig, intermediar între vîrtej și ceaon. [Pronunț: **clúș.**]

coadă, s. f. (În compusul:) **Coadă scurtă** = oaie cu coada scurtă.

coástă, coaste, s. f. Povîrniș. [Pronunț: **cóstă.**]

cocirță, s. f. (Numai la sg.) Mîncare ciobănească preparată din jîntuit și caș dulce.

colésă, colesl, s. f. (Mai mult la sg.) Mămăligă. [Pronunț: **col'ésă.**]
— Din sb. **kuleš.**

colésер, celeşere, s. n. Băț mai gros cu care se amestecă mămăliga în ceaon. [Pronunț: **col'ésăr'.**]
— Din **coleşă, cu suf. -er.**

Colibă la oi

colibă, colibe, s. f. Adăpost pentru oameni construit din bîrne și șindrilă. (În compusul:) **Coliba la oi** = adăpost pentru păcurari, la marginea seciului oilor. (În compusul:) **Coliba la strungă** = adăpost improvizat pentru păcurarii care mulg oile la strungă.
— Din v. sl. **koliba.**

copác, copace, s. n. Acoperitoare de lemn la budacă, capac.
— Din tc. **kapak.**

www.cimec.ro

córci, s. f. Oaie cu lîna mică și deasă: „bărcă **l'impĕd'ĕ**". [Pronunț: **córș.**]
— Din magh. **korcs.**

corcit, corcită, adj. Amestecat, încrucișat. [Pronunț: **corșit.**]
— Din **corci,** cu suf. **-it.**

corci, corcesc, vb. IV. Tranz. și refl. A încrucișa, a amesteca rasele. [Pronunț: **corși.**]
— Din **corci.**

corcitúră, corcituri, s. f. Animal născut prin corcire, prin amestecarea raselor. [Pronunț: **corșitúră.**]
— Din **corci,** cu suf. **-itură.**

córn, coarne, s. n. Excrescență cornoasă la animalele cornute.
— Din lat. **cornu.**

córn, corni, s. m. Bucată de lemn folosită la construcția acoperișului colibei; căprior.

cornútă, s. f. Oaie cu coarne.
— Din lat. **cornutus.**

costrée, s. f. (Numai la sg.) Iarbă grasă de munte care se folosește în loc de saltea, pe „prici".

creástă, creste, s. f. 1. Tăietură în urechea oii. 2. Încrustătură a nivelului laptelui pe muchia carîmbului.
— Din lat. **crista.**

crestá, crestez, vb. I. Tranz. A încrusta, a scrijela.
— Din **creastă.**

crestătúră, crestături, s. f. Semn în urechea oii făcut prin tăiere, prin încrustare.
— Din **creastă,** cu suf. **-(ă)tură.**

crúce, cruci, s. f. Construcție formată din două bucăți de lemn așezate perpendicular, destinată punerii cașilor la uscat. (În compusul:) **Crucea carîmbului** = partea din față a carîmbului pe care sînt încrustate cele mai mici cantități de lapte date de oi în prima zi de mulsoare. [Pronunț: **crúșĕ.**]
— Din lat. **crux, crucis.**

Crucea mutării

cúc, s. Capră de culoarea penelor cucului.

cújbă, cujbe, s. f. Ramură de copac bifurcată, introdusă cu capătul mai lung în pămît, lîngă vatră, de care se agață ceaonul.
— Din sb. **gužba.**

cúmpănă, cumpene, s. f. Cintar primitiv, balanță rudimentară folosită pentru măsurarea brînzei.
— Din v. sl. **konpona.**

www.cimec.ro

cumpăneálă, cumpăneli, s. f. Măsurare, echilibrare.
— Din **cumpăni,** cu suf. **-ealã.**

cumpăni, cumpănesc, vb. IV. Tranz. și refl. A măsura, a echilibra, a egala.
— Din **cumpănă.**

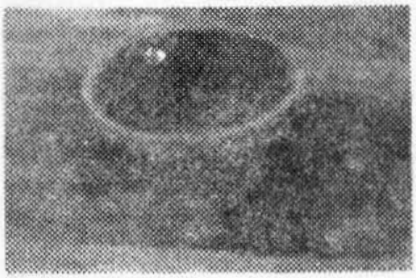

Cupă

cúpă, cupe, s. f. 1. Unitate de măsură pentru lichide, echivalentă cu un litru. 2. Vasul scobit în lemn cu care se măsoară lichidele.
— Din lat. **cuppa.**

cupár, cupari, s. m. 1. Simbrașul care are un număr mai mic de oi în stînă. 2. Lemnul lung, atașat peretelui pe care se țin cupele în colibă.
— Din **cupă,** cu suf. **-ar.**

Cușmă

cureá, curele, s. f. Fîșie de piele, frumos ornamentată, cu care se încinge mijlocul. [Pronunț: **cură'.**]
— Din lat. **corrigia.**

cúrge, curg, vb. III. (În compusul:) **A curge urechea** = boală a oilor care se manifestă prin curgerea din urechea oii a unui lichid galben.
— din lat. **currere.**

cúșmă, cușme, s. f. Căciulă.
— Din ucr. **kučma.**

D

dăság, dăsagi, s. m. (Mai mult la pl.) Sac dublu format din două traiste unite, pentru a putea fi puse în poziție de echilibru pe umăr sau pe șea. [Pronunț: **dăsáji.**]
— Din ngr. **disakki(on),** bg. **disagi.**

desculțá, desculț, vb. I. Tranz. și refl. (Despre unghia oii) A cădea. (În expresia:) **S-o d'esculțat** = i-a căzut unghia datorită unei boli.
— Din lat. **discalciare.**

descărcá, descarc, vb. I. Tranz. (În compusul:) **A descărca țița** = a goli ugerul oii de lapte; a mulge.

doágă, doage, s. f. Bucată de lemn folosită la construirea unei budăci sau berbințe. [Pronunț: **dógă.**]
— din lat. **doga.**

dóniț, doniță, s. n. Vas din metal, pentru apă.
— Din sb. **dojnica.**

dospi, dospesc, vb. IV. Intranz. A fermenta. [Pronunț: **dospĉi.**]
— Din sb. **dospeti.**

www.cimec.ro

drániță, dranițe, s. f. Șindrilă.
— Din rus. **dranica,** ucr. **dranyka.**

drăniți, drănițăsc, vb. IV. Tranz. A bate șindrilă pe colibă.
— Din **dranițã.**

drúg, drugi, s. m. Bucată ruptă dintr-un lemn.
— Din sb. **drug.**

dúngă, dungi, s. f. Coamă de deal, la orizont.
— Din v. sl. **donga.**

durubáță, durubețe, s. f. (Mai mult la sg.) Bucată de lemn, așezată pe cele două furci principale ale „mutării", de care se leagă partea de sus a acoperișului colibei.

F

fándălă, fandăle, s. f. (Mai mult la sg.) Frigare, la stînă.

fătá, făt, vb. I. Tranz. (Despre oaie). A naște.
— Din lat. **fetare.**

fătát, fătată, adj. (Despre miel.) Născut.
— Din **a făta.**

fătătoáre, s. f. Oaie care este aptă să fete, să nască. [Pronunț: **fătătórĕ.**]
— Din **făta,** cu suf. **(ă)toare.**

fedeléș, fedeleșuri, s. n. Butoiaș folosit pentru transportul laptelui acru în cantități mici. (Pronunț: **fĕd'ĕl'éș.**]
— Din magh. **fedelés.**

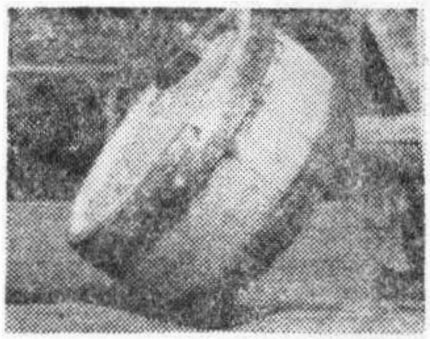

Fedeleș

féle, feii, s. f. 1. Unitate de măsură a lichidelor echivalentă cu o jumătate de litru. 2. Vasul scobit în lemn cu o capacitate de o jumătate de litru. [Pronunț: **fél'ĕ.**]
— Comp. ngr. **feli.**

fiére, fieri, s. f. Lichid galben verzui secretat de ficat; bilă. [Pronunț: **șér'ĕ.**]
— Din lat. **fĕle.** (DLRM).

fîșcăi, fîșcăiesc, vb. IV. Tranz. A fluiera.
— Din **fîșșș...**

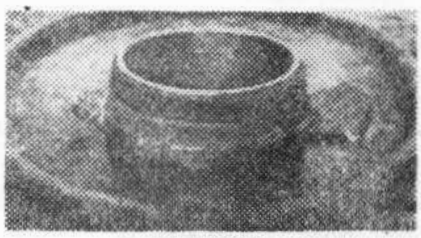

Fele

fréca, frec, vb. I. Tranz. (Despre oaie). A purta repede dintr-un loc într-altul. (În expresia:) **A freca oile** = a purta oile prea repede întrerupîndu-le de la păscut.
— Din lat. **fricare.**

frîmbie, frîmbli, s. f. Sfoară groasă, împletită din lînă, folosită ca mîner la găleată. [Pronunț: **irimbĝiĕ.**]
— Din lat. **fimbria.**

www.cimec.ro

fúnd, s. n. (În compusul:) **Fund la budacă** = partea vasului care stă pe pământ.
— Din lat. **fundus.**

fúrcă, furci, s. f. Lemn bifurcat la un capăt pe care se sprijină acoperișul colibei.
— Din lat. **furca.**

furcói, s. Nume dat unei capre care are coarnele îndreptate în sus.
— Din **furcă,** cu suf. **-oi.**

G.

Găleată

găleátă, găleți, s. f. Vas de lemn construit din doage scurte prinse in cercuri, mai larg la bază, in care se mulge laptele la strungă.
— Din lat. **galléta.**

géușă, s. f. Capră de culoare neagră cu galben la ochi.

giúnge, giungi, vb. IV. Tranz. A înfige cuțitul în beregata oii; a jertfi; a sacrifica.
— Din lat. **jugulare.**

gînj, gînji, s. m. Ramură subțire de brad, fără „cépuri", cu care se leagă răzlogii la gard.
— Comp. bg. **găž.**

godín, godini, s. m. Purcel sub un an care crește pe lîngă stînă.
— Din v. sl. **godù.**

grindă, grinzi, s. f. Bîrnă groasă de lemn întrebuințată la confecționarea pereților laterali ai colibei.
— Din v. sl. **grenda.**

Grivală

griválă, grivale, s. f. Construcția formată din patru pari între care se așează un drob de sare pe care îl ling oile la stînă.

grivă, s. f. Oaie de culoare neagră care are o pată albă pe piept.

groștiór, groștioruri, s. n. (Numai la sg.) Smîntînă.
— Din lat. **grossus.**

grumáz, grumaji, s. m. Gît, gîtlej.
— Comp. alb. **grumas.**

grúnz, grunji, s. m. Drob de sare care se pune în grivală.

gurét, gurețe, s. n. Vîrf de deal; d î m b.

www.cimec.ro

gurgói, gurgoaie, s. n. Partea de dinainte a opincii, îndreptată în sus, strînsă cu o curea.
— Comp. lat. **gurgulio.**

gútă, s. f. Paralizie. (Despre oaie) (În expresia:) **A lovi guta** = a paraliza.
— Din lat. **gutta.**

H.

Halău

halău, halauă, s. n. Adăpătoare pentru animale, cioplită în lemnul unui copac.
— Din magh. **válu.**

harnică, s. f. Capră care merge singură înaintea turmei.
— Din v. sl. **harinii.**

hăizaș, hăizașuri, s. n. Acoperișul din șindrilă al colibei sau al pătulului.
— Din magh. **hajzás.**

hitiuán, hitiuană, adj. (Despre oaie). Slab dar sănătos; refăcut.
— Din magh. **hitvány.**

hîră, s. f. Boală a oilor asemenătoare cu rîia; mătreață.

hîrdău, hirdauă, s. n. Vas construit din doage în care se dă zer cîinilor.
— Din magh. **hordó.**

hîrsti, interj. Îndemn adresat oii pentru a intra în strungă.

hîrzob, hîrzoabe, s. n. Obiect confecționat din patru bețe așezate în formă de patrat, destinat susținerii strecurătorii pe budacă.
— Din bg. **vurzobu.**

hîț, hîțuri, s. n. Curea din piele folosită la legarea desagilor pe cai.

hrăni, hrănesc, vb. IV. Tranz. A da mîncare oilor.
— Din v. sl. **hraniti.**

holîrcă, s. f. Rachiu, țuică; vinars.

I

iádă, iede, s. f. Fiica caprei.
— Din lat. **haedus.**

iéd, iezi, m. Fătul caprei.

iésle, s. f. Construcție în formă de jgheab in care se dă de mîncare oilor în timpul iernii.
— Din v. sl. **jasli.**

iúte, adj. (Despre brînză). Care pișcă, cu gust înțepător.

www.cimec.ro

iuți, iuțesc, vb. IV. Refl. (Despre brînză). A pișca, a se acri.
— Din **iute.**

Î

îmblá, îmblă, vb. I. Intranz. (Despre oaie). **A îmbla rău** = a se abate de la turmă, a nu asculta.
— Din lat. **ambulare.**

încăpui, încăpuiesc, vb. IV. Tranz. și refl. A se molipsi, a se umple de paraziți.
— Din magh. **kapni.**

încăpuită, adj. (Despre oaie). Molipsită, umplută de paraziți.
— Din **încăpui.**

încuiá, încui, vb. I. Tranz. și refl. (Despre oaie). A se constipa.

încuiát, încuiată, adj. (Despre oaie). Constipat. [Pronunț: **încuiét.**]
— Din **incuia,** < lat. **incunerare.**

incegá, înceg, vb. I. Refl. A se coagula, a se întări sub acțiunea cheagului; a se prinde.
— Din lat. **in-coagulare.**

însîmbrá, însîmbrez, vb. I. Tranz. și refl. A se întovărăși, a se asocia.
— Din lat. **insimulare.**

întărniță, întărnițez, vb. I. Tranz. A înșeua.
— Din **tarniță,** cu pref. **-în.**

interțîu, interții, s. m. Berberc între doi și trei ani.
— Din lat. **tertianus.**

înțărcá, înțărc, vb. I. Tranz. A înceta de a alăpta mieii, a opri mieii de la supt.
— Din **în** + **țarc.**

înțărcat, înțărcată, adj. (Despre miel). care nu mai suge.
— Din **înțărca.**

J

jdiáb, jdiaburi, s. n. 1. Canal de scurgere pentru apă, cioplit în trunchiul unui copac. 2. Adăpătoare pentru oi și vite.
— Din v. sl. **zlĕbŭ.**

jîg, jîguri, s. n. (Mai mult la sg.) Strat de murdărie pe pielea și în lîna oilor.
— Din bg. **žeg.**

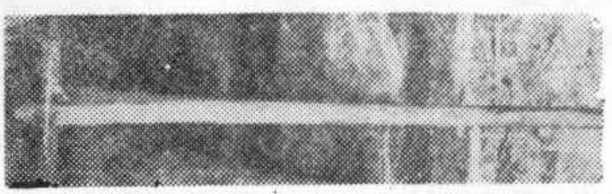
Jîntalău

jîntalău, jîntalauă, s. n. Unealtă confecționată dintr-o bucată de lemn

www.cimec.ro

care are la unul din virfuri două cercuri concentrice, folosit la agitarea laptelui în budacă.

jîntalău, jîntalauă, s. n. Unealtă confecționată dintr-o bucată de lemn care are la unul din virfuri două cercuri concentrice, folosit la agitarea laptelui în budacă.

jîntiță, jîntițe, s. f. (Numai la sg.) Mîncare ciobănească făcută din zer fiert și urdă.

jîntui, jîntuiesc, vb. IV. Tranz. A scoate „jintuitul" prin frămîntarea și stoarcerea cașului în budacă.

— Din v. sl. **ženitovati.**

jîntuit, jîntuituri, s. n. (Numai la sg.) Lichid gras obținut prin frămîntarea și stoarcerea cașului.

jváncă, s. f. Lichidul care rămîne in bărbîntă după alegerea untului ; z a r ă.

L

láboș, laboșă, s. n. Castron.

— Din magh. **lábos.**

lápte, lapți, s. m. (Mai mult la pl.) Cantitate de lapte echivalentă cu o mulsoare a tuturor oilor din stînă.

lápte, lăpturi, s. n. (Mai mult la sg.) Produsul lichid al oii obținut prin mulgere.

— Din lat. **lac, lactis.**

leáfă, lefe, lefuri, s. f. 1. Bucată lată de scînduri, folosită la agitarea laptelui sau a zerului în căldare. 2. Salariu, retribuție bănească.

— Din sas. **le(l)fel** germ. **Löffel.**

léneșă, s. f. Capră care umblă incet la păscut.

— Din v. sl. **lěnl.**

límbă, límbi, s. f. Indicatorul cumpenei care stabilește poziția de echilibru.

— Din lat. **lingua.**

lingurár, s. Bucată de lemn cu scobituri, care se atașează „cuparului", în care se agață lingurile.

lingură, linguri, s. f. (Î n c o m p u s u l:) **Lingura mare** = Obiect cioplit in lemn, folosit pentru alegerea urdei din căldare.

— Din lat. **lingula.**

lînă, s. f. Părul oii.

— Din lat. **lana.**

línós, línoasă, adj. (Despre oaie). Bogat în lînă.

— Din lat. **lanosus.**

lóbodă, lobode, s. f. (Numai la sg.) Nume dat mai multor plante erbacee, cu frunze late și cărnoase, care cresc pe lingă stînă.

— din v. sl. **loboda.**

www.cimec.ro

lódbă, lodbe, s. f. Bucată lungă de lemn despicată din trunchiul unui copac, folosită la construcția pereților stînei. — Din ucr. **lodva.**

lótru, loatră, adj. (Despre cioban). Mîndru, încrezut. — Din v. sl. **iotrŭ.**

M

mái, maiuri, s. n. Ficat. — Din magh. **máj.**

máț, mață, s. n. Intestin. — Din lat. vulg. **mattia.**

mélciuri, s. n. (În compusul:) **Oaie cu melciuri** = oaie cu coarne mici. — Din magh. **melek.**

miálă, miele, s. f. Fiica oii. [Pronunț: **mn'ală.**] — Din lat. **agnella.**

miél, miei, s. m. Fătul oii. [Pronunț: **mn'él.**] — Din lat. **agnellus.**

mioáră, mioare, s. f. Oaie tînără, de un an, care nu a fătat. — Din lat. **agnelliola, agnellus.**

mînă, min, vb. I. Tranz. A îndemna oile să meargă într-o anumită direcție. — Din lat. **minare.**

mirli mirlesc, vb. IV. Tranz. și refl. (Despre oaie). A se împerechea.

mniță, mnițe, s. f. 1. Lînă tunsă pentru prima oară de pe miei, cîrlionți. 2. Smoc de lînă sau de păr. [Pronunț: **mn'iță.**] — Din lat. **agnicia, agnus.**

Mosor

mosór, mosoare, s. n. Vas de formă cilindrică, cioplit în lemn, cu o capacitate de 2—3 litri. — Din tc. **mosur.**

motocină, motocine, s. f. Umflătură sub pielea oii. [Pronunț: **motoșină.**] — Din rut. **motok.**

múchie, muchii, s. f. Una dintre cele patru dungi ale laturilor carîmbului. [Pronunț: **múcĕ.**] — Din lat. **mutila. mutilus.**

www.cimec.ro

múlge, mulg, vb. III. Tranz. și refl. A extrage laptele din ugerul oii prin strîngere.
— Din lat. **mulgere.**

múșchi, s. m. (În compusul:) **Mușchi lat** = mușchiul de pe spatele animalelor. [Pronunț: **múșt'i.**]
— Din lat. **musculus.**

mutáre, mutări, s. f. 1. Totalitatea oilor dintr-o stînă. 2. Stîna în ansamblul ei. 3. Coliba principală în care baciul prepară produsele din lapte.
— Infinitivul substantivat al vb. **a muta.**

A mulge

Mutare

N.

năclád, năcladuri, s. n. Butuc gros de lemn care se pune în vatră ca să țină foc în timpul nopții.
— Din sb. **naklada.**

năcri, năcresc, vb. IV. Tranz. A acri.

năfrámă, s. f. Capră pestriță, cu mai mult alb, și cu capul negru.
— Din tc. **mahrama.**

năpîrli, năpirlesc, vb. IV. Intranz. (Despre oaie). A schimba părul, a cădea lîna.

năsútă, s. f. Oaie care are culoare albă sau neagră „în nas".
— Din lat. **nusutus.**

neágră, s. f. Oaie de culoare neagră. [Pronunț: **n'ágră.**]
— Din lat. **niger, -gra.**

noáten, s. Lînă scurtă a mielului [Pronunț: **nót'en.**]

nód, noduri, s. n. Proeminență sub pielea oii.
— Din lat. **nodus.**

nojîță, nojîțe, s. f. Curelușă sau șiret cu care se leagă opincile.
— Din bg. **nožica.**

www.cimec.ro

O.

oácără, s. f. Oaie cu două pete albe sau negre sub ochi. [Pronunț: **ócără.**]
— Comp. bg. **vácălu.**

oáceșă, s. f. Oaie cu cearcăne negre în jurul ochilor. [Pronunț: **óčeșă.**]
— Din **ochi,** cu suf. **-eș.**

oáie, oi, s. f. Animal domestic rumegător crescut pentru lînă, lapte și carne; femela acestei specii. [Pronunț. **óiĕ.**]
— Din lat. **ovis.**

oárbă, s. f. Oaie care nu vede cu un ochi. [Pronunț: **órbă.**]
— Din lat. **orbus.**

obiálă, obiele, s. f. Bucată de pînză sau postav cu care se înfășoară piciorul în loc de ciorap, purtîndu-se în opinci. [Pronunț: **obĝiálă.**]
— Din bg. **obijalo.**

ogrinji, s. m. (Numai la pl.) Resturi de nutreț.
— Comp. alb. **ogrizine.**

opincă, opinci, s. f. Încălțăminte țărănească din piele de porc sau din cauciuc, legată cu nojițe. [Pronunț: **opčincă.**]
— Comp. bg. **opinăk, opinca.**

P.

pádeș, padeși, s. m. Tufă, tulpină de zmieură.

pápă, s. f. 1. (În compusul:) **Papă in unt** = mîncare ciobănească preparată din unt și urdă dulce. 2. (În compusul:) **Papă în spumă** = mîncare ciobănească preparată din spumă, ouă și usturoi.
— Din lat. **pappa.**

Păcurar

paște, pasc, vb. III. Tranz. 1. (Despre oaie). A se hrăni rupînd iarba. 2. (Despre cioban). A păzi animalele care pasc, a duce la pășune.
— Din lat. **pascere.**

păcurár, păcurari, s. m. Cioban.
— Din lat. **pecorarius.**

păntănoágă, s. f. Oaie de culoare neagră cu pete albe pe picior. [Pronunț: **păntănógă.**]
— Comp. bg. **pentonožje,** sb. **putonog.**

păscărel, s. Oaie cu lîna albă la gît.

pătráre, pătrări, s. f. Bîtă de lemn de frasin cioplită în patru laturi, frumos încrustată, folosită pentru „mînatul" oilor și pentru apărare.

www.cimec.ro

— Din **patru,** cu suf. **-are.**

pătúl pătule, s. n. Construcție așezată pe șase furci destinată păstrării cașilor.

— Din lat. **patibulum.**

pcicui, pcicuiesc, vb. IV. Tranz. A mulge laptele oii prin strîngerea burscă și repetată a ugerului. [P r o n u n ț : **pĉicui.**]

— Din **pic.**

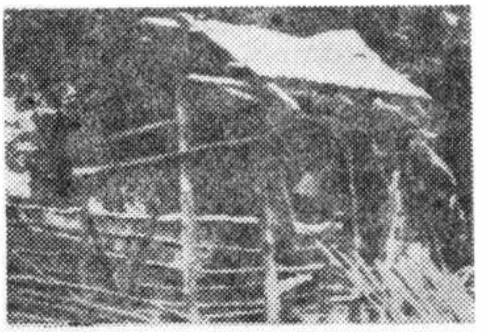

Pătul

pcistrúie, s. f. Oaie cu negru pe „obraz".

— Din v. sl. **pístru.**

piéle, piei, s. f. Epiderma. (Î n e x p r e s i a :) **A lua pieile** = a sacrifica. [P r o n u n ț : **pĉél'ĕ.**]

— Din lat. **pĕllem.**

pieptár, pieptare, s. n. Cojocel scurt de piele de oaie fără mîneci ; v e s t ă. [P r o n u n ț : **ĉeptár'.**]

— Din **piept,** cu suf. **-ar.**

pieri, pier, vb. IV. Intranz. (Despre oaie). A muri, a se prăpădi. [P r o n u n ț : **pĉeri.**]

— Din lat. **perire.**

pinten, plnteni, s. m. Smoc de lînă în partea inferioară a piciorului oii.

— Din v. sl. **pentino.**

pîrci, pîrcesc, vb. IV. Tranz. și refl. (Despre capre). A se încrucișa, a se reproduce. [P r o n u n ț : **pîrși.**]

pîrleáz, pirleazuri, s. n. Gard din nuiele.

— Din bg., sb. **prelaz.**

plái, plaiuri, s. n. 1. Potecă, cărare. 2. Loc deschis în pădure.

— Din lat. **plagius.**

plásă, plăs, s. f. Porțiune de gard.

— Din v. sl. **plasa.**

pocni, pocnesc, vb. IV. Tranz. (Î n c o m p u s u l :) **A pocni ungia** = a crăpa unghia oii din cauza unei boli.

— Din **poc.**

Pód, poduri, s. n. Tavanul pătulului pe care se pun cașii.

— Din v. sl. **podu.**

póliță, polițe. s. f. Etajera pe care se așează sacul cu făina sau alte obiecte, în stînă.

porneálă, porneli, s. f. 1. Păscutul de seară al oilor. 2. Loc de pășune rezervat numai oilor cu lapte. (I n e x p r s i a :) **A o lua în porneală** = a porni la pășunat. (Î n e x p r e s i a :) **A da** sau **a lua oile în porneală** = a da sau a lua oile în pază, seara. (Î n c o m p u s u l :) **A duce, a ieși, a merge, a pleca cu oile în porneală** = a duce oile pe locul rezervat pășunii de seară.

www.cimec.ro

— Din **porni**, cu suf. **-eală**, (v. sl. **porninonti**).

porúmbă, s. f. Capră de culoare neagră amestecată cu alb ; s u r ă.

potricálă, potricale, s. f. Unealtă de fier cu care se fac găuri în urechea oii, cu scopul de a fi recunoscută.

— Din rus. **protykalo** v. sl. **protykati**.

prăsi, prăsăsc, vb. IV. Tranz. A inmulți oile cu cele mai bune exemplare.

— Din sb. **prasiti**.

prăsílă, prăsile, s. f. (Numai la sg.) Soi, rasă, progenitură, la animale.

— Din v. sl. * **prasila prasiti**.

prici, priciuri, s. n. Pat de scînduri acoperit cu fîn sau cu plante erbacee pe care doarme baciul.

prînz, prînzuri, s. n. Mîncarea de dimineață a ciobanilor.

— Din lat. **prandium**.

ptruá-halda, interj. Onomatopee folosită pentru chemarea oilor.

púlpă, pulpe, s. f. Ugerul oii.

— Din lat. **pulpa**.

purină, s. f. Capră care are lîna de culoare roșie amestecată cu alb.

purtá, port, vb. I. Tranz. (Î n c o m p u s u l:) **A purta oile** = a se ocupa de oi, a le conduce unde-i iarba mai bună ; a păzi oile.

R.

rărúnce, răruncl, s. m. Rinichi.

— Din lat. **renunculus**.

rășînă, s. f. Substanță lipicioasă insolubilă in apă și inflamabil ; care curge din trunchiul coniferelor, întrebuințată la îmbibarea cămășii și a clopului păcurarului, pentru ca acestea să fie impermeabile.

răzlóg, răzlogi, s. m. Despicătură dintr-un lemn întrebuințată la construcția gardurilor.

— Din v. sl. **razlogŭ**.

răzvór, răzvoară, s. n. Denivelare de teren, rînpă mică.

— Din bg., sb. **razor**.

réndeșă, s. f. Oaie care are coarnele îndreptate înainte. [P r o n u n ț : **rénd'eșă.**]

rîgăl, rîgălesc, vb. IV. Intranz. (Despre oaie). A scoate din gît un zgomot carecteristic produs de gazele din stomac.

— Din v. sl. **rygati**.

rînză, rînze, s. f. Stomac.

— Comp. alb. **rendes**.

rînji, rînjăsc, vb. IV. Tranz. și refl. (Despre oaie). A-și arăta dinții. (Despre cîine). A-și arăta colții.

www.cimec.ro

— Comp. bg. **rùmžă** v. sl. **regnati.**

rîpă, rîpci, s. f. Prăpastie.

— Din lat. **ripa.**

róșă, s. f. Capră de culoare roșie.

— Din lat. **roseus.**

rúg, rugi, s. m. Tulpina tîrîtoare a unor plante de munte care se agață de lîna oilor.

— Din lat. **rubus.**

rujînă, s. f. Capră de culoare neagră cu un brîu alb.

rumăgá, rumăg, vb. I. Tranz. (Despre oaie) A mesteca a doua oară iarba întoarsă din stomac.

— Din lat. **rumigare.**

S.

sác, saci, s. n. (În compusul:) **Sac de urdă** = sacul de pînză rară în care se strecoară urda.

— Din lat. **saccus.**

săniușă, s. f. Oaie cu coarnele îndreptate înapoi.

— Din **sanie,** cu suf. **-ușă.**

săcer, săcere, s. n. Par înfipt în pămînt, în fața colibei, de care se agață hainele.

sălhélbe, s. f. Loc defrișat de pădure unde a crescut cegetație tînără și deasă bună pentru pășunat. [Pronunț: **sălhélbě.**]

Sac de urdă

— Din **selba** lat. lit. **silva.** (DLRM)

săcá, săc, vb. I. Tranz. (În compusul:) **A săca țîța** = a înceța să dea lapte.

— Din lat. **siccare.**

séci seciuri, s. n. Imprejmuire largă, din gard improvizat, unde se adăpostesc oile în timpul nopții, cuprinde tot perimetrul stînei [Pronunț: **săș.**]

— Din sb. **seča.**

scái, scai, s. m. Plantă cu frunza ghimpoasă care se agață în lîna oilor.

— Din sb. **čkalj.** (DLRM)

scoabă, scoabe, s. f. Bucată de fier cu capetele îndoite în unghi drept și ascuțite, folosită la prinderea lemnelor unele de altele în construcția pereților colibei. [Pronunț: **scóbă.**]

— Din bg., sb. **skoba.**

scoáce, scoc, vb. IiI. Tranz. și refl. (Despre caș) A se încălzi și a crăpa la căldură. [Pronunț: **scóșě.**]

— Din lat. **escoquĕre.**

www.cimec.ro

scoácere, scoaceri, s. f. Infinitivul substantivat al vb. **a scoace.** [P r o n u n ț : **scóșĕré.**]

scoárță, scoarțe, s. f. Învelișul trunchiului unui copac folosit la căptușirea pereților colibei. [P r o n u n ț : **scórță.**]

— Din lat. vulg. **scortea.**

scrúm, scrumuri, s. n. (Numai la sg.) Laptele ars, depus pe fundul căldării.

— Comp. bg. **skrum,** alb. **shkrump.**

scút, sculuri, s. n. Adăpost natural pentru oi, sub molizi sau fagi.

— Din lat. **scutum.**

sélniță, selniți, s. f. Lemne mici, folosite la reaprinderea focului în stînă.

simbráș, simbrași, s. m. Proprietar de oi la o stînă ; asociat.

— Din **simbră,** cu suf. **-aș.**

simbră, simbre, s. f. Asociație, tovărășie in vederea alcătuirii unei stîne.

— Din magh. **cimbora.** (DLRM).

simbrie, simbrii, s. f. Plată, salariu, retribuție în bani sau în natură.

— Din **simbră,** cu suf. **-ie.**

smóc, smocuri, s f. 1. Cantitate de lînă sau păr care se poate prinde cu o mînă. 2. Cantitate de iarbă zmulsă de către oaie printr-o singură deschidere a gurii.

— Comp. sb. **smotak.**

spătáre, spătări, s. f. Speteaza de care se reazimă ciobanii la strungă cînd se face mulsoarea oilor.

— Din **spată,** cu suf. **-are.**

spináre, spinări, s. f. 1. Coloana vertebrală a animalelor. 2. Coamă de deal. [P r o n u n ț : **spĕinárĕ.**]

— Din lat. **spinalis.**

spintecá, spintec, vb. I. Tranz. A înjunghia și a despica trupul oii.

— Din lat. **expanticare, panticem.** (DLRM)

splină, spline, s. f. Organ moale și spongios, de culoare roșie violetă, așezat in regiunea subcostală, care produce globule roșii.

— Din lat. **splina.**

spúmă, spume, s. f. (Mai mult la sg.) Strat de grăsime albicios, care se formează deasupra laptelui într-un vas sau deasupra zerului neurdit, în căldare, folosită la prepararea mîncărilor ciobănești.

— Din lat. **spuma.**

sudui, sudulesc, vb. IV. Tranz. A înjura, a ocări.

—Din magh. **szidni.**

www.cimec.ro

suflica, suflic, vb. I. Tranz. și refl. A îndoi în sus mineca cămășei pentru a scoate cașul din budaca cu lapte.
— Din lat. **suffollicare.**

suge, sug, vb. III. Tranz. (Despre mial). A trage cu gura laptele din pulba oii. [P r o n u n ț : **súžĕ.]**
— Din lat. **sugere.**

sură, s. f. Capră de culoare albă amestecată cu negru.
— Din bg. **surù** sb. **sur.**

suvintrá, suvintrez, vb. I. Tranz. A tunde oile pe pîntece, pe picioare și pe coadă pentru a nu li se agăța lîna.
— Din **sub+vintre** lat. **venter.**

stáor, staore, s. n. Loc îngrădit unde stau oile pentru a se odihni, înainte de a fi mulse, în cîmp sau lîngă casă.
— Din lat. **stab(u)lum.**

stărpár, stărpari, s. m. 1. Cioban care păzește oile sterpe. 2. Locul împrejmuit în care se adăpostesc oile sterpe.
— Din **sterp,** cu suf. **-ar.**

stárpă, sterpe, s. f. Oaie neproductivă ; ș t i r ă.
— Din lat. **ster(i)pus.**

stînaș, stînași, s. m. Proprietarul celui mai mare număr de oi dintr-o stînă, cel care are cea mai mare cantitate de lapte însemnată pe carîmb.
— Din **stînă,** cu suf. **-aș.**

străpúnge, străpung, vb. III. Tranz. A înfige „potricala" în urechea oii pentru a face un semn de recunoaștere. [P r o n u n ț : **străpúnžĕ.]**
— Din lat. **extrapungere = transpungere.**

strcurá, strecor, vb. I. Tranz. A trece laptele prin strecurătoare pentru a-l curăța de impurități.
— Din lat. **extracolare.**

strecurătoáre, strecurători, s. f. Pînză rară prin care se strecoară laptele, sau sac de pînză în care se pune cașul ca să se scurgă. [P r o n u n ț : **străcurătórĕ, străcătórĕ.]**
— Din **strecura,** cu suf. **-(ă)toare.**

strungaș, strungași, s. m. Cioban, de obicei un copil, care mînă oile la strungă pentru a fi mulse.
— Din **strungă,** cu suf. **-aș.**

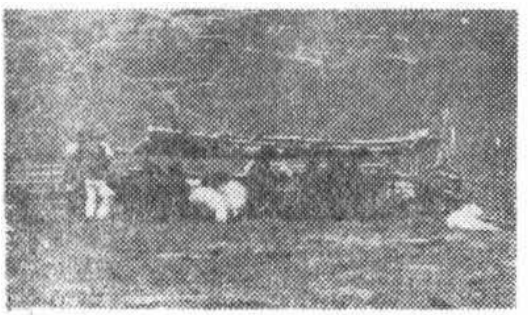

Strungă

www.cimec.ro

strungă, strungi, s. f. Deschizătură îngustă a staulului prin care ies oile, una cîte una, pentru a fi mulse, formată din spătări, ceriul la strungă și „găurile" strungii.
— Comp. alb. **shtrungë.**

strúț, struțuri, s. n. Buchețel de flori pe care il poartă ciobanii în clop.
— Din germ. **Strauss.**

Ș.

șterț, șterțuri, s. n. (În compusul:) **Șterț cu musteață** = băț, mai gros la un capăt, crăpat la vîrf, unde sînt introduse două scîndurici încrucișate, cu care se amestecă zărul neurdit în căldare, cu scopul de a nu se lega de fundul căldării scrum.

știră, știre, s. f. (Mai mult la sg.) Oaie care nu fată niciodată; sterpă.
— Comp. alb. **shtierë.**

șulera, șuler, vb. I. Tranz. A fluiera.

șúștav, șuștavă, adj. (Despre oaie). Fără lină, cu lina lipsă.

șútă, șute, s. f. Oaie fără coarne.
— Comp. alb., bg., sb. **šut,** magh. **suta.**

T.

tálpă, tălpíci, s. f. Sprijin, bază, susținere, temelie. (În compusul:) **Talpa mutării** = trunchiul gros care constituie baza pereților colibei.
— Comp. magh. **talp.**

târniță, tarnițe, s. f. 1. Șea. 2. Coamă de deal in formă de șea.

tărcilă, s. f. Totalitatea obiectelor așezate pe spinarea calului la coborîrea de la stînă, tărheti. Pronunț: **tărșilă, tărhét'l.]**

tăpsíle, tăpsíl, s. f. Frigare cu marginile mai ridicate folosită în stînă.
— Din tc. **tepsi.**

tărsóc, s. Iarbă mare de munte cu frunze late care se pune în loc de așternut pe priciul unde doarme baciul.

tăujăr, tăujăre, s. n. Bucată de lemn cu care se scormonește în foc. [Pronunț: **tăujăr.]**

tîrlă, tîrle, s. f. Colibă improvizată construită „in furci", acolo unde oile stau temporar.
— Comp. sl. **trlo.**

tîrjă, interj. Indemn adresat caprei pentru a intra în strungă.

toártă, torți, s. f. Partea ieșită înafară, încovoiată în formă de arc, cu care se agață căldarea în vîrtej. [Pronunț: **tórtă.]**

www.cimec.ro

— Din lat. **torta, torquere.**

tomni, tomnesc, vb. IV. Tranz. şi refl. 1. A se tîrgui, a se învoi. 2. A se angaja într-o suljbă.

— Din v. sl. **tukumiti.**

treoácă, treoace, s. f. Covată îngustă şi lungă, scobită în lemnul unui copac, în care se dă mîncare la porci şi la cîini.

— Din germ. dial. **Trök = Trog.**

treóscot, treoscoturi, s. n. (Mai mult. la sg.) Plantă ierboasă care se întinde pe pămînt.

— Din v. sl. **troscotu.**

trişcă, triști, s. f. Instrument muzical rudimentar confecţionat dintr-un lemn găurit, astupat la un capăt; fluier.

túfă, tufe, s. f. Arbust ale cărui ramuri pornesc direct din rădăcină folosit la împrejmuirea seciului oilor.

— Din lat. **tufa.**

tufiécă, tufiéici, s.f. Despicătură în acoperişul colibei prin care iese fumul şi intră lumina.

turişte, s. f. 1. Resturi de nutreţ. 2. Locul unde se dă oilor de mîncare în timpul iernii; turş.

— Din bg. **torište.**

túrş, s. Resturi de fin rămas după ce au mîncat oile; turişte.

Ţ.

ţáp, ţapi, s. m. Masculul caprei. [Pronunţ: **ţápĉi.**]

— Comp. alb. **thap.**

ţándură, ţănduri, s. f. Aşchie de lemn cu care se aprinde focul.

— Din sas. **zänder.**

ţingălău, ţingălăuă, s. n. Clopoţel agăţat la gîtul oii.

— Comp. magh. **cesengö,** sb. **cingara.**

ţigánă, s. f. Oaie „n'agră d'e tăt".

— Din v. sl. **ciganiu.**

ţîncuşă, ţîncuşi, s. f. Bucată de lemn de brad echivalentă înălţimii laptelui în budacă, folosită pentru verificarea nivelului laptelui pe carîmb.

— Comp. germ. **Zinke.**

ţîţă, ţîţe, s. f. Mamela oii.

— Din lat. **titia.**

ţol, ţoále, s. n. 1. Haină, în general. 2. Pătură groasă de lînă cu care se acoperă spinarea calului, sau, în stînă, ca aşternut.

— Din tc. **cul.,** ngr. **tsuli.**

ţúcăr, s. n. Zahăr.

— Din germ. **Zucker.**

www.cimec.ro

ţúl...na, interj. Îndemn folosit pentru întărîtarea ciinelui.

ţurcană, ţurcane, s. f. Varietate de oi cu lînă lungă, groasă şi aspră.

— Din **ţurcă,** cu suf. **-an.** (DLRM)

U.

ujină, ujine, s. f. Mincare de către seară a ciobanilor, între amiază şi cină.

— Din v. sl. **užina.**

únghie, unghii, s. f. Suprafaţa cornoasă la vîrfurile picioarelor oii. [Pronunţ: **úngĕ.**]

— Din lat. **ungula.**

únt, unturi, s. n. (Numai la sg.) Grăsime naturală rămasă în bărbînţă după „baterea" jîntuitului şi spumei.

— Din lat. **unctum.**

úrdă, s. f. Derivat al laptelui de oaie obţinut prin fierberea zerului gras rămas după prepararea caşului.

urdeáală, urdeli, s. f. Acţiunea de a urdi.

— Din **urdi,** cu suf. **-eală.**

urdi, urdesc, vb. IV. Tranz. A strînge urda din căldare cu lingura, după fierberea zerului neurdit, a prepara urdă.

— Din **urdă.**

urmárlţă, s. f. Oaie care rămîne de turmă.

ursoále, s. f. Capră „n'eagră l'imped'e".

— Din **urs,** cu suf. **-oaie,** lat. **ursus.**

ursúc, s. Materie grasă, unsuroasă, care se găseşte în lîna oilor.

uşór, uşori, s. m. Fiecare dintre cei doi pari care încadrează uşa colibei.

— Din lat. **osteolum.**

V.

vátră, vetre, s. f. Locul, puţin scobit în pămînt, unde se face focul în colibă.

— Comp. alb. **vatrë.**

văcălie, văcălii, s. f. Specie de ciupercă cu consistenţă lemnoasă care creşte pe trunchiul arborilor. — din care se face iasca.

— Din **veacă,** (puţin folosit v. sl. **vleko)** cu suf. **-ălie.**

vătúi, vătui, s. m. Ied, între un an şi doi ani.

— Din lat. **vituleus vitulus.**

verigă, verigi, s. f. Inel de metal de care se prinde budaca; toartă.

— Din v. sl. **veriga.**

vidără, vidări, s. f. Găleată de metal pentru apă.

— Din v. sl. **vědro.**

www.cimec.ro

vînárs, vinarsuri, s. n. (Numai sg.) Rachiu, țuică. [Pronunț: **žînárs.**]

— Din **vin+ars** (după germ. **Branntwein**) (DLRM)

vîrlej, vîrlejuri, s. n. Lemnul înfipt în pămînt, cu un braț aplecat deasupra focului din vatră, de care se agață căldarea.

— Din bg. **vărlež.**

vovreáncă, vovrencl, s. f. (Numai la sg.) Mîncare ciobănească preparată din zăr acru și urdă.

Z.

zále, s. (În compus:) **Clop rășînit, cu zale** = pălărie ciobănească cu un lănțișor la marginea borului.

zără, s. f. Lichid albicios și acrișor care rămîne după ce s-a ales untul; jvancă.

— Comp. alb. **dhallë.**

zăgără, zăgări, s. f. (Numai la sg.) Imitație de blană din lînă tricotată, atașată la gulerul și mînecile căputului.

zăpódle, zăpodli, s. f. Platou puțin scufundat față de regiunea înconjurătoare.

— Din v. sl. **zapodu.**

zăr, zăruri, s. n. (Numai la sg.) Lichid galben verzui care rămîne după prepararea tuturor derivatelor din lapte.

zăvîrdácă, zăvîrdăcl, s. f. Mîncare ciobănească preparată din zară, jîntuit urdă și lapte „neprins".

zblerá, zbîer, vb. I. Tranz. A scoate strigătul caracteristic speciei; a striga. [Pronunț: **zbĝerá.**]

— Din lat. **exbelare** = **belare.**

zbrotocl, zbrotocesc, vb. IV. Tranz. și refl. A se strica laptele în ugerul oii. [Pronunț: **zbrotoŝî.**]

zgárdă, zgărzi, s. f. Cerc de fier care înconjură gîtul cîinelui.

— Comp. alb. **shardhë.**

zgorbácî, zgorbace, s. n. Bici mai mic cu care se mînă mieii. [Pronunț: **zgorbáŝ.**]

— Din tc. **kirbac** (comp. și bg. **gorbač.**) (DLRM).

www.cimec.ro

ABREVIERI

magh. — limba maghiară
n. — neutru
ngr. — limba neogreacă
onomat. — onomatopee
pl. — plural
pronunț. — pronunțat
pref. — prefix
pron. — pronume
refl. — reflexiv
rut. — rutenesc
săs. — dialectul săsesc
SCL — revista „Studii și cercetări lingvistice"
sec. — secolul
s. — substantiv
sg. — singular
sb. — limba sirbă
suf. — sufix
tăt. — limba tătară
tc. — limba turcă
tranz. — tranzitiv
ucr. — limba ucraineană
v. — vezi
vb. — verb
v. sl. — limba slavă veche
adj. — adjectiv
adv. — adverb
alb. — limba albaneză
art. — articol
bg. — limba bulgară
comp. — comparativ
conj — conjuncție
DEI — Dicționarul Enciclopedic Ilustrat — Candrea, Adamescu.
DLRM — Dicionarul limbii române moderne.
DR — revista „Dacoromania"
f. — feminin
fr. — limba franceză
FD — revista „Fonetică și dialectologie"
germ. — limba germană
gr. — limba greacă
inf. — infinitiv
interj. — interjecție
intranz. — intranzitiv
lat. — limba latină
lit. — literar
m. — masculin

SEMNE DIACRITICE

< (sub vocale) deschidere e—e
| (deasupra consoanelor) palatalizare t'—ts
o (sub vocale) arată că vocala constituie elementul secundar al unui diftong : dau — u
/ (deasupra unei vocale) accentul principal : véde
⌣ (deasupra vocalelor) vocală scurtă
^ (deasupra consoanelor) elementul fricativ

ALTE SEMNE

< derivă din >
[ ] transcriere fonetică.
( ) precizări.
* element lexical neatestat sau reconstituit.

www.cimec.ro

BIBLIOGRAFIE

1 CANDREA I. și ADAMESCU GH. **Dicționar enciclopedic ilustrat**, „Cartea românească", Buc., 1931.

2. CAPIDAN TH. **Raporturile lingvistice slavo-române. Termini pastorali**, în „Dacoromania", III, p. 193.

3. * * * **Chestionarul Noului Atlas Lingvistic Român**, în „Fonetică și dialectologie", vl. V, 1963, p. 256—261.

4. COTEANU, I. și DANILA, I. **Introducerea în lingvistica și filologia românească**, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1970.

5. * * * **Dicționarul limbii române moderne**, Ed. Acad. R.P.R., 1958.

6. GIULEA G. **Crimpeie de limbă și viață străveche românească**, în „Dacoromania", III, 1922—1923.

7. GIULEA G. **Cuvinte și lucruri**, în „Dacoromania", II, 1922—1923, p. 307—402.

8. ISTRATE G. și TURCULEȚ A. **Cercetări dialectlcale în județul Bistrița-Năsăud**, în „Fonetică și dialectologie". vol. VII, 1971.

9. ISTRATE G. **Noul Atlas Lingvistic Român**, în „Fonetică și dialectologie", vol. II, 1960.

10. MORARU TIBERIU, **Păstoritul în Alpii francezi și în Carpații**, Buc., 1942.

11. MORARIU TIBERIU, **Viața pastorală în Munții Rodnei**, Buc., 1937.

12. * * * **Noul Atlas Lingvistic Român**, vol. II.

13. PETROVICI EMIL, **Studii de dialectologie și toponomie**, Ed. Acad. R.S.R.. Buc., 1970.

14. POP SEVER, **Quelques termes de la vie pastorale, d'après l'Atlas Linguistique Roumain, Problèmes de gégraphie linguistique**, (Extrait de la „Revue des Etudes Indo-européennes, t. I., Bucarest, 1938.

15. PRECUP EMIL, **Păstoritul în Munții Rodnei**, Cluj, 1926.

16. PUȘCARIU SEXTIL, **Etimologii**, în „Dacoromania", II. 1922—1923, p. 598.

17. SUTU GH. **Strigătele animalelor**, în „Dacoromania", II, 1922—1923. p. 96, 101—104.

18. VLADUȚIU ION, **Etnografia românească**, Ed. științ., Buc., 1973.

19. VUIA ROMULUS, **Tipuri de păstorit la români**, Buc., 1964.

ALTE LUCRĂRI

20. * * * **Arhiva și registrele agricole ale comunei Maieru**, județul Bistrița-Năsăud.

21. ARVINTE V. **Glosar regional**, Ed. Acad. R.P.R., 1961.

22. ARVINTE V. **Terminologia plutăritului și exploatării lemnului**, în „Studii și cercetări științifice", anul VIII, fasc. 1, Iași, 1957, p. 1-185.

23. VASILE PAVEL **„Terminologia agricolă moldovenească"**, Editura „Știința", Chișinău, 1973.

www.cimec.ro

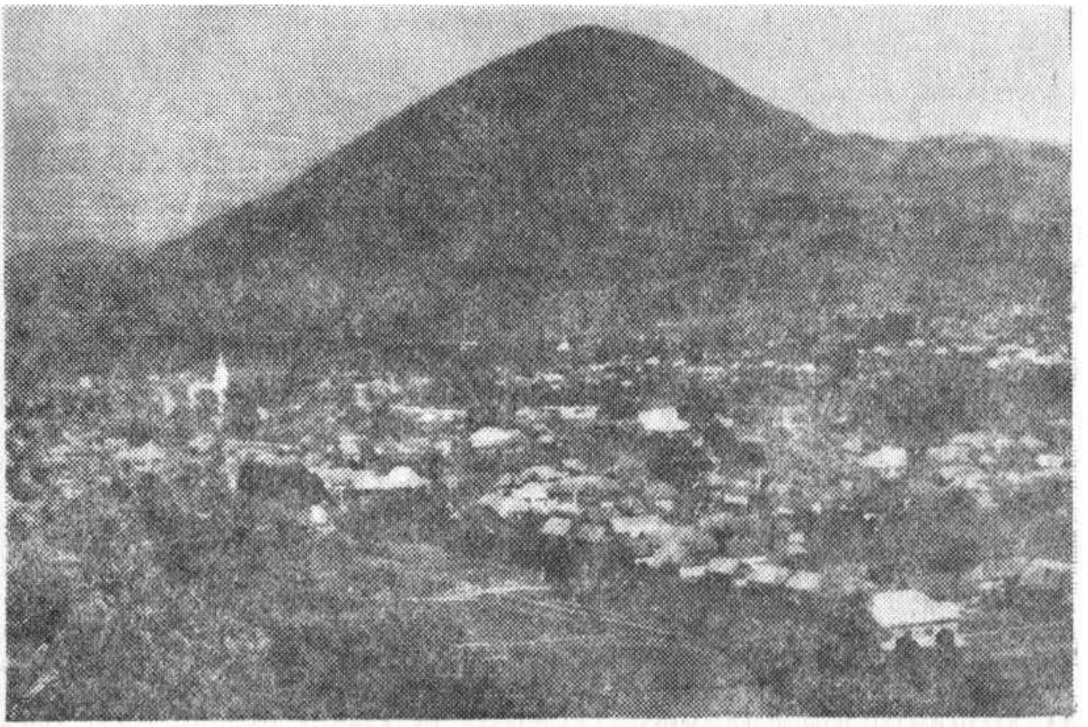

Foto nr. 1 — *Comuna Maieru.*

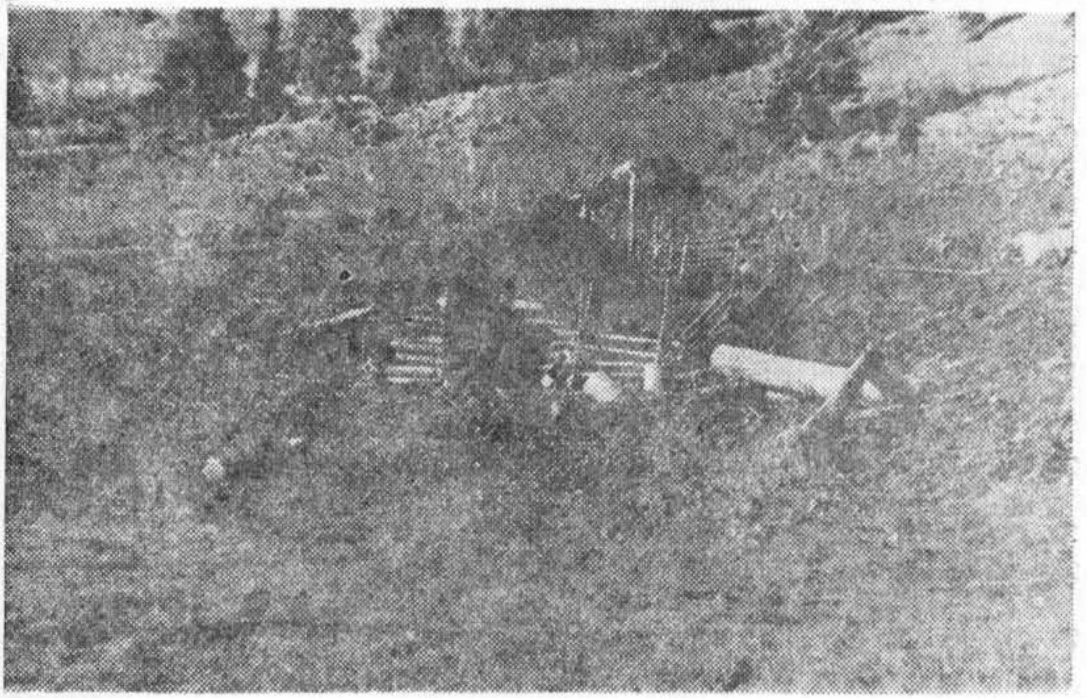

Foto nr. 2 — *Mutare.*

www.cimec.ro

Foto nr. 3 — *Crucea mutării.*

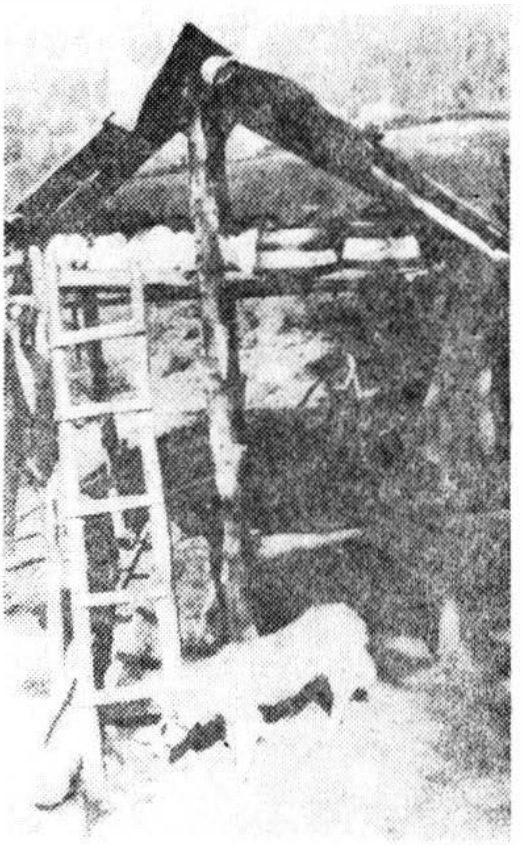

Foto nr. 4 — *Pătulul.*

Foto nr. 5 — *Strunga „cerul la strungă" (stînga).*

www.cimec.ro

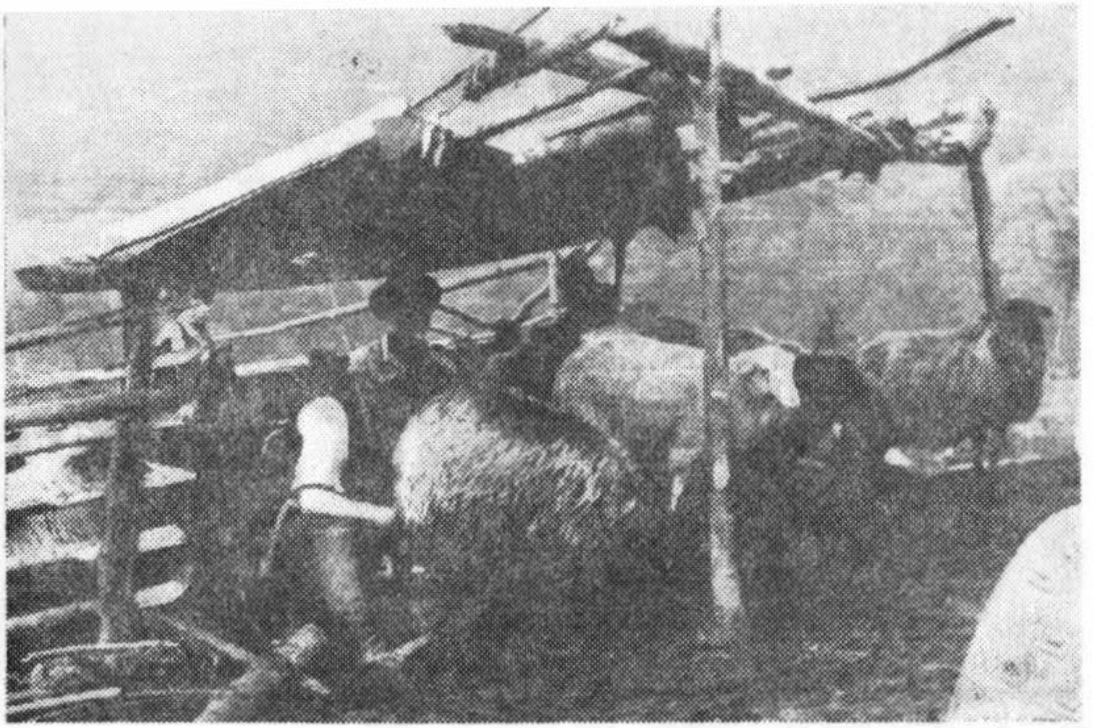

Foto nr. 6 — *Strunga, mulsul oilor.*

Foto nr. 7 — *Strunga, odihna după muls.*

www.cimec.ro

Foto nr. 8 — *Seciul oilor.*

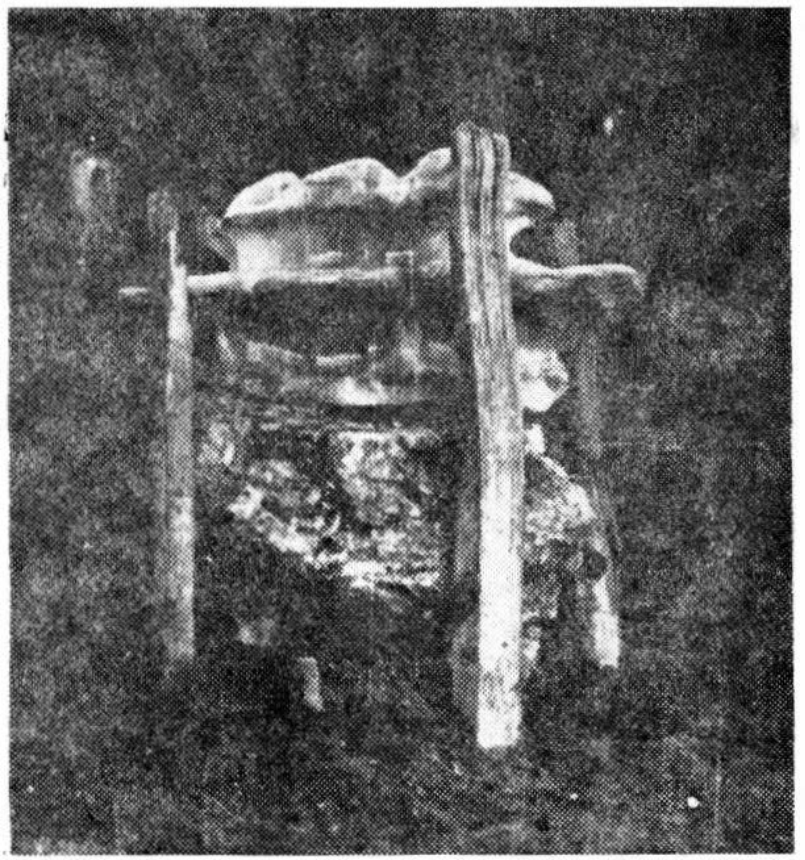

Anexa nr. 9 — *Grivala.*

www.cimec.ro

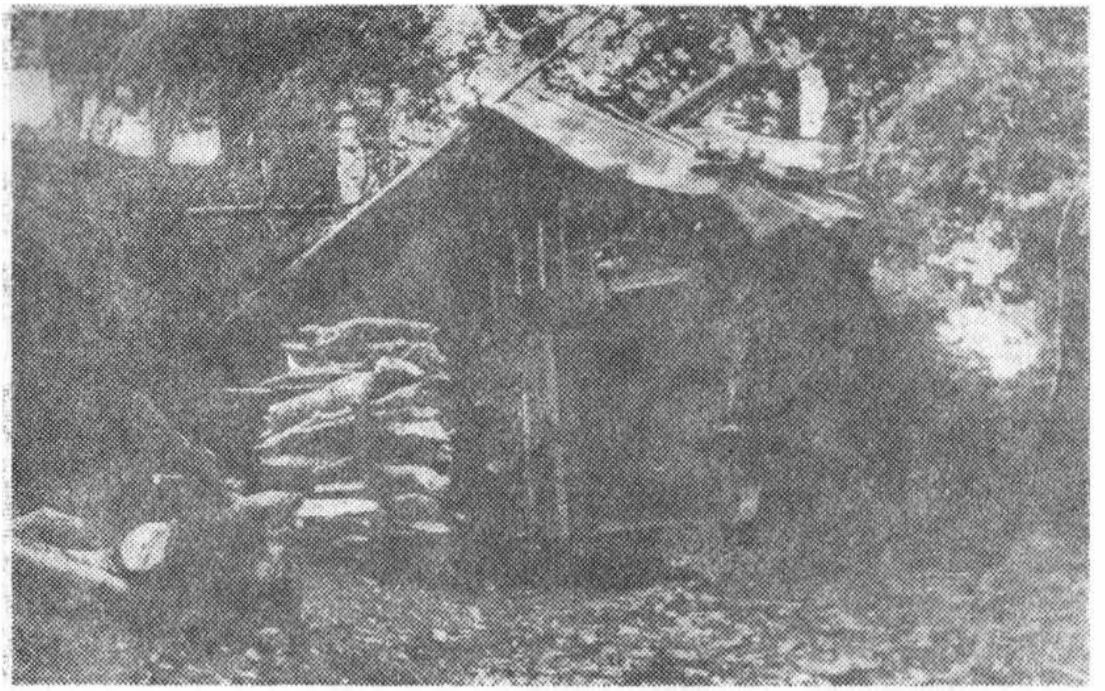

Foto nr. 10 — *Coliba păcurarilor.*

Foto nr. 11 — *Păcurar rezemat în „păstrare".*

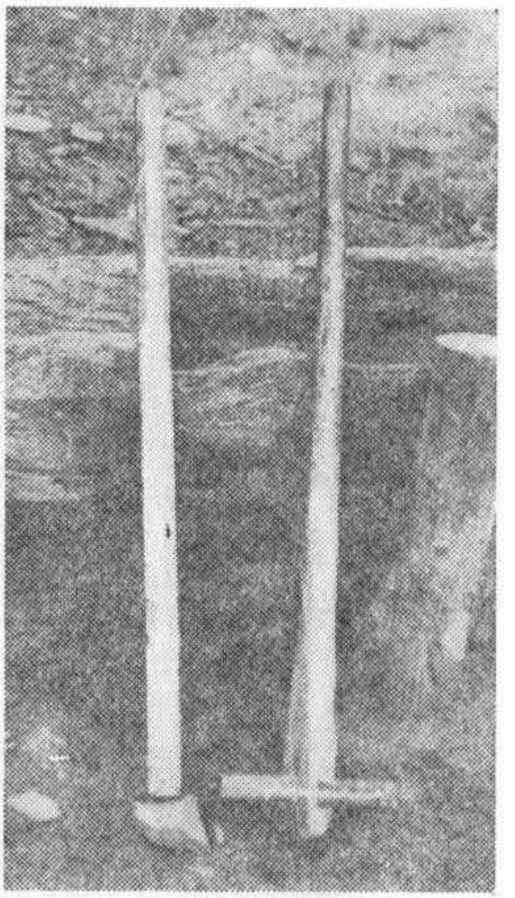

Foto nr. 12 — *Carîmbul (stînga), jîntalăul (dreapta)*

www.cimec.ro

Foto nr. 13 — *Brînzar (sîmbraș sau stînaș).*

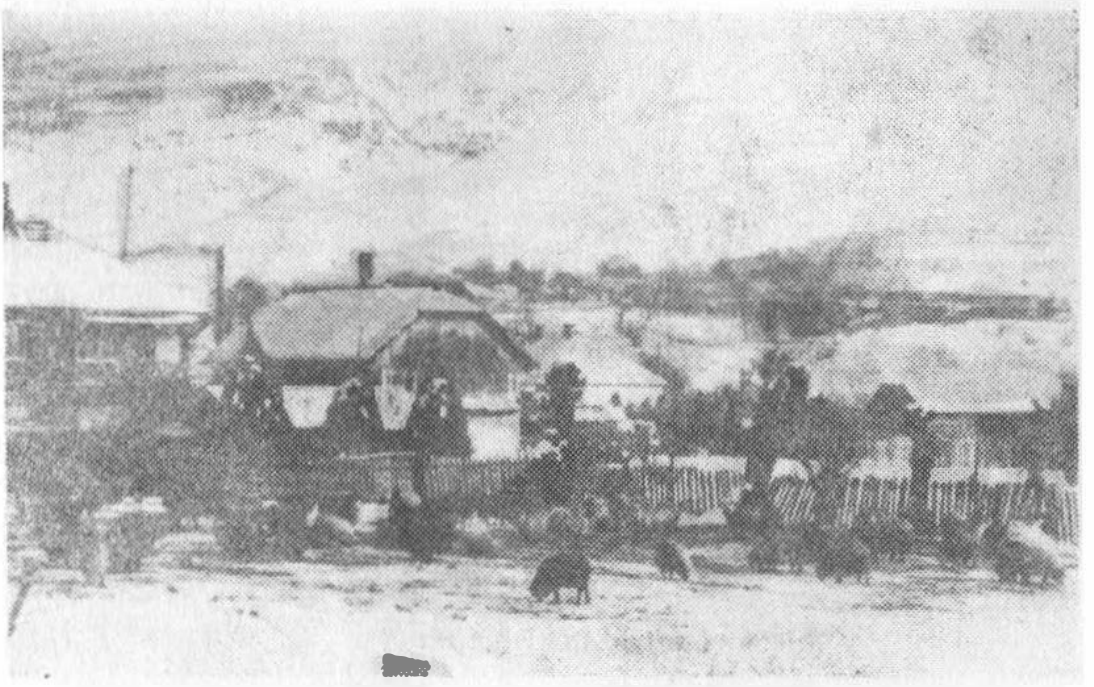

Foto nr. 14 — *Iernatul oilor.*

www.cimec.ro

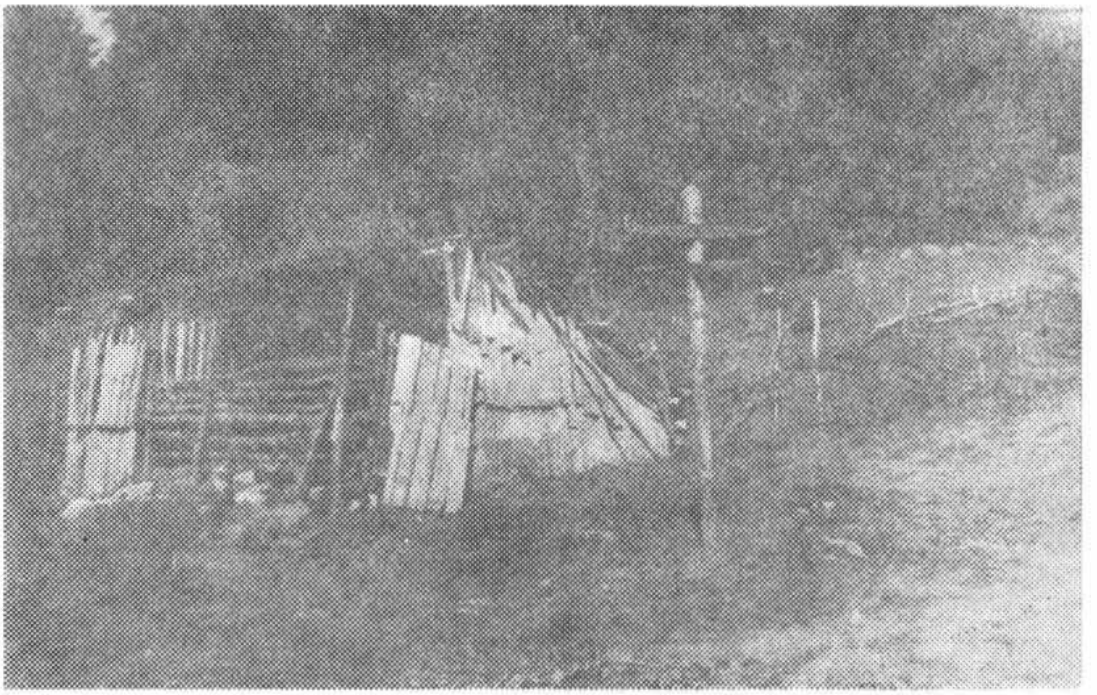

Foto nr. 15 — *Tîrlă.*

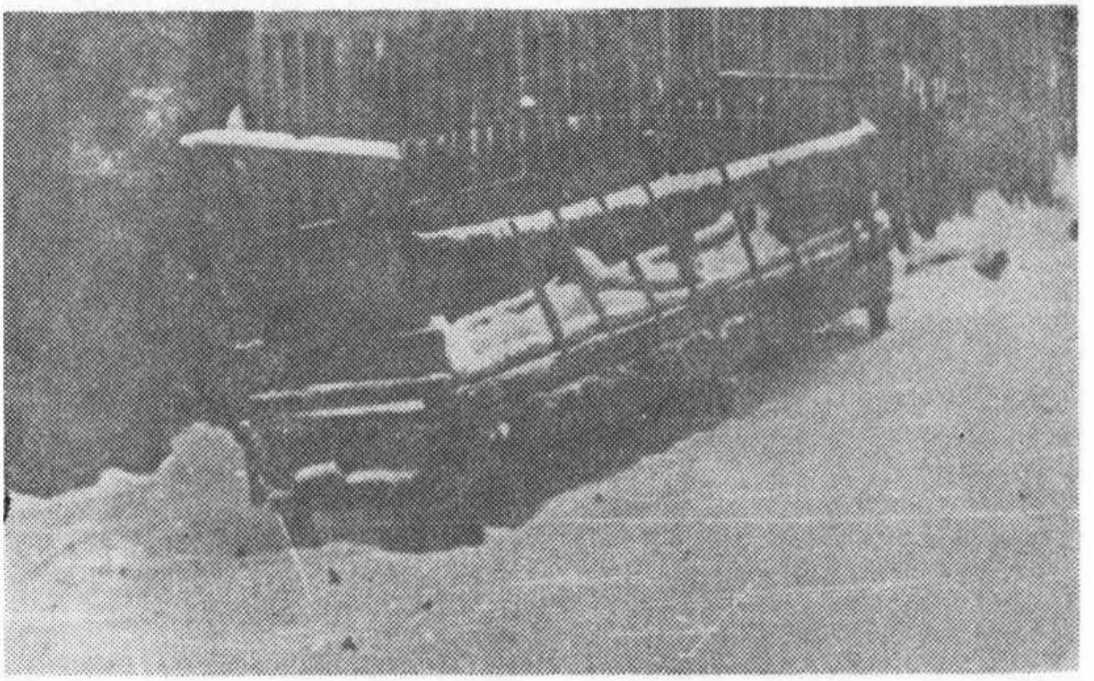

Foto nr. 16 — *Iesle (pentru iernat)*

www.cimec.ro

O tradiție populară:

„Instruțatul boului în satul Tăure"

OVIDIU PETRI

„Folclorul este un izvor pururea reîntineritor", afirma pe drept cuvînt „Luceafărul" poeziei românești, Mihai Eminescu. Intr-adevăr folclorul este un izvor nesecat de apă vie dătătoare de forme noi și nepieritoare pentru toți acei care cu veneratie sorb din această forță imensă. El reprezintă o enciclopedie poetică vie a vieții populare reflectînd în moduri variate și multiple, gîndurile și năzuințele poporului în diferite etape de dezvoltare. Date referitoare la materialul folcloric cules pînă acuma arată că cele mai vechi creații literare populare s-au păstrat în folclorul obiceiurilor legate de muncile de peste an, de nuntă sau înmormîntare.

„Odată cu reînvierea naturii folclorul obiceiurilor de peste an legat de muncile agricole și păstorii intră într-un alt ritm, marcînd apariția unui ciclu nou de producție: al primăverii și verii. Așa cum ni se înfățișează nouă azi, manifestările acestea sînt relicve ale unor obiceiuri străvechi, transformate mereu, de-a lungul anilor, paralel cu evoluția și mentalitatea populară. Aspectele și scopul pe care le-au avut acestea sînt fapte ce nu vor putea fi niciodată cunoscute în amănunt"[1].

„Pornind de la practici primitive, obiceiurile din ciclul primăverii și verii au devenit ample reprezentări spectaculoase ale reînvierii naturii în lupta cu forțele frigului și întunericului. Străvechile serbări erau închinate zeilor Tamuz, Osiris, Adonis, Demetra, Dionysos și sînt chiar expre-

1. Istoria literaturii române, Vol. I, p. 29.

www.cimec.ro

sia acestor viziuni mitice, pe care o întîlnim și la noi"[2]. Cultul lui Dionysos este foarte vechi. El ar fi fost adus din Grecia fiind, originar din Asia Mică, iar populațiile trace l-au preluat adaptîndu-l condițiilor lor de viață. Munca agricolă a constituit pentru oamenii noștri mult timp o îndeletnicire de bază, ea asigurîndu-le strictul necesar existenței lor. Diferitele lucrări ale cîmpului au fost învăluite într-o ambianță de vrajă care a favorizat apariția acestor obiceiuri folclorice. Începutul aratului sau recoltatul primelor spice au fost însoțite de practici magice, acestea fiind rezultatul unor credințe străvechi și a fricii omului în fața naturii dezlănțuită uneori. „Lumea vegetală este însuflețită de demoni și spirite bune și rele care stăpînesc natura de la naștere pînă la moarte".[3]

Poporul nostru a beneficiat din plin de cunoașterea unor obiceiuri legate în special de munca cîmpului. Avînd un cadru prielnic de dezvoltare și desfășurare unele din aceste obiceiuri s-au transformat în mari serbări populare cunoscute în literatura de specialitate sub numele de „teatru folcloric". Acesta, spre deosebire de cel „popular" care se desfășoară în localuri special amenajate acestui scop, are ca scenă cîmpul, drumul din sat, curtea sau o încăpere din casa unui țăran.

În cele ce urmează ne vom referi la obiceiul folcloric „Înstrățatul boului" din satul Tăure, comuna Nimigea, obicei care face parte din ciclul serbărilor ce prevestesc muncile agricole de primăvară. Discutînd cu oameni bătrîni din sat[4], am ajuns la concluzia că originea acestui obicei este foarte veche. Ne punem însă întrebarea: de ce se practică numai în susmenționatul sat din zona respectivă ?[5] Studiind regiunea se pot constata următoarele: satul Tăure se află izolat, la o depărtare destul de mare de localitățile vecine; locul unde s-a întemeiat satul a fost în trecut acoperit de păduri mari și pășuni. Dacă mai adăugăm la acestea și fondul psihologic conservator al locuitorilor feriți de influența orășenească, avem în față argumente care susțin apariția și continuarea frumosului obicei pe aceste meleaguri străbune.

Nu se știe cînd a fost întemeiat satul din lipsă de documente. Totuși într-un act din anul 1861[6] se menționează că satul Tohat (Tăure) este situat în comitatul Bistrița-Năsăud,

2. Istoria literaturii române, Vol. I, p. 30.
3. G. Vrabie, „Folclorul, obiect-principii-metodă-categorii". Editura Academiei, 1970, p. 57. După Wilhelm Manhardt, „Culturile pădurii și ogorului", „Wald-und Feldkulte".
4. Plălan Ioan de 84 ani și Brici Ioan de 80 de ani, decedat în anul 1974.
5. Într-o formă asemănătoare acest obicei îl întîlnim în satele Cristur-Șieu, Caila. I. Lăpușneanu. „Moșceii — specie necunoscută a teatrului folcloric", în Tribuna, anul XVII, nr. 41, oct. 1973.
6. Suciu Coriolan, „Dicționar istoric al localităților din Transilvania", vol. I—II, Edit. Academiei, București, 1967.

www.cimec.ro

cercul pretorial al Năsăudului și era vecin (ca și azi) la răsărit cu comuna săsească Tărpiu (Treppen, Trepping) și Brașfalău (Balaszfalva — Blăjeni), la est se învecinează cu Șintereagul (Santereg), înspre apus cu Cociul (Kock), precum și cu Mogoșenii (Magasmarth) și Floreștii (Viragaberek — Viereagul). La nord satul Tăure se învecinează cu Nimigea Ungurească (de jos), (Magyar Nemegye) și cu Mintiul Român (Valah Nemety).

La marginea satului în partea de nord-vest exista în vremurile vechi un mare lac (tău) care cu timpul a secat. Astăzi este un imens loc bun pentru fînaț. Tradiția spune că acest tău era atît de mare încît oamenii îl treceau cu luntrea. Bine-nțeles că de la acest tău satul a primit denumirea de Tăure (Tăuri).[7]

Tăurenii, locuitorii acestui sat se ocupă de mult timp cu agricultura. Sînt harnici și isteți, buni crescători de animale. Cîmpurile și dealurile din împrejurimile satului sint cultivate cu cereale sau împodobite cu livezi de pomi fructiferi ori de viță de vie. Condițiile menționate au favorizat apariția obiceiului popular care se practică cu regularitate în fiecare an. Rit magic, acesta este menționat în „Istoria literaturii române", vol. I, pag. 30, unde se arată că : „a fost atestat exclusiv în Transilvania", că „este una dintre sărbătorile populare ale primăverii, ale vegetației, ale naturii ce reînvie".

„Oameni pricepuți din sat realizează acest „teatru popular" din dorința de a juca teatru, în bunul înțeles al cuvîntului ; a se masca și costuma, în vederea reprezentării unei acțiuni, fie ea cît de redusă, de către actori în fața unui public".[8] Acest obicei este amintit și de Elisabeta Nestor-Moldoveanu care spune că : „în unele sate din Năsăud (Cristur — Șieu, Căianu Mic etc. n.n. Tăure) feciorii merg la pădure și se maschează îmbrăcîndu-se cu frunze și scoarță de cireș. La intrare în sat sînt așteptați de plugari care aduc un bou cu coarnele împodobite cu flori. Flăcăii poartă boul pe la casele gospodarilor, iar aceștia îl udă cu apă urînd spor și belșug".[9] Un interesant studiu socialogic despre acest obicei a realizat C. Retegan.[10]

Masca sub care se ascunde omul e variată, fiind în funcție de aspectul economic al regiunii, de principalele ocupații și în funcție de ce-i poate oferi natura înconjurătoare.

---

7. Drâgan Nicolae, „Toponomie și istorie". Cluj, 1928.
8. I. Lăpușneanu, „Semnificațiile unui obicei popular", în „Ecoul" nr. 1971, 8 IV. 1974.
9. Elisabeta Nestor-Moldoveanu, în „Cununa — sărbătoare a secerișului", în Revista de etnografie și folclor, nr. 6, București, 1964, p. 620.
10. G. Reteganu. „Dracii din Valea Tîbleșului", în Revista de folclor. Anul II, 1957. nr. 4.

www.cimec.ro

„Existența, păstrarea și practicarea obiceiului „Înstrulatul boului (sau „Boul înstrulat") prin forța tradiției, ne-a dat posibilitatea analizării unor aspecte deosebite ale teatrului popular din această zonă. Pe baza unor informații culese,[11] a observației directe am ajuns la concluzia că „Înstrulatul boului" este o metaforă prin care oamenii din vechime au căutat să dea un răspuns multiplelor întrebări de care depindea posibilitatea de-a supraviețui, au căulat un echilibru cu mediul înconjurător. Recuzita obiceiului, plantele și animalele, personajele și modul de realizare a măștilor și mascării dovedesc că nici un lucru nu a fost ales la întîmplare și că toate se încadrează în mod organic, într-un tot unitar cu sens metaforic".[12]

„Afirmăm că acest obicei nu mai exercită o influență negativă asupra maselor, pentru că în concepția celor ce practică „Boul înstrulat" acesta a devenit un simplu joc de măști, o specie a genului dramatic popular la fel ca : turca, cerbul, brezaia, cucii, paparudele, cununa secerișului sau „Craii", obicei ce se practică în satul Mocod, localitate învecinată cu satul Tăure. Nimeni din cei care practică sau admiră acest obicei nu mai crede că stropind florile cu apă va ploua sau că prin ajutorul măștilor flăcăii vor primi forțe miraculoase. Acest obicei este transformat într-o sărbătoare a celor, care în condiții deosebite de ale strămoșilor noștri desfășoară o muncă susținută pentru obținerea unor recolte bogate".[13]

Cînd zilele primăverii sînt mai calde, mai luminate de razele aurii ale soarelui, la sărbătoraea numită „Rusalii", a doua zi are loc acest obicei conform tradiției pămîntene. Bujorii sînt înfloriți și răspîndesc mireasma lor îmbătătoare în largul văzduhului amestecînd-o cu cea a ierbii ivită, simțind parcă apropierea fetelor și feciorilor care vor veni să-i culeagă, pentru a-i împleti într-o cunună, urmînd ca aceasta să fie așezată pe capul boului. Sub conducerea a doi flăcăi, un grup de fete și feciori merg pe cîmp și culeg bujori, scînteuțe și alte flori, cu o zi înainte de sărbătoarea propriu-zisă. Florile se duc, conform tradiției, la prima casă[14] din marginea satului și sînt puse în apă. S-a ales acest loc pentru ca alaiul să poată parcurge întreg satul. Un alt motiv al alegerii locului, este tăul care se află în apropiere, unde în noaptea de Rusalii, boul, ce va fi înstrulat a doua zi, ,paște liber ierburile înmiresmate.

---

11. Brici Ioan de 80 de ani, decedat în anul 1974. Singeorzan Rafila de 80 de ani, Moldovan Rodovica de 85 de ani ; Ei au spus : „De copii așa l-am apucat și noi și ne pare bine că obiceiul încă n-a pierit".
12. I. Lăpușneanu — din manuscris nepublicat.
13. I. Lăpușneanu, „Semnificațiile unui obicei popular", în „Ecoul", nr. 1071, 8 IV, 1974.
14. Astăzi înstrulatul bolior se face la casa lui Ioan Singeorzan, lîngă Podul Gurețului. Gospodar și om harnic, este bucuros de oaapeți la această sărbătoare a satului.

www.cimec.ro

Concomitent cu păscutul boului, care este dat instruțatului de cel mai înstărit om din sat, „gazdă", se formează o gardă, sau corp polițienesc, din flăcăi care se maschează cît mai ridicol pentru a produce haz. Acești mascați se numesc „bgiduși"[15] (ghiduși ; de la ghidușie, — foto 1 și 2). Peste mijloc au o curea lată încărcată cu clopote („drongi") de oi de mărimi diferite care vor face zgomot cînd purtătorii lor vor fugi și sări. Pe față „bgidușii" au frunze sau scoarță de copac, elemente din natura înconjurătoare. Această gardă este înarmată cu nuiele lungi („rude"). Noaptea înainte de Rusalii, „bgidușii" fug pe ulițele satului făcînd zgomot iar a doua zi de dimineață păzesc cu strășnicie intrările in sat agitînd nuielele în aer sau plesnindu-le peste bălți de noroi pentru a îndepărta oamenii. Paza strictă, se spune că se face pentru a nu se atinge nimeni de bou, iar sunetele clopotelor se presupune că ar alunga spiritele rele din sat sau de pe cîmp, spirite care ar putea pricinui neplăceri oamenilor, animalelor sau viitoarei recolte. Mișcările acestor „bgiduși" pot fi comparate cu topăitul păsărelelor, prevestitoarele primăverii,[16] iar clopotele sînt mărturii ale unor practici specifice locuitorilor acestor meleaguri, mari crescători de animale. Alegerea boului nu este întîmplătoare, el fiind o rămășiță dintr-un cult al animalului. „Străvechiul cult al animalelor, procesiunea cu sfintele animale, cum se mai numea, se folosește din perioada greacă și romană".[17]

În jurul orei 14 boul este instruțat cu coroană de flori care i se pune pe coarne. Pentru realizarea coroanei („cununei") este necesară o deosebită îndemînare iar experiența acestui meșteșug se transmite din generație în generație.[18] Coroana este rotundă si este alcătuită dintr-un cadru de lemn numit „cerc". Marginile lui sînt unite prin niște bețe care alcăluiesc o „cruce". De „cerc" și „cruce" se prind cu sfoară mănunchiuri de flori, lucrîndu-se ca la o țesătură. (schița 3 și 4).

Alături de florile culese cu o zi înainte, în coroană se mai pun flori de casă („ruji") și spice de grîu din anul trecut. Acestea sînt așezate în partea superioară a coroanei asemănătoare razelor de soare. Întreaga coroană are forma soarelui

---

15. La Cristur-Șieu, se numesc „moșcei", iar la Călanu Mic „draci". I. Lăpușneanu, „Moșcelî — o specie necunoscută a teatrului folcloric" în Tribuna, anul XVII, nr. 41, oct. 1973. G. Retegan, „Dracii din Valea Tibleșului", în „Revista de folclor" anul II, 1957, nr. 4.
16. G. Vrabie, „Folclorul, obiect-principii-metodă-categorii", Edit. Academiei, 1970, p. 458.
17. G. Vrabie, „Folclorul, obiect-principii-metodă-categorii", Edit. Academiei, 1970, p. 650, după I. G. Frazer (Der glade Zweig) Leipzig.
18. Gavrilă Singeorzan de 50 de ani și Lorint Virgil de 45 de ani, sînt în prezent cei mai pricepuți meșteri la construirea coroanelor. Ei ne-au declarat : „Așa am învățat de la tata și încercăm să-i învățăm și pe copiii noștri pentru a duce mai departe acest meșteșug și obicelul".

www.cimec.ro

simbolul luminii și căldurii. Boul este impodobit și cu un covor frumos care i se pune pe spate iar peste acesta se pun flori și panglici colorate. Este păzit cu atenție de „bgidușii" care se agită. Se permite să vină lîngă bou două fete și doi băieți, îmbrăcați în costume populare de sărbătoare. Băieții se numesc „cizăși" iar fetele „druște". Apar și muzicanții care cîntă. Pregătirile de plecare pot fi comparate cu ale unei autentice nunți țărănești (foto 6). Sătenii și oaspeții incep să răsară ca din pămînt înșirîndu-se în urma boului înstrujat dus de coarne de cei doi feciori. (foto 7). La fiecare casă ies oameni cu cofe sau găleți cu apă și udă „gățeala" boului și pe purtătorii lui. Obicei străvechi, udatul cu apă, se practică și la sfîrșitul secerisului și prezice timpul prielnic (bogat în apă) necesar obținerii unor recolte pe măsura așteptărilor. Actul udării și-a pierdut vechea semnificație și se face în virtutea obișnuinței. Udarea constituie un element spectaculos, prilej de veselie. (foto 8). Unii gospodari închină și cîte un pahar de băutură cu „cizășii". Cu cîntece și chiuituri („ciuițuri"), în sunetele muzicii veselia îi însoțește pe toți. (foto 9). „Druștele" cîntă :

„Frunză verde de alun
Doamne-ajută-ne la drum,
Că ni-i drumul hortopos
Bou-i înstrujat frumos.
Ieșiți oameni și vedeți
Cum venim noi de isteți.
Și ieșiți de vă uitați
Cum venim de scuturați.
Mînă bade boul bine
Nu ține ochii la mine
Ochii mei sînt frumușei
Și-or celui ochii tăi
Și pe tine lîngă ei".

După o scurtă pauză fetele continuă cîntecul acompaniate de taraf :

„Foicică de bănat
Dimineață ne-am sculat
Și frumos ne-am îmbrăcat
Și-n țarină-am alergat.
Foaie verde și-o lalea
Cu feciorii-alături ea
Din țarin-am cules flori
Să facem cununi la bou.
Cununa noi am gătat
Și boul l-am înstrujat

www.cimec.ro

La gazdă am alergat
Oameni ne-o-ntîmpinat
Muzicanții ne-o cîntat,
Și boul ni l-o udat
Și cu apă și cu gin
C-așa-i moda din bătrîni.
Foaie verde și-un bujor
Boii' merge-n pas domol
Grîul va crește cu spor".

Aceste versuri sînt cîntate sau strigate („ciuite"). Ele aparent sînt noi, Totuși conținutul lor exprimă o bună parte din ceea ce se cînta și în trecut. Adaptate la o formă nouă cîntecele sînt expresia unei colectivități unite, hotărîte și conștiente de menirea ei, pe măsura timpului trăit.

Ajunși la proprietarul boului, feciorii și fetele înconjoară cu boul de trei ori o masă frumos aranjată care se află în mijlocul ocolului. Pe ea se află un blid mare de lut plin cu grîu și altul cu apă. În timp ce boul se rotește „gazda" îl stropește cu apă cu un mănunchi de busuioc, aruncînd pe jos boabe de grîu, simulînd însămînțatul. În acest timp fetele cîntă : (foto 10).

„Mînă bade boul bine
Nu ține ochii la mine
După ce-i înconjura
Tot la mine ți-i uita.
Înconjurați feciori masa
Tot cu bou-alăturea
Gazda ni-a dat a-mbrăca
La cîmp cu el om lucra.
Foicică foi de spini
Moda asta-i din bătrîni
Ne-am făcut struț din recoltă
Să-nconjurăm masa roată
Noi cu struț l-om tot stropi
Și-poi la hor-om porni".

Se trece apoi la dezbrăcarea boului care este dus la păscut. „Bgiduții" se demachiază iar coroana de flori se pune afară lîngă ușă într-un cui. Acolo ea va sta pînă anul viitor. Gazda mulțumește feciorilor și fetelor pentru osteneala lor, amintindu-le că îi așteaptă la o zi de muncă, în clacă. (foto 10). Tradiția obligă pe „cizăși" și „druște" să efectueze o zi de muncă „gazdei'. Acesta mulțumește, de asemenea, tuturor cetățenilor prezenți și îi invită în casă unde sînt serviți cu mîncare și băutură. Apoi pînă dimineața, petrec. A doua zi se despart cu gînduri bune iar speranțele tuturor se îndreaptă spre re-

www.cimec.ro

colta din toamnă. Sunetele clopotelor de oi vor anunța, în anul viitor o nouă întîlnire.

Din cauza unor adînci transformări petrecute în viața poporului nostru și obiceiurile populare au primit noi semnificații. Ele primesc amprenta timpului de azi fără a-și pierde cu nimic din frumusețe. Astfel, astăzi, la Tăure în loc de un bou sînt înstrunați doi boi iar aceștia nu se mai dau de către un om înstărit ci de C.A.P. Alaiul nu se mai îndreaptă spre casa proprietarului boului ci spre căminul cultural iar coroanele sint puse aici pînă la noua sărbătoare. În felul acesta obiceiul primește un caracter de masă ; la realizarea și desfășurarea lui contribuind tot satul.

Rămas în anonimat, acest obicei a beneficiat în ultimii ani de o mare popularizare datorată unor specialiști. La acestea adăugăm și eforturile depuse de organul județean și comunal de partid în sprijinul acordat revalorificării acestei tradiții.

Din rîndul specialiștilor amintim cu plăcere în primul rind pe tov. Anton Badea, directorul muzeului etnografic din Reghin, care în anul 1971 s-a deplasat la Tăure unde pentru prima oară a filmat desfășurarea ritualului.[19] Munca de cercetare efectuată cu această ocazie ne dă speranța unei prestigioase popularizări a acestui obicei. În anul 1972 obiceiul a fost înregistrat de specialiști din Cluj avindu-l conducător pe Dumitru Vîrtic de la Centrul de Radio-Televiziune. Considerăm aceste acțiuni un început bun și dorim continuarea lor în slujba folclorului românesc, a minunatelor obiceiuri populare locale. Trecînd dincolo de munca strict științifică de cercetare, aceste acțiuni reprezintă și un act de patriotism, un omagiu adus celor mulți ca florile cîmpului. Ce poate fi mai frumos decît transmiterea din generație în generație a bogatei noastre tradiții folclorice. Și cît de impresionante pot fi tablourile de viață ale strămoșilor noștri, mărturisiri vii ale unor vremuri întunecate dar măreț. Izvorîte în timpuri străvechi obiceiurile devin reprezentări concrete în care poporul deseori se regăsește. Ele demonstrează bogăția spirituală, varietatea de mișcări, culori sau cîntece, iscusința regizorală a locuitorilor acestui pămînt.

Și într-o deplină colaborare, specialiștii și interpreții, sînt chemați să contribuie la continuarea acestor tradiții populare, la păstrarea autenticului, la valorificarea tezaurului folcloric pentru noi si pentru cei care vor veni.

Din cele relatate pînă acum referitor la obiceiul „Înstrunatul boului" se desprind următoarele :

---

19. „Mă bucură nespus de mult preocupările de cercetare și valorificare a folclorului românesc, acțiuni puse în slujba istoriei și culturii acestui neam". (Citat din scrisoarea tovarășului Anton Badea, directorul muzeului etnografic din Reghin, adresată subsemnatului).

www.cimec.ro

— ceea ce vedem noi astăzi în acest obicei este rezultatul abstractizării vechiului cult al boului, urmele unei religii străbune.

— indiferent de ce a simbolizat acesta, mai important este evoluția de la ceea ce a fost cindva cult al boului, al fertilității, la ceea ce este astăzi, spectacol folcloric cu evidente legături ce se pot face cu teatrul popular.

— trecerea obiceiului de la rit la spectacol folcloric s-a făcut intr-o perioadă foarte îndelungată.

— este o formă complexă a teatrului popular și are șansa să ia o amploare mai mare în cadrul manifestărilor artistice din județul nostru".[20]

Apartanența acestui obicei la genul teatrului popular este susținută de R. Weiss[21] conform căruia, „acțiunea vrăjitorească inițială făcută cu scopuri magice devine pe o treaptă mai înaintată un dans cultic, iar cind dispare fundamentul de credință străveche, din ele se dezvoltă teatrul profan și dansul menit petrecerii". Și obiceiul de la Tăure a ajuns în această ultimă fază a evoluției. Prin importanța și semnificația lui, ritualul se înscrie în marea și minunata salbă de obiceiuri populare, vechi ca munții noștri și curate ca izvoarele lor.

BIBLIOGRAFIE

1. Istoria literaturii române, Editura Academiei R.S.R., vol. I.
2. G. Vrabie, „Folclorul, obiect-principii-metodă-categorii", Editura Academiei R.S.R., 1970.

20. I. Lăpușneanu — din manuscris nepublicat.
21. Mihai Pop, „Măștile de lemn din Birsești-Topești-Vrancea", în „Revista de folclor", an III, 1958, nr. 1, p. 9, după Richard Weies „Wolkakunde der Schweig", Erlend — Zürich, 1946, p. 200.

www.cimec.ro

Foto. 1 — *Paznic al boului, „bgiduș", înconjurat cu clopote de oi. (Foto: Anton Badea).*

Foto 2 — *„Bgiduși" mascați, înarmați cu nuiele.*

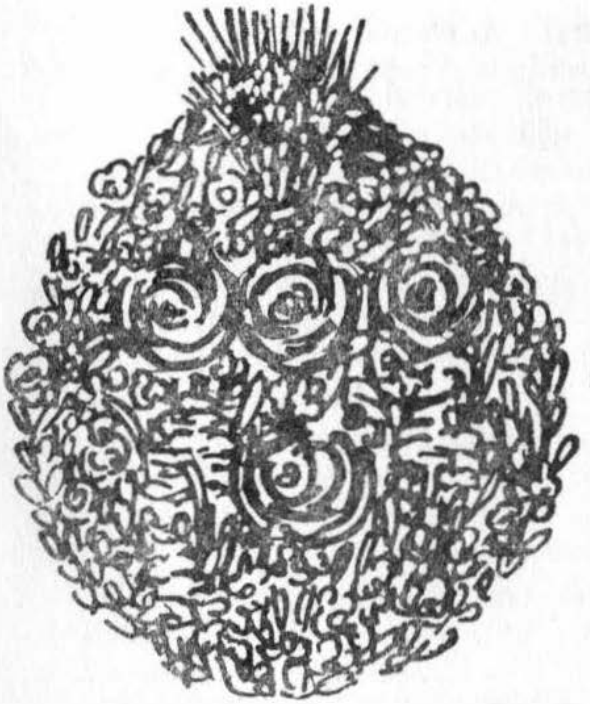

Fig. Nr. 3

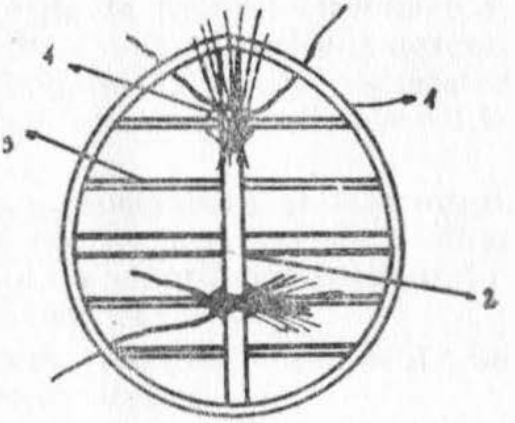

Fig. Nr. 4
1 cercul; 2: cruceai; 3: stinghie;
4 modul de legare a florilor

www.cimec.ro

Foto 5 — *Se gătește boul pentru plecare.*

Foto. 6 — *„Druștele" cîntă iar boul înstrunat este gata de drum.*
(Foto: Anton Badea)

www.cimec.ro

Foto. 7 — *Boul este dus de coarne de „cizăşi".*

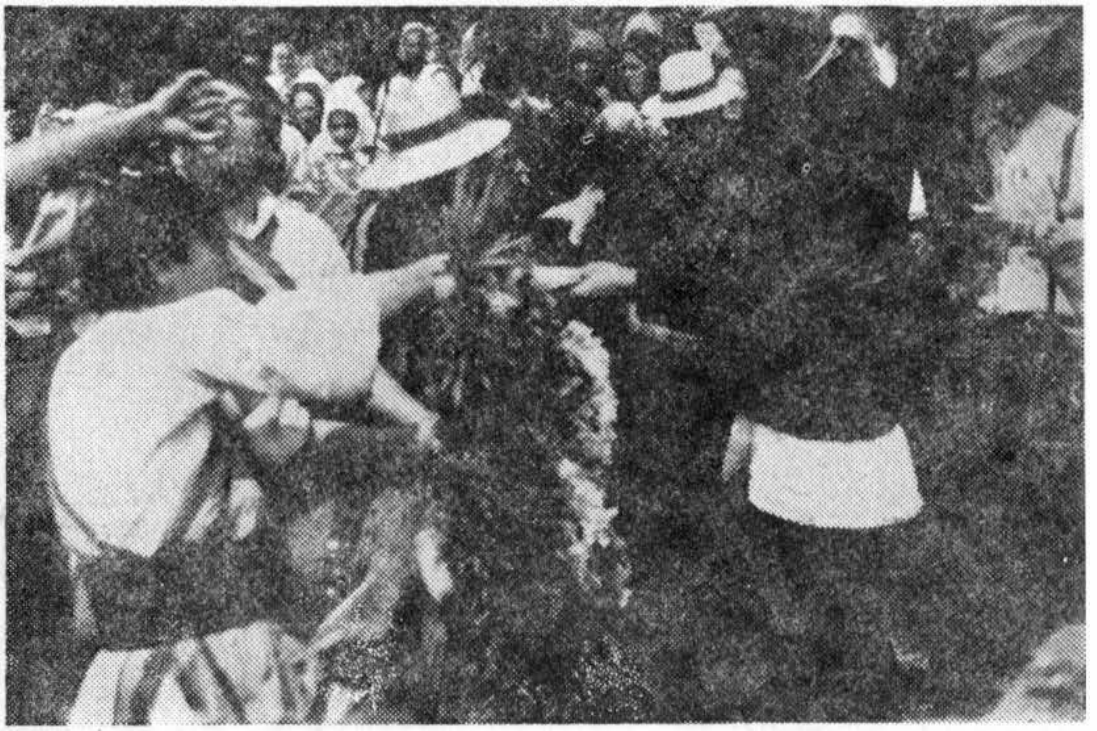

Foto. 8 — Unii gospodari udă coroana boului şi închină cu „cizăşii" un pahar de băutură.

www.cimec.ro

Foto. 9 — *Veselia îi însoțește pe toți.*

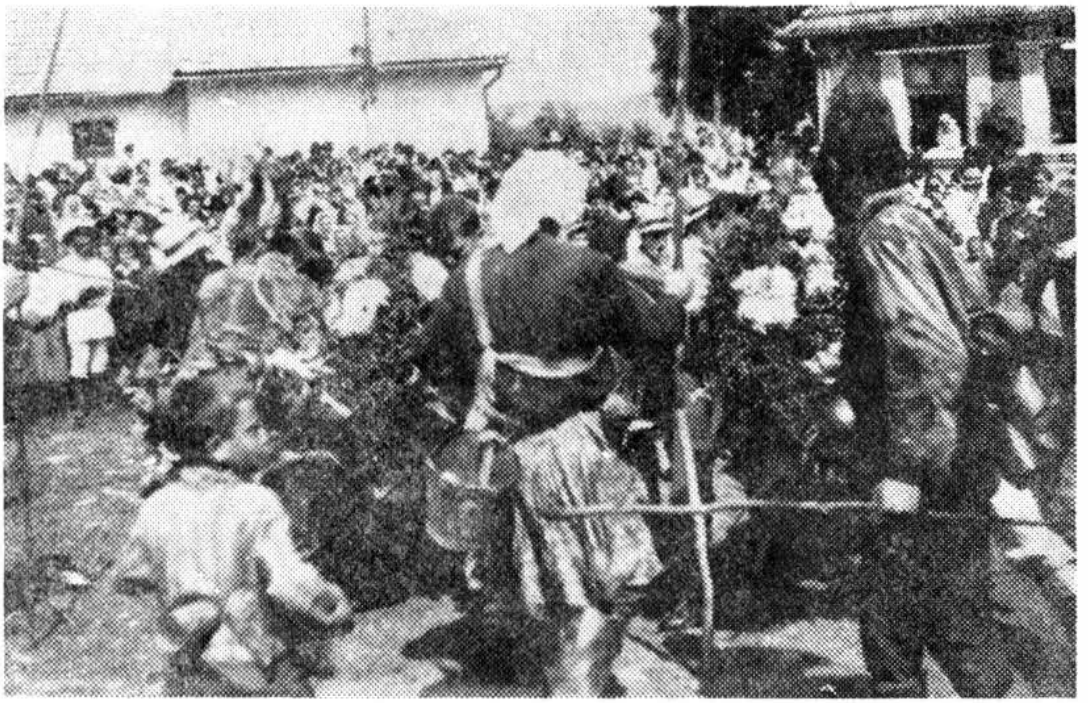

Foto. 10 — *Se înconjoară masa „gazdei" de trei ori.*

www.cimec.ro

Foto 11 — *„Gazda" mulţumeşte „druştelor" şi „cizăşilor" pentru osteneala lor.*

www.cimec.ro

Considerații generale asupra cetății de pămînt de la Ardan

ȘTEFAN DANILA

Între 10—15 iulie 1966 s-au efectuat săpături sistematice în punctele fortificate de la Satu Nou, Dumitrița și Ardan[1].

Cercetările de la Satu Nou, au dus la identificarea unei fortificații (cetăți) cu val de pămînt în interior și cu șanț de apărare, situată la aproximativ 2 km. est de sat, pe botul unui platou, care în partea de nord prezintă serioase alunecări de teren (fig. 1 a și b). Cercetările intreprinse prin executarea unei secțiuni (fig. 1 c), care a traversat elementele de fortificație, nu au dus la descoperirea unor urme arheologice. Porțiunea secțiunii din interiorul valului a dus la sesizarea unei puternice arsuri de culoare roșie, ce avea o înclinare de scurgere spre șanțul de apărare (fig. 1 d)[2].

Platoul cetății măsoară în lungime 40 m și în lățime 50 m. Valul de apărare, are înălțimea de 1 m, iar șanțul are adîncimea de 1,20 m. Lățimea valului pînă la fundul șanțului este de 11 m. Din cele de mai sus rezultă că secțiunea 1, executată prin valul de apărare, arată că acesta conține un nucleu de pămînt ars, situat pe un strat de cărbune, care reprezintă scheletul inițial de lemn al valului.

Cea de-a doua secțiune executată aproximativ în mijlocul platoului, nu a conținut nimic, afară de un singur frag-

1. La cercetări au participat din partea Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj. prof. univ. Kurt Horedt (responsabil) și Șt. Dănilă. dir. Muzeului de Istorie din Bistrița. Mulțumim și pe această cale susnumitului atît pentru sprijinul dat în efectuarea cercetărilor, cît și mai ales în privința publicării și valorificării rezultatelor obținute.
2. Șt. Dănilă. *Probleme de muzeografie*, Cluj, 1960, p. 163—164; idem File de istorie II. 1972. p. 87—88.

www.cimec.ro

ment ceramic, atipic (probabil preistoric ?). In rest nu se află nici un strat cultural, ce ar fi putut veni în sprijinul datării acestei cetăţi.

Nu excludem posibilitatea ca această fortificaţie, să fi servit ca punct de strajă pentru asigurarea — eventual — circulaţiei prin valea Cuşmei in perioada feudală.

La Dumitriţa, la punctul denumit de localnici — Cetate[3] (fig. 2) — cercetările noastre sumare — o singură secţiune peste elementele fortificaţiei şi alta în interiorul acesteia, au dus, de asemenea, la identificarea unei — Cetăţi — de pămînt cu şanţ şi val de apărare. Fortificaţia nu este vizibilă decit in partea de sud-vest a platoului cetăţii, unde acesta pare să fie mai îngust. Pe restul laturilor, fortificaţia nu poate fi urmărită din cauza unor alunecări de teren, cu deosebire in partea de est, unde aceasta, dacă a existat, ea a fost complet distrusă cu ocazia acestor deplasări de teren.

În partea de răsărit a platoului cetăţii, au fost identificate mai multe urme de locuinţe. Materialul arheologic obţinut cu această ocazie — numai fragmente ceramice — poate fi datat intr-o perioadă relativ tîrzie din prima epocă a fierului. Printre aceste fragmente ceramice, unele sînt lucrate la roată, fapt care ar presupune existenta unei faze a Latène-ului timpuriu, putînd contribui la formularea unor concluzii mai precise asupra datării acestor locuinţe cit şi a fortificaţiilor semnalate. Pentru aceasta se impune cu acuitate continuarea cercetărilor la Dumitriţa, intr-un cadru mai larg.

Satul Ardan[4], este situat intr-o depresiune greu accesibilă ce se află la poalele masivului Poiana Tomii şi la extremitatea răsăriteană a judeţului Bistriţa-Năsăud.

---

3. I. Marţian, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, p. 30; Şt. Dănilă, FT, II, 1972, p. 78—80.

4. *Documente privind Istoria României*, p. 312—313, nr. 50, după textul latin la Zimmermann-Werner, 1, p. 339—340; ibidem, p. 323—324, nr. 367, după textul latin la Zimmerman-Werner, 1, p. 340—341. In primul document datat 13 mai 1319, Carol Robert, regele Ungariei se arată că magistratul Simion, fiul lui Mihail, comite de Semlacul Mare şi de Caraş, a cerut să i se dea îndărăt şi să i se înapoieze „drept răsplată" pentru slujbele sale credincioase, nişte sate sau moşii ale sale despre care spune că ţin de el prin drept de moştenire şi anume Şieul Mare, Posmuş, Sirling, Simioneşti, Orheiu, Ragla, A r d a n, Sebiş, Friş, (Lunca), Şoimuş şi alte sate din Mureş..."

„Voind să întîmpinăm aceasta credinţă a lui şi osebitele sale slijbe, prin regeasca milostivire i-am întors şi înapoiat suspomenitele sate sau moşii — lui şi printr-însul moştenitorilor lui..."

În al doilea document, dat tot de Carol Robert, se arată că magistratul Toma comitele de Sirmiu, de Bac şi Arad, amintind de credincioasele slujbe aduse odinioară, a cerut să i se dea şi să i se dăruiască pe veci nişte moşii ale lui Andrei fiul lui Ipoch, necredincios al nostru, aflătoare în părţile Transilvaniei şi numite: Şieul Mare, Posmuş, Bîrla, Şirling, Simioneşti, Orheiu, Ragla, Sebiş, Frişu, Şoimuş şi alte sate din Mureş...

Spre deosebire de primul document, în cel de al doilea, nu figurează satul Ardan, în locul acestuia, figurează satul Bîrla. Din textul documentelor citate mai sus, reiese faptul că localităţile specificate, erau aşezări mai vechi cu mult anterioare atestărilor menţionate; Şt. Dănilă, op. cit., p. 68—70.

www.cimec.ro

În partea de nord-est a satului și în imediata lui apropiere, se află un promontoriu înalt, de formă aproape ovală, Cetate — (fig. 3). Axul mare al cetății măsoară 165 m, iar axul mic, situat pe direcție est—vest, aproximativ 90 m. În această parte, platoul cetății, prezintă unele denivelări și alunecări de teren, datorate în bună parte unui pîrîu ce curge pe la baza pantei platoului respectiv (fig. 4).

În cadrul săpăturilor, reduse ca dimensiune, au fost trasate un număr de șapte secțiuni în lungime medie de cîte 20 m și late de 1 m (fig. 5). Prima secțiune (fig. 6), situată în partea de nord a platoului — și cea mai lungă — cuprinde valul și șanțul de apărare, ambele dublate, unde se presupune a fi fost plasată intrarea în cetate. Din secționarea celor două valuri, cît și a celor două șanțuri, nu s-a obținut nici un material arheologic, deși săpătura s-a executat pînă la pămîntul viu, ci numai din prelungirea acestei secțiuni — spre interior, în direcția platoului. Aici, pe lîngă resturi ceramice aparținînd comunei primitive — perioada dacică — s-au întîlnit urmele unei palisade și în continuare, urmele unei locuințe ce nu a fost dezvelită. Menționăm că, singurele trei fragmente ceramice de tip feudal, au fost aflate în humusul modern, la adîncimea maximă de 25 cm.

Alte trei secțiuni au fost executate în partea mai ridicată a platoului (secțiunea II—III și secțiunea B), iar restul, în partea de răsărit a acestuia, unde platoul are o ușoară înclinare abia vizibilă (vezi planul).

În general, stratul de cultură se află la adîncimea de aproximativ 25—35 cm, de la suprafața actuală a solului, după care urmează pămîntul viu galben lutos. Ceramica primitivă, se află în cea mai mare parte grupată pe anumite porțiuni bine distincte. Sporadic, au apărut mai multe fragmente de chirpici.

Studierea amănunțită cît și interpretarea materialului arheologic obținut din săpăturile respective, presupune existența pe platoul cetății, a trei epoci de viețuire bine distincte :

a) Prima epocă o constituie faza de tranziție spre epoca bronzului, reprezentată prin ceramica de tip Coțofeni, fază caracterizată prin lipsa totală a ceramicii cu împunsături succesive (vezi Pl. 1/4—6).

b) Cu totul interesantă și mai bogat reprezentată, este faza de locuire din epoca dacică, fază anterioară Latène-ului tîrziu. Ceramica dacică se află răspîndită pe întreaga suprafață a platoului, mai frecvent fiind plasată pe axul longitudinal, în direcția nord-sud, ea reprezentînd aproximativ 85%, față de întregul material arheologic descoperit pe cetate.

www.cimec.ro

În general această ceramică — de culoare neagră — din pastă dură, lucrată cu mîna, este caracterizată prin vase mari, deschise și ornamentate cu brîu alveolar (Pl. II/4, 7), avînd butonii aplatizați și dispuși orizontal (Pl. II/7), spre deosebire de cei din Latènul tîrziu — din care am aflat mai multe exemplare în secțiunea I-a și care au o formă rotundă. De asemenea, curbura pereților vaselor începe de la o mică distanță de la fundul acestora (Pl. II/2), fapt caracteristic pentru această fază.

Ca analogii în legătură cu această ceramică, putem aminti materialele arheologice rezultate din săpăturile de la Moreşti, Mediaş din Transilvania[5], Ciumeşti în Maramureş[6]. Ceramică similară s-a aflat, de asemenea, şi în împrejurimile oraşului Bistriţa, la Galaţii Bistriţei[7], Ocniţa[8] şi Dumitriţa[9].

O încadrare mai precisă, ne este oferită de fragmentul unui vas de culoare cenuşie lucrat la roată, dar mai ales de o monedă dacică schifată, aflată în partea de sud a platoului şi datată între anii 150—80 i.e.n.[10]

c) Ceramica feudală — relativ puţină — surprinsă în apropierea unei presupuse „cisterne", pe baza profilelor evoluate, cît şi datorită lipsei ornamentelor, poate fi datată aproximativ în a doua jumătate a sec. al XIII-lea şi în prima jumătate a celui următor. Pasta din care sînt confecţionate vasele, este bine arsă, uneori pînă la, roşu prezentînd uneori o suprafaţă zgrunţuroasă. Majoritatea fragmentelor, sînt de culoare roşie, excepţie face unul singur, de culoare neagră, din pastă dură şi care poate fi datat anterior sec. al XII-lea (Pl. I, 3).

Mai menţionăm faptul că, tot în cursul lunii iulie 1966, în vatra satului la „fierărie", lîngă cooperativa de consum, cu ocazia unor lucrări de nivelare, s-a aflat un buzdugan din fier, deteriorat, care poate fi datat aproximativ în sec. al XIV-lea (fig. 7).

Dacă luăm în considerare grosimea stratului de cultură din epoca feudală, surprins pe platoul cetăţii — relativ sărac — concludem că aşezarea respectivă a fost de scurtă durată, servind probabil ca punct de apărare şi pază pentru supravegherea intrării dinspre Valea Şieului, ce se află doar la 5—6 km.

---

5. Kurt Horedt, în *Studien aus Alteuropa*, Teil. II. 1965, p. 54—75.
6. I.H. Crişan. *Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania*, (faza a II-a mijlocie).
7. Şt. Dănilă, *Din activitatea muzeelor noastre*, Cluj, 1955, p. 89—99.
8. Şt. Dănilă. *Materiale Arheologice, IX*, p. 435—437; idem, „Ecoul", nr. 14, din 16 mai, 1968.
9. Material încă inedit aflat în colecţia Muzeului bistriţean (vezi şi nota 3).
10. Determinare făcută de I. Winkler de la Institutul de Istorie şi Arheologie din Cluj. Piesa face parte din categoria monedelor dacice „barbarizate", avînd pe avers capul bărbos a lui Zeus spre dreapta, iar pe revers, binecunoscutul călăreţ macedonean, o imitaţie după monedele lui Filip al II-lea.

www.cimec.ro

Spre deosebire de alte construcţii similare din epoca feudală, aici nu s-au constatat urme de ziduri. Totuşi platoul respectiv, a fost înconjurat — se pare — cu o palisadă ale cărei urme au fost sesizate în secţiunea I-a (vezi fig. 6), secţiune situată în partea de nord a cetăţii. Nu excludem posibilitatea şi este mult mai sigur că urma de stîlp — sesizată în secţiunea menţionată — să aparţină unei palisade din epoca dacică, deoarece această presupunere este confirmată şi de prezenţa cîtorva fragmente ceramice de tip dacic, aflate aici.

Datorită cercetărilor restrînse, nu putem preciza cu siguranţă dacă panta înclinată a promontoriului a fost întrebuinţată pentru amenajarea unei cetăţi în epoca Latène[11] ori în cea feudală, sau în ambele, configuraţia geografică a terenului oferind avantaje optime pentru organizarea şi amenajarea unor fortificaţii de pămînt compuse din valuri şi şanţuri de apărare, aşa cum s-au putut constata în cadrul acestor cercetări. Urmele acestora, sînt vizibile pe o bună parte din întinderea platoului, cu excepţia unei porţiuni din partea de sud şi sud-vest a acestuia unde fortificaţiile au fost distruse din cauza alunecărilor de teren (vezi fig. 4).

După cum am văzut mai sus, în partea de nord a platoului, valul cît şi şanţul de apărare, sînt dublate. Punctul cel mai înalt al cetăţii, este situat aici, fiind marcat de existenţa probabilă a unui turn, avînd cota 644 m. La mijlocul platoului şi puţin spre est, se află o groapă cu diametrul de aproximativ de 5 m, indicînd existenţa probabilă a unei cisterne. Încercarea noastră de a executa o secţiune pentru identificarea acesteia, nu a dus la rezultatul dorit, săpătura neputîndu-se executa din cauza unei mlaştini ce acoperea întreaga suprafaţă a gropii.

Atît ca formă, cît şi ca tip, cetatea de pămînt de la Ardan, are puncte comune cu unele cetăţi feudale cunoscute din alte localităţi din cuprinsul Transilvaniei. Un cuvînt de spus, şi nu de mică importanţă în această privinţă, l-ar avea, studierea şi cercetarea sistematică şi a altor cetăţi din cuprinsul

11. Nu este întîmplător faptul că în 1940, cetăţeanul Ursa Traian din Ardan nr. 101, construindu-şi o casă nouă, în apropierea cetăţii (în partea de vest), a dat peste o vatră de foc marcată de pietre aşezate într-o numită ordine unde a aflat şi o rîşniţă de tip Latène (dacică). Faptul acesta confirmă în plus, presupunerea că acest teritoriu era locuit în această perioadă şi, nu este de loc exclusă posibilitatea ca această unealtă — nelipsită din aşezările dacice — să fie contemporană cu faza de locuire şi amenajare a cetăţii de la Ardan. În această conjunctură, oalisada sesizată în cadrul secţiunii de la — turn — presupune o amenajare a unui sistem de apărare a platoului respectiv în epoca dacică. Acest lucru ar impune reluarea necondiţionată a cercetărilor de aici, pe un plan mai larg, avînd în vedere importanţa deosebită a cunoaşterii în ce măsură fortificaţia din epoca Latène, a cuprins întregul platou, sau ea a fost numai parţială — aşa cum a fost sesizată în S. I—a.

Sîntem de acord că acest promontoriu a fost amenajat şi în epoca feudală — pentru o perioadă relativ scurtă de timp — ca punct de sprijin şi apărare, elementele de fortificaţie sesizate cu ocazia cercetărilor, confirmă această presupunere.

www.cimec.ro

județului Bistrița-Năsăud cum ar fi cetățile de la: Monor[12], Ruștior[13], Sebiș, Cușma, Rusu Bîrgăului[14], Arcalia[15], Viile Tecii,[16] Pinticu,[17] Nimigea de Jos, Bistrița[18] și Dumitra.[19]

O caracteristică a acestor cetăți feudale o constituie forma lor îngustă și puțin alungită, cu diametrul longitudinal uneori pînă la 200 m. În porțiunile mai periclitate, există la anumite distanțe pe pantă un val cu șanț, de asemenea, săpat în pantă, iar acolo unde se află de obicei intrarea în cetate, șanțul este dublat ca și în cazul de față, sau chiar triplat, cum este cazul cetății de la Șieu Măgheruș[20].

În privința datării acestor cetăți, indicațiile documentare sînt puține și de multe ori indirecte, de unde rezultă că, unele din acestea existau deja la începutul sec. al XIV-lea. În unele cazuri, construirea lor, poate fi plasată anterior sec. X—XI, cum este cazul cetății de la Dăbîca[21], sau Șirioara[22].

Stadiul actual al cercetărilor, cît și numărul redus al cetăților feudale studiate în mod sistematic de pe cuprinsul Transilvaniei, nu ne oferă la această dată cunoștințe suficiente asupra diferitelor faze de construcție, cît și pentru o datare mai precisă, fie a cetăților din piatră — pentru care mijloacele de informare sînt mai numeroase — fie a celor din pămînt. Aceasta cu deosebire a celor cu valuri din pămînt și șanțuri de apărare, dar mai ales a acelora cu palisade. Dintre acestea, deși unele de epocă mai tîrzie, pot fi totuși considerate ca fiind construite după modelul cetăților băștinașe de pămînt, putînd fi datate anterior cuceririi maghiare[23].

Totuși în mod sporadic, în ultima vreme au apărut unele lucrări privind atît forma cît și construcția unor astfel de cetăți. În acest caz, este firesc ca să apară și o serie de concluzii cît mai complete în legătură cu aceste sisteme de apărare. Recent, tot mai mulți cercetători înclină să creadă că și unele din cetățile de piatră, pot să fie mai vechi decît se credea pînă acum (sec. XIII).

---

12. Șt. Dănilă, File de istorie, II, 1972, p. 97.
13. Ibidem, p. 100—102.
14. Ibidem. p. 102—203.
15. Ibidem, p. 91—94.
16. Ibidem, p. 103—104 și fig. 138—139.
17. Ibidem, p. 98—99.
18. Ibidem, p. 70—78 și fig. 3—8. Idem, Bistritz, Kleiner, Historischer Führer, Cluj, 1969, p. 21—22 (vezi și fig. 7). (În luna octombrie, 1967, s-au început primele săpături arheologice pe Dealul Cetății (Burg),) lucrări care au continuat și în anii următori — 1968, 1969 și 1970. În cadrul acestor cercetări s-au identificat urmele unei mari cetăți cu ziduri și șanțuri de apărare, vizibile pe aproape toată întinderea dealului respectiv. Axul mare ale cetății. măsoară peste 670 m, iar cel mic, în medie de 70 m. Pe platoul respectiv, au fost identificate mai multe urme de încăperi și locuințe. Materialul arheologic descoperit în locuințe, se datează aproximativ în sec. al XII—XIV-lea. S-a aflat și material ce poate fi datat chiar pînă în sec. XV.
Istoriografia săsească transilvană, dă unele date în legătură cu existența unei cetăți — pe Burg — de multe ori contradictorii. Ne mărginim să amintim pe Albert Berger. *Die Hunyadiburg in Bistritz, in Nösner Gabe 1928, Eine Festschift anaissender 66. Hauptversammlung des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Bistrița, 1928, p. 3—24.

www.cimec.ro

Importanța descoperirii, cît și cercetarea cetății de pămînt de la Ardan — cu totul necunoscută pînă în prezent — constă în faptul că cercetările efectuate aici, pot să contribuie în mare măsură la lărgirea orizontului cunoștințelor noastre, în legătură cu acest tip de cetăți, pe de o parte, iar pe de altă parte, îmbogățește lista acestor descoperiri, cu privire în special la teritoriul nord-estic al Transilvaniei.

În general, după sec. al XIV-lea în mod treptat, importanța acestor cetăți decade, dovadă că unele din acestea nu mai sînt amintite în documentele vremii, iar unele dintre ele sînt demolate sistematic[24]. Ridicarea și dezvoltarea orașelor, dar mai ales extinderea pericolului otoman, duce treptat la întărirea și fortificarea acestor orașe, care dispunînd de forțe mult superioare, preiau funcțiunile acestor cetăți, care apoi dispar treptat.

Printre altele, el înclină să creadă că cetatea (castelul) lui Ioan de Hunedoara, a fost situată în vatra orașului Bistrița și nu pe (Burg), așa cum circulau unele informații de arhivă neverificate prin cercetări pe teren.

Mai menționăm faptul că, investigațiile făcute în cadrul unor fortificații (cetăți), citate în notele 13—18, — cu excepția celei de la Bistrița — au fost extrem de sumare. ele putînd indica doar în mare, forma și mărimea lor aproximativă, iar pentru viitor — scopul și direcțiile viitoarelor cercetări — ce ar trebui întreprinse. În privința cercetărilor de la Bistrița (Burg), acestea au reușit să lămurească o serie de probleme în legătură cu sistemul de apărare aplicat la fața locului, identificarea mai multor încăperi, cît și prezența unui material arheologic deosebit de important care va ajuta în cea mai mare măsură la lămurirea primelor începuturi, cît și la epoca în care cetatea își încetează activitatea.

19. I. Martian, *Țara Năsăudului*, p. 15; idem, *Urme...*, p. 26; idem, *Arhiva someșană*, IX. 1929, p. 40; K. Borser, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische* Landeskunde.
20. N. Vlassa, Șt. Dănilă. *Apulum, VI, 1967*, p. 39—47.
21. Șt. Pascu, M. Rusu (și colaboratorii), Acta MN, V. Cluj, 1968. p. 153—199.
22. M. Rusu, Șt. Dănilă, FI, II, 1972, p. 47—68, idem, *Comunicare ținută la a doua sesiune științifică a muzeelor*, București, decembrie. 1965.
23. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*. București. 1959, p. 13—19.
24. Vezi nota 18 și bibliografia indicată.

www.cimec.ro

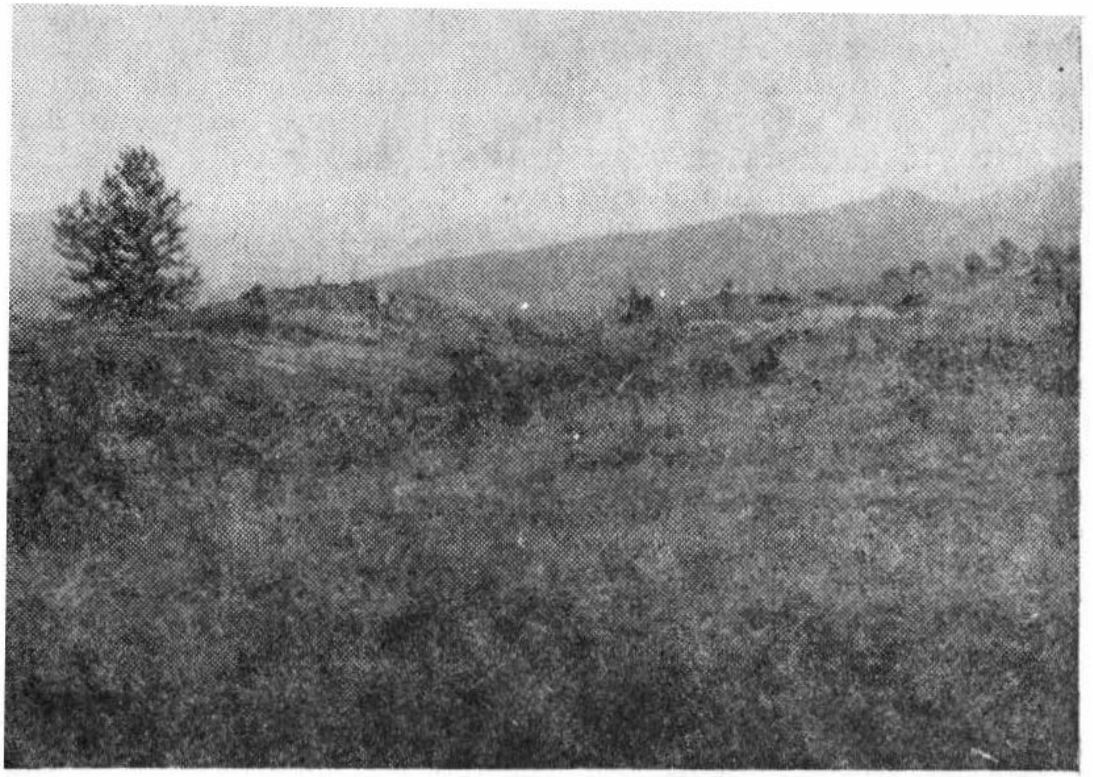

FIG. 1 a

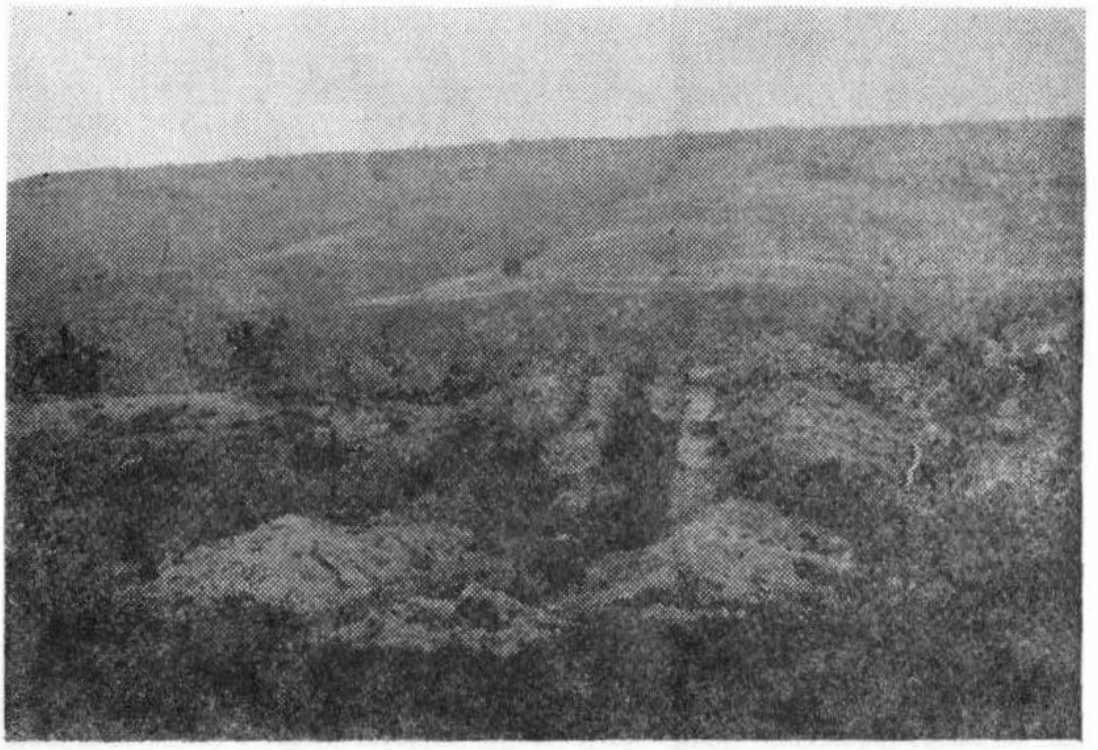

FIG. 1 c

www.cimec.ro

FIG. 1 b

www.cimec.ro

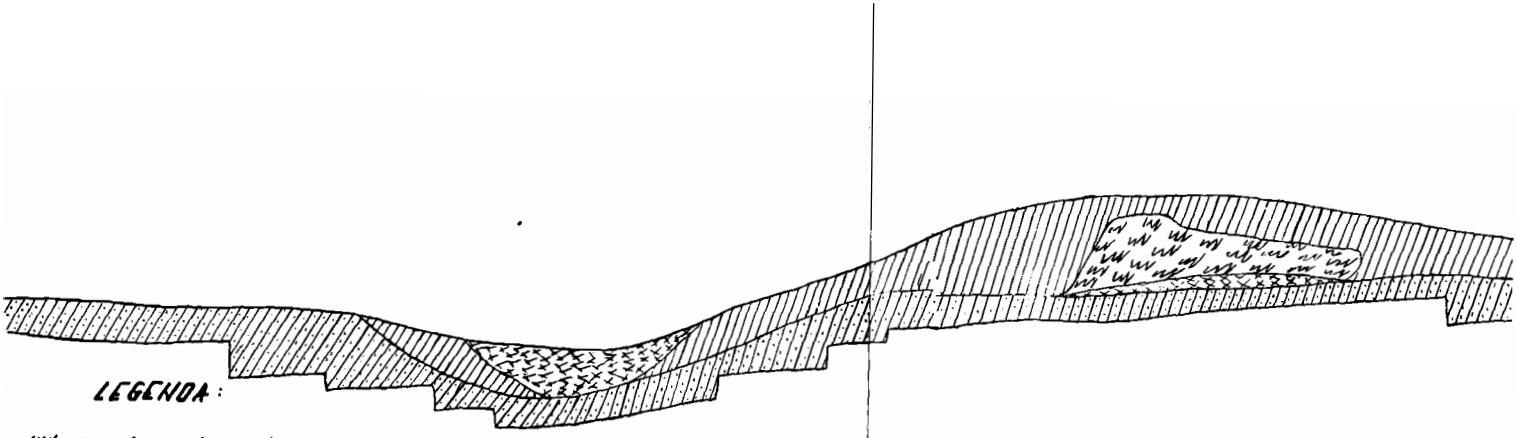

www.cimec.ro

FIG. 1 d

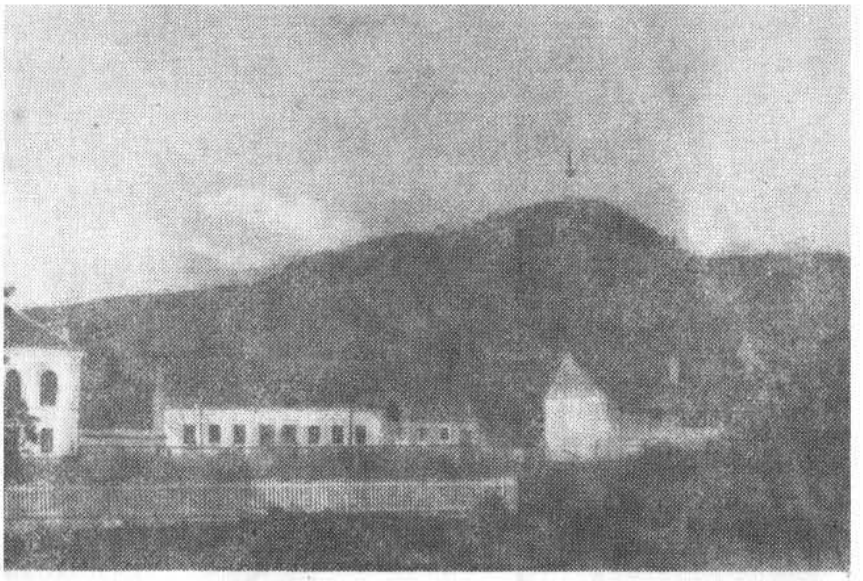

FIG. 2

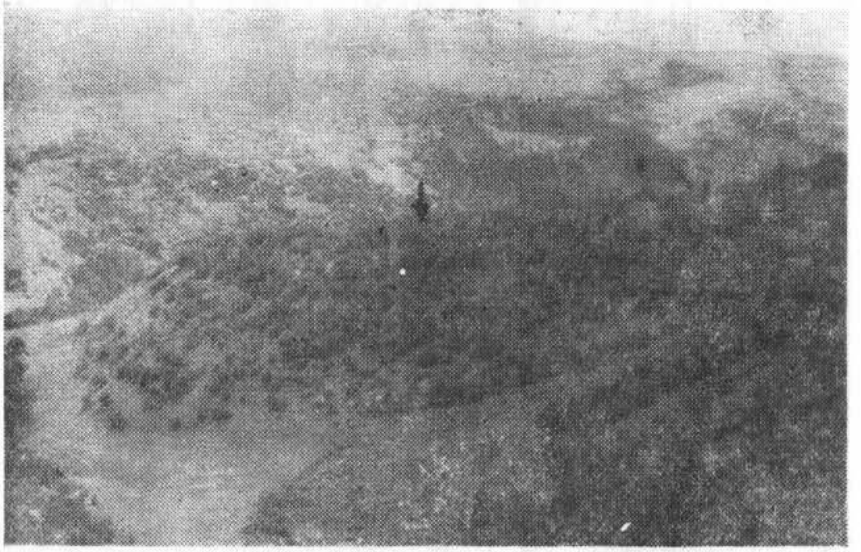

FIG. 3

www.cimec.ro

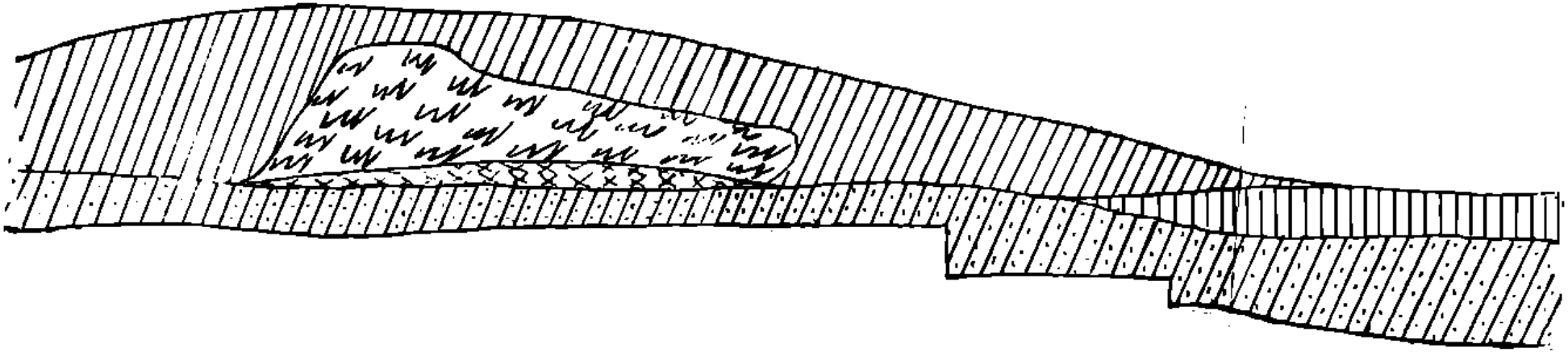

www.cimec.ro

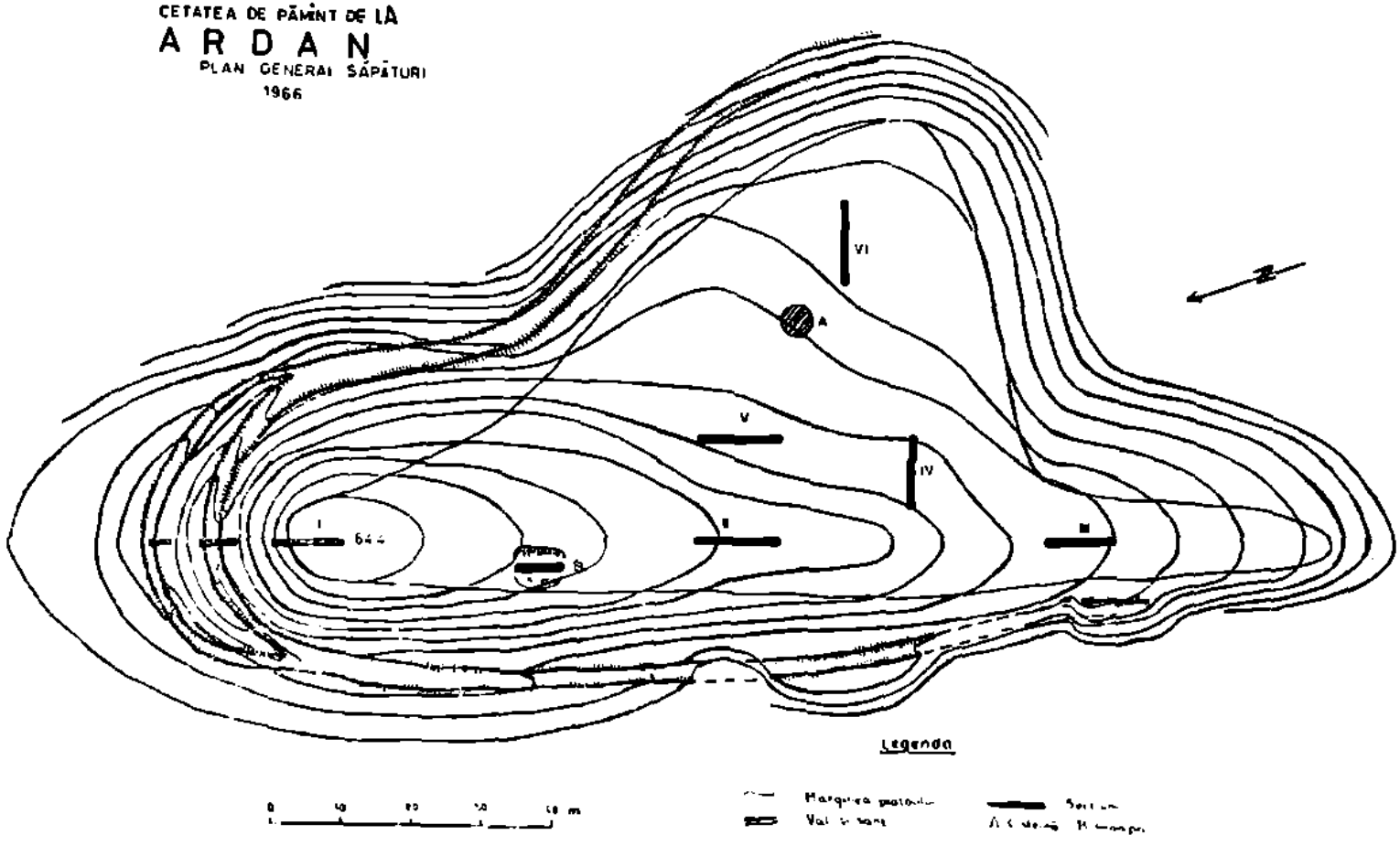

FIG. 5

www.cimec.ro

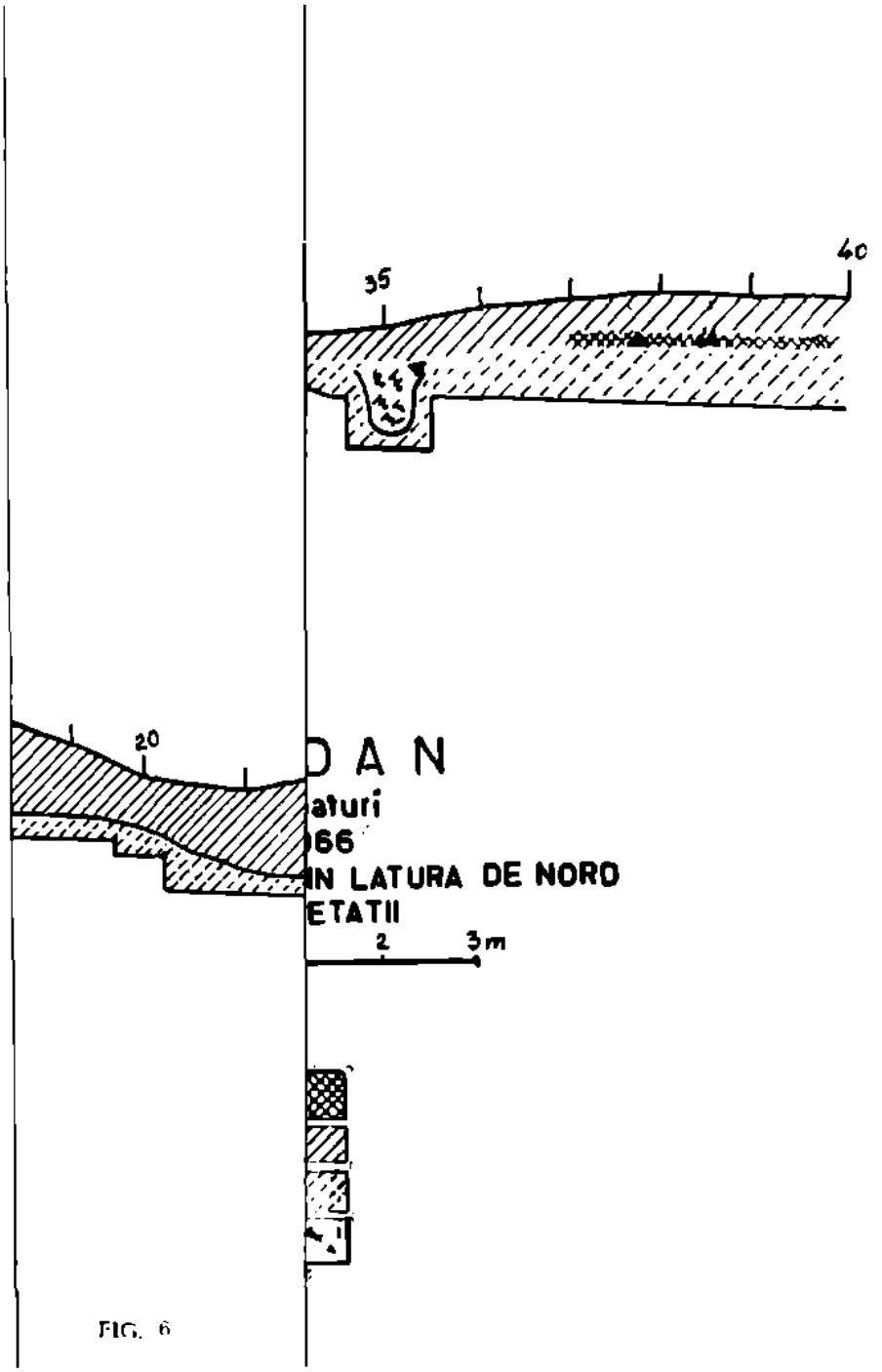

FIG. 6

www.cimec.ro

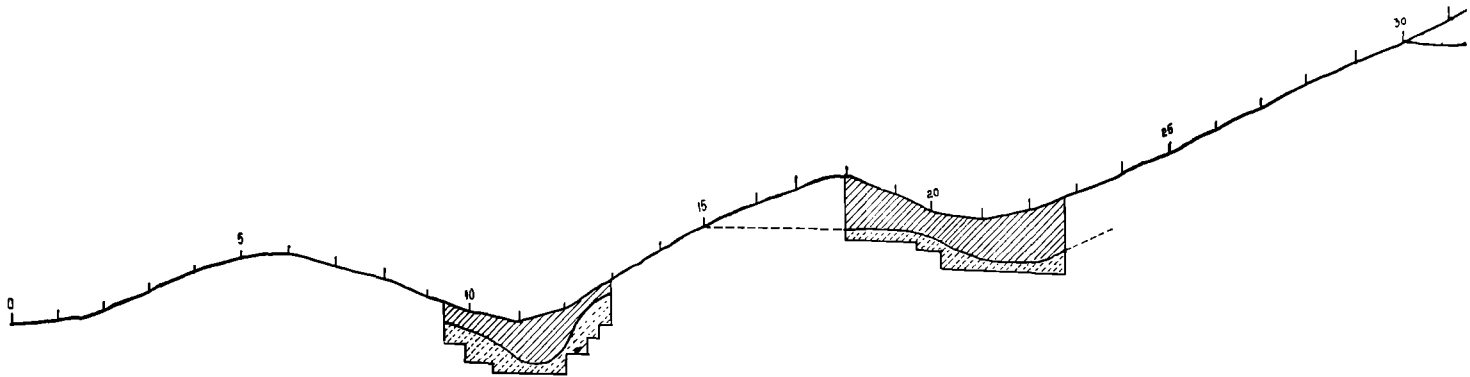

www.cimec.ro

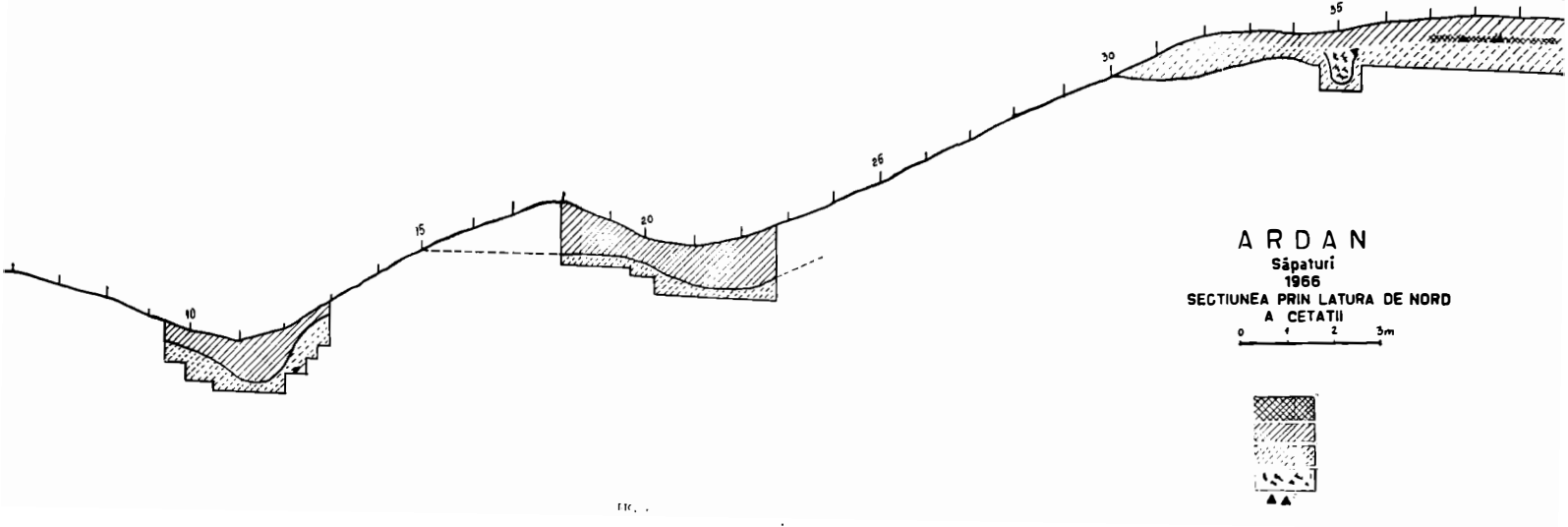

ARDAN
Săpături
1966
SECȚIUNEA PRIN LATURA DE NORD
A CETĂȚII
0 1 2 3m

www.cimec.ro

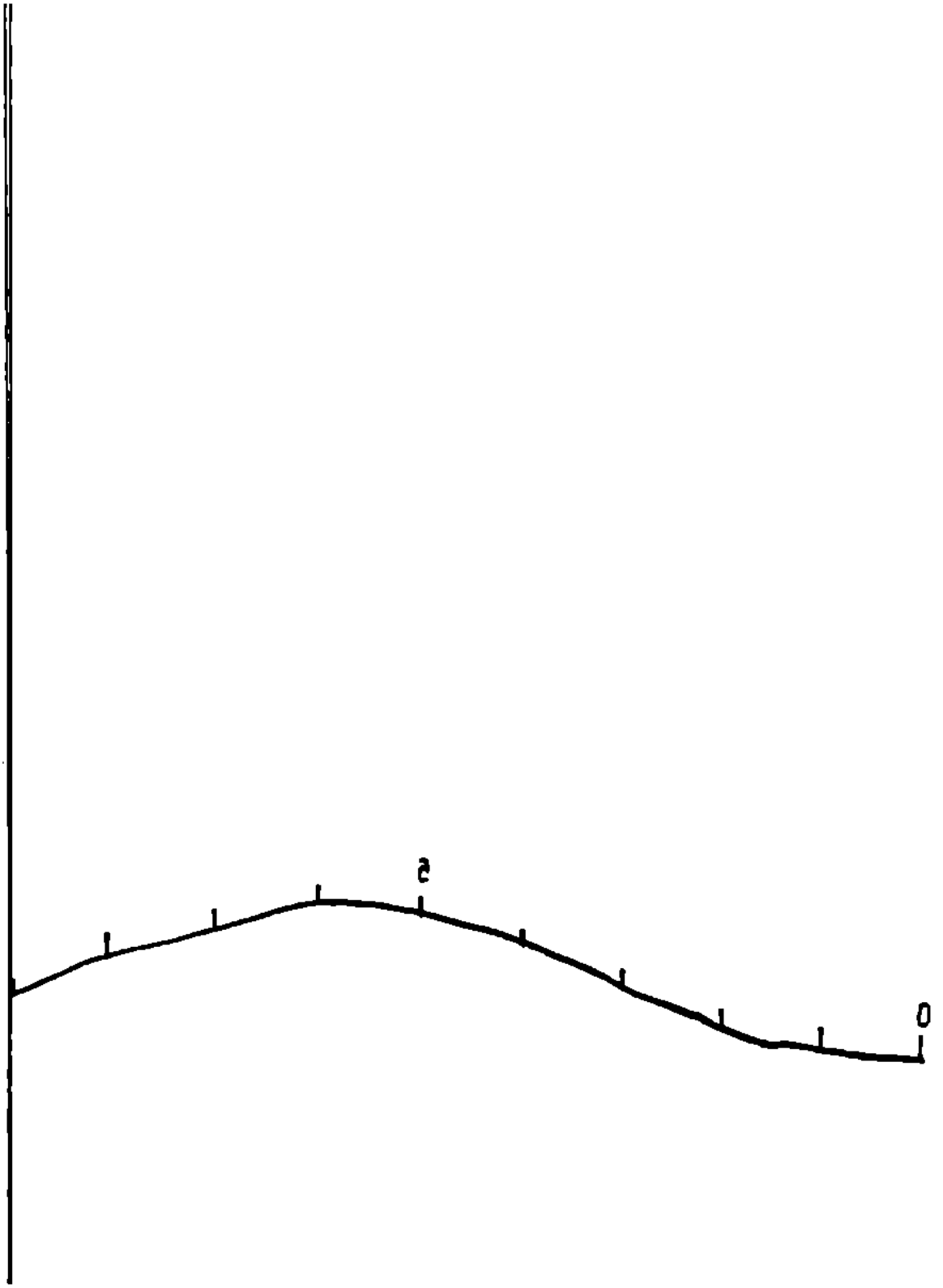

www.cimec.ro

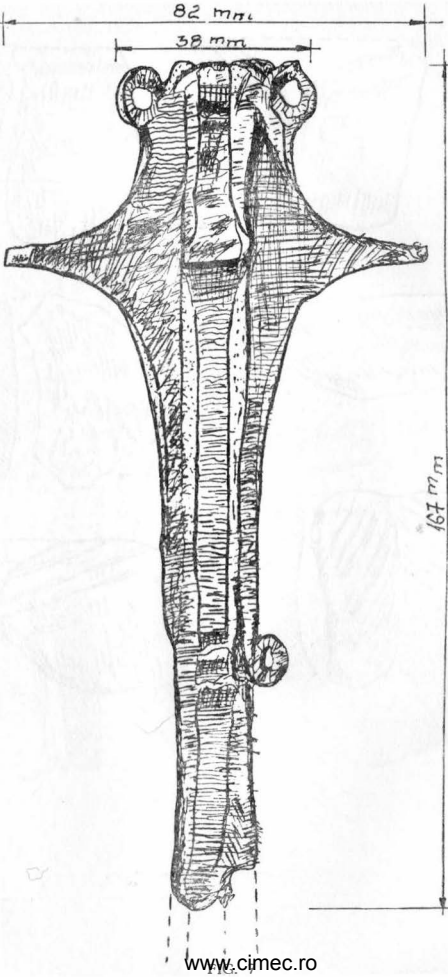

www.cimec.ro

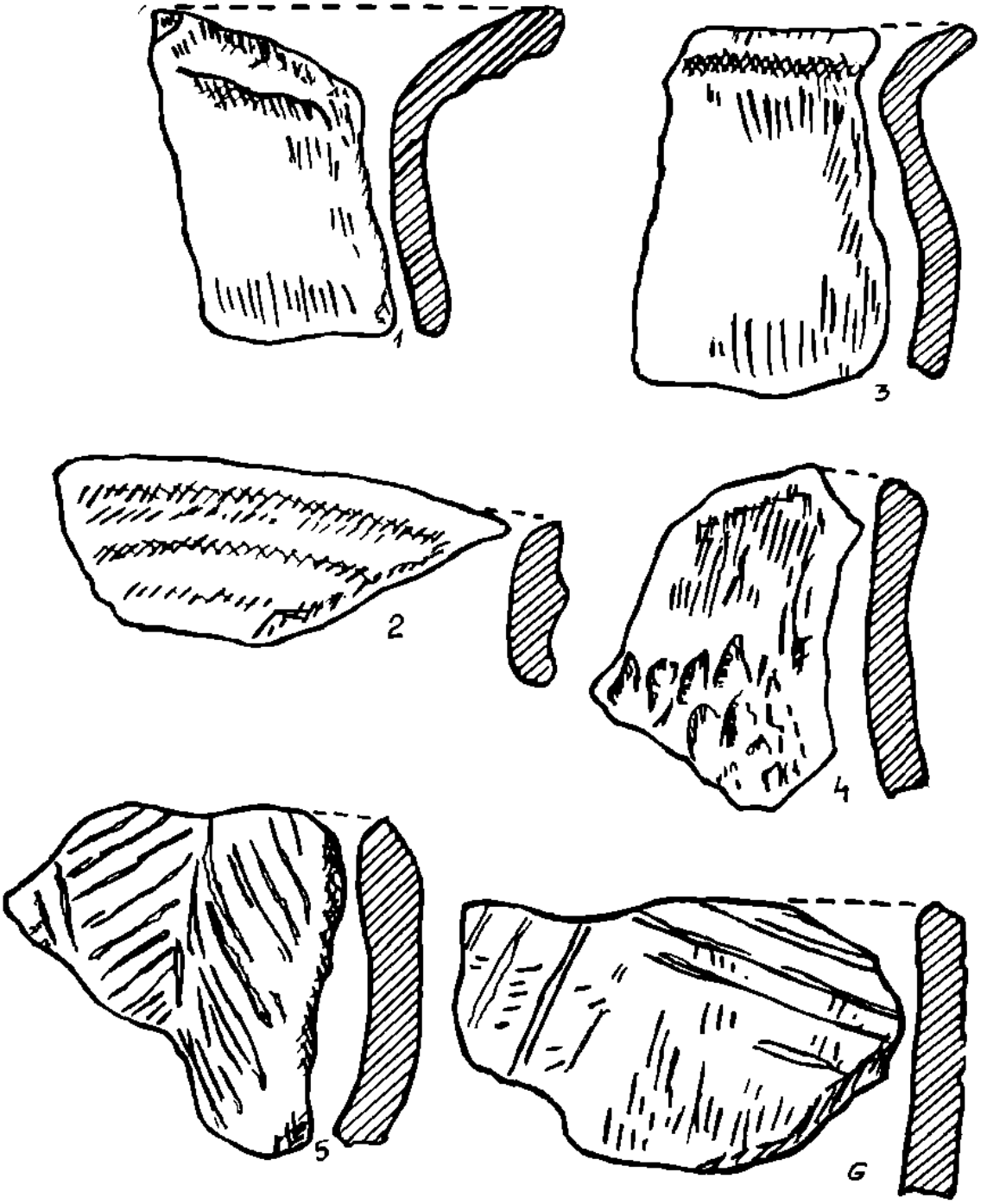

PLANȘA I

www.cimec.ro

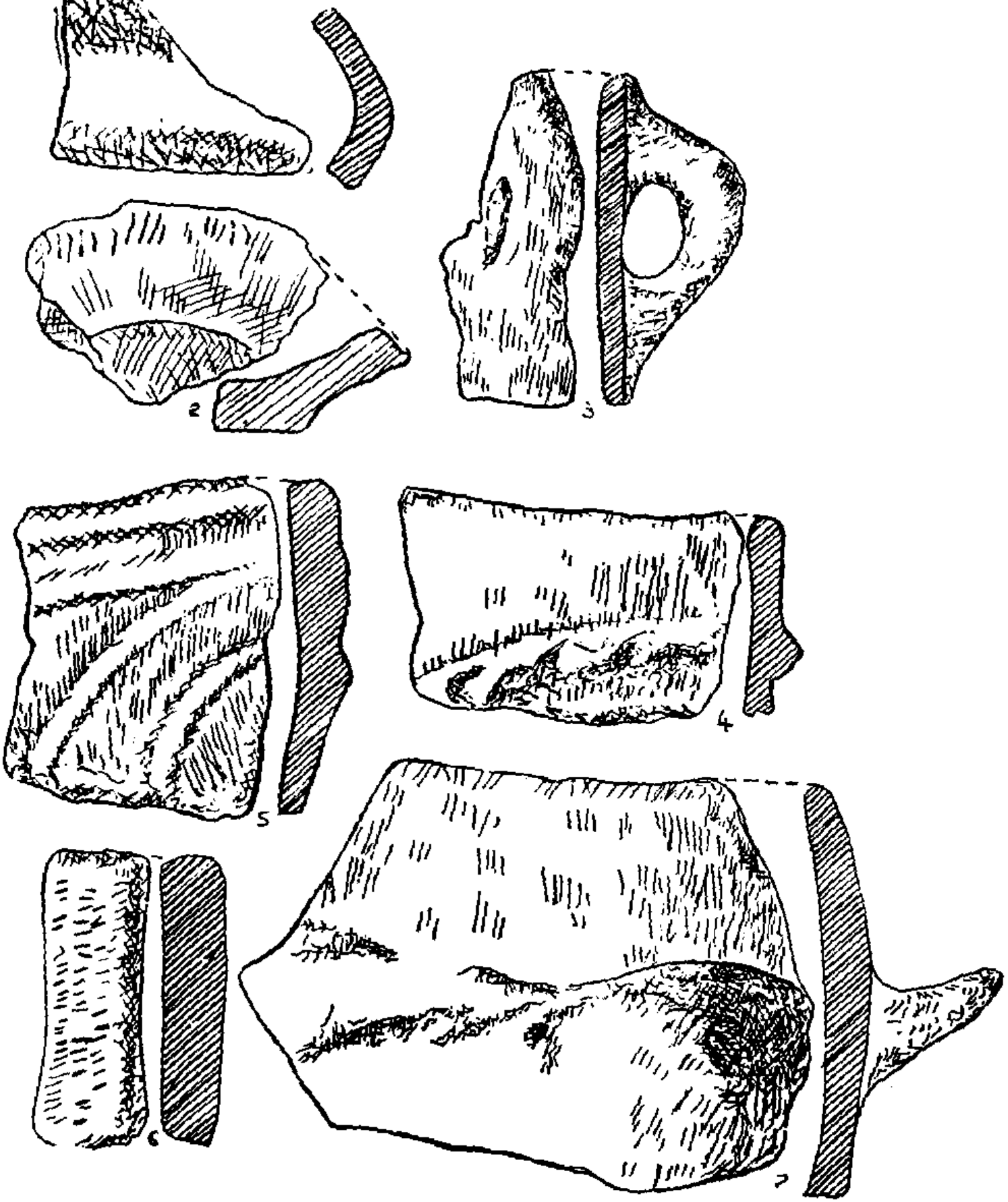

PLANSA II

www.cimec.ro

Cercetări și descoperiri arheologice în județul Bistrița-Năsăud (I)

GEORGE MARINESCU

În ultimii ani pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud au fost făcute numeroase descoperiri arheologice care au rămas inedite sau au fost doar sumar amintite in publicațiile de specialitate. Prezentarea detaliată a acestor descoperiri o socotim necesară din motivele pe care le-am menționat cu altă ocazie.[1]

Pentru a inlesni folosirea materialelor în discuție utilizăm aceeași grupare pe localități și în cadrul acestora, cînd este cazul, pe locuri de descoperire și epoci.

I. ARDAN (com. Șieu)

Topor perforat (fig. 1) lucrat dintr-o marnă calcaroasă cenușiu-roșcată, de formă ovoidală, muchia arcuită, tăișul cu urme de folosire. Dimensiuni: lungime = 0,085 m; lățime maximă = 0,054 m; grosime max. = 0,031 m; diametrul orificiului = 0,019/0,021 m. Colecția școlară Șieu.

Toporul a fost descoperit pe înălțimea fortificată din Ardan cunoscută în vorbirea localnicilor și în literatura de specialitate sub denumirea de „Cetățuie"[2]. Forma[3] și locul descoperirii[4] asigură toporului o plasare cronologică sigură în cadrul culturii Coțofeni.

1. G. Marinescu — Șt. Dănilă, *File de Istorie* (în continuare FI), Bistrița, III, 1974, p. 65 sqq.
2. Șt. Dănilă, *FI*, II, 1972, p. 68 sqq.
3. Șt. Dănilă, G. Marinescu *FI*, III, p. 25
4. Șt. Dănilă, *FI*, II, p. 70

www.cimec.ro

II. BEUDIU (com. Nuşeni)

Topor neolitic fragmentar (fig. 2) lucrat dintr-o marnă calcaroasă cenuşie, oval în secţiune transversală, rupt din vechime. Tăişul ascuţit şi puternic arcuit. Dimensiuni actuale: lungime = 0,095 m ; lăţime = 0,054 m ; grosime maximă = 0,037 m. Descoperire izolată în punctul „Pe Imaş". Muzeul Bistriţa, inv. 8083.

III. BISTRIŢA

1. Din partea vestică a oraşului provine o lamă de cuţit (fig. 3) găsită în asociere cu ceramică de epoca bronzului. Lama lucrată din rio-dacît are spinarea arcuită şi îngroşată, tăişul ascuţit şi cu urme de folosire, mînerul rupt din vechime. Dimensiuni : lungime = 0,113 m ; lăţime maximă = 0,04 m ; grosime maximă = 0,01 m. Muzeul Bistriţa, inv. 9813.

2. În toamna anului 1970 cu prilejul săpării şanţurilor pentru plasarea fundaţiilor actualei F a b r i c i d e s t i c l ă, teren situat în partea vestică a oraşului, au fost scoase la iveală mai multe materiale arheologice. Dintre aceste materiale o ceaşcă a ajuns, prin grija profesoarei Bratu Ecaterina, în colecţia liceului „Liviu Rebreanu" din Bistriţa.

Ceaşca (fig. 4) are o formă globulară şi a fost lucrată dintr-o pastă impură, negricios-roşcată, amestecată cu pietricele şi cioburi pisate. Vasul a avut două torţi (una ruptă după descoperire s-a pierdut) uşor supraînălţate şi prevăzute cu „muchie", fundul drept, buza uşor arcuită, umărul decorat cu un şir de crestături alungite şi puţin adîncite. Dimensiuni : înălţime buză—fund = 0,06 m ; deschiderea maximă a gurii = 0,08 m.

Forma ceştii ca şi prezenţa „muchiei" pe torţi permit încadrarea cronologică a descoperirii la sfîrşitul epocii bronzului, mai precis în cadrul culturii Noua (sec. XIII î.e.n.). Şirul de crestături ce decorează umărul vasului, element de decor neîntîlnit în cultura Noua, pare să fie rezultatul unei preluări de elemente decorative din ceramica de tip Wietenberg, a cărei fază de sfîrşit este, dealtfel, bine documentată la Bistriţa[5].

---

5. I.H. Crişan, *Materiale*, IX, 1970, p. 137 sqq. Urme ceramice ale culturii Noua au fost depistate prin cercetări de suprafaţă pe terasele „Poderei" şi „Cighir" situate în zona vestică a oraşului. Material inedit în Muz. Bistriţa. Nu ştim dacă ceaşca provine dintr-un complex funerar sau dintr-o aşezare. Cert este că noua descoperire vine să confirme prezenţa concomitentă şi paşnică, pe terasele nord-vestice ale Bistriţei a purtătorilor culturii Noua cît şi a băştinaşilor (purtătorii culturii Wietenberg, faza tîrzie).

www.cimec.ro

IV. CICEU—CORABIA (com. Petru Rareş)

De pe teritoriul satului provin, din descoperiri întîmplătoare făcute de locuitorul Gavrilă Sigartău, două topoare neolitice[6] de piatră care se păstrează în colecţia şcolii generale din aceeaşi localitate. Iată descrierea lor :

1. Topor neperforat (fig. 5/1) lucrat dintr-un andezit cenuşiu, de formă trapezoidală, oval în secţiune transversală, muchia rectangulară cu colţurile rotunjite, tăişul arcuit, ascuţit şi cu urme de folosire. Dimensiuni : lungime = 0,115 m; lăţime maximă = 0,07 m ; grosime maximă = 0,035 m.

2. Topor perforat (fig. 5/2), masiv, în formă de pană, lucrat dintr-o gresie cenuşie, muchia rotunjită şi uşor bombată, tăişul arcuit, ascuţit şi cu urme de folosire. Dimensiuni: lungime = 0,115 m ; lăţime maximă = 0,065 m ; diametrul orificiului de înmănuşare = 0,015 m.

V. COMLOD (com. Milaş)

În punctul „Pe Deal" cu ocazia pregătirii terenului pentru plantarea viţei de vie (1956) au fost distruse mai multe morminte scitice al căror inventar funerar în bună parte s-a pierdut[7]. Din inventarul acestor morminte în Muzeul din Bistriţa[8] a ajuns, ulterior, o ceaşcă tronconică (fig. 6) lucrată cu mîna dintr-o pastă cu nisip, bine arsă, de culoare roşcat-cenuşie. Toarta ruptă la descoperire s-a pierdut. Dimensiuni : înălţime = 0,053 m, Muzeul Bistriţa, inv. 5836.

Forma vasului, calitatea pastei şi arderea specifică nu lasă nici o îndoială asupra contemporaneităţii ceştii prezentate de noi cu vestigiile de epocă scitică dezvelite întîmplător în punctul mai sus menţionat.

VI. CORVINEŞTI (com. Matei)

Pe teritoriul satului în punctul „Pe Vale" a fost descoperit întîmplător un brăzdar de plug păstrat într-o stare foarte bună conservare.[9] Piesa este lucrată prin batere la cald din fier. Lama uşor rotunjită spre vîrf se lăţeşte spre partea superioară. Cam la 1/3 din lungimea totală, prin două crestături şi îndoirea bilaterală a plăcii s-au obţinut aripioarele de fixare a brăzdarului de talpa de lemn a plugului. Atît pe

6. Descoperirea a mai fost semnalată de Şt. Ferenczi, *FI*, I, p. 77, nota 8 şi menţionată de Şt. Dănilă, G. Marinescu, *FI*, III, p. 26, nr. 17.
7. O parte din inventarul funerar al acestor morminte a fost publicat de K. Horedt, în *Dacia, N.S.*, 4, 1960, p. 481 sqq. Alte obiecte — vase, vîrfuri de săgeţi, piese de metal — au rămas în posesia mai multor localnici şi sînt astăzi probabil definitiv pierdute.
8. Ceaşca prezentată de noi a ajuns în Muz. Bistriţa prin amabilitatea profesorului Geza Demeter căruia îi datorăm, dealtfel, şi precizările de mai sus.
9. Brăzdarul a fost cedat Muz. din Bistriţa de către A. Filipaş, organizatorul unei frumoase colecţii şcolare.

www.cimec.ro

axul longitudinal cît şi pe cel transversal brăzdarul este uşor arcuit. Dimensiuni : lungime totală = 0,245 m ; lungimea lamei = 0,15 m ; lungimea manşonului = 0,095 m ; lăţimea maximă a lamei = 0,12 m ; grosime = 0,008—0,015 m. Muzeul Bistriţa, inv. 8087.

Acest tip de brăzdar, cunoscut şi sub denumirea de brăzdar de „tip roman"[10], are analogii în descoperirile de epocă romană din Dacia ca de pildă la Dedrad[11], Mărculeni[12] sau Răcari[13]. Dealtfel, acest tip de brăzdar, dar de dimensiuni mai mari, a continuat să fie folosit în fosta provincie romană după cum o arată descoperirile feudale timpurii de la Căpîlna[14] sau de la Şieu[15] etc.

VII. CRISTUR—ŞIEU (com. Şieu—Odorhei)

Din punctul „Pe Poiană" provine, dintr-o descoperire întîmplătoare, un topor neolitic (fig. 8) perforat, lucrat dintr-un rio-dacit cenuşiu, cu muchia rectangulară, tăişul uşor lăţit şi rupt din vechime. Dimensiuni : lungime = 0,133 m ; lăţime = 0,065 m ; grosime maximă = 0,068 m ; diametrul orificiului = 0,027/0,024 m. Muzeul Bistriţa, inv. 8084. De remarcat că această descoperire, împreună cu cele de la Ardan şi Beudiu, ridică la 73 numărul localităţilor din judeţul Bistriţa-Năsăud în care s-au găsit obiecte de piatră şlefuită.[16]

VIII. FÎNTÎNIŢA (com. Miceştii de Cîmpie)

1. În anul 1969, în grădina locuitoarei Uiláki Rozalia, cu prilejul unor lucrări de nivelare şi scoatere a lutului, la adîncimea de circa 1,50 m au fost dezvelite cîteva morminte umane de înhumaţie aşezate la mică distanţă unele de altele. Dintre acestea se pare că numai unul a avut inventar funerar format din mai multe obiecte[17]. In imediata apropiere a mormîntului cu inventar — sau poate chiar în mormînt — au fost găsite mai multe oase de cal.

In luna aprilie 1974 Muzeul din Bistriţa a intreprins la locul descoperirii un sondaj de informare şi salvare. S-a

---

10. Brăzdarul de la Corvineşti, similar ca formă cu cele de tip roman, diferă, întrucîtva, de acestea fiind mai mic atît în ceea ce priveşte lăţimea maximă a lamei cît şi în ce priveşte lăţimea sau lungimea manşonului.
11. I. Glodariu, M. Cîmpeanu, *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 19, sqq., fig. 2/1 şi fig. 4/1.
12. I. Glodariu, A. Zrinyi şi P. Gyiai, *Dacia*, N.S. 14, 1970, p. 207 sqq., fig. 3/1 şi fig. 21/5.
13. D. Tudor, *Oltenia romană*, E.S., Bucureşti, 1958, p. 65, fig. 12/4.
14. I. Glodariu, *ActaMN*, 4, 1967, 4, 471, nota 2.
15. Şt. Dănilă, *Arhiva Someşană*, 1, 1972, Muzeul Năsăud, p. 181 sqq., fig 1.
16. Şt. Dănilă, G. Marinescu, *FI*, III, p. 28 sqq., (pentru catalogul descoperirilor).
17. Ulterior descoperirii inv. Berbecar Iacob a strîns o parte a cioburilor rezultate din spargerea vaselor şi a cules de la descoperitori informaţiile relatate de noi mai sus. Obiectele de metal — despre care n-am putut obţine decît vagi informaţii cum că ar fi fost „un cuţit şi nişte nasturi verzi" — împrăştiate pe la diferite persoane care au asistat la descoperire, sînt astăzi definitiv pierdute.

www.cimec.ro

constatat cu acest prilej că au fost dezvelite sigur cel puțin două morminte ale căror gropi sepulcrale, săpate în pantă, au fost adîncite pînă la lutul galben. Oasele de cal găsite și ele în pămîntul răvășit și în împrejurimile locului descoperirii au aparținut probabil unui singur animal, sacrificat ritual și depus numai parțial în groapa anume săpată. Au fost recuperate de asemenea mai multe fragmente ceramice cu ajutorul cărora au putut fi întregite cele două vase adunate parțial, ulterior descoperirii, de către învățătorul Berbecar Iacob.

Cele două vase întregite sînt :

a) Vas bitronconic (fig. 9/1) de dimensiuni mijlocii, modelat cu mîna dintr-o pastă impură, de culoare brun-roșcată la exterior, galben-roșcată la interior, cu suprafața exterioară lustruită. Este ornamental cu patru proeminențe mari aplatizate dispuse sub diametrul maxim și cu alte patru proeminențe mai mici, conice, aplicate deasupra diametrului maxim și simetric între două proeminențe mari. Dimensiuni : înălțime = 0,30 m; diametrul gurii = 0,22 m; diametrul fundului = 0,14 m. Muzeul Bistrița, inv. 8085.

b) Cană cu toartă supraînălțată (fig. 9/2) de formă aproximativ bitronconică, cu gîtul înalt, modelată cu mîna dintr-o pastă fină, bine și uniform arsă, de culoare brun-negricioasă, cu slip lustruit pe ambele fețe. Dimensiuni : diametrul maxim interior al gurii = 0.10 m; înălțimea minimă buză—fund = 0,095 m. Muzeul Bistrița inv. 8086.

Sondajul, redus ca proporții, pare să indice că în cazul de față avem de-a face cu cîteva morminte izolate și nu cu o necropolă[18]. Descoperirea de la Fîntînița, pe baza ceramicii recuperate și a constatărilor de la fața locului **sigure** în ce privește folosirea ritului inhumației pentru înmormîntarea defuncților, poate fi atribuită cu suficientă certitudine populației scitice atestată pentru această epocă prin numeroase descoperiri transilvănene[19]. Sacrificarea rituală a calului și înmormîntarea sa alături, sau cu defunctul, atestată sigur la Fîntînița este semnalată destul de frecvent în descoperirile funerare atribuite sciților din Transilvania[20].

---

18. Terenul foarte denivelat și în pantă nu îndeamnă nici el la această presupunere. Nu excludem totuși posibilitatea ca în zonă să mai fie și alte morminte ale aceleeași populații. Ar pleda pentru aceasta unele informații furnizate de către înv. I. Berbecar privind descoperirea, cu mai mulți ani în urmă, a unor schelete umane la circa 75—100 m de locul descoperirii în discuție, cît și experiențele anterioare care arată că sciții nu fac „economie" de teren în privința înmormîntărilor. Vezi mai recent cazul necropolei de la Ozd. Cf. V. Vasiliev. *FI*, III, p. 96.
19. Ultimul catalog al descoperirilor databile în Hallstattul tîrziu transilvănean — la care ar mai trebui adăugate alte cîteva făcute între timp — a fost alcătuit de I.H. Crișan. *Mem*CD, 1974, pp. 107—108 (pentru catalog).
20. Morminte scitice în care s-au găsit oase de cal au fost descoperite de pildă la *Brateș* (I. Nestor, Eug. Zaharia. *Materiale*, 7, 1961, p. 178); *Telușa* (K. Horedt. *Materiale*. I. p. 802. M. 6 și M. 7).

www.cimec.ro

Descoperirea se datează aşadar în cadrul larg al descoperirilor de epocă scitică din Transilvania, adică în sec. VI—V î.e.n.

2. Prin anii 1966—1967 cu prilejul nivelării unei movile[21] aflată în imediata vecinătate a vechii şcoli generale a fost descoperit un mormînt de înhumaţie cu inventar funerar[22]. Din acest inventar, prin amabilitatea aceluiaşi înv. I. Berbecar, în Muzeul din Bistriţa a ajuns o cană de lut (fig. 10) lucrată la roată dintr-o pastă cenuşie grosolană, sumar frămîntată şi degresată cu pietricele neobişnuit de mari pentru dimensiunile reduse ale vasului. Vasul, modelat neglijent şi cu denivelări, este decorat la exterior cu linii în val trasate oblic, inegal şi neîndemînatic. Caracterul rudimentar al execuţiei vasului este accentuat de toarta, grosolan executată şi plasată oblic faţă de corpul cănii.

Calitatea şi culoarea pastei folosite, tehnica de lucru rudimentară ca şi decorarea cu un ornament de linii în val neglijent executate arată că vasul este un produs ceramic de factură postromană. In privinţa atribuirii etnice se pare că pe baza unor căni analoage găsite în mormintele gepidice din Ungaria, descoperirea de la Fîntînița se poate considera ca fiind de caracter germanic[23]. Mormîntul este aşadar databil în a doua jumătate a sec. V e.n. sau în sec. VI e.n.

IX. MĂRIŞELU

In toamna anului 1957 pe „Dealul Calului", cu ocazia executării primei arături, pe un teren rezervat anterior păşunatului, locuitorul Şotrea Octavian a atins cu fierul plugului (la adîncimea de circa 5—10 cm) buza unui vas de lut, pe care l-a scos apoi cu grijă, întreg, fără a mai deranja suprafaţa învecinată. Ulterior vasul — o urnă de factură romană — cedat Muzeului din Bistriţa (fig. 11) a fost publicat de Şt. Dănilă[24].

In primăvara anului 1973, însoţit fiind de către descoperitor, am efectuat o cercetare mai amănunţită a terenului şi un mic sondaj de informare în zona descoperirii urnei. S-a

---

21. După descrierea locuitorilor ridicătura de pămînt depăşea cu mult dimensiunile unei movile funerare ridicată artificial. Dealtfel, movile naturale de acest fel sînt destul de numeroase în zonă.
22. Nivelarea s-a făcut cu mijloace mecanice de aceea mormîntul nu a fost observat. În pămîntul răvăşit s-a găsit o cană de lut şi o lance (care s-a pierdut ulterior. Este posibil ca alte obiecte mărunte de inventar să fi rămas neobservate.
23. Căni de o formă similară, de dimensiuni apropiate şi cu decor asemănător, plasat pe partea superioară a vasului, s-au găsit în mormintele gepidice de la *Szentes-Kökényzug*, *Békésszentandrás*, *Magyaroshalom*, *Szőreg* sau *Kiszombor* B (pentru execuţia sumară şi rudimentară a liniilor în val). Pentru toate aceste descoperiri vezi: D. Csállany, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken*, Budapest, 1961, p. 30, M. 43, pl. XX/2; p. 106, nr. 23, pl. CIII/4; p. 149, M. XXVIII, pl. CLXXXVI/15; p. 175, M. 50.
24. Şt. Dănilă, *PM*, 1960, p. 167 sqq. şi fig. 9/4. De notat că descoperirea este semnalată ca fiind făcută pe teritoriul satului Jelca.

www.cimec.ro

constatat cu acest prilej că vasul a fost găsit, în poziție verticală, la mică adîncime, într-un strat de lut galben amestecat cu sfărîmătură de stîncă locală, pe terasa unei pante abrupte, puternic erodată și care a suferit în ultimii ani mari alunecări de teren.

Sondajul, redus ca proporții și durată, a confirmat presupunerile noastre privind posibilitatea existenței pe „Dealul Calului" a unui complex funerar. In imediata vecinătate a locului de descoperire a vasului (probabil chiar lîngă locul de îngropare a urnei) a fost găsit inventarul funerar al unui mormînt compus din mai multe piese de bronz și fier.

Așadar, inventarul recuperat al mormîntului se compune din următoarele piese:

1. Oală (fig. 11) lucrată la roată, pastă cărămizie, fină, cu urme de vopsea roșie pe corp. Baza prevăzută cu inel de susținere, buza îndoită orizontal spre exterior și prevăzută cu șănțuire pentru capac. Pe gîtul și umărul vasului, ca elemente de decor, s-au trasat două incizii orizontale puțin adîncite. Dimensiuni: înălțime=0,225 m; diametrul gurii=0,12 m; inv. 2657.

2. Fibulă de bronz (fig. 12/2) cu arcul îngust, fațetat și terminat jos în nodul, piciorul trapezoidal decorat cu linii incizate în zig-zag, cu capetele terminate în punctulețe. Resortul format din opt spirale, portografa laterală, acul rupt. Dimensiuni: lungime totală=0,030 m; inv, 7492.

3. Fibulă (fig. 12/3) de același tip, cu arcul îngust, nefațetat, terminat în nodul, piciorul trapezoidal cu ornament în zig-zag neglijent executat. Dimensiuni: lungime totală=0,033 m; inv. 7491.

4. Resortul fragmentar al unei alte fibule (fig. 12/11) de același tip. Dimensiuni actuale: lungime=0,014 m; inv. 7493.

5. Aplică dreptunghiulară de bronz (fig. 12/5) cu motiv floral realizat prin ajurare. Pe laturile înguste piesa este prevăzută cu cele două orificii pentru fixare. Dimensiuni: lungime=0,043 m; lățime 0,021 m; grosime=0,003 m; inv. 7490.

6. Vîrf de lance de fier (fig. 12/1) cu nervură mediană bine reliefată pe ambele fețe ale părții aplatizate. Tubul de înmănușare, lung și subțire, a fost realizat prin plierea aproximativ a unui sfert din materialul barei din care a fost confecționată lancea. La circa 1 cm de la baza tubului se află plasat un singur orificiu pentru fixarea tijei de lemn (ale cărei urme se mai aflau în toc la descoperire). Dimensiuni: lungime totală=0,31 m; lățime maximă=0,045 m; inv. 7488.

www.cimec.ro

7. Cuțit fragmentar de fier (fig. 12/9) cu lama simplă și un singur tăiș. Dimensiuni actuale: lungimea totală=0,105 m; inv. 7489.

8. Două verigi de bronz (fig. 12/6—7) lucrate din sîrmă subțire. Dimensiuni: diametrul exterior=0,018 m și respectiv 0,02 m; inv. 7494 și 7495.

9. Plăcuță de bronz cu nit de fixare (fig. 12/8) ornamentală cu o bandă de linii oblice incizate. Dimensiuni actuale: lungime=0,028m; inv. 7496.

10. Cîteva fragmente tubulare din foiță de bronz (fig. 12/4) și o grimăjoară informă de bronz (fig. 12/10).

Materialele prezentate mai sus alcătuiesc, fără nici o îndoială, inventarul unui mormînt de incinerație de epocă romană. Existența în inventarul recuperat a unor fragmente de bronz trecute prin foc, precum și lipsa totală a unor oase umane — incinerate sau înhumate — la locul descoperirii, pledează pentru depunerea oaselor umane incinerate în urna găsită în 1957, oase care au rămas probabil neobservate de către descoperitor la scoaterea pămîntului din vas.

Pentru datarea mormîntului piesele cele mai sigure sînt fibulele, încadrabile în tipul celor în formă de **arbaletă cu picior lat,** care sînt la rîndul lor derivate din cele **puternic profilate (kräftig profilierte**[25]. Fibulele cu picior lat (sau trapezoidal)[26] sînt încadrate cronologic la sfîrșitul sec. I. e.n. și începutul sec. II e.n.[27].

Așadar, mormîntul de la Mărișelu se datează cu certitudine la începutul sec. II e.n. Mormîntul a putut să aparțină fie populației daco-romane — eventual al unui fost soldat — a cărei așezare se află în imediata apropiere,[28] fie unui militar roman după cum ar indica vîrful de lance și inventarul funerar relativ bogat în comparație cu descoperirile similare de epocă romană[29]. Mormîntul pare a fi izolat.

X. NUȘENI

In anul 1936 cu prilejul construirii drumului spre Bidiu, la hotarul dintre satele Nuseni și Feleac, în curtea locuitorului Kerekeș Ioan, a fost descoperit un mormînt de înhumație. Mormîntul în afară de schelet a avut ca inventar funerar

---

25. La studiile mai vechi privind cronologia și tipologia fibulelor de tip roman s-a adăugat recent încă unul datorat lui Ivan Peškař, *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*, Praha, 1975, p. 81 sqq.
26. Iv. Peškař, Fibeln.... p. 81 folosește termenul de „*kräftig profilierte Fibeln mit trapezförmigen Fuss*".
27. Pentru analogii și datare vezi I. Kovrig, *DissPann*, II. 4, 1937, p. 116 sqq., pl. XVI/161; E. Patek, *DissPann*, II, 19, 1942, p. 95, pl. IV/14; D. Popescu, *Dacia*, IX—X, p. 494, nr. 57—58, fig. 5/57—58; Eugen Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop. *Castrul roman de la Buciumi*, Zalău, 1972, p. 87, pl. XCIII 1; Iv. Peškař, *Fibeln...*, pl. 12/1—3.
28. Șt. Dănilă, *PM*, 1960, p. 167. Materialul ceramic inedit în Muz. Bistrița.

www.cimec.ro

unele obiecte de metal printre care și o „plăculă" metalică (cataramă?) de formă rectangulară. Descoperirea a rămas nesemnalată iar inventarul s-a pierdut[30].

In mai 1974 s-a luat din nou pămînt din curtea aceluiași locuitor pentru repararea unui dig din apropiere. A apărut cu acest prilej un nou schelet uman care a avut ca inventar funerar o lance de fier și un vas de lut. Înștiințat de descoperire[31] am făcut în august 1974 o cercetare la fața locului iar în aprilie 1975 un mic sondaj de informare și verificare.

Potrivit constatărilor făcute la locul descoperirii, scheletul, a cărui orientare n-am putut-o stabili cu precizie, s-a aflat depus, într-un teren în pantă, la adîncimea de circa 1—1,20 m, într-un strat de lut galben argilos. Cele două morminte par a fi izolate[32].

Datarea și atribuirea etnică a descoperirii de la Nușeni se poate face pe baza vîrfului de lance recuperat de la descoperitori și pe baza vasului de lut care se păstrează în colecția medicului Becsky Nicolae din Nușeni.

Vasul de lut (fig. 13/1), intreg, de formă ovoidală, lucrat la roată dintr-o pastă fină, cenușiu-gălbuie, buza rotunjită și ușor răsfrîntă în afară, fundul drept și îngroșat. Corpul vasului este decorat cu șiruri de cerculețe, orizontale în jumătatea superioară și oblice în jumătatea inferioară, executate cu niște instrumente tubulare (probabil trestie). Dimensiuni : înălțime = 0,143 m; diametrul gurii = 0,063 m; diametrul fundului = 0,05 m.

Vîrful de lance (fig. 13/2) este în formă de frunză aplatizată, cu muchia nervurii ușor accentuată, lucrat prin batere dintr-o singură bucată de fier. Tubul de inmănușare a fost obținut, de asemenea, prin lățirea și plierea barei metalice. La circa 1 cm de la baza tubului se află cele două orificii pentru fixarea tijei de lemn a lăncii. Starea de conservare bună cu excepția unor mici deteriorări, din vechime, ale tăișurilor și ale tubului de înmănușare. Dimensiuni : lungime totală — 0,202 m; lățimea maximă = 0,038 m. Muzeul Bistrița, inv. 6960.

---

29. Pentru inventarul în general sărăcăcios depus în mormintele de epocă romană vezi îndeosebi studiul lui D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 83 sqq. În ce privește armele, acestea sînt și ele o apariție cu totul rară în morminte atît în Latèneul dacic cît și în epoca stăpînirii romane. Vezi D. Protase, *Riturile*... p. 79 și 83. Un vîrf de lance de mică dimensiuni a fost găsit într-un mormînt de incinerație datat la începutul sec. II e.n. (T. Soroceanu, *ActaMN*, 8, 1971, p. 498 sqq., pl. 1/4); și un altul, identic ca formă cu al nostru la Sighișoara, (N. Lupu, Al. Mureșan, *StudCom*, 13, 1967, Sibiu, p. 175 sqq., fig 3/1, p. 179).
30. Informațiile le datorăm lui Kerekeș Ioan care a fost martor ocular la ambele descoperiri.
31. Descoperirea ne-a fost semnalată de către geologul Ništea Ioan, aflat în trecere prin localitate.
32. Această presupunere este susținută de faptul că în suprafața de circa 500 m² afectată de excavările menționate n-au apărut decît cele două schelete. Sondajul, redus ca proporții, executat în singura zonă în care înmormîntările mai păreau posibile, nu a dus la descoperirea unor noi morminte sau a altor urme arheologice.

www.cimec.ro

Vîrful de lance are prin formă şi dimensiuni o singură, dar excelentă, analogie în lancea găsită în mormîntul gepidic de la Cluj—Cordoş care se datează pe la mijlocul sec. VI e.n.[33]. Lănci asemănătoare sînt atestate şi în descoperirile gepidice din Ungaria[34].

Vasul atît în ce priveşte forma cît şi în ce priveşte tehnica de ornamentare nu are analogii foarte bune în descoperirile din Transilvania atribuite gepizilor. Este adevărat că ceramica ştampilată (decorul ştampilat) este caracteristică pentru această epocă populaţiilor germanice, în speţă gepizilor[35], dar demn de remarcat ni se pare şi faptul că un vas foarte asemănător ca formă şi similar în ceea ce priveşte decorul şi tehnica execuţiei lui a fost găsit la Poian, într-o aşezare din sec. VI e.n. atribuită populaţiei autohtone[36].

Mormîntul se datează deci pe la mijlocul secolului VI e.n. Din punct de vedere etnic el pare să fi aparţinut fie gepizilor, atestaţi sigur în Transilvania la această dată, fie populaţiei autohtone.

XI. OCNIŢA (com. Teaca)

In vara anului 1973 în punctul „Pe Dric", în apropierea casei locuitorului Dorgo Alexandru, a fost descoperit, cu prilejul unor lucrări ocazionale de scoatere a lutului, un mormînt de înhumaţie cu inventar ceramic. O parte din oasele umane — foarte bine conservate şi care au aparţinut unui adult, probabil bărbat — şi cîteva fragmente ceramice au fost recuperate de noi în luna septembrie a aceluiaşi an.

In octombrie 1973, la locul descoperirii, am întreprins un mic sondaj de informare şi salvare. Am constatat cu acest prilej că groapa sepulcrală — a cărei orientare n-am putut-o stabili cu precizie — a fost adîncită la circa 60—70 cm în lutul galben. Sondajul, redus ca proporţii şi îngreunat de unele construcţii gospodăreşti în curs de edificare, nu a dus la recuperarea a noi materiale din mormîntul distrus şi nici la identificarea de noi morminte. Se pare că avem de-a face cu un mormînt izolat, cum dealtfel mai este încă unul semnalat, în aceeaşi zonă şi de asemenea datat tot în epoca bronzului[37].

---

33. Şt. Ferenczi, *OmCD*, 1960, p. 193 sqq., fig. 4/4 şi fig. 5/7.
34. Vezi de pildă lăncile de la *Szentés-Nagyhegy* (D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden...*, M. 38, p. 52, pl. XLV/1; M. 66, pl. XLIV/2).
35. I. Nestor, Eug. Zaharia, *Materiale*, X, p. 199; D. Popescu, *MemCD*, 1974, p. 333.
36. Z. Székely, *Dacia*, N.S., 15, 1971, p. 353 sqq., fig. 1/2 şi fig. 3.
37. La circa 200 m de locul descoperirii mormîntului în discuţie în anul 1953 a fost descoperit întîmplător, un alt mormînt de înhumaţie, cu scheletul chircit, datat în epoca bronzului şi care poate fi pus în legătură cu mormîntul dezvelit în 1973. Cf. şi Şt. Dănilă, *Fl*, III, p. 455.

www.cimec.ro

Descoperirea fiind întîmplătoare nu dispunem de date sigure privind poziția și orientarea scheletului și nici nu cunoaștem numărul și dispunerea inventarului funerar. Fragmentele ceramice recuperate, care fac parte în mod sigur din trei vase sparte cu ocazia deranjării mormîntului, sînt prin formă, tehnică de execuție și decor, comune epocii bronzului, mai precis culturii Wietenberg. Iată descrierea lor:

1. Castron fragmentar (fig. 14/1) modelat dintr-o pastă fină, bine și uniform arsă, de culoare roșcat-cărămizie, cu slip lustruit. La exterior vasul era ornamentat cu benzi de linii paralele sau în decor meandric, umplute cu puncte fin executate. Muzeul Bistrița, inv. 8080.

2. Vas fragmentar (fig. 14/2) modelat dintr-o pastă relativ fină, bine arsă, de culoare cenușiu-negricioasă, cu suprafața exterioară puternic lustruită. Ornamentat cu o bandă de caneluri oblice late și adîncite. Inv. 8081.

3. Perete vas (fig. 14/3) modelat dintr-o pastă grosieră, amestecată cu multe pietricele și cioburi pisate, ardere neuniformă, culoare negricios-roșcată. Inv. 8082.

Deși întîmplătoare, descoperirea poate fi încadrată cronologic la sfîrșitul epocii bronzului. Cele două vase întregite au forme frecvent întîlnite în așezările și necropolele de tip Wietenberg, în special în faza tîrzie a acestei culturi[38]. Spre aceeași datare îndrumă și elementele de ornamentare: canelura, împunsăturile succesive fin executate și motivul meandric[39]. La acestea se mai adaugă și ritul de înmormîntare (înhumarea defunctului) extrem de rar folosit în aria culturii Wietenberg. Folosirea acestui rit trebuie pusă în legătură cu o influență a culturii Noua asupra băștinașilor, influență care nu se putea exercita — cel puțin pentru Transilvania — decît în perioada de sfîrșit a epocii bronzului[40].

Mormîntul se datează deci la sfîrșitul epocii bronzului (sec. XIII i.e.n.) și a aparținut unui purtător al culturii Wietenberg.

XII. ORHEIU BISTRIȚEI (com. Cetate)

Din fosta colecție a gimnaziului german din Bistrița provine un brăzdar de plug descoperit foarte probabil pe teritoriul satului respectiv[41].

---

38. Pentru castron forme apropiate și cu decor similar găsim în strachinile-capac din cimitirul de incinerație de la Bistrița (I.H. Crișan, *Materiale, IX*, 1970, p. 137 sqq., fig. 9/3A; 10/4; 11/3) sau de la Obreja (T. Soroceanu, *ActaMN*, 10, 1973, p. 493 sqq., pl. IV/3). Pentru strachină o bună analogie găsim tot la Bistrița (I.H. Crișan, *Materiale*, IX, p. 146, fig. 9/5).
39. N. Chidioșan, *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 167 sqq.; T. Soroceanu, *ActaMN*, 10, 1973, p. 496.
40. T. Soroceanu, *ActaMN*, 10,... p. 493.
41. Un lot mai mare de obiecte, cu o stare de conservare similară, printre care și brăzdarul prezentat, purta o singură indicație a locului descoperirii „Burghalle".

www.cimec.ro

Brăzdarul (fig. 15), confecționat din fier prin batere la cald, are lama propriu-zisă mult lățită, aproape plană și de o formă triunghiular-rotunjită. Marginile laterale (una este în bună parte deteriorată din vechime) sînt îndoite spre fața interioară. Tija de fixare, îngustă și ușor arcuită, se termină printr-un cirlig lateral. Dimensiuni: lungime totală = 0,27 m; lungimea lamei = 0,19 m; lățimea maximă a lamei = 0,163 m; Muzeul Bistrița, inv. 220.

După formă brăzdarul prezentat de noi pare a fi încadrabil în categoria brăzdarelor de tip „dacic". Acest tip de brăzdar este atestat în numeroase descoperiri de epocă dacică tîrzie sau romană, mai precis din a doua jumătate a sec. II î.e.n — pînă prin sec. III e.n. cînd se pare că dispare[42]. Brăzdarul de la Orheiu Bistriței, prin formă și execuție, este un tip evoluat, constatare întărită și de faptul că singura analogie apropiată o are în descoperirea de la Peceneaga care este databilă în sec. II—III e.n.[43]. Datarea tîrzie (sec. II—III e.n.) ca și descoperirea sa pe teritoriul unei localități în care este atestat un castru roman, care a funcționat pe tot timpul stăpînirii romane în Dacia, face dificilă orice încercare de atribuire etnică a piesei în discuție. Brăzdarul a putut să aparțină fie unui băștinaș fie unui colonist roman din zona castrului sau din împrejurimi.

XIII. ȘIEU

Topor perforat (fig. 16) descoperit întîmplător în vatra satului, lucrat rudimentar dintr-o marnă calcaroasă cenușie, tăișul rupt, o muchie laterală spartă longitudinal din vechime. Dimensiuni: lungime = 0,126 m; lățime maximă = 0,066 m; grosime maximă = 0,036 m; diametrul orificiului = 0,019/0,028 m. Toporul, păstrat în colecția școlară Șieu, poate fi pus în legătură cu descoperirile mai vechi de topoare perforate găsite pe teritoriul comunei și atribuite neoliticului[44], sau eventual, cu așezările de tip Coțofeni identificate prin descoperiri de suprafață în vatra satului și la „Podul Ardanului"[45].

XIV. ȘINTEREAG

De pe teritoriul așezării neolitice identificată anterior prin cercetări de suprafață, în punctul „Pe Cremene"[46], provin două topoare neolitice neperforate, ambele cu urme de folosire vizibile pe muchie și tăiș. Unul dintre topoare (fig.

42. I. Glodariu, M. Cimpeanu, *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 25 sqq.
43. V. Canarache *SCIV*, I, 1950, 2, p. 100 sqq., fig 16. Pentru datare vezi D. V. Rosetti, *SCIV*, XI, 1960, 2, p. 394.
44. Șt. Dănilă, G. Marinescu, *FI, III*,..., p. 28 (catalogul cu bibliografia mai veche).
45. Material ceramic inedit în Muz. Bistrița.
46. Șt. Dănilă, G. Marinescu, *FI, III*,.... p. 13, nota 7.

www.cimec.ro

17/1) este lucrat dintr-un dolomit cenuşiu, de formă trapezoidală, oval în secţiune transversală. Dimensiuni: lungime =0,108 m; inv. 9703.

Celălalt topor (fig. 17/2) a fost lucrat dintr-o gresie silicioasă cenuşiu-negricioasă, de formă trapezoidală, rectangular în secţiune transversală. Dimensiuni: lungime=0,116 m; inv. 9704.

XV. FÎNAŢE* (com. Urmenlş)

În vara anului 1960 în punctul „La lut" de pe „Dealul Urmenişului" a fost descoperit întîmplător un mormînt de înhumaţie cu inventar ceramic. Oasele şi o parte a inventarului ceramic au fost reîngropate de către locuitorul Miron Vasile în imediata apropiere a locului descoperirii, restul obiectelor de inventar, dintre care sigur o ceaşcă, au fost luate de către descoperitori şi sînt astăzi definitiv pierdute.

Cu prilejul unor periegheze arheologice efectuate în această zonă, fiind informaţi de descoperire, am executat un sondaj de informare şi salvare la locul indicat de către descoperitori.

În prezent terenul — o creastă de deal mult alungită şi cu pantele abrupte — este în cea mai mare parte răvăşit de lucrările de scoatere a lutului cît şi de unele alunecări de teren, îndeosebi pe panta sudică.

Cu ocazia sondajului, efectuat în luna mai 1974, s-a constatat că lucrările de scoatere a lutului au dezvelit şi distrus un mormînt plan de înhumaţie, a cărei groapă sepulcrală era adîncită la circa 50 cm în lutul galben. Oasele umane — foarte bine conservate — aparţineau unui singur individ, probabil bărbat.

Inventarul recuperat al mormîntului se compune dintr-un vas-sac, o ceaşcă cu torţi supraînălţate şi toarta fragmentară a unei alte ceşti.

1. Vasul în formă de sac (fig. 18/1) a fost lucrat dintr-o pastă grosieră, amestecată cu pietricele şi cioburi pisate, arsă neuniform, de culoare roşcat-negricioasă. Vasul are o formă tronconică, cu pereţii uşor arcuiţi şi este decorat sub buză cu un brîu alveolat în relief. Dimensiuni: înălţime= 0,275 m; diametrul gurii=0,24 m. Muzeul Bistriţa, inv. 6947.

2. Ceaşca (fig. 18/2) este de formă aproximativ bitronconică, prevăzută cu două torţi supraînălţate, trase din buza vasului şi terminate cu butoni la partea superioară. Vasul a fost lucrat cu o deosebită grijă, dintr-o pastă fină, negricioasă, bine şi uniform arsă, cu luciu la exterior. Dimensiuni:

* Acest material a apărut într-o formă uşor modificată şi în SCIVA, 26, 1975, p. 401 sqq.

www.cimec.ro

deschiderea maximă a gurii = 0,12 m; înălțime minimă buză-fund = 0,106 m; inv. 6948.

3. Toarta fragmentară (fig. 18/3) a fost lucrată dintr-o pastă cenușiu-negricioasă. În secțiune transversală are o formă rectangulară, este puternic arcuită și provine foarte probabil de la o ceașcă cu două torți supraînălțate.

Descoperirea fiind întîmplătoare, observațiile sigure privind poziția scheletului și dispunerea inventarului lipsesc. Din fericire ceramica recuperată oferă suficiente indicii pentru încadrarea cronologică și tipologică a mormîntului. Vasele întregite aparțin prin formă, decor și tehnică de lucru ceramicii caracteristice culturii Noua, cultură atestată în țara noastră în special pe teritoriul Moldovei dar și în Transilvania prin descoperiri tot mai numeroase[47]. Vasul-sac face parte din categoria de ceramică nelipsită în așezările și necropolele de tip Noua, fiind numeric și cea mai bine reprezentată atît în așezările din faza timpurie cît și în cele din faza de consolidare a culturii (Noua II)[48]. Deși se pare că vasul-sac apare mai rar în descoperiri funerare, el este totuși atestat de pildă la Teiuș[49], Morești[50] sau Apahida[51], acestea fiind, dealtfel, și descoperiri mai apropiate în timp și geografic de mormîntul de la Finațe.

Ceașca cu torțile supraînălțate și terminate in butoni este și ea una din formele ceramice specifice culturii Noua. Cești de acest fel sint atestate in așezări sau necropole ca de pildă la Alba Iulia[52], Tîrgu-Secuiesc[53] sau Boarta[54].

Mormîntul poate fi atribuit cu certitudine unui purtător al culturii Noua și se datează la sfîrșitul epocii bronzului (Bronz D, sec. XIII î.e.n.)[55].

---

47. Descoperirile de acest tip au in general o bibliografie destul de bogată din care noi ne mărginim să amintim cu această ocazie doar studiile mai ample. indeosebi pe acele ale lui A.C. Florescu, *ArhMold*, II—III, 1964, p. 143 sqq. (pentru Moldova și regiunile extracarpatice) și pe cel al lui T. Soroceanu, *ActaMN*, 10, 1973, p. 496 sqq., pentru Transilvania, care completează și îmbunătățește studiul mai vechi al lui K. Horedt, *Materiale*, 1, 1953, p. 806 sqq.
48. A. C. Florescu, *ArhMold*, II—III, p. 152; idem, *MemAntiq*, I, p. 88 sqq; A.C. Florescu, Șt. Ruginâ, D. Vicoveanu, *Danubius*, 1, 1967, p. 77 sqq. etc.
49. I. Berciu, Al. Popa, *Apulum*, 5, 1965, p. 40, fig. 2/2.
50. K. Horedt, *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 658, mrt. 92, fig. 16/1.
51. M. Roska, *Erdély Régészeti Repertoriuma*, Cluj, 1942, p. 24, nr. 92, fig. 16/3 (dar de dimensiuni mai reduse).
52. I. Berciu, Al. Popa, *Apulum*, 5,.... p. 547, fig. 1/a.
53. M. Roska, *Repertorium*,.... p. 123, nr. 115, fig 148.
54. Ibidem, p. 182, nr. 229, fig 220.
55. Pentru plasarea în timp a descoperirilor de tip Noua vezi studiile lui A.C. Florescu, *ArhMold*, II—III, p. 190 sqq.; M. Rusu, *ArhMold*, II—III, p. 247 sqq.; M. Petrescu-Dîmbovița, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 151; idem, *ArhMold*, II—III p. 266.

www.cimec.ro

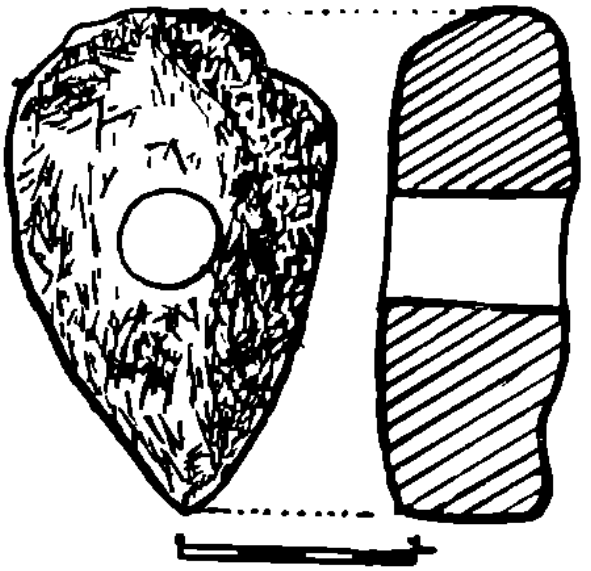

Fig. 1 — ARDAN.

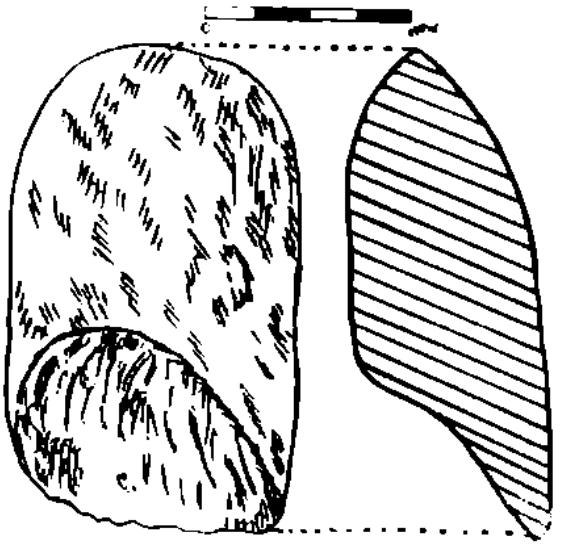

Fig. 2 — BEUDIU.

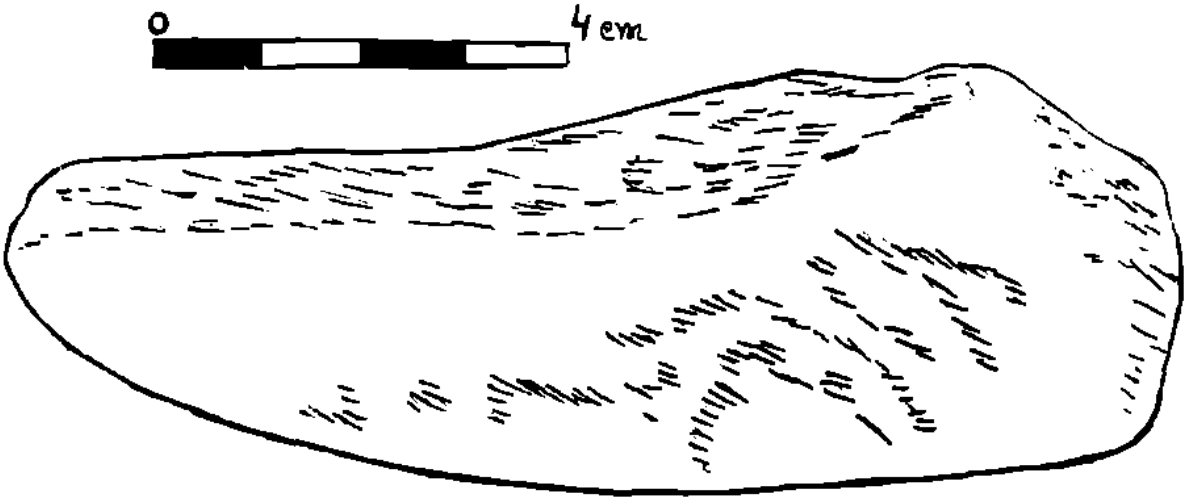

Fig. 3 BISTRIȚA.

www.cimec.ro

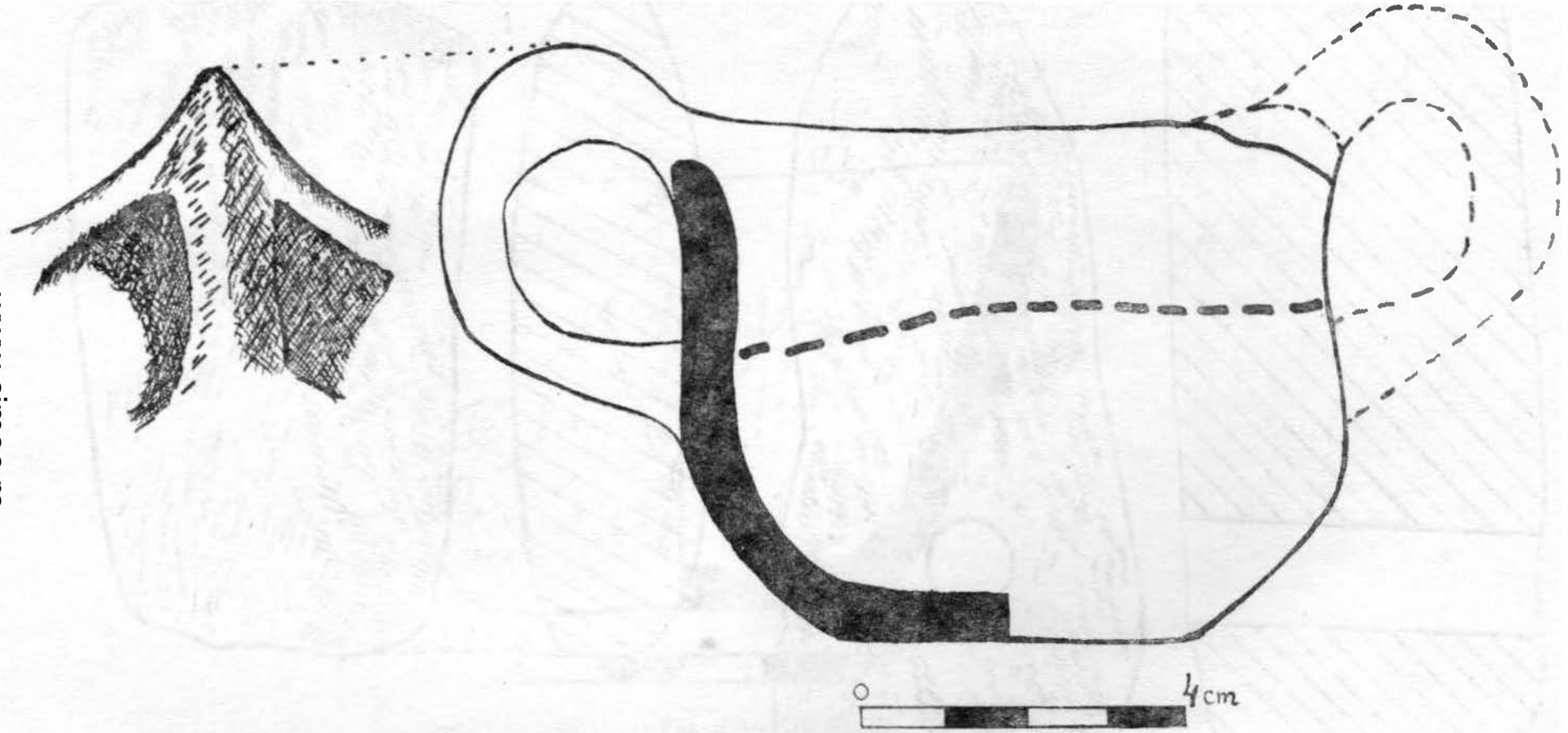

Fig. 4 — BISTRIȚA.

www.cimec.ro

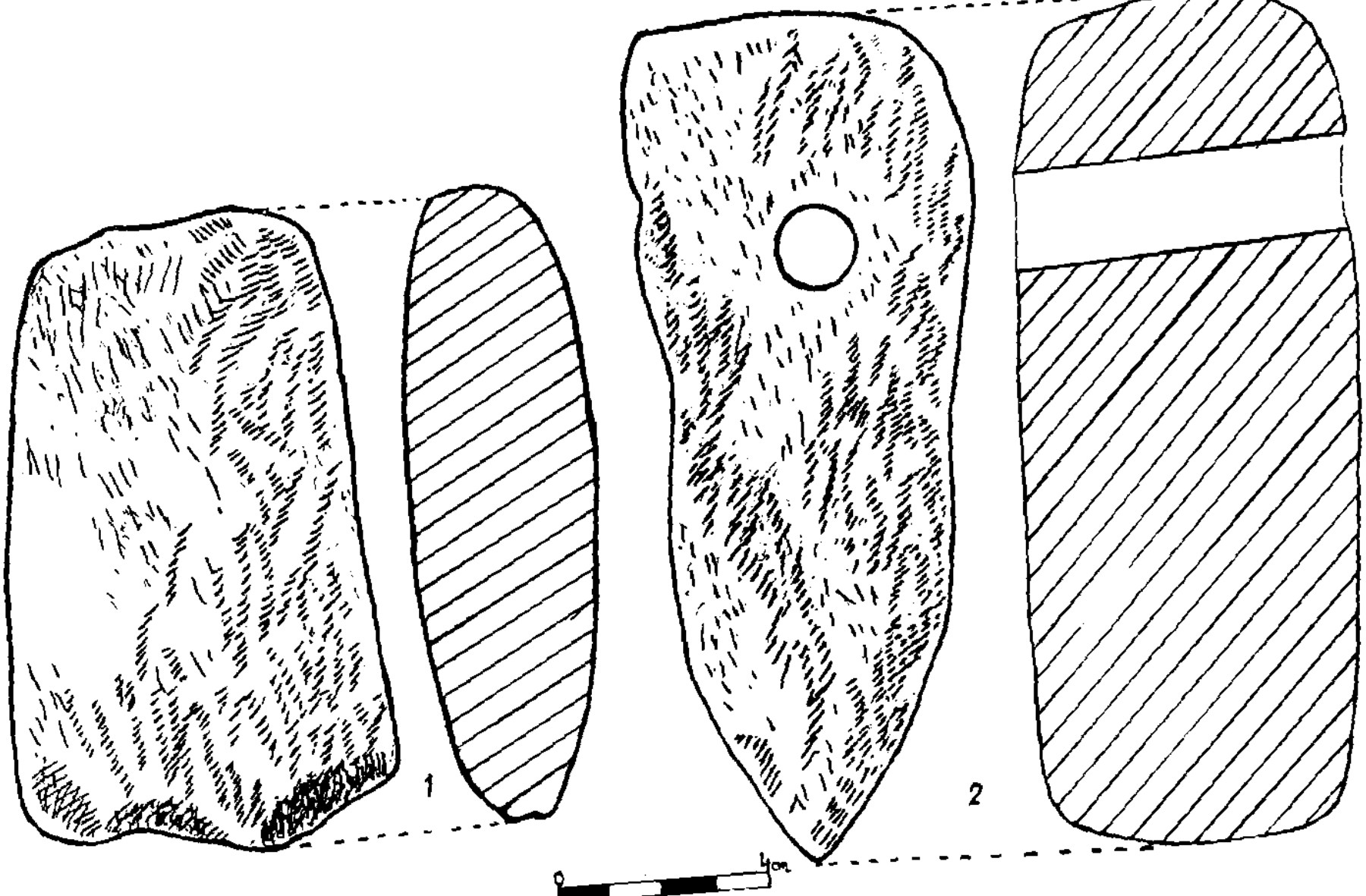

Fig. 5 — CICEU CORABIA.

www.cimec.ro

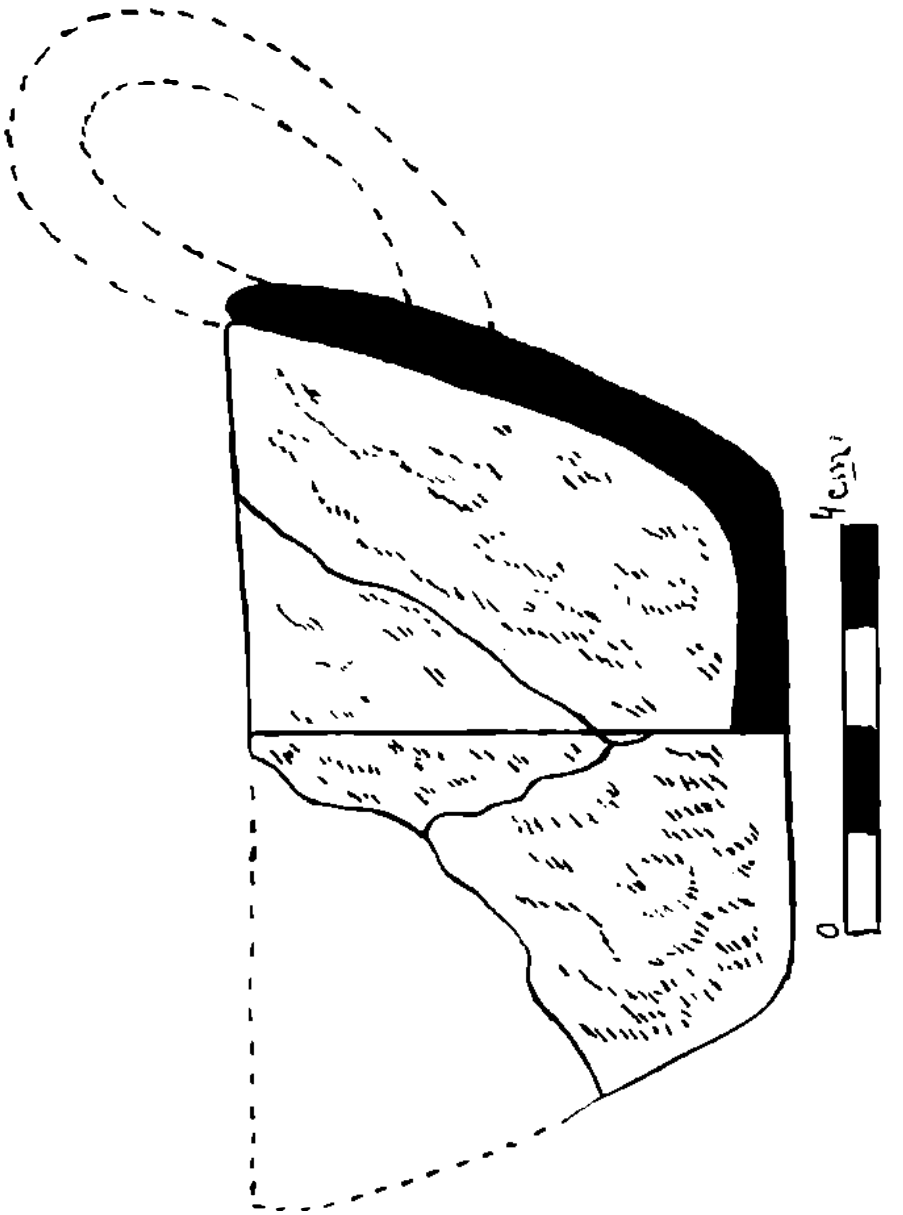

Fig. 6 — COMLOD.

www.cimec.ro

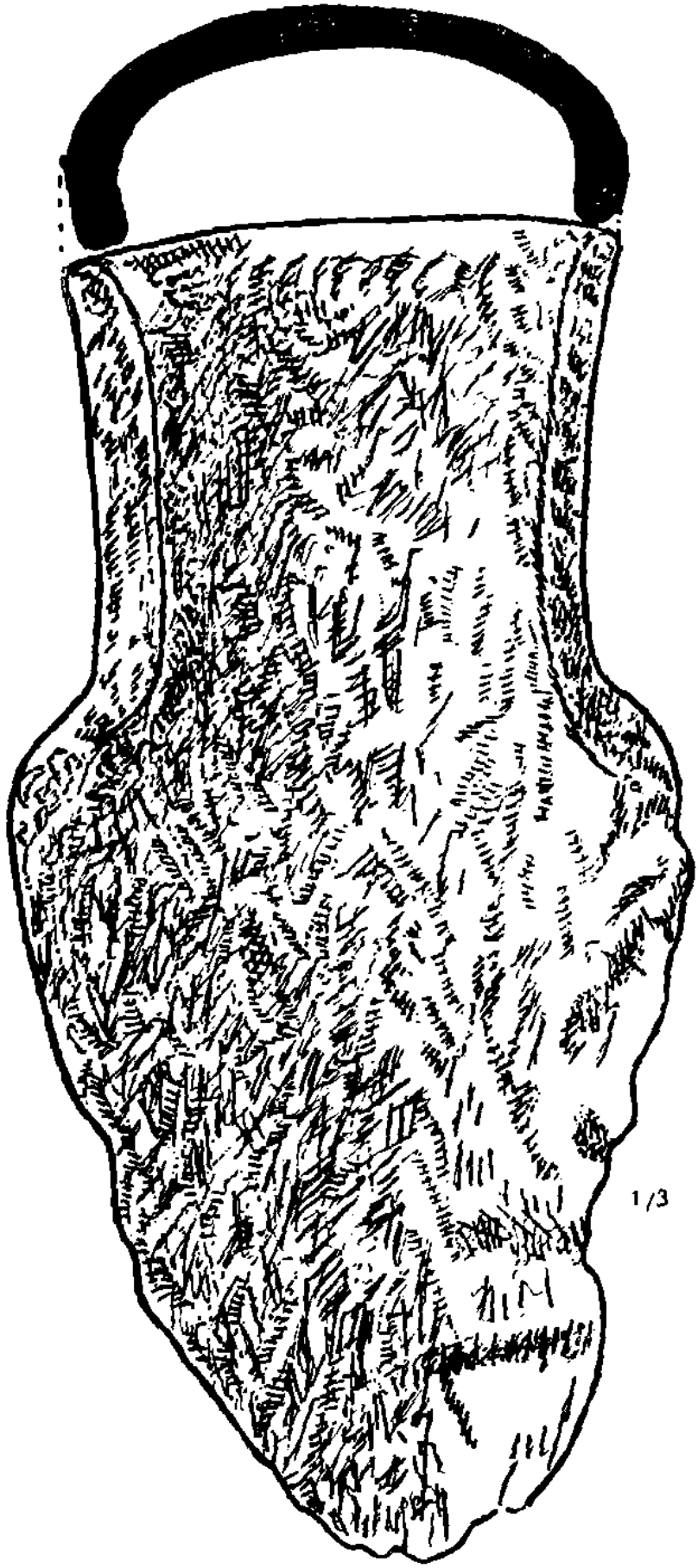

Fig. 7 — CORVINEȘTI.

www.cimec.ro

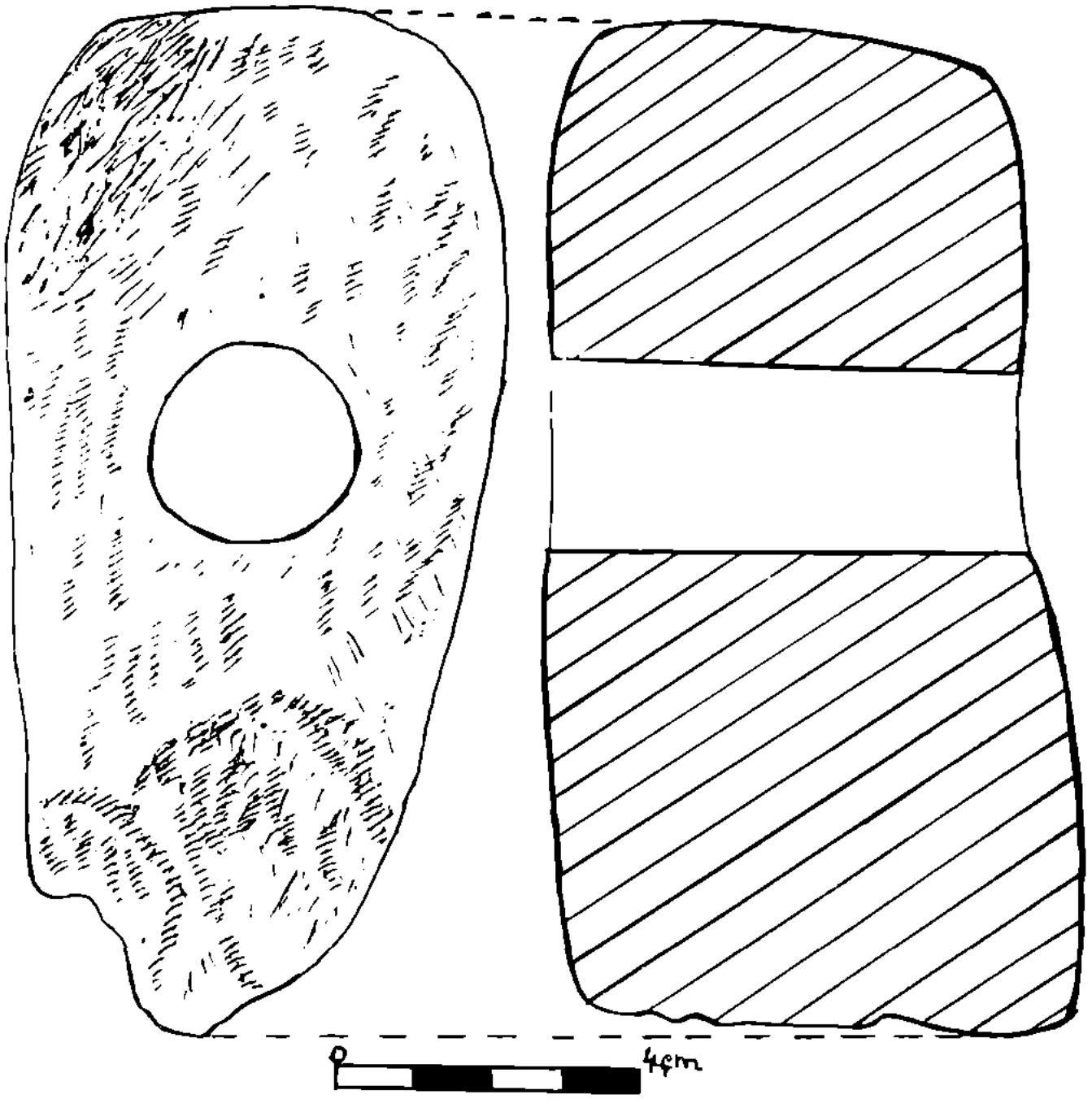

Fig. 8 — CRISTUR-ŞIEU.

www.cimec.ro

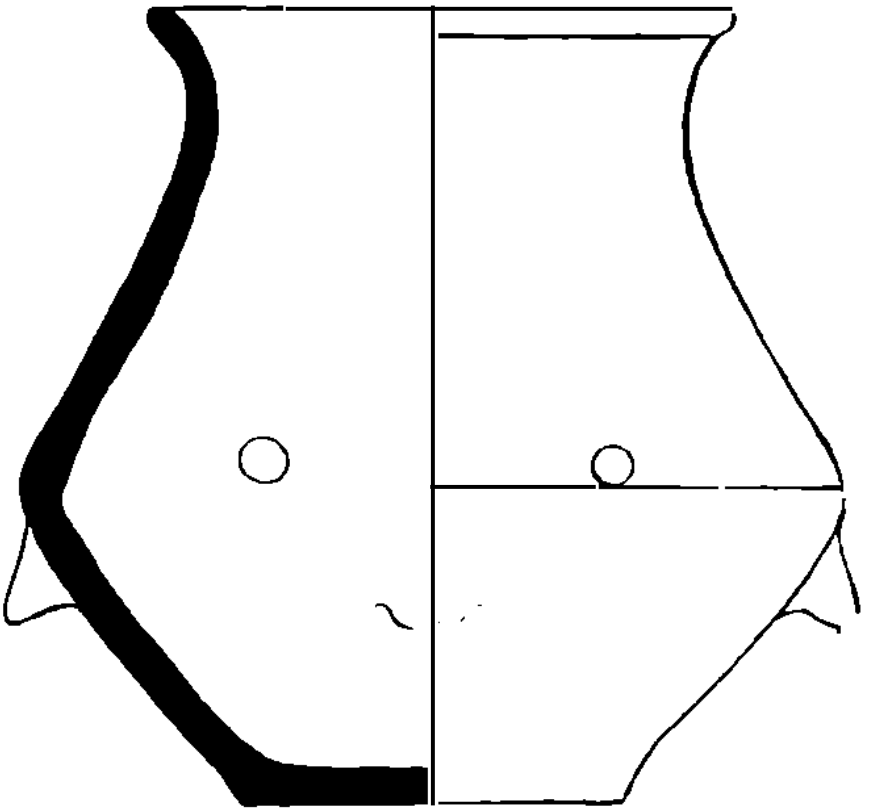

Fig. 91 FÎNTÎNIȚA.

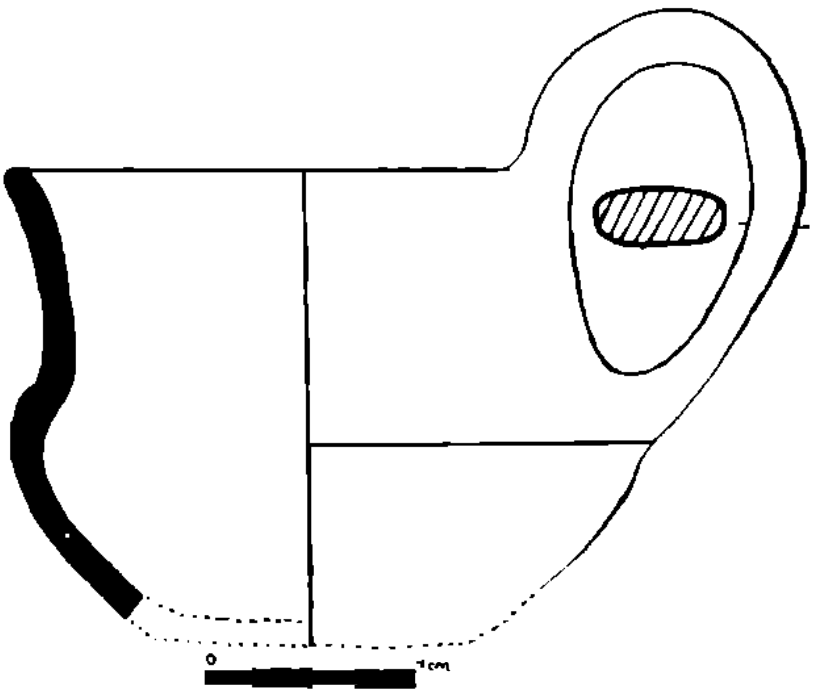

Fig. 92 FÎNTÎNIȚA.

www.cimec.ro

Fig. 10
FINTINIȚA

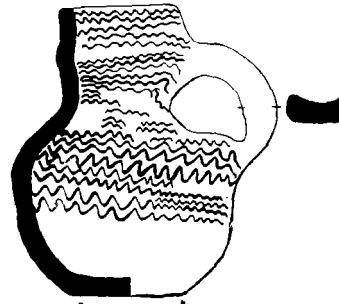

Fig. 11
MĂRIȘELU

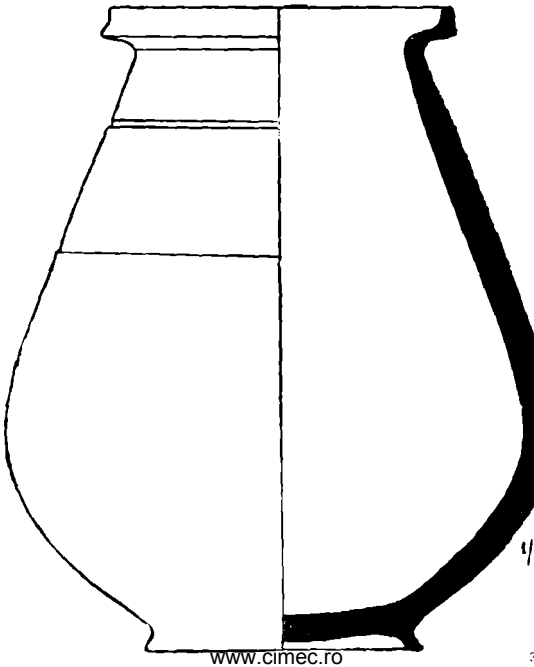

www.cimec.ro

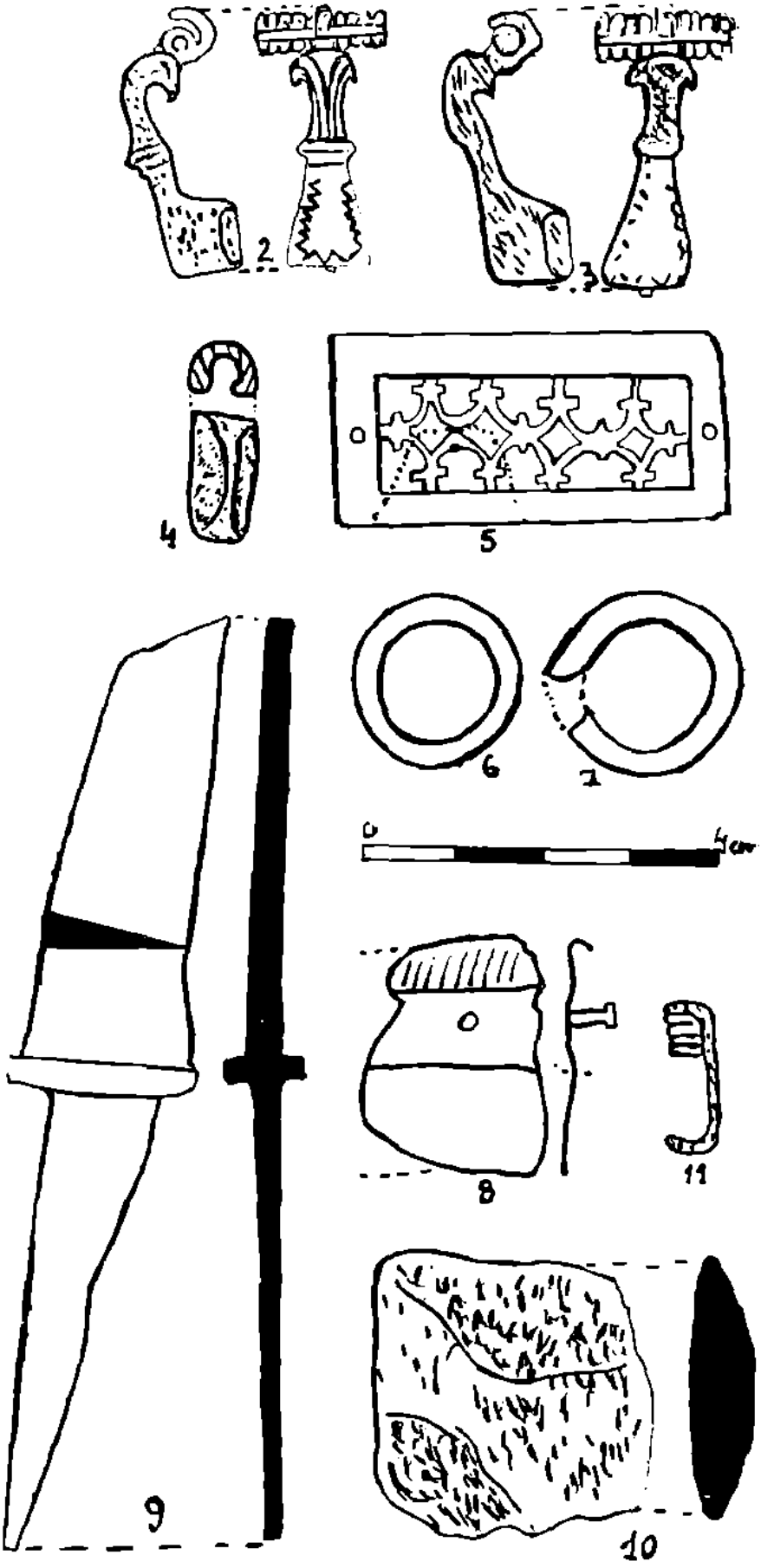

Fig. 12 — MĂRIŞELU.

www.cimec.ro

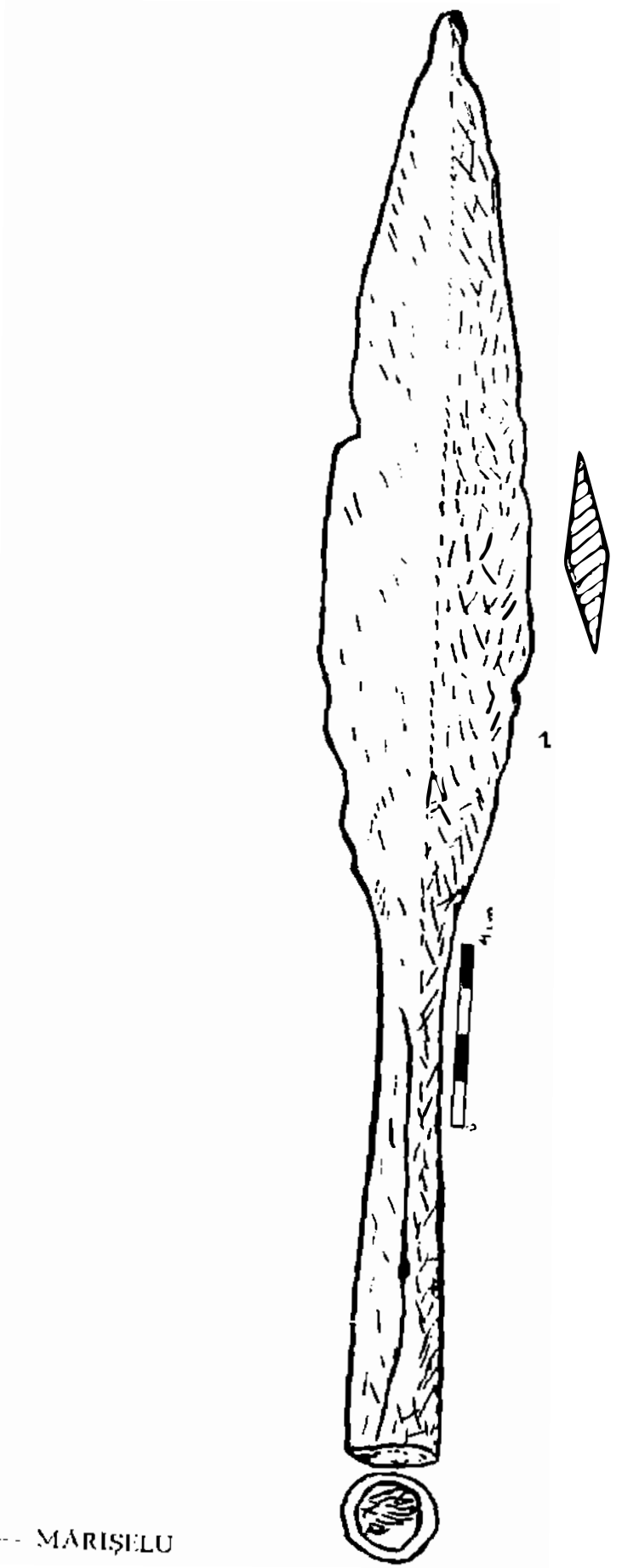

Fig. 12/1 — MĂRIȘELU

www.cimec.ro

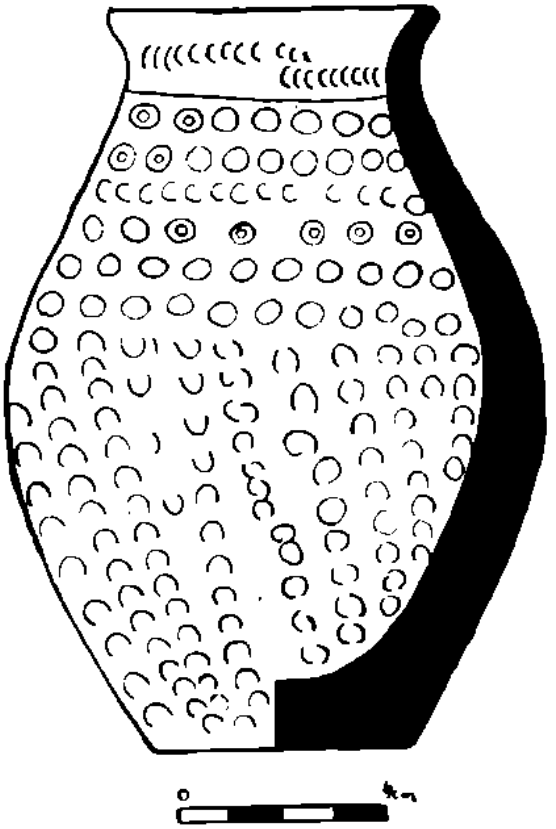

Fig. 13/1 NUȘENI.

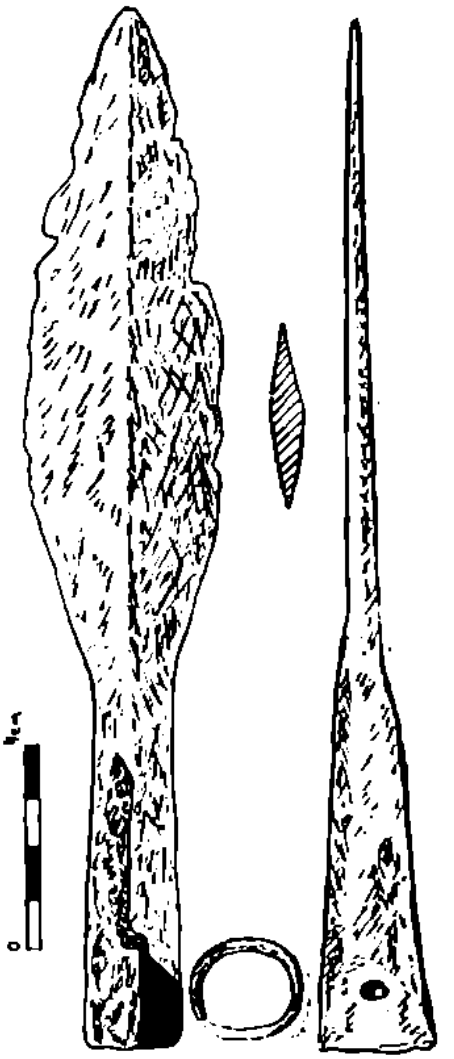

Fig. 13/2 — NUȘENI.

www.cimec.ro

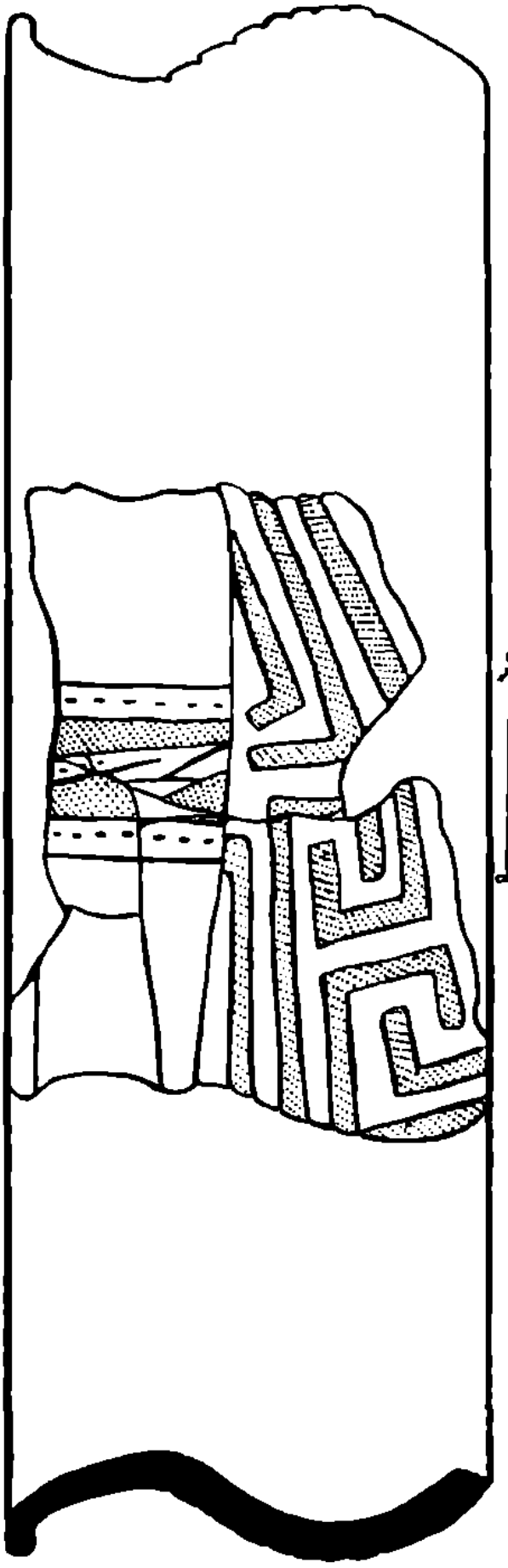

Fig. 141 — OCNIȚA

Fig. 142 OCNIȚA.

www.cimec.ro

Fig. 14.3 — OCNIȚA.

www.cimec.ro

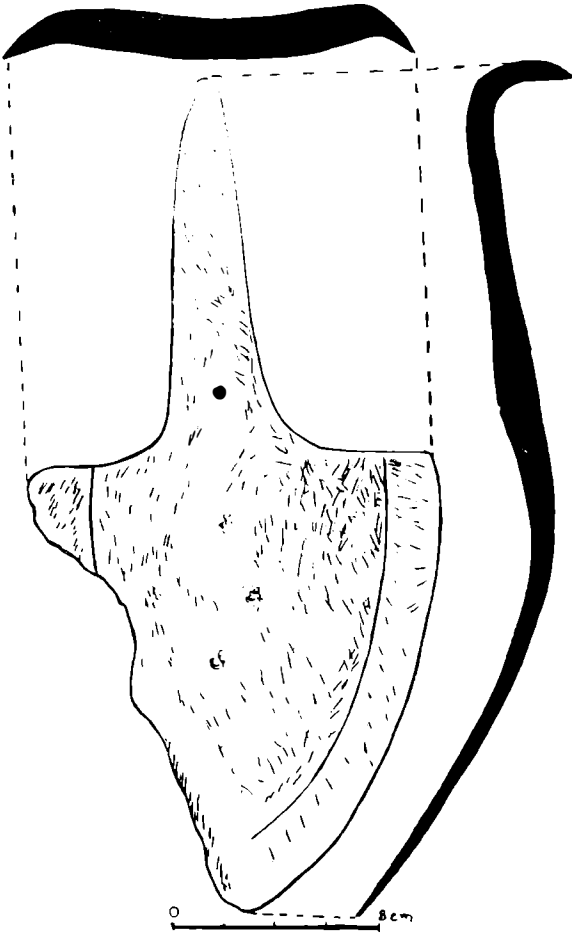

Fig. 15 ORHEIU BISTRIȚEI

www.cimec.ro

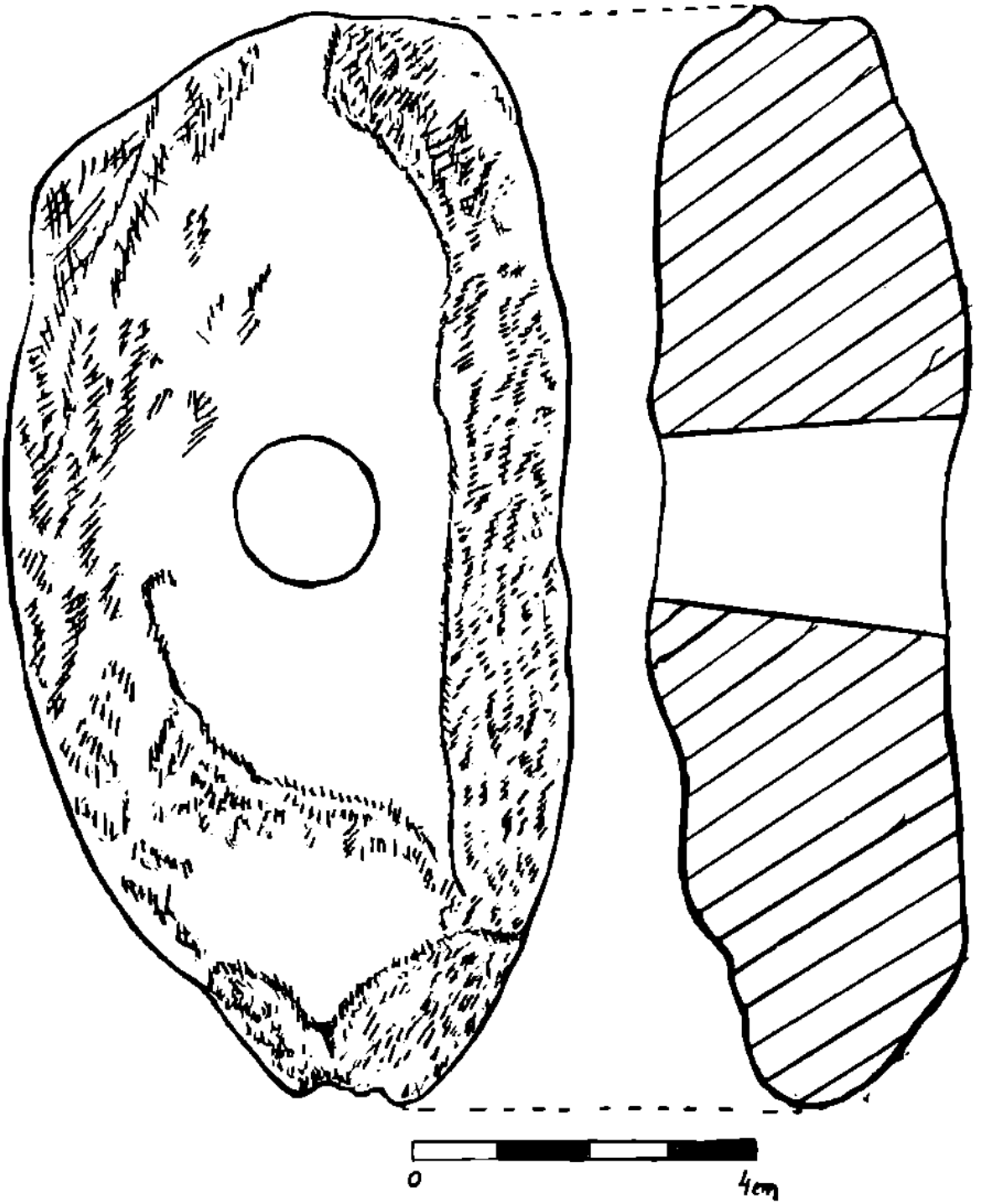

Fig. 16 - - SIEU.

www.cimec.ro

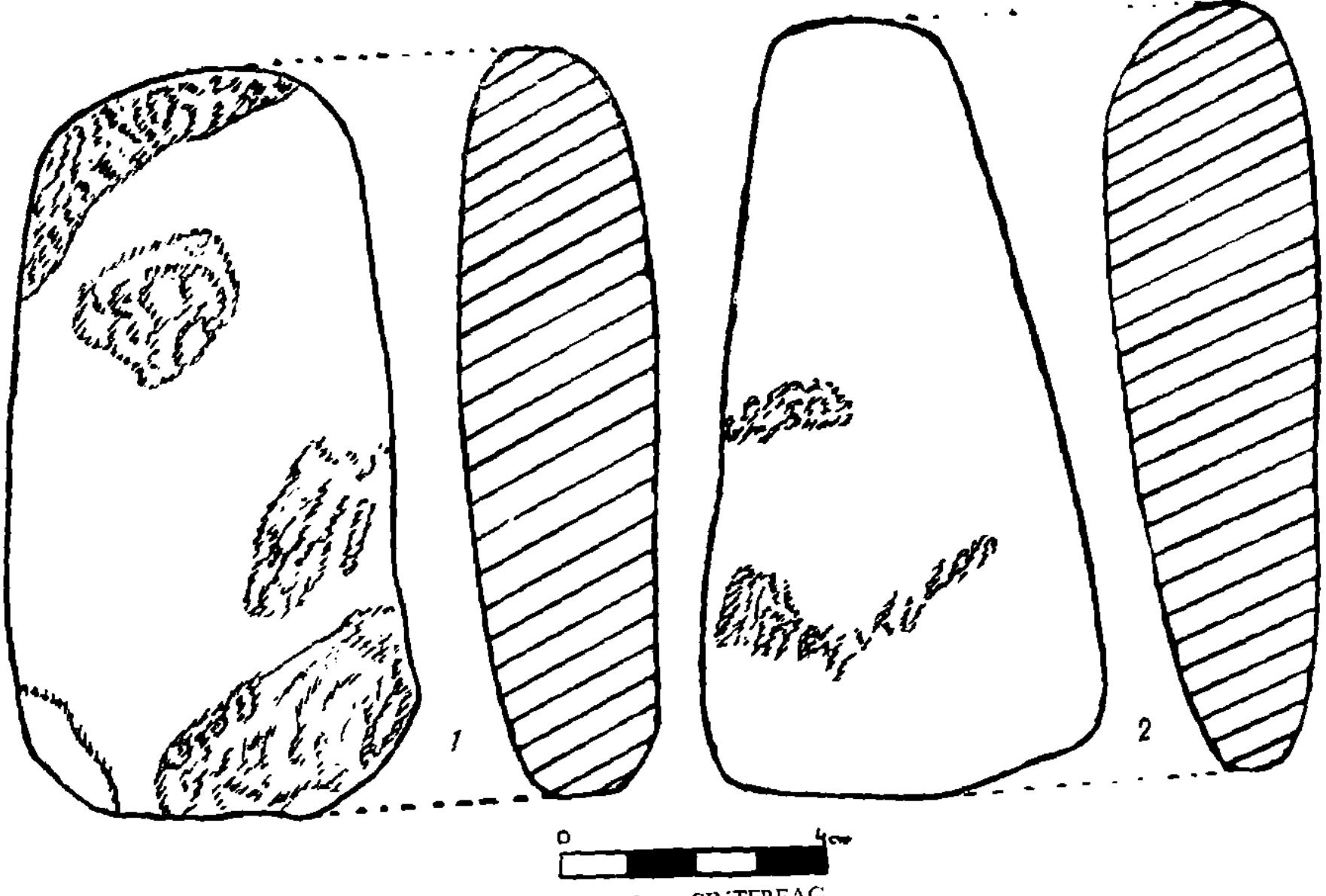

Fig. 17/1–2 — SINTEREAG.

www.cimec.ro

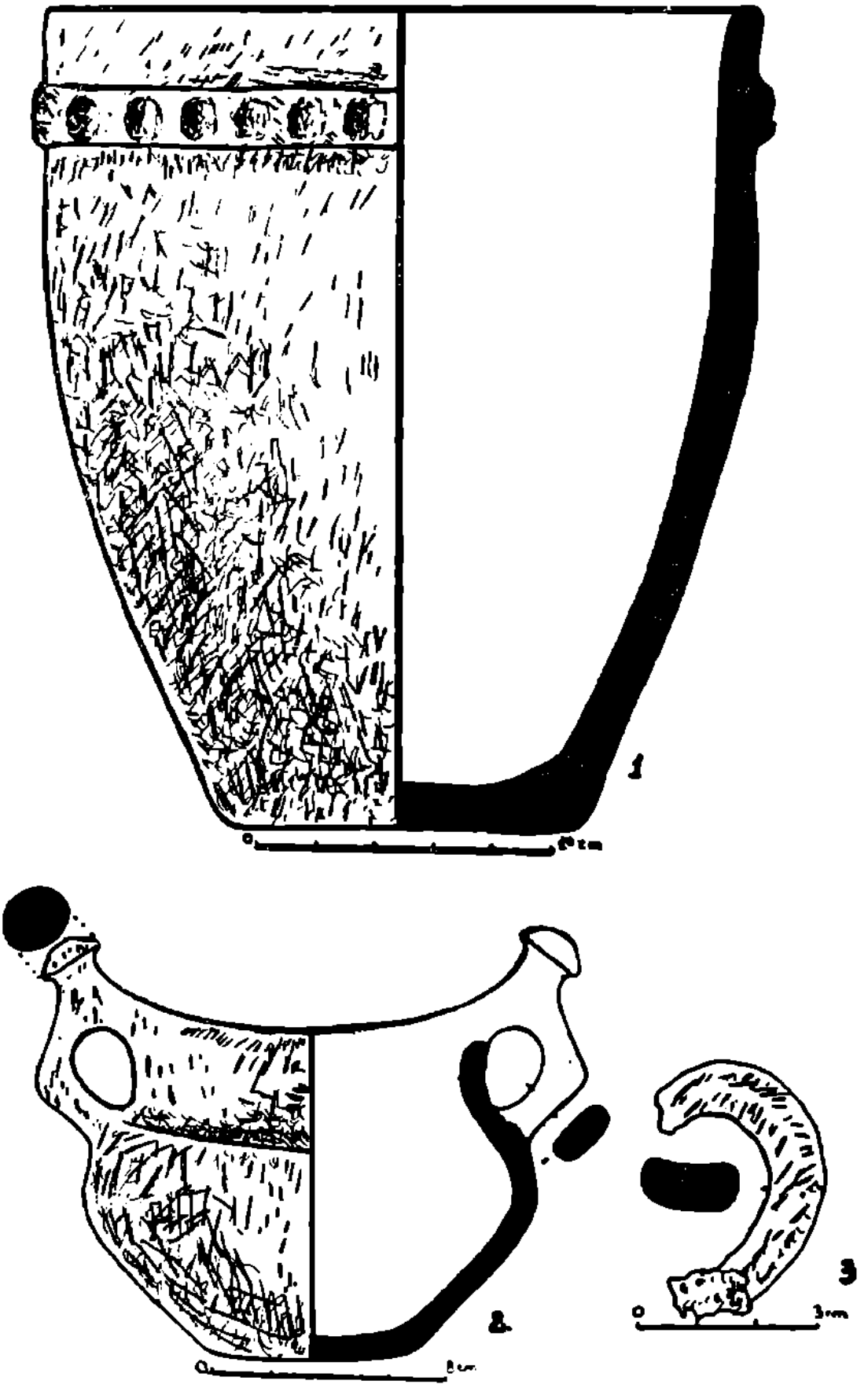

Fig. 18/1—3 — ȘOPTERIU-FINAȚE

www.cimec.ro

COMUNICĂRI

Un denar subaerat și hibrid descoperit în nord-estul provinciei Dacia

ȘTEFAN DANILA, IUDITA WINKLER

In grădina casei nr. 262 din **Galații Bistriței**, jud. Bistrița-Năsăud, elevul Dragoș Ioan a găsit cu ocazia prășitului, în primăvara anului 1972, o monedă romană, ulterior donată Muzeului de Istorie Bistrița. După restaurarea piesei, s-a putut stabili că ea face parte din categoria denarilor argintați:

Av. HAD(RIANV)S — (AVGVS)TVS. Capul laureat spre dreapta[1].

Rv. DIANA — LVC PII (sic!). Diana Lucifera, în picioare spre stînga, ține o facă[2].

Greutatea: 2,97 g; diametrul: 17 m.

Starea de conservare a monedei e mediocră; în momentul cînd a fost pierdută, cercul de perle se tocise aproape complet; se mai pot distinge din el doar cîteva puncte puțin proeminente pe avers lîngă literele HA, iar pe revers, asemenea puncte se observă pe o porțiune ceva mai lungă (circa pe jumătate în partea de jos). Stratul de argint s-a șters aproape complet iar mai multe porțiuni ale aversului au fost deteriorate în urma procesului de oxidare. Reversul, acoperit cu o frumoasă patină verde s-a păstrat mai bine. Nucleul monedei e format dintr-un metal de culoare negricioasă. Argintul de pe marginea monedei e complet uzat, așa încît nu

1. P.L. Starck, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhundert*, II. *Die Reichsprägung zur Zeit des Hadrian*, Stuttgart, 1933 nr. 162, 185.
2. *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, V, London, 1950, pl. 42 18. (=BMC).

www.cimec.ro

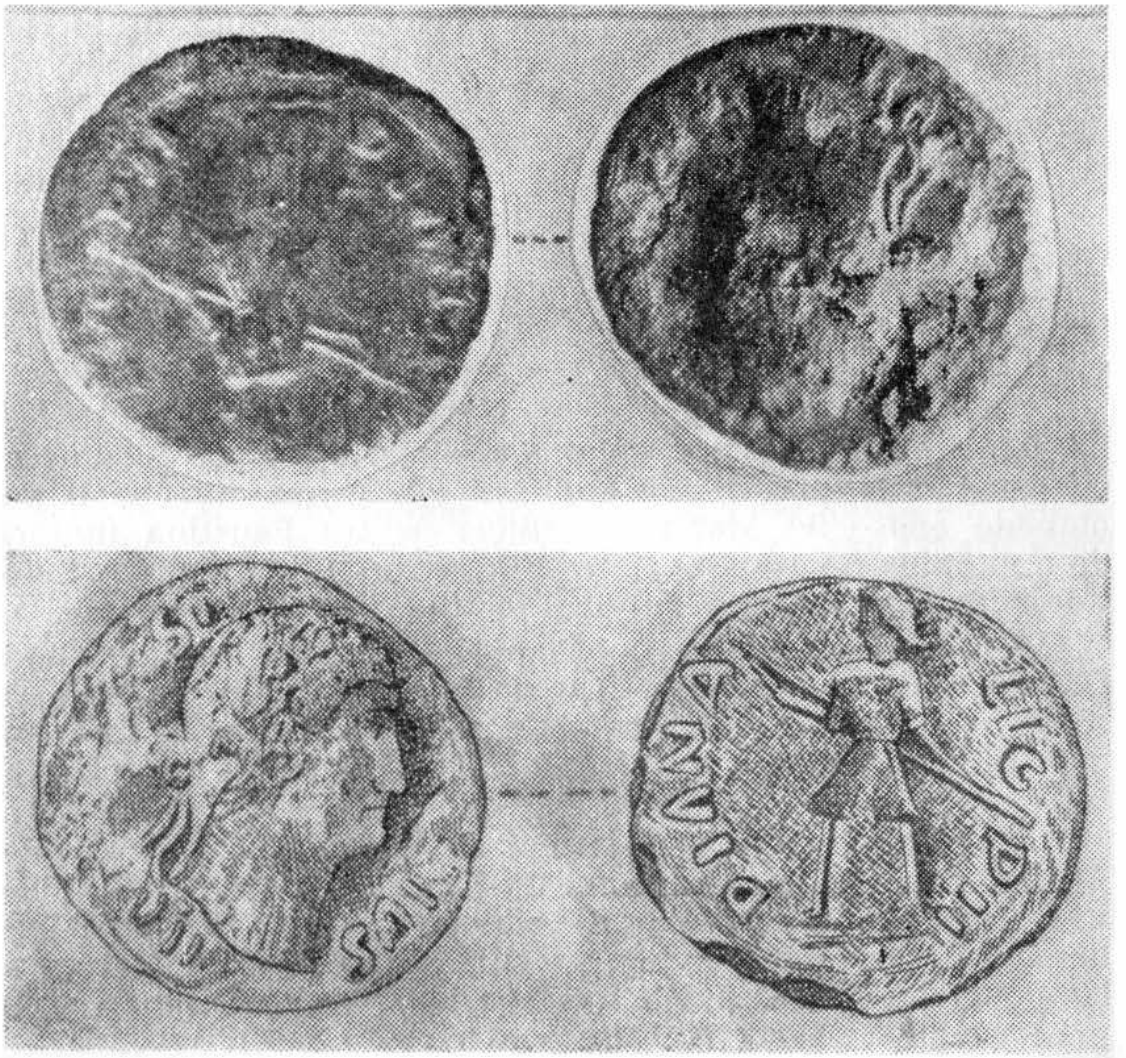

Fig. 1. — *Denarul roman descoperit la Galații Bistriței*

putem stabili dacă ea a fost lucrată prin procedeul trecerii printr-o baie de argint sau prin acela al învelirii unui nucleau de metal ieftin cu două foițe de argint. Deosebirea mare între starea de conservare a aversului și a reversului se poate datora nu numai unei simple întîmplări ci și folosirii unei stanțe mai uzate pentru avers, ceea ce ne-ar indica existența unui atelier care a funcționat mai mult timp.

Prototipul aversului se poate stabili pe baza bustului destul de bine conservat și a literelor care reproduc prima silabă din numele împăratului **Hadrianus, H** e redat prin două linii, **A** este fără bară orizontală, iar din **D**, se păstrează hașta și o parte din buclă; restul literelor s-au distrus în urma oxidării, ne mai putîndu-se distinge decît **S;** din **Augustus** se păstrează numai ultima silabă IVS, în care **T** e redat printr-un **I.** Legenda fiind lizibilă numai parțial, nu putem stabili dacă era redată corect.

www.cimec.ro

Taenia dinspre gîtul impăratului se termină în forma unui cîrlig uşor incovoiat al cărui capăt ajungea pînă la baza literei A. Poziţia literelor faţă de tăietura gîtului se apropie cel mai mult de piesele reproduse de P. L. Strack sub numerele 162 şi 185. Maniera de executare a gîtului fiind mai apropiată de cea a denarului nr. 185, e mai probabil că o piesă din această serie a fost folosită ca model. Faptul că T e redat ca un I arată clar că, pentru executarea ştanţei, meşterul nu s-a folosit de un mulaj obţinut de pe un denar original, ci a preferat să graveze independent o ştanţă.

Acelaşi procedeu a fost folosit şi pentru revers. Modelul folosit la gravarea ştanţei de revers se poate identifica cu certitudine, căci Diana Lucifera e reprezentată numai pe monede emise de Marcus Aurelius pentru Faustina Iunior, de Septimius Severus şi Caracalla pentru Iulia Domna şi de Caracalla pentru Iulia Fulvia Plautilla.

Pe monedele emise de Marcus Aurelius, legenda fiind DIANA LVCIF, acestea ar fi putut servi ca prototip, dacă pe moneda din Galaţii Bistriţei, Diana Lucifera n-ar fi fost redată în picioare pe o linie de sol şi n-ar fi diferită şi poziţia faclei[3].

Trebuie să excludem şi tipul cu legenda DIANA LVCIFERA[4] emis în timpul domniei lui Caracalla pentru Iulia Fulvia Plautilla — deoarece pe acesta, zeiţa vînătorii este îmbrăcată într-o tunică scurtă, precum şi cele emise pentru Iulia Domna, pe care tunica trasă peste antebraţul Dianei acoperă capătul faclei.[5] Nici Aureus-ul cu aceeaşi legendă — dar pe care tunica nu acoperă capătul lăncii —[6], nici denarul care se deosebeşte de aureus-ul prin semiluna din jurul gîtului[7] sau de pe umerii Dianei Lucifera[8], piese emise într-o monetărie din est, probabil la Laodicea ad Mare, nu pot fi considerate ca prototip. Primul, din cauza eleganţei stilului şi a formei literelor, iar al doilea, din cauza semilunei, aşa încît singura monedă care a putut servi ca model la gravarea reversului denarului descoperit la Galaţii Bistriţei trebuie să fi fost un denar emis între 196—202 e.n. într-o monetărie din est, probabil la Laodicea ad Mare, denar, pe care Diana Lucifera este reprezentată printr-o femeie robustă, în picioare pe o linie de sol şi pe care literele denotă o oarecare simplitate (A este gravat fără bară transversală)[9]. De maniera de gravare a acestor litere, se apropie cel mai mult denarul găsit la Galaţii Bistriţei.

---

3. *The Roman Imperial Coinage*, (=RIC). III. London. 1936. pl. 10 217.
4. *BMC*, V, pl. 30/8.
5. *BMC*, V, pl. 67/6.
6. *BMC*, V, pl. 27/7.
7. *RIC*, IV, I, nr. 167.
8. *BMC*, V, pl. 27/8; *RIC*, IV, I. nr. 636.
9. *BMC*, V, pl. 42/10.

www.cimec.ro

Redarea eronată a epitetului LUCIFERA prin LVC—PII se datorește fie neglijenței gravorului, fie folosirii unui model pe care această parte a legendei era uzată.

Data contrafacerii este desigur posterioară reversului și anterioară perioadei cînd denarul iese din circulație, deci prima jumătate a secolului III e.n.

Locul unde s-a emis acest fals antic nu ne este cunoscut, avînd în vedere că la Porolissum a existat un centru pentru contrafacerea monedelor care a funcționat în secolele II—III e.n.[10], putem admite că și moneda găsită la Galații Bistriței este opera unui meșter ce activa în provincia Dacia, poate chiar în părțile nord-estice.

In lucrările de sinteză despre monedele emise în epoca Severilor nu se cunoaște nici o piesă hibridă sau cu stil barbarizat pentru care să fi fost folosit ca avers un denar de la Hadrianus[11]. Moneda găsită la Galații Bistriței constituie deci un unicat, folosind un avers emis cu circa 70 de ani înaintea reversului.

10. M. Macrea, *Contribuții la un repertoriu numismatic al Transilvaniei*, în *AISC*, 1. 1928—1932, p. 129—130; I. Winkler, *Despre circulația monetară la Porolissum*, în ActaMN, I, 1957, p. 220—221.
11. Vezi *BMC* și *RIC*.

www.cimec.ro

Lupta poporului pentru independență oglindită în opera lui Andrei Mureșanu și George Coșbuc

GRIGORE GAZDAC

Ideea și conștiința necesității vitale a independenței și suveranității politice a țării și a națiunii este un gînd care a frămîntat mintea și a stat la inima poporului român din timpuri străvechi : „Istoria României a confirmat cu putere — așa cum pe bună dreptate sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu secretar general al P.C.R. — concluzia științifică, marxist-leninistă că dominația străină, stîrbirea sau pierderea suveranității și independenței naționale, afectează grav dezvoltarea popoarelor... aduc intense prejudicii intereselor vitale ale maselor".

Năzuința și lupta poporului pentru independență s-a îmbinat cu nădejdea de a dobîndi drepturi și libertăți democratice.

Pentru o țară și un popor liber și independent și-au vărsat sîngele oștenii lui Mircea cel Bătrîn, ai lui Ștefan cel Mare și ai lui Mihai Viteazul ; pentru țară liberă și pentru drepturi democratice au luptat revoluționarii lui Tudor și cei de la 1848, pentru acest statut de popor liber au vărsat sînge dacoroman curcanii = țăranii soldați, la Plevna și Grivița în 1877. Se profila tot mai clar în conștiințe obligația de a rezolva dilema de sens vital : Ori viața-n libertate, ori robie și moarte.

Exprimînd aest gînd își manifesta — în octombrie 1877 Vasile Alecsandri — entuziasmul și bucuria de a se fi „învrednicit a vedea în apusul vieții mele ceea ce din copilărie am vrut să văd : *românul în luptă cu moartea* sau, mai bine

www.cimec.ro

zicînd, *românul intrat în noua viață*... Plugarul s-a transformat într-o clipă și prin avîntul său de vitejie a știut să schimbe porecla glumeață de curcan într-un titlu glorios... De-acum, continuă poetul, mă pot duce pe urma amicilor mei dispăruți, mi-am văzut visul cu ochii. Nu mai pot vedea nimic mai frumos".

„Nu mai pot vedea nimic mai frumos!" — acesta a fost gîndul de inimă a tot ceea ce mișca pe acest pămînt românesc din timpuri străvechi. El a crescut în intensitate și conștiență veac de veac, astfel că la mijlocul celui de-al XIX-lea secol bistrițeanul Andrei Mureșanu îi grăia „răsunetul":

Ne-anjunse iataganul barbarei semilune
A cărui plăgi fatale și azi le mai simțim
. . . . . .
Români din patru unghiuri, acum ori niciodată
Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri.
Strigați în lumea largă că Dunărea-i furată
Prin intrigă și silă, viclene uneltiri!"

(Un răsunet)

Grăia astfel poezia, cu trei decenii înaintea lui 1877, despre hotărîrea românilor de a-și avea al lor pămîntul românesc și apele ce-l străbat, Dunărea. Tocmai de aceea poezia „Un răsunet" a devenit cîntec de masă și la 9 mai 1877, cînd Adunarea deputaților a votat moțiunea prin care se consemna „ruperea legăturilor cu Poarta și independența absolută a României" mulțimea a manifestat pe străzile Bucureștiului în sunetele marșului „Deșteaptă-te, române":

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte
În care te-adîncirăă barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croiește-ți altă soartă,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani!
. . . . . .
Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Romana națiune, ai voștri strănepoți,
Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viață-n libertate ori moarte!" strigă toți —

Andrei Mureșanu moare în 1863 însă tema poeziei scrisă de el rămîne. Trei ani mai tîrziu, pe aceleași meleaguri năsăudene, se naște George Coșbuc. În 1877 are 11 ani și este elev al gimnaziului din Năsăud. Trăiește alături de ceilalți elevi ai liceului și de profesorii lui (cu deosebire A.P. Alexi și Maxim Pop) entuziasmul și bucuria victoriilor de la Grivița și Plevna. La Năsăud se pregătește și organizează o „demonstrație... cu treascuri, iluminații, parăzi pe străzi cu mu-

www.cimec.ro

zică, transparente („în onoarea căderii Plevnei") etc. Acest „entuziasm general" pe care l-a trăit la Năsăud va dăinui în inima poetului George Coşbuc şi din el vor înflori „cîntecele de vitejie", — epopee a luptelor pentru independenţă ale neamului românesc.

Două lucruri fundamentale a învăţat George Coşbuc la Năsăud : dragostea şi înţelepciunea populară şi dragostea de ţară. Sînt două sănătoase şi viguroase rădăcini ale poeziei coşbuciene :

Noi prin vremi ce ne-ncercară
Altă armă n-am avut
Numai dragostea de ţară
Ce strămoşii ne-o lăsară
. . . . . .

(Scut şi armă)

Dacă Andrei Mureşanu chema poporul să cucerească „Dunărea furată" de turci, Coşbuc lărgeşte aria înţelesului independenţei punînd Dunărea în dialog cu Oltul şi cuvîntînd prin aceasta gîndurile şi vrerea românilor transilvăneni exploataţi şi subjugaţi :

Eu de unde vin, mîhnitul,
Furios spre şes cobor
. . . . . .
Tot români sînt şi pe-acolo,
Neam din veac pe-aici adus,
Dar pe gîtul lor şi astăzi
Jugul este pus.
. . . . . .
Sfînta libertate este
Nume gol pe-al lor pămînt :
Cei nedrepţi sînt cei puternici,
Singuri au cuvînt !

(Dunărea şi Oltul)

Poetul — exprimînd poporul — ştie însă că steagul libertăţii şi neatîrnării va flutura pe întreg cuprinsul ţării :

Că noi ştim că-i multă viaţa
Şi în noi şi-n cei ce vin

(Pentru libertate)

Închipuindu-se călător tîrziu pe sub zidurile Plevnei poetul aude în tăcerea celor morţi glasul celor care vin :

www.cimec.ro

Căci din gropile tăcute
Vor ieși cei morți cu vuiet,
Sute-n luptă iar, cu sute
Repetînd pieirea lor.

(De profundis)

Glorioasa epopee a luptelor de la 1877 a fost înfățișată de George Coșbuc atit sub aspectul entuziasmului patriotic și al vitejiei cit și sub acela al sacrificiului de sînge și-al prinosului de durere — toate acestea făcînd din pămîntul românesc un pămînt scump și sfînt.

În „Războiul nostru pentru neatîrnare" un asalt al dorobanților este evocat printr-o comparație amplă, de epos clasic:

„Cum se revarsă apa de pretutindeni într-o corabie izbită de stîncă, prin toate crăpăturile, umplînd golul corăbiei și înecînd pe cei din ea, așa se revărsau acum flăcăii noștri".

Aceeași imagine amplă este reluată și în ritmul versului:

„Strecurați prin plumbi și săbii dorobanții drum deschid
Inimoși s-azvîrl prin șanțuri și de-a valma sar pe zid
Și era prin șanț pieire și văzduhul tremura,
Iar dincolo, prin redută, moartea cea de veci era.
Tropot de picioare multe, fum și abur ca-ntr-un iad,
Vuiet cum îl fac prin baltă cei ce-alunecă și cad
Dar roiau mereu flăcăii răsăriți ca din pămînt,
Valuri ce-necau reduta, scufundîndu-se-n mormînt"

(Dorobanțul)

In „Povestea căprarului" ne cutremură imaginea acestuia culegîndu-și — sub ploaia glonțelor turcești — fratele căzut in luptă. În zadar îl cheamă și-l strigă tovarășii lui, el nu lasă trupul celui căzut și — lovit de un plumb — cade și el lîngă fratele lui. Cutremurătoare imagine a dragostei înfrățite pentru țară și familie:

Cînd ne-am retras pe-acele lunci
Respins de-Osman de la movilă
Un regiment întreg de milă
A plîns, de ce-a văzut atunci

(Povestea căprarului)

În același monument de dragoste de țară își zidește feciorii bătrînului din „Trei, doamne, și toți trei" și măicuța care primește o scrisoare de la Muselim-Selo. „O scrisoare de la Muselim-Selo" înfățișează sub aspectul unui fapt izolat, țesut însă și ales într-un poem mare tocmai prin simplitatea lui, un conținut de viață și adîncimi nebănuite, sincer și curat ca apa de munte și ca minunăția copilăriei. Două înfățișări ale

www.cimec.ro

acestei măreții simple sînt negrăit de impresionant surprinse de poet : înfruntarea senină a morții, împletită cu dragostea, de o viață întreagă, a muncii :

„Măicuță dragă, cartea mea
Găsească-mi-te-n pace !
. . . . . .
Apoi să știi c-a fost război
Și moarte-aici, nu șagă :
Cădeau pe dealuri, dintre noi,
Ca frunza, mamă dragă"

Și-n acest vălmășag un plumb a lovit și-n pieptul lui — deși avea larg și loc cît zarea. Trage însă nădejde că nu va trece mult și va putea să se-ntoarcă-n sat, la copil și nevastă, la măicuța lui dragă, la treburile casei și ale cîmpului la tot ceea ce înseamnă pentru el patrie și vatră strămoșească, la ceea ce s-a instituit ca însăși miezul vieții lui :

Nevestei mele să-i mai spui
Să-mi cumpere o coasă,
Cea veche nu știu este ori nu-i
Și-o fi acum și roasă
De cînd rugina scurmă-n ea.
Să-mi văd, o dare-ar sfîntul,
Cum cade iarba-n fața mea
Și-mi bate-n plete vîntul.

Nu va avea însă parte de ele pentru că, atunci cînd măicuța îi va primi scrisoarea el va fi mort. Are acest final de poezie ceva din măreția tragediilor antice :

Așa mi-a spus Ion să-i scriu,
Iubească-ți-l pămîntul !
Și-am tot lăsat, pînă-a fost viu,
Și-mi țin acum cuvîntul.
Să te mîngîie Dumnezeu,
C-așa e la bătaie
Și-am scris această carte eu
Căprarul Nicolae.

Numai cine știe și a învățat, numai cine s-a desprins să-și îndrăgească astfel pămîntul și vatra, numai acela știe să lupte „cu greul și cu moartea" așa cum plini de înțelepciune și inimă luptă, trăiesc și mor eroii cosbucieni ai luptelor pentru independența țării.

www.cimec.ro

Sînt și neamuri mai cu nume
Mai vestite la război:
Or fi multe poate-n lume
Cîte n-au ajuns la noi.
Dar noi știm ce ne-nvățară
Cei ce-au fost, și cînd rostim
Vorba sfîntă: „neam și țară"
Noi, străine, tresărim.

(Cîntec)

Evocînd — prin minunata mijlocire a frumosului literar — cîteva pagini despre „strămoșeasca vitejie", cîteva pagini din istoria de foc și jar a luptelor pentru libertate și independență națională, trăim și retrăim clipa de mîndrie și demnitate. Le trăim și retrăim astăzi, într-o țară de faptă, în care vechiului nume i se adaugă un renume.

Lecția istoriei noastre de ieri și de azi se revendică ca un mijloc deosebit de afirmare a demnității și prestigiului în rîndul popoarelor lumii, în lupta cea mare și dreaptă a omului și a popoarelor pentru omenie.

www.cimec.ro

Contribuţii istorice memorandiste

ONISIM FILIPOIU

Mişcarea memorandistă din Transilvania a fost îmbrăţişată, încă de la început, şi de locuitorii de pe Valea Rodnei, vechi şi apriqi apărători ai libertăţilor străbune.

De aceea, acum cînd se împlinesc opt decenii de la data încheierii procesului intentat împotriva corifeilor acestei mişcări[1], considerăm că se cuvine să fie evocată, cu acest prilej, contribuţia adusă, la buna desfăşurare a acţiunii memorandiste, şi de locuitorii *comunei Şanţ* sau cum se numea la acea dată, *Rodna Nouă.*

După cum se ştie, mişcarea memorandistă, iniţiată de *Ioan Raţiu* şi condusă cu deosebit curaj de părintele *Vasile Lucaciu*, s-a întins pe întreg pămîntul *Transilvaniei* reuşind să antreneze la îndeplinirea programului ei şi o bună parte din masele ţărăneşti de pe *Valea Rodnei.*

Astfel, în *Cercul Rodnei*, locul de naştere al memorandistului *Gerasim Domide*, un număr mare de organizaţii voluntare ţărăneşti, în frunte cu *învăţătorul din Şanţ, Mihail Domide*, s-au alaşat încă din anul 1892 la această amplă acţiune politică românească. Ajutat şi de alţi bărbaţi iscuşiţi din această localitate, cum a fost *Leontin Pop, Cosma Cotul* ş.a., învăţătorul Mihail Domide[2] a reuşit să organizeze cu mult curaj şi tactul necesar lucrările pregătitoare ale mişcării memorandiste din Cercul Rodnei. În calitate de preşedin-

1. Der Memorandum-Process. In *Romänische Jahrbücher*, 1894, 4—5. p. 176—266; 6. p. 299—319.
2. Mihail Domide, 1834—1896, învăţător din Şanţ, fost director al *Şcolii Triviale din Singeorz*, pînă în anul 1890; autor al unui studiu monografic al comunei Şanţ; preşedinte al Filialei din Singeorz, al *Reuniunii Mariana;* folclorist renumit şi colaborator la revistele *Traian* şi *Columna lui Traian*, editate de B.P. Haşdeu.

www.cimec.ro

te al acestui cerc el a izbutit să antreneze, cu toată perspicacitatea, şi alţi colaboratori, recrutaţi din localităţile învecinate care au şi participat la adunările populare convocate în acest scop.

Potrivit datelor care ne stau la îndemînă, prima adunare populară organizată în vederea iniţierii acestei acţiuni pe teritoriul Cercului Rodna a fost convocată de Gerasim Domide. In acest scop, la data de 29 aprilie 1892, în calitate de protopop el a difuzat preoţilor din eparhia Rodnei o circulară confidenţială în care, printre altele, spunea: „...apoi pentru a ne putea înţelege în privinţa participării noastre la susţinerea Memorandumului la Tron, te rog cu toată stăruinţa să binevoiţi a lua parte împreună cu doi fruntaşi poporeni din acea comună la *conferinţa confidenţială* (s.n.) ce se va ţine în acel obiect, simbătă în 7 mai a.c. la 2 ore p.m., în localitate Şcoalei confesionale din opidul Rodna Veche"[3].

Intrunirea preconizată astfel s-a ţinut, într-adevăr, la data şi locul hotărît. Au participat la această adunare numeroşi simpatizanţi atît din Rodna cît şi din localităţile învecinate. Cu acest prilej, potrivit uzanţei, despre cele hotărîte, a fost redactat şi un aşa zis protocol.

La această memorabilă întrunire populară s-a discutat atit problema reprezentării Cercului Rodna în cadrul delegaţiei care avea să susţină memorandumul în faţa impăratului de la Viena cît şi alte probleme, cum era aceea a acoperirii cheltuielilor ocazionate cu această acţiune, aşa cum rezultă din cuprinsul protocolului[3].

Dezbaterile la această adunare au fost conduse de Mihail Domide căruia i s-au încredinţat şi celelalte lucrări pregătitoare. Reconstituirea principalilor participanţi la acea şedinţă conspirativă se poate uşor face pe baza semnăturilor pe care le găsim în protocol. (Fig. 1).

După cîte se ştie, delegaţia memorandiştilor formată dintr-un număr de trei sute de bărbaţi ardeleni, dintre care făcea parte şi ţăranul *Leontin Pop din Şanţ*, nu a fost însă primită de impărat. Mai mult, documentele memorandumului au fost transpuse de către curtea imperială din Viena[4] organelor guvernamentale din Budapesta. Dar nici acolo istoricul document nu a fost luat în considerare de autorităţile competente. Dovadă despre aceasta este faptul că plicul conţinînd documentaţia integrală a memorandumului a fost descoperit intact, în arhivele din capitala Ungariei, de către armata română in anul 1918[5].

---

3. Boşca Mălin: Memorandistul Gherasim Domide. Bucureşti. 1944. p. 17—18.
4. Die Romänen-Deputation in Wien, In *Românische Revue*, 1892, VI—VII, p. 289—303; Idem. 304—342, Memorandum der Romänen Siebenburgens und Ungarns. Juga. A. Vasile Lucaci. Acte şi documente. Oradea. 1940.
5. D.E.R. III. p. 330.

www.cimec.ro

Desigur, organizatorii mişcării prevăzînd că memorandumul nu va fi luat în discuţie de către organele statale, s-au hotărît să dea publicităţii textul integral al documentului, considerînd că în felul acesta opinia publică va putea cunoaşte, în mod nemijlocit, conţinutul lui.

Însă, pentru îndrăzneala de a fi organizat această mişcare, precum şi pentru vina de a fi difuzat pe calea presei, textul memorandumului, principalii conducători ai mişcării au fost deferiţi justiţiei[6]. Într-adevăr, dosarul întocmit s-a şi judecat la Cluj de către un tribunal special organizat în acest scop. Procesul a fost public iar dezbaterile au avut un caracter deosebit de furtunos. În decursul dramaticei apărări, acuzaţii au izbutit cu mult curaj să se transforme din acuzaţi în acuzatori. Ei s-au străduit, şi cu acest prilej, să demonstreze lumii că existenţa şi libertatea unui popor nu se discută ci se afirmă. În felul acesta acţiunea memorandumului a reuşit să se înscrie printre celelalte forme de luptă paşnică pe care românii din Transilvania au dus-o în trecut pentru afirmarea şi apărarea fiinţei lor naţionale.

În acest context, procesul memorandumului s-a bucurat de multă simpatie din partea opiniei publice dobîndind un larg ecou chiar şi peste hotare. S-au organizat acţiuni de protest şi au fost puse la cale numeroase demonstraţii în sprijinul mişcării memorandiste, în special în Transilvania. În felul acesta s-a reuşit să se creeze, la un moment dat, în toate provinciile locuite de români, o atmosferă de veritabilă victorie morală.

În aceste împrejurări memorandiştii din Cercul Rodna, neprivaţi de libertate prin sentinţa tribunalului special din Cluj, au căutat să-şi dovedească simpatia lor faţă de mişcarea memorandistă chiar şi după încheierea procesului, manifestîndu-şi astfel solidaritatea lor faţă de soarta celor condamnaţi. În special pe calea scrisorilor ce le trimeteau deţinuţilor din închisoare, ei au reuşit să le ridice moralul şi să le uşureze astfel suferinţa.

Iată, de pildă, ce scria cu prilejul anului nou, 1895, Mihail Domide, preşedintele Cercului Rodna, către memorandistul Gerasim Domide: „Scumpe Vere! Sfintele sărbători să vă găsească pe toţi sănătoşi şi în pace, să le petreceţi cu bine! Facă Dumnezeu, ca din suferinţele voastre să răsară pentru Neamul nostru soarele dreptăţii cum au răsărit pentru neamul omenesc soarele Libertăţii din suferinţele celui ce s-a născut

---

6. Der Prozess gegen das romänische „Memorandum". In *Românische Jahrbücher*. Hermannstadt, 1893, V—VI, p. 310—323; Roşca-Rosen Maria. Ecoul mişcării memorandiste în dezbaterile parlamentului maghiar. In *Acta Mus. Napocensis*, 1968, p. 265—273; Dintre memorandiştii condamnaţi Dr. Vasile Lucaciu a primit 5, Dr. I. Raţiu 2, Gerasim Domide 2 1/2 ani.

www.cimec.ro

pe vremea asta. O închin spre sănătate, că-i mai bună decît toate. Vă salutăm şi vă sărutăm pe toţi cu dragoste. Mihai. Sîngeorz, 3 I 1895"[7].

Pentru a întregi şi mai mult tabloul contribuţiilor de tot felul aduse de locuitorii comunei Şanţ la triumful mişcării memorandiste din Cercul Rodnei, trebuie amintit şi faptul că ei şi-au mai dovedit solidaritatea lor faţă de această importantă acţiune politică naţională, şi prin sumele băneşti pe care le-au donat, alături de ceilalţi locuitori de pe Valea Rodnei, pentru acoperirea cheltuielilor ocazionate de susţinerea memorandumului. Contribuţia fiecărei localităţi din Cercul Rodnei, în frunte cu Comuna Rodna Nouă (Şanţ), rezultă, printre altele, şi din fragmentul procesului verbal, redactat cu prilejul memorabilei şedinţe secrete din 1892, sub preşedinţia lui Mihail Domide, proces verbal al cărui text îl reproducem în continuare.

„Protocol susceput în conferinţa confidenţială a reprezentanţilor din comunele aparţinătoare Cercului Rodna, ţinută la 7 mai 1892".

„Obiectul : Reprezentarea Cercului Rodnei în deputaţiunea care va avea a susţine Memorandul Românilor la Înaltul Tron. Prezenţi subscrişii.

I. Convocatorul acestei conferinţe, Gherasim Domide, aduce la cunoştinţa acestei adunări scopul pentru care şi-a luat libertatea de a conchema, care este luarea de măsuri potrivite pentru ca Cercul Rodnei să fie reprezentat în pomenita deputaţiune şi modul demn, rugînd pe cei prezenţi ca să se constituie (. . .) „Ad. I. Notificarea conchemătoriului să ia spre ştiinţă şi se aclamă ca preşedinte adhoc d. Mihai Domide, iar ca secretar adhoc Eronim Slăvoacă.

II. După constituire se pune la ordinea zilei memoriul reprezentanţilor acestui cerc (. . .). „A. II. Se statoreşte numărul acelora 6 inşi şi anume pe lîngă membrul Comitetului Central naţional, d. Gherasim Domide, încă 5 reprezentanţi din popor şi anume : Leontin Pop, din Rodna Nouă, Ioan Clemente Buia din Sîngeorz, Ştefan Neamţu din Feldru, Zaharie Galeş din Ilva Mare şi Gavril Ruşti din Măgură.

III. Acoperirea speselor pentru membri aleşi în pomenita deputaţiune. „Ad. III. Spesele se vor acoperi din colectele făcute din comunele din Cerc în modul următor : Rodna Nouă (Şanţ) 20 fl., Rodna (Veche) 25 fl., Maieru 25 f., Sîngeorz 25 f., Ilva Mică 15 fl., Feldru 20 fl., Nepos 15 fl., Leşu 20 fl., Poiana (Ilvei) 15 fl., Măgura 20 fl., Ilva Mare 25 fl.

Cu colectarea acestei sume se angajează subscrişii reprezentanţi, iar pînă la îndeplinirea acesteia se dă împuternicire

7. Boşca Mălin, o.c. p. 36; 18.

www.cimec.ro

d-lui Gherasim Domide, preot în Rodna Veche, de a lua anticipînd ace sumă de la un institut de bani.

„Nefiind alte obiecte, protocolul se încheiei şi subscrie. D.C.S. preşedinte (ss) Mihai Domide; Secretar (ss) Ieronim Slăvoacă, (ss) Cosma Cotul, Leontin Pop, Ioan Avram, Lazăr Avram, Dr. Monda Andrei, Zaziliu Tofan, Romul Jurca (?), Gherasim Domide, Ion I. Sandu (?), Grigore Ciunterei, Zaharie Bulbuc, Georgiu Varvari, Paramon Moroşan".

Din cele expuse în contextul acestui memento rezultă, în încheiere, că istoria comunei Şanţ, in anii mişcării memorandiste, a înscris în cartea existenţei sale o nouă şi însemnată pagină. De aceea, astăzi locuitorii ei sînt mîndri că din sînul lor s-au ridicat bărbaţi luminaţi care, alături de ceilalţi bărbaţi de seamă de pe Valea Rodnei, au îmbrăţişat de la început idealurile mişcării memorandiste, au luptat neîncetat pentru triumful ei, aducînd astfel o contribuţie însemnată pentru dobîndirea succesului final[8]. Pentru meritele lor, istoricul comunei Şanţ va aşeza la loc de cinste atît figura învăţătorului *Mihail Domide*, fost preşedinte al mişcării memorandiste din Cercul Rodnei, cît şi pe cea a lui *Leontin Pop* care a făcut parte din delegaţia celor 300[9] de bărbaţi ardeleni cărora li s-a încredinţat inalta misiune de a duce la împăratul din Viena dosarul cu documentele memorandumului.

8. O. Filipolu. Memorandiştii din comuna Şanţi In *Ecoul*, 6 iulie 1974.
9. Unele izvoare indică cifra de 500 membri ai acestei delegaţii.

www.cimec.ro

Ion Pop Reteganul — învățător la Rodna

IOAN ILIEȘ

Asocierea pînă la contopire dintre numele lui Reteganul și cel al satului său natal nu ține de o prea înrădăcinată obișnuință, nu este o simplă figură de stil, dascălul din Reteag fiind legat de ținutul său natal, de acest colț de țară cu fire dintre cele mai intime.

În scurta lui viață, de numai 52 de ani, a împletit activitatea de dascăl cu munca de valorificare a ceea ce este mai reprezentativ în spiritualitatea și puterea de creație a poporului român — folclorul. Cei 19 ani de învățător model și i-a închinat copiilor din Orlat (lîngă Sibiu), Vîlcelele—Rele (în părțile Hunedoarei), Baru-Mare, Lisa (Făgăraș), Bouțaru Inferior și Superior (lîngă Porțile de Fier), Bucium-Sașa (Munții Apuseni), Sîncel (lîngă Blaj).

Începînd cu anul 1886 se transferă la *Rodna* (Jud. Bistrița-Năsăud), unde va lucra neobosit pînă în 1892, cînd se pensionează din cauza unei boli de ochi.

În legătură cu starea sănătății sale din ultimii ani petrecuți la Rodna date emoționante ne oferă o scrisoare din Casa memorială de la Reteag, adresată Astrei în 1893:

„Acum sunt 2 ani eram învățător la Rodna veche iubit de elevi și de părinții lor, stimat de colegi și superiori și binevăzut chiar și de străini. Foile noastre îmi aduceau știrea că și marele nostru public cărturar mă are în drag. Observai însă cazul că mă bolnăvii mai întîi de piept, apoi de ochi. De la ultima faur 1892 pînă prin iunie al acelui an eram mai fără vedere și cu dureri".

În acest răstimp era suplinit de directorul școlii din Rodna — Gherasim Domide, și de soția sa, pentru ca în august să se pensioneze.

www.cimec.ro

A venit din Sincel la Rodna, aducînd în suflet nostalgia prietenilor de aici, îndeosebi a „venerabilului" moș Cipariu : „Îmi luai adio de la prietenii din Sîncel și Blaj, cu care trăii atîtea zile bune. Văzui pentru ultima dată pe venerabilul moș Cipariu, care mă iubea foarte mult, și venii aici, unde sînt și în ziua de azi (1887) și unde mă aflu foarte bine, numai cît salarul (300 fl. la an) e prea mic în comparație cu pretențiile unui opid metalurgic ca Rodna[1].

Deprins cu munca și animat de cele mai alese idealuri, ca pretutindeni pe unde a lăsat cîte o părticică din sufletul și cugetul său temerar, se dorea să fie folositor oamenilor de aici.

Pasiunea pentru cultivarea pomilor a transmis-o și elevilor din Rodna, locuitorilor din această parte a județului.

Cu aceeași însuflețire a poposit la izvoarele nesecate ale folclorului culegînd creații în versuri și proză.

Poveștile *Fiutul oii, Urmă galbînă și Pipăruș Petru, Doftorul Toderaș, Norocul și mintea* au fost auzite și scrise în Rodna și sînt cuprinse în volumul *Crăiasa zînelor,* îngrijit de Vasile Netea. Ele prezintă un interes deosebit pentru cititorii acestor locuri, deoarece reflectă momente din viața și datinile lor. Au construcție specifică, deosebită în unele privințe, de poveștile culese din alte părți ale țării. Sînt încărcate de expresii populare, umorul și ironia fiind prezente în fiecare pagină. Încheierea se face printr-o formulă specifică numai acestor povești de pe Valea Someșului. Spre exemplu: „Cine o știe mai departe, mai departe s-o spună" (Fiutul oii) ; „Cine o știe mai departe-spun-o!" (Urmă galbînă și Pipăruș Petru); „Cine o știe mai departe, eu nu-l opresc, spun-o, că eu atîta am auzit, cît v-am spus-o" (Norocul și mintea).

În „Revista ilustrată" putem citi Legenda Beneșului[2] „auzită în Rodna-Veche și scrisă de Ioan Pop Reteganul". În scurt, mitul legat de muntele Beneș ar fi acesta: pescarul sărac, pe nume Beneș, ce se așezase într-o căsuță la capătul din sus al Rodnei, aproape de Someș, face pact cu dracul în schimbul a 5 saci cu galbeni și viață lungă de 300 de ani. Cu acești bani și-a cumpărat un munte către „răsărit-miazănoapte de la Rodna", iar în vîrf dracul i-a făcut omului un palat în care să-și petreacă cei 300 de ani. Timpul a trecut, omul s-a stins din viață, rămînîndu-i doar numele legat de un munte pe care oamenii pînă astăzi îl cunosc sub denumirea de „muntele Beneș".

---

1. Ion Apostol Popescu, *Ion Pop Reteganul — Viața și activitatea,* Edit. didactică și pedagogică. București, 1965, p. 26.
2. I.P. Reteganul, *Legenda Beneșului,* în „Revista ilustrată", broșura 1, an. I, 1898, pp. 9—10.

www.cimec.ro

Reîntîlnirea cititorului cu această legendă poate avea dublu rost: întîi fiindcă își amintesc de vremurile de demult, apoi pentru că o comparație cu varianta ei de astăzi poate fi plină de interes.

Dacă în satele prin care a trecut înainte a trebuit să ridice școli, la Rodna a contribuit la dezvoltarea celei existente. Situația precară în care se afla și aici învățătorul, l-a determinat să înființeze „Comitetul de ajutorare a școlarilor cu cărți". Cu toate apelurile făcute însă, pentru a putea ajuta, prin subscripție publică, pe copiii săraci, bogații „nu au contribuit nici cu o monedă chioară pentru acest scop"[3].

Ioan Pop Reteganul nu s-a descurajat și, cu modestele posibilități ale Comitetului, a reușit, totuși, să distribuie „cărți gratis între școlarii miseri". Dovezi de acest gen găsim în corespondența sa, precum este următoarea scrisoare, inedită, primită de la învățătorul Ștefan Țarînă din localitatea Păucinești de prin părțile Hunedoarei, datată 10 aprilie 1888:

„Subscrișii conșcienționos și conform adevărului atestăm precumcă în ziua subsemnată am primit prin poștă de la On. D. Ioan Pop Reteganul, ca prim secretar al P.O. Comitet (prea onoratul comitet n.n.) de ajutorare al școlarilor în cărți, 20 scris douăzeci abecedare de V. Petri, pentru a se distribui gratis între școlarii miseri de la școala noastră: gr. cath. românească. Primească P. O. Comitet mulțumita cea mai fierbinte pentru această faptă generoasă, de la numiții miseri, iară de la subscrișii respectuoasa stimă cu care suntem"[4]. (Anexă facsimil foto).

Activitatea sa prodigioasă desfășurată la Rodna este întregită de colaborarea, începînd din anul 1887, cu Societatea „Mariana" a învățătorilor din comunele grănicerești ale cărei documente de la Arhivele Statului din Năsăud oferă cîteva date prețioase pentru o cunoaștere mai aprofundată a preocupărilor pedagogice ale ilustrului învățător ardelean.

Așa aflăm că la 21 mărțișor 1887, cu ocazia adunării generale a Reuniunii Mariana, Desp. (despărțămîntul n.n.) I Rodna Veche, I. P. Reteganul este primit ca membru și susține „disertațiunea" *Mintea*, purtînd drept motto un vers din poezia „Omul frumos" de Andrei Mureșanu. Din partea introductivă desprindem faptul că lucrarea a fost întocmită numai pentru a fi susținută în cadrul societății. „Intrînd azi pentru prima dată ca membru în On. Reuniune Mariana, a corpului învățătorilor români de la izvoarele Someșului Mare și din fostul district al Năsăudului, mă folosesc de această plăcută

3. I.P. Reteganul, *Crăiasa zinelor*, Ediție îngrijită și prefață de Vasile Netea. București, 1970. p. 11.
4. Corespondență din Casa memorială Reteag, jud. Bistrița-Năsăud.

www.cimec.ro

ocaziune spre a-mi ceti un mic și modest operat, ce-l lucrai numai spre acest scop"[5].

În esență, disertația este o caldă pledoarie pentru a dedica tot ce e mai frumos în munca de educator cauzei creșterii și instruirii copiilor. Autorul prețuiește darurile minții așa cum le omagiază și poporul in multe din poveștile și basmele sale, dintre care se detașează povestea „Norocul și Mintea", publicată în vol. „Povești ardelenești" — 1888.

Cu sarcasmul specific autorului, cu umorul atit de sănătos însușit la școala literaturii populare, I. P. Reteganul satirizează, în final, printr-o suită de proverbe, pe omul fără minte :

„Bine zice moș Arvinte :
Vai de cap unde nu-i minte".
„Cap ar fi, dar minte nu-i
Asta-i lucru dracului".
„Vai de picioarele care poartă un cap nebun"[6].

„Din „protocolul" (procesul verbal) încheiat cu acest prilej se mai desprinde un lucru deosebit de important : la invitația lui I. P. Reteganul și Ioan Tivadar participă la adunare și „D-l cav. de Porcius" care este salutat cu eluziasm de toți participanții. Reiese că, după venirea în Rodna, Reteganul legase relații de prietenie cu marele botanist român, Florian Poscius, pe care Teodor Tanco îl numește metaforic „Un pisc în munții Rodnei"[7].

O altă colaborare a sa la lucrările societății este „Epistola în școala poporală — tractat practic, lucrat pentru adunarea generală a Reuniunii „Mariana" ținătoare la 25—30 septembrie 1887", avînd pe ultima pagină mențiunea că a fost citită în ședința a 3-a din 26/9, 1887. Această lucrare, după mărturisirile autorului, are la bază alte scrisori ale lui V. Petri, Ioan Fekete Negruț, Julius Schatter și ale altor „bărbați" care s-au ocupat de soarta învățămîntului.

Prima idee cu care își propune să rețină atenția auditorilor, idee, de altfel foarte frecventă la cărturarii epocii, este cea referitoare la locul prim pe care trebuie să-l ocupe limba română în școlile noastre, citind din valorosul pedagog V. Petri care zice : „Conștiința limbii românești ne este de neapărată trebuință, fiindcă dînsa este dovada cea mai puternică a naționalității noastre, dînsa mijlocul de împărtășanie al ideilor și simțămintelor între zece milioane de români, dînsa formează și trebuie să formeze sufletul învățămîn-

5. I.P. Reteganul. *Mintea*, în Arhivele Statului, Năsăud. Fond „Mariana", pachetul II, 1887.
6. Idem.
7. Teodor Tanco. Virtus Romana Redivivа — însemnări și portrete. Bistrița, 1973, p. 199.

www.cimec.ro

tului nostru public, dinsa este temelia pe care ne sprijinim în învățătura celorlalte ramuri ale științei, și in fine, fiindcă de la cunoștința ei va atîrna putința de a avea mîne o literatură românească care să manifeste propria noastră viață intelectuală"[8].

După acest preambul urmează date despre epistolă însăși.

Procedind metodic, autorul pleacă de la reactualizarea unor definiții ale scrisorii : „Epictet zice că Epistola este un sol mut, iar Stephan o numește corabia spiritului pe oceanul depărtărilor[9].

De o plasticitate deosebită este sensul pe care-l dă poporul epistolei, căreia îi zice cînd „carte" cînd „scrisoare". Iată versurile populare cu care I. P. Reteganul ilustrează această afirmație :

„Măi bădiță de departe
Trimite-mi un pic de carte,
Dar n-o scrie cu cerneală
Că de-aceea-i multă-n țară,
Scrie-mi-o cu lăcrămele
Că d-acelea-su puținele".

sau :

„Frunză verde în plop-nalt
De picatu-mi-o picat.
Scrisoare *de la-mpăratul*
Să mă duc și să-mi las satul".[10]

După ce, dovedind o temeinică documentare, autorul face un scurt istoric al epistolei, trece la o clasificare a acesteia in 12 categorii, de la biletele simple pînă la epistolele literare.

Cunoscător al prozei epistolare, specie a genului epic, autorul arată că cei dintii care au inceput să scrie epistole in limba lor maternă sint italienii, francezii, englezii, referindu-se apoi la cultivatorii prozei epistolare in literatura noastră, care ia naștere in perioada pașoptistă datorită lui Ghica, Alecsandri, Negruzzi, Alexandrescu.

De aici pînă la sfîrșit, stilul lui I. P. Reteganul cîștigă în oralitate, fiind presărat uneori cu ziceri populare de felul : „să stăm strîmb și să judecăm drept".

Se relevă și unul din neajunsurile activității învățătorilor vremii și anume faptul că nu acordă importanța cuvenită predării limbii materne în general și problemelor de compoziție în special. De aceea ii îndeamnă să-și lărgească necontenit cunoștințele, să se perfecționeze neîntrerupt pentru a

8. I.P. Reteganul. Epistola..., in Arhivele Statului, Năsăud. Fond. „Marlana", pachet II, 1887, p. 3.
9. Idem, p. 10.
10. Op. cit., p. 9.

www.cimec.ro

putea instrui cu mai mare succes pe elevi, astfel incit aceştia la absolvire să fie capabili a vorbi, ceti şi scrie în limba lor, să fie în măsură să se exprime corect atît oral cît şi „scriptural", să fie capabili să scrie epistole după toate regulile stilistice.

Disertaţia se incheie cu un citat din Cipariu, reintărind ideea de necesitate a studierii limbii : „Să cultivăm cît se poate de bine limba maternă, tezaurul cel mai scump născut cu noi de la ţîţele maicei noastre, dulce ca sărutul măiculelor cind ne aplecăm la sinul lor! Tezaur mai scump decît viaţa"[11].

In sfirşit, o a treia lucrare, păstrată tot în manuscris la Arhivele Statului din Năsăud, este „Frideric Fröbel şi grădinele de copii", susţinută la Reuniunea „Mariana" din 14—15 oct. 1888, la „Sin-Georgiu pe Someş".

Evocînd personalitatea întemeietorului grădiniţelor de copii, a cărui deviză era „Veniţi să trăim pentru copiii noştri", I. P. Reteganul îşi exprimă speranţa în sosirea zilei cînd şi la noi, in Transilvania, se vor infiinţa aceste instituţii de învăţămint.

Aşadar, şi activînd în cadrul societăţii, I. P. Reteganul pune în circulaţie idei nobile, mobilizatoare, după cum putem desprinde din cuprinsul celor o sută de pagini ale acestor trei manuscrise îngălbenite de vreme. Ele atestă, o dată în plus, dragostea de neam a cărturarului, pînă la totala contopire cu acesta, spiritul de jertfă cu care şi-a dedicat scurta-i viaţă creşterii „pruncilor", luminării maselor.

Iată deci un crîmpei mai puţin cunoscut din viaţa şi activitatea pedagogului pe care l-am elogiat în repetate rînduri, deşi pilduitoarea sa frumuseţe spirituală îl recomandă mult mai convingător decît mine. Şi totuşi am făcut acest lucru cu sentimentul ce se degajă din expresia : „Un popor care vrea să trăiască trebuie să ştie a-şi aminti".

11. Idem. p. 27.

www.cimec.ro

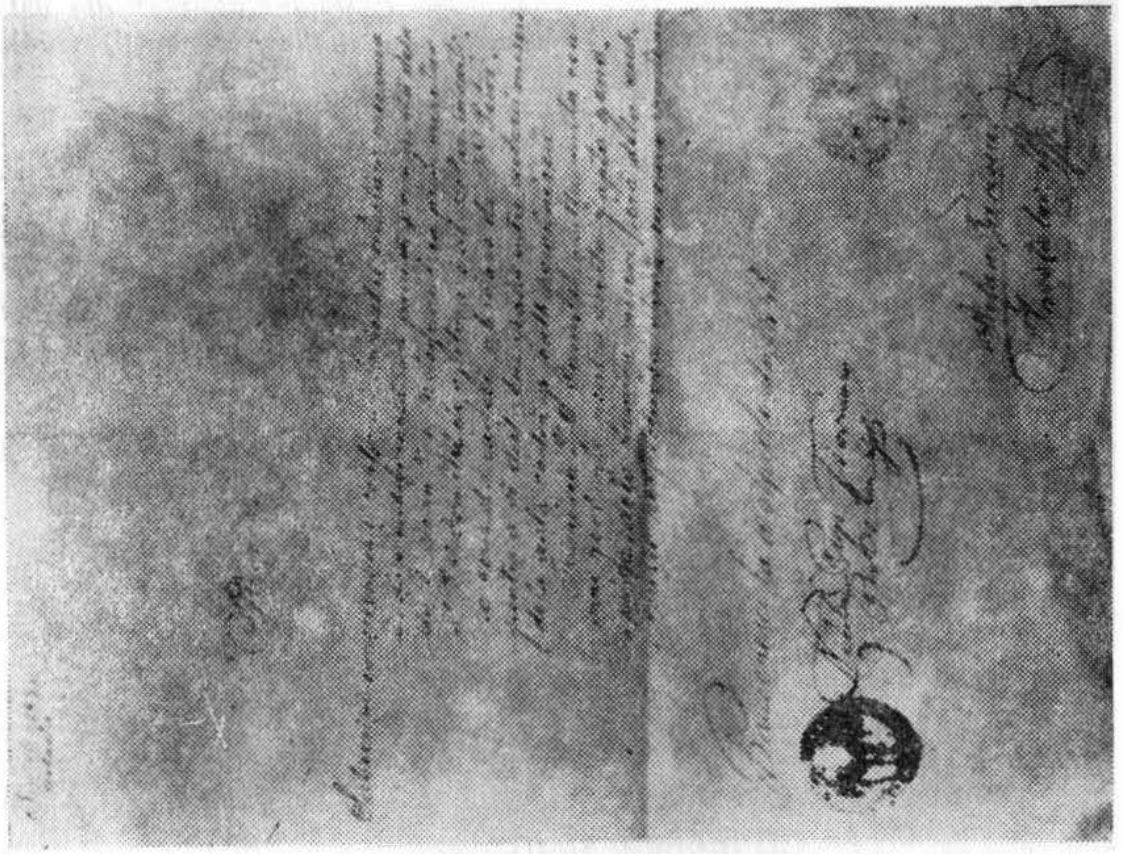

www.cimec.ro

Coşbuc la Hordou

CONSTANTIN CATALANO

MOTTO :

„Sus ridică fruntea, vrednice popor!
Toţi s-avem o ţintă şi un singur dor
Mindru să se-nalţe peste toate-n lume
Steagul tricolor !"

(George Coşbuc „Cintec" din vol. „Cîntece de vitejie" Bucureşti, 1904).

Scrisă în numele preţuirii unui om cunoscut şi îndrăgit în egală măsură de contemporani şi de generaţiile ce i-au urmat poetului, lucrarea de faţă, fără pretenţia de a fi un studiu monografic, prezintă o scurtă oprire în atmosfera bucolică a satului năsăudean, în cuibul care a legănat primele visuri ale copilăriei „poetului ţărănimii" ale aceluia care încă de pe băncile şcolii năsăudene visa la eliberarea naţională şi socială a obiditului, de atunci, popor român transilvan :

„Românaş copil de brav,
Lasă casa, lasă munte,
Vino, luptă, sări în frunte
Să fii liber, nu tot sclav.

Lasă car şi lasă plug
Lasă totul şi te bate
Cu hienele spurcate,
Ce te ţin în crudul jug.

www.cimec.ro

Prinde-n mînă puşca ta
Şi-o descarcă-n tirănie
Scapă scumpa ta moşie
De sclăvia neagră, rea!"[1].

Acest strigăt de revoltă, acest îndemn la luptă este un prolog al viitoarei opere cu caracter social, angajat al autorului „Baladelor şi idilelor".

Tot ceea ce s-a scris despre Coşbuc de către monografi autorizaţi, iubitori ai poeziei bardului, ar părea că umple orice gol din viaţa poetului, că răspunde oricărei întrebări. Aşa cum este cunoscut, viaţa şi opera oamenilor de seamă sînt pentru cercetători nişte cîmpuri inepuizabile de sondare şi descoperire a noi şi noi valenţe artistice, a noi şi noi taine.

S-au făcut atîtea aprecieri pertinente cu privire la copilăria lui George Coşbuc încît, privite superficial, alte completări ar părea inutile. Cît ar fi de paradoxal, vom începe prin a reanima această perioadă care a lăsat urme adînci în viaţa poetului naţional, urme ce au contribuit la viitoarea sa formaţie intelectuală. Anii petrecuţi în mijlocul naturii satului natal şi a oamenilor din care s-a înălţat sînt motive întîlnite în aproape toată opera ca şi prilejuri de frumoase aduceri aminte. Aceştia sînt anii care l-au legat strîns de popor. Oamenii aceştia de care aminteam sînt ţăranii care l-au învăţat să iubească munca şi libertatea. Este motivul esenţial pentru care în versurile sale lamentaţia este necunoscută. Eroii săi, ţăranii, nu se lasă striviţi de inconştient, sînt înzestraţi cu setea de viaţă pentru care nu de puţine ori trebuie să lupte:

„O luptă-i viaţa, deci te luptă
Cu dragoste de ea, cu dor".

îndeamnă poetul în aceste versuri din „Lupta vieţii".

Mesajul poetic coşbucian, este acela ar trăirii intense. Izvorul inspiraţiei sale rămînînd în permanenţă poporul român:

„Sînt inimă-n inima neamului meu
Şi-i cînt şi iubirea şi ura —
Tu focul, dar vîntul ce-aprinde sînt eu
Voinţa ni-e una, că-i una mereu
În toate ale noastre măsura".

Acesta este jurămîntul de credinţă al poetului din care radiază sentimentele inalte patriotice care îl animă pe G. Coşbuc.

---

1. Dr. Leon Scridon, „Notiţe biografice, amintiri din viaţa de elev a lui George Coşbuc", în *„Omagiu lui George Coşbuc cu ocazia dezvelirii bustului în Năsăud"*, Bistriţa, 1926, p. 67.

www.cimec.ro

Acest poet mereu tînăr, fiu al plaiurilor năsăudene, plaiuri care l-au zămislit şi pe Liviu Rebreanu, vede lumina zilei la Hordou, sat cu oameni harnici şi făloşi care n-au cunoscut niciciînd iobăgia. Aceşti ţărani liberi au fost înfrăţiţi dintotdeauna cu munţii şi cu codrii. Ori pe unde va trece poetul va purta cu el amintirea plaiurilor natale cărora le rămîne credincios pînă la sfîrşitul vieţii. Trăind chiar în Bucureşti, George Coşbuc nu se lasă furat de citadin, gîndul său este mereu la oamenii în mijlocul cărora şi-a petrecut copilăria, la munţii săi dragi pe care i-a purtat în suflet ca pe o comoară nepreţuită. El rămîne mereu „suflet în sufletul neamului".

Un trecător care ar privi amănunţit aşezarea satului ar putea lesne să-l asemene cu un hîrdău. Îngust la capete şi lăţit la mijloc, străbătut de neastîmpărata Sălăuţă de la un capăt la altul, Hordoul (azi Coşbuc), este aşezat între dealuri care rareori au înălţimea sub şapte sau opt sute de metri. Aceşti străjeri seculari martori ai unei frămîntate istorii au fost de multe ori locul de refugiu al copilului Coşbuc şi a ortacilor săi. „În judeţul Bîstriţa-Năsăud se găseşte satul Hordou, de cîteva sute de fumuri. Case albe la poala de deal, strînse împrejurul unei bisericuţe cu turnul ţuguiat între plopi. Sătenii, toţi români plugari temători de Dumnezeu, harnici, aţoşi, uscăţivi, cu lumină în ochi şi cu sufletul muiat în basme"[3].

Regele Matei Corvin emite un decret în 1475 prin care scoate Districtul Rodna din Comitatul Dăbîca şi-l alîpea oraşului Bistriţa cu menţiunea expresă de a beneficia toţi românii din comunele de pe Someş de aceleaşi drepturi pe care le aveau locuitorii bistriţei. Acest decret este primul document de atestare a Hordouluî. Între comunele care intrau sub tutela oraşului Bistriţa se număra şi satul Hordou. Deşi craiul Matei s-a îngrijit de soarta românîâlor din aceste comune situaţia lor s-a înrăutăţit ajungînd încetul cu încetul într-o adevărată servitute faţă de saşii bistriţeni.

În 1739 Hordoul este din nou menţionat într-un document de hotărnicie cu prilejul fixării hotarelor între Năsăud, Salva şi Hordou. Peste cîţiva ani, în 1760 guvernul transilvănean emite o sentinţă prin care eliberează mai multe comune, între care şi Hordoul, din dependenţa faţă de Bistriţa. Astfel hordouanii devin liberi.

1763 este anul în care comunele din districtul năsăudean sînt încadrate în Regimentul al II-lea de graniţă, înfiinţat de Imperiul austriac. Făgăduielile făcute în timpul militarizării

2. Ghe. Bogdan-Duică „Luceafărul" — 1919. nr. 5, p. 95.
3. Octavian Goga. „Gheorghe Coşbuc" — Discurs de primire la Academia Română" — 30 mai 1923.

www.cimec.ro

de către trimişii imperiali nu vor fi împlinite. Nemulţumiţi ţăranii se vor răscula : „Sînt de doi ani grăniceri şi n-au primit nici pînă acum cartea împărătesei că sînt liberi ; au fost scrişi iobagi, dau dare, fac serviciul militar; copii lor o să meargă pînă la marginile pămîntului să-şi verse sîngele şi pentru ce? Ca să fie robi, să n-aibă nici un drept?" — au fost cuvintele de indemn la răscoală rostite de bătrînul Tănase Todoran din Bichigiu martirul răscoalei. Din acest regiment al „sumanelor negre" făcea parte şi Hordoul. Cătană grănicerească în acest regiment a fost şi Ionică Coşbuc (1741—1844), strămoş al poetului, care a luptat împotriva lui Napoleon[4].

Am crezut de cuviinţă să narăm cîteva date din istoria frămîntată a ţinutului din care s-a înălţat Coşbuc pentru a ilustra cadrul istoric în care a fost zămislit poetul. Aceste evenimente vor fi încrustate adînc în conştiinţa lui George Coşbuc încă de pe băncile gimnaziului năsăudean prin lecţiile dascălilor săi. De altfel istoria aceasta era prezentă şi în versurile din „Oda festivă a liceului" care era intonată cu mîndrie cu prilejul oricăror serbări :

„Astăzi virtuţii belice străbune
Fii lui Marte de pe Valea Rodnei
Ştiu să-nsoţească a doua „Rediviva
Virtus Romana"[5].

Strămoşii poetului, foşti iobagi fugiţi de pe moşia grofului Horvath din Ilişua, se stabilesc în acest ţinut în sec. al XVII-lea.

Tatăl poetului, Sebastian Coşbuc, fiul preotului Anton, descinde după o veche legendă, dintr-o familie în care au urmat 12 preoţi. Primul ar fi Atanasie, arhidiacon la Năsăud, lui îi urmează Ciril, Ioan, Eremia, Cifor, Nelevaica, Casian, Larion, Anton şi Sebastian. Fiul mai mare al lui Sebastian, Leon va fi tot preot şi ultimul este Vasile, fiul lui Leon. Această tradiţie este continuată şi astăzi.

Din cei cinci fii ai preotului Anton Coşbuc : Sebastian, Fica, Nicolae, Gavrilă şi Mihăilă numai Sebastian va urma cursurile unei şcoli superioare. Ceilalţi rămîn gospodari de frunte ai satului. Absolvent al Seminarului teologic din Blaj, Sebastian Coşbuc acumulează o cultură vastă, stăpîneşte latina, greaca şi mai cu seamă germana. Fratele mai mare al poetului, Leon, îşi aminteşte în „Informaţii literare şi culturale" a lui Oct. C. Tăslăoanu că de cîte ori neastîmpăraţii copii ai popii Sebastian se întreceau în pozne, tatăl îi dojenea blînd cu citate din Cicero.

---

4. Sandu Manoliu. „Icoana unei şcoli dintr-un colţ de ţară românesc", p. 367—374.
5. L. Sridon. Op. cit.. p. 73.
6. G. Scridon. „Studii despre Coşbuc", Cluj. 1966; p. 11.

www.cimec.ro

Maria Avacum este fiica preotului Luca Avacum din Telciu, femeie cu „inimă nobilă, care în momente de bucurie ori întristare, era în stare să improvizeze poezii (doine, hore, satire) de o rară frumusețe, deși absolvise numai școala primară de fete din Năsăud unde o duse unchiul său, harnicul vicar din Năsăud, Ioan Marian".[7]

Maria va deveni „Coșbuc" prin căsătoria cu Sebastian în iunie 1843, căsătorie oficializată la parohia din Telciu de către tatăl Mariei[9]. Din această „cununie" se vor naște un număr impresionant (paisprezece) de copii.

Coșbuc provine deci dintr-o familie cu oarecare instrucție. De educația copiilor s-a ocupat chiar preotul Sebastian in felul acesta „Georgică", cum îi spuneau sătenii lui George, este trimis la școală încă de la cinci ani. Primele bucoavne le învață cu Tănăsucă Mocodeanu, „un biet om sfrijit" care îl ducea la școală în brațe. Om isteț, bun povestitor și stăpin pe umor, va transmite lui Georgică gustul satirei. La cei cinci ani ai lui, Georgică îi croiește dascălului său aceste stihuri :

„Cînd Tănăsucă cîntă mai marilor voievozi
Toți cîinii încep a bate din cozi"[9].

Poetul va dovedi dragoste pentru carte încă de mic, cînd avea șapte ani „cît era ziulica de mare avea cartea și pana tot în mînă[10]". „Seara venea la el dascălul Tănăsucă Mocodean, fost caporal pe vremea graniței militare, un om mic de statură, supt la trup, și față ca o prună uscată, sărac ca vai de el dar om cinstit și procopsit, după cum era lumea pe vremea aceea. Bietul Tănăsucă îi spunea lui George povești despre zmei și balauri, zîne și Feți-Frumoși, Surgă-Murgă și Fata Florilor ș.a. pe care le asculta cu deosebită plăcere. Tot ceea ce auzea de la dascălul său Tănăsucă prindea repede-n minte și nu mai uita așa încît capul său era o adevărată colecție de basme și anecdote"[11].

Maria Coșbuc, femeie veselă și inteligentă, colinda șezătorile întrecîndu-se cu fetele și flăcăii satului în fel de fel de jocuri tinerești. Poate de aceea oamenii se adresau preotesei simplu și banal „lelea Măriucă". De multe ori era solicitată de fete ori de flăcăi să le improvizeze strigături pentru horă sau bocete pentru înmormîntări. Acest lucru îl făcea cu mare meșteșug și era neîntrecută. Așa a cunoscut-o Rafila Zăr-

7. I.. Scridon. Op. cit.. p. 64.
8. „Registrul cununaților pro 1843" — par. Telciu.
9. Octavian C. Tăslăuanu. „Amintiri de la Lucefărul". Buc.. 1936.
10. Iuliu Bugnariu. „Contribuții la viața și activitatea lui George Coșbuc". în Arhiva Someșană. nr. 6. p. 77—78.
11. I. Bugnariu. Op. cit.. p. 78 ș.m.d.

www.cimec.ro

greanu, o bătrînică gîrbovită de anii mulți ce-i avea și care a trăit pînă nu de mult intr-o căsuță la fel de veche ca ea, peste drum de „casa popii".

Neintrecută a rămas Maria pînă ce a mai prins Georgică in putere și pînă ce a intrat și el în rîndul oamenilor mari de „nouă ori zece" ani cînd s-a pus voinicește la treabă dind la iveală spre fala părinților și rudelor strigăte mai „acătării" chiar decît ale mamei: „Cînd eram acasă, la Năsăud, eu eram un fel de „artă poetică" ambulantă a satului. Învățam pe flăcăi strigăte ocazionale, pe care să le chiuie la horă, învățăm pe fete doine, să le cinte la șezătoare. Improvizam pe atunci foarte lesne versuri populare. Frate-meu care nu învățase carte și era flăcău în rind cu flăcăii satului, era mijlocitorul. Odată îi făcusem unei fete cam zburdalnică dar frumușică următoarea epigramă:

„Tot mă ceartă măiculița
Că-mi prăd cu cei dragi gurița,
Las, mamă că mă mărit
Și sărut tot om urît".

Frate-meu a chiuit la horă strigătura făcută de mine, a prins. Toți flăcăii o învățaseră și o chiuiau.[12]

Crescut printre țărani, Georgică se împrietenește cu copii acestora de care nu se va despărți nici iarnă nici vară. Această legătură se va prelungi și în perioada studiilor năsăudene: „Doisprezece din cei paisprezece, citi urmau clasa a opta a liceului din Năsăud, eram băieți de țărani oieri, și purtam căciuli și itari. Vacanțele ni le petreceam prin păduri și prin munți, căci numai la școală eram „domnișori", iar acasă eram ciobani"[13].

Vara însoțea mieii în „Poeniță" sau „Dereblucă", unde popa avea pășune și se intrecea cu strengarii de seama lui în jocurile rămase nealterate pînă astăzi, „de-a untul" ori „Treizeci și trei". Prinși în farmecul lor, băieții nici nu știau cum trece ziua. Pe înserat, obosiți de alergătură adunau turmele și se întorceau o dată cu „stolurile" de fete ce cîntau de răsuna satul, cintece de dor. Ajuns acasă, copilul se așeza pe marginea vetrei și cu capul în poala mamei se lăsa purtat de vraja poveștilor depănate cu harul unei alese povestitoare. Cina era de multe ori uitată căci se grăbea să-i închidă pleoapele și să-i continue povestea rămasă neterminată, în vis. La rugămintea lui George, Maria și-a descărcat tot sacul cu povești, nu mai știa altele, in felul acesta apare al treilea personaj în copilăria sa care ii va incînta serile: „Eu

12. G. Coșbuc, prefață la vol. „Fire de tort".
13. Ibidem.

www.cimec.ro

ii spuneam mamei să-mi povestească poveşti. Mi le spusese toate-cîte le ştia. In sat nu mai ştia pe nimeni să ştie altele. Auzise însă de Ion Goriţă dintr-un sat vecin (Bichigiu n.n.) că ştie poveşti. Ion Goriţă era un om gras ca un Falstaff. De li-i vedea trecînd (îi zic eu mamei) să-l chemi la noi. O dată iată-l pe Goriţă că trece. L-am chemat — continuă Coşbuc — şi mi-a spus poveşti. *Filozofii şi plugarii* din „Tribuna", e de la Goriţa, este făcută după ce mi-a spus el. De la el am şi altele... Şi *„Pe pămîntul turcului"* am auzit-o de la el..."[14].

De la acest rapsod, ca şi de la Tănăsucă, se pare că poetul moşteneşte gustul pentru snoavă, pentru versul satiric.

Aceste trei personaje, Maria (mama sa), Tănăsucă Macodeanul şi Ion Goriţă vor avea o influenţă binefăcătoare asupra formaţiei intelectuale de mai tîrziu a poetului, asupra gustului său pentru literatura populară. Aceştia au fost „dascălii de folclor"[15]. Profesorul Vasile Netea vorbind de cei doi ţărani afirmă: „...Tănase Mocodean împreună cu Ion Goriţa, au fost într-adevăr iniţiatorii în folclor ai autorului *Baladelor şi idilelor...*, ei i-au dăruit „o adevărată colecţie de basme şi anecdote... ei l-au făcut să călărească pe Pegasul numit Surgă-Murgă pentru a urca piscurile Arcadiei, şi că acest Tănase Mocodean, dascăl şi rapsod al Hordoului, merită să fie menţionat, alături de Ion Goriţa, printre folclorştii ţărani identificaţi, a căror existenţă trebuie să fie cunoscută, cercetată şi preţuită după cuviinţă"[16].

După absolvirea primei clase în Hordou, poetul este trimis la Telciu unde urmează cursurile şcolii „triviale". Acolo are învăţător pe Ion Ionaşcu, rudă cu George prin căsătoria mătuşii sale, Fica, cu acest dascăl, Fica fiind sora lui Sebastian Coşbuc, aşa cum arătam mai sus. Deşi mai mulţi monografi afirmă că poetul a fost iniţial la Salva, apoi la Telciu şi în final iar la Salva (unii spun că ar fi fost la Hordou şi Salva), încă nu au fost găsite documente care să precizeze acest lucru. Avînd in vedere presupunerile cele mai fireşti, şi după noi plauzibile, poetul a fost trimis la Telciu chiar de către tatăl său. In acest fel Sebastian avea siguranţa că cumnatul său, Ionaşcu, se va interesa în mod deosebit de instrucţia lui George.

Documente care să ateste această perioadă de şcolarizare nu au fost găsite.

Este cert că elevul George Coşbuc absolveşte clasa a patra la Năsăud. Actul doveditor este „Testimoniu scolasitic" eliberat în 21 iunie 1876 de Şcoala normală din Năsăud pe

14. „Luceafărul", 1919, nr. 5, p. 95.
15. Vasile Netea, „Revista de etnografie şi folclor", nr. 5, tom. 10, 1965, p. 501. „Dascăli de folclor ai lui George Coşbuc".
16. V. Netea, Op. cit.

www.cimec.ro

care il redăm mai jos după originalul de la Arhivele Statului din Năsăud :

„Testimoniu scolastecu" — *Georgiu Cosbucu* din *Hordou, Districtul Năsăud,* de *10* ani, de religie *greco-catolică,* școlar in clasa a IV-a, a ascultat in anul școlar 1875/76 propunerea publică *foarte diliginte* a avut moralitate *foarte bună* și aplicațiune *foarte bună,* a învățat obiectele prescrise in modul următor : Religia : *destulător ;* LIMBA ROMÂNĂ și anume : Cititul — *foarte mulțumitor ;* Gramatica — *foarte mulțumitor ;* Ortografia — *mulțumitor ;* Stilul — *mulțumitor ;* Limba nemțească — *destulător ;* Limba maghiară — *mulțumitor ;* Calculatura — *mulțumitor ;* Geografia — *mulțumitor ;* Istoria — *mulțumitor ;* Istoria naturală — *mulțumitor ;* Fizica — *destulător ;* Economia — *mulțumitor ;* Caligrafia — *foarte mulțumitor ;* Desenul — *destulător ;* Cîntul — *destulător ;* care între 35 e al 9^{00} merită clasa *primă cu Eminenția.*

Școala normală principală română greco-catolică din Năsăud, 21 iunie 1876."

Urmează semnăturile descifrabile ale lui *Iacob Pop, Marius Pop.* Celelalte semnături sînt indescifrabile.

Din contextul testimoniului putem conclude că George Coșbuc era un elev cu adevărat eminent. Din cele șaisprezece obiecte studiate in clasa a patra, obține calificativul de *foarte mulțumitor* la cele mai importante : Cititul, gramatica și caligrafia ; la opt obiecte obține *mulțumitor* și la cinci, destulător.

Asupra școlarizării lui Coșbuc în clasa a patra există însă și alte documente citate de Iosif Naghiu in „Vatra" — revistă a învățătorilor din județul Năsăud — vol. III, 1937, p. 236—238, in articolul : „Școlaritatea lui George Coșbuc". După afirmația autorului datele școlare au fost extrase din anuarele Liceului grăniceresc năsăudean pe perioada 1876—1884. Aici aflăm că poetul ar fi studiat doar 9 obiecte și ar fi obținut următoarele note : *Religia —1— ; Latina —3— ; Greaca —4— ; Româna —3— ; Germană —3— ; Maghiară —4— ;* Istorie-*geografie* —2—2; *Matematici* —3— și *Desenul* —3—. Este de la sine înțeles că I. Naghiu se referă la clasa a IV-a de liceu și nu la cea primară deoarece documentul atestator cel mai plauzibil este testimoniul sus pomenit. Interesant este că autorul articolului nu face referiri și la primele trei clase de liceu ale poetului de la Hordou.

Așadar rămîne valabilă afirmația noastră inițială, precizată și de Gavril Scridon în „Cronologia vieții și operei lui George Coșbuc" din „Studii despre Coșbuc — Cluj, 1966 p. 12, unde afirmă : „George Coșbuc pleacă la Năsăud, unde urmează clasa a IV-a". Această afirmație ne-a trimis la documentul original atestator.

www.cimec.ro

După clasele primare de la Hordou, Telciu și Năsăud viitorul poet al „țărănimii" este înscris la „Gimnaziul superior, românesc, grănițeresc" din Năsăud în toamna anului 1876. Vacanțele și le petrece la Hordou printre țărani. Aici poetul găsea liniștea de care avea nevoie. Pentru el satul natal avea un farmec aparte, aici era lumea pe care o iubea, era mediul care-l încînta și-l inspira. Moara cu plopii care „doinesc eterna jale", fala morarului, cărările ce duceau la moară, roata morii cu zgomotul ei ce umplea satul, toate acestea erau elementele menite să-l înveselească, să-i dezvolte gustul poeziei. La umbra plopilor, în zăvoiul morii, tînărul gimnazist își înjghebase o măsuță la care scrie versuri cu nemiluita. De aici, de la umbra acestor plopi, gîndea Coșbuc la libertatea națională și socială a poporului său.

Acasă, la Hordou, ca și la Năsăud, poetul folosea aceeași tehnică în versificație despre care ne relatează Leon Scridon: „Seara, cînd se culca, pe scaun lîngă pat își punea o lumînare, un creion și bucăți de hîrtie, se acoperea pe cap, fie iarna, fie vara, închidea ochii, medita, gîndea. Cînd prindea cîte o idee bună, aprindea lumînarea și scria pe o bucată de hîrtie; aceasta o făcea și de zece ori pe noapte. Dimineața revizuia toate hîrtiile scrise; pe care găsea idei bune, potrivite, le păstra, celelalte le rupea: astfel muncea George ca elev al plăsmuirilor sale".[17] Ca unul dintre cei mai apropiați prieteni în vremea liceului, Leon Scridon își amintește „Coșbuc, ca elev în cursul superior, vacanțele de vară le petrecea la părinții săi, în Hordou, sau la fratele său Leon, preot în comuna Leșu. Ieșea la cîmp, acolo era în largul lui; admirînd priveliștile din jur, se confunda în frumusețile naturii, citea la umbra unui copac, sta cu drag de vorbă cu muncitorii cîmpului".

Dimineața, pe rouă, îi plăcea să facă plimbări prin iarbă. Cunoștea pe nume fiecare plantă, fiecare floare, îi plăcea să vorbească cu „nu-mă uita" (myosotis), cu „ghiocei", cu „macul de cîmp" etc. Îi plăcea să observe obiceiul și modul de viețuire al insectelor, pe care le descria în mod amănunțit și apoi le da drumul.

Îi plăceau mult poveștile de la bătrînii satului, și-n vacanțe îi cercela pe bunii povestași din satul natal să-i povestească din „bătrîni".

Citea cu deosebită plăcere cărți bisericești, îndeosebi „Cazania", studia vechea limbă bisericească.

La Crăciun îi plăcea să umble cu „steaua"; împreună cu nepotul său, I. Bugnariu, gratula neamurile și fruntașii satului".[18]

17. L. Scridon, Op. cit.
18. L. Scridon, Op. cit.

www.cimec.ro

Însuşi Bugnariu, nepotul de care aminteşte L. Scridon, afirmă în nr. 6/1926, p. 74—84: „La sărbători mari, la Crăciun îi plăcea să umble cu colinda... de la o casă la alta. Pare că şi acum îl văd cum se-ntorcea de prin sat cu buzunarele pline de nuci, alune şi mere căpătate de la baba Nătoaie şi de la Ana Ursului. Babele îl aveau drag, căci era băiat isteţ, glumeţ şi drăgălaş".[19]

În legătură cu vocaţia poetului din tinereţe, mai toţi monografii cad de acord dat fiind numărul mare (peste două sute) de poezii originale şi traduceri publicate în revista şcolară „Musa Someşană" ca şi în multele periodice din Gherla, Sibiu, Budapesta etc. Afirmaţia poetului este convingătoare: „Cea dintîi am publicat-o la vîrsta de 15 ani, într-o foaie pedagogică din Ardeal. N-o mai am — şi nici nu ştiu ce era. Am publicat apoi fel de fel de încercări prin toate foile ardeleneşti. Întîile încurajări mi le-au dat profesorii mei de liceu, cari, în vederea talentului meu literar, mă scuteau de studiile ştiinţifice, şi mai ales de matematici, eram liber să urmez sau nu cursul, fiindcă n-aveam nici o tragere de inimă spre matematici şi spre toate studiile din care era izgonită fantazia".[20]

Din amintirile colegului său, Leon Scridon, aflăm că în vremea cît a fost la liceul grăniceresc, poetul locuia împreună cu alţi colegi în casa învăţătorului Teodor Rotari din Năsăud, casă în care a locuit şi marele dascăl năsăudean Vasile Naşcu, unde: „Mîncam aceeaşi mîncare şi anume: părinţii ne trimiteau sau aduceau în fiecare joi — zi de tîrg în Năsăud — de ale mîncării pe o săptămînă: făină şi piine de mălai, un fedeleş de lapte acru, o legătură de brînză, slănină, ouă şi cartofi. La zile de sărbătoare mai primeam şi cîte o piine de grîu, un fedeleş de zăvoi (lapte prins) sau o oală cu smîntînă. Mîncam laolaltă cîte trei, patru şi cinci, cari mai toţi eram rudenii. Proviantul primit de la părinţi se punea laolaltă şi pe rînd pregăteam mîncare, cei mai bătrîni da dispoziţii celor mai tineri cum să pregătească mîncarea, iar aceştia executau. Fiecare dintre tovarăşi îşi cîştigau o dexteritate în pregătirea mîncărurilor, care erau foarte simple. Îmi aduc bine aminte că un coleg de şcoală a lui George s-a perfecţionat în pregătirea mămăligii; altul avea răbdare să pregătească bine tocana de oaie; dumica mărunt carnea şi punea ceapă de ajuns, căci duminica mîncam tocană de oaie, contribuind fiecare doi, trei cruceri spre acest scop, iar carnea o aduceam din Tradam (Jidoviţa), fiindcă acolo era mai ieftină cu doi cruceri decît în Năsăud. Pe George al nostru,

19. I. Bugnariu, Op. cit.
20. I.E. Toroutiu „Studii şi documente literare", vol. III, p. 216.

www.cimec.ro

care avea totdeauna preocupări ideale, l-am dispensat de munca „cohnăritului", el era îndestulit cum îi pregăteam noi bucatele".[21]

Am apelat din nou la „amintirile" colegului său avînd în vedere faptul că autorul „Firelor de tort" a vorbit întotdeauna mai puțin despre sine și mai multe, uneori chiar prea multe, despre alții. După părerea noastră lui Leon Scridon îi datorăm mult prin realizarea acestei imagini a vieții de elev a lui G. Coșbuc.

După trecerea bacalaureatului, în zilele de 14, 15, 16, 17, 19, 20 și 21 mai 1884, în fața comisiei formate din Alexandru Páll (delegat al guvernului), Ioachim Mureșan, delegat al Fondurilor grănicerești și ceilalți profesori de specialitate,[22] Coșbuc este dus de tatăl său la Gherla unde urma să se înscrie în vederea urmării cursurilor teologice pentru ca apoi să ia locul tatălui la biserica din Hordou. După mărturisirea poetului, nu va fi primit la Gherla pentru că își încurcase actele în dosarul de înscriere și în felul acesta, spre marele necaz al tatălui său, dosarul îi este respins. G. Coșbuc nu uită însă să conchidă în aceste mărturisiri că „dacă m-aș fi făcut popă, aș fi rămas orb pentru întreaga viață".[23] În toamna aceluiași an se înscrie la Facultatea de filologie clasică a Universității maghiare din Cluj.

Imediat după instalarea la Cluj, pe la jumătatea lunii septembrie, îi scrie tatălui : „Marți, 22 sept. 1884. Iubite tată ! Cost mi-am luat cu 11 fl. la o unguroaică ; mîncăm vreo șase-șapte români laolaltă. Cuartir n-am ; trăiesc într-un făgădău, unde am închiriat o chilie cu 10 fl. pînă la prima, trei inși. De la 1 octombrie mă voi muta în cvartir separat".[24] Acomodarea cu orașul a mers foarte greu, banii nu-i ajungeau nici pentru întreținere : „Cu stipendiul nu știu cum stăm. După cum aud nu-l căpătăm pînă-n Decembrie. Dar pînă-n Decembrie ce să facem noi ? Te rog dară să-mi trimiți pentru luna lui Octombre vreo 5—6 fl. dar negreșit, căci scriu și badei, și lui Ion și badei Leon și chiar și la popa din Maieru. Din 4 locuri doară voi putea face vreo 18 fl. pentru luna viitoare. Dar fii bun degrabă a-mi trămite, căci acum e lucru încurcat cu stipendiul. Io-s sănătos și n-am altă boală, decît grija pe luna viitoare".[25]

Drumul de la Cluj la Hordou presupunea pe vremea aceea un timp lung de călătorie, de cîteva zile și desigur în vremea studenției clujene poetul venea la Hordou la sărbători

21. L. Scridon, Op. cit.
22. I. Naghiu, „Școlaritatea lui G. Coșbuc" — Vatra — (Revistă a învățătorilor din județul Năsăud), vol. III, 1937, p. 236—238.
23. Corespondența cu Slavici, vezi I. Slavici, „Amintiri".
24. George Coșbuc, „Două scrisori ale poetului George Coșbuc", în Arhiva someșană, nr. 20, 1936, p. 372.
25. Ibidem.

www.cimec.ro

și în vacanțe. În cei aproape trei ani petrecuți la Cluj, tînjea mereu după satul natal: Cînd îl cuprindea nostalgia nu era în stare nimic să-l rețină; pleca spre munți la Hordăul său și la bătrînii săi părinți".[26] Mai tîrziu, în al III-lea an de studii poetul a fost bolnav și rămîne la Hordou o vreme mai îndelungată după cum aflăm dintr-o scrisoare către Slavici: „Din noembrie am fost și beteag de aprindere de plămîni pînă la mijlocul lui ianuar și de atunci pînă-n mai am fost tot slab și cuprins de boale, căci sum adevărat pătimaș al durerii de cap, de mănînc, mă doare, de nu mănînc, tot așa, de frig, de căldură de toată nimica sufer; pe lîngă alte multe mai am și bătăi de inimă, des repetate și cu toate leacurile doftorilor de pe aci, tot ele rămîn". Scrisoarea este datată în 1887. Cu un an înainte Coșbuc mai petrece o bună parte din vară tot la Hordou: „...te rog să faci bine și să dispui ca „Tribuna" din 6 iunie încolo să mi se trimită nu în Cluj, ci la Hordou, poșta ultimă Năsăud, deoarece în 6 a lunii acesteia îmi voi schimba cuartirul".[27] Deși înscris în anul al III-lea universitar Coșbuc nu audiază cursurile, după cum reiese din matricolele universității. Cauzele ar fi mai multe; bolile care îl necăjeau, stipendiul de la Fondul grăniceresc care era mic, lipsa banilor de la părinții, care după cum mărturisește singur, erau săraci, la care se adăuga dorul după plaiurile Hordoului. Tot în această vreme se vor lărgi preocupările sale literare prin creșterea numărului de colaborări de la „Tribuna" și încurajările spirituale și materiale ale lui Slavici. Întoarcerea la Hordou nu-i va da însă satisfacții pentru că părinții sînt îngrijorați de soarta fiului lor. Plictisit de prea multele insistențe ale părinților pentru înscrierea sa la Seminarul din Gherla, Coșbuc fuge de acasă: „Acasă în Hordou nu am șezut nici două zile, pentru că beau numai pelin, am fost tot dus prin sate, ca nebunii, mai culegînd unele și altele de prin oameni. Chiar astăzi D-tale îți scriu din Herina de lîngă Bistrița. Și poți vedea, domnule Slavici că sînt necăjit în toate".[28] După aprecierile unor coșbucologi[29] această scrisoare ar fi ultima înaintea instalării poetului la Sibiu, unde ajunge la jumătatea lunii august, 1887: „Sibiu, 17 sept. 1887... Am ajuns la Sibiu. Domnul Slavici era dus la băi, și abia marți la săptămîna a venit. Sîmbăta care vine ne vom înțelege cumsecade cu direcțiunea, cum, cît și ce să fac pe aici".[30]

---

26. Virgil Șotropa, „Amintiri și impresii", în Transilvania, 1923, nr. 4, p. 149—150.
27. I.E. Toroutiu, op. cit., p. 215.
28. Ibidem.
29. G. Scridon, „Anii de studenție ai lui George Coșbuc", în „Studii despre Coșbuc", Cluj, 1966, p. 109.
30. G. Monahu, (Grigore Găzdac), „Din corespondența lui Coșbuc cu familia", în „Tribuna Ardealului", II, nr. 172, 19 aprilie 1941.

www.cimec.ro

Şi aici, la Sibiu, poetul se împacă greu cu viaţa oraşului. Dorul de meleagurile năsăudene îl vor purta pe Coşbuc prin satele din „mărginime", Cisnădie, Răşinari, Gura-Riului, Săliştc etc.[31] Tot, în „mărginime", la Gura-Riului, în primăvara anului 1889, George Coşbuc definitivează extraordinarul poem „Nunta Zamfirei" care îi va purta numele peste munţi la fraţii dintr-u condei din România. Mistuitorul dor de sat şi mamă îl face să cugete : „. . .m-am săturat de oraş şi mi-e dor de mama.[32] Visul nu şi-l va împlini căci gîndul de libertate nu-i va mai da astîmpăr şi la chemarea lui Maiorescu părăseşte iubita-i Transilvanie instalîndu-se definitiv în Bucureşti.

Cum este ştiut, poetul pleacă din Transilvania, în altercaţie fiind cu autorităţile imperiului. Refuzul de a merge în armată îi va atrage ura reprezentanţilor împărăţiei, urmărirea lui şi imposibilitatea revenirii fără pericol de a fi urmărit. Vreme de aproape douăzeci de ani, pînă în 1908, Coşbuc nu va mai trece Carpaţii cu „forme în regulă". Se mulţumea uneori să ajungă pînă la stîlpul frontierei „vremelnice"[33] de la Predeal pentru a-şi astîmpăra dorul de Transilvania. Cu toate acestea există unele mărturii ale contemporanilor cum că poetul ar fi trecut graniţa clandestin în cîteva rînduri. Angajarea în aceste raiduri era cît se poate de periculoasă deoarece în Austro-Ungaria era declarat dezertor şi urma să fie arestat. Poetul o face însă din moment ce au circulat asemenea zvonuri.

În 1926, la Năsăud, cu ocazia dezvelirii bustului din faţa Liceului grăniceresc care poartă numele poetului, Liviu Rebreanu îşi amintea : „Pe la noi se ştia şi se vorbea atît de mult despre dorul lui Coşbuc de-acasă, încît au început să se urzească diferite legende. Între altele se povestea mai stăruitor că, la moartea mamei sale 1903 (n.n.) pe care a iubit-o mai mult ca orice pe lume, ar fi venit acasă, noaptea, peste munţi, singur, îmbrăcat ţărăneşte, ca să o mai vadă o dată măcar pe catafalc (. . .). De altfel Coşbuc nici n-ar fi zăbovit decît vreo două ceasuri şi s-a întors înapoi, tot prin munţi, mulţumit că a putut să o îmbrăţişeze ultima oară pe aceea pe care a cîntat-o atît de duios în versurile sale. . .".[34]

Nu este puţin probabil ca în aceste scurte treceri, G. Coşbuc să-l fi vizitat şi pe prietenul său canonicul Octavian Domide din Gherla pe care îl consulta în vederea tălmăcirii „Divinei Comedii". Domide, fost coleg de şcoală cu poetul (cu trei ani mai mic) este trimis din clasa a VII-a de la Nă-

31. Al. Dima, „Cei mai rodnici ani ai vieţii lui George Coşbuc". Sibiu, 1938, p. 32
32. Arhiva Someşană, nr. 5, p. 50.
33. V. Scurtu, „Itinerar coşbucian prin Transilvania", în „Studii.... p. 115.
34. Liviu Rebreanu, Năsăud, 1926.

www.cimec.ro

săud, la Roma ca elev al colegiului grecesc Sf. Atanasiu. În 1887 este promovat doctor în filozofie, iar în 1891 doctor în teologie la Institutul „De Propaganda Fide" și profesor de teologie la catedra de filozofie și dogmatică. În 1893 este numit director al Seminarului teologic din Gherla.[35] Om cu o cultură vastă, bun conuscător al limbii italiene și bine informat în problemele ce-l interesau pe Coșbuc în vederea traducerii operei dantești, Domide nu putea decît să-i fie un prețios ajutor in realizarea faimoasei idei.

Din lipsă de mărturii scrise, ne vedem obligați să apelăm iar la informatori care deși forțează pe ici pe colo „amintirile" ne dezvăluie uneori lucruri interesante. Despre aceste scurte întrevederi, căci in condițiile amintite numai scurte puteau fi, povestește pensionarul Ion Pupeză din Salva, nepot al dascălului Pupeză cu care poetul Coșbuc a trecut în România. Se pare că întrevederile erau mai mult nocturne pentru că I. Pupeză afirmă bazat pe niște amintiri ale lui Domide pe care l-a cunoscut, că în una din nopți cînd poetul se găsea în locuința lui Domide la Gherla și bineînțeles in compania lui, amîndoi ar fi fost surprinși de niște zgomote în curte. Privind pe fereastră zăresc oamenii împărăției care purtau pene de cocoș. Coșbuc a bănuit că este vorba de el și pentru a nu crea greutăți prietenului său fuge printr-o fereastră dosnică a locuinței lui Domide uitîndu-și acolo cîteva lucruri. O parte din acestea se găsesc astăzi in colecția memorială a muzeului Coșbuc. Prea mare temei nu putem pune pe aceste mărturisiri dar un lucru rămîne de netăgăduit: George Coșbuc suferea de dorul plaiurilor natale și pentru a le revedea ar fi fost în stare de orice sacrificiu.

În 1908 poetul poate revedea Transilvania lui dargă fără teama de a fi urmărit și reținut. Așadar după douăzeci de ani de absență, emisarul plaiurilor românești transilvănene in literatura română, își poate revedea în tihnă cuibul copilăriei sale. Despre această revedere ne comunică Liviu Rebreanu : „Și așa în 1908, vara, s-a răspîndit deodată vestea prin Năsăud că vine Coșbuc.

Pe la sfîrșitul lui august a sosit într-adevăr, dar fără să fi vestit pe nimeni, fără să știe nimeni. Intelectualii locali s-au repezit să-i ofere un banchet. A primit. Era poate primul banchet ce i se dădea. Pe atunci banchetele erau și mai rare, și mai simpatice. Pe urmă, vreo două săptămîni, în fiecare zi s-a dus la cîte un vechi prieten sau o veche cunoștință. O zi întreagă a petrecut prin sălile goale ale liceului, printre amintirile copilăriei, alte zile a hoinărit prin zăvoiul din preajma Someșului, unde, ca atîtea alte generații de tineri, și-a pregătit odinioară și el bacalaureatul.

35. Canonicii Clujului..., Gherla.

www.cimec.ro

A mai rămas atunci în Năsăud cîteva săptămîni, s-a mai dus prin satul lui şi prin alte sate, la rude şi prieteni. Pretutindeni vorbea numai despre trecut şi pretutindeni se simţea bine, parcă ar fi întinerit cu cel puţin zece ani".[36]

Din Năsăud Coşbuc vine şi la Hordou unde îşi găseşte rudele şi pe ţăranii săi dragi. În această călătorie era însoţit de Elena şi fiul lor, Alexandru. De bucuria revederii locurilor dragi şi a oamenilor pe care i-a înfăţişat cu multă artă în versurile sale, la Hordou poetul tocmeşte lăutari care să cînte fetelor şi flăcăilor la horă. Hora s-a încins pe ulicioara morii, în faţa casei natale, sub privirile însetate ale poetului. Au fost golite multe cupe de „jinars" din cîrciuma lui Iţic, îmi povestea bătrînul Nicolae Zăgreanu, pe atunci şi el flăcău. Cheltuielile au fost suportate de Coşbuc. Pînă seara tîrziu poetul s-a întreţinut cu bătrînii satului care curioşi de ce mai este nou în lume îl ascultau pe „domnu poet" cu mult interes. La Hordou rămîne vreo săptămînă, timp în care îşi vizitează rudele din Telciu şi Salva, apoi pleacă la Leşu, Feldru şi Singeorz-Băi. De acum în fiecare vacanţă de vară poetul va fi prezent cu familia la Năsăud pînă în 1914.

Legăturile lui George Coşbuc cu năsăudenii şi în speţă cu hordouanii erau din cele mai strînse. Mulţi hordouani s-au pricopsit prin ajutorul pe care l-au primit de la poet. Bunicul autorului acestor rînduri, Leonte Nicolae a primit o slujbă la Ministerul de Finanţe tot în urma intervenţiei poetului. Era suficient ca cineva să fie ardelean şi să îi solicite ajutorul pentru a interveni pe lîngă autorităţi ca „ardeleanul" să-şi facă o situaţie.

De curînd am intrat în posesia unei scrisori care dovedeşte din plin acest lucru şi pe care o public ca fiind inedită: „Dragă Costi, (Constantin Sfetea, fratele mai mare al Elenei — n.n.) Vezi te rog de domnul care vine cu scrisoarea; dacă ai ceva loc, oricare, copist ori registrator, dă-i ceva ocupaţie.

Îţi va spune el mai multe. E Ardelean. Salutări GEORGE".

Aflîndu-se în mare impas în privinţa procurării unor mari cantităţi de porumb, hordouanii întocmesc o cerere către ministrul finanţelor pe care îl roagă să aprobe aducerea a trei vagoane de porumb din România: „Excelenţie Domnule Ministru de finanţă: Subscrişii în numele poporului românesc din comuna Hordou, comitatul Bistriţa-Năsăud, cu umilinţă ne rugăm ca să Ne daţi voia ca să aducem din România trei

36. L. Rebreanu, „Opere", vol. II, Buc., 1691, p. 248.

www.cimec.ro

vagoane de porumb pînă la gara Salva, deoarece sintem foarte lipsiți.
Hordou la 13 Faur 1915. Nechita Miron primari ; Iacob Pop preot.

Excelenței Sale Domnului Ministru de finanță Costinescu.

București[37]

Cererea poartă sigiliul comunei și al parohiei din Hordou.

Preotul Iacob Pop, verișorul poetului Coșbuc trimite o scrisoare la București pe adresa vărului său prin care il roagă să intervină pentru a primi cele trei vagoane de porumb : „Iubite vere ! Dorința întreg poporului din Hordou este și te roagă să binevoiești a mijloci ca să putem căpăta din România 3 vagoane de cucuruz.

Te rog să vorbești cu Dl. Director al căilor ferate din București.

Te salutăm cu drag ai tăi consăteni.

Hordou la 28 Feb. 1915

cu iubire

Iacob Pop[38]

preot

In colțul din dreapta sus, poetul notează cu creionul „sosită la 4/3" adică 4 martie — n.n.

Este dovada de netăgăduit a atașamentului poetului față de hordouani și a încrederii acestora în poetul lor.

În mai 1914, după cum relatează Emil Isac[39] Coșbuc se găsea la Cluj sub numele unui oarecare G. Popovici, comerciant din Brăila, travestit pentru a nu fi descoperit de siguranță : „Vezi, așa trebuie să mă strecor în Ardeal, ca un asasin, că pot fi înhățat in tot momentul de zbirii împăratului și de slugile lui : grofii și boierii. Să port ochelari, să-mi trag pe frunte pălăria, și chiar să-mi schimb glasul".[40]

În august 1914, Coșbuc părăsește în fugă Transilvania. Nori negri acopereau din nou cerul românilor, începuse iar coșmarul trăit de poet în tinerețe. De acum nu va mai vedea niciodată țara „de peste păduri".

Soarta geniilor noastre îi va întuneca și așa puțina liniște pe care o mai încerca, în fatala zi de 26 august a anului 1915 cind unicul fiu al poetului, Alexandru, își pierde viața într-un accident de automobil in apropierea Tismanei. Această năprasnică moarte nu va cruța nici pe poet și nici pe tată. Nimic nu-l va mai putea mîngîia, nici chiar cinstea de a se număra printre aleșii neamului, în Academia Română. În martie 1916 este convocat Congresul care avea să discute pro-

37. Documentarul Muzeului „George Coșbuc" din donația E. Orghidan.
38. Ibidem.
39. Emil Isac. „Coșbuc la Cluj în 1914:. în „Flacăra" (Cluj). 1948. p. 3.
40. Emil Isac. Ibidem.

www.cimec.ro

blema unirii tuturor românilor aşteptată de atîtea veacuri. Este invitat şi Coşbuc la Congres. Nu poate participa şi scrie congresiştilor: „Mă doare din suflet că nu pot lua parte la întrunirea fraţilor ardeleni şi bucovineni fiind bolnav... Durerea mea e cu atît mai mare cu cît nu mi s-a dat prilejul ca singurul meu fiu să-l văd murind pentru libertatea celor obidiţi de veacuri".[41]

Ultimii ani de viaţă îl aduc pe Coşbuc într-o stare jalnică. Ţara era călcată de duşmani, Alexandru mort, şi asta era mai mult decît putea să îndure *omul* din Coşbuc. Arghezi şi-l amintea în această perioadă: „...din George Coşbuc rămăsese o schemă palidă şi fugară. Îl zăream ascuns în pălăria lui mare, pe frunte. Îşi pierduse băiatul, un flăcău. Lovitura fatalităţii n-a cruţat nici pe tată nici pe poet. Fără voie, tirit spre sufletul lui de o turburare instinctivă, l-am salutat odattă, făcîndu-i loc pe o margine de bulevard, şi ochii lui s-au uitat la mine speriaţi...".[42]

Imaginea lui Alexandru îl urma în fiecare clipă, o recunoaşte singur în poezia publicată postum „Lui Alexandru":

„Oricînd ochii-i ridic
Şi-ţi văd sfîntul chip, băiete,
Sînge-apoi îţi văd prin plete
Şi-apoi nu mai văd nimic".[43]

În ziua de 9 mai Coşbuc trece în lumea veşniciei, fulgerător. Iuliu Moisil care se afla în Bucureşti, relatează despre aflarea tristei veşti: În ziua de 26 aprilie (9 mai), ieşind pe Calea Victoriei şi intrînd în Sucursala librăriei C. Sfetea, din faţa Teatrului Naţional, un funcţionar comercial al librăriei îmi comunică pe la ora 7—8 spre seară cea mai mare surpriză, că Coşbuc a încetat din viaţă pe la amiazi. Firește, că n-am putut crede o astfel de veste, mai ales că în seara precedentă ne întîlnisem, vorbisem şi era bine. Funcţionarul insistînd asupra afirmaţiunei, m-am hotărît să plec imediat la casa poetului ca să mă încredinţez de ştirea de necrezut. Ajuns aci şi sunînd clopoţelul, îmi deschise uşa cumnatul său, Constantin Sfetea, pe care întrebîndu-l dacă este adevarat, nici nu terminai vorba şi îmi răspunde: „lată-l pe George pe canapeaua din antreu", unde poetul zăcea neinsufleţit. Cum i-a fost sfîrşitul? Sfetea îmi spuse, că la amiazi n-a mîncat nimic. Soţia s-a aşezat la masă, în timp ce George se plimba din odaia de mîncare în odaia lui de lucru. Deodată soţia sa nu-l mai auzi plimbîndu-se, se sculă şi-l găsi căzut pe un fotoliu în nesimţire. Chemă servitoarea, îl strigară, îl

41. Pagini din Istoria Clujului.
42. Tudor Arghezi, „Coşbuc", în „Coşbuc văzut de...". 1966, p. 258.
43. „Cîntece de vitejie", G. Coşbuc. E.P.L., Buc., 1966, p. 419.

www.cimec.ro

sculurară zadarnic, poetul își sfîrșise firul vieții fără nici o suferință ; o apoplexie cerebrală constată doctorul".[44] Este inmormintat pe o zi ploioasă în „Valea Plîngerii" din cimitirul Bellu. Reinhumarea poetului va fi făcută abia in 1944 la un an după moartea soției. Astăzi intreaga familie Coșbuc se odihnește alături de Eminescu, Caragiale, Rebreanu, Sadoveanu și ceilalți.

Rămasă singură, Elena va fi prezentă de mai multe ori pe meleagurile copilăriei soțului iubit. In 1922 este prezentă la Feldru așa după cum reiese dintr-o fotografie din fototeca muzeului din Hordou. In 19 iunie 1926 Elena Coșbuc participă la festivitățile de dezvelire a bustului poetului George Coșbuc, din fața liceului din Năsăud. Acum se pare va veni pentru ultima oară la Hordou.

Soarta a făcut ca legăturile poetului cu hordouanii să fie intrerupte brusc și inainte de vreme dar legăturile acestea se realizează mai departe prin opera-i nemuritoare care continuă să fie hrana spirituală a miilor de misionari ce trec pragul casei natale, leagăn al visurilor copilăriei. Această casă va rămîne ținta altor și altor generații. Astfel rămîne Coșbuc tînăr și nemuritor căci „El nu e mort ! Trăiește-n veci, e numai dus".

Natura hărăzită să curme viața omului n-a reușit să facă altceva decît să-l treacă in nemurire pentru că :

„. . .poate
Să moară omul care dă vieți, care-i trimis ?
Nu-i mort ! În mii de piepturi, în piepturile toate
Trăiește el de-a pururi ; nici moartea nu ni-l scoate
Din piept, unde ni-e scris ![45]

Muzeul memorial din satul Coșbuc, deschis in ziua de 4 iulie 1954, este un omagiu adus marelui poet, un prinos de recunoștință oferit celui care ascultind indemnul sufletului și-a servit cu credință poporul.

La 14 mai 1972 s-au implinit cincizeci de ani de cînd satul in care s-a născut Coșbuc a cunoscut poate pentru întîia oară o animație deosebită. În această zi a anului 1922 se dezvelește prima placă comemorativă pe zidul casei natale a poetului, prilej de mare satisfacție pentru toți cei care la-u cunoscut ori au înțeles opera *Hordouanului*.

Consătenii poetului au primit cu bucurie pe cei care au venit să cinstească memoria poetului lor. La început au rămas uimiți de prezența atitor „domni" pe ulițele satului lor de nimeni căutat pînă atunci. Uimirea nu va dura mult căci după această manifestație vor fi prezenți mereu alți „domni"

44. Iuliu Moisil. „Arhiva Someșană". p. 353—354.
45. Poezii. G. Coșbuc. E.S.P.L.A., vol. II. Buc., 1958, p. 138.

www.cimec.ro

veniți din colțurile lumii cu aceleași alese sentimente de prețuire și venerație pentru „poetul țărănimii".

Dezvelirea primei plăci se numără printre cele mai alese acte de cultură și trebuie apreciată în consecință.

Sandu Manoliu in „Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc" vorbește de o încercare de restaurare a casei inițiată de către Societatea forestieră „REGNA" din Năsăud: „Dărimarea casei e datorită unui cult mai mult verbal și unor vini, despre care e mai bine să nu vorbim. In ultimul timp se zice că Soc. grănicerească Regna ar cumpăra-o s-o restaureze și să facă acolo un muzeu. Gînd fericit numai să nu semplinească atunci cînd n-a mai fi nimic...".[47]

Anii care au urmat transformă casa în birourile șantierului de construcții de căi ferate „Salva-Vișeu" (1938—1940). Odată cu semnarea monstruosului Dictat de la Viena, cînd nordul Transilvaniei a fost răpit României, casa natală a poetului este transformată de horthyști intr-o cîrciumă. Din lipsa unui spațiu de școlarizare în perioada anilor 1945—1949 este adusă în casă școala elementară din sat. Abia în 1949 se încearcă înființarea unui muzeu prin strădania strănepotului de frate al poetului, care mai locuia casa, Sebastian Coșbuc și pretorul năsăudean Emil Pop care după cum afirmă personal a eliberat și o decizie în acest sens.

Lui Sebastian Coșbuc îi datorăm inventarul gospodăresc al familiei Coșbuc care este păstrat astăzi de muzeul de la Coșbuc, în trei încăperi destinate special pentru refacerea atmosferei familiale.

După repetate încercări de deschidere a muzeului, marele act de prețuire se împlinește în anii noștri cînd este recunoscută la adevărata valoare moștenirea culturală imensă lăsată de marele Coșbuc. În ziua de 4 iulie a anului 1954 este dezvelită cea de a doua placă comemorativă, adus bustul poetului într-o măiastră execuție semnată de Corneliu Medrea și *deschis* oficial Muzeul memorial „George Coșbuc" din Hordou.

Într-o atmosferă de un sărbătoresc inedit, au luat parte multe valori ale culturii naționale care la fel ca înaintașii lor, au venit să-și depună tributul de prețuire la altarul închinat lui Coșbuc.

Astăzi muzeul din Hordou, singurul muzeu COȘBUC din lume cuprinde un număr de șase încăperi din care cinci sînt destinate celor două expoziții permanente: una memorială și alta documentară.

Prin caracterul autentic, prin exigenta ținută muzeistică și mai ales prin farmecul deosebit pe care darnica natură îl oferă Hordoului, Muzeul memorial „George Coșbuc" reușește

46. Icoana unei școli..., S. Manoliu, p. 378.

www.cimec.ro

să satisfacă cele mai exigente pretenţii ale vizitatorilor, devenind în felul acesta ţinta pelerinajului milioanelor de oameni ai muncii dornici de cunoaştere şi iubitori de cultură.

Oricine intră astăzi în Hordoul copilăriei poetului Coşbuc, descoperă înoirile fireşti caracteristice oricărui sat contemporan al României socialiste. Doar bătrîna casă a popii ca şi altele cîteva asemenea ei amintesc de vremuri care au fost.

O întrebare în aparenţă neverosimilă adresată de un străin ce trece prin acest sat, unui hordouan — ce înseamnă Coşbuc pentru ei, pentru strănepoţii bardului — are adînci semnificaţii. Nu am întîlnit încă locuitor al acestui sat care să nu-mi poată vorbi cîte ceva despre poetul „nostru" cum le place hordouanilor s-o spună cu fală.

Mitul pentru poetul „lor" pare firesc şi de neînlăturat. Nu o dată mi s-a intîmplat să întîlnesc oameni care se interesează de ce mai este nou la „casa poetului". Un muzeu „stato qua in ante" i-ar nemulţumi. Sugestiile ori propunerile lor au fost întotdeauna binevenite.

Exuberanţa pe care ei o manifestă este evidentă atunci cînd din autocarele ONT-ului, parcate în faţa casei, coboară oameni care vin să-l omagieze pe Coşbuc în satul său. Mai întotdeauna aceşti oaspeţi pleacă cu satisfacţie că au imortalizat pe peliculă o amintire a casei poetului şi întotdeauna instantaneul reuşeşte să surprindă, mai ales în zi de sărbătoare, cîte un grup de ţărani îmbrăcaţi în minunatele costume populare, lucrate de mina fetelor din sat, obicei nealterat încă de moda citadină. Bucuroşi că au contribuit şi ei la împlinirea secvenţei filmate sau fotografice a străinilor, ţăranilor le place să creadă că prin asta, „domnii" vor duce cu ei o amintire plăcută. Şi aşa se întîmplă. Această amintire este vehiculată cu nespusă satisfacţie de aceşti „strini" la intoarcerea acasă.

Dar oare numai la atît se reduce acest mit? Hotărît, nu! Cînd vorbesc despre Coşbuc, hordouanii sînt aproape egoişti, ei vor un *Coşbuc numai al lor*. Nu-i de mirare că ajung să-l metamorfozeze într-un ţăran. În zadar vorbesc exegeţii de un Coşbuc cult, ei, ţăranii din Hordou, mai ales cei tineri şi-l imaginează pe Coşbuc îmbrăcat cu „cămeşă cu mărgele", in opinci, cu „clop cu bertiţă", care undeva pe un deal ce domină satul, stă ca un titan cu o carte mare pe genunchi şi gîndeşte la ei, la ţăranii care-l iubesc şi care-l strigă pe nume, „BADEA GEORGE"...

www.cimec.ro

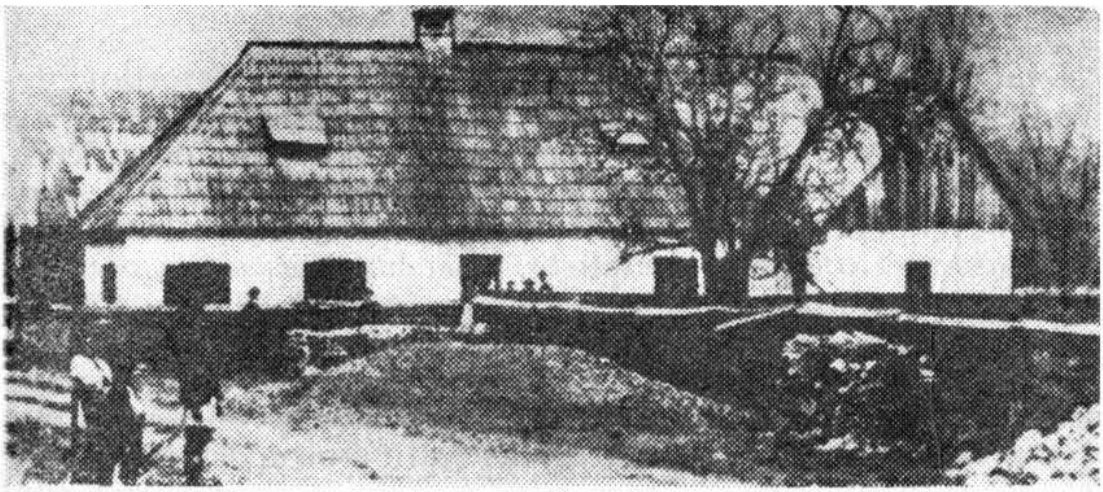

Casa natală a poetului — reproducere după „Luceafărul" 1905.

Sebastian şi Maria Coşbuc — părinţii poetului.

www.cimec.ro

G. Coşbuc — în zăvoiul morii din Hordou — 1909.

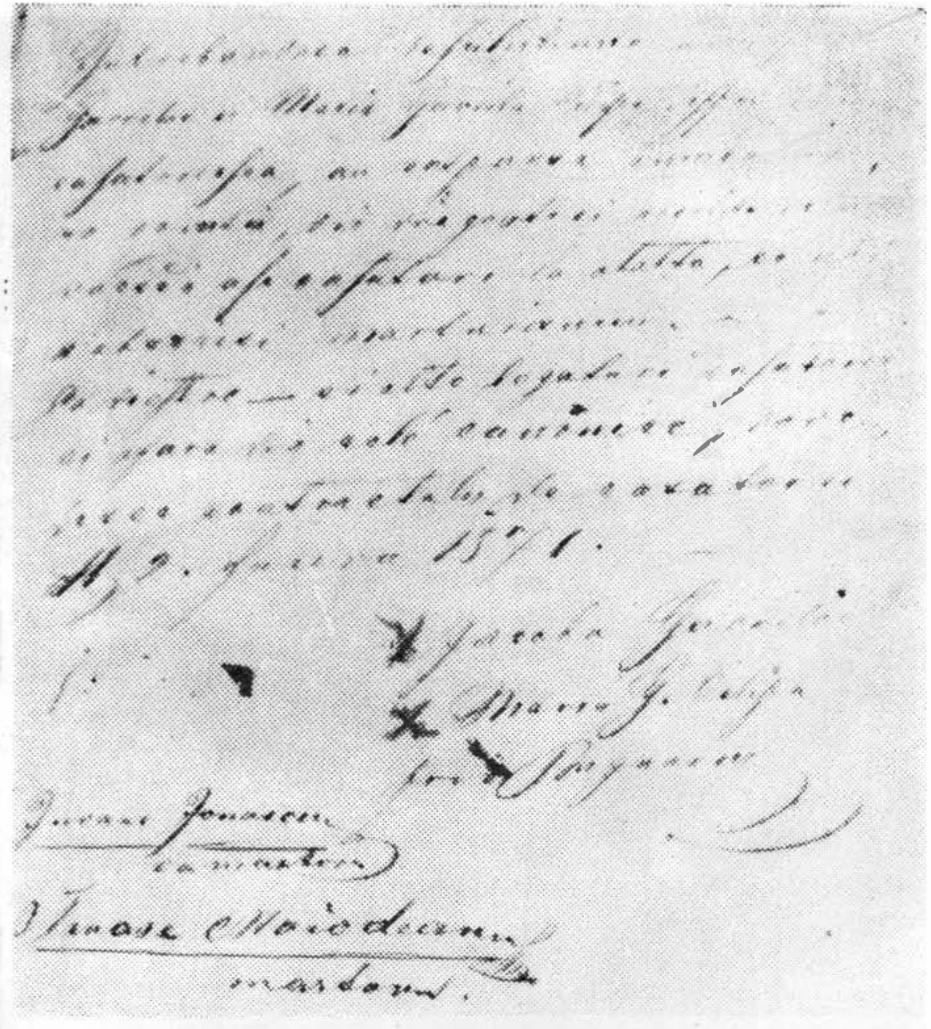

Autografele primilor învăţători ai poetului Coşbuc: Tănase Macodeanu (Hordou) şi Ioan Ionaşcu (Telciu).

www.cimec.ro

www.cimec.ro

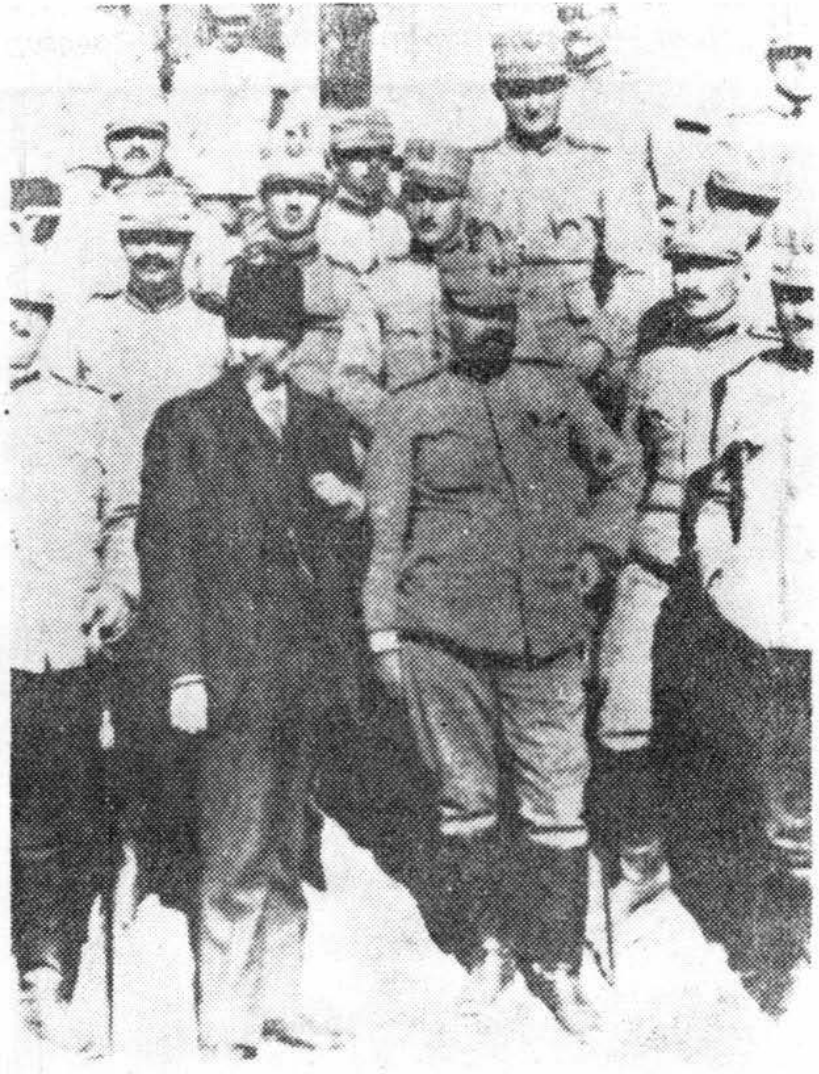

G. Coşbuc — Predeal 1915.

Elena şi George Coşbuc — Bistriţa 1909.

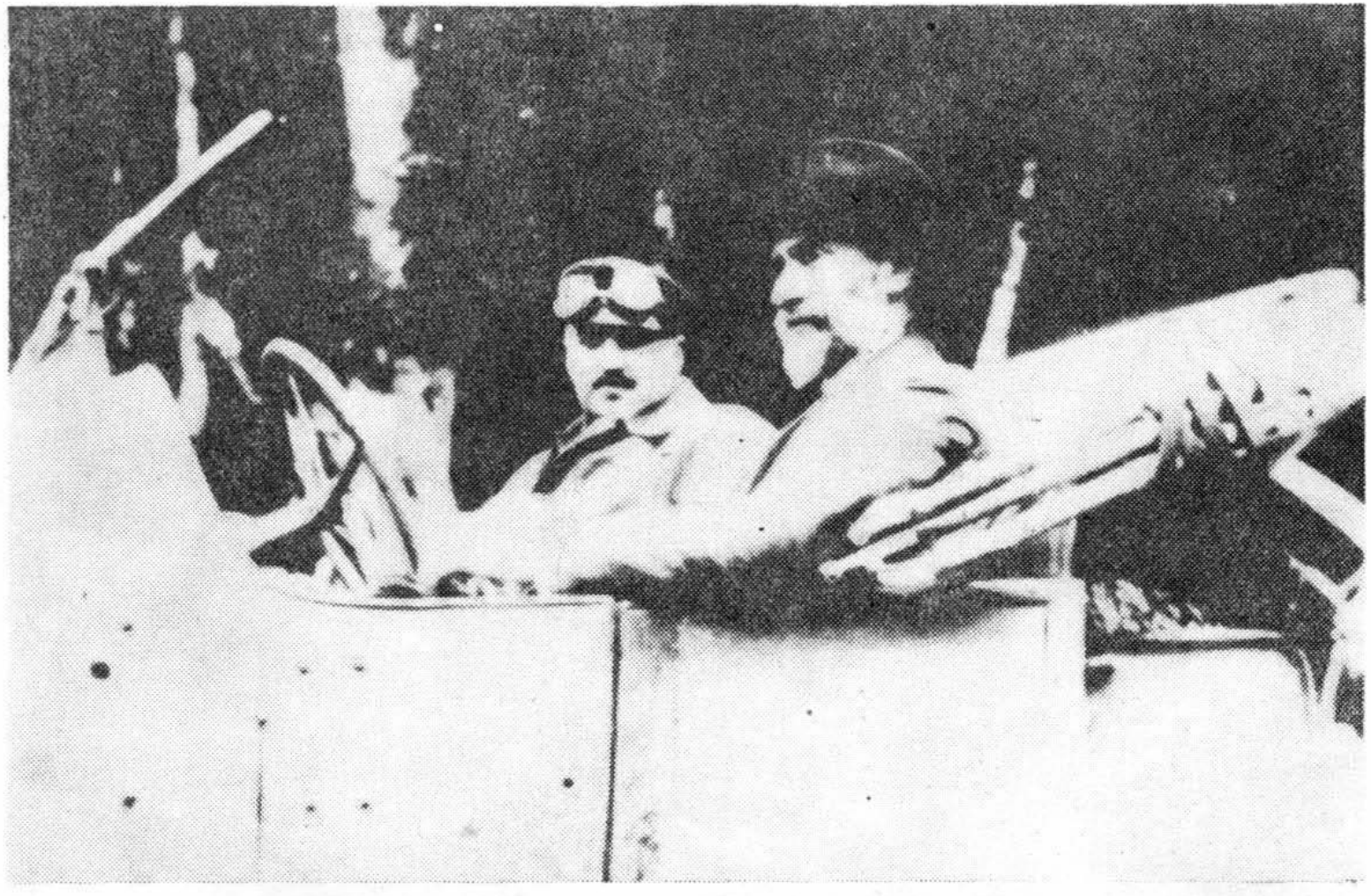

G. Coşbuc şi Dr. Alexandrescu — Tismana, 1914.

www.cimec.ro

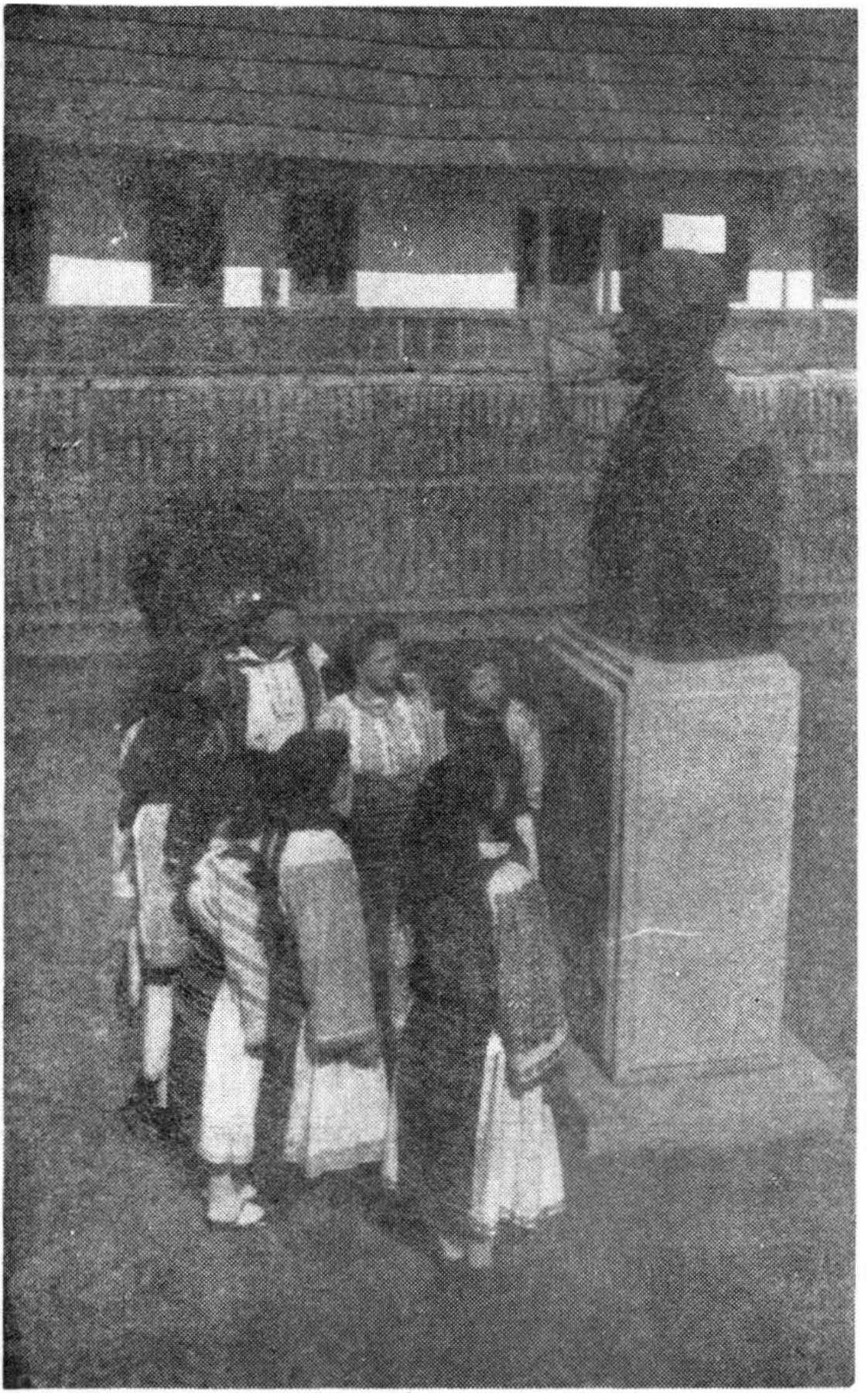

Clipe înălțătoare...

www.cimec.ro

Strănepoții poetului în vizită la Muzeul memorial „George Coșbuc".

Interior din Muzeul „Coșbuc".

www.cimec.ro

„Vulcanii noroioşi de la Monor" (Bistriţa-Năsăud)

ION CHINTAUUN
IOAN RUSU

In apropierea localităţii Monor, situată în partea sud-estică a jud. Bistriţa-Năsăud, la bordura Munţilor Călimani, apar vulcani noroioşi aproape stinşi. Prezenţa lor a fost semnalată de dr. Szalai Tibor în anul 1950 (2), care dă şi o schiţă a zonei respective, dar fără să analizeze în amănunt acest fenomen.

Geologic, regiunea de apariţie a vulcanilor noroioşi este alcătuită din sedimente miocene şi pliocene (în facies pannonic) reprezentate prin : argile, marne, gresii, nisipuri şi conglomerate.

Inspre catena eruptivă a Călimanilor apar la suprafaţă argile marnoase şi marne cu intercalaţii de nisipuri şi gresii, de vîrstă pliocenă. Apare aici un pliocen în facies pannonic relativ bogat în resturi fosile. Pe măsură ce ne îndepărtăm de bordura eruptivă întîlnim sedimente sarmaţiene alcătuite din argile, marne, gresii, conglomerate şi nisipuri, foarte bine deschise în apropierea acestei localităţi.

La sud de Monor, pe malul stîng al pîrîului Luţului, afluent de dreapta al Mureşului, în apropierea confluenţei acestuia cu p. Bîrgăului, se află o zonă mlăştinoasă cu vulcani noroioşi stinşi şi parţiali activi. Vulcanii noroioşi din această zonă sînt legaţi de argilele marnoase pliocene de

www.cimec.ro

facies pannonic din apexul unei structuri purtătoare de gaze. Monorul și implicit zona vulcanilor noroioși se află în vecinătatea regiunilor gazeifere dinspre Reghin—Tg. Mureș, care se continuă pînă aici. In această regiune gazeiferă din nordestul Transilvaniei, sub influența gazelor și a apelor de zăcămînt, la care se adaugă infiltrațiile de ape superficiale înspre adînc, iau naștere revărsările de noroi care au format vulcanii noroioși. „Vulcanii" aceștia mlăștinoși apar deasupra acumulărilor de gaze, din care gazul urcă înspre suprafață pe crăpăturile (faliile) stratelor impermeabile din acoperiș. Ei constituie una dintre indicațiile existenței în adîncime a unor posibile acumulări de gaze.

Tectonic regiunea este alcătuită dintr-o succesiune de anticlinale și sinclinale, unele dintre ele fiind purtătoare de gaze. Eroziunea a acționat și acționează asupra anticlinalelor purtătoare de gaze și datorită rezistenței slabe a sedimentelor de la suprafață ele sînt treptat îndepărtate ajungîndu-se la crăpăturile tectonice care afectează structura purtătoare de gaze. Gazele scapă de aceste falii antrenînd înspre suprafață apele superficiale infiltrate în adînc, care au inmuiat marnele dînd naștere unui noroi fluid. Așadar vulcanii noroioși apar ca fenomene însoțitoare ale emanațiilor de gaze. Prin activitatea lor au transformat zona înconjurătoare într-o suprafață mlăștinoasă, pigmentată de conurile de noroi revărsat. In perioadele de inactivitate și aridilate sectorul din jurul lor se remarcă prin plăci de noroi uscat și crăpat.

Din punct de vedere morfologic distingem mai multe tipuri de vulcani noroioși:

1. **Convex:** are conul mai inalt și craterul umplut de noroi uscat și acoperit de vegetație, iar pe versanți, sau la bază, apare un alt punct de erupție. Acest tip include vulcani stinși sau parțiali activi, avînd o periodicitate de erupție mare.

2. **Convex-concav:** conul mai jos și are craterul concav, adînc de 25—30 cm, în fundul căruia se află noroi fluid. Pe versanți pot apare mici puncte de scurgere. Intervalul dintre perioadele de activitate este mai mic.

3. **Convex-plan:** conul jos și are craterul umplut cu noroi moale, aproape consolidat, acoperit de vegetație, de formă circulară; deci un crater mlăștinos circular plan. Intervalul dintre perioadele de activitate este scurt.

4. **Plan-convex:** cu conul foarte jos, puțin ridicat de la suprafața solului (max. 25 cm) și cu craterul larg (pînă la 1,5—2 m) mlăștinos. Aproape continuu din aceste cratere plan mlăștinoase iasă la zi noroi fluid.

www.cimec.ro

5. **Concav alungit:** crăpături lungi pînă la 50 m, largi de maximum 25 cm și adînci în medie de 20 cm, în care se află noroi fluid, cu puncte de ieșire a acestuia la zi. Marginile crăpăturilor sînt ușor ridicate datorită consolidării noroiului revărsat în perioadele de activitate maximă. Acestea sînt permanent active și brăzdează suprafața dintre conuri.

Zona mlăștinoasă din apropierea confluenței p. Lutului cu p. Pîrgului, pigmentată de conurile și craterele vulcanilor noroioși, comparlimentată de crăpături umplute cu noroi fluid, are o suprafață de cca. 1 ha. Se disting aici două aliniamente de vulcani noroioși:

a) **Aliniamentul nordic:** include 18 vulcani noroioși parțial activi, acoperiți de vegetație, a căror conuri nu depășesc 1,50 m înălțime. Distingem aici toate cele cinci tipuri morfologice de vulcani noroioși, majoritatea apărînd ca niște umflături (tipul plan-convex) joase, puțin ridicate de la suprafața solului și cu craterul plan ocupat de noroi (Fig. 1). Craterele acestea mlăștinoase, în care se vede noroi și apă, au diametre variind între 0,50—2 m.

In sectorul central-estic al aliniamentului, între două cratere cu noroi fluid, avînd diametrul de cca. 50 cm, se află o crăpătură lungă de 20 m și adîncă de 15 cm, cu noroi fluid și centre de erupție (Fig. 2), (tipul concav alungit). Sectorul vestic este mai activ, dar vulcanii sînt mai joși (tipul plan-convex) și apropiați („mustiri" mlăștinoase apropiate). Cu 25—30 ani în urmă, cînd toate aceste „răsuflători", cum le spun localnicii, erau în plină activitate, zona era acoperită de noroi și apă, parțial ocupată de vegetație, astfel că întreaga suprafață avea un aspect de mlaștină; de fapt era o mlaștină în care nu se putea intra.

b) Aliniamentul sudic: are un vulcan stins și doi vulcani noroioși partial activi, acoperiți de vegetație, dintre care cel din mijloc are înălțimea cea mai mare din zonă (3 m de la bază), (Fig. 3). Vulcanul estic, dinspre Groapa Todii, este stins și are o înălțime de 1 m, craterul cu noroi uscat avînd un diametru de 10 cm. Cel vestic are înălțimea de 1,5 m, cu un crater mlăștinos (acoperit de vegetație) în diametru de 10 cm. Cel vestic are înălțimea de 1,5 m, cu un crater mlăștinos (acoperit de vegetație) in diametru de 2 m. La apăsare craterul „mustește", debitind noroi fluid.

Intre aceste două conuri de vulcani noroioși se află un al treilea, cel mai înalt, cu craterul consolidat, dar pe a cărui versant nordic, dintr-un mic crater, curge noroi și apă.

In sectorul coborît dintre conul vestic și cel central se află un mic crater cu noroi și apă, flancat înspre nord de o porțiune mlăștinoasă. „Răsuflătorile" de la Monor, prin ac-

www.cimec.ro

tivitatea lor, au acoperit o bună suprafață cu noroi și apă, generînd un loc mlăștinos numit de localnici „La Gloduri" (Fig. 4). Azi sînt pe cale de stingere. Noroiul deversat prin craterele conurilor vulcanilor noroioși a fost utilizat de către localnici în tratarea unor afecțiuni reumatismale. Vulcani noroioși activi existau și avale de locul numit „La Gloduri" pe malul stîng al p. Lutului, înspre Batoș, dar azi aceștia sînt stinși. Stingerea treptată (consolidarea) a „vulcanilor" de la Monor e în strînsă legătură cu scăderea treptată a debitului de gaze din acumularea din adînc (fig. 5)

BIBLIOGRAFIE

Peahă, M. (1965), Vulcanii noroioși din România, Stud. cerc. geol. geof. geogr., ser. geografie, Tom. 12, nr. 2, București.

Szalai, T. (1950), Teke környékének földtani viszonyai, A. Magy. Kir. Föld. Int. Évi Jelentése, Az. 1941—1942 Évekről, II Kötet, Ész. Föld. Tanul., Budapest.

Vofkori, L. (1974), Contribuții la cunoașterea vulcanilor noroioși din zona Odorheiul Secuiesc, Factorii terapeutici naturali din Județul Harghita.

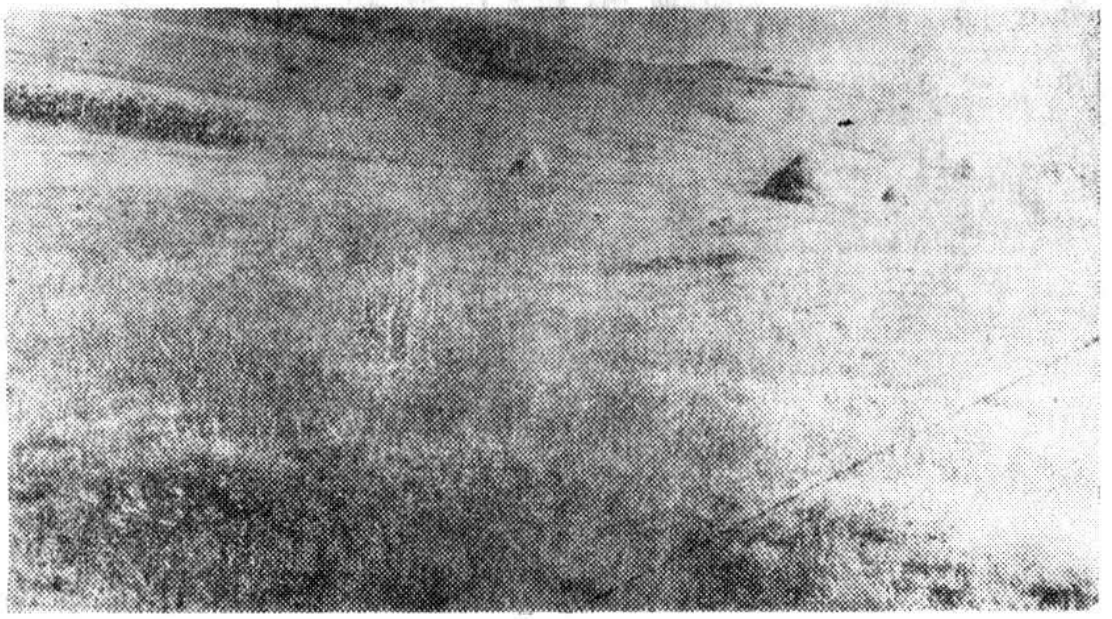

Fig. 1 — *Conurile mici ale vulcanilor noroioși parțiali activi din alinierea nordic de la Monor.*

www.cimec.ro

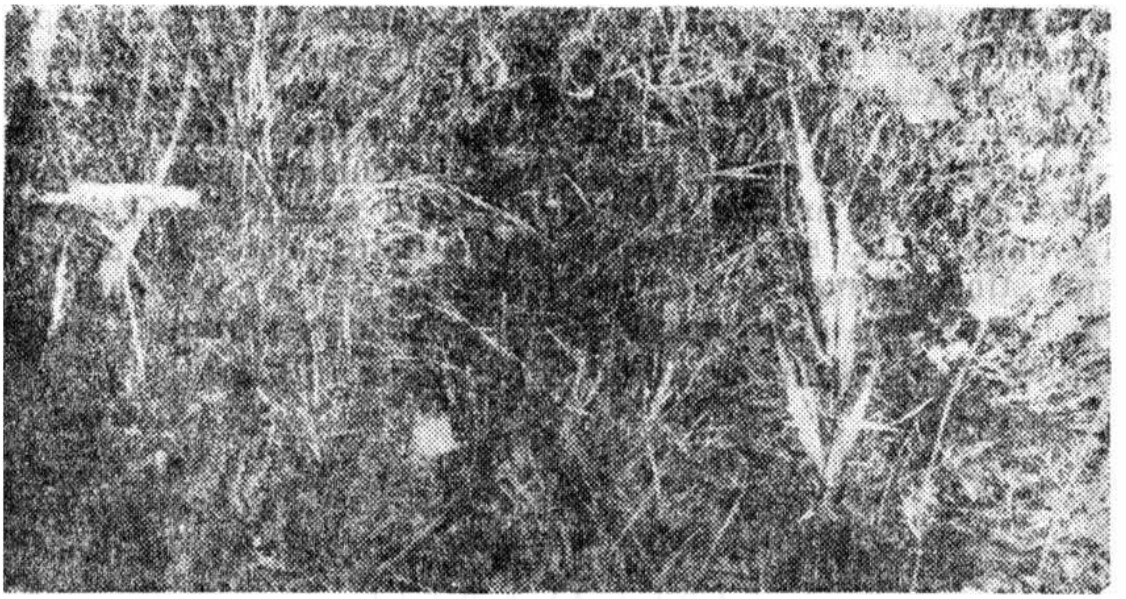

Fig. 2 — *Centru de erupție a unui vulcan noroios de tipul concav-alungit.*

Fig. 3 — *Conul unui vulcan noroios stins din aliniamentul sudic de la Monor.*

www.cimec.ro

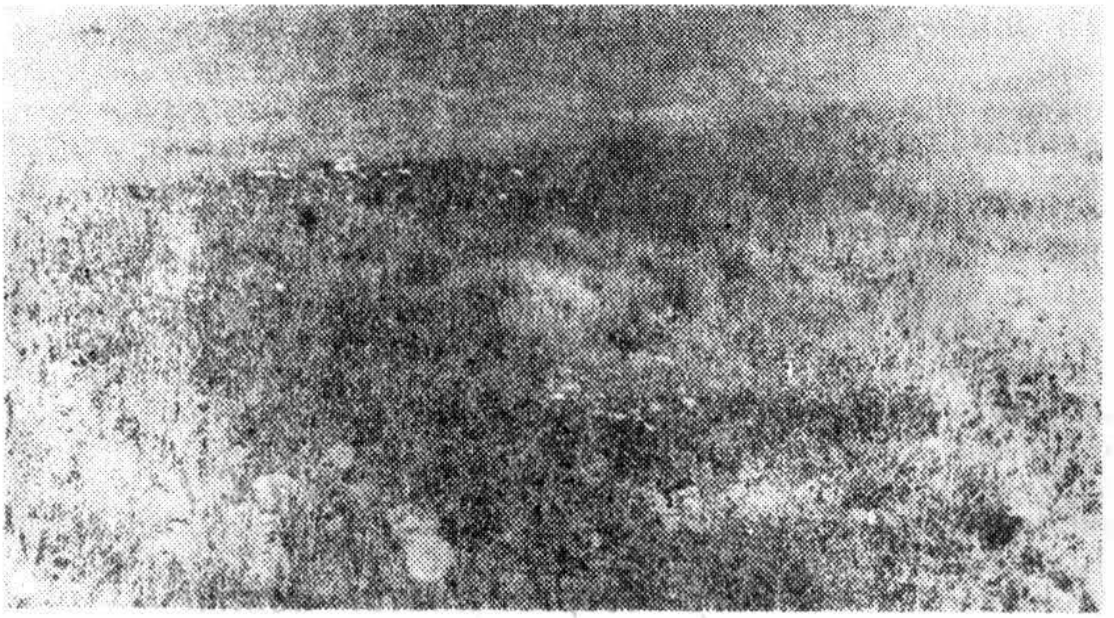

Fig. 4 — *Sector mlăştinos între conurile vulcanilor noroioşi de la Monor.*

Fig. 5 — *Conuri ale vulcanilor noroioşi în zona mlăştinoasă „La Gloduri" de la Monor.*

www.cimec.ro

CRONICI

Cărți despre ținutul nostru

OCTAVIAN RULEANU

TEODOR TANCO : „Virtus Romana Rediviva", vol. II — Urme peste veacuri, Bistrița, 1974; AUREL PETRI : „Ani de cumpănă", Editura Eminescu, București, 1971.

Pe *manșeta* copertei primului volum din „Virtus Romana Rediviva", apărut în 1973, Teodor Tanco făcea următorul legămînt : *„Oricît aș scrie despre oamenii și meleagurile natale și ale tinereții mele liceale circumscrise în hotarele județului Bistrița-Năsăud, n-am să fiu niciodată mulțumit decît am făcut. Conține această mărturisire promisiunea că voi continua să lucrez în direcțiile volumului de față încît să-i urmeze unul despre oamenii de azi și realizările lor prometeice"*. . .

Autorul și-a ținut cuvîntul. A continuat munca, dar nu încă pînă la oamenii zilelor noastre. În 1974 a scos vol. al II-lea al cărții pe linia aceluiași profil. Conține tot două părți. Prima se ocupă de astă dată cu „însemnările despre presă, iar în a doua, continuă „portretele în cuvinte", rotunjindu-le acum, cu cele anterioare, la număr de o sută.

Capitolul despre presă devine prețios, deoarece e prima încercare de sinteză a prezentării publicațiilor apărute în raza județului nostru in decurs de peste un secol (1867—1973). Cercetarea e meritorie și pentru motivul că aduce completări, în unele situații rectificînd neadevăruri și date eronate. Autorul nu are de gînd să epuizeze materialul, ci doar începe că un crochiu ce poate fi reluat prin studii monografice. De-

www.cimec.ro

altfel nici lista nu este completă. Sînt menționate doar publicațiile găsite în bibliotecile din care s-a documentat, dovadă facsimilele.

Față de trecutul atît de bogat în tradiții de luptă aprigă pentru păstrarea ființei noastre naționale și a dreptății umane pe plaiurile năsăudene și bistrițene, considerăm că numărul publicațiilor e relativ mic. Dacă ținem însă seama de situațiile reale din trecut, precum și de ponderea, puțin semnificativă a județului Bistrița-Năsăud în perioada interbelică, constatăm totuși că nu stăm rău de loc cu presa. Sînt rare cazurile în țară, în care să apară gazete și reviste, cum am avut noi, în simple comune ca Runcu-Salvei („Poporul", redactat de Iulian Chitta) sau în comune mai mari, ca Rebrișoara („Solia", redactor Ion Gr. Costan) și Prundu-Bîrgăului („Valea Bîrgăului", redactor Victor D. Varna) ori în vestitul Șoimuș cu „Revista ilustrată", redactată de inimosul îndrumător cultural Ion Baciu și de cunoscutul folclorist Ion Pop-Reteganul.

Cele două orașe din județ, Bistrița, centru județean și Năsăudul își împart aproape egal meritul redactării periodicelor. În Bistrița au apărut în acest interval 18 publicații, din care 7 cultural-beletristice (amintim în special revistele „Zări Senine" și „Orizonturi literare") și 11 gazete. Năsăudul a dat 13 publicații, cu 12 cultural-beletristice (fiind și cele mai vechi publicații, ca „Magazinu Pedagogicu" apărut în 1867, apoi „Școala Practică fără să mai pomenim „Muza Someșană" și prețioasa „Arhivă Someșană") și o gazetă („Năsăudul"). Locuri aparte ocupă „Plaiuri năsăudene", publicația năsăudenilor refugiați, apărută la București și „Săptămîna", redactată la Bistrița de I. Gr. Costan, sub ocupația hortystă.

Contribuția lui Teodor Tanco la cunoașterea acestui sector atît de important în educarea opiniei publice spre înaltele țeluri, realizate astăzi, e lăudabilă și ea deschide ample perspective pentru completări și difinitivări.

Despre „portretele în cuvinte" autorul mărturisește că a intenționat să scoată la lumină nume care au spus ceva, pe vremea lor, în procesul evolutiv al luptei spre zorii lumii noi de astăzi. Galeria de o sută e minimă față de realitățile social-politice ale ținutului nostru. Ideea conducătoare a fost cuprinderea în portretizarea oamenilor remarcabili a unui spațiu cît mai larg, pe cît posibil a fiecărei comune. Nu s-a putut realiza așa ceva. De aceea diversitatea preocupărilor celor creionați e destul de mare. Totuși există un fir călăuzitor ce-i leagă pe toți. Este m u n c a în folosul comunității românești, pentru dreptul la viață și libertate națională.

Portretele sînt doar puncte de reper spre înțelegerea esențială a activității lor. Unele personalități au deja cercetări mai dezvoltate, chiar monografice. Notăm printre altele „Figurile grănițerești" ale lui Iuliu Moisil. Dar, alături de au-

www.cimec.ro

tor, exprimăm speranța că în *„condițiile resurecției culturale și ale tipăriturilor locale și editoriale de azi"*, figurile luminoase din trecut vor beneficia de atenția unor cercetători pe măsura valorii lor.

Încercînd o clasificare a celor o sută de portrete (din cele două volume) găsim 23 de luptători în diferite sectoare pentru drepturile celor mulți; 3 militari grăniceri cu fapte vitejești; 52 de cărturari — profesori de liceu, universitari, oameni de știință, juriști; 14 scriitori și ziariști și 8 oameni de artă — compozitori, pictori. O mențiune de laudă : printre cei o sută, 12 academicieni. Nu e puțin!

„Virtus Romana Rediviva" e o operă unică în felul ei și utilă, ca referință, tuturor doritorilor să cunoască — în linii mari — ce-a însemnat ținutul nostru în configurația cultural-patriotică a pămîntului românesc. Ea va trebui adusă la zi spre a încununa năzuințele și jertfele înaintașilor. Și, spre a dovedi că lumina de astăzi își are izvoarele și în aceste nobile licăriri.

★

Specificul rubricii noastre de semnalare a cărților despre ținutul năsăudean ne-a atras atenția asupra unei opere apărute în 1971 și prea puțin remarcată. E vorba de romanul năsăudeanului *Aurel Petri*, *„Ani de cumpănă"*.

Mărturiseam că reluarea citirii lui, după patru ani, ne-a produs o și mai vie impresie, privind modul în care autorul a știut să vehiculeze un conținut dens, de acțiune bine condusă pe coordonatele evenimentelor tragice din zbuciumații ani premergători celui de-al doilea război mondial.

Anii aceștia de cumpănă au fost destul de vitregiți ca inspirație pentru scriitorii noștri. E cu atît mai merituos gestul lui Aurel Petri de a investiga acest teren cu întîmplări mai puțin cercetate din Transilvania acelor ani.

Acțiunea romanului (de fapt o întinsă narațiune bazată pe date văzute și trăite de autor) are în miezul ei realizarea unui obiectiv strategic, acela al construirii liniei ferate Salva-Vișeu. Istoria acestei construcții își are povestea ei. O parte din calea ferată s-a terminat înainte de 1940, pe porțiunea Salva—Telciu. (Restul se va încheia în anii marilor reconstrucții naționale de după eliberare). Felul cum au început lucrările și greutățile ivite, constituie axa narațiunii plasate în comuna Hordou azi Coșbuc, de pe valea Sălăuței, locul de naștere al poetului G. Coșbuc. În centrul acțiunii stă satul, reprezentat prin cîteva figuri proeminente. El nu e lipsit de conflicte și contradicții. Predomină sărăcia și zbaterea pentru existență. Orizontul oamenilor e îngust și presărat de spaime superstițioase. Construirea liniei ferate înseamnă, în concepția unora, confiscarea puținului lor pămînt și

www.cimec.ro

deci nevoile, foamea. Se dă aici o luptă puternică, între forțele progresului — ce doresc realizarea căii ferate care va lega Transilvania și țara de Maramureșul sărac, amenințat la frontiere — și între satul înspăimîntat de spectrul mizeriei. Cînd lucrurile se lămuresc, datorită acțiunii perseverente și pline de sacrificii a tehnicianului Aldea (pe numele lui adevărat Gorun Vasile, etichetat de autorități ca un „propagandist comunist periculos"), populația, nu numai că se angajează conștient în muncă, dar se și înrolează în regimentul grănicerese din Bistrița, cînd e vorba de apărarea țării. Asistăm și la un elan desfășurat al populației de a saluta coloanele acelora ce se îndreptau spre nord în apărarea frontierelor.

Se desprind nume de oameni simpli, țărani cu slabă știință de carte, dar inimoși, cu minte echilibrată și judecată sănătoasă. În centrul povestirii stă familia lui Dumitru Nosodean. Soția sa Raveca e o fire energică și clarvăzătoare. Dintre copiii lor se remarcă George, plecat voluntar în armată și devenit repede cunoscut prin eroismul său. E evidențiat chiar de generalul Novac, o luminoasă figură de combatant și patriot. Alt copil este Aurel, plin de dorința de a învăța și a se ridica. Printre oamenii satului un cuvînt hotărîtor îl are moș Anton, bătrînul înțelept și sfătuitor, precum și morarul George Bugnar, omul învățat și cumpănit „cu o biografie bogată în salturi de la slugă pînă la studii superioare putînd fi chiar profesor la liceul grănicerese din Năsăud; s-a mulțumit însă cu slujba de morar și de îndrumător al satului".

Povestea realizării liniei ferate reliefează oameni și evenimente legate strîns de moravurile epocii. Antreprenorul afacerist Zlotescu vrea cîștiguri fabuloase și crede că și-a găsit omul potrivit în inginerul Petrovan. Acesta își dă treptat seama de jocul necinstit al antreprenorului și se integrează total, cu multe riscuri, pe drumul patriotismului constructiv.

Cititorul e purtat prin hățișul multor întîmplări și primejdii. Satul e însă atent condus și sfătuit de comunistul Aldea, care știe să lămurească problemele, fără a le forța și fiind întotdeauna alături de popor. Educă oamenii cu tact și cu răbdare, convingîndu-i că nu obișnuința e cauza sărăciei, ci nevoia. *„Pămîntu-i puțin și neroditor* — zice el — *impozitele cresc, viața se scumpește, banul se scoate tot mai greu, întocmirile-s strîmbe, unii se lățăiesc în bogăție și desfrîu, în timp ce alții crapă de foame... Asta-i rădăcina răului și nu obișnuința*". Oamenii ajung să înțeleagă că numai schimbarea orînduielii va face ca viața lor să fie alta. Aldea devine mentorul satului, iar sămînța aruncată de el va rodi în viitor, dar nu înainte de a trece prin alt foc de purificare, ocuparea nordului Ardealului în urma nedreptului dictat de la Viena.

www.cimec.ro

Cu aceste evenimente se încheie romanul. Satul intră în altă zodie. Şi poate că autorul va continua. Aşteptăm.

Romanul se citeşte cu mult interes, fiindcă reconstituie atmosfera social-politică a satului românesc din acest colţ de ţară. Povestirea curge uşor, fără sforţări de stilizare aleasă. Expresiile sînt în mare parte locale, neliterare, dar pline de semnificaţie. Merită atenţie încercarea, reuşită în general, de a contura figura unui luptător comunist ilegalist. Aldea e prototipul adevăratului patriot, calculat şi perseverent. Toţi locuitorii îl iubesc, îl urmează şi chiar se expun pentru el cînd e în primejdie de a fi arestat. Sîntem introduşi şi în alte medii, în capitală, la Cluj. Asistăm la diferite întruniri, adunări, şedinţe, toate avînd menirea să fixeze o etapă social-politică, deosebit de furtunoasă.

Deşi unele relatări par oarecum nefireşti, cu momente neîndeajuns de justificate, totuşi „Ani de cumpănă" rămîne o carte cu tîlc, singulară în reflectarea unui material bogat de viaţă, nevalorificat suficient pînă acum.

Sîntem convinşi că Aurel Petri, distins publicist şi om de litere, mai are multe de spus în acest domeniu.

www.cimec.ro

Anuarul liceului din Năsăud

— Repertoriu bibliografic —

ONISIM FILIPOIU

1. ALEXI, A. P.: Importanța științei meteorologice. Elemente de meteorologie. Instrumente meteorologice și instalarea lor. Indrumări la facerea de observațiuni. Anul 1887—1888, p. 5—9; 1888—1889, p. 1—95.
2. ALEXI, A. P.: Istoria desvoltării ideilor cosmogonice și geologice. Anul 1877—1878, p. 3—30.
3. BARIȚIU
   Octav Bariliu (22 III 1833 — 24 I 1901). Cuvînt funebral rostit de I. Păcurariu. Anul 1900—1901, p. 2—4.
4. Biblioteca gimnazială; Biblioteca junimii studioase. Anul 1879—1880, p. 29—31.
5. Biblioteca junimii stdioase. Anul 1876—1877, p. 25—27.
6. BICHIGEAN GAVRIL: In excursie prin țară cu liceul „G. Coșbuc din Năsăud. Anul 1928—1929, p. 51—62.
7. BICHIGEAN GAVRIL: Jubileul absolvenților din 1910. Anul 1934—1935, p. 17—19.
8. BICHIGEAN VASILE: Caracteristica poporului elen și a literaturii sale și importanța acesteia pentru literatura universală. Anul 1923—1924, p. 9—19.
9. BICHIGEAN VASILE: Cuvînt ocazional rostit la sărbătorirea scolară din 4 octomvrie 1910. Anul 1910—1911, p. 1—10.
10. BICHIGEAN VASILE: Dante Alighieri. Anul 1912—1913, p. 1—21.
11. BICHIGEAN VASILE: Platon: Statul (Republica). Traducere din grecește. Anul 1928—1929, p. 63—93.
12. BICHIGEAN VASILE: Ștefan Scridon (Panegiric). Anul 1932—1933, p. 5—13.

www.cimec.ro

13. BICHIGEAN VASILE: Viața privată și socială a poporului grec în lumina epopeelor homerice. Aunl 1914—1915, p. 1—32.
14. BICHIGEAN VASILE
Conferința directorului V. Bichigean (Jubileul promoției 1883). Anul 1932—1933, p. 38—49.
15. Cuvintarea de primire rostită de Vasile Bichigean, Directorul liceului din Năsăud. (Serbarea desvelirii bustului G. Coșbuc). Anul 1925—1926, p. 12—17.
16. ȘTEFĂNUȚ, EMIL: (Panegiric). Anul 1924—1925, p. 1—4.
17. TOMUȚA, ION. (Panegiric). Anul 1936—1937, p. 4—7.
18. Cabinetul natural: (Terminologia latină a florei locale. Cuprinde 1256 specii diferite). Anul 1878—1879, p. 1879—1880, p. 33—40.
19. Catalogul cărților aflătătoare în biblioteca gimnazială (Mariane). Anul 1872—1873 pînă la 1874—1875. Anii 1873—1874, p. 38—40; 1874—1875, p. 41—43.
20. CIPLEA, ALEXANDRU: Ignat Seni (Necrolog). Anul 1923—1924, p. 3—8.
21. Date însemnate din viața liceului în decursul anului școlar 1918—1919, p. 1—15; 1919—1920, p. 1—14.
22. DRĂGANU NICOLAE: George Coșbuc la Liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii. (Material pentru o conferință cu prilejul desvelirii bustului lui G. Coșbuc la liceul grăniceresc din Năsăud. Anul 1925—1926, p. 33—112.
23. DRĂGANU NICOLAE: Jubileul de 50 ani de existență a gimnaziului (1863—1913). Anul 1913—1914, p. 1—22.
24. DRĂGANU NICOLAE: Principii cari ne-ar putea servi de bază la studierea și clasificarea cuvintelor compuse. Anul 1909—1910, p. 1—19.
25. DRĂGANU NICOLAE: Sportul la cei vechi și întrucît a servit el de bază sportului modern. Anul 1919—1912, p. 1—29.
26. DRĂGANU
Leontin Drăganu, 20 iunie 1878 — 8 septemvrie 1903. (Necrolog). Anul 1903—1904, p. 51—55.
27. DUICA
Cuvîntarea d-lui Gh. Bogdan-Duică, reprezentantul Academiei Române. (Serbarea desvelirii bustului poetului G. Coșbuc la Năsăud). Anul 1925—1926, p. 20—22.
28. HOSU
Episcopul Dr. Vasile Hossu. (Necrolog). Anul 1915—1916, p. XXIII—XXV.
29. HUSAR, Al.: Note de călătorie cu ocazia excursiei celei mari, care s-a făcut între zilele 14—25 ale lunei iulie 1936. Anul 1935—1936, p. 19—67.

www.cimec.ro

30. HUSAR, AL.: Valea Hațegului (Fragment din „Memorial de călătorie" scris cu ocazia excursiei din 9—26 iulie 1937). Anul 1936—1937, p. 35—54.
31. HALIȚA
Omagiu profesorului Al. Haliță trecut în pensiune cu începere de la 1 septemvrie 1928. Anul 1928—1929, p. 3—5.
32. HANGEA
Wilhelm B. Hangea. (Necrolog). Anul 1891—1892, p. 25.
33. Istoricul liceului. Anul 1922—1923, p. 1—12.
34. Jubileul promoției din 1913. Anul 1932—1933, p. 49—51.
35. KHNCZ ELEK (Necrolog). Anul 1915—1916, p. XIX—XXI.
36. LUNGULESCU D. C. (Discurs rostit la serbarea de desvelire a bustului poetului G. Coșbuc, în numele Casei Scoalelor. (Rezumat). Anul 1925—1926, p. 24.
37. LUPAS, I. Discursul d-lui I. Lupaș, ministrul Ocrotirilor Sociale. (La serbarea dezvelirii bustului poetului G. Coșbuc). Anul 1925—1926, p. 18—20.
38. LUPOAIE
Ion Lupoaie, 1853—1901 (Necrolog). Anul 1900—1901, p. 5—9.
39. LUPU ȘTEFAN: Emil Domide (Viața și activitatea). Anul 1931—1932, p. 5—9; 1935—1936, p. 13—18.
40. LUPU ȘTEFAN: Ignat Seni (Necrolog). Anul 1923—1924, p. 8.
41. MĂLAI
Dr. Ioan Mălai, 3 sept. 1840 — 7 sept. 1903, (Necrolog). Anul 1903—1904, p. 46—50.
42. MOISIL CONST.: La trecerea gimnaziului din Năsăud în al doilea deceniu al existenței sale. Scopul studiului gimnazial. Anul 1873—1874, p. 1—16.
43. M(oisil) C(onstantin): Macedon Popu și Dr. Joane M. Lazaru. Anul 1873—1874, p. 17—22.
44. MOISIL
Grigore Moisil. (Panegirice, cu ocazia morții sale, de Ioan Papiu, Gerasim Domide, Ion Pop, Ioan Ciocan și Pamfiliu Grapini). Anul 1891—1892, p. 3—24.
45. PECURARIU IOAN: Andrei Mazanec. Viața și înmormîntarea lui. Anul 1915—1916, p. XXVII—XXX.
46. PECURARIU IOAN: Cugetări asupra factorilor evoluțiunei istorice a popoarelor. Discurs rostit cu ocaziunea serbării școlastice din 11 aprilie a.c. Anul 1901—1902, p. 45—68.
47. PECURARIU IOAN: Despre frumos. Capitol din lucrarea inedită de estetică. Noțiunea și definiția frumosului. Anul 1908—1909, p. 1—27.
48. PECURARIU IOAN: Dr. Constantin Moisil. Anul 1920—1921, p. 8—11.

www.cimec.ro

49. PECURARIU IOAN: Dr. Paul Tanco (1843—1916). Anul 1916—1917, p. 1—5.
50. PECURARIU IOAN: Florean Molocu 14 nov. 1839—23 mai 1907. (Necrolog). Anul 1906—1907, p. 3—6.
51. PECURARIU IOAN: Gavrilă Scridon (1851—1917). Anul 1916—1917, p. 6—11.
52. PECURARIU IOAN: Ion Ciocan. Vieaţa, caracteristica, moartea şi funeraliile. Anul 1915—1916, p. V—XVII.
53. PECURARIU IOAN: Pămîntul şi omul. Carpaţii şi istoria patriei noastre. Discurs festiv ţinut la serbarea şcolară a „Carpaţilor" din 1 mai 1916. Anul 1915—1916, p. XXXI—XLIII.
54. PECURARIU
Octav Barițiu. Cuvînt funebral rostit de I. Pecurariu. Anul 1900—1901., p. 2—5.
Discurs festiv rostit de prof. Ioan Pecurariu la serbarea de aniversare a liceului din Năsăud, ţinut în 4 oct. 1902. Anul 1902—1903, p. 51—58.
55. Discurs rostit la serbarea din 4 octomvrie 1903 a gimnaziului superior fundaţional din Năsăud, de Ioan Pecurariu, profesor gimnazial. Anul 1903—1904, p. 56—63.
56. Cuvîntarea de predare rostită de Ion Pecurariu, fost senator, reprezentantul Astrei. (Serbarea de dezvelire a bustului poetului G. Coşbuc). Anul 1925—1926, p. 4—12.
57. IOAN PECURARIU (Necrolog). Anul 1929—1930, p. 3—8.
58. PLETOSU, GR.: Dr. Emil Filipan, 1852—1909. Anul 1908—1909, p. 32—35.
59. PLETOSU GR.: Educaţiunea şi instrucţiunea în gimnaziu. I Educaţiunea, II Instrucţiunea sau cultura intelectuală, III Concentraţiunea în învăţămîntul secundar. Anii 1881—1882, p. III—XXV; 1882—1883, p. 3—47; 1883—1884, p. 3—31; 1885—1886, p. 3—29.
60. Discursul protoiereului Gr. Pletosu, reprezentantul Episcopiei ort. din Cluj. (Serbarea de desvelire a bustului poetului Gh. Coşbuc). Anul 1925—1926, p. 24—27.
61. GRIGORE PLETOSU (Necrolog). Anul 1934—1935, p. 5—9.
62. POPU
Iacob Popu, 1865—1908. Cuvînt funebral la inmormîntare în 30 iunie 1908. Anul 1908—1909, p. 29—31.
63. POPU MAXIM: Leon Pavelea. Anul 1889—1890, p. 13—19.
64. Maxim Popu (Viaţa şi activitatea). Anul 1892—1893, p. 3—5.
65. PURCELEAN, ŞTEFAN: Note de călătorie cu ocazia excursiei celei mari, făcută în vara anului 1937, între 9—23 iulie. Anul 1936—1937, p. 8—34.

www.cimec.ro

66. REBREANU
Cuvîntarea d-lui Liviu Rebreanu, delegatul Societăţii Scriitorilor români (Serbarea de desvelire a bustului poetului G. Coşbuc). Anul 1925—1926, p. 23—24.

67. REBREANU, R.
Cuvîntarea d-ului Romulus Rebreanu, delegatul Cercului studenţilor someşeni. (Serbarea de desvelire a bustului G. Coşbuc). Anul 1925—1926, p. 29—30.

68. Regulament pentru administrarea fondului bibliotecii şi societăţii şcolarilor de la gimnaziul superior fundaţional din Năsăud. Anul 1905—1906, p. 7—11.

69. Regulament pentru ordinea şi disciplina la Gimnaziul superior greco-catolic românesc din Năsăud. Anul 1885—1886, p. 30—43.

70. Regulament pentru administrarea fondului şcolarilor morbişti înfiinţat la Gimnaziul superior fundaţional din Năsăud. Anul 1905—1906, p. 1—6.

71. Reportulu întâii despre Societatea de ajutorare „Vasile Naşcu" din Năsăud. Anul 1890—1891, p. 40—43.

72. Reportul al 2-lea despre Societatea de ajutorare „Vasile Naşcu" din Năsăud pro 1890—1891. Anul 1891—1892, p. 26—31.

73. SCRIDON
Conferinţa d-lui Dr. Leon Scridon (Jubileul promoţiei din 1883). Anul 1932—1933, p. 25—38.

74. SENI
Contele Ştefan Szechenyi. Cuvînt ocazional rostit de prof. dr. Valeriu Seni cu prilejul aniversării morţii marelui reformator. Anul 1909—1910, p. 20—29.

75. Cuvîntarea d-lui Dr. Valeriu Seni, inspector regional. (Serbarea de desvelire a bustului poetului G. Coşbuc. Anul 1925—1926, p. 27—29.

76. Dr. Valer Seni (necrolog). Anul 1935—1936, p. 5—9.

77. Serbarea de desvlire a bustului poetului G. Coşbuc. Anul 1925—1926, p. 1—3.

78. SIMON
Teodor Şimon. Omagiu cu prilejul trecerii în pensiune. Anul 1934—1935, p. 13—16.

79. SONEA, O.: Jubileul absolvenţilor din 1915. Anul 1934—1935, p. 20—28.

80. SOROBETEA, A.: Ion Tomuţa (Biografie). Anul 1936—1937, p. 3—4.

81. SOTROPA VIRGIL: Istoria şcolilor năsăudene. Şcoale române în secolul XVII şi XVIII. Şcolile triviale. Gimnaziul. Istoricul. Anul 1901—1902, p. 1—44; 1902—1903; p. 1—50; 1903—1904, p. 1—43.

www.cimec.ro

82. SOTROPA
Omagiu profesorului (Sotropa V.) trecut la pensie cu începere de la 1 septemvrie 1933. Anul 1932—1933, p. 17—21.

83. Statutele Societății de ajutorare „Vasile Nașcu". Anul 1889—1890, p. 3—12.

84. TOMUȚA IONEL: Jubileul absolvenților din 1924. Anul 1934—1935, p. 28—31.

85. TANCO PAULU: Considerațiuni pedagogice—didactice asupra instrucțiunei disciplinelor matematice în gimnaziu. Anul 1876—1877, p. 3—12.

86. TANCO PAULU: Desvoltarea elementară a contienților în serii cu deosebita considerare a progresiunei geometrice dimpreună cu materialul de deprindere. Anul 1886—1887, p. 3—50.

87. TANCO PAULU: Despre poseţiunea fizică a pămîntului în sistema solară. Anul 1879—1880, p. 3—15.

88. TANCO PAULU: Duseţiunea cosmică a cometelor. Anul 1875—1876, p. 3—22.

89. TANCO PAULU: Unitatea sistemei solare. Anul 1874—1875, p. 3—18.

www.cimec.ro

Anuarul școlii normale din Năsăud — 1929

— Repertoriu bibliografic —

ONISIM FILIPOIU

BEREILH—LIÉGAUX, JAQUE : România Mare (Poezie), 293—294.

BICHIGEAN, VASILE : Năsăudul centru grăniceresc, p. 66—72.

BILCIURESCU, VICTOR : Imnul învățătorilor (text și partitură muzicală) p. 295—298.

BULAT, T. G. : Amintiri, p. 213—216.

BUTAȘ, AL. IONESCU : Imnul Școlii normale Năsăud, pe versuri de G. Coșbuc p. 299—300.

COSBUC, G. : Cîntec (Poezie), p. 301.

Directori, profesori și elevi de la Cursurile preparandiale din Năsăud, (de cîte 6 luni) (1837—1856), p. 120—125.

FILIMON, I : Constatări, p. 421—423.

Inventarul Preparandiei din Năsăud la 1866, p. 142—148.

IONESCU-IVANOVICI, G. : Fîntîna cu liane (Nuvelă), p. 310—313.

MANOLIU, SANDU : Carnele școlare, p. 483—485.

— Desființarea cursului complimentar?, p. 481—482.

— Din zilele grele ale Preparandiei, p. 128—141.

— Frînturi (Eseu), p. 348—358.

— Cîteva lămuriri, 7—14.

— Incercări pentru readucerea preparandiei la Năsăud, 162—168.

— Năsăudul și viața lui, p. 15—65.

— Noua școală normală, p. 217—258.

— Obîrșia și spița neamului Coșbuc, p. 359—402.

— Prea multe școli normale? p. 475—480.

www.cimec.ro

— Un om și o energie : Solomon Halițã, p. 259—288.
— Un ales pedagog al Ardealului : Vasile Petri, p. 169—212.
— Varia. p. 448—455. Din cuprins : Versuri răslețe de Cosbuc. Haret. N. Iorga și românii din Ardeal : Vasile Petri și ortografia.
MACOVEI, AL. : Hrana insectelor, p. 417—420.
MATEI, N. : Din metodica scris-cititului, p. 424—447.
NISTOR, IOAN : Principiul de funcționare a tuburilor electronice, p. 403—416.
Oameni aleși ieșiți din ținutul Năsăudului sau trecuți prin școlile năsăudene, p. 82—83.
O diplomă de învățător la 1868, p. 126—127.
PAVEL, IOAN : Starea învățămîntului primar din județul Năsăud la încheierea anului școlar 1928—29 în asemănare cu starea din 1919—20, p. 332—347.
Periodicele pedagogice, p. 84—85.
Petiția pentru înființarea preparandiei de stat la Năsăud, p. 149—154.
PTEANCU, GHEORGHE : Propaganda religioasă la sate, p. 302—306.
SCRIDON, ȘTEFAN : Năsăudul centru cultural, p. 73—81.
SENI, IGNAT : Cum se invața odinioară. Amintiri din preparandia de la Năsăud, p. 155—161.
SPERANȚIA. TH. D. : Învățătorul (Poezie), p. 291—292.
ȘOTROPA, VIRGIL : Vechea preparandie năsăudeană, p. 87—119.
SUVAGĂU, PETRU : Colindînd satele, p. 314—331.
TOMUȚA, ION : Literatura împotriva educației p. 307—309.
Vechimea școlii normale în Năsăud, p. 86[1].

1. Nu a fost bibliografiată partea a III-a și rubrica recenzii.

Tehnoredactor : ION CRĂCIUN

Dat la cules 1.03.76. Bun de tipar 5.06.76. Apărut 1976. Format 1/16 din 70×100. Tiraj 800 exemplare din care 200 exemplare legate. Coli tipar 25. Hîrtie scris I A 75g.

Tiparul executat la Tip. „Maramureș" Baia Mare sub comanda 5711/75

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

www.cimec.ro

www.cimec.ro

www.cimec.ro

www.cimec.ro